DI YUDISHE FOLKS-GESHIKHTE

Heinrich Graetz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

די יודישע

פאלקס־געשיכטע

נאך דער

„פאלקסטהימליכער געשיכטע דער יודען"

— פון —

פראפעסאר ה. גרעטץ.

נײ איבערדרוקט, אויסגעבעסערט און פערפאלקאמט
ביז צו דער געגענווארטיגער צייט
פון בן־צבי.

דריטער טהייל.

היברו פאבלישינג קאמפאני
83-85-87 קאנאל סטריט, ניו יארק.

אינהאלטס־פערצייכניס:

דיא צייט פון דיא אנוסים.

דיא צייט פון דער רעפאָרמאַציאָן.

די צייט פון די אנוסים.

1 די מאראנען.

(1420—1891 נאך קריסטוס געבורט).

שרעקליך איז געוועהן די לאגע פון די שפאנישע יודען נאך דעם פינסטערן יאהר 1891 ווען טויזענדער יודען, וואס דער חלק איז זיי שוין געלעגען אויפ'ן האלז, האבען געמוזט ווערען מאראנען, דאס הייסט זיי האבען צו ליעב געטהון די שונאים אונ זענען קלאמערשט איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום, נאר דאס איז אלץ געוועהן לפנים, ווייל אין רעכטען אמת האבען זיי אבגעהיט זייער אלטע אמונה מיט אללע דקדוקים. עס איז אודאי ביטער אז מען דארף זיך בעהאלטען, אז דער מענש מוז פערליינגנען דאס וואס ביי איהם איז דאס טהייערשטע אונ הייליגסטע אונ א פרעמדער קוק ווארפט אן א פחד, אז מען האט מורא פאר'ן קלייניסטען שארך, פאר א קלאפ אין דער טהיר, טאמער טרעפט איהם דער שונא מיט זיין געליעבטער אונ ווערד געוואהר אז דער גט, וואס ער האט ערשט ניט לאנג איהר געגעבען, איז מעהר ניט געוועהן ווי א תנאי־גט, אבי דערווייטערן די סכנה, אבראטעווען דאס לעבען אונ זיך קוויקען מיט דער האפנונג, אז נאר גיך וועט ער זי צוריק נעהמען, אין דערשטיל בעווייזען דאס ליעבשאפט אונ ווייטער זיין א גליקליך פאר פאלק ווי פריהער. נאר מיט וואס פאר א צרות ווערד דער יוד ניט געוואהנט! עס זענען אוועקגעגאנגען עטליכע יאהר אונ ביי די מאראנען איז געווארען שוין א וואכענדיגער גאנג איבערצוליעגען גאנצע טאג אין די קעלערס, דארט מל זיין די קינדער, לערנען מיט זיי תורה אונ בעפעסטיגען ביי יעדען פון זיי דעם געדאנק, אז ער מוז זיין א דאפפעל־מענש: אין דרויסען דארף ער זיך רעכנען פאר א קריסט אונ אינוועניג מוז ער בלייבען א פערבארגענער הייסער יוד. ווי שווער עס איז ניט געוועהן צו טראגען א מאסקע אויפ'ן פנים, האבען די יודען קיין אנדער ברירה ניט געהאט אונ האבען די יסורים אנגענומען פאר ליעב. זיי האבען זיך געטראסט דערמיט וואס דאס געפאהר ווערט האטש ניט גראסער, וואס די מלוכה ועהט

נאנץ גוט וואס פאר א קריסטען זיי זענען און מאכט פון דעסטוועגען זיך ניט וויסענדיג. אין שפאניען איז טאקי נאך דערמאלט ניט געוועהן קיין אינקוויזיציאן, די קאניגע פון קאסטיליען, אראגאניען און מאלארקא זענען נאך פריהער ניט צופרידען געוועהן וואס דאס צורייצטע פאלק האט אזוי פיעל יודען געצוואונגען צו דער טויפע; דערפאר האט די ניט געאהרט וואס די מאראנען טהוען אב בסתר, און אפילו אז מען האט בעמערקט ווי עטליכע פון זיי ערלויבען זיך אפענטליך צו האלטען יודישע ימים טובים, האט מען זיך אויך ניט וויסענדיג געמאכט. אזוי האט זיך ביסלעכווייז אנגעהויבען ארויסצווייזען, ווען ניט א גאנצע רפואה צו דער ביטערער מכה, ווענינגסטענס א מיטעל דעם וועטהיג לייכטער צו דערטראגען, און ווער ווייסט אויב די וואונד אליין וואלט זיך אויך ניט פערהיילט מיט דער צייט, ווען עס שפרינגען ניט ארויס טאקי פון די יודען אליין זייערע אייגענע משחיתים, וואס האבען זיי גאר אין גאנצען פעראומערט דאס לעבען, געשיט זאלץ אויף די פרישע וואונדען און צום איבריגען דערשלאגען דעם קראנקען, ער זאל ניט קאנען רירען אפילו מיט דעם איינציגען אבר, וואס דער שונא האט איהם, אויס פערזעהעניש, איבערגעלאזט.

אט די געפאהרליכע משחיתים זענען דווקא געוועהן יודיש בלוט און פלייש און אזוי ווי דער ווארם, וואס ווערט געבארען אין דעם מענשענ'ס געדארם, פון דארט ציהט ער זיין גאנצע יניקה און פון דעסטוועגען טאטשעט ער איהם אזוי לאנג ביז ער נעהמט ביי איהם ארויס דאס חיות, אזוי האבען זיי זיך איינגעווארצעלט אין דעם יודישען גוף, פון זיין מארך האבען זיי אויף זיך ארויפגעצויגען א הויט, בעקומען ביינער, נאר א ריינע יודישע נשמה האט זיי געפעהלט, און דאריבער האבען זיי געטהון דאס אייגענע שליחות פון די ווארם און האבען זיך געוואלט בענוצען מיט'ן חולאת פון דעם גוף, כדי זיי זאלען קאנען אויף עביג מאכען פון איהם איין ענד. נאך אז די הצלחה האט געדיענט די יודען אין שפאניען, האבען זיך צווישען זיי געפונען אזעלכע, וואס עס האט זיי געקראנקט די גוטע לאגע פון זייערע ברידער: עס האט זיי גאר געצויגען צו די שונאים, און עס האט זיי נאך מעהר געברענט וואס זיי קאנען ניט איבערגעהן אויף דער אנדערער זייט, ווייל טהון עס פלוצלונג גאר אהן א „פאר-וואס" האט עפעס ביי זיי אליין אויך אויס געזעהן ניט פאסיג. אודאי האבען די לייט שטארק ארויסגעקוקט אויף א גזרה, און קוים האט מען זיך אים יאהר 1391 מיט די יודען צופיהרט די האנד, זענען זיי געוועהן די ערשטע וואס זענען געווארען הייסע קאטאליקען נאר מיט דער פרומער כונה זיך נוקם צו

זַיין אִין דִי גֶעוֶועזֶענֶע בְּרִידֶער אוּנ זֵייעֶרֶע קְלֶאפּ הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעפִּיהלְט סֶעהר פוּן אַללֶע. אָנְגֶעהוֹיבֶּען הָאט דִי חֶבְרָה פוּן קְלֵיינִינְקֵייטֶען, פוּן אַרוֹיסְלָאזֶען בִּיכְלֶעךְ מִיט לֵיצָנוּת אִיבֶּער יוּדֶען: אֵיין גֶעטוֹיפְטֶער יוּד, דוֹן פֶּערָא פֶּערְרוּס, הָאט אִין אַשִׁיר אָבְּגֶעשְׁפֶּעט פוּן דֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה אוּנ פוּן דֶעם רָב אִין אַלְקַאלַא, אִיהם הָאט נָאכְגֶעטְהוּן אֵיין אַנְדֶער גֶעטוֹיפְטֶער יוּד, וָואס אִיז גֶעוָוארֶען אַגֵייסְטְלִיכֶער, דִיעֶגָא דֶע וַואלֶענְסִיַא, אוּנ בַּאלְד הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין נָאכְגֶעטַאנְצְט אַללֶע קְרִיסְטְלִיכֶע שְׁרַייבֶּערְס אוּנ אֲפִילוּ דֶער גְרֶאסְטֶער שְׁפַּאנִישֶׁער דִיכְטֶער פוּן יֶענֶער צַייט אַלְפָאנְסָא אַלְוַוארֶעץ דֶע ווִילַאסַאנְדִינָא הָאט זִיךְ אוּמִיסְטֶען אוֹיסְגֶעלֶערְנְט לָשׁוֹן־קֹדֶשׁ־וֶוארְטֶלֶעךְ, כְּדֵי עֶר זָאל קָאנֶען בֶּעסֶער חוֹזֶק מַאכֶען פוּן יוּדֶען. דָאס אִיז אָבֶּער נָאר גֶעוֶועהן אֵיין הַתְחָלָה, בַּאלְד הָאבֶּען דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען בֶּעוִויזֶען אַז זֵיי מֵיינֶען נִיט אָבְּקוּמֶען מִיט גְלַייךְ וֶוארְטֶלֶעךְ, אַז זֵיי ווִילֶען טַאקִי עֶפִּיס טְהוּן אוּנ זֵיי ווִילֶען פֶערְבְּרֵייטֶען דֶעם קַאטָאלִיצִיזְמוּס נָאךְ מֶעהר פוּן דִי גֶעבָּארֶענֶע קְרִיסְטֶען. אַיוּדִישֶׁער דָאקְטָאר אַסְטְרוּק רַיימוּךְ פוּן פְרַאגַא, וָואס הָאט בַּיי דֶער טוֹיפֶע אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען זַיין נָאהמֶען אוֹיף פְרַאנְצִיסְקָא דִיאָס־קַארְנֶע, הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אַרְבַּייטֶען מִיט אַללֶע כּוֹחוֹת צוּ פֶערְגְרֶעסֶערְן דִי צָאהל פוּן דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען, אוּנ אַזוֹי ווִי עֶר הָאט זִיךְ פְרִיהֶר גֶערֶעכֶענְט צְווִישֶׁען דִי גְרֶעסְטֶע לוֹמְדִים אוּנ הָאט גֶעהַאט זֶעהר פִיעל תַּלְמִידִים, הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַסֵפֶר אוֹיף הֶעבְּרֶעאִישׁ, אוֹיפ'ן אַרְט פוּן אַבְּרִיעף צוּ אֵיינֶעם פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים, אוּנ הָאט דָארְט אוֹיסְגֶעווִיזֶען פוּן דֶער תּוֹרָה, אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען צוּ שְׁטֶעהן צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דֶער תַּלְמִיד, וָואס אוֹיף זַיין נָאהמֶען אִיז צוּגֶעשִׁיקְט גֶעוָוארֶען דֶער בְּרִיעף, הָאט אִיהם גֶעאֶנְטְפֶערְט מִיט גְרוֹיס דֶרֶךְ אֶרֶץ אוּנ הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט אַרַיינְלָאזֶען אִין אַוִכּוּחַ מִיט זַיין גֶעוֶועזֶענֶעם רַבִּי'ן, נָאר דֶער יוּדִישֶׁער דִיכְטֶער ר' שְׁלֹמֹה בֶּן רְאוּבֵן בָּנְפֶד הָאט גֶעפוּנֶען אַז אַזַא תְּשׁוּבָה אִיז צוּ וֶועניג אוּנ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַבֶּעזוּנְדֶער חִבּוּר אוּנ זָאגְט דָארְט קוּרְץ אוּנ שַׁארְף אַז פְרַאנְצִיסְקָא'ס רְאָיוֹת הָאבֶּען קֵיין שׁוּם וֶוערְטְה נִיט.

נָאר מֶעהר פוּן אַללֶע גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען הָאט אָנְגֶעטְהוּן צָרוֹת זַיינֶע גֶעוֶועזֶענֶע בְּרִידֶער דֶער רָב פוּן בּוּרְגָאס, שְׁלֹמֹה הַלֵּוִי, וָואס אִיז אַלְט גֶעוֶועהן פֶערְצִיג יָאהר וֶוען עֶר אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען פּוֹילִיוּס בּוּרְגֶענְזִיס דֶע סַאנְטַא מַארִיַא. עֶטְלִיכֶע אוּנ אַכְטְצִיג יָאהר הָאט פּוֹילוּס גֶעלֶעבְּט, הַאלְבּ פוּן זַיינֶע יָאהרֶען הָאט עֶר פֶערְבְּרַאכְט צְווִישֶׁען יוּדֶען אוּנ אִיז גֶעוֶועהן זֵייעֶר מַנְהִיג, אוּנ פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז בַּיי אִיהם

אין הארץ געבליבען אזוי וועניג ישר אונ רחמנות אז ער האט מיט רעכט געקאנט פארנעהמען דעם בעסטען פלאץ צווישען די ערנסטע שונאי ישראל. גענומען האט זיך עם דערפון וואס פוילוס איז געוועהן א שטארקער רודף אחר הכבוד אונ וואס מיט איהם האט זיך איבערגעטהון איז נאר געוועהן צו ליעב דעם, זיין מעמד זאל זיין גרעסער, זיין נאהמען זאל מעהר קלינגען. אז ער איז געוועהן רב אונ א גאנצע עדה יודען האט איהם כבוד אבגעגעבען, האט ער זיך ניט געוואלט בעגניגען דער מיט: איהם האט עס געטראגען צו עפּיס גרעסער'ס, ער פלעגט ארוים פאהרען אין אטהייערן וואגען, איינגעטונקען אין גאלד אונ זילבער, ער האט געזוכט אללע מיטעל צו ווערען א קרוב למלכות אונ האט עס אזוי ווייט געבראכט, אז ניט נאר אין בית המדרש, נאר אפילו צווישען די קריסטען האט מען פאר איהם דרך ארץ געהאט. אודאי האט ער זיך וועהר דער פרעהט אז עס האבען זיך אים יאהר 1391 אנגעהויבען די רדיפות געגען די יודען; ער האט פערשטאנען אז אצונד איז פאר איהם די בעסטע צייט צו צושלאגען זיך צו דער הויכער מדרגה, וואס אין יודישקייט האט ער גאר פון דעם ניט געטארט אפילו טראכטען, אונ האט זיך באלד געטויפט איינעם מיט זיין גרויסער משפחה, מיט א ברודער אונ מיט דעם ברודער'ס דריי זיהן. די קריסטען האבען איהם אויפגעהאפט ווי אן אבן טוב, ווייל, ערשטענס, האט זיי פוילוס איינגערעדט אז ער האט שוין לאנג געוואלט איבערגעהן צום קריסטענטהום אונ האט זיך איבערצייגט אז נאר זייער רעליגיאן איז אמת, אונ, צווייטענס, האבען זיי גערעכענט אז אזא בעריהמטען רב אונ למדן וועלען זיך נאכשלעפען טויזענדער יודען, אונ אזא גרויסע מצוה ווי אבצוטויפען א גאנצע יודישע קהלה, וועט זיי אנקומען גאר גרינג. פוילוס האט דערווייל אין זין געהאט זיינס אונ האט זיך געזוכט כבוד אויך צווישען די קריסטען. חאטש ער איז שוין געוועהן ניט אזוי יונג, איז ער אריין אין דער פאריזער אוניווערזיטאט אונ איז ניך פון דארט ארוים א גייסטליכער. אזא קליינע שטעללע האט איהם אבער ניט געקאנט בעפרידיגען, ביי איהם איז ניט אנדערש געבליבען אז ער מוז ווערען איין עפּיסקאפּ אונ אפילו א קארדינאל. דערצו איז געוועהן זיין גאנצע השגה אונ צו ליעב דעם האט ער זיך אין אביניאן אריינגעדרעהט אין הויף פונ'ם קארדינאל פעדרא דע לונא, וואס איז באלד געווארען פאפּסט מיט דעם נאהמען בענעדיקטוס דער דרייצעהנטע, ביים נייעם פאפּסט איז פוילוס געווארען א גרויסער חשוב, דארט האט ער זיך איבערגענומען מיט זיין יחוס אונ האט געוויזען אז ניט אומזיסט רופט ער זיך „דע סאנטא

מאריא״, ווייל ער איז אליי אונ קומט ארויס פון דער אייגענער משפחה וואס מרים, די מוטטער פון ישוע הנוצרי. פוילוס האט איבערהויפט פערשטאנען די קונץ ווי אזוי צו מאכען זיך אגרויסען „נאמען״, דער פאפסט האט איהם געגעבען בריעף צום קאניג פון קאסטיליען היינריך דעם דריטען אונ ער האט איהם אויפגענומען מיט גרויס כבוד, אונ דער געוועזענער יודישער רב איז שוין געשטאנען אויף אדרך אז אללע זיינע מחשבות וועגען גלאנץ אונ גרויסקייט זאלען מקוים ווערען.

אז פוילוס האט געפיהלט אז ער שטעהט פעסט אונ אז זיינע געוועזענע ברידער זענען אזוי ווייט געפאלען אז ער דארף מיט זיי קיין שום צערעמאניעס ניט מאכען, האט ער זיך געחאפט בעווייזען זיין געטריישאפט דעם קאטאליציזמוס אונ האט אנגעהויבען ארבייטען אז די יודען זאלען זיך טויפען. צום ערשטען מאל האט ער זיך גענומען צו ר׳ יוסף אראבוענא, וואס איז געוועהן לייב-דאקטאר ביים קאניג קארל דעם דריטען אונ לאנד-רב פון נאווארא, אונ צו ר׳ מאיר אלגואדעס, וואס איז אויך געוועהן דער לייב-דאקטאר פון דעם קאניג היינריך דעם דריטען אונ לאנד-רב פון גאנץ קאסטיליען. אז ער האט זיך אבער אבגעבריהט גאר ביים אנהייב אונ האט פערשטאנען אז מיט אנדערע וועט ער אויך גאר ניט מאכען, האט ער אנגעהויבען שיטען מיט שוועבעל אונ פעך אויף די יודען, אויסרעדען אויף זיי כל הרעות אונ אנרייצען געגען זיי דאס פאלק. עס איז געקומען אזוי ווייט אז פוילוס האט זיך ניט געשאמט צו ראטהען דעם קאניג ער זאל ניט צו לאזען צו קיין שטעללען אפילו געטויפטע יודען, אונ דערביי האט ער טאקי געהאט אשטיקעל מיין טאמער חאפט זיך ארויס נאך אזא פויגעל ווי ער אונ טרעפט איהם נאך אבער. איבערהויפט האט פוילוס געוואוסט אז וואס מעהר מען וועט אונטערדריקען די יודען, וועט עס פאר איהם זיין בעסער אונ ער האט פון זיין זייט זיי אנגעטהון אזעלכע צרות, אז דער קארדינאל פון פאמפעלונא אונ נאך אנדערע גייסטליכע האבען עס ניט געקאנט צוזעהן אונ האבען געמוזט בענוצען זייער גאנצע מאכט צו לעשען מיט געוואלד דעם צארן פון דעם צורר.

ווי שוואך אבער אונ געפאלען ביי זיך די יודען זענען דעמאלט געוועהן, האבען זיי פארט ניט געקאנט גלייכגילטיג איבערטראגען דעם וועטהיג, אז א יוד, וואס איז נאר וואס געוועהן א רב אונ א פארשטעהער פון א גרויסער קהלה זאל זיי אזוי פיעל בלוט פערצאפען, אונ זיי האבען זיך ענטשלאסען איהם חאטש ניט לאזען רוהען אונ זיך מיט איהם אריינלאזען אין א וכוח, חאטש זיי האבען

פריהר געוואוסט אז אזא מלחמה מוז זיך אויסלאזען מיט גאר נישט, ווייל די צדדים זענען ניט גלייך: זיי בענוצען זיך מיט א שוואכער פעדער און קומען אב גאר מיט'ן רעדען, און פון דער אנדערער זייט ווייזט מען זיי קולאקעס און עס פליהען שוין שטיינער... איינער פון פוילוס תלמידים, ר' יהושע בן יוסף לארקי פון קאנים, א דאקטאר און א גרויסער קענער פון דער אראבישען שפראכע, איז דער ערשטער ארויסגעשפרונגען געגען זיין רבין און האט איהם אנגעהויבען פרעגען שאלות; ער האט אבער זיין ספר אנגעשריבען מיט אזוי פיעל חכמה אז דאס לצנות, די שטאך-ווארטלעך, זענען געבליבען בעהאלטען צווישען די שורות, מען האט געקאנט מיינען אז ער רעדט מיט פוילוס'ן מיט גרויס דרך ארץ, און באמת האט ער איהם געגעבען אזיינס אנצוהערען אז עס האט איהם אזש געמוזט שטעכען אין דער זיבעטער ריפ. לארקי האט זיך קלאמערשט געמאכט פאר א תם און שרייבט פוילוס'ן אז ער פארשטעהט ניט צו ליעב וואס ער האט אוועקגעווארפען די יודישע אמונה: ער רעכענט איהם ניט פאר אזוי שלעכט, ער זאל עס האבען געטהון צו ליעב כבוד; ער קאן נישט דענקען אז ער האט פלוצלונג נאר געפונען חסרונות אין יודישקייט, ווייל ביז פערציג יאהר האט ער אבגעהיט אלע יודישע דינים און מנהגים און קיין זאך איז איהם ניט קשה געוועהן; ער קאן איהם ווידער ניט האלטען אזוי ווייט נאריש אז ער זאל זיך האבען דער שראקען פאר די רדיפות און זאל מיינען אז דאס יודישע פאלק מוז אין גאנצען פערשוואונדען ווערען, ווייל ער ווייסט וואהל אז אין איירא פא לעבט נאר א טהייל יודען און די איבריגע געפינען זיך אין אזעלכע ערטער, וואו זיי קאנען נאך רוהיג זיין און איבערלעבען, ווי זייער שטיינער איז, שטארקערע פאלקער. צו ליעב וואס זשע, פרעגט איהם לארקי, האט ער פלוצלונג אוועקגעווארפען דעם גלויבען, וואס ער האט כמעט א האלב לעבען געדיענט, און ווארפט מיט שטיינער אויף זיינע ברידער, וואס האבען איהם אזוי פיעל יאהרען גערעכענט פאר זייער פיהרער, און דא הייבט זיך ערשט אן דאס רעכטע ארבייט: לארקי זוכט קלאמערשט תירוצים, ער וויל טרעפען, וואס פוילוס קאן אנפערן, און אזוי שיט ער איהם אב פון קאפ ביז פוס מיט הלצות, ער זאגט איהם ארויס אזא אמת וואס איז ביטערער ווי גאל און מאכט פון איהם נאר חוזק. אז לארקי'ס ניפטינע פיילען האבען געטראפען צום ציעל — זעהט מען ארויס פון פוילוס'ס תשובה וואס איז גאר אהן רעכטע דבורים, נאר פול מיט כעס, און בעווייזט אז דער שטיין איז געפאלען, ווי מען זאגט, פונקט אין קארב אריין.

ר' חסדאי קרשקש האט זיך אויך ניט געקאנט איינהאלטען, אונ אזוי ווי ער פלעגט זיך אפט צונויפקומען מיט קריסטען אונ מען פלעגט איהם שטענדיג פרעגען שאלות וועגען רעליגיאן, האט ער ארויסגעלאזט אספר אונ האט אויסגעוויזען אז די וואס ווילען מיט געוואלד אנווארפען די קאטאלישע אמונה טרעטען אב אפילו פון די יסודות פונ'ם קריסטענטהום. נאך מעהר פון אללע, וואס האבען געשריבען וכוח-ספרים, האט זיך דעמאלט בעריהמט געמאכט ר' יצחק בן משה אפודי, א גרויסער למדן, א דאקטאר אונ איין אסטראנאם, וואס האט זיך אים יאהר 1341 געמוזט טויפען אונ זיך רופען פראפיאט דוראן אונ האט טאקי שוין ניט געקאנט איבערטראגען די בושה פון זיין א קריסט מיט'ן מויל אונ בלייבען א יוד אין הארצען, אונ האט זיך באלד ענטשלאסען אוועקצופאהרען קיין ארץ ישראל אונ דארט ווערן פריי א יוד. איינעם מיט איהם האט זיך דעמאלט געטויפט זיינער א חבר, דוד עין-בונט בוען נוראן, אונ אז ביי איהם איז געבליבען די דעה אוועקצווארפען שפאניען, האט דער חבר אויך געוואלט טהון דאס אייגענע אונ זיי האבען צווישען זיך אבגערעדט אז פראפיאט דוראן זאל דערווייל אריינפאהרען קיין פראנקרייך אונ זיך דארט אבשטעלען אין איינער פון די שטאדט, וואס געפינען זיך ביים ים, כדי עין-בונט זאל שפעטער אהין צו קומען, אונ ביידע איינעם זאלען זיי זיך אויפזעצען אויף א שיף. ווי ערשטוינט איז אבער פראפיאט דוראן געווערן, אז נאר אין א קורצער צייט איז איהם אנגעקומען א בריעף פון עין-בונט, וועלכער בעשרייבט איהם אז ער האט זיך אין וועג בעגעגענט מיט פוילוס'ן אונ ער האט איהם פערשטעהן געגעבען דאס הייליגקייט פון דער קריסטליכער אמונה, אונ דאריבער זאגט ער זיך אב פון דעם געדאנק נאך אמאל א יוד צו ווערען, אונ ראטה איהם אויך, ער זאל זעהן פריהער גוט בערעכנען עהדער ער וועט זיך לאזען אין זיין ווייטער נסיעה. ווי אדונער האט דער בריעף פון עין-בונט דערשלאגען דעם אומגליקליכען פראפיאט דוראן, ער האט געזעהן אז זיין חבר ווערט איהם פערלארן, אונ זיין אמת יודיש הארץ האט איהם קיין רוה געגעבען טאמער געראטה עס פוילוס'ן נאך אזעלכע יונגע לייט אריינצוחאפען אין זיין נעץ, אונ דאריבער האט ער זיך ענטשלאסען צו ענפערן עין-בונט'ן מיט א בעזונדער חבור, וואס ער האט א נאהמען געגעבען „אל תהי כאבותיך". דאס מערקווירדיגקייט פון דעם חבור בעשטעהט אין דעם דאפעלטען זין פון יעדעם ווארט: אז מען האט גלאט אזוי געלייענט האט מען געקאנט מיינען אז פראפיאט דוראן רעדט יעדען צו ער זאל אוועקווארפען דעם נארישען גאנג

פון די עֶלְטֶערְן אונ זיך בֶּעסֶער גֶעהֶמֶען אויפ'ן דֶרֶך פון די, וָואס בֶּעוָוארְנֶען זיך אִי מִיט עוֹלָם הַבָּא אִי מִיט עוֹלָם הַזֶה; קוים הָאט מֶען זיך אָבֶּער צוּגֶעקוּקְט צוּ דֶער אִינֶעוֶוענִיגְסְטֶער כַּוָנָה פוּנ'ם מְחַבֵּר, הָאט מֶען בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעזֶעהְן אַז עֶר מַאכְט חוֹזֶק פוּן פּוֹילוּס'ן אוּנ פוּן אַלֶע וָואס לָאזֶען זיך דוּרְך אִיהם אַרָאבְּפִיהְרֶען פוּנ'ם וֶועג. דֶערְפַאר הָאבֶּען די גֵייסְטְלִיכֶע, די עֶרְשְׁטֶע צַייט, אַלֵיין פֶערְטֶהֵיילְט צְווִישֶׁען די יוּדֶען פְּרָאפְיַאט דוּרַאן'ס חִבּוּר, וַוייל זֵיי הָאבֶּען גֶערֶעכֶנְט אַז דוּרְךְ דֶעם וֶועלֶען זֵיי פוּן אַלֶע זַייטֶען בֶּעקוּמֶען נַייֶע קְרִיסְטֶען, נָאר אַז זֵיי הָאבֶּען אַקוּק גֶעטְהוּן וִוי די יוּדֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען דֶעם אִינְהַאלְט נָאר פֶערְקֶעהְרְט אוּנ לֶערְנֶען טַאקִי דֶעם אֱמֶת'ן פְּשַׁט, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען דֶעם חִבּוּר צוּ בְּרֶענֶען אִין פַייעֶר. בַּאלְד נָאךְ דֶעם הָאט פְּרָאפְיַאט דוּרַאן אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אֵיין אַנְדֶער סֵפֶר, וָואס דָארְט הָאט שׁוֹין נִיט קֵיין קְלֵיינֶעם חֵלֶק גֶעהַאט ר' חִסְדָאִי קְרֶשְׂקַשׂ, אוּנ זֵיי בֵּיידֶע זֶענֶען שׁוֹין אַרוֹיס מִיט שַׁארְפֶע דִבּוּרִים אוּנ הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען, טַאקִי פוּן די קְרִיסְטְלִיכֶע הֵיילִיגֶע סְפָרִים אַלֵיין, וָואס פַאר אַ תֵּל אַזֵיינֶע גֶעפַארְבְּטֶע מֶענְשֶׁען, וִוי פּוֹילוּס, מַאכֶען פוּנ'ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ וִוי וַוייט זֵיי שְׁטֶעהֶען פוּן דֶעם עִיקָר, וָואס זֵייעֶר גוֹאֵל הָאט גִילֶערְנְט.

דֶערְוַוייל הָאט פּוֹילוּס אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק וַואקְסֶען: עֶר אִיז גֶעוָוארֶען עֶפִּיסְקָאפּ פוּן קַרְתַּגֶ'ינַא אוּנ דֶער גַאנְצֶער בַּעַל סוֹד בַּיים קָאנִיג הֵיינְרִיךְ, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט אִיהם נִיט גֶערָאטְהֶען צוּ פּוֹעֵל'ן בַּיי הֵיינְרִיךְ'ן עֶר זָאל אָבְּזָאגֶען די יוּדֶען פוּן די גְרוֹיסֶע שְׁטֶעלֶען, וָואס עֶטְלִיכֶע פוּן זֵיי הָאבֶּען נָאךְ פֶערְנוּמֶען, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט אִיהם פֶערְדְרָאסֶען וָואס עֶר קָאן נִיט בַּייקוּמֶען די צְוַויי יוּדִישֶׁע לַייבּ־דָאקְטוֹירִים, דֶעם לַאנְד־רַב דוֹן מֵאִיר אַלְגוּאַדֶעץ אוּנ דֶעם בֶּערִיהְמְטֶען שְׁפַּאנִישֶׁען דִיכְטֶער דוֹן מֹשֶׁה צַרְצַל, וַוייל דֶער קָאנִיג, וָואס אִיז גֶעוֶועהְן זֶעהְר אַקְרֶאנְקְלִיכֶער, פְלֶעגְט דַארְפֶען אָפְט אָנְקוּמֶען צוּ זֵיי אוּנ הָאט טַאקִי פוּן זֵיי שְׁטַארְק גֶעהַאלְטֶען. אָט די צְוַויי יוּדֶען, אוּנ נָאךְ אַ פָּאר, וָואס די שְׁלֶעכְטֶע צַייט הָאט זֵיי נָאךְ נִיט פוּן די פִּיס גֶעוָוארְפֶען, הָאבֶּען אַיינְגֶעוֶוענְדֶט אַלֶע כּוֹחוֹת אוּנ הָאבֶּען גֶעאַרְבַּייט פַאר דֶער יוּדִישֶׁער וִויסֶענְשַׁאפְט. דוֹן מֵאִיר אַלְגוּאַדֶעס הָאט אִיבֶּער גֶעזֶעצְט דֶעם „סֵפֶר הַמִדוֹת" פוּן אַרִיסְטוֹטֶלוּס אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ; פְּרָאפְיַאט דוּרַאן, וָואס הָאט זִיךְ, וִוי עֶס שַׁיינְט, אוֹיסְגֶעדְרֶעהט פוּן די שׂוֹנְאִים'ס הֶאנְד אוּנ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אִין פֶּערְפִּינְיָאן, הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַפֵּירוּשׁ אוֹיפ'ן רמב"ם'ס „מוֹרֶה נְבוֹכִים" אוּנ אוֹיפ'ן אֶבֶּן עֶזְרָא", עֶר הָאט גֶעמַאכְט אֵיין הֶעבְּרֶאִישֶׁע גְרַאמְמַאטִיק אוּנ הָאט אוֹיךְ צוּנוֹיפְגֶעקְלִיבֶּען פֶערְשִׁיעדֶענֶע יְדִיעוֹת וֶוענֶען די צָרוֹת, וָואס יוּדֶען הָאבֶּען

איבערגעטראגען פונ'ם דרייצעהנטען יאהר הונדערט אן. ר' חסדאי קרשקש האט געארבייט פאר'ן טויט איבער א גרויס ספר וועגען חקירה אונ אמונה, נאר געענדיגט האט ער עס ניט. אויסער דעם איז דעמאלט צווישען די יודישע לומדים אונ שרייבערס בעקאנט געוועהן דער נאהמען פון דון שלמה בינבעניש תי אבן־לבא, וואס מען האט איהם אויך גערופען דע־לא־קבלריא. זיין זוהן איז געוועהן א הייסער יוד אונ האט זיך אין א ביטערער צייט שטארק ארויס־געשטעלט פאר זיינע ברידער, דער נאך וועגען אבער טאקי פון דער איינענער משפחה ארויס די גרעסטע שונאי ישראל אונ די יודען האבען פון זיי געהאט זעהר גרויסע צרות.

אזוי איז נאך געוועהן צו דערליידען כל זמן דער קאניג היינריך דער דריטער האט געלעבט. אז ער איז אבער אים יאהר 1406 געשטארבען, האבען זיך ערשט אנגעהויבען פאר די יודען די רעכטע צרות. זיין יורש זשואן דער צווייטער איז אין גאנצען אלט געוועהן צוויי יאהר אונ די מלוכה איז איבער־געגאנגען צו דער אלמנה, דער קאניגין קאטאלינא, וואס איז געוועהן זעהר לייכטזיניג, אונ צו דעם פרינץ דון פערנאנדא, וואס ביי איהם האבען די גייסטליכע געהאט די גאנצע דעה. אז עס האט זיך דא פאר די גייסטליכע געאפענט א נייע וועלט אונ דערצו איז נאך אין היינריך'ס צואה געשטאנען אפונקט אז פוילוס דארף זיין דער גאנצער משגיח ביז זיין זוהן וועט אונטער־וואקסען, קאן מען שוין פארשטעהן מיט וואס פאר א חשק פוילוס האט זיך געחאפט אויסצופיהרען זיינע אלטע מחשבות וועגען יודען. צום ערשטען האט ער געוואלט ארויס פטר'ן די יודען, וואס האבען נאך געהאט שטעלען ביי דער קרוין, אונ עס איז אים יאהר 1408 ארויס א בעפעהל אז יודען טארען ניט דיענען ניט נאר ביי דער מלוכה, נאר אפילו אזוי ביי קריסטען אונ ווי באלד מען וועט געוואהר ווערען אז א יוד האט עובר געוועהן אויף דעם מוז ער בעצאהלען קנס צוויי מאהל אזוי פיעל ווי פיעל זיין יאהרליכע פרנסה האט בעטראפען, אונ אויב ער וועט קיין מזומן געלד ניט האבען זאל מען ביי איהם צונעהמען זיין גאנץ ווירטשאפט, אונ אחוץ דעם זאל מען איהם אפענטליך געבען פופציג מלקות. דערנאך האט זיך פוילוס געלעגט אין דער לאנג אונ אין דער ברייט ער זאל זיין אלטען שונא, דון מאיר אלגואדעס אריינפיהרען אין א אומגליק אונ עס איז איהם טאקי געראטהען. ווי אזוי די זאך איז געשעהן קאן מען ניט וויסען, פונקט ווי עס איז שטענדיג שווער געוועהן צו דערגעהן דעם אנהייב פון אללע בלבולים. וואס מען האט פריהער אונ שפעטער געמאכט

אויף דעם יודישען פאלק, נאר ביי יודען האט מען קיין מאל ניט געוואלט פארשען פון וואנען א בעשולדיגונג נעהמט זיך, מען האט נאר געקוקט אויפ'ן סוף, די יודען זאלען בלייבען שולדיג אונ מען זאל זיך קאנען אן זיי נוקם זיין. אזוי איז דא אויך געוועהן: פלוצלונג, ווען די קאניגין מיט'ן קליינעם פרינץ איז געקומען קיין שיגובה, האבען די גייסטליכע אנגעמאכט א געוואלד אז א יוד האט געקריגען א האסטיע אונ האט געוואלט שאנדען דאס הייליגע ברויט, נאר די האסטיע האט אנגעהויבען צו מאכען אזיינע מופתים אז דער יוד איז דערשראקען געווארען אונ האט זי מיט גרויס ציטערניש צוריקגעבראכט אין קלויסטער אריין. עס איז באלד געווארען א ליארם, א געשריי, דער עפיסקאפ זשואן וועלאסקעוועץ דע טרדסילס האט בעקומען א ווינק פון אויבען ער זאל ניט שווייגען אין דער זאך, אונ שוין זענען געזעסען אין תפיסה די שאנסטע יודישע בעלי בתים אונ צווישען זיי אויך דון מאיר אלגואדעץ. וואס פאר א שייכות דער געוועזענער לייב-דאקטאר האט געקאנט האבען צו די מופתים פון דער האסטיע — פון דעם סוד האט געוואוסט נאר איין פוילוס: ער האט געפיהרט דעם פראצעס, ער האט געהייסען שלאגען אלע בעשולדיגטע אונ זיי אנטהון ענוים קשים ביז זיי האבען זיך געמוזט מודה זיין, אונ אז דער אומגליקליכער דון מאיר אלגואדעץ האט נאך צו ליעב געטהון די תלינים אונ האט נאך ארויסגעזאגט אז ער האט געסמ'ט דעם קאניג הייגריך, האט ער ארויסגעגעבען א משפט צדק, מען זאל איהם לעבעדיגערהייד צושניידען אויף שטיקער. אזא סוף האבען נעהאט די איבריגע יודען וואס פוילוס האט אויף זיי געווארפען איין אויג אונ האט זיי צוגעשלעפט צו דעם שרעקליכען חטא פון דער האסטיע, אונ דעמאלט האט ער אויך געהייסען צונעהמען איינע פון די יודישע שולען אונ זי מאכען פאר א קירכע.

א שרעקליכע צייט האט זיך ווייטער אנגעהויבען פאר די שפאנישע יודען אונ אין די דאזיגע ביטערע יאהרען האבען די מקובלים ווייטער אויפגעהויבען דעם קאפ אונ דריי פון זיי, אברהם פון גרנאדה, שם טוב בן יוסף אונ משה בותרל, האבען זיך בענוצט מיט דעם פינסטערניש, וואס האט בעדעקט דאס יודישע לעבען, אונ האבען אנגעהויבען איינצורעדען דעם עולם, אז דאס גאנצע אומגליק האט זיך נאר גענומען פון דעם וואס יודען האבען צו פיעל געלערנט תורה אונ חכמה, אונ אז עס איז גלייכער צו גלויבען בלינד, האלטען צוגעמאכט די אויגען אונווארטען ביז דער אויבערשטער וועט זיך מרחם זיין אונ שיקען די ישועה. אברהם פון גרנאדה האט זיך ניט געשאמט אפען

ארויסצוזאגען אז ווער עס גלויבט ניט אין קבלה, דער קאן זיך גאר ניט רעכנען פאר קיין מאמין, אונ אז ווען די קבלה זאל געוועהן זיין בעפעסטיגט צווישען יודען וואלטען פיעל פון זיי זיך ניט געוועהן געטויפט אים יאהר 1391. דערצו האט ער נאך גענומען היילען די וואונדען פונ'ם פאלק מיט זעהר א געפאהרליך מיטעל: ער האט זיי געטרעסט דערמיט וואס די גרויסע צרות בעווייזען אז ניך וועלען זיך אנהייבען משיח'ס-צייטען אונ האט זיי פערשלאגען דעם קאפ מיט פערדרעהטע חשבונות אונ פאלשע האפנונגען. שם טוב בן יוסף איז נאך געגאנגען ווייטער אונ האט ארויפגעלעגט די גאנצע שולד אויפ'ן רמב"ם, גרשוני אונ נאך אנדערע חכמים; ער האט געשריבען א ספר „אמונות" אונ האט דארט אבגעשיט מיט פייער אללע חוקרים, וואס האבען, אומגערן אדער אימיסטען, דערווייטערט די יודען פון אזא טהייערן אוצר ווי די קבלה. נאר די צוויי מקובלים, וואס זיינען געוועהן ניט קיין גרויסע דענקער אונ זענען טאקי אלליין אויך געוועהן גענארט, האבען ניט אזוי פיעל אנגעארבייט ווי דער דריטער ר' משה בותרל, וואס איז געוועהן א פשוט'ער שווינדלער אונ האט געשפיעלט די ראללע פון א בעל מופת אונ טאקי פון א שטיקעל משיח. משה בותרל האט ארויסגעלאזט א ספר וואס איז געוועהן פול מיט שקרים אונ דער עולם האט איהם געגלויבט, חאטש ערשט ניט לאנג איז ער געבליבען אליינער, ווען ער האט פערזיכערט אז ניט שפעטער פון זומער אים יאהר 1393 וועט געוויס משיח קומען. ער האט זיך אויסגעגעבען פאר'ן גרעסטען למדן אונ האט צושיקט בריעף צו אללע רבנים אז ער קאן די שווערסטע קושיות פארענטפערן נאר מיט דער הילף פון קבלה · מערקווירדיג איז דאס, וואס משה בותרל האט געקאנט פארדרעהן דעם קאפ אפילו פון אזא גרויסען מאנן ווי ר' חסדאי קרשקש, וואס האט אפענטליך אין שול מודה געוועהן אז מען מאג שטעלען אויף זיינע ווארטער. אודאי האט ער זיך שפעטער געשאמט, ווען דאס פאלשקייט פון דעם צבוע'ק האט זיך אין גאנצען ארויסגעוויזען, אונ ער האט פערשטאנען, אז ער האט זיך געלאזט נארען דער פאר, ווייל ער איז מעהר ניט ווי א מענש אונ ביי דער שלעכטער צייט גלוסט זיך אפילו דעם קליגסטען צו קוויקען זיך מיט א פאלשער שיין פון דער קלייניסטער האפנונג אונ ער רעדט זיך איין אז ער זעהט עפים, חאטש דער שכל קלאפט איהם נוט אין קאפ אריין אונ רייסט איהם מיט געוואלד אב פונ'ם זיסען חלום.

גענוג שלאק האבען, דאכט זיך, די יודען געהאט אויף זיך: אללע אנ-וואהנער האבען געקוקט אויף זיי ווי אויף בעהאלטענע גבירים אונ גערעכענט

אַז בײַ יעדען פון זיי ליעגט בעגראָבען אוצרות מיט געלד, די גייסטליכע האָבען
געהאַלטען פאַר דער גרעסטער מצוה צו טויפען יודען און די געטויפטע אַליין
פלעגען זיך אָפט גאָר אין גאַנצען איבערקעהרען, ערשט געכטען האָבען זיי
געהאַפט קלאָפּ גלײַך מיט אַללע און וואָלטען נאָך ניט בעדאַרפט פערגעסען
דעם טעם פון זיי און הײַנט שלאָגען זיי שוין אויך מיט חשק זייערע גע-
וועזענע ברידער, גלײַך ווי עמיצער שטעהט זיי איבער'ן קאָרק און שרייעט:
„הרג'ט, ממית'ט!״. מען האָט געקאָנט מיינען אַז ערגער קאָן שוין גאָר ניט זיין,
נאָר דער אָנהויב פון'ם פינפצעהנטען יאָהר הונדערט האָט בעוויזען אַז די יודען
האָבען געהאַט אַזיינע צרות, וואָס זיי האָבען זיך אויף זיי גאָר ניט גערעכט.
דרײַ שרעקליכע שונאים האָבען צונויפגעזאַמעלט זייערע כוחות און האָבען
איינעם געאַרבייט צו דערשטיקען די יודען: פון די דרײַ שותפים איז איינער
געוועהן יהושע לאָרקי, אַ געטויפטער יוד, דער אַנדערער האָט געהייסען
פּראַ ווינצענטע פערער און איז געוועהן זעהר אַ פרומער גייסטליכער,
דער דריטער איז געשטאַנען נאָר הויך, ווײַל דאָס איז געוועהן דער פּאַפּסט
בענעדיקטוס דער דרײַצעהנטע. יהושע לאָרקי איז געוועהן דער
איינער, וואָס האָט פריהער געאַרבייט מעשים ווען ר' בי פּוילוס האָט זיך
געטויפט און נאָר ניך האָט זיך בײַ איהם איבערגעביטען די דעה: ער איז
איבערגעגאַנגען צום קריסטענטהום און האָט בעקומען אַ נייעם נאָמען געראָ-
נימאָ דע סאַנטאַ-פּע. דער פּאַפּסט בענעדיקטוס האָט איהם צו זיך צו-
גענומען פאַר לייב-דאָקטאָר און באַלד האָט זיך אַרויסגעוויזען אַז דער תלמיד
האָט אָבער געטראָפען דעם רבי'ן, ווײַל ער האָט זיך בעמיהט נאָך מעהר פון
פּוילוס'ן צו פערגרעסערן די צאָהל פון די געטויפטע, און אַז עס איז ניט גע-
גאַנגען האָט ער ניט געזשאַלעוועט אויסצוטראַכטען בלבולים און ברענגען די
יודען אויפ'ן פייער. ווינצענטע פערער איז ניט געוועהן אַזאַ גרויסער צורר
היהודים ווי ער האָט טאַקי מיט'ן גאַנצען האַרצען געוואָלט די יודען גליקליך
מאַכען מיט דער קריסטליכער רעליגיאָן און זיך בעוואָרענען אַ שטוהל אין גן עדן.
ער האָט ניט געמיינט ניט קיין כבוד ניט קיין געלד, ווײַל ער איז געוועהן
אין גאַנצען אויסגעטהון פון דער וועלט; פון די גרעסטע שטעללען, וואָס מען
האָט איהם פאָרגעלעגט, האָט ער זיך אָבגעזאָגט און פלעגט נאָר פון שטאָדט
צו שטאָדט אַרומגעהן באָרוועס און צורעדען אַללע מען זאָל ווערען פרימער
און זיך האַלטען אין אמת'ן גלויבען. דערצו איז ער נאָך געוועהן אַ בעריהמטער
דרשן און איז אים שטאַנד געוועהן מיט זיינע רעד אויפצוהיצען גאָר די האַר-

פֶעסְטֶע מֶענְשֶׁען אוּנ בְּרֶענְגֶען צוּ טְרֶערֶען אַזֶעלְכֶע וָואס הָאבֶּען פוּן זֵייעֶר לֶעבֶּענְסְטָאג נִיט גֶעוואוּסְט וָואס הֵייסְט אַזֵיינְס וֵויינֶען. עֶר הָאט אָבֶּער, צוּם אוּמְגְלִיק, נִיט נָאר דִּבּוּרִים בֶּענוּצְט נָאר דָארְט וואוּ עֶר פְלֶעגְט אָנְטְרֶעפֶען עַקְשָׁנִים הָאט עֶר זִיךְ בֶּעשְׁלָאסֶען צוּ גֶעהְן מִיט כֹּחַ אוּנ נֵייטְהֶען מֶען זָאל אִיהם פָאלְגֶען, וַוייל עֶר אִיז אִיבֶּערְצֵייגְט גֶעוֶועהן אַז עֶר טְהוּט עֶס נָאר פוּן יֶענֶעמְ'ס טוֹבָה וֶועגֶען אוּנ עֶר אַלֵיין וֶועט זִיךְ נָאר פֶערְדִיענֶען דִי מִצְוָה. אַז עֶר אִיז גֶעוָואהְ' גֶעוָוארֶען וִוי דִי מַאראַנֶען זֶענֶען זִיךְ נוֹהֵג אוּנ וִוי פַאלְשׁ זֵיי זֶענֶען דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, הָאט עֶר זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטְרָאפֶען מִיט אַזֶעלְכֶע פַייֶערִיגֶע דְרָשׁוֹת, אַז פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען זִיךְ מוֹדֶה גֶעוֶועהן אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען דָאס וָוארְט תְּשׁוּבָה צוּ טְהוּן אוּנ וֶוערֶען אֱמֶתֶ'ע קְרִיסְטֶען. אַז דָאס אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען, הָאט עֶר זִיךְ שׁוֹין גֶענוּמֶען צוּ דִי יוּדֶען, אוּנ דְרַיי יָאהר כְּסֵדֶר, פוּן 1412 בִּיז 1415 הָאבֶּען זֵיי פוּן אִיהם שְׁרֶעקְלִיךְ גֶעלִיטֶען. דִי שְׁפַּאנִישֶׁע מְלוּכוֹת הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ אָנְגֶעחַאפְּט אִין ווִיצֶענְטֶע פֶערֶערְ'ס דְרָשׁוֹת, חָאטְשׁ זֵיי הָאבֶּען לַחֲלוּטִין נִיט גֶעמֵיינְט דָאס וָואס עֶר, זֵיי הָאבֶּען מֶעהר נִיט גֶעוָואלְט וִוי פֶערְשְׁלָאגֶען דֶעם קָאפּ פוּנְ'ם פָאלְק, כְּדֵי מֶען זָאל הָאבֶּען צוּ טְהוּן מִיט יוּדֶען אוּנ מִיט אַנְדֶערֶע פְרֶעמְדֶע אוּמוֹת אוּנ מֶען זָאל אִין אֵיינֶענֶע זַאכֶען פֶערְגֶעסֶען. דֶערְפַאר אִיז ווִיצֶענְטֶע פֶערֶער אוּמֶעדוּם גֶעוֶועהן אַלִיעבֶּער גַאסְט, מֶען הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ צוּ דַרְשְׁנֶ'ען אִין דִי שׁוּלֶען אוּנ מָאשֶׁעען אוּנ דִי יוּדֶען מִיט דִי מַחְמַדַנֶער הָאט מֶען גֶעצְוואוּנְגֶען זֵיי זָאלֶען אִיהם מוּזֶען הֶערֶען. מֶען קָאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען אוֹיסְגֶעשְׁטַאנֶען וֶוען ווִיצֶענְטֶע פֶערֶער פְלֶעגְט זִיךְ אַנִידֶערְשְׁטֶעלֶען בַּיים אָרוֹן קֹדֶשׁ מִיט אַסֵפֶר תּוֹרָה אִין אֵיין הַאנְד אוּנ מִיט אַקְרֵייץ אִין דֶער אַנְדֶערֶער הַאנְד אוּנ שְׁטְרָאפֶען דֶעם עוֹלָם פַאר וָואס זֵיי ווִילֶען נִיט מוֹדֶה זַיין אוֹיפְ'ן אֱמֶת. וִוי עֶס וַוייזְט אָבֶּער אוֹיס, הָאט עֶר דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט נָאר וֶועניג גֶעפּוֹעלְ'ט בַּיי דִי יוּדֶען, בִּיז דֶער נוֹטֶער פּוֹילוֹס אִיז אִיהם נִיט גֶעקוּמֶען צוּ הִילְף. פּוֹילוֹס הָאט שׁוֹין פוּן פְרִיהֶער גֶעוואוּסְט אַז מִיט גוּטֶען קָאן מֶען נָאר נִיט מַאכֶען אוּנ אַז מֶען מוּז דִי יוּדֶען אַזאַ קְוֶועטְשׁ טְהוּן זֵיי זָאלֶען נָאר קַיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט הָאבֶּען אוּנ זָאלֶען מוּזֶען אַיינְבֵּייגֶען דִי קָאפּ. דִי מְלוּכָה פוּן קַאסְטִילְיֶען הָאט בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַגֶעזֶעץ פַאר דִי יוּדֶען וָואס אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן פִיער אוּנ צְוַואנְצִיג פּוּנְקְטֶען אוּנ וָואס הָאט זֵיי אַזוֹי גֶעבּוּנְדֶען אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט רִירֶען. נָאךְ דֶעם נַייֶעם גֶעזֶעץ, הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעמוּזְט וָואהְנֶען אִין אַבֶּעזוּנְדֶער גַאס, וָואס הָאט גֶעהַאט טוֹיעֶרְן פוּן בֵּיידֶע זַייטֶען אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעקָאנְט פֶערְשְׁלִיסֶען. קַיין אֵיינֶענֶע

דינים האבען זיי ניט געטארט האבען, מיט קיין שום מלאכה האבען זיי זיך ניט געטארט בעשעפטיגען, אפילו דאקטורים יודישע האבען ניט געטארט זיין, מיט קריסטען האנדלען האבען זיי־קיין רעכט ניט געהאט, טראגען כלי זיין האבען זיי ניט געטארט, האלטען קריסטליכע דיענסטען איז זיי שטרענג פער־באטען געוועהן, אפילו אים שבת האבען זיי זיך ניט געקאנט שאפען מיט א קריסט ער זאל טהון די קליינסטע ארבייט. די יודען האבען געמוזט טראגען בעזונדערע קליידער מיט ארויטהען צייכען און ווי באלד מען האט געחאפט א יודען וואס האט זיך אנגעטהון גלייך מיט די קריסטען, איז פון איהם גע־קומען אנרויסער שטראף. די יודען האבען אויך ניט געטארט אבשערען די האר פונ'ם קאפ און פוצען די בארד, און ווער עס האט עובר געוועהן האט באלד געחאפט הונדערט מלקות. פאר אללע איינוואהנער פונ'ם לאנד איז בע־שטימט געוועהן די גראסטע שטראף ווען זיי וועלען ביי זיך האלטען יודען און זיי בעשיצען. מען האט אויך פערוועהרט די יודען זיי זאלען ניט טארען ארויס־פאהרען ניט נאר פונ'ם לאנד, נאר אפילו פון דער שטאדט און וועמען מען האט דערחאפט ניט אויף זיין פלאץ, האט מען ביי איהם צוגענומען זיין פערמעגען און איהם אליין געמאכט פאר א קנעכט. וואס פאר א פינסטערניס אזא געזעץ האט אנגעמאכט צווישען די יודען פון קאסטיליען, וואס זענען פארט געוואהנט געוועהן שאן צו לעבען, דאס איז לייכט צו פערשטעהן, אודאי האבען ניט אללע געקאנט בעשטעהן ביי אזא נסיון, און אז וויצענטע פערער איז שפעטער נאך אמאל געקומען צו די יודען און האט זיי אנגעהויבען אויס־צוווייזען אז מיט זייער עקשנות פערשפיעלען זיי ביידע וועלטען, האבען פיעל פון זיי איהם געפאלגט, ניט אזוי פון עולם הבא וועגען, ווי צו ליעב עולם הזה. דעמאלט האבען זיך כמעט גאנצע יודישע קהלות אויסגעטויפט, פון די שולען האט מען געמאכט קירכען, און די יודען פון סלמנקא האבען זיך גערופען „וויצענטינער" נאך'ן נאהמען פון וויצענטע פערער, וואס האט זיי אללע געבראכט צו דער טויפע. דאס איינענע איז אויך געשעהן אין אראגאניען, וואו דער קאסטיליענישער פרינץ דון פערנאנדא איז געווארען קעניג אים יאהר 1414, און וויצענטע פערער איז געוועהן זיין גאנצער יועץ. אודאי האט ער זיך דארט אויך געקאנט צופיהרען די האנד, די מלוכה האט איהם אויפגעעפענט אללע יודישע שולען, ער זאל האבען וואו צו דרשנ'ען, די יודען האט זי מיט געוואלד געטריבען זי זאל איהם לויפען הערען, אחוץ דעם האט זי זיי געשטעלט א שאנעם שפיעגעל פאר די אויגען זיי זאלען זעהן

וואס מיט זיי וועט זיך טהון ווען זיי וועלען ניט נאכגעבען, אונ אזוי איז איהם געראטהען אין פיעל שטאדט, ווי סרגוסה. דרקה, טרטזא, וואלענסיא אונ מאיארקא, טויזענדער יודען אבצוריסען פון זייער אמונה. סך הכל האט וויצענטע פערער אבגעטויפט אין קאסטיליען אונ אראגאניען מעהר פון צוואנציג טויזענד יודען, נאר דורך זיי איז מעהר ניט ווי פערגרעסערט געווארען די צאהל פון די מאררענען, ווייל די אללע געטויפטע האבען ניט געקאנט פערגעסען מיט וואס פאר א מיטעל מען האט זיי אבגעריסען פון יודישקייט...

דערמיט זענען נאך אבער די יודען ניט אבגעקומען, ווייל באלד האט זיך צו זיי גענומען דער פאפסט בענעדיקטוס דער דרייצעהנטער, וואס איז שוין פון לאנג אן, נאך אז ער איז געוועהן א קארדינאל, געוועהן בעקאנט פאר א שונא ישראל, אונ אז ער האט נאך דערטאפט אזא אבן טוב, ווי זיין לייב-דאקטאר יהושע לארקי, אדער געראנימא דע סאנטא-פע, וואס האט גוט געקאנט די יודען מיט אללע חסרונות פונ'ם יודישען לעבען, האט ער שוין געהאט צו וואס זיך צו טשעפען. דערצו האט נאך בענעדיקטוס געהאט א מחשבה זרה, ווייל ער האט גערעכענט אלליין טאקי געהאלפען צו ווערען דורך די יודען. די וועלט האט פון איהם זעהר ווענינ געהאלטען, נאר אין איין אראגאניען איז ער נאך געוועהן אין דער מעלה, אין אנדערע קאטאלישע לאנדער האט מען פון איהם גאר ניט געוואלט וויסען, מען האט אויסגעקליבען איין אנדער פאפסט אונ איהם האט מען פשוט אין חרם אריינגעלעגט. ביי אזא טרויעריגען מעמד, האט זיך בענעדיקטוס בעשלאסען צו ווייזען זיינע שונאים ווי גרויס זיין ליעבשאפט צום גלויבען איז אונ האט געוואלט זיי שטעכען די אויגען דערמיט וואס ער וועט טויזענדער יודען ארונטערנעהמען אונטער די פליעגעל פונ'ם קאטאליציזמוס. דערפאר האט מען געפועלט ביי דער מלוכה זי זאל ארויסלאזען א בעפעהל אז אללע גרויסע רבנים אונ לומדים פון אראגאניען זאלען אין א בעשטימטער צייט קומען צו איהם אונ האבען א ויכוח וועגען אמונה, אונ ביי זיך האט ער געטראכט אז ווי באלד עס וועט איהם געראטהען די פארשטעהער אריבערשלעפען אויף זיין זייט, וועט שוין דער איבריגער עולם ממילא נאכלויפען. די יודען האבען געוואוסט אז יהושע לארקי בערימט זיך אז ער וועט דערווייזען פון דער גמרא אלליין אז משיח איז שוין געקומען. עס האט זיך זיי אודאי ניט געגלוסט צו פאהרען קיין טרטזא אונ שפארען זיך וועגען אזא זאך, וואס זיי קאנען גאר גענען דעם קיין שום רציות ניט אננעהמען אונ מוזען נאר אין דעם בלינד גלויבען, ווייל דאס איז

זַייעֶר לֶעצְטֶע טְרֶאסְט אוּנ הָאפְנוּנְג ; אָבְוָואנֶען זִיךְ הָאבֶּען זַיי מוֹרָא גֶעהַאט, אוּנ אַזוֹי הָאבֶּען זִיךְ צְוַויי אוּנ צְוַואנְצִיג גְרוֹיסֶע לַייט גֶעמוּזְט מַאכֶען הַארְץ אוּנ קוּמֶען צוּם וִכּוּחַ, אוּנ צְווִישֶׁען זַיי זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי שֶׁאנְסְטֶע אוּנ פֵיינְסְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, פוּן דֶעם גְרֶעסְטֶען יִחוּס, ווִי דוֹן ווִידַל בֶּן בֶּינְבֶנִישְׁתִּי אִבֶּן-לַבִּי פוּן סַרַגָסָה, אַבֶּערִיהְמְטֶער דָאקְטָאר אוּנ אַהֶעבְּרֶאִישֶׁער דִיכְטֶער, דֶער זוּהן פוּן ר׳ שְׁלֹמֹה דֶע-לַא-קַבַּלְרִיַא ; ר׳ יוֹסֵף אַלְבּוֹ פוּן מָאנְרֶעאַל, אַתַּלְמִיד פוּן ר׳ חִסְדָאִי קְרֶשְׁקַש, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אִי גֶעלֶערְנְט, אִי פְרוּם ; ר׳ זְרַחְיָה הַלֵוִי סַלַדִין פוּן סַרַגָסָה, וָואס אִיז גֶעוֶועהן בֶּערִיהמְט מִיט זַיינֶע אִיבֶּערְ-זֶעצוּנְגֶען פוּן אַרַאבִּישׁ אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ; אַסְטְרוּק לֵוִי פוּן דַרַקָא אוּנ בָּאנַאסְטְרוּק פוּן גֵירוֹנַא – צְוַויי גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים, וָואס דֶער פַּאפְּסְט אַלֵיין הָאט זַיי אִין צֶעטֶעל אַרַיינְגֶעשְׁטֶעלְט.

חָאטְשׁ אַלֶע יוּדִישֶׁע פָארְשְׁטֶעהֶער, וָואס זֶענֶען זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעפָאהְרֶען קַיין טָרְטָזַא, זֶענֶען גֶעוֶועהן שַׁארְפֶע קֶעפּ, בְּקִיאִים אִין תּוֹרָה אוּנ אוֹיךְ אִין וֶועלְטְ-זַאכֶען, דֶערְצוּ אִיז נָאךְ דוֹן ווִידַל גֶעוֶועהן אַ שְׁטַארְקֶער קֶענֶער פוּן דֶער לַאטַיינִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶע, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט אוֹיף זַיי דִי הוֹיט גֶעצִיטֶערְט נָאךְ עֶהֶער דֶער וִכּוּחַ הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען, זַיי הָאבֶּען שׁוֹין נִיט גֶעהַאט דָאס שְׁטַארְקְהֵייט פוּנ׳ם רמב״ן אַמָאל, וָואס הָאט אוֹיךְ גֶעהַאט דֶעם אֵייגֶענֶעם נִסָּיוֹן, נָאר עֶר הָאט קַיין כָּבוֹד נִיט גֶעלֶעגְט אוֹיף זַיינֶע גֶעגְנֶער אוּנ הָאט פְרַיי אוּנ אָפֶען אַרוֹיסְגֶעזָאגְט דֶעם אֱמֶת ; זַיי אָבֶּער זֶענֶען גֶעוֶועהן בַּיי זִיךְ גֶעפַאלֶען אוּנ הָאבֶּען פָארְאוֹיסְ-גֶעזֶעהן אַז ווִי אַזוֹי זַיי מָאגֶען טַעֲנָה׳ן וֶועלֶען זַיי אַלְץ בְּלַייבֶּען אוּמְגֶערֶעכְט. דָאס אִיז נָאךְ זַיי מֶעהר קְלָאר גֶעוָוארֶען אוּנ הָאט בַּיי זַיי אִין גַאנְצֶען צוּגֶענוּמֶען דֶעם חֵשֶׁק זִיךְ אַרַיינְלָאזֶען אִין וַוייטֶע דְרָכִים, וֶוען זַיי זֶענֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען דֶעם פְּלַאן פוּן יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי, וָואס הָאט פְרִיהֶר גֶערֶעכֶענְט אוֹיסצוּוַוייזֶען פוּנ׳ם תַּלְמוּד אַז דִי יוּדֶען דַארְפֶען שׁוֹין נִיט וַוארְטֶען אוֹיף מָשִׁיחַ׳ן, אוּנ דֶערְנָאךְ, אוֹיב דִי יוּדֶען וֶועלֶען נִיט אָנְנֶעהְמֶען זַיין דֵעָה, מַאכֶען אַתֵּל פוּן דֶער גְמָרָא אוּנ אוֹיסְדְרִינְגֶען אַז עֶר אִיז פוּל מִיט נַארִישְׁקַייטֶען אוּנ שֶׁאדְלִיכֶע זַאכֶען. בַּיי אַזַא פְּלַאן הָאבֶּען זַיי פְרִיהֶר גֶעווּאוּסְט אַז דֶער גַאנְצֶער וִכּוּחַ אִיז מֶעהר נִיט ווִי אַקָאמֶעדְיֶע אוּנ אַז סַאי ווִי סַאי מוּזֶען זַיי דִי מִלְחָמָה פֶערְלִירֶען.

דֶער וִכּוּחַ הָאט זִיךְ גֶעצוֹיגֶען אַיָאהר מִיט נַיין חֳדָשִׁים אוּנ אַכְט אוּנ זֶעכְצִיג מָאל זֶענֶען זִיךְ בֵּיידֶע צְדָדִים צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען. בֶּענֶעדִיקְטוּס אִיז גֶעוֶועהן פוּן דִי פֶערְבִּיסֶענֶע לַייט, וָואס הָאבֶּען אִין מוֹיל זִיסֶע רֶעד אוּנ אִין בּוּזֶעם הָאבֶּען זַיי בֶּעהַאלְטֶען אַשְׁפִּיז, עֶר הָאט גֶעווּאוּסְט אַז עֶר מָאג זִיךְ פֶערְלָאזֶען אוֹיף

יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי , וָואס וֶועט זִיךְ קָאנֶען מִיט דִי יוּדֶען אוֹיסְטַעֲנָה'ן אוּנ בְּרֶענְגֶען זֵיי דִי נָאטְהִיגֶע בֶּעווַייזֶע פוּן דִי יוּדִישֶׁע הֵיילִיגֶע סְפָרִים; פוּן זַיין זַייט הָאט עֶר אָבֶּער גֶערֶעכֶענְט צוּ נֶעהמֶען דִי יוּדֶען מִיט וֵוייכְקַייט אוּנ גוּטסְקַייט אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר גְרוֹיס כָּבוֹד אָפְּגֶעגֶעבֶּען דִי יוּדִישֶׁע פָארְשְׁטֶעהֶער , וֶוען זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אִיהם דָאס עֶרְשְׁטֶע מָאל פָארְגֶעשְׁטֶעלְט, אוּנ הָאט זֵיי שְׁטַארְק בֶּערוּהִיגְט וֶוען זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעקְוֵוייגְקֶעלְט אָנְצוּרוּפֶען זֵייעֶרֶע נָאהמֶען . עֶר הָאט זֵיי עֶרְקְלֶעהרְט אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נִיט צוּ שְׁרֶעקֶען פַאר קֵיינֶעם , אַז עֶר הָאט זֵיי גֶעלָאזְט רוּפֶען דֶערְפַאר וָואס עֶר אַלֵיין וִויל וִויסֶען אַסַךְ זַאכֶען פוּן דֶעם יוּדִישֶׁען גְלוֹיבֶּען אוּנ זֵיי מֶאגֶען זֵייעֶרֶע מֵיינוּנְגֶען אַרוֹיסְזָאגֶען נָאר אָהְן מוֹרָא .

אַזוֹי הָאט זֵיי אוֹיךְ בֶּענֶעדִיקְטוּס פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען דֶעם אַנְדֶערֶען טָאג , וֶוען עֶס אִיז גֶעוֶועהן דִי עֶרְשְׁטֶע פֶערְזַאמְלוּנְג . אוֹיף יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי'ס שַׁאֲלוֹת הָאט דוֹן וִידַל גֶעאֶנְטְפֶערְט מִיט אַלַאנְגֶער לַאטַיינִישֶׁער רֶעדֶע אוּנ בֶּענֶעדִיקְטוּס הָאט אִיהם דֶערְפַאר גֶעמַאכְט זֶעהר פִיעל קָאמְפְּלִימֶענְטֶען אוּנ גֶעלוֹיבְּט זַיין שֶׁעהן רֶעדֶען . דוֹן וִידַל הָאט זִיךְ דֶעמָאלְט גֶעפְּרִיווְט שׁוֹין בֶּעטֶען דֶעם פַאפְּסְט עֶר זָאל זֵיי בֶּעפְרַייעֶן פוּן דֶעם וִכּוּחַ , וַוייל לָארְקִי פֶערְדְרֶעהט דֶעם זִין פוּן דִי פְּסוּקִים אוּנ אַז דִי יוּדֶען ווִילֶען נִיט לֶערְנֶען אַזוֹי דֶעם פְּשַׁט וִוי עֶס טוֹיג אִיהם זָאגְט עֶר שׁוֹין אַז זֵיי וֶועלֶען מֵאוּם אָפְּשְׁנַיידֶען . בֶּענֶעדִיקְטוּס הָאט אִיהם אָבֶּער נִיט גֶעוָואלְט צוּ לִיעבּ טְהוּן אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען, אַז אוֹיפ'ן אַנְדֶערְן טָאג זָאל זַיין דִי צְוֵוייטֶע פֶערְזַאמְלוּנְג . דֶעמָאלְט הָאבֶּען שׁוֹין דִי יוּדֶען פֶערְשְׁטַאנֶען מִיט וֶועמֶען זֵיי הָאבֶּען צוּ טְהוּן , אַז דָאס פְרַיינְדְשַׁאפְט אִיז נָאר לְפָנִים אוּנ אַז בֶּענֶעדִיקְטוּס וִויל טַאקִי נָאר זֵיי עוֹקֵר מִן הַשֹּׁרֶשׁ זַיין . נָאךְ אִין דֶעם אֵייגֶענֶעם טָאג אִיז דִי גַאנְצֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה פוּן טָרְטָזַא זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען אִין שׁוּל , ר' זְרַחְיָה הַלֵּוִי סַלַדִין הָאט גֶעזָאגְט דֶעם עוֹלָם אַדְרָשָׁה אוּנ הָאט אָנְגֶעוִויזֶען אִין וָואס פַאר אַסַכָּנָה דָאס גַאנְצֶע יוּדִישְׁקַייט גֶעפִינְט זִיךְ , אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַיְלָלָה : דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעחַאפְּט צוּם אַלְטֶען מִיטֶעל — אוֹיסְוֵוייגֶען בַּיי גָאטט אַיְשׁוּעָה דוּרְךְ אַהֵייסֶע תְּפִלָּה .

דִי יוּדִישֶׁע טְרֶערֶען זֶענֶען נִיט גֶעוֶועהן אוּמְזִיסְט . בֶּענֶעדִיקְטוּס אִיז גֶעוֶועהן פֶערְטְרָאגֶען מִיט זַיינֶע זַאכֶען, נִיט בַּיי אַלֶע פֶערְזַאמְלוּנְגֶען הָאט עֶר גֶעקָאנְט זַיין , אוּנ לָארְקִוִי הָאט גֶעטְהוּן וָואס עֶר הָאט גֶעוָואלְט . וִוי אַזוֹי דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען אוּנ זִיךְ גֶעשְׁפַּארְט , הָאט מֶען זֵייעֶרֶע טַעֲנוֹת נִיט פֶערְשְׁרִיבֶּען אוּנ אַזוֹי זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען צְוֵויי אוּנ זִיבְּצִיג אֲסִיפוֹת . נָאר מִיט וָואס פַאר אַגֶעדוּלְד דִי יוּדִישֶׁע פָארְשְׁטֶעהֶער הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען זֵייעֶרֶע צָרוֹת , אִיז

זיי פארט שווער געוועהן צוצוקוקען ווי מען טרעט זיי מיט די פיס און זיי האבען אפען ארויסגעזאגט אז מען מוטשעט זיי נאר אהן אתכלית, ווייל זיי וועלען זיך קיין מאל ניט אבזאגען פונ'ם גלויבען אז משיח דארף ערשט קומען. דעמאלט האט בענעדיקטוס ערשט ארויסגעוויזען זיין גאנצע שנאה צו די יודען און האט זיי געלאזט מודיע זיין, אז ווי באלד זיי וועלען ניט האלטען קיין מויל וועלען זיי מיט'ן לעבען בעצאהלען, און לארקי איז ארויסגעשפרונגען מיט א פייערינער בעשולדיגונג געגען תלמוד: ער האט זיך גענומען דורכלופטערן די פערשימעלטע בלבולים פון ניקאלאי דאנין און האט אבגעזוכט אזעלכע ערטער אין דער גמרא, וואס בעווייזען קלאמערשט אז דאס יודישע לעבען איז פול מיט פערדארבענע מדות און אז דער תלמוד ערלויבט, אז קינדער זאלען שלאגען עלטערן און אז מען מאג דינען עבודה זרה, עובר שבועה זיין און פארשעלטען אין דאווענען מיט טויטע קללות אללע אנדערע פעלקער. אזוי ווי לארקווי האט זיך פעררופען אויף פערשידענע אגדות און מדרשים, האט דאס אנגעמאכט א שטיקעל מחלוקת צווישען די יודישע פארשטעהער: דער גראס-טער טהייל פון זיי, און בעזאנדערס דון אסטרוק הלוי האט זיך ניט געוואלט אריינלאזען אין קיין פלפול מיט'ן שונא און האט געענטפערט קורץ און שארף, אז די אגדות האלטען די יודען ניט פאר הייליג און דאריבער קאן מען דערפון נאר קיין ראיה ניט ברענגען. דון ווידאל אבער און ר' יוסף אלבו זענען ניט געוועהן צופרידען פון דער דעה און האבען געזאגט אז אלדינג וואס עס געפינט זיך אין תלמוד איז הייליג, נאר מען מוז נור נאכפארשען דעם טעם פון יעדער זאך, און אז דער אמת'ער זין פון די אגדות בעווייזט, פארקעהרט, ווי גוט און פרום די בעלי התלמוד זענען געוועהן און אז זיי האבען בשום אופן ניט געקאנט וועלען בעפעסטיגען ביים פאלק שלעכטע זיטען. די שונאים האבען זיך דערפרעהט ווען זיי האבען בעמערקט אז די יודישע פארשטעהער קאנען זיך ניט אויסגלייכען אין די מיינונגען און האבען גערעכענט אז דאס וועט אפשר פיהרען דערצו וואס איינער דעם אנדערן וועט וועלען טהון אויף צו להכעיס און דערוויל וועלען זיי זייערס אויספיהרען. די יודישע פארשטעהער זענען טאקי געוועהן ביי א שרעקליכען נסיון, ווייל בענעדיקטוס האט זיך גע-פריווט אויף זיי מטיל אימה זיין דורך איין אנדער זאך: וויצענטע פערער איז ארומגעפאהרען איבער דער מדינה און האט ווייטער אבגעטויפט עטליכע טויזענד יודען פון סרגסה, קלטיוד און דרקה, און צווישען זיי זענען געוועהן א פאר גרויסע מיוחסים און לומדים, ווי דון ווידאל'ס ברודער טודרוס בנבנשתי

אונ נאך עטליכע זיינע קרובים, וואס איינער פון זיי, כאנאפאס, האט זיך נאך דער טויפע אנגענומען געגעבען מיצר פעדרא דע לא קבלריא אונ איז געווארען אפייעריגער שונא יודען. אט די אללע געטויפטע האט בענעדיקטוס געלאזט ברענגען קיין טורטוזא אונ מען האט אזוי געמאכט, אז נאר כלומרשט זענען זיי אריינגעקומען אין זאל פון דער פערזאמלונג אונ האבען אבגעגעבען א שבח דער קריסטליכער רעליגיאן. דאס האט ער אלץ געטהון בכיון אז די יודישע פארשטעהער זאלען ביי זיך אראבפאלען אונ זאלען זיך מיט זייערע אייגענע אויגען איבערצייגען, אז דאס עקשנות וועט זיי גאר ניט העלפען. זיי זענען אבער געזעהן מענשען מיט ריינע מחשבות אונ מיט אפעסטען ווילען אונ וואס מעהר בענעדיקטוס איז געגאנגען מיט תקיפות, האבען זיי ארויסגעוויזען מעהר זעלבסטשטאנדיגקייט אונ דער וכוח האט זיך אויסגעלאזט מיט גאר נישט.

בענעדיקטוס האט אויסגעלאזט זיין גאנץ ביטער הארץ צום תלמוד אונ האט אים יאהר 1415 ארויסגעגעבען אבעפעהל מען זאל פערברענען וואו מען וועט נאר געפינען אגמרא. אויסער דעם האט ער געהייסען אבהיטען די אלטע גזרות, אז יודען זאלען זיצען אין בעזונדערע גאסען, ניט בויען קיין גרויסע שולען, ניט האבען קיין שום געשעפט מיט קריסטען, זיך ניט בעשעפטיגען מיט קיין שום מלאכה אדער חכמה, טראגען אשאנדליכען צייכען אויף די קליידער, אונ דריי מאל אין יאהר קומען אין קירכע אונ אויסהערען דרשות פון קאטאלישע גייסטליכע. פאר'ן משגיח, וואס האט בעדארפט אכטונג געבען אויף די יודען זיי זאלען חלילה ניט עובר זיין אויף דעם בעפעהל, האט ער בעשטימט פויל'ס זוהן גאנזאלא דע סנטא מאריא, וואס איז געוועהן ניט קיין קליינערער בעל ישר פונ'ם פאטער. צום גליק, האט אבער בענעדיקטוס ניט געקאנט לאנג פיהרען זיינע וועלטען: די לעצטע נוטע פריינד האבען זיך אויך פון איהם אבגעזאגט, אפילו דער פרוסער ויצענטע פערער איז געווארען זיין געגנער, אונ גאר גיך איז ער געשטארבען עלענד אונ דערוויטערט פון מענשען, אהן כבוד אונ אהן אנאהמען.

נאך בענעדיקטוס'ס טויט האט מען דווקא אויסגעקליבען צוויי פאפסטע; דערפון זענען אבער די יודישע צרות ניט פערדאפעלט געווארען אונ זייער לאגע האט זיך, פארקעהרט, אביסעל פערבעסערט: אין צוויי יאהר איז ניט געבליבען קיין זכר פון דון פערנאנדא, קעניג פון אראגאניען אונ פון דער קעניגין קאטאלינא, וואס האט געפיהרט די מלוכה פון קאסטיליען, אונ אז עס זענען

אראב אזעלכע צוויי שטארקע שונאים, האט שוין די ארבייט פון וויצענטע פערער, וואס האט ניט אויפגעהערט ארויס צו פאהרען צווישען יודען אונ ארויסהאפען פון זיי קרבנות, אויך פערלארען איהר ווערטה. וואהין יהושע לארקי איז פערשוואונדען געווארען — ווייסט מען ניט, נאר דער נאהמען „מגדף", וואס די יודען האבען איהם געגעבען דערפאר וואס ער האט געלאסטערט דעם יודישען גלויבען, האבען זיי נאך לאנג געדענקט. לארקי'ס צוויי זיהן, וואס האבען אויך אבגעטרעטען פון יודישקייט, האבען דערגרייכט צו א גרויסער מדרגה, נאר איינם פון זיי, פראנציסקא דע סנטא-פע, האט מען אויף דער עלטער פערברענט, ווייל מען האט איהם חושד געווען אז ער איז צוריק געווארען א יוד. אזוי איז אין שפאניען פארט געווארען עפיס גרינגער פאר די יודען: די פריהריגע ביטערע געזעצע זענען נאך אפילו געבליבען, נאר מען האט זיי שוין ניט אזוי שטארק אבגעהיט, — דער שטעקען איז געוועהן, נאר די שלעכטע האנד צום שלאגען האבען געפעהלט.

נאר אין פארטוגאל האבען יודען געהאט א מקום מנוחה אונ די גע-טויפטע, וואס זענען אהין אנטלאפען פון אנדערע לאנדער אונ זענען דארט צוריק געווארען יודען, האבען געלעבט רוהיג אונ האבען פאר קיינעם קיין מורא ניט געהאט. אז וויצענטי פערער האט געוואלט מזכה זיין אויך דאס לאנד מיט זיין גרויסער מצוה פון טויפען יודען מיט געוואלד, האט איהם דער קאני-דון זשואן דער ערשטער בעפאהלען אז ווען ער וועט קומען קיין פאר-טוגאל וועט ער איהם אנטהון א קרוין פון צוגליהט אייזען, אונ ווי הייליג וויצענטע פערער איז געוועהן, האט ער זיך געמוזט אבזאגען פון דעם כבוד.....

דערפאר איז איהם אבער געראטהען זיין גיפט צו פערשפרייטען אין אנ-דערע ערטער אונ בעזאנדערס דארט, וואו דאס פאלק איז געוועהן אונרוהיג אונ האט געדאנקט גאטט, וואס עס איז דא צו וועמען זיך צו טשעפען. אין סאוואיען האט וויצענטע פערער אנגעארבייט אזעלכע זאכען אז די יודען האבען זיך געמוזט בעהאלטען אין די האהלען צווישען די בערג. דאס איינענע איז אויך פארגעקומען אין דייטשלאנד אונ איטאליען אונ אזוי ווי עס איז גאר ניט געוועהן קיין מאגליכקייט איבערצוטראגען די צרות האבען די יודען געמאכט צוויי גרויסע אסיפות אין באלאניא אונ פארלי, אים יאהר 1416 אונ 1418, אונ האבען בעשלאסען צונויפנעהמען א גרויסע סומע געלד, כדי מען זאל קאנען די שונאים פערשטאפען דאס מויל. אזא טהייער מיטעל ווי די מטבע האט ניט איין מאל אבגעראטעוועט יודען אין א נויטה אונ האט זיי אויך

דאס מאל געהאלפען. אז מארטין דער פינפטע איז געווארען פאפסט אונ די יודען זענען איהם אין קאנסטאנץ אקעגענגעגאנגען מיט ספרי-תורה אונ הבדלות, האט ער זיך נאר ווענינ געמאכט פון דעם יודישען כבוד אונ האט זיי נאך גראב בעטרעטען, נאר אז ער האט אנגעשמעקט וואס פאר א מעליקענדיגע קוה דאס יודישע פאלק וועט זיין פאר איהם אונ פאר אללע, וואס ווארפען זיך ניט מיט'ן יודישען גראשען, האט ער זיך גאר אין גאנצען איבערגעביטען אונ איז געווארען א יודישער בעל טובה. ער האט באלד געגעבען זיין הסכמה אויף די געזעצע, וואס דער קייזער זיגיזמונד האט ארויסגעלאזט פאר די דייטשע אונ איטאליענישע יודען, וועלכע האבען זיך מתחייב געוועהן צו צאהלען זעהר פיעל מס, אבי מען זאל זיי לאזען רוהיג זיצען אונ אבהיטען זייער אמונה. קוים זענען די יודען געוואהר געווארען אז דער נייער פאפסט, וואס האט געהאט די גאנצע מאכט איבער אללע קאטאלישע לאנדער, לאזט זיך רעדען אונ איז ניט אזא שטארקער שונא בצע, האבען זיך אנגעהויבען שיטען פון אללע זייטען שליחים פון פיעל יודישע קהלות, אונ מן הסתם ניט מיט קיין לעדיגע האנד, אונ פון שפאניען איז צו איהם געקומען איינער פון די גראסטע עשירים, ר' שמואל אבראנואלא, וואס האט זיך געמוזט טויפען אין וואלענסיא, ווען דאס פאלק איז אנגעפאלען אויף די יודען. מיט טרערען אין די אויגען האבען די שפאנישע יודען דערצעהלט דעם פאפסט ווי גרויס זייערע צרות זענען, ווי זיי זענען מיט'ן לעבען ניט זיכער; נאר זייער געוויין האט אודאי ניט געהאט אזא ממשות ווי די טהייערע מתנות וואס זיי האבען מיט געבראכט, און מארטין האט איהם יאהר טויזענד פיהר הונדערט 19 פערעפענטליכט א בעפעהל אז יודען מאגען האנדלען מיט קריסטען, זייערע שולען טאר מען ניט אנריהרען, צו דער טויפע זאל מען זיי ניט צווינגען אונ קיין שום צייכען אויף די קליידער זאלען זיי ניט טראגען, ווייל זיי זענען אויך מענשען אונ גאטט האט זיי בעשאפען מיט זיין בילד".... ניט וואלוועל האט אודאי געקאסט די יודען ביז דער פאפסט האט זיך ענטשלאסען אפען ארויסזאגען אזא אמת, נאר עס איז נאך דאס נוט וואס מיט א גאלדענעם שליסעל האבען זיי געקאנט אפנען די פערשלאסענע הערצער אונ מיט געלד האבען זיי געקאנט קויפען האטש א ביסעל רחמנות אונ א ביסעל יושר!

---

2 א קליינע הילף אין דער נויט.

(1420—1472 נאך קריסטוס געבורט).

„ווי אזוי מען לענט דעם קראנקען איז איהם שלעכט". דאס ווארטעל פלעגט אפט מקוים ווערען אין דעם לעבען פון די יודען, ווען זייערע שונאים פלעגען זיך צוקריגען צווישען זיך. די יודען האט זיך שוין אויסגעדאכט אז פון אזא מחלוקת קאנען זיי געהאלפען ווערען אונ מען וועט האטש אויף א קורצע צייט אן זיי פערגעסען, צום סוף פלעגען ביידע צדדים אויסלאזען צו זיי דעם גאנצען כעס אונ זיי פלעגען חאפען קלאפ פון ביידע זייטען. דאס איינענע איז אויך געשעהן, ווען דער טשעכישער גייסטליכער יאהאננעס הוסס איז ארויסגעגאנגען געגען די קאטאליקען אונ האט אנגעהויבען מיט זיין גרויסער מחנה, וואס האט זיך אויף זיין נאהמען גערופען הוססיטען, אהל צו מאכען פון גאנצע שטאדט, אבראבעווען דאס פערמעגען, ברענען קלויסטערס. די יודען האבען געמיינט אז דא וועלען זיך אנהייבען פאר זיי בעסערע צייטען, נאר זייער האפנונג איז געוועהן א פאלשע, די הוססיטען האבען זיי אנגעטהון צרות פון איין זייט, אונ פון דער אנדערער זייט איז דער צארן פון די קאטאליקען נאך גרעסער געווארען, ווייל מען האט זיי חושד געוועהן אז שטילערהייד העלפען זיי די הוססיטען מיט געלד אונ געוועהר, אונ דערפאר האט מען ביי דער ערשטער מלחמה, וואס איז פארגעקומען אין די וועלדער פון באהמען, אויסגעהרג'ט געננג יודען וואס האבען זיך אייגענטליך אין קיין זאך ניט געמישט אונ זענען באמת אין גאר ניט שולדיג געוועהן. נאר גאר א גרויסע שחיטה איז ארויס צו ליעב דעם אים יאהר 1420 אין עסטרייך, אונ מען האט זיך בענוצט מיט'ן ערשטען בלבול, וואס מען האט נאר געקאנט ארויפלעגען אויף די יודען, אבי מען זאל זיך מיט זיי אברעכנען. עס האט זיך גראד געמאכט, אז אין וויען זענען דריי קריסטליכע קינדער געגאנגען שפאצירען אויפ'ן פערפרוירענעם טייך, דאס אייז איז צובראכען געווארען אונ די קינדער זענען דערטרונקען געווארען. באלד איז ארויס א קול אז די יודען האבען געקוילעט די קינדער כדי זיי זאלען האבען בלוט אויף פסח. אין דער איינער צייט איז געשעהן נאך אן אנדערע מעשה: א פרוי האט זיך מתודה געוועהן אז זי האט פון דער קירכע ארויסגעגנב'ט א האסטיע אונ האט עס פערקויפט א יודען ישראל, אונ ער האט דאס הייליגע ברויט אוועקגעשיקט ערגיץ אין איין אנדער לאנד

צו זַיינֶע בְּרִידֶער, מֶען הָאט מִן הַסְּתָּם בַּאלְד גֶענוּמֶען דֶעם יוּדֶען מִיט דֶער גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה אוּנ מֶען הָאט אִיהם אַזוֹי לַאנְג גֶעמוּטְשֶׁעט בִּיז עֶר הָאט גֶעמוּזְט אוּנטֶערְשְׁרַייבֶּען וָואס מֶען הָאט גֶעוָואלְט. פַאר אַזֶעלְכֶע צְוַויי בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען הָאט דֶער עֶרְצְהֶערְצָאג אַלְבְּרֶעכְט, וָואס אִיז דַוְקָא גֶעוֶועהן אַקְלוּגֶער אוּנ אַגֶערֶעכְטֶער מֶענְשׁ, — נָאר נִיט פַאר יוּדֶען הָאט גֶעקְלֶעקְט זַיין חָכְמָה אוּנ יֹשֶׁר —, גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל אַללֶע יוּדֶען פוּנ'ם לַאנְד מִיט וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער אִין אֵיין פְּרִיה מָארְגֶען פַארְנֶעהמֶען אוּנ אַריינְוַוארְפֶען אִין תְּפִיסָה. אַגַאנְץ יָאהר הָאט מֶען זֵיי אָנְגֶעטְּהוּן עִנוּיִים קָשִׁים, דָאס פֶערְמֶעגֶען הָאט מֶען בַּיי זֵיי צוּגֶענוּמֶען, אָרֶעמֶע לַייט הָאט מֶען בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אוּנ דִי רַייכֶערֶע הָאט מֶען גֶע־הַאלְטֶען אוּנ קַאטָאלִישֶׁע גֵייסְטְלִיכֶע פְלֶעגֶען אַללֶע טָאג צוּ זֵיי קוּמֶען אוּנ זֵיי צוּ רֶעדֶען זֵיי זָאלֶען זִיךְ טוֹיפֶען. פִיעל, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְהַאלְטֶען דִי יִסּוּרִים הָאבֶּען אוֹיף אַזָא אוֹפֶן אָבְּגֶערַאטֶעוֶועט זַייעֶר לֶעבֶּען, אַסַךְ קִינְדֶער, וָואס מֶען הָאט זֵיי אָבְּגֶערִיסֶען פוּן דִי עֶלְטֶערְן אוּנ גֶעהַאלְטֶען בֶּעזוּנְדֶער, הָאט מֶען מִיט גֶעוַואלְד גֶעטוֹיפְט. אוּנ דִי גֶעצֶאהלְטֶע עַקְשָׁנִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעהַאלְטֶען פֶעסְט בִּיז צוּם לֶעצְטֶען אוֹיגֶענְבְּלִיק, הָאט מֶען פַארְבְּרֶענְט. נָאר אִין וִויעְן אַלְלֵיין זֶענֶען אוּמְגֶעקוּמֶען מֶעהר פוּן הוּנְדֶערְט יוּדֶען, אוּנ אַלְבְּרֶעכְט הָאט אִים יָאהר 1421 אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַבֶּעפֶעהל אַז קֵיין פוּס פוּן קֵיין יוּדֶען זָאל אִין אֶסְטְרַייךְ נִיט זַיין.

קֵיין גְרוֹיס נַחַת הָאבֶּען אָבֶּער דִי קַאטָאלִיקֶען נִיט גֶעהַאט פוּן דִי גֶעטוֹיפְטֶע, ווייל זֵיי זֶענֶען זִיךְ בַּאלְד כִּמְעַט אַללֶע צוּלָאפֶען קֵיין בֶּאהמֶען, פּוֹילֶען אוּנ אִיטַאלְיֶען, וואוּ דִי הוּסִיטֶען הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין אַבִּיסֶעל בֶּעפֶעסְטִיגְט אוּנ וואוּ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ פָארְט גֶעקָאנְט פִיהלֶען זִיכֶערֶער אוּנ פְרַייעֶר. נָאךְ אִין דֶעם אֵיינֶעם יָאהר 1421 הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין דַייטְשְׁלַאנְד אוֹיךְ אַמְרִידָה פוּן דִי הוּסִיטֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ פֶערְמֶעהְרְט אוּנ פֶערְשְׁטַארְקְט מִיט דֶער הִילְף פוּן אַבֶּערִיהמְטֶען גִבּוֹר, דֶעם בְּלִינְדֶען צִישְׁקָא, אוּנ דֶער דַייטְשֶׁער קֵייזֶער זִיגִיזְמוּנְד אִיז גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ לָאזֶען קֵיין פְּרָאג, וָואס אִיז גֶעוֶועהן דֶער הוֹיפְּט־פוּנְקְט פוּן דִי טְשֶׁעכֶען אוּנ הָאט גֶעמוּזְט דִינְגֶען מֶענְשֶׁען, זֵיי צָאהלֶען דֶערְפַאר וָואס זֵיי דִינֶען בַּיי אִיהם אִין חַיִל. אַזָא צוּנוֹיפְגֶעלָאפֶענֶע בַּאנְדֶע, וָואס מֶען הָאט אָנְגֶעשִׁיט מִיט גֶעלְד אוּנ דֶערְצוּ נָאךְ פֶערְשְׁטֶעהן גֶעגֶעבֶּען, דוּרְךְ דְרָשׁוֹת פוּן דִי קַאטָאלִישֶׁע גֵייסְטְלִיכֶע, אַז זֵיי טְהוּעֶן אַגְרוֹיסֶע מִצְוָה וָואס זֵיי גֶעהֶען זִיךְ אָן פַאר דֶער הֵיילִיגֶער קִירְכֶע, הָאט זִיךְ בַּאלְד גֶעשְׁטוֹיסֶען אַז צוּם עֶרְשְׁטֶען בַּארְף מֶען שְׁלָאגֶען דִי יוּדֶען, אוּנ עֶס אִיז אִין דַייטְשְׁלַאנְד גֶעוָוארֶען

אשרעקליכע בהלה. דער רב פון מאינץ, ר׳ יעקב בן משה מולין הלוי, וואס האט אין די יודישע שולען פון דייטשלאנד, אונגארן און פוילען איינגע־פיהרט פיעל תפלות און נוסחאות, האט צו וויסען געגעבען אללע יודישע קהלות פון ווייט און פון נאהענט, אז א גרויס אומגליק רוקט זיך אן אויף די יודען און האט גוזר תענית געוועהן אויף דריי טאג כסדר. מיט גרויס געוויין האבען זיך די יודען אומעדום צונויפגעזאמעלט אין די שולען און האבען נאטט געבעטען ער זאל חאטש בעגליקען די הוסיטען, ווייל פון זיי האבען זיי פארט געקאנט ערווארטען מעהר רחמנות. זייער תפלה איז טאקי אנגענומען געווארען: די קאטאליקען האבען די מלחמה פערשפיעלט און פונ׳ם גאנצען דייטשען חיל זיין געווארען אתל און די עטליכע סאלדאטען, וואס זענען געבליבען האבען זיך קוים קראנק און הונגעריג פארשלעפט אהיים און האבען געמוזט בעטען נדבות ביי די אייגענע יודען, וואס זיי האבען ערשט ניט לאנג געשלאגע־ און געראבעוועט.

די קאטאלישע גייסטליכע האבען דערווייל ניט אויפגעהערט צו רייצען דאס פאלק געגען די יודען. דער פאפסט מארטין דער פינפטע האט אפילו ווייטער צוגענומען א מהנה און האט, אים יאהר 1422 נאך אמאל ארויסגעלאזט א בעפעהל מען זאל די יודען ניט טשעפען, נאר קיינער האט איהם ניט גע־וואלט הערען און דער קייזער זיגיזמונד, וואס האט בעדארפט אבהיטען די יודען וועגען דער גרויסער הכנסה, וואס ער האט געהאט פון זיי, איז אויך ניט אים שטאנד געוועהן זיי צו בעשיצען, ווייל די איינוואהנער האבען נאר גע־וואוסט וואס די גייסטליכע זאגען זיי, און אז זיי האבען געטייט מיט די פינגער אויף די יודען ווי אויף געפעהרליכע שונאים האבען זיי געגלויבט אויפ׳ן ווארט און האבען ניט געזשאלעוועט קיין קלאפ פאר די אונגליקליכע יודען. אזוי האבען די קריסטען פון קעלן, אים יאהר 1426, נאר אהן דעם וויסען פון דער מלוכה, אליין ארויסגעטריבען אללע יודען פון דער שטאדט און זיי האבען זיך געמוזט בעזעצען אין דעאוץ. אים יאהר 1430 האט מען אין ראווענסבורג, איבער־לינגען און לינדוי פיעל יודען פארברענט וועגען עלילת דם. ביי אזעלכע רדיפות פון איין זייט און ביי די גרויסע נתינות, וואס מען האט געריסען ביי די יודען, פון דער אנדערער זייט, האט דאס לערנען פון תורה ניט געקאנט דעמאלט בליהען צווישען די דייטשע יודען. די מלוכה האט אנגעהויבען שטע־לען איהרע רבנים און ווער עס איז אים שטאנד געוועהן צו געבען מעהר געלד דער האט געקאנט ווערען מורה הוראה. אין גאנץ דייטשלאנד זענען געוועהן

דריי רבנים אונ ווי גרויס זייער תורה איז געוועהן קאן מען שוין פארשטעהן דער פון וואס דער מבין אויף זיי איז געוועהן א יודישער מעקלער חיים, ער האט זיי פארגעשטעלט דעם קייזער אונ זיגיזמונד האט געגעבען זיין הסכמה. אוודאי האט מען געקאנט די צאהל פון די אמת'ע לומדים אויסרעכנען אויף די פינגער, אונ אויסער דעם מאינצער רב, ר' יעקב מולין הלוי איז נאך געוועהן בעקאנט ר' מנחם פון מערזעבורג. עס איז אויך קיין וואונדער ניט וואס די דייטשע יודען האבען זיך וועניג אבגעגעבען מיט לערנען, ווייל די מלוכה האט זיך געהייסען צאהלען זעהר פיעל געלד פון יעדער ישיבה אונ די יודען זענען שוין געוועהן אזוי אויסגעלעדיגט אז זייערע כוחות האבען ניט געטראגען אי געבען מס, אי אויסהאלטען ארעמע תלמידים.

ניט בעסער איז געוועהן דער אינוועניגסטער צושטאנד פון די שפאנישע יודען, חאטש אין קאסטיליען איז זיי שוין ווייטער ניט שלעכט געוועהן, ווייל צייט דער קאניג דון זשואן דער צווייטע איז אונטערגעוואקסען אונ האט אליין איבערגענומען די מלוכה, האט איהם זיין ערשטער יועץ אלוואראדע לונא פערשטעהן געגעבען אז ער מוז די יודען גוט בעהאנדלען אונ דערמיט וועט ער בעלעבען די גאנצע מדינה. דער קאניג האט איהם געפאלגט אונ האט אים יאהר 1432 איבערגעביטען אללע שלעכטע גזרות אונ די יודען זענען צוריק אויפגערעכט געווארען. איינער פון די שאנסטע בעלי בתים, ר' אברהם בינבנישתי, איז בעשטימט געווארען פאר לאנד־רב פון גאנץ קאסטיליען. איהם האט דער קאניג געגעבען דאס רעכט צו פסק'נען אפילו אין דיני נפשות אונ ער האט זיך באלד גענומען איינצופיהרען רעכטע תקנות, בויען שולען, בתי מדרשים, עפנען ישיבות, אונ האט בעזאנדערס אכטונג געגעבען די יודען זאלען ניט אויפרייסען די אויגען פון זייערע שונאים מיט טהייערע קליידער אונ מיט צירונג. בעפעסטיגען דאס לערנען פון תורה אונ תלמוד — האט ער מיט אמאל ניט געקאנט ווייל די יודען זענען שוין געוועהן פערגראבט פון די פריהריגע צרות, אונ דערפאר איז שוין שווער געוועהן אין יענער צייט צו געפינען רעכטע לומדים. געשמ'ט האבען דעמאלט נאר ר' שלמה דא־פיערא, דון ווידאל בינבנישתי, דער ראש המדברים ביים וכוח אין טרטוזא, אונ ר' שלמה בונפיד, וואס האט אויך געשריבען זעהר שאנע שירים אין לשון קדש.

כמעט אללע יודישע סופרים פון יענער צייט האבען בענוצט זייערע פעהיגקייטען נאר דארויף, זיי זאלען ארויסלאזען חבורים וועגען שאלות פון אמונה. גענומען האט זיך עס דערפון וואס צייט יודישע לומדים זענען איבער־

גֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, זֵיי הָאבֶּען גֶעשְׁרִיבֶּען גַאנְצֶע בֶּארְג מִיט סְפָרִים אוּנ הָאבֶּען זִיךְ בֶּעמִיהט צוּ עֶרְנִידְרִיגֶען דֶעם יוּדִישֶׁען גְלוֹיבֶּען. אַזוֹי הָאט דֶער אַלְטֶער פּוֹילוּס דֶע סַנְטַא מַארִיַא, וָואס אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אַזָקֵן פוּן אַכְטְצִיג יָאהר אוּנ הָאט שׁוֹין דֶעמָאלְט דֶערְגְרֵייכְט דִי מַדְרֵגָה פוּן עֶפִּיסְקָאפּ, אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַבּוּךְ, וָואס שְׁטֶעלְט פָאר אַוִכּוּחַ צְווִישֶׁען אַקְרִיסְט מִיט אַיוּדֶען אוּנ פִיהרְט אוֹיס אַז דֶער יוּד בְּלַייבְּט אוּמְגֶערֶעכְט אוּנ מוּז מוֹדֶה זַיין אוֹיפ'ן אֱמֶת. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט גֶעטְהוּן אֵיין אַנְדֶער רַב, וָואס אִיז גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן אוֹיף דֶער אַלְטֶער זִיךְ צוּ טוֹיפֶען אוּנ הָאט זִיךְ אַנָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען יְשׁוּאַן דֶע עֶסְפַּאנְיַא: עֶר הָאט גֶעמַאכְט אַפֵּירוּשׁ אוֹיפ'ן צְווֵיי אוּנ זִיבְּצִיגְסְטֶען קַאפִּיטֶעל תְּהִלִּים אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען פֶערְפִיהרְט דֶערְמִיט וָואס זֵיי ווִילֶען נִיט צוּשְׁטֶעהן צוּם רֵיינֶעם גְלוֹיבֶּען. יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִוִוי אִיז אוֹיךְ נִיט גֶעזֶעסֶען פֶערְלֶעגְט דִי הֶאנְד, עֶר הָאט צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אַלֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען, וָואס עֶר הָאט זִיךְ מִיט זֵיי בֶּענוּצְט בַּיים וִכּוּחַ פוּן טָרְטָזַא, אוּנ הָאט אַרוֹיס גֶעגֶעבֶּען אַבֶּעזוּנְדֶער סֵפֶר, כְּדֵי אַלֶע יוּדֶען פוּן אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער זָאלֶען אוֹיךְ וִויסֶען זַיינֶע תּוֹרוֹת. דִי עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהרְטֶע פוּן יֶענֶער צַייט הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען וִוי שֶׁעדְלִיךְ אַזֶעלְכֶע בִּיכֶער זֶענֶען טַאקִי פַאר דִי יוּדֶען אַלֵיין, וָואס קָאנֶען בַּיי זִיךְ אַרָאבְּפַאלֶען אוּנ מֵיינֶען אַז דִי שׂוֹנְאִים שְׁרַייבֶּען אֶפְשַׁר גָאר נִיט אַזוֹי קְרוּם, אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ פִיהרֶען אַמִלְחָמָה מִיט דִי אֵייגֶענֶע כֵּלִים זַיין אוּנ גֶעבֶּען אַקְלָארֶע תְּשׁוּבָה אוֹיף דִי פֶערְדְרֶעהטֶע שְׁאֵלוֹת, וָואס דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען הָאבֶּען גֶעשְׁטֶעלְט. דֶער עֶרְשְׁטֶער אִיז אַרוֹיס מִיט אַהֶעבְּרֶעאִישׁ סֵפֶר דוֹן ווִידַל אִבֶּן לַבִּי, וָואס הָאט פֶערְאֶנְפֶערְט דֶעם תַּלְמוּד אוּנ הָאט גֶעמַאכְט אַתֵּל פוּן אַלֶע יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי'ס הַסְבָּרוֹת. דֶערְנָאךְ הָאט ר' יוֹסֵף אַלְבּוֹ אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַבּוּךְ אִיבֶּער אֱמוּנָה אִין שְׁפַּאנִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע, וָואס שְׁטֶעלְט פָאר אַוִכּוּחַ צְווִישֶׁען אַיוּדֶען אוּנ אַגַייסְטְלִיכֶען אוּנ לֶעגְט אִין דֶעם יוּדֶענְ'ס מוֹיל אַרַיין אַלֶע תֵּרוּצִים וָואס מֶען דַארְף אֶנְטְפֶערְן אוֹיף דִי שְׁטֶאנְדִיגֶע קוּשְׁיוֹת. נָאךְ מֶעהר הָאט גֶעאַרְבֵּייט אִין דִי עִנְיָנִים ר' יִצְחָק נָתָן בֶּן קָלוֹנִימוּס, וָואס הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַגְרוֹיס סֵפֶר וֶועגֶען דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה אוּנ הָאט דָארְט פֶערְזַאמֶעלְט אַלֶע מֵיינוּנְגֶען, וָואס עֶר פְלֶעגְט אַרוֹיסְזָאגֶען וֶוען עֶס פְלֶעגְט אִיהם אוֹיסְקוּמֶען זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעהן מִיט קְרִיסְטֶען אוּנ זִיךְ אַריינְלָאזֶען מִיט זֵיי אִין טַעֲנוֹת. דֶערְבַּיי הָאט ר' יִצְחָק נָתָן אוֹיפְגֶעטְהוּן נָאךְ אֵיין זַאךְ: עֶר הָאט גֶעזֶעהן אַז דִי שׂוֹנְאִים, וָואס ווִילֶען אַלְדִינְג אוֹיסְבַּוייזֶען טַאקִי פוּן דֶער תּוֹרָה אַלֵיין, פַארְדְרֶעהן אָפְט דִי פְּסוּקִים אוּנ גִיבֶּען זֵיי אַזַא זִין וִוי זֵיי גֶעפֶאלְט, דַארִיבֶּער אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל מַאכֶען

א ווארטער-בוך, וואו עס זאל זיין פערצייכענט אלדינג, וואס עס קומט פאר אין דער ביבעל אקוראט פון וואנען יעדעס ווארט נעהמט זיך מיט'ן שרש. אכט יאהר האט ער געארבייט אין דעם, פון 1437 ביז 1446, אונ עס איז איהם געראטהען פערטיג צו מאכען זיין בעריהמט ווערק, וואס הייסט „ביבעל-קאנקארדאנץ" אונ וואס דיענט נאך עד היום פאר דער בעסטער שטיצע אללע וואס לערנען לשון קדש אונ דארפען נאכזוכען די פסוקים פון תנ"ך.

נאך ווייטער זענען געגאנגען עטליכע יודישע געלעהרטע, וואס האבען זיך שוין ניט געוואלט בעגנוגען נאר מיט דעם וואס זיי האבען פארענפערט די יודישע אמונה: דעם חשק צום וכוח האט זיי שוין ניט געלאזט רוהען, פון געשלאגענע זענען געווארען שלאגער אונ זיי האבען שוין ווייניגער זיך געוועהרט געגען שונאים נאר, פארקעהרט, מעהר אנגעהויבען אנצופאלען אויף זיי. אזוי האט געטהון דער בעריהמטער יודישער פילאזאף ר' יוסף אבן שם טוב, וואס איז געוועהן א גרויסער למדן אונ אדרשן אונ מען האט איהם שטארק געשאצט אין קאניגליכען הויף. ער האט געהאט די מאגליכקייט זיך גאנץ נאהענט צו בעקענען מיט קריסטליכע דינים אונ מנהגים, זעהר אפט פלעגען איהם זיינע קריסטליכע פריינדע אריינשלעפען אין א געשפרעך וועגען אמונה, אונ דאריבער איז ער שפעטער אים שטאנד געוועהן, אחוץ זיינע ספרים אויף לשון קדש וועגען תכלית פונ'ם יודישען גלויבען, אנצושרייבען א גאנץ ספר געגען דעם קאטאליציזמוס. אויסער דעם האט ער געמאכט א פירוש אויף פראפיאט דוראן'ס בוך געגען דעם קריסטענטהום אונ האט אויפגעקלאהרט ווי פיעל הלצה עס ליעגט בעהאלטען אין יעדער שורה. ער האט אויך איבערגעזעצט אויף העברעאיש דאס בוך וואס ר' חסדאי קרשקש האט ארויסגעלאזט אין דער שפאנישען שפראכע. מיט דעם דרך זענען אויך געגאנגען צוויי בעריהמטע למדנים, א פאטער מיט א זוהן, ר' שמעון בן צמח דוראן אונ ר' שלמה בן שמעון דוראן. ביידע זענען זיי געוועהן רבנים אין אלזשיר אונ פון דער ווייטענס האבען זיי מיט ווייניגער מורא געקאנט ארויסזאגען זייערע מיינונגען. נאך מעהר פון אללע האט זיך בעריהמט געמאכט מיט זיינע כתבים ר' חיים אבן עזרא פון סלמנקא, א גרויסער דאקטאר אונ א בעליעבטער שפאנישער דיכטער, וועלכער האט בעריהמטע ווערק געשריבען וואס מען האט זיי מיט פערגניגען געלעזען הן ביי יודען הן ביי קריסטען.

אין דער אייגענער צייט וואס די יודישע געלעהרטע זענען געוועהן אזוי פערטראגען מיט זייערע וכוחים אין רעליגיאנ'ס זאכען, האבען זיי פון דעסטוועגען

ניט פערגעסען אז זיי האבען אינוועניגסטע שונאים, די מקובלים, וועלכע בענוצען זיך מיט דעם וואס דאס פאלק ווערד אלע מאל מעהר פערגראבט, וואס דאס לערנען פאלט אונ דערוויל קאנען זיי אין דער פינסטער בעפעסטיגען זייער למוד אונ דער עולם זאל מיינען אז אלדינג וואס גלאנצט איז גאלד. דערפאר האבען עטליכע פון זיי ארויסגעלאזט אויף דער וועלט חקירה־ספרים מיט ריינע אונ לויטערע געדאנקען כדי די יודען זאלען וויסען אז וואס זיך צו האלטען אונ זאלען זיך ניט לאזען אראבפיהרען פונ׳ם רעכטען וועג. ביי דער וועלט זענען זעהר אנגענומען געווארען די ספרים פון ר׳ יוסף אבן שם טוב, וואס האט דוקא געהאט א פאטער א פייערינגען מקובל, אונ האט שטארק געשטריטען געגען דער קבלה; ער האט מיט אלע כוחות געארבייט אויסצוזייסען ריינע ברידער פון דעם נייען למוד אונ הייליג מאכען ביי זיי נאר די איינציגע יסודות פון דער אמונה. ניט ווייניגער ווערטה האט געהאט ר׳ יוסף אלבו, וואס איז געוועהן אדאקטאר אונ האט זיך בעמיהט צו געפינען אוועג צווישען גלויבען אונ וויסענשאפט. זיין ספר „עקרים" איז נאך אין היינטיגע צייטען זעהר בעליעבט ביי די פרומע יודען, וואס זענען טאקי צוגעבונדען צו דער אמונה אונ האבען פארט ליעב זיך אבצוגעבען מיט חקירה. אין דעם ספר גיט ר׳ יוסף אלבו צו פערשטעהן אז דריי עקרים זענען דא אין דעם יודישען גלויבען אונ דאס זענען די עמודים, וואס אויף זיי האלט זיך דאס גאנצע יודישקייט: עס איז דא אבורא עולם, זיין הייליגער ווילען בעווייזט זיך אין דער גאנצער נאטור, אונ נאך דעם טויט בעקומט דער מענש שכר אדער עונש. אחוץ דעם האט ער זיך געשטעלט אויף דער שאלה: צו מאג מען אנדערן די דינים פון דער תורה לויט די פאדערונגען פונ׳ם לעבען? אונ ווייזט אויס, אז עביג דארפען נאר בלייבען די עשרת הדברות וואס גאט האט געגעבען אויפ׳ן בארג סיני; אלע איבריגע זאכען אבער וואס געפינען זיך אין דער תורה קאנען איבערגעמאכט ווערען אדער אין גאנצען בטל ווערען ווען עס וועט אויפשטעהן איין אנדער נביא, וואס וועט האבען די אייגענע זכיה פון משה רבנו אונ גאט זאל דורך איהם ענדעקען זיין רצון אונ געבען נייע אונ נאטהיגע געזעצע.

ניט אומזיסט האבען זיך די יודישע גדולים פון יענער צייט אזוי אוועקגעלעגט אונ זיך אנגעטהון אלע כוחות – פון איין זייט מלחמה צו האלטען מיט די שונאים פון דער יודישער אמונה, אונ פון דער אנדערער זייט אויפצוקלאהרען די יודען אליין אין וואס עס בעשטעהט דער ריינער גלויבען, ווייל זיי האבען

נוט גֶעזֶעהן אַז דָאס פִינְסְטֶערְנִיס וֶוערְד אַלֶע מָאל גְרֶעסֶער, אונ דִי שִׂנְאָה פֶערְשְׁטַארְקְט זִיךְ מִיט יֶעדֶען טָאג, אַז דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען זֶענֶען דִי גֶעפֶאהרְליכְסְטֶע פוּן אַלֶע גֶעגְנֶער, אַז דִי נוּטֶע לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין קַאסְטִילְיֶען אִיז אוֹיךְ נָאר לְפִי שָׁעָה, אונ אַז בַּיי אַזֶעלְכֶען מַעֲמָד קָאן דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק נָאר אָנְהוֹיבֶּען בְּלָאנְזֶען אונ פֶערְלִיעֶרֶען דִי לֶעצְטֶע קְרָאפְטֶע. דֶער אַלְטֶער פוֹילוּס הָאט טַאקִי אִיבֶּערְגֶעלָאזְט זַיינֶע גֶעוֶועזֶענֶע בְּרִידֶער אַנוּטֶע יְרוּשָׁה: פוּן אִיהם זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען פִיער זִיהן אונ נָאךְ אַנְדֶערֶע קְרוֹבִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען קַרְתַּגֶ׳ינָה אונ זֶענֶען דִי יוּדֶ׳ין גֶעוָוארֶען דַם־שׂוֹנְאִים. דֶער אֶלְטְסְטֶער זוּהן נְנְצַלָה דֶע־קַרְתַּגֶ׳ינָה אִיז גֶעוֶועהן עֶפִּיסְקָאפּ פוּן בּוּרְגַאס אונ דִי אִיבְּרִינֶע בְּרִידֶער, אַלְפָאנְסָא, פֶּעדְרָא אונ אַלְוַואר סַאנְכֶעץ הָאבֶּען אוֹיךְ פֶערְנוּמֶען זֶעהר הוֹיכֶע שְׁטֶעלֶען. אָט דִי פִיער קִינְדֶער, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט מוֹחֵל זַיין דֶעם פָאטֶער דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט זֵיי גֶעבְּרַאכְט צוּ אַזַא חֵטְא זֵיי זָאלֶען גֶעבָּארֶען וֶוערֶען יוּדֶען, אִינְאֵיינֶעם מִיט זֵיי אוֹיךְ זַיירֶע פֶעטֶערְס, פֶּעדְרָא סוֹאַרֶעץ אונ אַלְוַואר נַרְצִיַא, זֶענֶען גֶעוֶועהן מָלֵא רְצִיחָה אוֹיף דֶעם הוֹיפְט־יוֹעֵץ פוּנ׳ם קֶאנִיג אַלְוַוארָא דֶע־לוּנַא אונ הָאבֶּען זִיךְ נִיט אֵיין מָאל גֶעוָואלְט אִין אִיהם נוֹקֵם זַיין דֶערְפַאר וָואס עֶר הַאלְט מִיט יוּדֶען אונ מְהוּט דֶעם לַאנְד אַזַא עַוְלָה. עֶר אִיז אָבֶּער גֶעשְׁטַאנֶען אַזוֹי הוֹיךְ אונ דֶערְצוּ אִיז דֶער יוּנְגֶער קֶאנִיג גֶעוֶועהן אַזַא גְרוֹיסֶער בַּעַל יֹשֶׁר, אַז נִיט אִיהם אונ נִיט דִי יוּדֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעקָאנְט עֶפִּיס שַׁאדֶען. דַארִיבֶּער הָאט זִיךְ נְנְצַלָה עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ שִׁיסֶען נָאר פוּן דֶערְוַוייטֶענְס, אונ אַזוֹי וִוי מֶען הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען פַאר אַ שָׁלִיחַ עֶר זָאל פָאהרֶען קַיין בַּאזֶעל אונ דָארְט זַיין בַּיי דֶער גְרוֹיסֶער אֲסִיפָה פוּן דִי גֵייסְטְלִיכֶע, הָאט עֶר זִיךְ גֶענוּמֶען דָארְט אַרְבַּייטֶען וֶועגֶען דִי יוּדֶען. אִין דֶער אֲסִיפָה, וָואס הָאט גֶעדוֹיעֶרְט דְרַייצֶעהן יָאהר, פוּן 1431 בִּיז 1443, הָאט מֶען זִיךְ פָּשׁוּט מְחַיֶה גֶעוֶועהן וָואס נְנְצַלָה הָאט אוֹיפְגֶעגֶעבֶּען אַזַא וואהל שְׁטִיקֶעל אַרְבַּייט: מִיט דִי הוּסִיטֶען, וָואס צוּ לִיעב זֵיי אִיז מֶען זִיךְ אֵיינֶענְטְלִיךְ צוּנוֹיפְגֶעפָאהרֶען, הָאט מֶען נָאר נִיט גֶעקָאנְט מַאכֶען, אִיז חָאטְשׁ דָאס גוּט גֶעוֶועהן וָואס מֶען הָאט נָאר פְּלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען עֶפִּיס אַ נַייעֶ שְׁאֵלָה, אַ „יוּדֶען־פְרַאגֶע", אונ עֶס אִיז גֶעוֶועהן צוּ וֶועמֶען אוֹיסְצוּלָאזֶען דָאס בִּיטֶער הַאַרְץ. אַוַדַאי הָאט נְנְצַלָה נָאר אָהן סִיה אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דִי אֲסִיפָה פוּן בַּאזֶעל מֶען זָאל בֶּענַייהֶען דִי אַלְטֶע גְזֵירוֹת אונ צוּ זֵיי נָאךְ צוּזֶעצֶען נַייעֶ אונ עֶס זָאל וֶוערֶען אַפֶּעסְט גֶעזֶעץ פַאר אַלֶע קַאטָאלִישֶׁע לֶאנְדֶער אַז יוּדֶען מוּזֶען זִיצֶען נָאר אִין בֶּעשְׁטִימְטֶע גַאסֶען נִיט אִינְאֵיינֶ׳ם מִיט קְרִיסְטֶען, טְרָאנֶען בֶּעזוּנְדֶערֶע קְלֵיידֶער,

געהן אין די קירכע הארען דרשות פון גייסטליכע, אז זיי טארען ניט האבען קיין שום געשעפט מיט א קריסט, זייערע דאקטוירים טארען קיין קריסטען ניט היילען, קיין שום שטעללע ביי דער קרוין האבען זיי ניט קיין רעכט צו פארנעהמען, פראפעסאָרען אין דער אוניווערזיטאט טארען זיי ניט ווערען. אויסער דעם האט די אסיפה בעשלאסען, אז געטויפטע יודען זאלען זיך ניט משדך זיין צווישען זיך אונ מוזען חתונה מאכען זייערע קינדער נאר מיט געבארענע קריסטען, אונ אז אין די קריסטליכע שולען זאל מען לערנען די קינדער לשון קדש אונ חאלדעאיש, כדי יעדער קריסט זאל קאנען צורעדען יודען צו דער טויפע. מיט דעם געזעץ האט נבצלה געוואלט טרעפען נאר די שפאנישע יודען, אונ דאס זעהט מען ארויס דערפון וואס ער האט בעוואָרענט אז יודען זאלען ניט טארען זיין קיין פראפעסארען, ווייל אזעלכע געלעהרטע יודען האבען זיך נאר געפונען אין שפאניען.

ביטער אונ פינסטער איז געוואָרען די יודען כמעט אין אללע אייראפאישע לאנדער אז די שאנע תקנות פון דער באזעלער אסיפה זענען אומעדום בעקאנט געוואָרען אונ די שונאים האבען זיך גענומען זיי איינפיהרען מיט אללע חומרות, וואס מען קאן זיך נאר דענקען. אין דייטשלאנד איז זיי געוועהן נאך ערגער, ווייל גראד דעמאלט, אים יאהר 1437 איז געשטארבען דער קייזער זיגיזמונד אונ אויף זיין ארט האט מען אויסגעקליבען דעם אסטרייכישען ערצהערצאג אלברעכט, וואס געגען איהם איז זיגיזמונד געוועהן נאר א צדיק. פריהער האבען די יודען געוואוסט אז זיי דארפען נאר געבען געלד, מען האט פון זיי געשונדען די הויט, דערפאר זענען זיי אבער געוועהן זיכער אז די מלוכה היט זיי אב, ניט פאר פריינדשאפט, נאר פשוט צו ליעב דעם זיי זאלען זיך ווייטער לאזען מעלקען; אלברעכט דער צווייטער איז אבער געוועהן א צורר היהודים, וואס האט זיך נאר ניט געלאזט רעדען, ער האט פיינד געהאט די יודען גלייך מיט די הוססיטען, נאר זיי איז איהם שווער געוועהן צו פערניכטען, האט ער דעם גאנצען כעס אויסגעלאזט צו די שוואכע יודען. אז די איינוואהנער פון אויגסבורג האבען זיך געווענדעט מיט א בקשה צו אלברעכט'ן, אים יאהר 1439, אז זיי ווילען ארויסטרייבען אללע יודען פון דער שטאדט, האבען זיי איהם פשוט א נייע נשמה אריינגעזעצט. ער האט באלד ארויסגעגעבען א בעפעהל, אז ביז צוויי יאהר זאל זיך קיין פוס פון קיין יודען ניט געפינען אין אויגסבורג, אונ קוים איז אבגעלאפען די צייט האט ער געזעהן אז עס זאל פון זיי אפילו קיין זכר ניט בלייבען אונ האט ערלויבט מען זאל די מצבות

פון דעם יודישען בית עולם בענוצען אויף בנינים. צום גליק האט אלברעכט מעהר ניט געהערשט ווי צוויי יאהר אונ די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו פרידריך דעם דריטען, וואס האט דוקא געוואלט די יודען בעשיצען, נאר ער איז צו שוואך געוועהן אונ דערפאר איז געראטהען א נייעם שונא, דעם ביטערען יאהאנעס דע־קפיסטרנא צו בעקומען א וואהל פלאץ, וואו ארויסצווייזען זיין גיפט, אונ די יודען האבען איהם א לאנגע צייט געהאט צו געדענקען.

גנצלה'ן איז געוועהן א גרויסער וועטהיג צוצוקוקען ווי אומעדום האט מען אויפגעהאפט די תקנות פון דער באזעלער אסיפה אונ נאר אין שפאניען, וואו ער האט געציעלט מעהר ווי אנדערש וואו, האט ער ניט געקאנט זיך צו פיהרען די האנד, ווייל אלווארא דע־לונא האט איהם ניט געלאזט קיין קאפ אויפהויבען. עס האט איהם ניט געלאזט איינרוהען ביז ער האט געפועל'ט ביים נייעם פאפסט איינזשעניוס, וואס ביי איהם איז ער געוועהן א שטארקער חשוב, אז ער זאל דורך די עפיסקאפען צושיקען א בעפעהל אז די יודען האבען זיך פערזינדיגט אונ פערדיענען ניט די חסדים, וואס דער פריהריגער פאפסט מארטין האט מיט זיי געטהון, אונ דערפאר מעגען אויף זיי פאלען די גזירות פון דער באזעלער אסיפה. אזא בעפעהל פונ'ם פאפסט איז פערעפענטליכט געווארען אין עטליכע קאסטיליענישע שטאדט, עס פערשטעהט זיך, אהן דער ידיעה פון דער מלוכה. גנצלה האט גערעכנט אז דאס פאלק וועט דעם פאפסט'ס ווארטער אויפהאפען, אונ קוים וועט די זאך זיין אבגעטהון — איז שוין אלדינג פערפאלען. אלווארא דע־לונא איז אבער ניט געוועהן א מענש פון פערשווייגען: ער האט באלד געלאזט אומעדום אויסרופען אים נאמען פונ'ם קעניג, אז קיינער זאל זיך ניט דערוואגען צו בעריהרען די יודען, אז די מלוכה גיט אליין אכטונג אז יעדער פון די איינוואהנער זאל לעבען נאך בעשטימטע געזעצע אונ ווער עס וועט וועלען געהן מיט פרעמדע תקנות, וועט שטרענג בעשטראפט ווערען. אזוי האט גנצלה ווייטער בעקומען א שטילען פאטש אונ האט געמוזט פערבייסען מיט די ליפען אונ טיעף אין הארצען בעגראבען זיין האס צו די יודען אונ צו זייער עדלען בעשיצער.

די פערבארגענע שנאה צווישען אלווארא דע־לונא אונ גנצלה האט געפיהרט צו זעהר מאוסע זאכען: די געטויפטע יודען, וואס האבען זיך צוגעשלאגען צו גרויסע שטעלען, האבען זיך איינגערעדט אז קיין גראסערס פון זיי איז גאר ניטא אונ האבען אראבגעקוקט מיט גאוה אונ עזות אויף די געבארענע

קְרִיסְטֶען. דֶערְמִיט הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אָנְגֶעמַאכְט גֶענוּג שׂוֹנְאִים אוּנ דֶער אֵיינֶענֶער אַלְוַוארָא דֶע־לוּנַא, וָואס הָאט אַזוֹי לִיעבּ גֶעהַאט יוּדֶען, הָאט דִי גֶעטוֹיפְטֶע נִיט גֶעקָאנְט אָנְקוּקֶען. בִּיסְלֶעכְוַויֵיז הָאט מֶען דָאס פַייֶער אַלֶע מָאל מֶעהר צוּבְּלָאזֶען בִּיז עֶס אִיז אִין טוֹלֶעדַא, אִים יָאהר 1449 אַרוֹיס אַגֶעשְׁלֶאג צְוִוישֶׁען דִי קְרִיסְטֶען אוּנ דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען אוּנ פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען מִיט'ן לֶעבֶּען בֶּעצָאהלְט. דֶער קֶאנִיג הָאט זִיךְ אֲפִילוּ צוּם אָנְהֵייבּ עֶטְנְשְׁלָאסֶען שְׁטְרֶענְג צוּ בֶּעשְׁטְרָאפֶען דִי שׁוּלְדִיגֶע נָאר אַלְוַוארַא דֶע לוּנַא הָאט אִיהם אוּמִיסְטֶען אָבְּגֶעהַאלְטֶען דֶערְפוּן, כְּדֵי דָאס מַחֲלוֹקֶת זָאל נָאךְ גְרֶעסֶער וֶוערֶען אוּנ בֵּיידֶע צְדָדִים זָאלֶען זִיךְ אַזוֹי צוּהַרְגְ'נֶען אַז עֶס זָאל שׁוֹין שְׁוֶוער זַיין צוּ וִויסֶען, וֶוער עֶס אִיז מֶעהר גֶערֶעכְט אָדֶער אוּמְגֶערֶעכְט. אַזוֹי אִיז אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען אַיָאהר אוּנ אַז דָאס גֶעשְׁרֵיי גֶעגֶען דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט הֶערֶען אִיבֶּער דֶער גַאנְצֶער מְדִינָה, הָאט אַלְוַוארַא דֶע לוּנַא אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דֶעם קֶאנִיג דַארוֹיף, עֶר זָאל אָנְשְׁרַייבֶּען אַבְּרִיעף צוּם נַייעֶם פַאפְּסְט נִיקָאלַאי דֶעם פִינְפְטֶען אוּנ אִיהם מֶעלְדֶען אַז דִי קִירְכֶע לַיידֶעט חַרְפּוֹת בּוּשׁוֹת פוּן דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען, וָואס פִיעל פוּן זֵיי זֶענֶען גֵייסְטְלִיכֶע אוּנ בְּסֵתֶר הִיטֶען זֵיי אָבּ אַלֶע יוּדִישֶׁע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים. דֶעם פַאפְּסְט הָאט עֶס אַחַאפּ גֶעטְהוּן בַּיים הַארְצֶען אוּנ עֶר הָאט בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַבֶּעפֶעהל: מֶען זָאל זֶעצֶען אַבֶּעזוּנְדֶער גֶערִיכְט אוּנ מֶען זָאל מִשְׁפָּט'ן אַלֶע וָואס מֶען וֶועט זֵיי חַאפֶּען מִיט דֶעם חֵטְא פוּן יוּדִישְׁקַייט, אוּנ מֶען זָאל אֲפִילוּ קַיין כָּבוֹד נִיט לֶעגֶען אוֹיף אַזֶעלְכֶע גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען שׁוֹין דֶערְגְרֵייכְט צוּ דֶער מַדְרֵגָה פוּן אַעֶפִּיסְקָאפּ. אַזוֹי הָאט אַלְוַוארַא דֶע לוּנַא, אוּמְגֶעבְּרַאכְט, נֶערְן אוּנ נָאר צוּ לִיעבּ נְקָמָה, גֶעמַאכְט אֵיין הַתְחָלָה צוּ דֶעם שְׁרֶעקְלִיכֶען גֶערִיכְט פוּן דֶער אִינְקְווִיזִיצְיָאן, וָואס הָאט שְׁפֶּעטֶער אָבְּגֶעקָאסְט יוּדֶען אַזוֹי פִיעל בְּלוּט. עֶס אִיז אִיהם אָבֶּער בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן אַז דוּרְךְ דֶעם זָאל עֶר טַאקִי אַלֵיין פַאלֶען: צְוִוישֶׁען דִי מָארְרַאנֶען, וָואס אוֹיף זֵיי הָאט זִיךְ בֶּעדַארְפְט אוֹיסְגִיסֶען דֶער גַאנְצֶער צָארְן, זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר פִיעל עֲשִׁירִים אוּנ חֲשׁוּבִים בַּיי דִי גְרֶעסְטֶע לַייט. אַוַודַאי הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעשְׁוִוינֶען אוּנ הָאבֶּען אַזוֹי לַאנְג גֶעדְרֶעהט בִּיז מֶען הָאט גֶעגֶעבֶּען אוֹיף אַלְוַוארַא דֶע לוּנַא זֶעהר אַשַׁארְפֶע מְסִירָה, מֶען הָאט אִיהם אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה אוּנ אִיהם גֶעהֵייסֶען מִשְׁפָּט'ן. זַיין אוּמְגְלִיק אִיז אַזוֹי גְרוֹיס גֶעוֶועהן אַז דֶער קֶאנִיג אַלֵיין הָאט אִיהם נִיט גֶעקָאנְט הֶעלְפֶען: צְוִוישֶׁען זַיינֶע שׁוֹפְטִים אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי מַארְרַאנֶען פֶּערְנַאנְדָא דִיאַץ דֶע טוֹלֶעדַא, אוּנ אִים יָאהר 1453 אִיז אַרוֹיס דֶער מִשְׁפָּט מֶען זָאל אִיהם אוֹיפְהֶענְגֶען אוּנ זַיין פֶערְמֶעגֶען זָאל צוּנֶעהמֶען דִי מְלוּכָה.

דער אומצייטיגער טויט פון אלווארא דע לונא איז געוועהן א שטארקער בראך פאר די יודען פון קאסטיליען, זיי האבען דערפיהלט אז עס פעהלט זיי די גרויסע קראפט וואס פלעגט זיי שטעהן אין אללע נויטהען. פון אללע זייטען האט מען זיי אנגעהויבען פרעסען פונקט ווי אין אנדערע לאנדער, ווייל דער נייער פאפסט ניקאלאי האט זיי געהייסען רודפ'ן אומעדום און האט אבגעזוכט א גוטען שמש, יאהאנעס דע קאפיסטראנא, א מענשען אהן געפיהל, אהן א שום פונק פון רחמנות אין הארצען. ער האט געקאנט מאכען א תל פון א יודען וואס האט זיך געשאפט מיט א קריסט און איהם בעצאהלט ער זאל טהון פון זיינעט וועגען עפיס א מלאכה אים שבת; ער האט אין זיך געהאט אזוי פיעל יושר צוצונעהמען ביי א יודישען דאקטאר זיין גאנצען פערמעגען דער־פאר, וואס ער האט געהיילט א קראנקען קריסט. מען קאן זיך גאר ניט פאר־שטעלען וואס פאר א צרות אזא שלאנג האט אנגעארבייט, און עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס אפילו די בעסערע קריסטען האבען איהם אויך געמוזט נאכ־פאנצען. אין יענער צייט האט געלעבט דער קארדינאל ניקאלאי פון קוזא, וואס האט זיך א לאנגע צייט ארומגעטראגען מיט דער מחשבה צו מאכען פון אללע רעליגיאנען איין אמונה און איז בעשטאנען אפילו דארויף אז אללע פאלקער זאלען איינפיהרען ביי זיך מילה, אבי די יודען זאלען ניט זיין קיין געגנער פון די יסודות פונ'ם קריסטענטהום. אזא מענש וואס גיט זיך אב מיט אזעלכע הויכע געדאנקען, וואלט, דאכט זיך, געוויס בעדארפט זיין פריי פון שנאה צו יודען; צום סוף האט ער פון זיין זייט אויך צוגעלעגט א גזרה און ביי דער אסיפה אין באמבערג האט ער געמאכט אז די יודען זאלען מוזען טראגען א בעזונדער צייכען — די מאנגער א רויטען אויף דער ברוסט, און די פרויען א בלויען אויפ'ן קאפ.

דעמאלט האט אויך דער הערצאג פון בייערן, לודוויג דער רייכע, געפונען א שעת הכשר אבצוראבעווען די יודען פון זיין לאנד און זיי אין גאנצען ארויס פטר'ן. פלוצלונג האט ער אים יאהר 1460, געהייסען פערנעהמען אללע יודען, מאנער איינזעצען אין געפאנגניש און די ווייבער מיט די קינדער פער־שליסען אין די שולען, און ווי פיעל מען וועט געפינען אין זייערע וואהנונגען, גאלד און זילבער זאל מען עס צונעהמען. דערביי האט ער ארויסגעלאזט א בע־פעהל, אז אללע קריסטען, וואס זענען שולדיג יודען געלד מוזען באלד בעצאהלען זייערע חובות אהן פראצענט און זיי מאגען זיך נאך מנכה זיין דאס פראצענט וואס מען האט ביי זיי פריער גענומען. פון הסתם האט מען די יודען געמאכט

אַזֶעלְכֶע חֶשְׁבּוֹנוֹת אַז ַקיין סַךְ גֶעלְד אִיז זַיי נִיט אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען. פִּיער וָואכֶען הָאט מֶען זַיי אַזוֹי גֶעהַאלְטֶען, דֶערְנָאךְ הָאט מֶען זַיי גֶעהֵייסֶען, גָאר אָהְן אַ״פַאר וָואס״, אַרַיינְטְרָאגֶען דֶער מְלוּכָה דְרַייסִיג טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען אוּנ מֶען הָאט זַיי נַאקֶעט אוּנ בְּלוֹיז אַרוֹיסְגֶעיָאגְט. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט לוּדְוִויג גֶעוָואלְט טְהוּן מִיט דִי יוּדֶען פוּן רֶעגֶענְשְׁבּוּרְג, נָאר דָארְט הָאבֶּען עֶס דִי קְרִיסְטְלִיכֶע אַיינְוָואהנֶער נִיט דֶערְלָאזְט, אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען נָאר אָבְּגֶעקוּמֶען מִיט שְׁרֶעק אוּנ גֶעלְד. אַוַדאי זֶענֶען אִין בַּייעֶרְן אוֹיךְ פִּיעל יוּדֶען גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהְן אִיבֶּערְצוּגֶעהְן צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ דֶערְמִיט אָבְּצוּרַאטֶעוֶוען דָאס לֶעבֶּען אוּנ פֶערְמֶעגֶען.

ַקיין גְרוֹיסֶער שֵׂכֶל אִיז אַוַדאי נִיט גֶעוֶועהְן אִין דֶעם וָואס מֶען הָאט וַוייטֶער פֶערְגְרֶעסֶערְט דִי צָאהל פוּן דִי אֲנוּסִים, וַוייל מֶען הָאט גוּט גֶעזֶעהְן וָואס פוּן זַיי אַלֶע הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט אוּנ וִוי יֶעדֶער פוּן זַיי הָאט מִיט שִׂמְחָה, בַּיי דֶער עֶרְשְׁטֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט, אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען דִי מַאסְקֶע, וָואס מֶען הָאט אִיהם מִיט גֶעוַואלְד אָנְגֶעטְהוּן; נָאר יָאהַאנֶעס דֶע ַקפִּיסְטְרַנָא הָאט גָאר נִיט גֶעקוּקְט דַארוֹיף צוּ אִיז עֶס גְלַייךְ צוּ נַיין: עֶר הָאט טַאקִי גֶעגְלוֹיבְּט בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה אַז עֶר קוֹיפְט זִיךְ עוֹלָם הַבָּא דֶערְמִיט וָואס עֶר טְהוּט אָן יוּדֶען צָרוֹת אוּנ בְּרֶענְגְט זַיי דֶערְצוּ זַיי זָאלֶען זִיךְ מוּזֶען טוֹיפֶען. מֶען מוּז מוֹדֶה זַיין, אַז ַקפִּיסְטְרַנָא אִיז נִיט גֶעוֶועהְן ַקיין אָבְּנַארֶער, עֶר הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ בַּעַל מוֹפֵת, גֶעלֶעבְּט הָאט עֶר אִין דַחֲקוּת, וַוייט פוּן אַלֶע תַּאֲוֹות, דֶערְצוּ אִיז עֶר נָאךְ גֶעוֶועהְן אַ גְרוֹיסֶער בַּעַל דַרְשָׁן אוּנ חָאטְשׁ עֶר פְלֶעגְט זֶעהר שְׁטְרָאפֶען דֶעם עוֹלָם פַאר וָואס מֶען אִיז נִיט אַזוֹי פְרוּם וִוי עֶר הָאט גֶעוָואלְט, הָאבֶּען זַיינֶע וֶוערְטֶער גֶעהַאט דֶעם גְרֶאסְטֶען וֶוערְטְה אוּנ טוֹיזֶענְדֶער מֶענְשֶׁען פְלֶעגֶען אִיהם נָאכְלוֹיפֶען אוּנ אוּנְטֶערְגֶעצוּנְדֶען וֶוערֶען פוּן זַיינֶע דְרָשׁוֹת. אַוַדאי הָאבֶּען דִי יוּדֶען פוּן אִיהם גֶעהַאט צוּ זִינְגֶען אוּנ צוּ זָאגֶען, אוּנ וֶוער שְׁמִיעסְט נָאךְ אַז דִי ַקאנִיגִין יָאהַאנְנַא פוּן נֶעאַפֶּעל הָאט אִיהם גֶעמַאכְט פַארְן אֶלְטְסְטֶען שׁוֹפֵט פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן אוּנ אִיהם גֶעגֶעבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ בֶּעשְׁטְרָאפֶען אֲפִילוּ מִיט'ן טוֹיט, הָאט עֶר זִיךְ מַמָשׁ גֶעבָּאדֶען אִין זַייעֶר בְּלוּט.

אַז יָאהַאנֶעס דֶע ַקפִּיסְטְרַנָא הָאט זִיךְ בֶּעוִויזֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד אִיז גֶעוָוארֶען אַ מְהוּמָה צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען שׁוֹין גֶעהֶערְט זַיינֶע מַעֲשִׂים פוּן דֶערְוַוייטֶענְס. בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז בִּיטֶער גֶעוָוארֶען דִי יוּדֶען פוּן בַּייעֶרְן, שְׁלֶעזְיֶען, מֶאהרֶען אוּנ אֶסְטְרַייךְ, וואוּ דִי ַקאטָאלִיקֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶע־הַרְג'ט מִיט דִי הוּסִיטֶען אוּנ צוּ דִי יוּדֶענְס קָאפּ הָאט זִיךְ עֶס אוֹיסְגֶעלָאזְט. דִי בַּייעֶרִישֶׁע מְלָכִים לוּדְוִויג אוּנ אַלְבְּרֶעכְט הָאבֶּען נָאךְ פְרִיהֶר אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען

די יודען אונ אז קפיסטרנא האט זיי אונטערגעגעבען השק האבען זיי זיך גענומען אנצוטהון יודען צרות אויך אין אנדערע ערטער, וואס האבען געהאט א שטיקעל שייכות צו זייער מלוכה. די שנאה איז געווארען אזוי גרויס, אז אפילו אין אין רעגענשבורג, וואו די איינוואהנער האבען בשום אופן ניט געלאזט אנ־רירען די יודען, מיט וועלכע זיי האבען גוט געלעבט שוין פון לאנג אן, איז געראטהען פון דעסטוועגען ארויסצולאזען א בעפעהל, אז א קריסטליכע אקושערין טאר ניט העלפען קיין יודישע געווינערין אפילו ווען זי האלט ביים שטארבען. ווי ווייט דער האס געגען די יודען האט זיך אויסגעארבייט גאר אהן א שום סבה אונ נאר צו ליעב דעם וואס דער פרומער קפיסטרנא האט אומעדום פער־שפרייט זיין גיפט — קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס אפילו דער גוטהערציגער עפיסקאפ גאטפריעד פון ווירצבורג, וואס האט שטענדיג געשיצט די יודען, געלעגט כבוד אויף די רבנים, זיי ערלויבט צו מאכען ישיבות אונ האט ארויס־געגעבען פיעל יודישע בעלי בתים בריעף אז זיי מאגען לעבען רוהיג אין זיין שטאדט אונ אז ער איז גוזר אויף זיינע אללע יורשים אונ אויף זייערע קינדס קינדער מען זאל זיי אללע פריינדליך בעהאנדלען, האט זיך פלוצלונג איבער־געביטען אונ האט אים יאהר 1453, געהייסען אז אללע זאללען פערקויפען זייערע הייזער אונ עס זאל פון זיי, אין פערצעהן טאג, קיין זכר ניט בלייבען. אויף איהם קוקענדיג, האבען שוין אנדערע פריצים אויך געבראכען דאס ווארט אונ די יודען האבען געמוזט ארויס פון אסך ערטער אונ איבערלאזען זייער פער־מעגען אונ די חובות אין די האנד פון רוצחים, וואס האבען טאקי נאר געווארט עס זאל צו זיי אריינפאלען דאס גאנצע האב, וואס יודען האבען דארויף גע־הארעוועט מיט שוויים אונ בלוט.

נאר מעהר פון אומעדום האט זיך קפיסטרנא, אים יאהר 1453, צופיהרט די האנד אין שלעזיען, וואס האט דעמאלט געהערט האלב צו פולין אונ האלב צו באהמען אונ וואס דארט זענען געוועהן צוויי גרויסע יודישע קהלות אין דער הויפט שטאדט ברעסלויא אונ שווידניץ, אין ברעסלויא האט געוואהנט זעהר א רייכער יוד מאיר, וואס פיעל קריסטליכע עדעללייט זענען איהם שולדיג געוועהן געלד אונ מען האט איהם מן הסתם, זעהר געוואלט פטר'ן. אוודאי האט זיך באלד אבגעזוכט א בויער, וואס האט דעם מאיר'ן פערקויפט א האסטיע, ער האט זי, ווי דער סדר איז, צושטאכען אונ שטיקלעכווייז אוועקגעשיקט אין אנדערע שטאדט, נאר די האסטיע האט אנגעהויבען צו בעווייזען וואונדער: פון איהר האט זיך כלומר'שט געוויזען בלוט, מען האט עס געגלויבט אונ מען

הָאט אַללֶע יוּדֶען פוּן בְּרֶעסְלוֹיא אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה אוּנ זֵייעֶר פֶּערְמֶעגֶען אָבְּגֶעראַבֶּעוֶועט. עֶטְלִיכֶע פוּן זֵיי אִיז אָבֶּער גֶערָאטְהֶען צוּ אַנְטְלוֹיפֶען, אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן דֶער בֶּעסְטֶער בֶּעוַוייז אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען שׁוּלְדִיג, אוּנ קַפִּיסְטְרַנָא אַלֵיין הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען פִיהרֶען דֶעם פְּרָאצֶעס. עֶר הָאט גֶעלָאזְט אָנְטְהוּן דִי בֶּעשׁוּלְדִיגְטֶע אַזֶעלְכֶע עִנוּיִם קָשִׁים אַז זֵיי הָאבֶּען אַללֶע גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין אוֹיף אַלְדִינְג וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעפְרֶעגְט. דֶערְוַוייל אִיז נָאךְ אוּנְטֶערְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען אַיין אַנְדֶער בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג: אַ גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶענֶע, אַגְרוֹיסֶע מַרְשַׁעַת, הָאט עֵדוּת גֶע־זָאגְט אַז דִי בְּרֶעסְלוֹיעֶר יוּדֶען הָאבֶּען נָאךְ פְרִיהֶר פֶערְבְּרֶענְט אַ הָאסְטְיֶע אוּנ הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעגַנְבְ'ט אַ קְרִיסְטְלִיךְ קִינְד, עֶס אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין אַ פַּאס מִיט שְׁפִּיצִיגֶע צְוֶואקֶעס, בִּיז עֶס אִיז אָבְּגֶעגַאנְגֶען מִיט בְּלוּט אוּנ דֶער נָאךְ הָאבֶּען זֵיי דָאס בְּלוּט צוּשִׁיקְט אַללֶע אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען פוּן שְׁלֶעזִיֶען. אַזַא בִּלְבּוּל אִיז גֶעוֶועהן פַאר קַפִּיסְטְרַנָא גְלַייךְ וִוי גֶעפוּנֶען, עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל אָבְּזוּכֶען דִי שׁוּלְדִיגֶע אִין אַנְדֶערֶע שְׁלֶעזִישֶׁע שְׁטֶאדְט אוּנ נָאר גִיךְ הָאט עֶר שׁוֹין גֶעהַאט 318 קָרְבָּנוֹת. פוּן זֵיי הָאט עֶר בַּאלְד גֶעהֵייסֶען פֶערְבְּרֶענֶען 41 יוּדֶען אֶפֶענְטְלִיךְ אוֹיף דֶער גַאס פַאר זַיין וָואהנוּנְג אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן דֶעם לַאנְד. דִי קְלֵיינֶע קִינְדֶער הָאט מֶען מִיט גֶעוַואלְד אָבְּגֶערִיסֶען פוּן דִי עֶלְטֶערְן אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעטוֹיפְט. דֶער רַב פוּן בְּרֶעסְלוֹיא הָאט נִיט גֶעקָאנְט אִיבֶּערְטְרָאגֶען דֶעם צַעַר אוּנ הָאט זִיךְ אַלֵיין אוֹיפְגֶעהָאנְגֶען. דָאס אֵייגֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהֶן מִיט דִי יוּדֶען פוּן אָלְמוּץ אוּנ בְּרוּנְן אוּנ דֶער קֶעניג לַאדִיסְלוּיס הָאט אַרוֹיס־גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל אַז אִין גַאנְץ שְׁלֶעזִיֶען זָאל זִיךְ קֵיין אֵיינְצִיגֶער פוּן דִי „זִינְדִיגֶע" יוּדֶען, וָואס „גָאטט הָאט זֵיי גֶעשְׁטְרָאפְט וִוי זֵיי הָאבֶּען פֶערְדִיעֶנְט", נִיט גֶעפִינֶען.

קַפִּיסְטְרַנָא הָאט נִיט אוֹיסְגֶעלָאזְט אֵיין ווִינְקֶעל, וואוּ עֶר הָאט נָאר גֶעקָאנְט מוּטְשֶׁען יוּדֶען אוּנ הָאט אוֹיךְ צוּ זֵיי גֶעטְרָאפֶען קַיין פוֹילֶען, וואוּ זֵיי הָאבֶּען שׁוֹין גֶעלֶעבְט רוּהִיג עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט יָאהר אוּנ וואוּ זֵייעֶרֶע אוּמְגְלִיקְלִיכֶע בְּרִידֶער הָאבֶּען שְׁטֶאנְדִיג גֶעפוּנֶען אַ מָקוֹם מְנוּחָה, וֶוען זֵיי הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט אַנְטְלוֹיפֶען פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, אֶסְטְרַייךְ אוּנ אוּנְגַארְן. אִין פוֹילֶען זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן גְלִיקְלִיךְ אוּנְטֶער דֶער שׁוּטְץ פוּן דִי גוּטֶע גֶעזֶעצֶע, וָואס דֶער הֶערְצָאג בָּאלֶעסְלַאוו אוּנ דֶער קֶעניג קַאזִימִיר דֶער גְרוֹיסֶער הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען. אַז עֶס הָאט זִיךְ אִים יָאהר 1447 גֶעמַאכְט אִין פָּאזֶען אַ גְרוֹיסֶע שְׂרֵפָה אוּנ דִי פַּאפִּיעֶרֶען וֶועגֶען דִי יוּדִישֶׁע רֶעכְטֶע מִיט דִי חֲתִימוֹת פוּן דִי אַלְטֶע פוֹילִישֶׁע מְלָכִים זֶענֶען פֶּערְ־בְּרֶענְט גֶעוָוארֶען, הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען גֶעוֶוענְדֶעט צוּם גוּטְהֶערְצִיגֶען קֶעניג קַאזִימִיר דֶעם פִיעֶרְטֶען, וָואס הָאט פְרִיהֶר מִיט אַ יָאהר גֶעשֶׁענְקְט דִי קְרַאקָאוֶוער

פון טְרָאקִי אונ לוּצְק די רֶעכְטֶע, וָואס דֶער הֶערְצָאג וִויטָאלְד פון לִיטָא הָאט זֵיי נָאךְ גֶעגֶעבֶּען אִינ'ם דְרַייצֶעהְנְטֶען יָאהרהוּנְדֶערְט אונ הָאבֶּען אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל זֵיי נָאךְ אַ מָאל אוּנְטֶערְשְׁרַייבֶּען זֵייעֶרֶע רֶעכְטֶע פון אַ מָאל. די מְלוּכָה אִיז דֶעמָאלְט אַזוֹי צוּ פְרִידֶען גֶעוֶועהן פון די יוּדֶען, אַז קַאזִימִיר הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען נָאךְ מֶעהר פְרַייהַייט ווִי זֵיי הָאבֶּען פֶערְלַאנְגְט, אונ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעזֶעהן אַז דָאס פָאלְק הַאלְט מִיט זֵיי אונ נָאר די גַייסְטְלִיכֶע קוּקֶען אוֹיף זֵיי קְרוּם, הָאט עֶר אֵיין מָאל פַאר אַלֶע מָאל גֶעמַאכְט אַז די גַייסְטְלִיכֶע טָארֶען זִיךְ נִיט אַרַיינְמִישֶׁען אִין יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען, אונ אַז נָאר די רַבָּנִים זָאלֶען מֶאגֶען פַּסְקְ'נֶען בַּיי יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּטִים אונ זָאלֶען הָאבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ בֶּעשְׁטְרָאפֶען יֶעדֶען וָואס וֶועט זֵיי נִיט פָאלְגֶען. אַחוּץ דֶעם הָאט עֶר בֶּעפָאהלֶען אַז עֶס טָאר נִיט פָארְקוּמֶען קַיין שׁוּם בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג גֶעגֶען יוּדֶען וֶועגֶען בְּלוּט אָדֶער הָאסְטְיֶע, אונ אַז וֶוען עֶס וֶועט זִיךְ שׁוֹין אֵיינֶער אַיינְשְׁטֶעלֶען אונ מַאכֶען אַזַא בִּלְבּוּל, מוז עֶר בְּרֶענְגֶען אַכְט עֵדוּת פון חָשׁוּבֶ'ע אונ בֶּעגְלוֹיבְּטֶע מֶענְשֶׁען, פִיער יוּדֶען אונ פִיער קְרִיסְטֶען, אֶלָא נִיט — קוּמְט אִיהם מִיתָה. מִיט אַזֶעלְכֶע גֶעזֶעצֶע הָאט עֶר בַּיי די גַייסְטְלִיכֶע צוּגֶענוּמֶען אִין גַאנְצֶען זֵייעֶר קְרַאפְט אונ זֵיי הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַזוֹי לַאנְג צוּ זוּכֶען מִיטֶעל, אַז קַאזִימִיר זָאל אוֹיפְהֶערֶען צוּ בֶּעהַאנְדְלֶען די יוּדֶען מִיט יֹשֶׁר, בִּיז זֵיי זֶענֶען גֶעפַאלֶען אוֹיפ'ן שֵׂכֶל אונ הָאבֶּען אַרָאבְּגֶעבְּרַאכְט קַיין פוֹילֶען יָאהַאנֶעס דֶע קַאפִּיסְטְרַנָא, עֶר זָאל זִיךְ כְּלוֹמֶר'שְׁט נֶעהמֶען צוּ די הוּסִיטֶען אונ אִין אֵיין וֶועג טַאקִי אַתֵּל מַאכֶען פון די יוּדֶען. מִיט גְרוֹיס פַּאַרַאד אִיז קַאפִּיסְטְרַנָא אַרַיינְגֶעפָאהרֶען קַיין קְרָאקוֹי, דֶער קַארְדִינַאל זְבִּינְיֶעוו אָלֶעשְׁנִיצְקִי אִיז בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען די רֶעכְטֶע הַאנְד אונ בֵּיידֶע צוּזַאמֶען הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ אַרְבַּייטֶען אַז קַאזִימִיר זָאל אוֹיפְהֶערֶען צוּ בֶּעשִׁיצֶען די יוּדֶען. אוּמְזִיסְט אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן זֵייעֶר מִיה: קַאזִימִיר הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען נִיט אוֹיף קַאפִּיסְטְרַנָא'ס פַייעֶרִיגֶע דְרָשׁוֹת אונ נִיט אוֹיף דֶעם קַארְדִינַאל'ס עֵצוֹת. עֶרְשְׁט אִין אַ יָאהר אַרוּם, אַז קַאזִימִיר הָאט פֶערְלָארֶען די מִלְחָמָה מִיט פְּרַייסֶען אונ הָאט גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ די גַייסְטְלִיכֶע, הָאט עֶר קַיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט גֶעהַאט אונ אִיז גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן מַפְקִיר צוּ זַיין די יוּדֶען. ווִי אַ דוּנְנֶער הָאט גֶעטְרָאפֶען די פוֹילִישֶׁע יוּדֶען די ווִיסְטֶע בְּשׂוֹרָה, וָואס בֶּעזוּנְדֶערֶע שְׁלוּחִים הָאבֶּען גֶעבְּרַאכְט אִין אַלֶע שְׁטֶעדְט, אַז דֶער קֶענִיג אִיז מְבַטֵּל אַלֶע גֶעזֶעצֶע וָואס הָאבֶּען בִּיז אַהֶער גֶעשִׁיצְט די יוּדֶען. די גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען זִיךְ ווִי בֶּאזֶע וָואלְף צוּלָאזְט אִיבֶּער דֶער מְדִינָה אונ די יוּדֶען פון פוֹילֶען הָאבֶּען, נָאךְ אַרוּהִיג אונ גְלִיקְלִיךְ לֶעבֶּען, וָואס הָאט גֶעדוֹיעֶרְט הוּנְדֶערְטֶער יָאהרֶען,

גֶעמוּזְט אוֹיךְ אוֹיסְטְרִינְקֶען דֶעם בִּיטֶערְן כּוֹס אוּנ גֶעוָואהר וֶוערֶען פוּן צָרוֹת וָואס הָאבֶּען זַיי פוּן דִי פִּים גֶעוָוארְפֶען גְלַייךְ מִיט זַייעֶרֶע פֶערְוָואגֶעלְטֶע בְּרִידֶער, וָואס פְּלֶעגֶען פְרִיהֶר בַּיי זַיי זוּכֶען אוּנ בֶּעקוּמֶען הִילְף. דָאס אוּמְגְלִיק אִיז נָאךְ אָבֶּער גְרֶעסֶער גֶעוֶועהן דֶערְמִיט וָואס פּוֹילֶען אִיז גֶעוֶועהן דֶעמָאלְט דָאס אֵיינְצִיגֶע לַאנְד, וואו דִי יוּדֶען הָאבֶּען נָאךְ גֶעהַאט אַ שְׁטִיקֶעל גְלַאנְץ, אוּנ קוֹים זֶענֶען זַיי דָארְט אוֹיךְ גֶעפַאלֶען, אִיז שׁוֹין טַאקֵי נִיט גֶעוֶועהן וואו אַקָאפּ אַנִידֶערְצוּלֶעגֶען, אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען פָּשׁוּט נִיט גֶעוואוּסְט וָואס צוּ טְהוּן אוּנ וָואהִין זַיי זָאלֶען זִיךְ לָאזֶען.

נָאר אַז דִי נוֹיטְה אִיז שׁוֹין גָאר גְרוֹיס — מוּז קוּמֶען אַ יְשׁוּעָה, אוּנ אָפְט קוּמְט זִי פוּן אַזַא זַייט, וָואס עֶס אִיז שְׁוֶוער זִי פוּן דָארְט צוּ עֶרְוַוארְטֶען. אַז דִי יוּדֶען פוּן אֵייְרָאפַּא הָאבֶּען גֶעקְרֶעכְצְט אוּנְטֶער דֶעם יָאךְ פוּן דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת אוּנ מֶען הָאט גֶעקָאנְט מֵיינֶען אַז עֶס וֶועט שׁוֹין פוּן זַיי אַ סוֹף, הָאט גָאטט פְּלוּצְלוּנְג פֶערְדְרֶעהט דִי קָאפּ פוּן זַייעֶרֶע שׂוֹנְאִים אוּנ הָאט אוֹיף זַיי אָנְגֶעשִׁיקְט אַזַא פְּלָאג אַז זַיי הָאבֶּען שׁוֹין גֶעמוּזְט אִין דִי יוּדֶען פֶערְגֶעסֶען, דִי בִּיצַאנְטִינִישֶׁע מְלוּכָה, וָואס אִיז אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט גֶעוֶועהן אַ קְוַואל פוּן שִׂנְאָה גֶעגֶען דִי יוּדֶען, אִיז אַרוֹיס פוּן דִי הֶאנְד פוּן קְרִיסְטְלִיכֶע מְלָכִים אוּנ אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם בֶּערִיהמְטֶען טִירְקִישֶׁען גִבּוֹר מַחְמֶד דֶעם צְוֵוייטֶען. אוּמְזִיסְט הָאט זִיךְ דֶער פַּאפְּסְט נִיקָאלַאי דֶער פִינְפְטֶער בֶּעמִיהט צוּ מַאכֶען אַ נַייעֶם קְרַייצְצוּג, אוּמְזִיסְט הָאט קַפִּיסְטְרַנָא גֶעאַרְבַּייט מִיט אַלֶע כּוֹחוֹת אוּנ הָאט גֶעוָואלְט וַוייטֶער צוּנוֹיפְנֶעהמֶען גַאנְצֶע מַחֲנוֹת מֶען זָאל אָבְּרַאטֶעוֶוען קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, דִי טֶערְקֶען זֶענֶען גֶעוָוארֶען בַּעֲלֵי בָּתִּים נִיט נָאר בַּיים שְׁוַוארְצֶען יַם, נָאר זַיי הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעשַׁארְפְט דִי צֶאהן אוֹיף פִיעל אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער. מַחְמַד הָאט דַוְקָא אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען גְרוֹיס יֹשֶׁר גֶעגֶען אַלֶע פֶעלְקֶער וָואס זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען וָואהנֶען אִין זַיין לַאנְד אוּנ הָאט אוֹיךְ דִי יוּדֶען עֶרְלוֹיבְּט פְרַיי זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אוּמֶעדוּם, בּוֹיעֶן הַייזֶער, עֶפְנֶען שׁוּלֶען אוּנ יְשִׁיבוֹת. עֶר הָאט אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען זֶעהר אַ פְרוּמֶען אוּנ אַ בְּכָבוֹד'ן יוּדֶען, ר' משֶׁה קַפְּסַאלִי, אוּנ הָאט אִיהם גֶעמַאכְט פַאר לַאנְד־רָב אוּנ פַאר אַ מַשְׁגִיחַ אִיבֶּער דֶעם יוּדִישֶׁען מַס. דֶער יוּדִישֶׁער רָב אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר גֶעשֶׁאצְט אִין הוֹיף פוּנ'ם סוּלְטַאן אוּנ בַּיי אַ פֶערְזַאמְלוּנְג פוּן דִי גֵייסְטְלִיכֶע פְלֶעגְט מֶען אִיהם זֶעצֶען אוֹיבֶּען אָן אוּנ אִיהם אָפְּגֶעבֶּען כָּבוֹד וִוי אַ פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן אַ נִיצְלִיךְ אוּנ גֶעאַכְטֶעט פָאלְק.

אֲפִילוּ אוֹיף דִי קַרַאִימֶעס, וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן אִי וֶוענִיג אִין דֶער צָאהל, אִי צֶוָוארְפֶען אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע אָרְטֶער, אִיז גֶעקוּמֶען אַ נַיי לֶעבֶּען אִין דֶער

טירקיי, אונ עס איז געווארען פון זיי צוויי גרויסע קהלות אין קאסטאנטינאפאל אונ אדריאנאפאל אונ אהין האבען זיך אנגעהויבען שיטען פיעל קראימעס, וואס האבען געוואהנט אין פוילען אונ קרים אונ האבען געליטען גלייך מיט די איבריגע יודען. דעמאלט האבען אויך די קראימעס אויפגעהערט זיך האלטען אזוי אין דעם טוידטען אות פון דער תורה: עס האבען זיך שוין צווישען זיי געפונען אזעלכע וואס האבען מתיר געמאכט אנצוצינדען ליכט פרייטאג צו נאכטס אונ ניט זיצען דעם גאנצען אבענד אין דער פינסטער. זיי האבען צו ליעב געטהון נאר אויף קלייניגקייטען, נאר אויסגלייכען זיך אין גאנצען מיט די יודען איז זיי אונמעגליך געוועהן, ווייל אויף דעם ביסעל וואס זיי האבען נאכגעגעבען האבען אויך די פרומע געקלאגט אונ איינגעלעגט וועלטען טאמיר ווערט חלילה אתל פון דער גאנצער כתה.

די גמרא זאגט, אז „אויף די ארעמע קינדער דארף מען גוט אכטונג געבען, ווייל ביי זיי האלט זיך דאס גאנצע לערנען פון תורה", דעם אמת פון די ווארטער האט מען געקאנט ארויסזעהן אין דייטשלאנד, וואו די ישיבות פון ערפורט, נירנבערג, רעגענשבורג אונ פראג האבען ביי די שרעקליכע רדיפות געבליהט אונ ארויסגעגעבען זעהר פיעל לומדים אונ אפילו אזעלכע צוויי בע־ריהמטע רבנים, ווי ר' יעקב ווייל אונ ר' ישראל איסרלין, וואס זייער גרויסער נאהמען איז געבליבען אויף אסך דורות. דער לאנד־רב פון טירקיי, ר' משה קפסאלי איז אויך געוועהן א תלמיד פון א דייטשער ישיבה אונ עס איז קיין וואונדער ניט וואס ער האט זיך מיה געגעבען צו צוציהען קיין קאנסטאנטינאפאל פיעל לייטישע דייטשע יודען. די ערשטע, וואס האבען זיך בעזעצט אין דער טירקיי, האבען בעשריבען דאס לאנד ווי א גן עדן אונ האבען געבעטהען זייערע ברידער פון אללע אייראפאישע לאנדער זיי זאלען גאר ניט טראכטען אונ באלד קומען. צוויי יונגע לייט קלמן אונ דוד וואס זענען איבערראשט געווארען אז זיי האבען מיט זייערע אייגענע אויגען געזעהן וואס פאר א פרייהייט האט בעגליקט די טירקישע יודען, האבען אנגעמאכט דורך בריעף א שטארקען רעש, אונ ווער עס האט נאר געהאט מיטעל האט זיך געלאזט פאהרען. בעזאנדערס האט צוגעטרעט צו דעם ר' יצחק צרפתי, א יוד מיט אן עדלער נשמה, וואס איז געוועהן איינער פון די ערשטע אנטלאפענע, וועלכע האבען זיך אבגעזוכט א נייע היים אין דער טירקיי. נאר ער האט זיך ניט געקאנט בערוהיגען מיט זיין אייגען גליק אונ האט געוואלט אז זיינע איבריגע ברידער זאלען אויך גע־ניעסען דעם תענוג פון א שאן פריי לעבען. ער האט צושיקט בריעף אין אללע

גראסטע שטאדט פון שוואבען, מאהרען, אונ אונגארן, וואו ביי די יודען האט זיך נאך קוים די נשמה געהאלטען, אונ האט זיי מיט די שאנסטע פארבען בע־שריבען ווי גוט זיי וואלט געוועהן ווען זיי קאנען זיך אללע אויסבייסען אונ לויפען קיין טירקיי. זיינע ווארטער האבען געמאכט אגרויסע ווירקונג אונ פון אללע זייטען האבען זיך אנגעהויבען שיטען יודען קיין ארץ ישראל. נאר קוים האבען די שונאים דערזעהן אז די יודען אנטלויפען טאקי אונ עס איז דא ביי זיי אלאנד, וואס נעהמט זיי אויף מיט ליעבע אונ רחמנות, איז געווארען אנייער פלאן אז מען טאר זיי ניט דערלאזען זיי זאלען לחלוטין אוועקוואַרפען אייראפא, אונ די אייגענע האנד וואס האבען זיי געטריבען, האבען זיי אנגעהויבען צו צוהאלטען ווי מיט אייזערנע צוואנגען, גענומען האט זיך עס דערפון, וואס די טירקישע מלוכה האט ערלויבט די יודען, וואס האבען זיך בעזעצט אין ירושלים, זיי זאלען בויען אשול אויפ'ן בארג ציון אונ אזוי ווי ניט ווייט פון דארט איז געשטאנען אקריסטליכע קירכע, האבען די גייסטליכע ניט געוואלט לידען אזא נאהענט שכנות פון די יודען אונ האבען אנגעמאכט אגעוואלד אז באלד וועלען די יודען פערחאפען דאס גאנצע לאנד אונ וועלען צונעהמען אפילו דעם היילינגען קבר פון קריסטוס. אז דער פאפסט איז דערפון געוואהר געווארען האט ער ארויסגעגעבען אבעפעהל, אז קיין שום קאפיטאן טאר ניט ארויפלאזען אויף זיין שיף קיין יודען, אונ דערמיט האט מען ביי די יודען צוגענומען די מאגליכקייט צו פאהרען קיין פאלעסטינא פונקט אין אזא צייט ווען מען האט זיי געפייניגט כמעט אין גאנץ אייראפא אונ ווען פאר זייערע קראנקע אויגען האט נאך אבליץ געטהון אשיין פון האפנונג, אז אין דער אלטער היים וועלען זיי קאנען אויס־גלייכען די צובראכענע גליעדער אונ פערהיילען די שרעקליכע וואונדען.

---

3 נאך גראסערע רדיפות געגען די יודען אונ די מאראנען.

(1466—1481 נאך קריסטוס געבורט).

ווען אין גאנץ אייראפא איז ניט געוועהן איין לאנד, וואו די יודען זאלען ניט לידען אונ וואו דאס פאלק זאל אויף זיי ניט קוקען ווי אויף מענשען, וואס זענען טאקי נאר בעשאפען געווארען דארויף, מען זאל זיי לעבעדיגערהייד בעגראבען, אונ זיי זאלען מזכה זיין פרומע קריסטען מיט דער גרויסער מצוה צו פייניגען זיי, וואס זייער כח טראגט נאר אויף צו בעהאלטען טיעף ביי

זיך אין הארצען דעם גרויסען וועטהיג אונ בזיון פון דער ערנידערונג, האבען זיי זיך נאך געהאלטען ניט קשה אין קאסטיליען אונ אראגאניען; מען האט זיי ניט זאטשעפעט אונ זיי האבען זיך געלעבט רוהיג אונ שטיל, נאר ווער עס האט געהאט אפענע אויגען, דער האט באלד געקאנט בעמערקען אז דאס רוהיגקייט זייערס איז ניט אויף לאנג אונ דאס שטילקייט איז נאר א מין שטילקייט וואס ווערט פאר א שטורם. דער קאסטיליענישער קעניג היינריך דער פיערטע האט זיך ווענינג געמישט צו דער מלוכה, די גאנצע דעה האט געהאט ביי איהם זיין מיניסטער זשואן דע פאכעצא, וואס איז אליין ארויסגעקומען פון יודען, אונ חאטש ער איז ניט געוועהן אזא שטארקער אוהב ישראל אונ דערצו האט איהם נאך אפט אונטערגעהיצט דער אנדערער מיניסטער דיעגא אריאס דאווילא, וואס איז אויך געוועהן א געטויפטער יוד, נאר זעהר א שלעכטער מענש, האט ער פון דעסטוועגען בעהאנדעלט די יודען מיט יושר, אונ אזעלכע גבירים, ווי ר' יוסף בינבנישתי אונ זיינע ביידע זיהן, דון ווידאל אונ דון אברהם, זענען געוועהן די גרעסטע חשובים אין הויף. אין די לעצטע יאהרען האט דער קעניג בעשטימט זיין לייב־דאקטאר, ר' יעקב אבן־נונים פאר לאנד־רב. דער אראגאנישער קעניג ד"ן זשואן דער צווייטע איז גאר געוועהן צוגעבונדען צו די יודען. איינער פון זיינע מקורבים איז געוועהן דער דרשן ר' אברהם ביבגא, אונ אז ער איז קראנק געווארען אויף די אויגען האט ער זיך געהיילט ביי א יודישען דאקטאר דון אביתר אבן קרשקש הכהן, וועלכער האט ביי איהם אראבגענומען די שטאר. די יודען זענען אבער איהם אויך געוועהן שטארק איבערגעבען אונ אז ער איז געשטארבען האבען זיי איהם געמאכט א הספד אונ געזאגט תהלים אין אללע שולען. קוקענדיג אויף דער מלוכה, האבען שוין די עדעללייט פון קאסטיליען אונ אראגאניען אויך כבוד געלעגט אויף די יודען, אונ ווי זיי האבען שוין ביי זיך געטראכט אינווענינג האבען זיי ווענינגסטענס אפענטליך קיין שנאה ניט ארויסגעוויזען אונ דערביי האבען זיי טאקי געמוזט דרך ארץ האבען פאר די יודען, ווייל די בעסטע דאקטוירים זענען פארט געוועהן די יודישע אונ ביי א סכנה האט מען זיך געמוזט ווענדען נאר צו זיי. דערפאר האט מען זיך ניט אומגעקוקט אויף דעם אלטען געזעץ פונ'ם פאפסט, אז יודישע דאקטוירים טארען ניט היילען קיין קריסטען, אונ אז מען האט זיך געמאכט א היתר דארויף האט מען שוין פערבויגען אויף אנדערע זאכען וואס זענען געוועהן פערוואהרט יודען, אונ דערווייל האבען זיי פון קיין צרות ניט געוואוסט.

לאנג האט עס אבער ניט געקאנט האלטען, דארט וואו דאס פריינדליכקייט איז ניט געוועהן ערנסט, האט זיך די בעהאלטענע שנאה פארט געמוזט ארויס־ווייזען. אויך אין שפאניען האט מען אנגעהויבען רעדען, אז יודען קוילען קריסט־ליכע קינדער, גנב'נען האסטיעס; אט איז ארויס א קלאנג אז די יודען האבען אין סאלאמאנקא ביי א קריסטליך קינד אויסגעריסען דאס הארץ, אט האט מען דערצעהלט אז אין איין אנדער שטאדט האבען זיי א קינד צושניטען אויף שטיקלעך, און יעדען טאג האט מען עפיס אנדערש אויסגעטראכט. דער קעניג האט דווקא געוואלט בעשיצען די יודען, און כדי דער אמת זאל זיך בעווייזען האט ער געהייסען מען זאל גוט חוקר ודורש זיין און דאס געריכט זאל משפט'ן די שולדיגע. די מלוכה האט דעמאלט ניט געמיינט קיין חכמות: מען האט אהן קונצען געפרעגט עדות און עס האט די יודען ניט געשאדט. דערפאר האט דאס פאלק אבער נאך מעהר פיינד בעקומען יודען: זיי האבען געשריגען אז מיט געלד פועל'ן זיי אלדינג, אז אללע זענען איבערגעקויפט און אז דער קעניג אלליין לאזט זיך איבעררעדען פון די געטויפטע יודען וואס זוכען קלאמערשט זייערע געוועזענע ברידער צו טהון טובות. דעמאלט האט א גייסטליכער אלפאנסא דע ספינא, א געטרייער תלמיד פון קאפיסטראנא, ארויסגעלאזט א בוך געגען יודען און האט אויסגעוויזען, אז מען מוז ביי זיי צונעהמען די קינדער און קלייגערהייד טויפען און ווען ניט — וועט ווערען א תל פון גאנץ שפאניען. נאך אן אנדער בוך האט אנגעשריבען א געטויפטער יוד פעדרא דע לא קאבאליריא, וואס האט ניט געזשאלעוועט קיין בלבולים. ביסלעכווייז האט דאס פאלק אויפגעהערט זיך בעגעהן נאר מיט רעד, קוים איז שוין די שנאה ארויס האט זיך באלד געפונען א גייסטליכער וואס האט אפענטליך אנגערייצט די איינוואהנער פון א קליין שטאדטעל מעדינא דעל קאמפא געגען די יודען, און אים יאהר 1461 האט מען דארט פערברענט אסך יודען, צוריסען ספרי־תורה און אבגעראבעוועט זייער פערמעגען. נאך מעהר האבען די גייסטליכע גע־ארבייט געגען די מאראנען, און האטש פיעל פון זיי האבען שוין לאנג פער־געסען אז זיי קומען ארויס פון יודען, פון דעסטוועגען האט מען אויף זיי אויס־געטראכט אז זיי היטען אב אללע יודישע דינים און זענען אפילו מל די קינדער. עס איז אזוי ווייט געקומען אז די מאראנען פלעגען מורא האבען די גאס דורכצוגעהן און אין מדריד האט דער קעניג געמוזט ארויסשיקען בעזונדערע גייסטליכע זיי זאלען אבהאלטען דאס צורייצטע פאלק פון רציחה. עס האט שוין אבער ניט געהאלפען און אין טולעדא האט מען אויסגעהרג'ט מעהר

פון הונדערט דרייסיג מאראנען אונ זייערע הייזער, איבער זעכס הונדערט, האט מען פערברענט.

רעכט שלעכט איז די שפאנישע יודען געווארען ווען די מלוכה איז איבער־געגאנגען צו דער פרינצעסין איזאבעללא, וואס האט חתונה געהאט מיט'ן אראגאנישען פרינץ דון פערדינאנד, אונ מען מאג זאגען אז די יודען האבען זיך אלליין דעם אומגליק געגומען, ווייל איינער פון די שפאנישע גבירים, דון אברהם שניאור, האט זיך אריינגעלעגט אין דעם שדוך אונ האט מזווג געוועזען דאס בעריהמטע פארעל, וואס האט דערנאך אזוי זיך געבאדען אין יודיש בלוט. עס האט איהם געקאסט געגוג געלד אונ מיה ביז ער האט געפועלט ביים קאניג הייגריך ער זאל מסכים זיין אריינצונעהמען אין זיין משפחה דון פערנאנד, וועלכען ער האט שטארק פיינד געהאט, אונ געטהון האט עס דון אברהם שניאור מיט זכונה, ווייל ער האט געוואוסט, אז דון פערנאנד'ס אלטער־באבע פאלאמא איז געוועהן א יודיש קינד אונ דאריבער האט ער גערעכענט אז ער וועט געוויס טהון חסדים מיט יודען. באלד האט זיך אבער ארויסגעוויזען צו וואס פאר א ביטערע מענשען די קרוין פון קאסטיליען איז אריינגעפאלען אונ פאר די יודען מיט די מאראנען האט זיך אנגעהויבען די ביטערסטע צייט, וואס פארנעהמט געגוג שווארצע בלעטלעך אין דער יודישער געשיכטע.

דעם ערשטען סימן האבען געהאט די יודען פון א קליין שטאדטעל סע־פולוועדא אים יאהר 1471, ווייל מען האט אויף זיי געמאכט א בלבול אז זיי האבען פאר פסח, צוזאמען מיט'ן רב ר' שלמה פיגון אזוי לאנג געמוטשעט א קריסטליך קינד ביז עס איז געשטארבען. דער עפיסקאפ דשואן אריאס דאווילא, וואס איז אלליין ארויסגעקומען פון יודען אונ האט גוט געוואוסט אז די גאנצע מעשה איז ליגען, האט געוואלט פערשטאפען דאס פאלק דאס מויל, אויסער דעם האט ער געמוזט ווייזען אז ער איז ניט קיין נושא פנים אונ דאריבער האט ער קלאמערשט אבגעזוכט אכט שולדיגע יודען אונ האט זיי גע־הייסען א טהייל פערברענען אונ א טהייל דערהרגען. אזא משפט האט פון דעסטוועגען ניט געשטילט דאס פאלק: מען איז אנגעפאלען אויף אללע יודישע הייזער, פיעל יודען האט מען אויסגעהרג'ט אונ די וואס זענען זיך צולאפען האבען אויך אין ערגיץ ניט געקאנט געפינען קיין רחמנות. נאך א ערגערן סוף האבען אים יאהר 1473 געהאט די מאראנען אין קורדבה: א קינד האט גראד ארויסגעגאסען פון א פענסטער א ביסעל וואסער פונקט דעמאלט ווען מען האט אויף דער גאס געטראגען מיט א גרויסער צערעמאניע א היילינ בילד, עס איז

באלד געווארען ארעש אז דאס האבען די פערבארגענע יודען אימיסטען געטהון, כדי זיי זאלען אפענטליך מבזה זיין א זאך וואס איז ביי די קאטאליקען זעהר הייליג, אונ עהדער מען האט זיך אומגעקוקט האבען שוין אללע הייזער פון די מאררא־נען געברענט, הרוגים האבען זיך געוואלגערט, בלוט האט זיך גע־גאסען אונ ביי קיינעם איז קיין ספק ניט געוועהן, מען האט זיך גאר ניט גע־פוילט אנצונעהמען גאטט'ס קריוודע.....

ביי אזא לאנגע האבען די שפאנישע יודען אנגעהויבען זיך ארומקוקען וואהין עס איז בעסער צו אנטלויפען פון דער צרה, אונ עס איז ביי זיי גע־בליבען, אז אויסער טירקיי, וואס איז א ביסעל ווייט געוועהן, איז גוט זיך צו לאזען קיין איטאליען, ווייל דארט האבען די גייסטליכע ניט געהאט אזא דעה. דער מסחר האט אנגעהויבען וואקסען, געלד האט מען בעדארפט, אונ דער־פאר האט מען אין איטאליען נאר ארויסגעקוקט אז די יודען זאלען אהין קומען. דאס ביסעל איטאליענישע יודען, וואס האט דארט געוואהנט פון פריהער, האט שטארק בעלעבט דעם האנדעל אונ בעזאנדערס די באנק־געשעפטען, אונ דער ארכיעפיסקאפ פון מאנטוא האט בפירוש ערלויבט, אים נאהמען פונ'ם פאפסט, אז די יודען מאגען נעהמען פראצענט. אין פיזא האט געוואהנט א גרויסער גביר ר' יחיאל, זעהר א פעהיגער אונ אעהרליכער סוחר, אונ ביי איהם אין די האנד איז געוועהן דער גאנצער מסחר פון טאסקאנא. ר' יחיאל פון פיזא איז דערצו געוועהן ניט קיין קליינער למדן, ער פלעגט אפט שרייבען בריעף צום בעריהמטען שפאנישען מיניסטער דון יצחק אברבנעל, אונ פון זיין צדקה, וואס ער האט ליעב געהאט צו געבען מיט דער פולער האנד, האבען נהנה געוועהן יודען אויך פון אנדערע לאנדער. אז דער קאניג פון פארטוגאל, אלפאנסא דער פינפטע, האט געוואונען די מלחמה אין אפריקא אונ האט געהאט פון צוויי שטאדט: ארצילא אונ טאנגער, פיעל געפאנגענע יודען, האבען די פארטוגאזישע יודען געוואלט זעהר אויסלאזען זייערע ברידער אונ זענען ניט געוועהן ביכולת עס צו טהון, דעמאלט האט דער אברבנעל אוועק־געשריבען וועגען דעם צו ר' יחיאל'ן פון פיזא אונ ער האט באלד צוגעשיקט אזא גרויסע נדבה, וואס האט הונדערטער יודען אומגעקעהרט די פרייהייט. מען קאן ניט זאגען אז אין איטאליען איז די יודען געוועהן גאר אין גאנצען גוט, נאר אזעלכע רציחות ווי אין אנדערע לאנדער זענען דארט ניט פארגעקומען. דעם חלוק קאן מען ארויסזעהן פון צוויי אלץ איינע מעשות וואס האבען זיך כמעט אין איין יאהר פערלאפען אין דייטשלאנד אונ איטאליען: אין רעגענשבורג

האָט זיך פּלוצלונג פערגלוסט אַחזן, קלמן, איבערגעהן צום קריסטענטהום און ער האָט אַהיבשע צייט געלעבט ביי די גייסטליכע, וואָס האָבען מיט איהם געלערנט און איהם מחנך געוועהן מיט די מצות פון דער קריסטליכער רעליגיאָן. ער האָט אָבער שפּעטער חרטה געהאַט, און נאָך עהדער מען האָט איהם געטויפט האָט ער אַוועקגעוואָרפען די גייסטליכע און איז צוריק אַריבער צו די יודען. פאַר אַזאַ חטא האָט מען איהם ניט געוואָלט מוחל זיין און מען האָט איהם פערמשפּט צום טויט. פּונקט אַזאַ זאַך איז געשעהן אין פּאַוויאַ, נאָר זי האָט זיך שוין גאָר אַנדערש אויסגעלאָזט. אַ יודישע פרוי האָט זיך צוקריגט מיט איהר מאַנן און עס איז ביי איהר געבליבען: אַז זי מוז זיך טויפען, זי האָט זיך געווענדעט צו די גייסטליכע און מען האָט זי פריינדליך אויפגענומען, נאָר אַז זי איז שוין געוועהן גאָר פערטיג האָט זי מורא געקריגען און האָט זיך אָבגעזאָגט פון דער טויפע. דערפאַר האָט זי ניט גאָר קיין שום ענש בעקומען, נאָר דער עפּיסקאָפּ אַלליין האָט זיך אַריינגעלעגט אין שלום, ער האָט געשיקט רופען דעם מאַנן און האָט איהם פערזיכערט אַז זיין פרוי האָט זיך די גאַנצע צייט גוט אויפגעפיהרט און אַז ער דאַרף איהר על פּי דין קיין גט ניט געבען. אַז די גייסטליכע האָבען אַזוי געהאַנדעלט געגען יודען, איז דאָס פאָלק נאָך פריינדליכער געוועהן און האָט נאָך אויף זיי מעהר כבוד געלעגט צו ליעב די בעריהמטע דאָקטוירים, וואָס די איטאַליענישע יודען האָבען אַרויסגעגעבען. אויף פּאַפּיער זענען נאָך געוועהן די אַלטע געזעצע וועגען דעם אַז קריסטען טאָרען ניט האָבען קיין שום געשעפטען מיט יודען, זיי טאָרען זיך ניט היילען ביי יודישע דאָקטוירים און די יודען מוזען טראָגען אַ שאַנדליכען צייכען אויף די קליידער, דאָס לעבען האָט אָבער געוויזען אַז מען מוז פערבייגען די געזעצע, קריסטען און יודען האָבען געלעבט גאָר בשלום, אין דער הלבשה איז ניט געוועהן קיין שום אונטערשיעד, און אַז אין קרעמאַ האָט אַ רייכער יוד לעאַ חתונה געמאַכט אַ קינד האָט די גאַנצע שטאָדט זיך אָבגעגעבען מיט דער שמחה און קריסטען האָבען זיך געפרעהט גלייך מיט יודען. אין יענער צייט האָט געשפּיעלט אין איטאַליען אַ גרויסע ראָללע ר׳ בנימין פון מאַנטואַ, אָדער ווי מען האָט איהם גערופען גוליעלמאָ די פּאָרטאַלעאָנע, וואָס איז פריהער געוועהן לייב-דאָקטאָר ביים קאָניג פערדינאַנד פון נעאַפּעל, דערנאָך האָט ער געדיענט ביים הערצאָג פון מאַילאַנד גאַלעאַצאָ ספאָרצאַ און פון׳ם יאָהר 1479 איז ער געוואָרען לייב-דאָקטאָר ביי׳ם הערצאָג לודאָוויקאָ גאָנזאַגאַ. פון איהם איז אַרויס אַ גאַנצע משפּחה פון דאָקטוירים.

דאס איז שוין אַ כְּלָל, אַז קוים לָאזְט מֶען דֶעם יוּדֶען פְרַיי אָטְהֶמֶען הָאט עֶר פַיינְד צוּ זִיצֶען פַארְלֶעגְט דִי הֶאנְד, אוּנ עֶס אִיז גָאר קֵיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס דִי אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אויסְגֶעצֵייכֶענְט אִין אַללֶע וִויסֶענְשַׁאפְטֶען אוּנ זֶענֶען גֶעוֶועהן כִּמְעַט דִי עֶרְשְׁטֶע וָואס הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען זִיךְ צוּ בֶּענוּצֶען מִיט גוּטֶענְבֶּערְגְ'ס נַייֶע עֶרְפִינְדוּנְג פוּן בּוּכְדְרוּקֶערַיי. אִין רֶעדְזְשִׁיָא, מַאנְטוּאַ, פֶּערַארַא, פִּעוַוא דִי סַקָא, בָּאלָאנְיַא, סַאנְטְשִׁינָא, אִיסְצִיאָן אוּנ נֶעאַפֶּעל הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעאֶפֶּענְט דִי עֶרְשְׁטֶע דְרוּקֶען, אוּנ זֵיי הָאט דִי וֶועלְט צוּ פֶערְדַאנְקֶען, וָואס פִיעל נוּצְלִיכֶע בִּיכֶער הָאבֶּען בַּאלְד גֶעקָאנְט פֶערְאֶפֶּענְטְלִיכְט וֶוערֶען. מֶען קָאן זָאגֶען אַז אויסֶער מַאלֶערַיי אוּנ בִּילְדְהוֹיֶערַיי, וָואס יוּדֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט בְּלַייבֶּען פְרֶעמְד, וַוייל דִי דָאזִיגֶע קוּנְסְט הָאט נָאר גֶעהַאט צוּ טְהוּן מִיט דֶער קַאטָאלִישֶׁער קִירְכֶע אוּנ מִיט קֵיין וֶועלְט-זַאכֶען הָאט זֵי זִיךְ דֶעמָאלְט נִיט אָנְגֶעקֶעהְרְט, הָאבֶּען זֵיי שְׁטַארְק גֶעאַרְבַּייט אִין אַללֶע אַרְט חָכְמוֹת אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאבֶּען זִיךְ אִין יֶענֶער צַייט בֶּערִיהְמְט גֶעמַאכְט צְוֵויי גְרוֹיסֶע לַייט, מֶסֶר לִיאוֹן אוּנ ר' אֵלִיָהוּ דֶעל מְדִיגוֹ.

מֶסֶר לִיאוֹן, אָדֶער וִוי מֶען הָאט אִיהם גֶערוּפֶען בַּיים יוּדִישֶׁען נָאהמֶען יְהוּדָה בֶּן יְחִיאֵל, אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין נֶעאַפֶּעל אִים יָאהר 1450, עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ דָאקְטָאר אוּנ דֶער רַב פוּן מַאנְטוּאַ, אוּנ חָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אוֹיפְ'ן פִיערְצִיגְסְטֶען יָאהר הָאט עֶר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען זֶעהר פִיעל גֶעאַרְבַּייט אוּנ הָאט אִין אַללֶע זַיינֶע חִבּוּרִים, וָואס עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ וָואס פוּן זֵיי אִיז בֶּעזָאנְדֶערְס בֶּעקַאנְט זַיין סֵפֶר „נוֹפֶת צוּפִים", זִיךְ בֶּעמִיהט אִיבֶּערְצוּגֶעבֶּען זַיינֶע בְּרִידֶער דִי הוֹיכֶע גֶעדַאנְקֶען פוּן אַרִיסְטוֹטֶלֶס אוּנ פוּן אַנְדֶערֶע אַלְטֶע חַכְמֵי אוּמוֹת הָעוֹלָם. אַזַא זַאךְ אִיז נִיט גֶעוֶועהן קֵיין קְלֵיינִיגְקֵייט אִין יֶענֶע יָאהרֶען, וֶוען נִיט נָאר דִי יוּדֶען, נָאר אֲפִילוּ קְרִיסְטֶען הָאבֶּען קְרוּם גֶעקוּקְט אוֹיף דֶעם וָואס מֶען שֶׁאצְט דִי חָכְמָה פוּן מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט גֶאטְצֶענְדִיעֶנְסְט אוּנ הָאבֶּען נָאךְ נִיט גֶעוואוּסְט פוּן קֵיין רֵיינֶער אֱמוּנָה. נָאךְ שְׁוֶוערֶער אִיז דָאס גֶעוֶועהן פַאר ר' יְהוּדָה בֶּן יְחִיאֵל, וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן אַ גְרוֹיסֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה, נָאר דֶער אֱמֶת אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן הֵיילִיגֶער פוּן אַלְדִינְג אוּנ עֶר הָאט אִין זִיךְ גֶעהַאט גֶענוּג כֹּחַ אִיהם פְרַיי אַרוֹיסְצוּזָאגֶען אוּנ נִיט קוּקֶען אֲפִילוּ דַארוֹיף צוּ וֶועט עֶס אִיהם שַׁאדֶען.

נָאךְ הָאבֶּער אִיז גֶעשְׁטַאנֶען ר' אֵלִיָהוּ דֶעל מְדִיגוֹ, וָואס מֶען הָאט אִיהם אוֹיךְ גֶערוּפֶען קְרֶעטֶענְזִים, וַוייל זַיינֶע עֶלְטֶערְן זֶענֶען גֶעוֶועהן פוּן דִי

דייטשע יודען, וועלכע האבען זיך בעזעצט אויף דעם אינזעל קרעטא אדער קנדיא, ער איז געוועהן איינער פון די גרעסטע קאפ, וואס יודען האבען ארויסגעגעבען אין די לעצטע יאהר הונדערטע און האט זיך בעזאנדערס בעשעפטיגט מיט דער לאטיינישער שפראכע. איינער פון זיינע תלמידים איז געוועהן דער בעריהמטער איטאליענישער געלעהרטער גראף דזשיאוואני פיקא די מיראנדאלא, וואס ער האט ביי איהם געלערנט אראביש און העברעאיש און האט פאר איהם שטענדיג גרויס דרך ארץ געהאט ווי פאר א רבין. אז עס האט זיך געמאכט אין דער אוניווערזיטעט פון פאדוא א גרויס מחלוקת וועגען א הארבער שאלה און די סטודענטען מיט די פראפעסארען האבען זיך צוטהיילט אויף צוויי צדדים און עס איז צווישען זיי געקומען אויף מעסער-שטעך, איז ביי ביידע זייטען געבליבען מען זאל זיך פערלאזען אויף ר' אליהו דעל מדיגו און דער סענאט פון ווענעדיג האט דארויף געגעבען זיין הסכמה. ר' אליהו דעל מדיגו איז געראטהען צו מאכען שלום, מיט זיין רעדע האט ער ארויסגעוויזען זיין גרויס חריפות, און פון דעמאלט אן האט ער זיך גערעכענט פאר איינעם פון די בעסטע פראפעסארען און פלעגט אפט האלטען פארלעזונגען איבער פילאזאפיע אין פאדוא און פלארענץ און זיינע תלמידים, וואס זיי זענען כמעט אללע געוועהן קריסטען, האבען איהם זעהר געשאצט.

דער גראף דזשיאוואני פיקא די מיראנדאלא איז אזוי צוגעבונדען געווארען דורך זיין לערנען ביי ר' אליהו דעל מדיגו, צום יודישקייט אז ער האט זיך ניט געקאנט בעגניגען נאר מיט תורה און תלמוד און האט אויך געוואלט זיך בעקענען מיט די טיעפע סודות פון קבלה. אין יענער צייט איז גראד געקומען קיין איטאליען פון קאנסטאנטינאפעל א מקובל יוחנן אלעמאן און ביי איהם האט דער יונגער גראף געלערנט דעם גאנצען למוד, און אז ער איז געוואהר געווארען אז אין פיעל ענינים גלייכט זיך די קבלה אויס מיט די יסודות פון דער קריסטליכער רעליגיאן, האט מען איהם ניט געקאנט אבבייסען פון די קבלה-ספרים און ער האט געהאלטען אין איין שרייען אז נאר די קבלה קאן די יודען ארויפברענגען זיי זאלען פערשטעהן דאס הייליגקייט פונ'ם קריסטענטהום. ער האט אויך געגעבען דעם פאפסט סיקסטוס דעם פיערטען איין עצה, ער זאל הייסען עטליכע קבלה-ספרים איבערזעצען אויף לאטייניש.

ר' אליהו דעל מדיגו האט געזעהן וואס פאר א שאדען עס קאן ארויס פאר די יודען, ווען די מקובלים וועלען בעקומען א שטיצע פון דעם פאפסט און וועלען נאר פלוצלונג אויפהויבען דעם קאפ, און דאריבער איז ער ארויס געגען

זַיי מִיט בֶּעזוּנְדֶערֶע דְרָשׁוֹת אוּנ סְפָרִים, עֶר הָאט שְׁטַארְק גֶעקְרִיטִיקִירְט דֶעם „זֹהַר״ אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז נִיט ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאִי הָאט אִיהם אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען. דֶעמָאלְט הָאט עֶר אוֹיךְ אַרוֹיסְגֶעלָאזְט זַיין סֵפֶר „בְּחִינַת הַדָּת״, וַוייל אֵיינֶער פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים, ר׳ שָׁאוּל הַכֹּהֵן אַשְׁכְּנַזִי פוּן קַנְדִיָא, הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל אַרוֹיס זָאגֶען זַיין מֵיינוּנְג וֶועגֶען דֶער אֱמוּנָה. ר׳ אֵלִיָהוּ דֶעל מְדִיגוֹ הָאט אוֹיךְ זַיינֶע אִיבֶּערְזֵייגוּנְגֶען פְרֵיי פֶערְאָפֶענְטְלִיכְט, אוּנ נִיט אוּמְזִיסְט הָאט עֶר זַיין סֵפֶר אַנָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען „בְּחִינַת הַדָּת״, וַוייל עֶר הָאט אַלְדִינְג גוּט גֶעפְּרִיוְוט מִיט זַיין שַׁארְפֶען שֵׂכֶל אוּנ פוּן פִיעל זַאכֶען הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעשֶׁאמְט אַרָאבְּצוּרַייסֶען דִי מַאסְקֶע פוּן הֵיילִיגְקֵייט. אוַדַאי הָאט זַיין נָאמְנ נִיט גֶעשְׁמֶעקְט דִי פְּרוּסֶע לוֹמְדִים אוּנ רַבָּנִים, וָואס זֵייעֶר צָאהל הָאט זִיךְ אַללֶע מָאל פֶערְגְרֶעסֶערְט זַייט דִי רְדִיפוֹת הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין דַייטְשְׁלַאנְד, אוּנ ר׳ יְהוּדָה מֶענְץ, ר׳ מֹשֶׁה מֶענְץ אוּנ ר׳ יוֹסֵף קוֹלוֹן, דִי גְרֶעסְטֶע רַבָּנִים פוּן יֶענֶער צַייט, וָואס הָאבֶּען גֶעוָואלְט אַז אוֹיסֶער דֶעם תַּלְמוּד זָאלֶען דִי יוּדֶען פוּן קֵיין זַאךְ נִיט וִויסֶען, זֶענֶען גֶעוֶועהן זַייעֶרֶע גֶעגְנֶער.

נָאר וִוי גוּט אוּנ פְרוּם דִי גַייסְטְלִיכֶע זֶענֶען גֶעוֶועהן אִין אִיטַאלְיֶען הָאט דָּ פָארְט גֶעשְׁטָאכֶען וָואס דִי יוּדֶען לֶעבֶּען דָארְט אַזוֹי רוּהִיג אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע אַנְוָואהנֶער זֶענֶען גָאר פוּן זֵיי צוּפְרִידֶען. אוּנ אֵיינֶער פוּן זֵיי, בֶּערְנַארְדִינוּס, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַבֶּערִיהמְטֶער דַרְשָׁן, הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען נָאכְצוּטְהוּן קַפִּיסְטְרַאנָא׳ן אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוּמְפָאהרֶען אִיבֶּער פִיעל שְׁטֶעדְט אוּנ אוֹיפְקְלֶעהרֶען דָאס פָאלְק אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען פַאר זֵיי אַסַם. אַז דִי מְלוּכָה הָאט אָבֶּער נִיט גֶעוָואלְט, הָאט דִי שְׁלַאנְג מִיט אִיהר גִיפְט אוֹיךְ גָאר נִיט גֶעקָאנְט מַאכֶען. קוֹים הָאט בֶּערְנַארְדִינוּס זִיךְ גֶעוָואלְט צוּפִיהרֶען דִי הָאנְד אִין בֶּערְנָאמָא, הָאט אִיהם דֶער הֶערְצָאג פוּן מַיילַאנְד, גַאלֶעאַצָא שׁוֹין צוּגֶעמַאכְט דָאס מוֹיל אוּנ הָאט נִיט גֶעלָאזְט אִין עֶרְגִיץ דַרְשְׁנֶ׳ען. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט מֶען אִיהם גֶעטְהוּן אִין פְלָארֶענְץ אוּנ דֶער גַאנְצֶער גֶעגֶענְד פוּן טָאסְקַאנָא, אוּנ אַז עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייֶען אַז דִי יוּדִישֶׁע גְבִירִים הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעקוֹיפְט דִי מְלוּכָה הָאט מֶען אִיהם גָאר אִין גַאנְצֶען מַרְחִיק גֶעוֶועהן פוּן דֶער מְדִינָה. בֶּערְנַארְדִינוּס הָאט אַרוֹיס גֶעזֶעהן אַז אִיטַאלְיֶען אִיז פַאר אִיהם קֵיין פְּלַאץ נִיט, אִיז עֶר אַרִיבֶּער קֵיין טִירָאל. עֶר הָאט שׁוֹין אָבֶּער גֶעהַאט אַזָא מַזָל אוּנ אוּמֶעדוּם הָאט עֶר גֶעטְרָאפֶען יוּדֶען אוּנ קְרִיסְטֶען וָואס הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט וִוי בְּרִידֶער, אוּנ אַז עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין זַיינֶע פַייעֶרִיגֶע דְרָשׁוֹת אוֹיסְצוּוַוייזֶען וָואס פַאר אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע פָאלְק דִי יוּדֶען זֶענֶען פַאר׳ן לַאנְד, הָאבֶּען זַיינֶע וֶוערְטֶער אוֹיס־

גֶעזֶעהן וִוי חוזֶק. אַזוֹי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אִין טְרִיעֶנְט: דִי קְרִיסְטֶען זֶענֶען גֶע־
וֶועהן זֶעהר פְרַיינְדְלִיךְ גֶעגֶען דִי יוּדֶען, עֶס אִיז נִיט גֶעוֶועהן קַיין שוּם סִבָּה וָוא֞ס
צוּ לִיעבּ אִיהר זָאל אַמָאל פָּארְקוּמֶען אַ כַּעַס. אַ יוּדִישֶׁער דָאקְטָאר טוֹבִיָה.
אַ גְרוֹיסֶער בְּרִיָה, אוּנ אַ יוּדִישֶׁע פְרוֹי בְּרוּנֶעטַא, וָואס הָאט גֶעזַיי׳ט מִיט אִיהר
חָכְמָה, זֶענֶען גֶעוֶועהן בֶּעלִיעבְּט בַּיי אַלֶע אַיינְוואהנֶער, אוּנ אַז בֶּערְנַארְדִינוּס
הָאט גֶעוָואלְט אָנְמַאכֶען אַ שִׂנְאָה הָאט מֶען אִיהם גֶעאֶנְטְפֶערְט, אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען
גוּטֶע אוּנ אֶרֶענְטְלִיכֶע מֶענְשֶׁען אוּנ עֶס אִיז נִיטָא פַאר וָואס זֵיי פַיינְד צוּ הָאבֶּען.
דָא אִיז פְלוּצְלוּנְג אַרַיין צוּ בֶּערְנַארְדִינוּס׳ן אַ מִין נְבוּאָה אוּנ עֶר הָאט דֶעם עוֹלָם
פָארְאוֹיסְגֶעזָאגְט, אַז בִּיז פֶּסַח וֶועלֶען זִיךְ אַלֶע אִיבֶּערְצַייגֶען וָואס פַאר אַ פַיינֶע
לַייט דִי יוּדֶען זֶענֶען. דֶער סוֹף הָאט טַאקִי בֶּעוִויזֶען אַז בֶּערְנַארְדִינוּס הָאט
נִיט גֶעדְרִימֶעלְט אוּנ עֶר הָאט גוּט אִין זִין גֶעהַאט אַז זַיין נְבִיאוּת זָאל גִיךְ מְקוּיָם
וֶוערֶען.

פְלוּצְלוּנְג אִיז אִין טְרִיעֶנְט, אִים יָאהר 1475 אִין דֶער וָואךְ פוּן פֶּסַח דֶערְ־
טְרוּנְקֶען גֶעוָוארֶען אַ קְרִיכְטְלִיךְ קִינְד פוּן דְרַיי יָאהר, סִימָאן, אוּנ דָאס וַואסֶער
הָאט גְרָאד דֶעם טוֹיטֶען קָארְפֶּער אַרוֹיסְגֶעוָוארְפֶען בַּיים בְּרֶעג, נִיט וַוייט פוּן
אַ יוּדִישֶׁער שְׁטוּבּ; דֶער יוּד הָאט בַּאלְד דֶערְפוּן מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ
הִינְדֶערְבַּאךְ אוּנ עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל דָאס קִינְד בְּרֶענְגֶען אִין קִירְכֶע.
אָט דָא הָאט זִיךְ פַאר בֶּערְנַארְדִינוּס׳ן אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ גַאנְצֶע חֲתוּנָה: עֶר הָאט אָבְּ־
גֶעזוּכְט נָאךְ אַזֶעלְכֶע נַייסְטְלִיכֶע וִוי עֶר אוּנ עֶר אִיז אַרוֹיס מִיט אַ גֶעשְׁרַיי אַז דִי
יוּדֶען הָאבֶּען פֶערְמוּטְשֶׁעט דָאס קִינְד אוּנ דֶערְנָאךְ הָאבֶּען זֵיי עֶס אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען
אִין טַייךְ. אוּנ כְּדֵי דֶעם עוֹלָם אוּנְטֶערְצוּהִיצֶען, הָאט מֶען דֶעם טוֹיטֶען קָארְפֶּער
אַלֶע גֶעוִויזֶען אוּנ יֶעדֶער הָאט מִן הַסְתָּם גֶעפוּנֶען סִימָנִים פוּן דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער
רְצִיחָה. בֶּעזָאנְדֶערְס נָאךְ דֶעם וָואס עֶס הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַ דָאקְטָאר,
מַאטְהִיאַס טִיבֶּערִינוּס, וָואס הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז דָאס קִינְד הָאט מֶען
פְרִיהר דֶערְהַרְגֶ׳ט עֶהדֶער מֶען הָאט עֶס דֶערְטְרוּנְקֶען, אוּנ אַ גֶעטוֹיפְטֶער יוּד הָאט
עֵדוּת גֶעזָאגְט אוֹיף אַלְדִינְג וָואס מֶען הָאט אִיהם גֶעהֵייסֶען. דֶער עֶפִּיסְקָאפּ
הִינְדֶערְבַּאךְ הָאט גֶעהֵייסֶען אַלֶע יוּדֶען פוּן טְרִיעֶנְט אַיינְקָאוֶוען אִין קֶעטֶען אוּנ
הַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה בִּיז דֶער אֱמֶת וֶועט זִיךְ אַרוֹיסְוַוייזֶען. בַּיי דִי מִיטֶעל, וָואס
דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען גֶענוּמֶען כְּדֵי מֶען זָאל דֶערְגֶעהן דֶעם אֱמֶת, הָאט מֶען
לַאנְג דַארוֹיף נִיט בֶּעדַארְפְט וַוארְטֶען; מֶען הָאט אַלֶע יוּדֶען אָנְגֶעטְהוּן עִנוּיִם
קָשִׁים, נָאר אֵיינֶער פוּן זֵיי, ר׳ מֹשֶׁה, אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען וִוי אַ קָדוֹשׁ אוּנ הָאט
נִיט גֶעוָואלְט זָאגֶען קַיין לִיגֶען, דִי אִיבְּרִיגֶע אָבֶּער הָאבֶּען גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין

אז זיי האבען דאס קינד צושטאכען אונ צושניטען אונ גענוצט דאס בלוט צו די מצות. אז ברונעטטא האט געגעבען נאדלען אונ מעסערס, אונ אחוץ דעם האט מען ביים רב, ר' משה, אבגעזוכט אבריעף פון זאכסען, וואס מען בעט ביי זיי אז זיי זאלען אהין אויך צושיקען בלוט אויף יום טוב. אוודאי האט זיך די זאך אויסגעלאזט דערמיט, וואס מען האט כמעט אללע יודען פון טריענט פערברענט אונ עס איז געבליבען אז מעהר זאל מען אהין קיין יודען ניט אריינלאזען, נאר פיער יודען האבען זיך געטויפט אונ זענען געבליבען לעבען; דער דאקטאר טוביה האט ניט געקאנט צוזעהן דעם צער אונ האט זיך אלליין דעם טויט געמאכט.

פאר בערנארדינוס'ן מיט זיין חברה איז נאך אבער וועניג געוועהן די צרה וואס זיי האבען אנגעארבייט אין טריענט: זיי האבען געוואלט אז די מעשה זאל קלינגען אויף דער וועלט אונ איבעראל זאל מען זיך דערפאר נוקם זיין אין די יודען, אונ דאריבער האבען זיי ארויסגעלאזט אקלאנג אז די ביינער פון דעם דערהרג'עטען קינד גלאנצען, אונ מען זעהט עפיס פון זיי גאנצע מופתים, אונ נאר גיך האבען זיך קיין טריענט אנגעהויבען שיטען פרומע קריסטען, וואס מען האט ביי זיי גרינג געפועלט זיי זאלען דעם קליינעם סימאן אויך אננעהמען פאר א„הייליגען". וואס מעהר דער שם פון דעם נייעם „הייליגען" האט זיך פארשפרייט — איז אויך די שנאה צו די יודען גראסער געווארען אונ זיי האבען אנגעהויבען ציטערן אין אללע ארטער, ווייט אונ נאהענט, אונ אפילו אין אסך קליינע שטאדלעך פון איטאליען האט דאס פאלק שוין געקוקט אויף זיי ווי אויף רוצחי'ם, אונ זיי האבען מורא געהאט זיך אין די גאסען צו ווייזען. די מלוכה האט אפילו שטארק געשיצט די יודען, זי האט ניט געלאזט אז די גייסטליכע זאלען צורייצען דאס פאלק מיט זייערע דרשות, אחוץ דעם האט דער פאפסט סיקסטוס דער פיערטע פארוואהרט צו רעכנען דאס טויטע קינד פון טריענט פאר אקדו"ש, פון דעסטוועגען האט מען אין דייטשלאנד ניט געקוקט דארויף, פון אללע זייטען האבען זיך געלאזט טויזענדער מענשען עולה רגל זיין קיין טריענט אונ זעהן מיט אייגענע אויגען דעם גרויסען נס, וואס דא איז געשעהן, אונ די יודען איז מן הסתם דערפון קיין געזונד ניט צוגעקומען. אין פראנקפורט אם מאין האט מען געשטעלט פאר אזכרון אזייל פון שטיין, אויבען זענען געוועהן אויסגעהאקט די בילדער פון דעם קינד אונ פון פערשיעדענע יודען אונ שדים, אונ א'נטען האט מען אויסגעקריצט די ווארטער:

כל זמן עס וועט בלייבען דער זכר פונ'ם טריענטער קינד, וועט מען ניט פארגעסען די יודישע זינד".

דאס פייער פון שנאה, וואס בערנארדינוס האט אנגעצונדען, האט צווארפען פונקען איבער גאנץ דייטשלאנד און האט געבראכט א גרויס אומגליק אויך אויף דער יודישער קהלה פון רעגענשבורג, וואו די יודען האבען שוין פון דור דורות געלעבט גליקליך און האבען אין די ערגסטע צייטען ניט געוואוסט פון קיין צרות. די יודען האבען זיך אין רעגענשבורג גערעכענט גלייך מיט אללע איינוואהנער, זיי האבען געדיענט אין חיל און קיינער האט צו זיי גאר ניט געהאט. נאר אזוי ווי זיי פלעגען צאהלען דער מלוכה א בעזונדער מס, האבען זיך אויף דער גרויסער הכנסה געפונען אסך בעלנים: די שטאדט האט געזאגט אז דאס געלד קומט איהר, די גייסטליכע האבען געדרונגען אז זיי דארפען אויך דערפון נהנה זיין, דער הערצאג פון באיערן האט געשריגען אז ער איז ביליגער און דער קייזער פון דייטשלאנד, פרידריך דער דריטער האט געהאט א טענה, אז ער איז גאר אין גאנצען בעל הבית; אזוי האט מען זיך געהאמפערט צווישען זיך און צו די יודענס קאפ האט זיך עס אויסגעלאזט: יעדער האט געוואלט, דעם אנדערן אויף צו להכעיס, שינדען פון זיי די הויט, און ליתר בטחון האט איטליכער בעזונדער געהייסען האלטען די רעגענשבורגער יודען אין תפיסה און ביי זיי רייסען געלד. בעזאנדערס האט דעמאלט שטארק געליטען דער רב פון רעגענשבורג ר' ישראל ברונא, ווייל דער קייזער פרידריך האט גערעכענט אז ווי באלד מען וועט איינזעצען אין געפאנגעניש דעם אלטען און קראנקען רב וועלען די יודען אוועקגעבען דאס לעצטע אבי צו בעפרייען זייער פאר־שטעהער. די יודען האבען א קוק געטהון אז עס איז גאר קיין תכלית ניט האבען זיי זיך ענטשלאסען צו זוכען הילף ביי די הוססיטען, וואס די קאטאליקען האבען פאר זיי געציטערט אימת מות. דערצו זענען די יודען געצוואונגען געוועהן ניט נאך אזוי צו ליעב דעם געלד ווי זיי האבען בעמערקט אז דער נייער עפיסקאפ היינריך און דער הערצאג לודוויג האבען זיך פשוט גענומען אויף זייער לעבען און ווילען טאקי אז די גאנצע יודישע קהלה פון רעגענשבורג זאל זיך אויסטויפען. דאס האבען זיי גאנץ גוט ארויסגעזעהן פון די בלבולים, וואס מען האט אנגעהויבען אויסצוטראכט'ן אויף זיי: די שונאים האבען געמאכט יד אחת מיט צוויי געטויפטע יודען, איינער פון זיי פעטער שווארץ, האט געזיי־בען כל הדעות געגען זיינע געוועזענע ברידער און דער אנדערער, האנס נואיאל האט נעגעבען א מסירה אז דער רב ר' ישראל ברונא האט געקויפט

בַּיי אִיהם אַקְרִיסְטְלִיךְ קִינְד פוּן זִיבֶּען יָאהר אוּנ הָאט עֶס דֶערְהַרְגֵ'ט . דָאס אוּמְ-גְלִיק הָאט גֶעטְרָאפֶען דֶעם רָב פוּנְקְט דֶעמָאלְט וֶוען עֶר אִיז נָאר וָואס בֶּעפְרַייהט גֶעוָוארֶען פוּן דֶער תְּפִיסָה , וואוּ עֶר אִיז גֶעזֶעסֶען פַאר קָהָל'שֶׁע זַאכֶען . דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען נָאר מִיט אִיהם קֵיין לַאנְגֶע שִׂיחוֹת נִיט גֶעוָואלְט מַאכֶען , בַּיי זֵיי אִיז הַאנְס וַואיָאל גֶעוֶועהן זֶעהר אַ בֶּעגְלוֹיבְּטֶער עֵדוּת אוּנ עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל דֶעם רָב פֶערְמִשְׁפָּטְ'ן צוּם טוֹיט . דִי מְלוּכָה אִיז אָבֶער גֶעוֶועהן אִיבֶּערְ-צַייגְט אַז דֶער רָב אִיז אוּמְשׁוּלְדִיג , נָאר כְּדֵי דָאס צוּרֵייצְטֶע פָאלְק זָאל אִיהם נִיט דֶערְהַרְגְ'נֶען הָאט זִי אִיהם גֶעהַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה בִּיז מֶען וֶועט נִיט דֶערְ-גֶעהן דֶעם אֱמֶת . דִי יוּדֶען הָאבֶּען אָבֶער מוֹרָא גֶעהַאט דִי זַאךְ זָאל זִיךְ נִיט פַארְצִיהֶען אִין דֶער לַאנְגֶער בַּאנְק אַרַיין , אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעוֶוענְדֶט פוּן אֵיין זַייט צוּם קֵייזֶער פְרִידְרִיךְ אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט צוּם בֶּעהמִישֶׁען קֶאנִיג לַאדִיסְלוֹים , אוּנ חָאטְשׁ עֶס אִיז בַּאלְד אָנְגֶעקוּמֶען אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל דֶעם רָב אַרוֹיסְלָאזֶען הָאט מֶען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען מוֹרָא גֶעהַאט עֶס צוּ טְהוּן אִיבֶּער דִי גֵייסְטְלִיכֶע . דֶערְפַאר אִיז מֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל : מֶען הָאט פְּלוּצְלוּנְג אַ חַאפ גֶעטְהוּן דֶעם מוֹסֵר , מֶען הָאט אִיהם גֶעבְּרַאכְט צוּם בְּרִיק , דָארְט אִיז שׁוֹין גֶעשְׁטַאנֶען אַ תָּלְיָן , אוּנ מֶען הָאט אִיהם גֶעזָאגְט אַז עֶר מוּז שְׁטַארְבֶּען אוּנ פַאר'ן טוֹיט אִיז בֶּעסֶער מֶען זָאל זִיךְ מִתְוַדֶּה זַיין . דֶעמָאלְט הָאט הַאנְס וַואיָאל מוֹדֶה גֶעוֶועהן אַז אוֹיפְ'ן רָב הָאט עֶר נָאר אַ בִּלְבּוּל גֶעמַאכְט ; מֶען הָאט אִיהם פַאר אַזַא חֵטְא פַארְבְּרֶענְט אוּנ ר' יִשְׂרָאֵל בְּרוּנַא אִיז נִצַּל גֶעוָוארֶען פוּן דֶער סַכָּנָה .

נִיט אוֹיף לַאנְג הָאט מֶען אָבֶער צוּרוּה גֶעלָאזְט דִי רֶעגֶענְשְׁבּוּרְגֶער יוּדֶען . נָאךְ אִין דֶעם אֵייגֶענֶעם יָאהר אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דִי יְדִיעָה פוּן דֶעם טְרִיעֶנְטֶער קִינְד אוּנ דֶער פְרוּמֶער עֶפִּיסְקָאפ הֵיינְרִיךְ הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען נוֹקֵם זִיךְ צוּ זַיין פַאר דֶעם אוּמְשׁוּלְדִיג פֶערְגָאסֶען הֵיילִיג בְּלוּט : עֶר הָאט בַּאלְד אָנְגֶעזוּכְט מוֹסְרִים מִיט עֵדוּת , וָואס הָאבֶּען גֶעזָאגְט אוּנ גֶעשְׁרִיבֶּען וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען , עֶטְ-לִיכֶע יוּדֶען הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען מוּטְשֶׁען , הָאבֶּען זֵיי אוֹיךְ מוֹדֶה גֶעוֶועהן אוֹיף אַלְדִינְג וָואס מֶען הָאט גֶעוָואלְט , אוּנ אַזוֹי הָאט מֶען אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה אַלֶע רֶעגֶענְשְׁבּוּרְגֶער יוּדֶען אוּנ זֵייעֶר פֶערְמֶעגֶען הָאט מֶען צוּגֶענוּמֶען . דָא הָאט זִיךְ אָבֶער דֶער קֵייזֶער פְרִידְרִיךְ פַאר זֵיי שְׁטַארְק אָנְגֶענוּמֶען . עֶר אִיז טַאקִי גֶעוֶועהן פָאלְקָאמֶען אִיבֶּערְצַייגְט אַז אַלֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען גֶעגֶען יוּדֶען זֶענֶען שֶׁקֶר וְכָזָב , נָאר עֶר הָאט נִיט אַזוֹי פִיעל גֶעמֵיינְט דֶעם אֱמֶת ווִי עֶר הָאט נִיט גֶע-וָואלְט אַז דִי גֵייסְטְלִיכֶע זָאלֶען זִיךְ צוּ פִיעל צוּפִיהרֶען דִי הֶאנְד , אוּנ דַארִיבֶּער

האט ער געשיקט א בעפעהל צו די איינוואהנער פון רעגענשבורג מען זאל באלד אללע יודען בעפרייהען, אונ חאטש די גייסטליכע האבען אזוי געדרעהט אז גראד אין יענער צייט האט מען אין פאסויא אויך געטוידט א סך יודען דערפאר וואס זיי האבען קלאמערשט ארויסגעגנב'ט פון די קירכען האסטיעס אונ זיי געשאנדעט, האט פרידריך בפירוש ערקלערט אז ער גלויבט ניט אין די זאכען אונ וועט ניט דערלאזען מען זאל אומברענגען אומשולדיגע מענשען. ניט אזוי גיך טהוט זיך אבער ווי עס רעדט זיך: ביז מען האט געשריבען דעם קייזער אונ ביז עס האט געקאנט פון איהם אנקומען א בעפעהל איז דערווייל אוועק-געגאנגען דריי יאהר אונ ערשט, אז פרידריך האט בעפויהלען זעהר שטרענג אונ האט אויף דער שטאדט ארויפגעלעגט א שטראף פון אכט טויזענד גולדען, האט מען זיך גענומען די רעגענשבורגער יודען בעפרייהען. עס איז אבער ווייטער געוועהן איין עכוב: די שטאדט האט געפאדערט, אז די יודען זאלען בעצאהלען דעם שטראף, זיי זענען אבער אזוי פעראָרעמט געווארען אז צונויפ-'עהמען אזא סומע איז פאר זיי ניט מעגליך געוועהן, אונ דאריבער זענען זיי געזעסען נאך צוויי יאהר, ביז עס איז דער שטאדט אליין נמאס געווארען אונ מען האט זיי ארויסגעלאזט, נאר דאס ווארט האבען זיי געמוזט געבען אז זיי וועלען זיך ניט רירען פון רעגענשבורג, ווייל די שונאים האבען געוואוסט אז אין א קורצער צייט וועלען די יודען ווייטער אנהויבען ארבייטען אונ זיי וועלען האבען פון זיי א גרויסע הכנסה. די יודען האבען געמוזט דארויף בע-שטעהן, חאטש אין הארצען האבען זיי מקנא געוועהן זייערע ברידער, וואס מען האט דעמאלט ארויסגעטריבען פון גאנץ שוואבען אלץ צו ליעב דער מעשה מיט דעם טריענטער קינד, וואס מען האט געגלויבט אין דעם כמעט ביז צום אכטצעהנטען יאהרהונדערט.

אזוי האט אמצוה'לע פון א שונא אבגעקאסט יודען גענוג בלוט אונ עס האט ארויסגערופען שרעקליכע רדיפות, וואס האבען גאר אין גאנצען אתל גע-מאכט בעזאנדערס פון די שפאנישע יודען.

---

4 די אינקוויזיציאן אין שפאניען.

(1481—1485 נאך קריסטוס געבורט).

דעם שפאנישען פאלק איז ניט בעשערט געוועהן צו גענייסען רוהיג די שמחה וואס אללע קליינע מלוכות האבען זיך פעראייניגט, אונ פון קאסטיליען,

אַראַגָאנְיֶען אוּנ קאַטאַלאָנְיֶען אִיז גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיס לַאנְד. דִי מַארְרַאנֶען זָענֶען בַּיי זֵיי גֶעוָועהן וִוי אַדָארְן אִין אוֹיג אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ פַארְדְרֶעהט דִי קָאפּ נָאר מִיט דֶער שַׁאֲלָה, וִוי אַזוֹי גִיכֶער פוּן זֵיי אֵיין סוֹף צוּ מַאכֶען אוּנ פוּן קֵיין גְרֶאסֶערֶע טוֹבוֹת פַאר דֶער מְדִינָה הָאט מֶען גָאר נִיט גֶעוָואלְט טְרַאכְטֶען. דָאס פָאלְק הָאט אֵיינֶעגְטְלִיךְ נָאר בְּלִינְד נָאכְגֶעטַאנְצְט אֶלְטֶערֶע מֶענְשֶׁען וָואס הָאבֶּען גֶעהַאט גֶענוּג סִבּוֹת בֶּאז צוּ זַיין אוֹיף דִי מַארְרַאנֶען אוּנ זוּכֶען אַללֶע מִיטֶעל זֵיי צוּ פַּטר'ן; דִי גֵייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען עֶס גֶעטְהוּן אַ בִּיסֶעל לְשֵׁם שָׁמַיִם, וַוייל זֵיי הָאבֶּען דִי מַארְרַאנֶען גֶערֶעכֶענְט פַאר פֶערְבָּארְגֶענֶע יוּדֶען, אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען פָּשׁוּט גֶעמֵיינְט נָאר קִנְאָה: עֶס הָאט זֵיי פֶערְדְרָאסֶען וָואס דִי מַארְרַאנֶען פַארְנֶעהְמֶען דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעללֶען. כָּל זְמַן דֶער שְׁוַואכֶער קֶאנִיג הֵיינְרִיךְ דֶער פִיעֶרְטֶע הָאט גֶעלֶעבְּט הָאבֶּען דִי שׂוֹנְאִים נִיט גֶעקָאנְט הָאבֶּען אַזַא שְׁלִיטָה, נָאר אַז דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ דֶער קֶאנִיגִין אִיזַאבֶּעלַא אוּנ מֶען הָאט נָאךְ פְרִיהֶר גֶעהֶארְט אַז זִי אִיז זֶעהר פְרוּם, אוּנ אִים נָאהְמֶען פוּן דֶער רֶעלִיגְיָאן וֶועט מֶען בַּיי אִיהר אַלְדִינְג אוֹיסְפִיהְרֶען, זָענֶען זֵיי בַּיי זִיךְ גֶעוָוארֶען שְׁטַארְקֶער. דָאס גְרוֹיסְקֵייט פוּן דִי מַארְרַאנֶען הָאט נָאךְ מֶעהר אוֹיפְגֶערִיסֶען דִי אוֹיגֶען פוּן זֵייעֶרֶע גֶעגְנֶער, וֶוען דֶער קֶאנִיג מִיט דֶער קֶאנִיגִין זָענֶען גֶעקוּמֶען קֵיין סֶעוִוילַא אוּנ דִי גְרֶאסְטֶע לַייט וָואס הָאבֶּען זֵיי בֶּעגְרִיסְט אוּנ אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט דִי גַאנְצֶע צַייט, אֲפִילוּ עֶפִּיסְקָאפֶּען, זָענֶען גֶעוֶועהן לוֹיטֶער מַארְרַאנֶען. דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט פֶערְוואוּנְדֶערְן וִוי לַייכְט יוּדֶען זָענֶען אִים שְׁטַאנְד אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען צָרוֹת: עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג הָאט מֶען הוּנְדֶערְטֶער מַארְרַאנֶען אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט אוּנ אָבְּגֶעבְּרַאכֶעוֶעט אִין טוֹלֶעדַא, קוֹרְדוֹבָה אוּנ נָאךְ פִיעל שְׁטֶאדְט אוּנ צוּם סוֹף לֶעבֶּען זֵיי נָאךְ אוּנ שְׁטֶעהֶען גָאר אוֹיף אַזַא הוֹיכֶער מַדְרֵגָה, אַז מֶען הָאט גֶעקָאנְט שְׁוֶוארֶען אַז כִּמְעַט דֶער גַאנְצֶער קֶאנִיגְלִיכֶער הוֹיף בֶּעשְׁטֶעהט נָאר פוּן יוּדֶען. אַוַודַאי הָאבֶּען זִיךְ דִי שׂוֹנְאִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּילְט מִיט אֵייגֶענֶע מַעֲלוֹת דוּרְכְשְׁלָאגֶען פַאר זִיךְ אַוֶועג אוּנ הָאבֶּען גֶעוָואלְט צוּ לִיעבּ זֵייעֶר אַלְטֶען יִחוּס בֶּעקוּמֶען אֵיין אָבְּגֶעשֶׁאהֶלְט אֵיי אִין מוֹיל אַרַיין, שְׁטַארְק דֶערְשְׁרָאקֶען פַאר'ן יוּדִישֶׁען כֹּחַ, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען אַז זֵיי מוּזֶען דִי מַארְרַאנֶען עוֹקֵר מִן הַשּׁוֹרֶשׁ זַיין. אַ גֵייסְטְלִיכֶער פוּן סֶעוִוילַא, אַלְפָאנְסָא דֶע אָיֶעדַא הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אוֹיפְקְלֶעהְרֶען דִי קֶאנִיגִין וָואס פַאר אַ חֵטְא עֶס אִיז וָואס מֶען לָאזְט אַזוֹי וַואקְסֶען דִי מַארְרַאנֶען, וֶועלְכֶע זָענֶען נָאךְ גֶעפֶאהְרְלִיכֶער פוּן דִי אָפֶענְטְלִיכֶע יוּדֶען, וַוייל זֵיי טְהוּעֶן אָן דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם חֲרָפוֹת בּוּשׁוֹת אוּנ בֶּענוּצֶען זִיךְ נָאר מִיט דֶער מַאסְקֶע פוּנ'ם נַייעֶם גְלוֹיבֶּען, כְּדֵי זֵיי

זאלען זיך קאנען נוקם זיין אין קריסטען און נעהמען זיך אי כבוד אי געלד. איזאבעלא האט געהאט אזא וואהלען רבי'ן ווי טהאמאש דע טארקוועמאדא, פון קינדווייז אן האט ער איהר אלץ פערשטעהען געגעבען, אז ווען גאטט וועט איהר שענקען אמאל די מאכט, זאל זי בעשיצען די קאטאלישע קירכע, און אז זי האט דערהערט אזא זאך האט עס איהר פארקלעמט ביים הארצען און זי האט נאר געדאנקט דעם אויבערשטען וואס ער האט זי שוין אויף דער הייסער שעה מזכה געוועהן מיט אזא מצוה און איהר געגעבען די מאגליכקייט זיך אנצונעהמען פאר זיין היילינען נאהמען· זי האט באלד אוועקגעשיקט א גרויסען פדיון דעם פאפסט סיקטוס דעם פיערטען; מיט געלד האט מען ביי איהם אלדינג געקאנט פועל'ן, און גאר גיך איז אים יאהר 1478 אנגעקומען א בעפעהל מען זאל איינפיהרען אין שפאניען א אינקוויזיציאן, דאס הייסט מען זאל בעשטימען בעזונדערע ריכטער וואס זאלען משפט'ן אללע, וועלכע זענען פאלש דעם קריסטענטהום. עס איז כדאי געוועהן, וואס די זאך האט אבגעקאסט אזא היבשע מטבע, ווייל דער פאפסט האט ערלויבט מען זאל ביי אללע בעשולדיגטע צונעהמען דאס פערמעגען און אויף דעם היתר האבען טאקי ארויסגעקוקט געווג מיוחסים, וואס האבען זיך איינגערעדט אז זיי קומט דאס, וואס אנדערע האבען דארויף געהארעוועט.

עהדער איזאבעלא האט זיך ענטשלאסען צו אפנען דאס שרעקליכע אינקוויזיציאנ'ס-געריכט, האט זי קלאמערשט געוואלט געהן מיט גוטען און האט געהייסען איינעם פון איהרע גייסטליכע אנשרייבען א בעזונדער בוך פאר די מאראנען, טאמער וועלען זיי תשובה טהון און ווערען פרומע קריסטען. די קאניגין האט עס, ווי עס שיינט, געטהון נאר לפנים, זי האט זיך אלליין געוואלט אבנארען, ווייל זי האט גאנץ גוט פערשטאנען אז מיט א קליין ביכעל, וואס דארט ווערען נאר ווידערהאלט אלטע זאכען, איז שווער צו ווירקען אויף מענשען, וואס זענען פערטיג זיך מוסר נפש צו זיין פאר זייערע איבערציינונגען. באלד האט זיך טאקי ארויסגעוויזען אז די מאראנען האבען ניט נאר וועניג דרך ארץ געהאט פאר די חכמות, וואס דער גייסטליכער האט אריינגעלעגט אין דעם ביכעל, נאר איינער פון זיי האט נאך אנגעשריבען א בעזונדער ספר געגען קריסטענטהום און האט דערמיט אנגעמאכט אזא רעש, אז די קאניגין האט געמוזט הייסען דעם גייסטליכען פערנאנדא דע טאלאוועראַ ער זאל ארויסלאזען א תשובה. אזוי זענען אבגעלאפען צוויי יאהר און אז די מלוכה האט געזעהן אז מיט גוטען וועט מען גאר ניט מאכען האט מען אין סעווילא,

אִים יָאהר 1480, גֶעאֶפֶענְט דָאס עֶרְשְׁטֶע אִינְקְוִויזִיצְיָאנְס=גֶערִיכְט אוּנ די גֵייסְטְלִיכֶע מִיגוּעֶל מָארִילְלָא אוּנ זְשוּאַן דֶע סַאן מַארְטִין זֶענֶען בֶּעשְׁטִימְט גֶעוָוארֶען פַאר אִינְקְוִויזִיטָארֶען.

אִין סֶעוִוילַא הָאבֶּען אָבֶּער די מַארְרַאנֶען גֶעשְׁפִּיעלְט אֵיין הוֹיפְּטְרָאללֶע אוּנ די גַאנְצֶע מַאכְט אִיז גֶעוֶועהן בַּיי זֵיי אִין די הֶענְד. קוים זֶענֶען זֵיי גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן דֶער גְרויסֶער סַכָּנָה וָואס שְׁוֶועבְּט אִיבֶּער זֵייעֶרֶע קָאפּ, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרויסְצוּשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען רָצוֹן פוּן דֶער מְלוּכָה; זֵיי הָאבֶּען אויסְגֶעטְרַאכְט אַגַאנְצֶען פְּלַאן, דֶער גְרויסֶער גְבִיר דִיעֶגָא דֶע שוּשָׁן אוּנ דֶער גֶעלֶעהרְטֶער זְשוּאַן פֶערְנַאנְדָא אַבּוּלַפִּיַא הָאבֶּען שְׁטַארְק גֶעאַרְבֵּייט אִין דֶעם, אוּנ עֶס וָואלְט זֵיי אֶפְשַׁר גֶערָאטְהֶען וֶוען דִיעֶגָא'ס טָאכְטֶער, וָואס הָאט גֶעהַאט אַגֶעלִיעבְּטֶען אֵייגֶעם פוּן די פַיינְדְלִיכֶע עֶדֶעללַייט, וָואלְט זֵיי נִיט אויסְגֶעגֶעבֶּען. דָא אִיז שוין צוּגֶעגָאסֶען גֶעוָוארֶען בּוֹמָאל צוּם פַייעֶר: די אִינְקְוִויזִיטָארֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעטְשֶׁעפֶּעט פַאר דֶער רֶעלִיגְיָאן. די מְלוּכָה הָאט זִיךְ נוֹקֵם גֶעוֶועהן פַאר דֶער מְרִידָה וָואס מֶען הָאט גֶעוָואלְט אָנְמַאכֶען אוּנ גָאר אִין אַקוּרְצֶער צַייט אִיז אִין גֶעפֶאנְגְנִישׁ גֶעוֶועהן מֶעהר קַיין פְּלַאץ פַאר אַללֶע מַארְרַאנֶען וָואס מֶען הָאט דָארְט פַארְשְׁפַּארְט. די אִינְקְוִויזִיטָארֶען הָאבֶּען צוּשִׁיקְט אַבֶּעפֶעהל אִיבֶּער גַאנְץ שְׁפַּאנְיֶען אַז קֵיינֶער זָאל זִיךְ נִיט דֶערְוָואגֶען אַרַיינְצוּלָאזֶען די דָאזִיגֶע מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען זִיךְ צוּלָאפֶען, אוּנ אַז יֶעדֶער וָואס מֶען וֶועט בַּיי אִיהם גֶעפִינֶען אֵיין אַנְטְלָאפֶענֶעם וֶועט אויךְ גֶעמִשְׁפָּט וֶוערֶען וִוי אַחֵטְא גֶעגֶען דֶער אֱמוּנָה. דֶערְפַאר הָאבֶּען די אוּמְגְלִיקְלִיכֶע מַארְרַאנֶען נִיט גֶעהַאט קַיין אָרְט, וואו זִיךְ צוּ בֶּעהַאלְטֶען, אוּנ די צָאהל פוּן די גֶעפַאנְגֶענֶע אִיז גֶעוָוארֶען אַזוֹי גְרויס אַז מֶען הָאט גֶעמוּזְט פַאר'ן אִינְקְוִויזִיצְיָאנְס=גֶערִיכְט אָבְּנֶעהְמֶען אַנַיי הויז אִין דֶער פָארְשְׁטַאדְט פוּן סֶעוִוילַא, וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען לַא=טַאבְּלַאדַא. אויף דֶעם הויז הָאבֶּען די אִינְקְוִויזִיטָארֶען גֶעלָאזְט אויסְקְרִיצֶען פְּסוּקִים פוּן דֶער בִּיבֶּעל, אוּמִיסְטֶען כְּדֵי חוֹזֶק צוּ מַאכֶען פוּן יוּדֶען; אויפ'ן טוֹיעֶר הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען „אֶחֱזוּ לָנוּ שׁוּעָלִים": חַאפְּט אוּנְז די פוּקְסֶען, אוּנ „הַשְׁלֵךְ עַל ה' יְהָבְךָ": וַוארְף אויף גָאט דַיין בֶּעגֶעהר, אוּנ הָאבֶּען דֶערְמִיט גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען די יוּדֶען אַז זֵייעֶר חָכְמָה וֶועט זֵיי גָאר נִיט הֶעלְפֶען אוּנ אַז זֵייעֶר הָאפְנוּנְג אִיז אִין גַאנְצֶען פֶערְלָאהרֶען.

צוּם עֶרְשְׁטֶען מָאל הָאט מֶען אִין סֶעוִוילַא פַארְבְּרֶענְט זֶעכְס מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ קְלָאמֶערְשְׁט מוֹדֶה גֶעוֶועהן אויף זֵייעֶרֶע זִינְד אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט מֶען שוין כִּמְעַט יֶעדֶען טָאג אויף אַבֶּעזוּנְדֶער פְּלַאץ גֶעבְּרֶענְט אוּנ גֶעבְּרָאטֶען די

די יודישע קרבנות, מען פלעגט דערביי מאכען א גאנצע צערעמאניע מיט פאהנען אונ צלמים, מיט תפלות פון גייסטליכע, אונ דריי הונדערט יאהר כסדר האט דער רויך ניט אויפגעהערט צו געהן פון דעם שאנדליכען מזבח......

פאר די אינקוויזיטארען איז אבער נאך ווייניג געוועהן וואס טויזענדער אומשולדיגע נפשות האבען זיך געמוטשעט אין תפיסה אונ זיך אנגעליטען די שרעקליכסטע וועהטהיגען ביז מען האט ביי זיי צוגענומען דאס לעבען; זיי האבען געוואלט אז די צאהל פון אזעלכע אומגליקליכע זאל ווערען נאך צעהן מאל אזוי פיעל. דאריבער זענען זיי געפאלען אויף אזא שכל: זיי האבען ארויסגעלאזט א בעפעהל אז זיי ווילען געהן מיט חסד אונ ווער פון די מאראנען עס וועט אלליין קומען צום אינקוויזיציאנס-געריכט אונ וועט זיך מודה זיין אז ער איז ביז אהער פערפיהרט געוועהן, וועט מען איהם נאר העלפען ער זאל קאנען תשובה טהון אונ קיין שום עונש וועט איהם ניט קומען, ווייל די מלוכה וויל גאר רודפ'ן די דאזיגע עקשנים, וואס בעהאלטען זיך אונ ווארטען ביז מען גיט אויף זיי א מסירה. זעהר פיעל מאראנען האבען זיך געלאזט ארייננארען אויף אזא אופן, זיי זענען אלליין געקומען צו די אינקוויזיטארען אונ האבען געמיינט אז אט באלד בעקומען זיי שוין א כפרת עון, נאר דא האט זיך ערשט אנגעהויבען פאר זיי א צרה: יעדען פון זיי האט מען אויסגעפרעגט ווער זיינע חברים זענען געוועהן, ווער עס האט איהם צוגערעדט אבצוטרעטען פונ'ם קריסטענטהום; שווייגען האט מען ניט געטארט, ווייל מען האט אנגעטהון ענוים קשים, מען האט געמוזט אנרופען נעהמען אונ די אינקוויזיציאן האט בעקומען נאר א פריש צעטעל פון נייע קרבנות.

ביי אזא משפט צדק האבען די זיטען פון די שפאניער געמוזט שטארק פערדארבען ווערען: די אינקוויזיטארען האבען זיי געהייסען נאכקוקען טאמיר ווילען זיי דערטאפען עמיצען פון די פאלשע קריסטען, אונ דערמיט האבען זיי כמעט אללע געמאכט פאר מוסרים. מען האט גאר אנגעהויבען קענען יודישע דינים אונ מנהגים, אונ קוים האט מען בעמערקט אז עמיצער האט זיך שבת אנגעטהון בעסערע קליידער, אדער געטרונקען א גלאזעל ווייו, וואס מען האט עס געקאנט רעכנען פאר קדוש, איז שוין יענער מיט'ן לעבען ניט זיכער געוועהן. א טהייל האבען זיך געלאזט איינרעדען אז זיי טהוען מיט די מסירות א גרויסע מצוה, נאר גרעסטענטהיילס פלעגט די אינקוויזיציאן זיך בעדיענען מיט אזעלכע, וואס האבען זיך נאר געוואלט נוקם זיין אין די געטויפטע יודען אונ בעקומען א חלק פון דעם פערמעגען, וואס מען האט ביי זיי געוועהנליך אבגעראבעוועט.

אזוי איז געווען ביז נאך אונזערע צייטען אנגענומען, אז מען זאל חאפען אזוי איז גענוג געוועהן איין ווארט, איין ווינק פון אקריסט אז מען זאל חאפען איינעם פון די בעסטע אונ נוצליכסטע איינוואהנער אונ מען זאל איהם צוברעכען אויף שטיקער. עס איז קיין וואונדער ניט וואס ביז צום יאהר האט מען אין סעווילא געהאלטען אין תפיסה מעהר פון פינפצעהן טויזענד מענשען אחוץ די טויטע הונדערט וואס מען האט פארברענט. דאס אכזריות פון די אינקוויזיטארען איז געוועהן אזוי גרויס אז ווען זיי זענען געוואהר געווארען פון אמארראן שוין נאך זיין טויט, אז ער האט שוין פאר זיי ניט געהאט וואס מורא צו האבען, פלעגען זיי הייסען די ביינער ארויסווארפען פונ'ם קבר אונ ביי די קינדער צונעהמען די ירושה, חאטש זיי האבען געמאנט זיין פרומע קריסטען שוין פון דריטען אדער דעם פערטען דור.

אז מען האט זיך אזוי אבגערעכענט מיט די מארראנען, האט מען זיך גענומען אויך צו די יודען, אונ די גייסטליכע, וואס האבען געוואלט גלאט אזוי פאר דער וועלט פארענטפערן זייער גרויס אכזריות, האבען אנגעהויבען שרייען, אז שולדיג זענען דער עיקר נאר די יודען, אז זיי פיהרען ארויף אויף שלעכטע וועגען ניט נאר אזעלכע וואס קומען ארויס פון זייערע ברידער, נאר אפילו געבארענע קריסטען, אונ אז ווען ניט זיי וואלט מען ניט בעדארפט אומברענגען אזוי פיעל מענשען. מיט דעם דרך איז געגאנגען דער גייסטליכער אלפאנסא דע אראפעזא, וואס איז דווקא געוועהן אגוטהארציגער אונ האט געשריגען געוואלד אויף די אומרעכט פון די אינקוויזיציאן. אפילו אזא קלוגער אונ ארענטליכער מענש האט זיך געלאזט איינרעדען אז די גאנצע מכה ליעגט נאר אין די יודען אונ ער האט אנגעהויבען ארבייטען מען זאל די מארראנען להלוטין אבטהיילען פון די יודען. פועל'ן אזא זאך איז מן הסתם ניט שווער געוועהן; נאר ניך איז ארויס אבעפעהל אז די יודען זאלען זיך ארויסציהען פון גאנץ אנדאלוזיען, אונ בעזאנדערס פון סעווילא אונ קורדובה, וואו עס האבען זיך געפונען זעהר פיעל מארראנען, אונ כמעט ביז צעהן טויזענד יודען, וואס האבען אין יענער געגענד געוואהנט נאך אסך פריהר עהדער די קריסטען האבען זיך דארט בעזעצט, האבען געמוזט אוועקווארפען איבער פיער טויזענד אייגענע הייזער אונ זיך לאזען זוכען נייע ערטער. דאס איז נאך אבער ווענינ געוועהן: אפילו דארט, וואו זיי האבען געמאנט זיצען, האט מען זיי ארומגערינגעלט מיט אזא שנאה אז דאס לעבען איז זיי ניט ניחא געוועהן אונ די מלוכה האט אללע מאל אויסגעטראכטען אנדערע גזרות פון אמאל וועגען דער יודישער הלבשה אונ דעם שאנדליכען צייכען. ווי ווייט די יודען זענען דעמאלט אראבגעפאלען

בּײ זיך – קָאן מֶען אַרויסזֶעהן דֶערפוּן וָואס אֲפִילוּ דֶער לַאנְד־רַב, דוֹן אַבְרָהָם שֶׁנֵיאוֹר, וָואס אִיז גֶעוֶועהן דֶער גְרֶאסְטֶער חָשׁוּב בַּיי דֶער קֶאנִיגִין, הָאט זִיךְ נִיט עֶרְלוֹיבְּט צוּ זָאגֶען אִין הוֹיף עֶפּעס אַ גוּט וָוארְט אוֹיף דִי יוּדֶען אוּנ אוֹיסְבֶּעטֶען פַאר זֵיי אַ יְשׁוּעָה.

דִי רְצִיחוֹת פוּן דִי אִינְקְוִויזִיטָארֶען זֶענֶען דֶערְוַוייל אַזוֹי גְרוֹיס אוּנ שְׁרֶעקְלִיךְ גֶעוָוארֶען אַז דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען שׁוֹין נִיט גֶעקֶאנְט אוֹיסְהַאלְטֶען אוּנ הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט שְׁלוּחִים צוּם פַּאפְּסְט סִיקְסְטוּס דֶעם פִיעֶרְטֶען. אַז דֶער פַּאפְּסְט אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן אַלֶדִינְג וָואס עֶס גֶעהט פָאר אִין שְׁפַּאנְיֶען, הָאט עֶס אִיהם אַ בְּרֶען גֶעטְהוּן, אוּנ אַזוֹי וִוי דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען יֵשֶׁל גֶעהַאט אוּנ הָאבֶּען אִיהם צוּגֶעשִׁיקְט אַ וָואהלֶע מַתָּנָה, הָאט עֶר זִיךְ בַּאלְד אָנְגֶענוּמֶען פַאר זֵיי אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען צוּ אִיזַאבֶּעלַא מִיט דוֹן פֶערְדִינַאנְד אַז נִיט דָאס הָאט עֶר גֶעמֵיינְט וֶוען עֶר הָאט עֶרְלוֹיבְּט צוּ מַאכֶען אַיין אִינְקְוִויזִיצְיָאנְס־גֶערִיכְט אוּנ אַז דִי רֵיינֶע אֱמוּנָה דֶערְלָאזְט נִיט מֶען זָאל פֶערְנִיכְטֶען בְּלוֹיז פוּן אוּמְשׁוּלְדִיגֶע מֶענְשֶׁען. דָאס אִיז גְרָאד גֶעוֶועהן אִין דֶער צַייט וֶוען דִי שְׁפַּאנִישֶׁע מְלוּכָה הָאט גֶעמוּזְט אַיינְפִיהרֶען דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן אִין גַאנְצֶען לַאנְד אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען פַאר׳ן עֶלְטְסְטֶען פוּן אַלֶע אִינְקְוִויזִיטָארֶען דֶעם בֶּערִיהְמְטֶען אַכְזָר טָהאמַאס דֶע טָארְקְוֶועמַאדַא. אַוַדַאי הָאט אִיהר נִיט גֶעשְׁמֶעקְט וָואס דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעווּנְדְט אַוֶועג קֵיין רוֹם, אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהר גֶעבְּלִיבֶּען זִי זָאל אוֹיךְ טְהוּן דָאס אֵייגֶענֶע: פַאר גֶעלְד הָאט זִי אַלֶדִינְג אִיבֶּערְגֶעדְרֶעהט אוּנ דֶער אֵייגֶענֶער פַּאפְּסְט וָואס עֶס הָאט אִיהם פְרִיהר קְלָאמֶערְשְׁט פַארְקְלֶעמְט בַּיים הַארְצֶען, וֶוען עֶר הָאט דֶערְהֶערְט וָואס פַאר אַ רְצִיחוֹת דִי אִינְקְוִויזִיטָארֶען טְהוּעֶן, הָאט גֶעגֶעבֶּען זַיין בְּרָכָה נָאךְ אַזֶעלְכֶע פְרוּמֶע לַייט. דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן הָאט זִיךְ פַארְשְׁפְּרֵייט אִיבֶּער דֶעם גַאנְצֶען לַאנְד, אוּנ כְּדֵי קֵיינֶער פוּן דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע מַארְרַאנֶען זָאל זִיךְ נִיט קֶאנֶען קְלָאגֶען פַאר׳ן פַּאפְּסְט הָאט עֶר גֶעמַאכְט אַז אִין שְׁפַּאנְיֶען זָאל מֶען מַאכֶען זֶעצֶען אַנְדֶערֶע רִיכְטֶער, וָואס צוּ זֵיי זָאלֶען זִיךְ וֶוענְדֶען אַלֶע וָועלְכֶע זֶענֶען נִיט צוּפְרִידֶען פוּן דִי אִינְקְוִויזִיטָארֶען: בְּאֹזֶע וֶואלְף הָאט עֶר גֶעמַאכְט פַאר שׁוֹפְטִים אִיבֶּער דִי צוֹרֵייצְטֶע טִיגֶער אוּנ בַּיי זֵיי הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען דִי אָרֶעמֶע שָׁאפֶעלֶעךְ זוּכֶען יֹשֶׁר אוּנ רַחֲמָנוּת.....

אוֹיב עֶמִיצֶען פוּן דִי מַארַאנֶען אוּנ דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען הָאט זִיךְ פְרִיהר אוֹיסְגֶעווִיזֶען אַז עֶרְגֶער קָאן שׁוֹין נָאר נִיט זַיין, הָאט זֵיי טָארְקְוֶועמַאדַא גֶעווִיזֶען אַז זֵיי הָאבֶּען אַ גְרוֹיסֶען טָעוּת גֶעהַאט: דָאס וָואס עֶר הָאט זֵיי גֶעטְהוּן לָאזְט זִיךְ גָאר נִיט בֶּעשְׁרַייבֶּען, זַיין הַארְץ אִיז גֶעוֶועהן פוּן שְׁטֵיין, קֵיין שׁוּם צֶערְטְלִיךְ

געפיהל האט זיך אהין ניט געקאנט אריינגנב'נען, באדען זיך אין פרעמד בלוט, זעהן פאר זיך הרוגים — איז געוועהן זיין בעסטער תענוג. ער האט צו זיך צו־געשלעפט נאך אזוינע גוטע מענשעלעך ווי ער אליין, בעזאנדערס די צוויי גייסטליכע פעדרא ארבועס דע עפילא און גאספארד יוגלאר, וואס ער האט זיי געמאכט פאר אינקוויזיטארען אין סרגסה, און אזעלכע חברה־לייט, וואס ער האט אונטער זייער מאכט געשטעלט די אינקוויזיציאנס־געריכט אין קורדובה, זשאען, ווילארעא און טולעדא. אומעדום האט ער גע־הייסען אויסרופען אז אלע וואס פיהלען זיך שולדיג, האבען א גאנצען חודש צייט זיי זאלען אליין קומען זיך מודה זיין און אנווייזען די דאזיגע מענשען, וואס האבען זיי פערפיהרט. עס האבען זיך אבער געפונען זעהר ווייניג בעלנים, וואס זאלען וועלען האנדלען ביי דער אינקוויזיציאן מציאות: מען האט גוט געוואוסט אז קיין לעבעדיגער געהט מען שוין פון איהרע האנד ניט ארויס.

די צאהל פון די קרבנות, וואס זענען אין יענער צייט געפאלען איז שווער צו בעשטימען. דעמאלט איז אויך אומגעקומען איינער פון די גראסטע גייסטליכע אין קורדובה, פעדרא פערנאנדעץ דע אלקנדעטע, א געבארענער קריסט. אויף איהם איז געפאלען דער חשד אז ער איז א גוטער ברודער מיט די מאראנען, און בסתר האט ער זיך א יודישען נאהמען געגעבען, אז אום פסח עסט ער מצה און היט אב פיעל יודישע מנהגים, און דער חשד אליין איז גענוג גע־וועהן מען זאל איהם גאר ניט פרעגען און לעבעדיגערהייד פארברענען.

אין טולעדא האבען געוואהנט זעהר פיעל מאראנען און זיי האבען זיך ענטשלאסען אנצומאכען א מרידה און זיך ארויסשטעלען געגען דער אינקוויזיציאן. עס האבען זיך געפונען צווישען זיי אסך, וואס האבען איינגעשטעלט דאס לעבען. זייער פארשטעהער איז געוועהן איינער געלעהרטער און מוטהיגער מענש מיט דעם נאמען דע לא־טארע. מען האט זיי אבער געמסר'ט און די מלוכה האט צו־שלאגען אין גאנצען זייער פלאן. עטליכע האט מען אויפגעהאנגען, א ביסעל זענען זיך צולאפען און די איבריגע זענען אריינגעפאלען אין די האנד פון די אינקוויזיטארען, וואס האבען דערוייל אויפגעטהון נאך א בעסערן פלאן און האבען בעפאהלען די רבנים זיי זאלען אלע יודען בעשווערען אז זיי מוזען מגלה זיין פון יעדען מאראן וואס זיי קענען. דאס איז געוועהן א שארפע המצאה פון טארקוועמאדא'ס לייט: זיי זענען ניט מסופק געוועהן אז פון די יודען וועלען זיי גאר ווייניג געוואהר ווערען, נאר זיי האבען זיך פשוט געזוכט עס זאל צוקומען נאך עפיס א סבה פאר וואס זיך צו זיי טשעפען. די ערשטע

זעכם מארראנען וואס מען האט פארברענט אין טולעדא זענען געוועהן ניט קיין היימישע: סאנכא דע ציאנדד און זיין פרוי מאריע דיאץ, זיין זוהן מיט דער שנור און גאנצאלעץ דע טעבא מיט זיין פרוי האט מען פערמשפט אין ווילא-רעאל צום טויט, נאר עס איז זיי געראטהען פון דארט אנטלויפען קיין וואלענסיא און זיי האבען זיך אויפגעזעצט אויף א שיף; אז דאס אומגליק פערפאלגט אבער, העלפט ניט קיין אנטלויפען, עס איז אויפ'ן ים געווארען א גרויסער שטורם-ווינד, דאס צובראכענע שיף האט זיך ווייטער צוגעשלאגען צו א שפאנישען ברעג, מען האט זיי באלד דערקענט און דער טויט וואס זיי האבען זיך געוואלט פון איהם אויסבעהאלטען, האט זיי געטראפען אין טולעדא און זיי זענען דארט געוועהן די ערשטע קרבנות אויפ'ן מזבח פון אינקוויזיציאן.

פון דעסטוועגען איז ניט אזוי גרינג אנגעקומען איינצופיהרען די אינקוויזיציאן אין גאנצען לאנד. אין טערועל און וואלענסיא האט דאס פאלק אפען ארויסגעוויזען זיין אונצופרידענהייט פון די נייע משפטים און בעזאנדערס האט מען עס ניט געוואלט לידען אין אראגאניען וואו פיעל מארראנען האבען געשפיעלט א גרויסע ראללע און האבען גערעכענט אז מיט תקיפות וועלען זיי עפים אויספיהרען. די מארראנען האבען געמאכט יד אחת מיט אנדערע גרויסע לייט און באלד איז געווארען א גאנצע חברה, וואס צווישען זייערע פארשטעהער איז אויך געוועהן דער זוהן פון יהושע לארקי, פראנציסקא דע סאנטא פע, און וואס האט זיך ענטשלאסען צו טיידטען דעם אינקוויזיטאר פעדרא ארבועס דע עפילא, וועלכער האט שוין דארט אנגעארבייט גאנצע צרות. דערפון איז ערשט ארויס דאס רעכטע אומגליק: די חברה וואס האט געוואלט פטר'ן דעם אינקוויזיטאר, האט געדונגען רוצחים, וועלכע האבען איהם דערהרג'ט גאנץ פריה אין קירכע, און קוים איז דאס פאלק דערפון געוואהר געווארען, האט מען באלד אנגעהויבען שרייען אז דער אינקוויזיטאר איז א „הייליגער" און אז מען מוז זיך נוקם זיין פאר זיין אומצייטיגען טויט. עס וואלט געוועהן געקומען צו גרויס שפיכות דמים, ווען דער ארכיעפיסקאפ אלפאנסא דע אראגאן שטילט ניט דעם עולם און זאגט זיי ניט צו אז די מלוכה וועט זיך אליין גוט אברעכענען מיט די שולדיגע. די מלוכה האט טאקי געהאלטען ווארט און דער טויט פון דעם אינקוויזיטאר האט די אנוואהנער פון סרגסה אבגעקאסט גענוג בלוט: עס האט געהייסען אז איינער פון די מורדים, ווידל דע אוראנסא האט זיך מודה געוועהן און האט קלאמערשט אויס-געזאגט די נאהמען פון אללע, וואס האבען זיך מיט איהם צוזאמען ארויס-

גֶעשְׁטֶעלְט גֶעגֶען דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן. אוֹיף דֶער סְמִיכָה הָאט מֶען שׁוֹין גֶעמַאכְט אַ גַאנְץ צֶעטֶעל אוּנ וֶועמֶען מֶען הָאט נָאר גֶעוָואלְט טְרֶעפֶען הָאט מֶען אַהִין אַרַיינְגֶעשְׁטֶעלְט. מֶעהר פוּן דְרַיי הוּנְדֶערְט מַארְרַאנֶען זֶענֶען פֶערְמִשְׁפָּט גֶעוָוארֶען אוּנ דְרַייסִיג מֶענְנֶער אוּנ פְרוֹיעֶן פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע מִשְׁפָּחוֹת, אוּנ צְוִוישֶׁען זֵיי אוֹיךְ פְרַאנְצִיסְקָא דֶע סַאנְטַא פֶע, וָואס עֶס אִיז אִיהם בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן אָבְּ־צוּקוּמֶען מִיט אַ מִיתָה מְשׁוּנָה פַאר זַיינֶע אַלְטֶע זִינְד, הָאט מֶען פַארְבְּרֶענְט. דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן הָאט דִי מוֹרְדִים נִיט גֶעלָאזְט צוּ רוּה אֲפִילוּ נָאכ'ן טוֹיט, אוּנ אַז אֵיינֶעם פוּן זֵיי, גַאסְפַּאר דֶע סַאנְטַא קְרוּץ אִיז גֶערָאטְהֶען צוּ אַנְ־טְלוֹיפֶען קֵיין טוּלוּז אוּנ דָארְט שְׁטַארְבֶּען, הָאבֶּען דִי אִינְקְוִויזִיטָארֶען גוֹזֵר גֶע־וֶועהן אוֹיף זַיין זוּהן עֶר זָאל אַוֶועקְפָאהרֶען קֵיין טוּלוּז אוּנ דָארְט בֶּעטֶען דִי גַייסְטְלִיכֶע מֶען זָאל דֶעם פָאטֶער אַרוֹיסְגְרָאבֶּען פוּנ'ם קֶבֶר אוּנ זַיין קֶארְפֶּער פַארְבְּרֶענֶען, אוּנ דֶער זוּהן אִיז גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן צוּ טְהוּן אַזַא שֶׁאנְדְלִיכֶע זַאךְ גֶעגֶען אַ אֵייגֶענֶעם פָאטֶער, וַוייל וֶוען נִיט וָואלְט עֶר אַלֵיין מִיט'ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער גֶעוֶועהן.

אַזוֹי הָאט זִיךְ נָאר אִין אַ קוּרְצֶער צַייט צוּבְּרֶענְט דָאס פַייעֶר פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן אִין גַאנְץ שְׁפַּאנְיֶען אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי יוּדִישֶׁע שְׁרַייבֶּערְס, וָואס הָאבֶּען דָארְט דֶעמָאלְט גֶעלֶעבְּט, ר׳ יִצְחָק אַרַאמַא מָאלְט אָב דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין שְׁרֶעקְלִיכֶע פַארְבֶּען. עֶס הָאבֶּען זִיךְ אֲפִילוּ גֶעפְּרִיווְט נָאךְ צְוֵויי שְׁטֶאדְט, לֶערִידַא אוּנ בַּרְצֶלוֹנַה אַרוֹיסְשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן, נָאר עֶס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען: טָארְקְוֶועמַאדַא הָאט מִיט אַייזֶערְנֶע רִיגְלֶען צוּגֶעמַאכְט שְׁפַּאנְיֶען, עֶס זָאל זִיךְ נִיט אַרַיינְחַאפֶּען צוּ קֵיינֶעם קֵיין מִינְדֶסְט גֶעפִיהל פוּן בַּארֶמְהֶארְצִיגְקֵייט, דִי אוּנְצוּפְרִידֶענֶע הָאט מֶען מִיט גֶעוַואלְד פֶערְשְׁטָאפְּט דָאס מוֹיל, אוּנ אִין דִי דְרַייצֶעהן יָאהר, וָואס עֶר הָאט גֶעהַאט דִי מַאכְט זֶענֶען אוּמְגֶעקוּמֶען, אוֹיסֶער יוּדֶען, מֶעהר פוּן זִיבְּצֶעהן טוֹיזֶענְד מַארְרַאנֶען אוּנ אִיבֶּער צְוֵויי טוֹיזֶענְד פוּן זֵיי הָאבֶּען אִין הֶעלִישׁ פַייעֶר אוֹיסְגֶעהוֹיכְט דִי נְשָׁמָה.

---

5 דָאס פֶערְטְרַייבֶּען דִי יוּדֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּנ פּוֹרְטוּגַאל.

(1481—1485 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

חָאטְשׁ דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען גֶעהַאט זֵייעֶר עֶהרְלִיךְ אוֹיסְקוּמֶענִישׁ צוּ לִיעבּ דִי מַארְרַאנֶען — פוּן אַנְדַאלוּזְיֶען הָאט מֶען זֵיי מְשַׁלֵחַ גֶעוֶועהן אוּנ אִין דִי אִיבְּרִיגֶע גֶעגֶענְדֶע זֶענֶען זֵיי אוֹיךְ גֶעשְׁטַאנֶען אוֹיף אַ וָואג שָׁאל — פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען

האט זיי קיין שום שטראף ניט געקאנט אבבייסען פון זייערע בעהאלטענע ברידער אונ מיט מסירת נפש פלעגען זיי העלפען די מאראנען זיי זאלען אבהיטען יודישקייט, צושטעלען כשר פלייש, מצות אויף פסח, אנווייזען ווען יעדער יום טוב געפאלט, לערנען מיט די קינדער תורה. אז די גייסטליכע האבען זיך איבערצייגט אז מיט די יודען וועלען זיי גאר ניט מאכען, אז די ענוים קשים פון דער אינקוויזיציאן קאן ניט צושטערען די ליעבע וואס פערבינדט זיי מיט די מאראנען, האבען זיי זיך גענומען ארבייטען מען זאל גאר די יודען לחלוטין ארויסטרייבען פון שפאניען. עס איז זיי אבער ניט אזוי גרינג אנגעקומען, ווייל אין קאניגליכען הויז זיינען גרויסע חשובים געוועהן אפאר גרויסע לייט, ווי ר' אברהם שניאור, אונ גראד פונקט אין דער צייט ווען ביי טארקוועמאדא'ן אין קאפ איז געבארען געווארען דער פלאן אבצורייניגען דאס לאנד פון אגאנץ פאלק האט די מלוכה געגעבען איינע פון די גרעסטע שטעלען א יודען, דון יצחק אברבנאל, וואס האט אלאנגע צייט בעשיצט זיינע ברידער, ווייל פאר איהם האבען שונאים אויך דרך ארץ געהאט אונ ער איז אים שטאנד געוועהן ניט צו דערלאזען דאס אומגליק זאל זיך מיט אמאל אויסגיסען אויף טויזענדער אונשולדיגע מענשען.

דון יצחק אברבנאל, וואס האט זיין יחוס גערעכענט פון דוד המלך, איז געבארען געווארען אין ליסאבאן אים יאהר 1437, פונקט ווען די יודען זענען אין פורטוגאל געשטאנען גאר אויף א הויכער מדרגה, ווען זיי האבען געהאט די איינענע רעכטע וואס אללע איבריגע איינוואהנער אונ האבען זיך געפיהרט אזוי פריי אונ זעלבסשטאנדיג אז זייערע רבנים, וואס דאס גאנצע יודיש לעבען איז געשטאנען אונטער זייער מאכט, פלעגען זיך בעדיענען מיט דער העברעאישען שפראכע אפילו ווען זיי האבען בעדארפט אנקומען צו דער מלוכה. אברבנאל'ס גרויסע פעהיגקייטען, זיין גוטער קאפ אונ בעזאנדערס דער שכל ווי אזוי זיך צו בעגעהן מיט מענשען, האבען איהם פון דער יוגענד אן געעפענט אוועג צו כבוד: דער קאניג אלפאנסא דער פינפטע האט פערשטאנען צו שאטצען די מעלות פון אזא מענשען אונ האט איהם געגעבען זעהר אהויכע שטעללע אין קאניגליכען הויף, וואו מען פלעגט זעהר פריינדליך אויפנעהמען לייטישע יודען, אונ בעזאנדערס ביידע זיהן פונ'ם בעריהמטען גביר דון דוד אבן יחיא נגרו, איז אברבנאל נאהענט געווארען צו אללע קרובים למלכות אונ צווישען זייגע גוטע פריינד האבען זיך געפונען אזעלכע גרויסע לייט ווי דער הערצאג פערנאנדא דע בראגאנצא, מארקיז פאן מאנטעמאר אונ דער גראף

פאן פארא, וואס האבען צו ליעב איהם בעקומען אללע יודען. בע־זאנדערס איז צו איהם צוגעבונדען געוואָרען דער גרויסער געלעהרטער יאהאן סעצירא, וואס איז נאך פריהר געוועהן אאוהב ישראל. אחוץ זיינע גרויסע מעלות, האט דון יצחק אברבנאל געהאט אעדעל הארץ און פלעגט זיך גאנצע טאג אבגעבען מיט צדקה. אז דער קאניג אלפאנסא האט איינגענומען אין אפריקא די שטאדט ארצילא און האט פון דארט געבראכט עטליכע הונדערט יודישע געפאנגענע, וועלכע מען האט געוואָלט פערקויפען פאר קנעכט, האט אברבנאל ניט גערוהט און האט צונויפגענומען אזוי פיעל געלד אז ער האט זיי ניט נאר געקאנט אויסלאזען, נאר ער האט זיי געמאכט אפרנסה, זיי זאלען האבען פון וואנען צו ציהען דאס שטיקעל ברויט. איבריגענס האט אברבנאל אין זין געהאט ניט נאר די היימישע יודען, וואס זענען געוועהן פאר זיינע אויגען, ער האט גלייך ליעב געהאט זיינע ברידער פון ווייט און פון נאהענט, ער האט זיך געמיהט זיי צו טהון טובות אומעדום וואו ער האט נאר געוואוסט פון זיי, און אז דער קאניג אלפאנסא האט געשיקט שליחים צו בעגריסען פון זיין נאהמען דעם פאפסט סיקסטוס דעם פיערטען, האט ער זיך בענוצט מיט דער געלע־גענהייט וואס דער דאקטאר יאהאן סעצירא איז אויך דעמאלט געפאהרען און האט איהם געבעטען ער זאל דארט רעדען גוטס וועגען יודען. אויסער דעם האט ער אוועקגעשריבען קיין איטאליען צו זיין פריינד ר' יחיאל פון פיזא מען זאל אויפנעהמען די פורטוגאזישע שליחים מיט גרוים כבוד, כדי זיי זאלען זעהען אז די יודען זענען דאנקבאר ווען מען בעהאנדעלט גוט זייערע ברידער און זייער פריינדשאפט מיט די קריסטען זאל נאך שטארקער ווערען.

אזוי האט זיך דון יצחק אברבנאל גליקליך און רוהיג געלעבט מיט זיין פרומער פרוי און מיט זיינע דריי געראטהענע זיהן: לעאן, יצחק און שמואל, ביז דער גוטער קאניג אלפאנסא איז געשטארבען. דעמאלט איז געוואָרען אאיבערקעהרעניש, ווייל דער נייער קאניג יאהאן דער צווייטע איז שוין געוועהן פונקט דער היפך פונ'ם פאטער, און אללע זיינע מקורבים האט ער געמאכט פאר שונאים. בעזאנדערס האט ער געוואָרפען אאוב־חן אויף דעם הערצאג פערנאנדא דע בראגאנצא, וואס איז געוועהן פון דער קאניגליכער פאמיליע, דאס פאלק האט פון איהם געהאלטען, און דאריבער האט ער מורא געהאט ער זאל בייא איהם ניט צונעהמען די ירושה. יאהאן האט לאנג ניט געטראכט און געמאכט אויף דעם הערצאג אבלבול אז ער איז אמורד במלכות און האט איהם פערמשפט צום טויט. עס איז קיין וואונדער ניט וואס יאהאן

הָאט שוין גֶעוואָלְט אִין אֵיין וֶועג פַּטֶר'ן אויך דֶעם הֶערְצָאגְ'ס גוּטֶע פְּרַיינְד, אוּנ אַזוֹי ווִי דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל אִיז גֶעווֶעהן אֵיינֶער פוּן זַיי אִיז אוֹיף אִיהם אויך גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל מֶען זָאל אִיהם אַרַיינְרֶעכְנֶען אִין דֶער צָאהל פוּן דִי מֶענְשֶׁען וָואס זֶענֶען פְלוּצְלוּנְג שֶׁעדְלִיךְ גֶעוָוארֶען דֶער מְלוּכָה. אַבְּרַבַּנֶאל הָאט זִיךְ נִיט גֶעפִיהלְט שׁוּלְדִיג אִין קֵיין שׁוּם זַאךְ אוּנ דֶערְפַאר, אַז דֶער קֶענִיג הָאט אִיהם גֶעשִׁיקְט רוּפֶען, הָאט עֶר זִיךְ גֶעלָאזְט רוּהִיג גֶעהן אִין הוֹיף אַרַיין, נָאר אִין וֶועג הָאט עֶר בֶּעגֶעגֶענְט אֵיינֶעם פוּן דִי הוֹיף-לַייט, וָואס הָאט אִיהם זֶעהר לִיעב גֶעהַאט אוּנ הָאט אִיהם מְגַלֶה גֶעווֶעהן דֶעם סוֹד אַז קֵיין לֶעבֶּעדִיגֶער וֶועט עֶר שׁוֹין נִיט צוּרִיקְקוּמֶען. בַּיי אַזַא סַכָּנָה אִיז אַבְּרַבַּנֶאל גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעווֶעהן צוּ אַנְטְלוֹיפֶען קֵיין שְׁפַּאנְיֶען, טַאקִי אִין דֶער אֵייגֶענֶער רֶגַע אוּנ הָאט זִיךְ אֲפִילוּ נִיט גֶעזֶעגֶענְט מִיט'ן הוֹיזְגֶעזִינְד. דֶער קֶענִיג הָאט בַּאלְד נָאכְגֶעשִׁיקְט רַייטֶער מֶען זָאל אִיהם חַאפֶּען, נָאר עֶס אִיז שׁוֹין גֶעווֶעהן צוּ שְׁפֶּעט. פוּנ'ס וֶועג הָאט אַבְּרַבַּנֶאל גֶעשִׁיקְט דֶעם קֶענִיג אַ בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם הֵיילִיג גֶעשְׁוָוארֶען אַז עֶר אִיז אוּנְשׁוּלְדִיג; יָאהַאן הָאט אָבֶּער נִיט גֶעוָואלְט גְלוֹיבֶּען. עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל צוּנֶעהמֶען אַבְּרַבַּנֶאל'ס גְרוֹיס פֶערְמֶעגֶען אוּנ מֶען זָאל אֲפִילוּ בַּיי זַיין זוּהן לֶעאָן, וָואס אִיז שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעווֶעהן אַ בֶּערִיהמְטֶער דָאקְטָאר אוּנ הָאט זִיךְ מִיט'ן פָאטֶער גָאר נִיט אָנְגֶעקֶעהרְט, אויך נִיט לָאזֶען קֵיין פָּארֶעם. אֵיין הֶסֶד הָאט יָא יָאהַאן גֶעטְהוּן, וָואס עֶר הָאט עֶרְלוֹיבְּט אַבְּרַבַּנֶאל'ס מִשְׁפָּחָה אַז זַיי זָאלֶען אויך אַרוֹיס פָאהרֶען פוּן פָּארְטוּגַאל.

דֶער נָאמֶען פוּן דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל הָאט שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעקְלוּנְגֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט אוּנ קוֹים הָאט עֶר זִיךְ גֶעווִיזֶען אוֹיף דֶער שְׁפַּאנִישֶׁער גְרֶענִיץ הָאבֶּען אִיהם דִי יוּדֶען אַרַיינְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד, אוּנ דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער ר' אַבְרָהָם שְׂנֵיאוֹר אוּנ דֶער רַב ר' יִצְחָק אַבוּהַב הָאבֶּען גֶעזוּכְט אַלֶע מִיטֶעל אִיהם צוּ פֶערְזָארְגֶען עֶר זָאל קֶענֶען זִיצֶען עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה. דָאס אוּמְגְלִיק וָואס הָאט גֶעטְרָאפֶען דֶעם אַבְּרַבַּנֶאל, הָאט גֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶע ווִירְקוּנְג אוֹיף זַיינֶע גֶעדַאנְקֶען: עֶס הָאט אִיהם בַּאנְג גֶעטְהוּן אוֹיף דֶער פְרִיהֶרִיגֶער צַייט וָואס עֶר הָאט פֶערְבְּרַאכְט מִיט זַיין דִיענֶען בַּיי דֶער פּוֹרְטוּגֶעזִישֶׁער מְלוּכָה אוּנ הָאט זִיךְ אָבְּגֶערִיסֶען פוּן לֶערְנֶען, דֶערְפַאר אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל זִיךְ מֶעהר אַרַיינְלָאזֶען אִין פְרוּמְקַייט, פִיעל חֲקִירָה סְפָרִים פוּן אַלְטֶע חֲכָמִים זֶענֶען בַּיי אִיהם אָבְּגֶעפְרֶעגְט גֶעוָוארֶען, פוּן אַסַךְ פְרַייֶע דְרָכִים הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען שְׁרַייבֶּען זַיין פֵּירוּשׁ אוֹיף יְהוֹשֻׁעַ, שׁוֹפְטִים אוּנ שְׁמוּאֵל מִיט דֶעם רָצוֹן אַז בִּיז צוּם טוֹיט זָאל עֶר שׁוֹין נִיט אַרוֹיס פוּנ'ם

בֵּית הַמִדְרָשׁ. עֶס אִיז אִיהם אָבֶּער שְׁוֶוער גֶעוֶועהן דָאס אוֹיסְצוּפִיהרֶען, אוּנ אַז דִי שְׁפַּאנִישֶׁע מְלוּכָה הָאט זִיךְ צוּ אִיהם גֶעוֶוענְדֶעט מִיט דֶער בַּקָשָׁה, עֶר זָאל אָנְנֶעהמֶען עֶפִּיס אַ דִיעַנְסְט בַּיי דֶער קְרוֹין אוּנ עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דֶערְמִיט וֶועט עֶר זַיינֶע בְּרִידֶער אַ גְרוֹיסֶע טוֹבָה טְהוּן, הָאט עֶר גֶעמוּזְט בֶּעשְׁטֶעהן אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען פִינַאנְץ־מִינִיסְטֶער. אַז שְׁפַּאנְיֶען הָאט גֶעקֶענְט אַ יוּדֶען פֶערְטְרוֹיעֶן אַזַא הוֹיכֶע שְׁטֶעללֶע אִין דֶער צַייט וֶוען טָארְקְוֶועמַאדַא הָאט גֶעהַאלְטֶען אִין אֵיין רוֹדֵף'ן דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק — אִיז לַייכְט צוּ פֶערְשְׁטֶעהן וִוי דִי מְלוּכָה הָאט גֶעשֶׁעצְט אַבְּרַבַּנְאֶל'ן אוּנ וָואס פַאר אַ נוּצֶען זִי הָאט דֶערְפוּן עֶרְוַוארְטֶעט פַאר דֶער מְדִינָה. אַבְּרַבַּנְאֶל אִיז טַאקֶי גֶעוָוארֶען דֶער גְרֶעסְטֶער חָשׁוּב בַּיים קֶענִיג אוּנ בַּיי דֶער קֶענִיגִין אוּנ הָאט עֶהרְלִיךְ פֶערְדִיעֶנְט דֶעם כָּבוֹד, וַוייל אִין דִי אַכְט יָאהר, וָואס עֶר הָאט אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען אוֹיף דִי הַכְנָסוֹת אוּנ הוֹצָאוֹת פוּנ'ם לַאנְד, הָאט שְׁפַּאנְיֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען וַוייטֶער בְּלִיהֶען וִוי אִין דִי אַלְטֶע גוּטֶע צַייטֶען. דֶערְפַאר הָאבֶּען אוֹיךְ דִי גַייסְטְלִיכֶע גֶעמוּזְט וֶוערֶען אַ בִּיסֶעל שְׁטִילֶער, הָאטְשׁ אִין גַאנְצֶען הָאבֶּען זֵיי נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ גְרָאבֶּען אוֹיף דִי יוּדֶען.

דִי בְּלוּטִיגֶע מִלְחָמָה צְווִישֶׁען שְׁפַּאנְיֶען אוּנ גְרַנַאדַה אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס דֶער נִצָחוֹן, וָואס פֶערְדִינַאנְד אוּנ אִיזַאבֶּעלַא הָאבֶּען גֶעהַאט נָאךְ אַ שְׁוֶוערֶען צֶעהְנְיָאהרִיגֶען קְרִיעג, הָאבֶּען גֶעבְּרַאכְט דֶערְצוּ אַז דֶער צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען זָאל לַחֲלוּטִין שְׁלֶעכְט וֶוערֶען. מֶען קֶען נִיט זָאגֶען אַז אִין גְרַנַאדַה הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאט בֶּעזוּנְדֶערֶע גְלִיקֶען, נָאר יֶעדֶענְפַאלְלְס הָאבֶּען זֵיי גֶעלֶעבְּט צוּפְרִידֶען מִיט דִי מַחְמַדַנֶער אוּנ דִי עֶדְלֶערֶע פוּן זֵיי, בֶּעזָאנְדֶערְס יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים, הָאט מֶען אָבְּגֶעגֶעבֶּען גְרוֹיס כָּבוֹד. בַּיים קֶענִיג אִיז גֶעוֶועהן אַ לֵייבּ־דָאקְטָאר ר' יִצְחָק הַמוֹן אוּנ דָאס פָאלְק הָאט אִיהם אַזוֹי שְׁטַארְק לִיעבּ גֶעהַאט אַז בַּיים גְרֶעסְטֶען גֶעטוּמֶעל, וֶוען מֶען פְלֶעגְט נָאר דֶערְמָאנֶען זַיין נָאמֶען, פְלֶעגְט וֶוערֶען שְׁטִיל. אַמָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט וָואס עֶס אִיז אַרוֹיס צְווִישֶׁען דִי מַחְמַדַנֶער עֶפִּיס אַ גְרוֹיס גֶעשְׁלֶעג, אוּנ וִוי פִיעל לַייטִישֶׁע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעמִיהט צוּ מַאכֶען אַ שָׁלוֹם הָאט מֶען נִיט גֶעקֶענְט; עֶס הָאט אֲפִילוּ נִיט גֶעהָאלְפֶען וָואס מֶען הָאט דִי חֶבְרָה בֶּעשְׁוָוארֶען אִים נָאמֶען פוּנ'ם נָבִיא מַחְמֶד. אֵיינֶער אִיז אָבֶּער גֶעפַאלֶען אוֹיפ'ן שֵׂכֶל אוּנ הָאט אַ גֶעשְׁרֵיי גֶעטְהוּן אַז דֶער דָאקְטָאר הַמוֹן גֶעהט אוּנ, דָאס אֵיינֶע וָוארְט אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן אַיינְצוּנֶעהמֶען דִי ווִילְדֶע אוּנ צוּרֵייצְטֶע בְּרוּאִים אוּנ מֶען אִיז זִיךְ בַּאלְד צוּגַאנְגֶען. דָאס הָאט אָבֶּער פֶערְדְרָאסֶען דִי פְרוּמֶע מַחְמַדַנֶער, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקֶענְט צוּזֶעהן מֶען זָאל פַאר אַ יוּדֶען מֶעהר דֶרֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען וִוי פַאר'ן נָבִיא, אוּנ מֶען הָאט צוּ לִיעבּ

דעם שיר ניט געמאכט קיין שחיטה פאר אללע יודען פון גרנאדה, אונ דעמאלט זענען אומגעקומען פיעל פון די מארראנען וואס זענען אהין אנטלאפען פון שפאניען אונ זענען פון איין אומגליק ארויס אונ אין דעם אנדערן אריין. פון יענער צייט אן האבען די יודישע דאקטוירים אויפגעהערט טראגען רייכע זיידענע קליידער אונ רייטען אויף טהייערע פערד, כדי זיי זאלען ניט אויפרייצען ביי די שונאים די אויגען.

אז דער לעצטער קאניג פון גרנאדה, מולייאבו־עבדלה, האט זיך אונטערגעגעבען אונ פערדינאנד מיט איזאבעללא זענען אהין מיט גרויס פאראד אריינגעפאהרען, האבען די שפאנישע גייסטליכע דערלעבט אזא גדולה וואס זיי האבען זיך גאר אזוי פיעל ניט געריכט, אונ עס איז ביי זיי געבליבען מען זאל זיך ווייטער נעהמען צו די יודען. דער קאניג האט געשיקט בעטען דעם פאפסט, אינאקענטי דעם זיבעטען ער זאל מאכען איין התחלה אונ ארויסטרייבען די יודען פון איטאליען, כדי שפאניען זאל איהם קאנען נאכטהון. א גרויסע אימה איז געפאלען אויף די יודען פון פערשיעדענע אייראפאישע לאנדער ווען מען איז דערפון געוואהר געווארען, נאר באלד איז פון רום אנגעקומען אפרעהליכע בשורה, וואס איינער פון די ראמישע יודען ר׳ משולם האט איבערגעגעבען אללע יודישע קהלות, אז דער פאפסט האט זיך אבגעזאגט פון אזא שרעקליכער עולה.

נאר דאס וואס דער פאפסט אינאקענטי — וועלכער איז דווקא בטבע ניט געוועהן אזא גוטער אונ די יודען האט ער ווייניג וואס ליעב געהאט — האט גערעכענט פאר איין עבירה, איז ביי פערדינאנד אונ איזאבעללא געוועהן די גרעסטע מצוה, אונ דעם 21 מערץ 1492 איז ארויס א בעפעהל אז ביז פיער חדשים זאל זיך אין גאנצען גבול פון שפאניען ניט געפינען איין יוד, אונ ביים ארויספאהרען זאל קיינער ניט טארען מיט נעהמען גאלד אונ זילבער אונ אויך ניט קיין מטבעות. אין דעם בעפעהל האט די מלוכה אפילו ניט ארויפגעלעגט אויף די יודען קיין שום בלבולים וועגען פראצענט רייסען אונ אנדערע בעשולדיגונגען, זי האט פשוט געשריבען, אז כל זמן די יודען וועלען זיך געפינען אין לאנד וועלען זיי די מארראנען אבברייסען פון דער קאטאלישער קירכע, אונ דאריבער איז קיין אנדער מיטעל ניטא, נאר זיי אין גאנצען ארויסטרייבען. די זאך איז פריהר צוגעגאנגען בסוד, אונ אז דון יצחק אברבנאל איז דערפון געוואהר געווארען האט ער בענוצט זיין גאנץ חשיבות, אונ פיעל פון די גרעסטע לייט האבען איהם צוגעהאלפען, אונ מען האט אנגעהויבען ארבייטען מען זאל מבטל זיין די גזרה.

פערדינאנד האט זיך געלאזט רעדען, און אז די יודען האבען זיך ענטשלאסען איהם אריינטראגען דרייהונדערט טויזענד רענדליך, האט טארקוועמאדא געמאכט א געוואלד, אז דער קעניג וויל פאר געלד פארקויפען זיין אמונה. עס האט אפילו ניט געהאלפען דאס וואס ר׳ אברהם שניאור האט געבעטען די קעניגין, און אנדערע אפריל זענען ארויסגעשיקט געווארען שליחים איבער גאנץ קאסטיליען, אראגאניען, סיציליען און סארדיניען און מען האט אומעדום אויסגערופען, אז ביז צום סוף פונ׳ם חודש יולי מוזען די יודען ארויס פונ׳ם לאנד, און ווער פון די איינוואהנער עס וועט ביי זיך שפעטער פון דער צייט בעהאלטען א יודען, וועט שטרענג בעשטראפט ווערען און מען וועט אויך ביי איהם צונעהמען זיין גאנץ פערמעגען.

שרעקליך איז געוועהן די לאגע פון די שפאנישע יודען: דאס נע ונד זיין איז אפילו ביי יודען קיין נייעס ניט געוועהן, זיי האבען גוט געדענקט ווי מען האט זיי ארויסגעפטרט אין דרייצעהנטען און פירצעהנטען יאהרהונדערט פון ענגלאנד און פראנקרייך, נאר אין ערגיץ האט מען זיי אזוי ניט צובראכען ווי אין שפאניען. אומעדום האט מען זיי חאטש געלאזט חאפען דאס פעקעל אויף די פלייצעס, קיין בעל־הבית׳שקייט האבען זיי טאקי ניט געקאנט מיטפיהרען, נאר ווענינגסטענס זענען זיי אים שטאנד געוועהן אלדינג פערקויפען, מאכען עטליכע נילדען און מיט דער הילף פון דער מטבע האבען זיי זיך געקאנט מיט מעהר האפנונג אוועקלאזען אין דער פרעמד; דא אבער האט מען אין איין מינוט די רייכסטע יודען געמאכט פאר קבצנים, די גייסטליכע האבען אבגעהאלטען די קריסטען זיי זאלען ביי די יודען גאר ניט אבקויפען, ווייל זיי האבען געוואוסט אז זיי וועלען אלדינג אוועקגעבען אומזיסט. און עס איז אזוי ווייט געקומען אז פאר א שטיק לייווענד האט א יוד פערקויפט א גאנץ הויז, אויף א עזעל האט ער געביטען דאס גראסטע שטיק ערד. טארקוועמאדא האט גערעכענט אז דא וועט ער זיך צופיהרען די האנד און האט געהייסען אללע גייסטליכע זיי זאלען זיך בענוצען מיט דער געלעגענהייט און צורעדען די יודען צו דער טויפע. די רבנים האבען זיך פריהר א ביסעל דערשראקען, זיי האבען מורא געהאט טאמיר וועלען פיעל יודען קיין אנדער ברירה ניט האבען און וועלען זיך מוזען טויפען, דערפאר האבען זיי געמאכט אין די שולען אסיפות און מיט שאנע דרשות געטראסט דעם עולם און געגעבען האפנונג די גע־פאלענע. גרויס איז אבער געוועהן זייער פרייד ווען זיי האבען זיך איבערצייגט אז עס איז גאר ניט געוועהן פאר וואס זיך צו שרעקען: די יודען האבען מיט

ליעבּשאַפט אָנגענומען אַללע יסורים, אונ אַזוי ווי אין אַללע צייטען האָט זיי דאָס אומגליק נאָך מעהר צוגעבונדען צו זייער רעליגיאָן. דערצו האָבּען די יודען ניט איין מאָל געזעהן ווי די אינקוויזיטאָרען האָבּען פערנאַרט צו זיך מאַררַאנען, זיי צוגעזאָגט צו בּעפרייען פון עפּיס אַשטראָף אונ קוים האָבּען זיי זיך מודה געוועהן האָט מען זיי נאָר אָהן רחמנות פאַרבּרענט, אונ זיי האָבּען פערשטאַנען אַז מיט'ן בּייטען פון דער אמונה וועלען זיי נאָך ערגער מאַכען אונ וועלען נאָר געבּען די שונאים מעהר כּח זיי צו רודף'ן ווי פאַלשע קריסטען. דערפאַר האָבּען זיך זעהר ווייניג געטויפט אונ פון די גרויסע לייט איז נאָר איין ר' אַבּרהם שניאור געצוואונגען געוועהן אָבּצוטרעטען פון יודישקייט, ווייל די קאָניגין האָט איהם בּשום אופן ניט געלאָזט אַוועקפאָהרען אונ אַחוץ דעם האָט מען איהם מודיע געוועהן אַז ווי באַלד ער וועט עס ניט צו ליעב טהון וועט ער דערמיט נאָך אַ גרעסערע צרה בּרענגען אויף די יודען אונ זיי וועלען גאָר לעבּעדיג פון שפּאַניען ניט אַרויס. אַזוי האָט ער געמוזט מיט דער גאַנצער משפּחה איבּערגעהען צום קאַטאָליציזמוס אונ אָנגענומען אַ נייעם נאָמען קאָראָנעל אונ זיינע קינדער האָבּען דערנאָך געשפּיעלט אַ גרויסע ראָללע אין לאַנד.

אַז עס איז געקומען דער לעצטער טאָג, וואָס דריי הונדערט טויזענד יודען האָבּען זיך בּעדאַרפט מיט אַמאָל ריידען פון די ערטער, וואו זייערע עלטערן האָבּען פערבּראַכט הונדערטער יאָהרען, איז געוואָרען אַזאַ יללה אין גאַנץ שפּאַניען אַז אַפילו די שונאים האָבּען ניט געקאָנט צוזעהן דעם צער. מען האָט אַפילו געזוכט אַללע מיטעל אָנצוגרייטען אַנייען פּלאַץ, וואו מען זאָל זיך בּעזעצען, אונ צו ליעב דעם איז דער רב ר' יצחק אַבּוהב פריהער אַרויסגעפאָהרען קיין פּאָרטוגאַל אונ האָט אָבּגעמאַכט מיט'ן קאָניג יאָהאַן ער זאָל די יודען לאָזען דורכפאָהרען אָדער טאַקי דאָרט וואָהנען; מען האָט גע־וואוסט, אַז אין דרויסען וועלען אַזוי פיעל מענשען ניט בּלייבּען, נאָר אַז עס איז געקומען די שעה זיך צו לאָזען אין וועג, איז יעדען זעהר שווער געוועהן זיך אָבּצורייסען פון דער היים אונ בּיי קיינעם איז ניט געוועהן אַזוי פיעל טרערען צו בּעוויינען דעם שרעקליכען בּראָך וואָס זיי האָט געטראָפען. די יודען פון שינוביה האָבּען דריי טאָג כּסדר פערבּראַכט אויפ'ן בּית עולם אונ האָבּען זיך געזעגענט מיט די קברים, וואָס זענען זיי אַזוי טהייער געוועהן; אַ סך מצבות האָבּען זיי מיט גענומען אונ נאָך מעהר האָבּען זיי אַוועקגעשענקט די מאַררַאנען פאַר אַ זכר. עס איז גראָד אויסגעקומען אַז פּונקט אום תשעה בּאָב האָבּען די שפּאַנישע יודען פערלאָזט דאָס לאַנד אונ האָבּען זיך צושפּרייט

אִיבֶּער אַפְרִיקָא, טִירְקַיי, אִיטַאלְיֶען, נַאוַארַא אוּנ פָּארְטוּגַאל. חָאטְשׁ עָס אִיז גֶעוֶועהן אַתַּעֲנִית, הָאבֶּען דִי רַבָּנִים מַתִּיר גֶעמַאכְט אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען מִיט כְּלֵי זֶמֶר, פְרֶעהלִיךְ אוּנ בֶּעהֶערְצְט זִיךְ לָאזֶען אִין וֶועג, אוּנ מִיט'ן טְרוֹיעֶרִיגֶען נִגוּנ'דֶעל, וָואס דֶער יוּד גִיסְט אִין דֶעם אוֹיס זַיין הַארְץ פּוּנְקְט גְלַייךְ בַּיי אַשִּׂמְחָה ווִי בַּיי אַצָרָה, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַנַייעֶם גָלוּת....

דִי שְׁפַּאנְיֶער זֶענֶען גֶעוֶועהן ווִי בֶּערוֹישְׁט פוּן דֶער גְרוֹיסֶער זַאךְ, וָואס זֵיי הָאבֶּען דָא אָבְּגֶעאַרְבַּייטֶעט, זֵיי הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעווִיזֶען אַז אַצוּנְד זַיינֶען זֵיי אַלֶע גְלִיקְלִיךְ אוּנ דָאס גַאנְצֶע רַייכְקַייט פוּן דֶער מְדִינָה וֶועט אַריין נָאר אִין זֵייעֶרֶע קֶעשֶׁענֶעס; קוֹים אִיז אָבֶּער אַוֶועק דָאס עֶרְשְׁטֶע שִׁכְרוּת אוּנ מֶען הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסְנִיכְטֶערְן, אִיז דִי שִׂמְחָה גֶעוָוארֶען קְלֶענֶער, אוּנ מֶען הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז וֶוען שְׁפַּאנְיֶען הָאט פֶערְלָארֶען אַצְוַאנְצִיגְסְטֶעל פוּן אַלֶע אִיהְרֶע אַיינְוָואהְנֶער הָאט זִי זִיךְ דֶערְמִיט קֵיין טוֹבָה נִיט גֶעטְהוּן. צְווִישֶׁען דִי פֶערְטְרִיבֶּענֶע יוּדֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי פֶעהִיגְסְטֶע סוֹחֲרִים, דִי בֶּעסְטֶע בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת, פוּן קֵיין גֶעלֶעהרְטֶע אוּנ דָאקְטוֹירִים הָאט מֶען שׁוֹין גָאר נִיט וָואס צוּ רֶעדֶען, אוּנ אַז אַזֶעלְכֶע גוּטְצְלִיכֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען גֶעפֶעהלְט הָאט מֶען עֶס אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק פִיהלֶען. בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז שְׁלֶעכְט גֶעוָוארֶען דִי קְרַאנְקֶע וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט וֶוער עֶס זָאל זֵיי הֵיילֶען, וַוייל דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אֲפִילוּ אִין זִין נִיט גֶעהַאט אָנְצוּגְרֵייטֶען אֵייגֶענֶע דָאקְטוֹירִים אוּנ הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ פְּרָאסְטֶע רוֹפְאִים, וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר וָואהלֶע שׁוּתְּפִים צוּם מַלְאַךְ הַמָּוֶת. נִיט אוּמְזִיסְט הָאבֶּען פִיעל אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע קֶענִיגֶע גֶעלַאכְט פוּן שְׁפַּאנְיֶען, וָואס הָאט גֶעטְהוּן אַזוֹי נִיט בֶּערֶעכֶענְט, אוּנ דֶער טִירְקִישֶׁער סוּלְטַאן בַּאיַאזֶעט פְלֶעגְט אָפְּט זָאגֶען: „אַז דֶער קֶענִיג פֶערְדִינַאנְד אִיז נִיט קֵיין גְרוֹיסֶער חָכָם, וַוייל עֶר הָאט זַיין אֵייגֶען לַאנְד אָרֶעם גֶעמַאכְט אוּנ דֶער טִירְקַיי אַגְלִיק גֶעבְּרַאכְט".

אִין אַקוּרְצֶער צַייט אִיז אִין גַאנְץ שְׁפַּאנְיֶען קֵיין זֵכֶר פוּן יוּדֶען אוּנ יוּדִישְׁקַייט נִיט גֶעוֶועהן. דִי מְלוּכָה הָאט צוּגֶענוּמֶען פַאר זִיךְ אַלֶע זֵייעֶרֶע שׁוּלֶען, יְשִׁיבוֹת, שְׁפִּיטָאלֶען, אוּנ פוּן דֶער בֶּערִיהמְטֶער שׁוּל, וָואס דוֹן שְׁמוּאֵל אַל-לֵוִי הָאט אוֹיסְגֶעבּוֹיעט אִין טוֹלֶעדַא אִיז גֶעוָוארֶען אַקִירְכֶע. נָאר דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען נִיט פֶערְגֶעסֶען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אוּנ וָואס מֶעהר זֵיי הָאבֶּען זִיךְ בֶּעדַארְפְט פַארְשְׁטֶעלֶען, כְּדֵי מֶען זָאל זֵיי רֶעכְנֶען פַאר פְרוּמֶע קְרִיסְטֶען אוּנ עֶס זָאל אוֹיף זֵיי קֵיין שׁוּם חָשַׁד נִיט פַאלֶען, זֶענֶען זֵיי אִין הַארְצֶען נָאךְ מֶעהר צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארֶען צוּ דִי יוּדֶען. זֵיי פְלֶעגֶען זֵיי שִׁיקֶען בְּרִיעף אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען זֵיי גֶעמַאכְט גֶעלְד פוּן דִי זַאכֶען, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען בַּיי זֵיי אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אוּנ

הָאבֶּען עֶס זֵיי דוּרְךְ זִיכֶערֶע שְׁלִיחִים אִיבֶּער גֶעשִׁיקְט. צְווִישֶׁען דִי מַארְרַאנֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן אוֹיךְ אַזֶעלְכֶע, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף קֵיין סַכָּנָה, אוּנ אַז עֶס אִיז זֵיי שׁוֹין גָאר שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אַרוּמְצוּגֶעהן מִיט אַ מַאסְקֶע, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מוֹסֵר נֶפֶשׁ גֶעוֶועהן אוּנ אָפֶען אִין דֶער קִירְכֶע פַאר'ן גַאנְצֶען עוֹלָם מוֹדֶה גֶעוֶועהן, אַז דֶער קַאטָאלִיצִיזְמוּס אִיז זֵיי פְּרֶעמְד. עֶס הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעפוּנֶען צְווִישֶׁען זֵיי פִּיעל, וָואס הָאבֶּען זִיךְ נוֹקֵם גֶעוֶועהן אִין דִי יוּדִישֶׁע שׂוֹנְאִים אוּנ פְלֶעגֶען זֵיי מַסֶר'ן צוּ דִי אִינְקְווִיזִיטָארֶען אוּנ אוּמִיסְטֶען אוֹיף זֵיי מַאכֶען אַ בִּלְבּוּל אַז זֵיי הִיטֶען אָב בְּסֵתֶר יוּדִישֶׁע מִנְהָגִים, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען פִיהלֶען דֶעם טַעַם פוּן אַזֶעלְכֶע מְסִירוֹת. דֶערְוַוייל הָאט טָארְקְוֶועמַאדַא מִיט זַיין חֶבְרָה גֶעהַאט אַרְבֵּייט אוּנ יֶעדֶען טָאג פְלֶעגֶען צוּקוּמֶען פְרִישֶׁע קָרְבָּנוֹת. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען אַז קֵיינֶער הָאט זִיךְ אִין שְׁפַּאנְיֶען נִיט גֶעפִיהלְט זִיכֶער. אֵיינֶער הָאט מוֹרָא גֶעהַאט פַאר'ן אַנְדֶערְן טָאמִיר טְרַאכְט עֶר אוֹיף אִיהם עֶפִּיס אוֹיס. אוּנ עֶס אִיז גָאר קֵיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס אֲפִילוּ אוֹיף דֶעצַא, וֶועלְכֶער אִיז גֶעוָוארֶען הוֹיפְּט־אִינְקְווִיזִיטָאר נָאךְ טָארְקְוֶועמַאדַא'ס טוֹיט אוּנ אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן אַ אֶרְגֶערֶער רוֹצֵחַ פוּן אִיהם, הָאט מֶען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אַז עֶר אִיז אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער יוּד אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט עֶנְדִיגֶען זַיין לֶעבֶּען אִין דֶעם אֵיינֶענֶעם פַייעֶר, וואוּ עֶר הָאט טוֹיזֶענְדֶער אוּמְשׁוּלְדִיגֶע פֶערְבְּרֶענְט גָאר אָהן רַחֲמָנוֹת.

פוּן דִי יוּדֶען, וָואס שְׁפַּאנְיֶען הָאט אַרוֹיסְגֶעוָוארְפֶען הָאבֶּען דִי דָאזִיגֶע, וֶועלְכֶע זֶענֶען אַרִיבֶּער קֵיין נַאוַוארַא, אַ קְלֵיינֶע צַייט גֶעלֶעבְּט גַאנְץ רוּהִיג; דָאס פַייעֶר פוּן דֶער אִינְקְווִיזִיצִיָאן הָאט אַהִין נִיט גֶעקָאנְט דֶערְגְרֵייכֶען אוּנ וִוי פִיעל פֶערְדִינַאנְד הָאט זִיךְ נָאךְ פְרִיהֶר נִיט גֶעפְּרִיוּוט צוּ פּוֹעֶל'ן בַּיי דֶער מְלוּכָה פוּן נַאוַוארַא זִי זָאל אַרוֹיסְגֶעבֶּען דִי מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען דֶערְהַרְג'ט דֶעם "הֵיילִיגֶען" פֶּעדְרָא אַרְבּוּעֶס דֶע עֶפִּילַא אוּנ זֶענֶען עַנְטְלָאפֶען קֵיין טוּדֶעלַא הָאט מֶען אִיהם נִיט גֶעוָואלְט הָארֶען. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט גֶעשִׁיצְט דִי יוּדֶען דֶער גְרַאף פָאן לֶערִין, נָאר אַז זֵייעֶר צָאהל הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען גְרוֹיס וֶוערֶען, הָאט זֵיי דֶער קָאנִיג פָארְגֶעלֶעגְט אַז זֵיי זָאלֶען זִיךְ אָדֶער טוֹיפֶען, אָדֶער זוּכֶען אֵיין אַנְדֶער פְּלַאץ. עֶר הָאט זֵיי גָאר קֵיין צַייט נִיט גֶעגֶעבֶּען אוּנ זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט קֵיין אַנְדֶער מִיטֶעל וִוי נָאר אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. זֶעהר וֶוענִיג הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען וַוייטֶער זִיךְ צוּ לָאזֶען אִין וֶועג. כִּמְעַט אַללֶע זֶענֶען גֶעוָוארֶען קְרִיסְטֶען אוּנ אֲפִילוּ אִין טוּדֶעלַא, וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר דֶער פְרִימְסְטֶע קְהִלָּה, הָאבֶּען זִיךְ גֶעטוֹיפְט הוּנְדֶערְט אַכְטְצִיג פַאמִילְיֶען.
נָאר נִיט שְׁלֶעכְט הָאבֶּען גֶעמַאכְט דִי יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט

זיך פערלאזען אויף נסים, אונ ווען פיעל האבען געווארט ביז צו דער לעצטער מינוט אונ האבען נאך אלץ געהאפט אז די ביטערע גזרה זאל בטל ווערען האבען זיי זיך בענוצט מיט די ערשטע שיפען, וואס זענען צוגעקומען קיין שפאניען, אונ זענען אוועק קיין אפריקא, טירקיי אונ איטאליען. אסך יודען פון אראגאניען, קאטאלאניען אונ וואלענסיא האבען זיך געווענדט מיט א בקשה צום קאניג פון נעאפעל, פערדינאנד דעם ערשטען, ער זאל זיי ערלויבען זיך צו בעזעצען אין זיין לאנד. פערדינאנד האט פון איין זייט גרויס רחמנות געהאט אויף די אומגליקליכע אונ פון דער אנדערער זייט האט ער טאקי געוואלט אז נוטצליכע מענשען זאלען בעלעבען די מדינה אונ דאריבער איז ער באלד בעשטאנען דארויף, אונ אז די יודען פון נעאפעל האבען פערזארגט מיט הוצאות זייערע פערטריבענע ארעמע ברידער, האבען זיך טויזענדער שפאנישע יודען דארט אויסגעזוכט א מקום מנוחה. אויך דון יצחק אברבנאל איז אריבער קיין נעאפעל, דארט האט ער אנגעהויבען שרייבען זיין פירוש אויף מלכים. דער קאניג האט איהם זעהר מקרב געוועהן אונ האט איהם געגעבען א שטעללע ביי דער קרוין. צום אומגליק האט זיך אבער אזוי געפיהרט אז די יודען האבען מיט זיך מיט געבראכט א שטארק חולאת, ווייל אויף די שיפען האבען זיי זיך געוואלגערט אין אומריינקייט צו צעהן מענשען אויף איין פלאץ, די פערדארבענע לופט האט זיי געשאדט אונ ביז זיי האבען זיך צו געשלאגען צו א יבשה איז שוין געוועהן א גרויסע מגפה אונ די קראנקהייט האט זיי שוין ניט אבגעלאזט ווען זיי זענען אנגעקומען אין די שטאדט. אז עס האבען אנגעהויבען זעהר פיעל פון זיי אויסצושטארבען, האט דער קאניג געגעבען א ווינק די יודישע קהלות מען זאל די מתים בעהאלטען ביי נאכט, כדי דאס פאלק זאל זיך ניט צופיעל איבערשרעקען, ווייל פון אללע זייטען האט מען שוין געהערט א געשריי. אז די יודען האבען אריינגעבראכט איין אומגליק אין לאנד. אז די קראנקהייט איז אבער יעדען טאג ערגער געווארען אונ די יודען האבען שוין דעם ביטערן סוד ניט געקאנט בעהאלטען, האבען אללע איינוואהנער געבעטען די מלוכה מען זאל זיי בעפרייען פון די יודען. נאר דער עדלער קאניג האט ניט געוואלט הערען דערפון, ער האט געהייסען מאכען נייע קראנקענהייזער, אויסשרייבען דאקטוירים פון אנדערע ערטער, אונ אזוי האט ער זיך אוועקגעסוטשעט מיט די יודען א קיילעכדיג יאהר ביז עס איז געווארען בעסער. נוט איז אויך געוועהן די יודען וואס האבען זיך צוגעשלאגען קיין פיזא, ווייל דעם גביר ר' יחיאל'ס קינדער האבען ניט געזשאלעוועט קיין געלד אונ

האבען געשטיצט אללע נויט בעדארפטיגע.

דערפאר זענען אבער אנדערע פון די פערטריבענע אריינגעפאלען אין דער גראסטער צרה, אונ בעזאנדערס די דאזיגע, וואס האבען זיך אויפגעזעצט אויף שיפען פון גענוא. די שיפס-לייט זענען געוועהן גרויסע רוצחים, פריהר האבען זיי פאר געלד ארויפגעלאזט אסך מעהר מענשען ווי פיעל עס האט געקאנט ארויף, אונ אז עס איז געווארען צו ענג האבען זיי פיעל יודען אריינגעווארפען אין ים. אויסער דעם האבען זיי זיך איינגערעדט, אז די יודען וואס האבען ניט געטארט ארויספיהרען פון שפאניען קיין געלד, האבען איינגעשלונגען פיעל געלד, אונ דערפאר האבען זיי פיעל יודען געקוילעט אונ געזוכט די בעהאלטענע אוצרות אין זייערע אויפגעשניטענע לייבער. אין גענוא האבען זיך די שיפען אבגעשטעלט אויף א צייט, ווייל מען האט זיי בעדארפט פאררעכטען, אונ אזוי ווי דארט איז פון לאנג אן געוועהן א געזעץ, אז יודען טארען אין דער שטאדט ניט בלייבען לאנגער פון דריי טאג, האט זיי די מלוכה ניט אריינגעלאזט קיין גענוא אונ זיי האבען זיך געמוזט וואלגערן ביים ברעג אין דרויסען, נאקעט אונ הונגעריג. דא זענען צו זיי געקומען די גייסטליכע אונ האבען זיי צוגערעדט זיי זאלען אוועקווארפען די אמונה, וואס גיט זיי ניט אפילו קיין חיי שעה, אונ פיעל האבען ניט געקאנט בעשטעהן ביים נסיון אונ האבען זיך געלאזט טויפען פאר א טריקען שטיקעל ברויט. זעהר ווענינ זענען דעמאלט געבליבען יודען אונ די עטליכע וואס האבען איבערגעטראגען די שרעקליכע צרות אונ האבען זיך צוגעשלאגען קיין רום, האבען געהאט יסורים פון זייערע אייגענע ברידער. די יודען פון רום האבען מורא געהאט עס זאל זיי ניט שאדען אין פרנסה ווען עס וועלען אהין צוקומען יודען פון דער פרעמד אונ דערפאר האבען זיי זיך געלאזט קאסטען טויזענד רענדליך ביים פאפסט אלכסנדר דעם זעכסטען אונ האבען איהם געבעטען ער זאל די שפאנישע יודען ניט אריינלאזען. נאר חאטש דער פאפסט איז קיין גרויסער צדיק ניט געוועהן, האט עס איהם דאך שטארק פערדראסען וואס יודען ווילען טהון א רעה אנדערע יודען אונ ער האט ארויסגעלאזט א בעפעהל מען זאל זיי אללע ארויסטרייבען. מיט גרוים מיה אונ מיט נאך צוויי טויזענד רענדליך, וואס זיי האבען געזוכט צו לעגען: האבען זיי דערנאך געפועל'ט מען זאל זיי לאזען צו רוה אונ די שפאנישע יודען האבען אויך בעקומען דאס רעכט זיך צו בעזעצען אין רום.

בעסער איז געוועהן די יודען, וואס האבען זיך אוועקגעלאזט צו די גריכישע אינזעלן קארפו אונ קאנדיא, ווייל דארט האבען זיי געפונען ברידער

מִיט וואַרֶעמֶע הֶערְצֶער, וָואס הָאבֶּען זֵיי גֶעשְׁטִיצְט אוּנ הָאבֶּען אֲפִילוּ פֶּערְקוֹיפְט דִי זִילְבֶּער פוּן דִי שׁוּלֶען אַבִּי זֵיי זָאלֶען בֶּעפְרַייֶען דִי דָאזִיגֶע, וָואס זֶענֶען פֶערְקוֹיפְט גֶעוָוארֶען פַאר שְׁקְלַאוֶוען. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זַיין אָפֶּענֶער הַאנְד דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה אִין קַאנְדִיַא, ר׳ אֶלְקָנָה קַפְּסַאלִי, וָואס אִיז נִיט מִיד גֶעוָוארֶען אַלֵיין צוּ גֶעבֶּען אוּנ זַאמְלֶען נְדָבוֹת בַּיי אַנְדֶערֶע. נָאר גָאר גְלִיקְלִיךְ זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין טִירְקַיי, וַוייל דֶער סוּלְטַאן בַּאיַאזֶעט דֶער צְוֵוייטֶע אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר אַיין עֶדְלֶער אוּנ אַקְלוּגֶער מֶענְשׁ אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז וָואס מֶעהר עֶס וֶועלֶען צוּקוּמֶען יוּדֶען וֶועט עֶס זַיין דִי גְרֶעסְטֶע טוֹבָה פַאר׳ן לַאנְד, אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאט דֶער לַאנְד־רַב, ר׳ מֹשֶׁה קַפְּסַאלִי, גֶעאַרְבַּייט אַז דִי טִירְקִישֶׁע יוּדֶען זָאלֶען בֶּעהִילְפִיג זַיין זַייעֶרֶע שְׁפַּאנִישֶׁע בְּרִידֶער. עֶר אִיז אוּמִיסְטֶען אַרוּמְגֶעפָאהְרֶען אוּנ גֶעמַאכְט אַסַךְ גֶעלְד, כְּדֵי מֶען זָאל קֶאנֶען דִי גֶעמֵיינֶע אַנִידֶערְשְׁטֶעלֶען אוֹיף אַמַעֲמָד פַּרְנָסָה, אוּנ גָאר אִין אַקוּרְצֶער צַייט הָאבֶּען דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען גֶעוִויזֶען וָואס זֵיי קֶאנֶען: דִי טִירְקַיי אִיז גֶעוָוארֶען בֶּעלֶעבְּט אוּנ דֶער מִסְחָר הָאט דָארְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלִיהֶען גָאר אוֹיף אַיין אַנְדֶער אוֹפֶן.

דֶער גְרֶעסְטֶער טְהֵייל פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט קַיין פָּארְטוּגַאל, וַוייל בַּיי פִיעל פוּן זֵיי הָאט נָאךְ גֶעלֶעבְּט אַשְׁטִיקֶעל הָאפְנוּנְג אַז פְרִיהֶר אָדֶער שְׁפֶּעטֶער וֶועט דִי שְׁפַּאנִישֶׁע מְלוּכָה קוּמֶען צוּם שֵׂכֶל אוּנ וֶועט חֲרָטָה הָאבֶּען אוֹיף דֶעם נַארִישְׁקַייט, וָואס זִי הָאט גֶעטְהוּן, אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט פֶערְשְׁלָאגֶען עֶרְגִיץ וַוייט אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אוֹיסְצוּוַוארְטֶען אִין פָּארְטוּגַאל בִּיז עֶס וֶועט קוּמֶען דִי גוּטֶע שָׁעָה. פַאר גֶעלְד הָאט יָאהַאן דֶער צְוֵוייטֶע גֶעגֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה, אַז דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען מֶאגֶען זִיךְ אוֹיף שְׁטֶאנְדִיג בֶּעזֶעצֶען בַּיי אִיהם אִין לַאנְד, נָאר דִי פָּארְטוּגֶאזִישֶׁע יוּדֶען אַלֵיין הָאבֶּען זֶעהר מוֹרָא גֶעהַאט עֶס זָאלֶען זִיךְ אַהִין נִיט אָנְשְׁטוּפֶּען צוּ פִיעל יוּדֶען אוּנ דֶערְנָאךְ זָאלֶען זֵיי אַלֶע צוּזַאמֶען נִיט הַאפֶּען דֶעם פְּסַק. אוּמְזִיסְט הָאט זִיךְ דֶער אַלְטֶער ר׳ יוֹסֵף אִבְּן יַחְיַא אָנְגֶענוּמֶען פַאר דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען אוּנ הָאט גֶעשְׁטְרָאפְט זַיינֶע בְּרִידֶער דֶערְפַאר וָואס בַּיי אַזַא גְרוֹיס אוּמְגְלִיק שְׁטֶעהֶען זֵיי אוּנ מַאכֶען חֶשְׁבּוֹנוֹת, עֶס הָאט גָאר נִיט גֶעהָאלְפֶען, אוּנ אַז דִי יוּדֶען אַלֵיין הָאבֶּען זִיךְ אַקֶעגֶענְגֶעשְׁטֶעלְט, הָאט שׁוֹין דִי מְלוּכָה גֶעמוּזְט זֵיי צוּ לִיעבּ טְהוּן אוּנ מֶען הָאט עֶרְלוֹיבְּט דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען נָאר דוּרְכְפָאהְרֶען דוּרְךְ פָּארְטוּגַאל אוּנ בְּלַייבֶּען דָארְט נִיט מֶעהר פוּן אַכְט חֳדָשִׁים, אוּנ פַאר דֶער טוֹבָה הָאבֶּען זֵיי בֶּעדַארְפְט פוּן יֶעדֶען מֶענְשֶׁען בֶּעצָאהְלֶען אַגְרוֹיסֶען מַס, אוּנ דֶער

קאָניג האָט זיך געמאַכט אַגרויסען בייטעל און האָט געררעכענט מיט דעם געלד פיהרען אַ מלחמה אין אַפריקא. יאָהאַן האָט זעהר פיינד געהאַט יודען, נאָר ער איז געגאַנגען מיט דער דעה אַז געלד רייסען ביי זיי און בענוטצען זיך מיט זייערע גרויסע פעהיגקייטען מאָג מען געווים. דערפאַר האָט ער ביי זיך געהאַלטען עטליכע יודישע דאָקטוירים און אַז ער האָט געמאַכט איין אַסיפה פון גרויסע געלעהרטע מען זאָל עפּיס טראַכטען וועגען אַסטראָנאָמישע אינ־סטרומענטען, וואָס מען האָט בעדאַרפט האָבען צו די שיפען, וועלכע ער האָט אַוועקגעשיקט זוכען נייע לאַנדער, האָט ער געמוזט אָנקומען אויך צו יודישע חכמים, ווי זיין לייב־דאָקטאָר ר׳ יוסף וועציניהאָ, ר׳ אַברהם זכותא, ר׳ אַברהם דע בעיאַ און ר׳ יוסף זאַפּאַטיירא דע לאַמעגאָ. אין האַרצען האָט איהם אָבער געקראַנקט פאַר וואָס יודען געבען זיך אָב מיט וויסענשאַפט און שטעלען זיך אויף אַזאַ מדרגה אַז מען מוז פאַר זיי דרך ארץ האָבען, און ווי ווייט ער האָט נאָר געקאָנט יודען שלעכטס טהון, נאָר אַזוי אַז עס זאָל זיך ניט וואַרפען אין אויג און ער זאָל ניט הייסען אַז ער איז אַ שלעכטער, איז ער דאַרויף געוועהן אַ בעלן. איינפיהרען ביי זיך אַ אינקוויזיציאָן — האָט איהם ניט געפּאַסט, נאָר אַז דער פּאַפּסט אינאָקענטי דער אַכטע האָט איהם געשריבען ער זאָל ניט לאָזען אַז די מאַררַאַנען, וואָס אַנטלויפען פון שפּאַניען, זאָלען ביי איהם געפינען אַ בעהאַלטעניש, האָט ער געהייסען מען זאָל אָהן רחמנות פאַרברענגען די אומגליקליכע וואָס האָבען גערעכענט אויף זיין הילף. אַזוי האָט ער זיך נוהג געוועהן אויך מיט די מאַררַאַנען, וועלכע זענען אַנטלאָפען קיין אַפריקא און האָבען זיך בעזעצט אויף דער ערד, וואָס האָט געהערט צו איהם, און אויף זיין חסד זענען איבערגעקומען כמעט הונדערט טויזענד שפּאַנישע יודען, וואָס האָבען זיך ניט געקאָנט אָבריסען פון׳ם זיסען חלום און האָבען געוואָלט בלייבען נאָהענט צו דער אַלטער היים.

אויך זיי האָט געטראָפען דאָס אומגליק וואָס עס איז צווישען זיי געווארען אַ גרויסע מגפה און זיי האָבען מיט זיך די קראַנקהייט מיט געבראַכט קיין פּאָרטוגאַל. אַוודאי האָט שוין יאָהאַן געהאַט אַ אויסרעד ער זאָל די יודען מאַכען מעהר ניט לאָזען בלייבען אין לאַנד ווי אַכט חדשים, און ער האָט גע־הייסען בעשטעלען שיפען מען זאָל זיי ווייטער אַוועקפיהרען. ער האָט אַפילו אָנגעזאָגט מען זאָל ביי זיי נעהמען וואָלוועל, בעהאַנדלען פריינדליך און זיי צושטעלען אין די שטאָדט, וואוהין זיי וועט בעסער זיין צו פאָהרען. נאָר קוים זענען זיי געוועהן אין מיטען ים, האָבען די שיפס־לייט אַרויסגעוויזען געגען די

יוּדֶען אַ שְׁרֶעקְלִיךְ אַכְזָרִיוּת: זַיי הָאבֶּען גֶעוואוּסְט אַז זַיי זֶענֶען גְלַייךְ ווִי הֶפְקֵר, וָואס קֵיינֶער וֶועט זִיךְ פַאר זַיי נִיט אָנְנֶעהמֶען, אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען זַיי פָּשׁוּט גֶערַאבֶּעוֶועט, וַוייבֶּער אוּנ מֶאדְלֶעךְ מְאַנֵס גֶעוֶועהן פַאר דִי אוֹיגֶען פוּן דִי עֶלְטֶערְן אוּנ פוּן דִי מֶאנְנֶער, פִיעל פוּן זַיי אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען אוֹיף ווִילְדֶע אִינְזֶעלְן, וואוּ זַיי זֶענֶען אוֹיסְגֶעגַאנְגֶען פַאר הוּנְגֶער.

ווִי אַזוֹי דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעלִיטֶען אוֹיף דִי שִׁיפֶען — קָאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהן פוּנ'ם בֶּעשְׁרַייבּוּנְג, וָואס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען פוּנ'ם בֶּעקַאנְטֶען מְקוּבָל ר' יְהוּדָה בֶּן יַעֲקֹב חַיַּת, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ אִים ווִינְטֶער פוּנ'ם יָאהר 1493, אִינְאֵיינֶעם מִיט זַיין פְרוֹי אוּנ מִיט נָאךְ הוּנְדֶערְט פִינְפְצִיג יוּדֶען אוֹיפְגֶעזֶעצְט אוֹיף אַ שִׁיף אִין לִיסַאבָּאן. פִיער חֲדָשִׁים הָאבֶּען זַיי זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אוֹיפ'ן יַם, וַוייל מֶען הָאט זַיי, וֶועגֶען זַייעֶרֶע קְרַאנְקְהַייטֶען, אִין עֶרְגִיץ נִיט גֶעוָואלְט אַרַיינְלָאזֶען; דִי לֶעבֶּענְסְמִיטֶעל הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט אוּנ דֶערְוַוייל זֶענֶען אוֹיף זַיי אָנְגֶעפַאלֶען רוֹצְחִים, וָואס פָאהרֶען אַרוּם אוֹיפ'ן יַם אוּנ רַאבֶּעוֶוען שִׁיפֶען, אוּנ הָאבֶּען זַייעֶר שִׁיף פַארְשְׁלֶעפְּט קֵיין מַלַגָה. דָארְט הָאט מֶען זַיי נִיט גֶעלָאזְט אַרָאבְּגֶעהן צוּם בְּרֶעג אוּנ פֶערְקוֹיפֶען זַיי עֶסֶענְוַוארְג הָאט מֶען זַיי נִיט גֶעוָואלְט, וַוייל דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז מִיט'ן הוּנְגֶער וֶועלֶען זַיי גִיכֶער בֵּייגֶען דִי עַקְשָׁנִים.

אַזוֹי אִיז טַאקִי גֶעוֶועהן: הוּנְדֶערְט יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט טוֹיפֶען, אוּנ אַז דִי אִיבְּרִיגֶע, וַוייבֶּער אוּנ קְלֵיינֶע קִינְדֶער הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסצוּשְׁטַארְבֶּען אוֹיפ'ן שִׁיף, הָאבֶּען דִי אַיינְוָואהנֶער פוּן מַלַגָה פָארְט רַחֲמָנוּת גֶעקְרִיגֶען, מֶען הָאט זַיי פֶערְזָארְגְט מִיט לֶעבֶּענְסְמִיטֶעל אוּנ וַוייטֶער גֶעלָאזְט שְׁווִימֶען קֵיין אַפְרִיקָא. מֶען הָאט שׁוֹין אָבֶּער אוּמֶעדוּם גֶעוואוּסְט אַז דִי יוּדֶען פַאלֶען פוּן אַ שְׁרֶעקְלִיךְ חוֹלַאַת אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען זַיי אוֹיךְ אִין אַפְרִיקָא אִין קֵיין שְׁטָאדְט נִיט גֶעוָואלְט אַרַיינְלָאזֶען, אוּנ אַז זַיי הָאבֶּען זִיךְ מִיט צָרוֹת קוֹים צוּגֶעשְׁלָאגֶען צוּ דֶער יַבָּשָׁה הָאבֶּען זַיי זִיךְ גֶעמוּזְט אַרוּמְבְּלָאנְקֶען אִין דִי פּוּסְטֶע פֶעלְדֶער אוּנ הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט וואוּ אַקָאפּ אַנִידֶערְצוּלֶעגֶען. דֶערְמָאלְט אִיז ר' יְהוּדָה בֶּן יַעֲקֹב חַיַּת, וָואס אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אַיין אַלְמָן, וַוייל זַיין פְרוֹי אִיז נָאךְ אִין מַלַגָה גֶעשְׁטָארְבֶּען, אַרַיינְגֶעפַאלֶען אִין דִי הָאנְד פוּן אַ בֶּאזֶען טֶערְק, וָואס הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען פֶערְשְׁלָאסֶען אִין אַ פִינְסְטֶערְן גְרוּבּ, פוּל מִיט שְׁלַאנְגִין אוּנ עֶקְדִישֶׁען, אוּנ הָאט אִיהם גֶעוָואלְט אַרוֹיפְבְּרֶענְגֶען עֶר זָאל מוּזֶען אָנְנֶעהמֶען דִי מַחְמַדַנִישֶׁע אֱמוּנָה.

ר' יְהוּדָה הָאט זִיךְ אָבֶּער פֶעסְט גֶעהַאלְטֶען אִין זַיין גְלוֹיבֶּען אוּנ הָאט זִיךְ גֶעבֶּעךְ אַזוֹי לַאנְג גֶעמוּטְשֶׁעט בִּיז נִיט וַוייט פוּן אַקְלֵיין שְׁטֶאדְטֶעל זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן אִיהם, מֶען הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעלָאזְט אוּנ גֶעבְּרַאכְט קֵיין

פֶּעץ, עֶר הָאט אָבֶער דָארְט אוֹיךְ קַיין נַחַת נִיט גֶעהַאט: עֶס אִיז גְרָאד דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער הוּנְגֶער אוּנ פַאר אַ קְלֵיין שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט, נָאר דִי נְשָׁמָה צוּ דֶערְהַאלְטֶען, אִיז עֶר גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַ גַאנְצֶען טָאג צוּ דְרֶעהֶען דִי רָאד אִין אַ מִיהל.

אִין פָּארְטוּגַאל זֶענֶען דֶערְוַויל נָאךְ גֶעבְּלִיבֶּען זֶעהר פִיעל יוּדֶען, וַוייל עֶרְשְׁטֶענְס, הָאבֶּען זֵיי פָּשׁוּט נִיט גֶעהַאט אוֹיף הוֹצָאוֹת וַוייטֶער צוּ פָאהרֶען, אוּנ צְווייטֶענְס, הָאט מֶען שׁוֹין אָנְגֶעהוֹיבֶּען הֶארֶען פוּן דֶערְוַוייטֶענְס דִי גוּטֶע בְּשׂוּרוֹת ווִי אַזוֹי מֶען אִיז זִיךְ נוֹהֵג מִיט דִי יוּדֶען אוֹיף דִי שִׁיפֶען, אוּנ קֵיינֶער הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אַיינְשְׁטֶעלֶען דָאס לֶעבֶּען. דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אָנְגֶעהַאפְּט אִין דֶער שַׁארְף פוּן אַ שְׁוֶוערְד אוּנ הָאבֶּען זִיךְ פֶערְלָאזְט אוֹיף דֶעם קֶענִיג יאהַאן'ס חֶסֶד. זֵיי הָאבֶּען גֶעהָאפְּט אַז עֶר וֶועט פָארְט אוֹיף זֵיי רַחֲמָנוּת הָאבֶּען אוּנ וֶועט זֵיי נִיט צְווִינְגֶען וַוייטֶער נָע וָנָד צוּ זַיין. יָאהַאן הָאט אָבֶער מִיט זֵיי קַיין לַאנְגֶע שִׂיחוֹת נִיט גֶעמַאכְט אוּנ קוֹים זֶענֶען אִיבֶּערְגֶעלָאפֶען דִי אַכְט חֳדָשִׁים, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעהַאט דָאס רֶעכְט צוּ בְּלַייבֶּען אִין פָּארְטוּגַאל, הָאט עֶר זֵיי אַלֶע עֶרְקְלֶעהְרְט פַאר שְׁקְלַאוֶוען אוּנ הָאט זֵיי צוּשֶׁענְקְט דִי פְּרִיצִים. דָאס שְׁלִים-מַזָל פוּן דִי יוּדֶען אִיז אָבֶער אַזוֹי גְרוֹיס גֶעוֶועהן, אַז בַּיים קֶענִיג יָאהַאן אִיז גְרָאד דֶעמָאלְט גֶעשְׁטָארְבֶּען זַיין אֵיינְצִיגֶער זוּהן, פְרִיהֶר אִיז עֶר אוֹיךְ קַיין דִימַאנְט נִיט גֶעוֶועהן אוּנ דָאס לֶעצְטֶע אוּמְגְלִיק הָאט אִיהם גָאר אִין גַאנְצֶען גֶעמַאכְט פַאר אֵיין אַכְזָר, אוּנ פוּן זַיין הַארְץ אִיז פֶערְשְׁווּאוּנְדֶען גֶעוָוארֶען דָאס קְלֵיינֶע בִּיסֶעל יֹשֶׁר וָואס הָאט זִיךְ נָאךְ דָארְט גֶעפוּנֶען, אוּנ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען גֶעגֶען דִי יוּדֶען אַזַא אַכְזָרִיוּת, וָואס אֲפִילוּ אִין יֶענֶע יָאהרֶען אִיז עֶס שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ עֶרְוַוארְטֶען. עֶס אִיז אִיהם נָאךְ וֶוענִיג גֶעוֶועהן וָואס עֶר הָאט צוּגֶענוּמֶען דִי פְרֵייהַייט בַּיי מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען גֶעקָאנְט דֶער מְדִינָה גָאר נוּצְלִיךְ זַיין; עֶר הָאט גֶעוָואלְט דֶעם יוּנְגֶען דוֹר אִין גַאנְצֶען אָבְּטוֹיטֶען, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען קְלֵיינֶע קִינְדֶער אָבְּרַייסֶען פוּן דִי עֶלְטֶערְן אוּנ זֵיי אַוֶועקְשִׁיקֶען אוֹיף דִי וַוייטֶע אִינְזֶעלְן, ווְאוּהִין מֶען פְלֶעגְט פוּן פָּארְטוּגַאל פֶערְשִׁיקֶען אַלֶע פֶערְבְּרֶעכֶער; עֶס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען דָאס יָאמֶערְן אוּנ קְלָאגֶען פוּן דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע מַאמֶעס. אַ סַךְ הָאבֶּען נִיט אוֹיסְגֶעהַאלְטֶען דִי וַוייטֶע נְסִיעָה, אוּנ אַזוֹי אִיז אַ תֵּל גֶעוָוארֶען כִּמְעַט פוּן אַ גַאנְצֶען דוֹר.

נָאךְ צְווֵיי בִּיטֶערֶע יָאהר אִיז דִי יוּדֶען פְלוּצְלוּנְג לִיכְטִיג גֶעוָוארֶען אִין דִי אוֹיגֶען. יָאהַאן אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגַאנְגֶען צוּ זַיין קָרוֹב דוֹן מַנוּאֵל, וָואס אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר אַ גוּטֶער מֶענְשׁ אוּנ הָאט בַּאלְד בֶּעפְרַייט

דִי יוּדֶען. פוּן דֶעם גֶעלְד, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען אִיהם צוּגֶעטְרָאגֶען, הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט, אוּנ הָאט זֵיי גֶעוִויזֶען אַז עֶר פַארְשְׁטֶעהט צוּ שֶׁאטְצֶען זֵייעֶר וָוערְטְה. דֶער יוּדִישֶׁער גֶעלֶעהרְטֶער ר׳ אַבְרָהָם זַכּוּתָא אִיז בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען אַגְרוֹיסֶער חָשׁוּב אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסצוּגְלַייכֶען דִי גְלִיעדֶער. צוּ קוּרְץ אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן זֵייעֶר שִׂמְחָה: דִי קֶאנִינְלִיכֶע פַאמִילְיֶע פוּן שְׁפַּאנְיֶען הָאט גֶעוָוארְפֶען אֵיין אוֹיג אוֹיפ׳ן יוּנְגֶען דוֹן מַנוּאֵל אוּנ וַאז דִי פְּרִינְצֶעסִין אִיזַאבֶּעלַא אִיז אִיהם שְׁטַארְק גֶעפֶאלֶען הָאט מֶען זִיךְ אַנְדֶערְשׁ נִיט גֶעוָואלְט מְשַׁדֵךְ זַיין מִיט אִיהם בִּיז עֶר וֶועט נִיט גֶעבֶּען דָאס וָוארְט, אַז עֶר וֶועט צוּזַאמֶען מִיט שְׁפַּאנְיֶען אַרוֹיסְשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען קַארְל דֶעם זִיבֶּענְטֶען דֶעם קֶאנִיג פוּן פְרַאנְקְרַייךְ, אוּנ וֶועט נִיט אַרוֹיסְטְרַייבֶּען פוּן פָּארְטוּגַאל אַלֶע יוּדֶען כַּאי דִי הֵיימִישֶׁע, סַאי דִי פְרֶעמְדֶע. דִי צְוֵויי תְּנָאִים זֶענֶען זֶעהר שְׁוֶוער גֶעוֶועהן פַאר דוֹן מַנוּאֵל: עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט עֶנְטְשְׁלִיסֶען צוּ וֶוערֶען, גָאר אָהן אַפַאר וָואס, אַגֶעגְנֶער פוּן אַמֶלֶךְ, וָואס עֶר הָאט בִּיז אַהֶער מִיט אִיהם גוּט גֶעלֶעבְּט, אוּנ נָאךְ בִּיטֶערֶער אִיז אִיהם גֶעוֶועהן דֶערְוַייטֶערְן פוּנ׳ם לַאנְד אַזֶעלְכֶע אַיינְוָואהנֶער, וָואס עֶר הָאט זֵיי לִיעבּ גֶעהַאט פַאר זֵייעֶר גֶעטְרַיישַׁאפְט אוּנ נוּצְלִיכְקֵייט. אַזוֹי הָאט עֶר זִיךְ אַלְץ גֶעשְׁלָאגֶען מִיט דֶער דֵעָה בִּיז צוּ דֶער לֶעצְטֶער מִינוּט אוּנ, אַז דִי כַּלָה אִיז שׁוֹין גֶעשְׁטַאנֶען בַּיי דֶער גְרֶענִיץ אוּנ הָאט אִיהם גֶעשִׁיקְט זָאגֶען אַז זִי וֶועט נִיט אַרַיינְפָאהרֶען קֵיין פָּארְטוּגַאל כָּל זְמַן אַפוּס פוּן אַיוּדֶען וֶועט זִיךְ נָאךְ דָארְט גֶעפִינֶען, הָאט דִי וָואגְשָׁאל פוּן לִיעבֶּע אוּנ פוּן אַפֶּעטֶען גַבְּרְן אִיבֶּערְגֶעוָואגֶען אוּנ אוֹיף דִי יוּדֶען פוּן פָּארְטוּגַאל אִיז גֶעקוּמֶען אַנַייעֶ צָרָה.

דֶעם 24 דֶעצֶעמְבֶּער 1496, שֶׁם אִיז נָאךְ קֵיין חוֹדֶשׁ נִיט אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען פוּן דֶער חֲתוּנָה, הָאט דוֹן מַנוּאֵל אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַבֶּעפֶעהל אַז אַלְטֶע יוּדֶען אוּנ מַאוּרֶען, (וָואס הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען דִי מַחְמַדַנִישֶׁע אֱמוּנָה), מוּזֶען אִין אַגֶעוִויסֶער צַייט אָנְנֶעהמֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם, אֶלָא נִיט — טָארֶען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעפִינֶען אִין לַאנְד אוּנ וִוי בַּאלְד מֶען וֶועט זֵיי דֶערְטַאפֶען, קוּמְט זֵיי דֶער טוֹיט. בַּאלְד וֶוערֶען אַרוּצַח הָאט אִיהם עֶפִּיס נִיט גֶעפַּאסְט, אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר דִי יוּדֶען גֶעגֶעבֶּען צַייט כִּמְעַט אַגַאנְץ יָאהר אוּנ הָאט בֶּעשְׁטִימְט דְרַיי שְׁטֶעדְט לִיסַאבָּאן, אָפָּארְטָא אוּנ זֶעטוּבַאל, אַז פוּן דָארְט זָאלֶען זֵיי זִיךְ קָאנֶען אַוֶועקְלָאזֶען אוֹיף שִׁיפֶען אִין אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער. דֶערְוַייל הָאט עֶר גְרוֹיס גֶעמַאכְט דִי דָאזִיגֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט טוֹיפֶען, עֶר הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעלֶען, בֶּעהַאנְגֶען מִיט גָאלְד אוּנ זִילְבֶּער, אוּנ דָאס הָאט עֶר אַלְץ גֶעטְהוּן מִיט אַכַּוָונָה

טאמער וועלען אנדערע יודען אויך זוכען עולם הזה; עס האט איהם אָבער נאר ניט געהאָלפען און טאקי נאר געצאהלטע יודען זענען בעשטאנען אויף אזעלכע גליקען. דאס האט דעם קאניג שטארק פערדראסען, ווייל עס האט זיך איהם נאר ניט געגלוסט אבצולאזען די רייכע און פעהיגע יודען. דערצו האט איהם נאך פון דער אנדערער זייט אללע טאג די יונגע קאניגין געפיקט דעם קאפ ער זאל זעהן וואס גיכער ארויסצופטר'ן די געפאהרליכע שונאים פון דער קאטאלישער קירכע, און דוקא אין דער צייט, ווען די יודען האבען ארויס־געקוקט אויף אַ ישועה און האבען געהאפט אז אין אַ יאהר קאן נאך דון מנואל בייטען זיין דעה, האבען זיך טאקי זיינע נעדאנקען איבערגעביטען, אָבער ניט צום גוטען, ווי די יודען האבען געדענקט, נאר צום שלעכטען, און ביי איהם אין הארץ איז געווארען אַזא שׂנאה צו זיי, וואס האט איהם דערנאך ארויפ־געפיהרט אויף די שרעקליכסטע זאכען. צום אנהייב האט זיך דער קאניג געווענדט צו די גייסטליכע און האט זיך מיט זיי איין עצה געהאלטען, אז מען זאל די יודען מיט געוואלד גייטהען צו ווערען קריסטען, נאר דער עפיסקאפ פערנאנדא קוטינהא האט אויסגעוויזען, אז נאטט איז ניט צופרידען פון געגייטהע זאכען, און האט איהם אבגעראטהען דערפון. אַ קליינע צייט איז דון מנואל שטיל גע־ווארען, ווייל איינער פון די געטויפטע יודען, לוי בן שם טוב, וואס האט בעקומען אַ קריסטליכען נאהמען אַנטאניא. האט אנגעהויבען שרייבען גאנצע ביכער און דערווייזען אַז קיין בעסערס פון קאטאליציזמוס איז גאר אויף דער וועלט ניטא, און דער קאניג האט גערעכענט אַז זיינע חבורים וועלען אפשר פארט די יודען אבבייסען פון זייער אמונה, נאר אַז ער האט זיך איבערצייגט אַז דאס מיטעל העלפט אויך ניט, איז ביי איהם געבליבען צו געהן מיט תקיפות. קודם כל האט ער געהייסען פערשליעסען אללע שולען און בתי מדרשים, כדי יודען זאלען ניט האבען וואו צו דאווענען, דערנאך האט ער בסתר ארויסגעגעבען אַ בעפעהל: מען זאל ביי די יודען צונעהמען די קליינע קינדער און זיי טויפען. ווי אזוי די זאך איז ניט צוגעגאנגען בסוד, זענען די יודען דערפון באלד געוואהר געווארען; ווער עס איז נאר אים שטאנד געוועהן איז זיכער אוועקגעפאהרען, און ווער עס האט זיך ניט געקאנט רירען פונ'ם פלאץ האט געזוכט אללע מיטעל צו בעהאלטען די קינדער, אַז מען זאל זיי ניט אוועקנעהמען. דער קאניג האט אַ קוק געטהון אַז עס איז קיין תכלית ניט און אַז אט אט וועלען די יודען אין גאנצען ארויס פון זיינע האנד, האט ער שוין מורא געהאט צייט צו פערלירען און האט געהייסען מען זאל שוין אללע קינדער צונעהמען ביי די עלטערן, זיי

טויפען אונ אוועקשיקען ווייט, כדי די יודען זאלען צו זיי מעהר קיין שליטה ניט האבען. די האר שטעלען זיך קאפויר אז מען דערמאנט זיך וואס דעמאלט איז פארגעקומען: דאס געשריי פון די טאטעס אונ מאמעס, וואס מען האט ביי זיי צוגענומען די קינדער, איז געגאנגען ביז דעם זיבענטען הימעל. א טהייל, אונ צווישען זיי אויך דער בערירהמטער למדן ר' יצחק אבן זכין, האבען זיך אלליין דאס לעבען גענומען צוזאמען מיט די קינדער, אונ עס איז געקומען אזוי ווייט אז די קריסטען האבען שוין רחמנות געקריגען, אונ חאטש מען האט דערפאר געקאנט האבען זעהר א גרויסען עונש, פלעגען זיי בעהאלטען ביי זיך יודישע קינדער.

ביי אזעלכע מיטעל איז, מן הסתם, די צאהל פון די געטויפטע יודען ניט ווייניג געוועהן, עס איז אבער פאר דון מנואל אלץ קארג געוועהן: ער האט געוואלט אז קיין איינציגער יוד זאל ניט ארויספאהרען פון פארטוגאל אונ דערפאר האט ער אזוי גערדערעהט אז די יודען זאלען עובר זיין אויף דעם זמן, וואס ער האט בעשטימט, אונ ער זאל האבען א רעכט מיט זיי צו טהון וואס ער וויל. ער האט עס אויך קונציג אבגעארבייט: ער האט געמאכט, אז ארויספאהרען מאגען נאר די יודען פון ליסאבאן, צו ליעב דעם האבען זיך אהין פערזאמעלט מעהר פון צוואנציג טויזענד יודען, אויף די שיפען האט ער אנגעזאגט, מען זאל זיי דארט מאכען א עכוב, דערווייל איז אריבער דער חודש אקטאבער אונ די מלוכה האט זיך שוין געקאנט מיט זיי נוהג זיין ווי מיט פערברעכער. קוים האט שוין דון מנואל געהאט פאר וואס זיך צו טשעפען האט ער געהייסען אללע יודען פערשפארען אין שטאלען אזוי ווי בהמות אונ האט זיי געלאזט זאגען, אז אצונד זענען זיי זיינע שקלאווען אונ זיי האבען קיין אנדערע ברירה ניט נאר זיך צו טויפען. מיט גוטען האט ער אבער גאר ניט געקאנט מאכען, האט ער געהייסען מען זאל זיי דרייסיג טאג כסדר ניט געבען קיין עסען, אונ אז דער הונגער האט זיי אויך ניט געצווינגען האט ער געגעבען א בעפעהל מען זאל זיי מיט שטריק שלעפען אין קירכע. דעמאלט זענען צוגעקומען אסך נייע מאראנען פון די פארטוגאזישע אונ שפאנישע יודען אונ צווישען זיי איז אויך געוועהן ר' לוי בן חביב, וואס איז שפעטער געווארען רב אין ירושלים. פיעל יודען האבען זיך אבער אלליין דערהרג'ט, אונ נאר עטליכע איז געראטהען צו אנטלויפען, ווי ר' יצחק בן יוסף קארו פון טולעדא, וואס האט אין פארטוגאל פערלארען צוויי זיהן, אונ איז מיט גרויס מסירת נפש אריבער קיין טירקיי, אונ ר' אברהם זכותא מיט זיין זוהן

שְׁמוּאֵל, וָואס הָאבֶּען אַוֶעקְגֶעוָוארְפֶען דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעלֶען אִין קֶענִינְלִיכֶען הוֹיף אוּנ הָאבֶּען זִיךְ מִיט גְרוֹיס מִיה קוֹים צוּ גֶעשְׁלָאגֶען קֵיין תּוּנִיס.

די נַייע מַארְרַאנֶען פוּן פָּארְטוּגַאל הָאבֶּען גֶעוואוּסְט וָואס מֶען הָאט גֶעטְהוּן מִיט זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אִין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ הָאבֶּען גוּט גֶעצִיטֶערְט טָאמֶער הֶעלְפְט זֵיי נִיט אֲפִילוּ דִי מַאסְקֶע פוּנ'ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי אַוֶעקְגֶעשִׁיקְט שְׁלִיחִים קֵיין רוֹם, ווייל דֶער פַּאפְּסְט אַלֶכְּסַנְדֶר דֶער זֶעקְסְטֶער הָאט פַאר גֶעלְד אַמָאל גֶעקֶאנְט טְהוּן אוֹיךְ אַ גוּטֶע זַאךְ. וִוי עֶס ווייזְט אוֹיס, הָאבֶּען זֵיי אִיהם אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַ שֵׁיינֶעם פִּדְיוֹן, אוּנ חָאטְשׁ דֶער שְׁפַּאנִישֶׁער גֶעזַאנְדְטֶער גַארְצִילַאזָא הָאט זִיךְ שְׁטַארְק גֶעמִיהט אַז דֶער פַּאפְּסְט זָאל אָבְּזָאגֶען זֵייעֶר בַּקָשָׁה, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט דוֹן מַנוּאֵל בֶּעקוּמֶען אַ וִוינְק עֶר זָאל מֵטִיב זַיין, אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט אִים יָאהר 1497 אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל אַז אִין אַ צַייט פוּן צְוַואנְצִיג יָאהר טָאר מֶען זִיךְ צוּ גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען נִיט טְשֶׁעפֶּען פַאר וָואס זֵיי הִיטֶען נָאךְ אָב יוּדִישְׁקַייט, אוּנ אֲפִילוּ שְׁפֶּעטֶער, וֶוען עֶס וֶועט זִיךְ אַרוֹיסְוַוייזֶען אַז זֵיי זֶענֶען פַאלְשׁ דֶעם קַאטָאלִיצִיזְמוּס, דַארְף מֶען זֵיי נָאר בֶּעשְׁטְרָאפֶען דֶערְמִיט וָואס דִי מְלוּכָה נֶעהמְט צוּ זֵייעֶר פֶערְמֶעגֶען אוּנ גִיבְּט עֶס אִיבֶּער זֵייעֶרֶע יוֹרְשִׁים. אוֹיסֶער דֶעם הָאט מֶען דֶערְמָאלְט עֶרְלוֹיבְּט אַז דָאקְטוֹירִים פוּן דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען מֶעגֶען הָאבֶּען הֶעבְּרֶעאִישֶׁע בִּיכֶער, אוּנ דָאס הָאט גֶעפִירְט דֶערְצוּ וָואס הוּנְדֶערְטֶער מַארְרַאנֶען הָאבֶּען זִיךְ אֶפֶענְטְלִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט לֶערְנֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעקֶאנְט אָהן מוֹרָא זִיצֶען עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה. דִי פְרֵייהַייטֶען הָאבֶּען אָבֶּער נָאר גֶעהַאט דִי הִיימִישֶׁע מַארְרַאנֶען; אוֹיף דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען הָאט דִי קֶענִיגִין אִיזַאבֶּעלַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי פְרוּם וִוי דִי מוּטֶער, גוּט אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען, אוּנ וִוי בַּאלְד עֶס אִיז נָאר אוֹיף יֶעמַאנְדֶען גֶעפַאלֶען אַ חָשָׁד אַז עֶר אִיז אַנְטְלָאפֶען פוּן דֶער אִינְקְוִוִיזִיצְיָאן, הָאט מֶען אִיהם בַּאלְד צוּרִיקְגֶעשִׁיקְט, כְּדֵי שְׁפַּאנְיֶען זָאל חָלִילָה נִיט פֶערְלִירֶען קֵיין קָרְבָּן.

נָאר חָאטְשׁ דִי לַאגֶע פוּן דִי פָּארְטוּגֶאזִישֶׁע מַארְרַאנֶען אִיז גֶעוֶועהן גָאר נִיט שְׁלֶעכְט אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעקֶאנְט כִּמְעַט פְרֵיי הַאלְטֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען עֶטְלִיכֶע פְרוּמֶע, אוּנ צְווִישֶׁען זֵיי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן דֶער רַב ר' שִׁמְעוֹן מַיְמִי, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט אֲפִילוּ לְפָנִים נָאכְגֶעבֶּען דִי שׂוֹנְאִים אוּנ הָאבֶּען בֶּעסֶער אוֹיסְגֶעהַאלְטֶען דִי שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶע יְסוּרִים, אַבִּי נִיט אָבְּטְרֶעטֶען אוֹיף קֵיין הָאר פוּנ'ם גְלוֹיבֶּען. עֶס הָאבֶּען נִיט גֶעהָאלְפֶען דִי עִנוּיִים קָשִׁים וָואס מֶען הָאט זֵיי אָנְגֶעטְהוּן: אִין דֶער תְּפִיסָה, וואוּ זֵיי זֶענֶען גֶעזֶעסֶען, הָאט מֶען זֵיי אוֹיף דְרַיי טָאג אַיינְגֶעגְרָאבֶּען בִּיז דֶעם הַאלְז אִין דֶער

עֶרְד, נָאר אַזַא שְׁטְרָאף הָאט זֵיי אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט בֵּייגֶען אוּנ דֶעמָאלְט הָאט ר׳ שִׁמְעוֹן מַיְמִי אוֹיסְגֶעהוֹיכְט זַיין כָּשֶׁרֶ׳ע נְשָׁמָה. צְוֵויי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען זִיךְ אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט דָאס לֶעבֶּען אוּנ הָאבֶּען בְּסֵתֶר אַרוֹיסְגֶעטְרָאגֶען זַיין גוּף פוּנ׳ם גֶעפֶאנְגְנִיש אוּנ אִיהם גֶעבְּרַאכְט צוּ קְבוּרַת יִשְׂרָאֵל.

אִין אַ יָאהר אַרוּם אִיז אִיזַאבֶּעלַא גֶעשְׁטָארְבֶּען פוּן אַקִימְפֶּעט אוּנ נָאךְ אִיהר טוֹיט אִיז דוֹן מַנוּאֵל אַ בִּיסֶעל בֶּעסֶער גֶעוָוארֶען, אוּנ עֶטְלִיכֶע פוּן דִי עַקְשָׁנִים, וָואס זֶענֶען נָאךְ גֶעבְּלִיבֶּען אִין תְּפִיסָה, ווִי דֶער בֶּערִיהמְטֶער דַרְשָׁן אוּנ מְקוּבָּל ר׳ אַבְרָהָם סָבָא, וָואס מֶען הָאט זַיינֶע קִינְדֶער מִיט גֶעוַואלְד גֶעטוֹיפְט, ר׳ יַעֲקֹב לוּאַל אוּנ ר׳ שֵׁם טוֹב לֶירְמַא, הָאט עֶר עֶרְלוֹיבְּט אַרוֹיסְצוּפָאהרֶען פוּן פָּארְטוּגַאל. נָאר אוֹיף ר׳ שִׁמְעוֹן מַיְמִי׳ס מִשְׁפָּחָה אִיז אוֹיסְגֶעגָאסֶען גֶעוָוארֶען דֶער גַאנְצֶער צָארְן: אַ לַאנְגֶע צַייט הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אָבְּגֶעמוּטְשֶׁעט אִין גֶעפֶאנְגֶענִישׁ אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט מֶען זֵיי פֶערְשִׁיקְט קַיין אַפְרִיקָא זֵיי זָאלֶען דָארְט בּוֹיעֶן פֶעסְטוּנְגֶען, אוּנ אַזוֹי ווִי מֶען הָאט זֵיי גֶענֵייטְהַ צוּ אַרְבֵּייטֶען אִים שַׁבָּת הָאבֶּען זֵיי עֶס נִיט גֶעקָאנְט אִיבֶּערְטְרָאגֶען אוּנ זֶענֶען גֶעשְׁטָארְבֶּען ווִי קְדוֹשִׁים.

אַזוֹי הָאבֶּען זִיךְ מִיט יוּדֶען נוֹהֵג גֶעוֶועהן מֶענְשֶׁען וָואס בַּארְמְהַארְצִיגְקֵייט אוּנ לִיעבֶּע זֶענֶען דֶער עִיקָר פוּן זֵייעֶר אֶמוּנָה, צוּם סוֹף, אַז שְׁפֶּעטֶער מִיט אַכְטְצִיג יָאהר הָאט זִיךְ דָאס רֶעדֶעל אִיבֶּערְגֶעדְרֶעהט, דוֹן מַנוּאֵל׳ס אוּר-עֶנִיקֶעל, דֶער קֶענִיג סֶעבַּאסְטִיַאן הָאט פֶערְלָארֶען דִי מִלְחָמָה גֶעגֶען אַפְרִיקָא אוּנ דִי בֶּעסְטֶע יוּנְגֶע לַייט פוּן פָּארְטוּגַאל הָאט מֶען פֶערְקוֹיפְט פַאר שְׁקְלַאוֶוען, הָאבֶּען דִי יוּדֶען בֶּעהַאנְדֶעלְט דִי פָּארְטוּגֶאזֶען מִיט יֹשֶׁר אוּנ רַחֲמָנוּת, דִי גֶעפַאנְגֶענֶע פְּלֶעגֶען זִיךְ בֶּעטֶען מֶען זָאל זֵיי נָאר פֶערְקוֹיפֶען צוּ יוּדֶען, וַוייל זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אִיבֶּערְצֵייגְט אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען נִיט קַיין נוֹקְמִים וְנוֹטְרִים.

---

6 דָאס וַוייטֶערְדִיגֶע נָע וְנָד זַיין פוּן יוּדֶען אוּנ מַארְרַאנֶען.

(1497—1520 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

דָאס וָואס הָאט זִיךְ אִיבֶּערְגֶעטְהוּן מִיט דִי יוּדֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּנ פָּארְטוּגַאל הָאט גֶעוָוארְפֶען אַ שְׁרֶעקְלִיכֶען פַּחַד אוֹיף אַלֶע יוּדֶען פוּן דִי אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע לֶאנְדֶער אוּנ הָאט בַּיי פִיעל פוּן זֵיי צוּגֶענוּמֶען דִי לֶעצְטֶע הָאפְנוּנְג אוֹיף עֶפִּים אַ תְּקוּמָה. אִין דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ אַנְדֶערֶע אֶרְטֶער, וואוּ דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶערוּפֶען אַשְׁכְּנַזִים, הָאבֶּען זֵיי אוֹיךְ גֶעהַאט גֶענוּג צָרוֹת, נָאר דָארְט זֶענֶען זֵיי שׁוֹין אָבֶּער גֶעוָואהנְט גֶעוֶועהן מִיט דֶעם אוּנ הָאבֶּען זִיךְ שְׁטֶאנְדִיג

געשראָקען פאַר עפּיס אַרגערס. די יודען פון קאַסטיליען, אַראַגאָניען, לעאָן, נאַוואַרא און פּאָרטוגאַל, וואָס מען האָט זיי גערופען ספרדים, האָבען אַ צייט געלעבט זעהר גליקליך, זייערע איבּריגע בּרידער האָבען זיי גערעכענט פאַר מיוחסים, און אַז פּלוצלונג האָט אַ שטורם־ווינד אָנגעהויבען אויסבּרעכען מיט די וואָרצעל די שאָנע גרויסע בּיימער, וואָס זשע האָבען שוין געקאָנט טראַכטען די קליינע פערדאַרטע בּיימעלעך? עס איז קיין וואונדער ניט, וואָס קוים איז מען געוואָהר געוואָרען אַז דער עולם לאָזט זיך קיין טירקיי, האָבען זיך אַללע אומגליקליכע דערמאָנט אין דער אַלטער היים, טויזענדער האָבען זיך גענומען אָהן מיטעל לויפען וואוהין די אויגען וועלען זיי טראָגען. כמעט פון אַללע איז געוואָרען אַ תל און זעהר ווענינע איז געראָטהען זיך צו צושלאָגען צום ציעל, וואָס שוועבּט שטאַנדיג פאַר'ן יודען אין די בּיטערע יאָהרען פון צרות און רדיפות.

נאָך שווערער איז געוועהן איבּערצוטראָגען די צרות די ספרדים אַלליין, וואָס האָבען געמיינט אַז שפּאַניען און פּאָרטוגאַל איז שוין אין גאַנצען זייערס און וואָס עס האָט זיך זיי גאָר ניט געחלומט אַז פּלוצלונג וועלען זיי האָבען אַזא בּיטערן סוף. זייער מכה איז נאָך געוועהן גרעסער דערמיט, וואָס בּיי זיך אין הארצען האָבען זיי געוואוסט אַז אויסער דער אמונה זענען זיי צוגעקאָוועט צו שפּאַניען און רעכענען עס פאַר אַ פאַטערלאַנד, און דאָס שפּאַנישע לשון איז געוואָרען זייער מוטטער שפּראַכע, אַז אַללע אַנוואָהנער זענען זייערע בּרידער, און גאָר אָהן אַ פאַרוואָס האָט מען זיי אַרויסגעיאָגט און אַראָבּגעוואָרפען פון'ם הויכען קלאָרען הימעל אין טיעפען פינסטערן אָבּגרונד. דער בּראָך איז בּיי זיי געוועהן אַזוי שרעקליך אַז זיי האָבען געקוקט אויף דעם פערטרייבען ווי אויף אַדריטען גלות און, חאָטש שפּאַניען איז פאַר זיי געוואָרען אַ בּאָזע שטיפמוטטער, האָבען זיי פון דעסטוועגען ניט געוואָלט זיך אויף עביג געזעגנען מיט דער שפּאַנישען שפּראַכע און וואוהין זיי זענען מגולגל געוואָרען האָבען זיי זיך ניט געקאָנט אָבּרייסען פון דעם לשון, וואָס האָט זיי געדיענט אין דער גליקליכער צייט, און עד היום איז בּיי זיי געבּליבען די שפּאַנישע שפּראַכע פונקט ווי בּיי די דייטשע יודען דאָס יודיש־דייטשע לשון, וואָס איז איבּערגעגאַנגען צו דור דורות און איז אַצונד די מוטטערשפּראַכע פון עטליכע מיליאָנען יודען וואָס זענען צוואָרפען אין פערשיעדענע לענדער.

ניט אומזיסט האָבען אָבּער די ספרדים זיך גערעכענט בּיי די איבּריגע יודען פאַר די גרויסע מיוחסים, ווייל אין די עטליכע הונדערט יאָהר, וואָס זיי

הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט גְלִיקְלִיךְ און רוּהִיג, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אַזוֹי פִיל בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט תּוֹרָה און תַּלְמוּד אַז אֲפִילוּ שְׁפֶּעטֶער מִיט פִיל דוֹרוֹת און שׁוֹין אוֹיף גַאנְץ נַייעֶ עֶרְטֶער אִיז בַּיי זֵיי נָאךְ גֶעוֶוען דֶער קְוַואל פוּן לֶערְנֶען און פוּן זֵיי זַיינֶען אַרוֹיס דִי גְרֶעסְטֶע רַבָּנִים און לוֹמְדִים. דִי מִשְׁפָּחָה אַבְּרַבַּנֶאל, וָואס הָאט גֶעקֶענְט זֶעהְר לַייכְט בְּלַייבֶּען אִין שְׁפַּאנְיֶען אִי בַּיי רַייכְקַייט, אִי בַּיי כָּבוֹד, און הָאט זִיךְ פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אוֹיסְגֶעבְּרַאכְט בִּיז לֶעצְט אַבִּי זִיךְ נִיט אָבְּצוּטְהַיילֶען פוּן דִי בְּרִידֶער, הָאט אוֹיךְ אִין דֶער פְרֶעמְד גֶעשְׁפִּילְט אַגְרוֹיסֶע רָאלֶע. דֶער אַלְטֶער דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל, וָואס אִיז אִין נֶעאַפֶּעל גֶעוָוארֶען דֶער גְרֶעסְטֶער חָשׁוּב בַּיים קֶענִיג פֶּערְדִינַאנְד דֶעם עֶרְשְׁטֶען און בַּיי זַיין זוּהְן אַלְפָאנְסָא, הָאט גֶעמוּזְט צוּזַאמֶען מִיט׳ן קֶענִיגְלִיכֶען הוֹיף, וֶוען דִי פְרַאנְצָאזֶען זַיינֶען אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף נֶעאַפֶּעל, אַנְטְלוֹיפֶען, פְרִיהֶער קַיין סִיצִילְיֶען, דֶערְנָאךְ קַיין קָארְפוּ און נָאר צוּ לֶעצְט קַיין מָאנָאפָאלִי און דָארְט הָאט עֶר אוֹיף דֶער עֶלְטֶער גֶעלֶעבְּט גֶעמַיין און אָבְּגֶעשַׁיידְט פוּן פְרוֹי און קִינְדֶער און הָאט זִיךְ נָאר בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט תּוֹרָה. זַיין עֶלְטֶערֶער זוּהְן ר׳ יְהוּדָה לֵיבּ, אָדֶער לֶעאָן מֶדִיגָה אַבְּרַבַּנֶאל, וָואס הָאט זִיךְ אַלַאנְגֶע צַייט נִיט גֶעקֶענְט טְרַייסְטֶען, וַוייל מֶען הָאט בַּיי אִיהְם מִיט גֶעוַואלְד גֶעטוֹיפְט זַיין בֶּן יָחִיד אוּנ׳ עֶר אִיז שׁוֹין גֶעבְּלִיבֶּען אַקְרִיסְט, הָאט גֶעלֶעבְּט אִין גֶענוּאַ און אִיז גֶעוֶוען לַייבּ־דָאקְטָאר בַּיים שֵׁנִי לְמֶלֶךְ פוּן נֶעאַפֶּעל, גָאנְזַאלְוָוא דֶע קָארְדָאבָא, וֶועלְכֶער אִיז צוּלִיבּ אִיהְם גֶעוָוארֶען אַשְׁטַארְקֶער אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל און הָאט דִי יוּדֶען אָבְּגֶעהִיט פוּן אַגְרוֹיסֶע צָרָה, וֶוען דִי מְלוּכָה הָאט אִין בֶּענֶעוֶוענְט אוֹיךְ אַיינְגֶעפִיהְרְט אֵיין אִינְקְוִויזִיצְיָאן פַאר דִי מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען אַהִין גֶעקוּמֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען און פָּארְטוּגַאל, און הָאט טַאקִי חֵשֶׁק גֶעהַאט אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען אוֹיךְ חַאפֶּען דֶעם פְּסַק. דֶער צְווייטֶער זוּהְן ר׳ יוֹסֵף יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל, אִיז אוֹיךְ גֶעוֶוען אַדָאקְטָאר; עֶר הָאט גֶעלֶעבְּט אִין רֶעדְזְשִׁיָא, דֶערְנָאךְ אִיז עֶר אַרוֹיס קַיין וֶוענֶעדִיג און הָאט שְׁפֶּעטֶער אַהִין אַרָאבְּגֶעבְּרַאכְט דֶעם פָאטֶער, און חָאטְשׁ דֶער אַלְטֶער דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל אִיז שׁוֹין גֶעוֶוען גָאר צוּבְּרָאכֶען, אָהְן כֹּחוֹת, הָאט עֶר זִיךְ נִיט אָבְּגֶעזָאגְט צוּ דִינֶען דֶעם סֶענַאט פוּן וֶוענֶעדִיג מִיט זַיינֶע עֵצוֹת, און בַּיי וִויכְטִיגֶע שְׁאֵלוֹת אִין מְדִינָה־זַאכֶען פְלֶעגְט מֶען אָנְקוּמֶען צוּ אִיהְם. דֶער יוּנְגְסְטֶער זוּהְן, ר׳ שְׁמוּאֵל אַבְּרַבַּנֶאל, הָאט זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין סַאלוֹנִיקִי און הָאט דָארְט גֶעפִיהְרְט אַגְרוֹיסֶע יְשִׁיבָה.

דִי סְפָרַדִים, וָואס זַיינֶען פֶערְוָוארְפֶען גֶעוָוארֶען קַיין אַפְרִיקָא, הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ אוֹיסְגֶעצַייכֶענְט מִיט זֵייעֶרֶע גְרוֹיסֶע קֶענְטְנִיסֶע און הָאבֶּען אָפְט פִיל

גֶעהָאלְפֶען צוּ פֶערְבֶּעסֶערֶען דֶעם צוּשְׁטַאנְד פוּן זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער, וָואס הָאבֶּען נִיט אַזוֹי רוּהִיג גֶעלֶעבְּט צְוִוישֶׁען וִוילְדֶע פֶעלְקֶער. אִין מַארָאקְקָא הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַ יוּד, וָואס דִי מְלוּכָה הָאט אִיהְם זֶעהְר גֶעאַכְטֶעט. אִין פֶעץ אִיז גֶעוֶועהְן אַ גְרוֹיסֶע קְהִלָּה מֶעהְר פוּן פִינְף טוֹיזֶענְד מִשְׁפָּחוֹת און דָארְט הָאט אוֹיךְ גֶעלֶעבְּט אַ שְׁפַּאנִישֶׁער יוּד ר' שְׁמוּאֵל אַלְזַילֶזִי, וָואס אַלֶע אֵיינְוָואהְנֶער הָאבֶּען אִיהְם אַזוֹי לִיבּ גֶעהַאט אַז מֶען הָאט אִיהְם אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען פַאר'ן פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער גַאנְצֶער שְׁטָאדְט. אִין טְלֶעמְזֶען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט פִיל שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען און צְווִישֶׁען זֵיי הָאט זִיךְ בֶּעזָאנְדֶערְס אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זַיין שַׁארְפֶען כֹּחַ און חֲרִיפוּת ר' יַעֲקֹב בֵּי־רַב, וָואס אִיז אִין גַאנְצֶען אַלְט גֶעוֶוען אַכְטְ־צֶעהְן יָאהְר, וֶוען עֶר אִיז אַנְטְלָאפֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען, און אִיז דֶערְנָאךְ גֶעוָוארֶען אֵיינֶער פוּן דִי גְרֶעסְטֶע רַבָּנִים אִין דֶער וֶועלְט, וָואס נָאר ר' יַעֲקֹב פָּאלַאק, דֶער בֶּערִיהְמְטֶער רַב פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, הָאט זִיךְ גֶעקֶענְט גְלַייכֶען צוּ אִיהְם.

אִין אַלְזְשִׁיר אִיז אוֹיךְ אֵיינֶער פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען, ר' שִׁמְעוֹן דוּרַאן, אַ זוּהְן פוּנ'ם בֶּערִיהְמְטֶען רַב ר' שְׁלֹמֹה דוּרַאן, גֶעוָוארֶען דֶער מַנְהִיג פוּן דֶער גַאנְצֶער קְהִלָּה. עֶר אִיז גֶעוֶוען אַ גְרוֹיסֶער בַּעַל צְדָקָה, און אַז עֶס הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט וָואס אַ שִׁיף אִיז צוּבְּרָאכֶען גֶעוָוארֶען נֶעבֶּען סֶעווִילַא און מֶען הָאט פוּנְפְצִיג שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען פֶערְקוֹיפְט פַאר קְנֶעכְט קֵיין אַלְזְשִׁיר, הָאט ר' שִׁמְעוֹן דוּרַאן צוּנוֹיפְגֶעזַאמֶעלְט זִיבֶּען הוּנְדֶערְט רֶענְדְלֶעךְ און הָאט דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע יוּדֶען אוֹיסְגֶעלֵייזְט. אִין תּוּנִיס הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ בֶּעזֶעצְט פִיל סְפָרַדִים און צְווִישֶׁען זֵיי זַיינֶען בֶּעזָאנְדֶערְס בֶּעקַאנְט ר' אַבְרָהָם זַכּוּתָא, וָואס הָאט זִיךְ דָארְט וַוייטֶער בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט וִויסֶענְשַׁאפְטֶען, און הָאט דָארְט אִים יָאהְר 1505 אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בּוּךְ וֶועגֶען דֶער גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דִי יוּדֶען, וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „סֵפֶר הַיּוּחְסִין“, און ר' משֶׁה בֶּן יִצְחָק אַלַשְׁקַר, אַ גֶעטְרַייעֶר תַּלְמִיד פוּן ר' שְׁמוּאֵל אַלְוַולֶנְסִי, וָואס הָאט זִיךְ אָפְּגֶעגֶעבֶּען מִיט קַבָּלָה, נָאר עֶר הָאט אוֹיךְ גֶעהַאלְטֶען פוּן חֲקִירָה־סְפָרִים. דִי צְווֵיי לוֹמְדִים הָאבֶּען אָבֶּער לַאנְג נִיט גֶעקֶענְט בְּלַייבֶּען אִין תּוּנִיס און, אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְקֶע מִלְחָמוֹת צְווִישֶׁען שְׁפַּאנְיֶען און אַפְרִיקָא אִיז ר' אַבְרָהָם זַכּוּתָא אַרִיבֶּער קֵיין טִירְקַיי און אִיז דָארְט אִים יָאהְר 1515 גֶעשְׁטָארְבֶּען, און ר' משֶׁה אַלַשְׁקַר אִיז אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קֵיין מִצְרַיִם און הָאט זִיךְ דָארְט גֶעעֶלְטֶערְט אִין עוֹשֶׁר און אִין כָּבוֹד.

קֵיין מִצְרַיִם, און בֶּעזָאנְדֶערְס צוּ דֶער הוֹיפְּטְשְׁטָאדְט קַאִירָא, הָאבֶּען זִיךְ גֶעצוֹיגֶען זֶעהְר פִיל שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען און, מִיט דֶער צַייט אִיז זֵייעֶר צָאהְל גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען פוּן דִי הֵיימִישֶׁע, אַז זֵיי זַיינֶען אַהִין גֶעקוּמֶען אִיז דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער

פון אַלֶע יודֶען אִין מִצְרַיִם גֶעוֶוען אַ בֶּעזוּנְדֶער נָשִׂיא, ר' יִצְחָק כֹּהֵן שַׁאלְאַל, וָואס הָאט מִיט זַיין עֶהְרְלִיכְקַייט אוּן גוּטְסְקַייט נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶוען בַּיים סוּלְטַאן אוּן אִיהְם צוּלִיבּ הָאט דִי מְלוּכָה גֶעקוּקְט זֶעהְר פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיף אַלֶע יוּדֶען, אוּן הָאט גֶעהַאט דָאס גְרֶעסְטֶע צוּטְרוֹיעֶן אֲפִילוּ צוּ דִי פְרֶעמְדֶע, וָואס זֶענֶען עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג גֶעקוּמֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען. אֵיינֶער פוּן דִי פְרֶעמְדֶע, ר' דָוִד אִבֶּן־אַבִּי־זִמְרָה, הָאט בַּאלְד וִוי עֶר הָאט זִיךְ נָאר בֶּעזֶעצְט אִין קַאִירָא בֶּעקוּמֶען דִי גְרֶעסְטֶע שְׁטֶעלֶע בַּיי דֶער קְרוֹין אוּן הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זַיינֶע מַעֲלוֹת אוּן נוּצְלִיכְקַייט. אַז דֶער סוּלְטַאן סֶעלִים דֶער עֶרְשְׁטֶער הָאט אָבֶּער אִים יָאהְר 1517 אָבְּגֶענוּמֶען מִצְרַיִם, הָאבֶּען דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען גָאר דֶערְגְרֵייכְט צוּ אַ גְרוֹיסֶער מַדְרֵגָה, וַוייל סֶעלִים הָאט גֶעמַאכְט נַייעֶ אָרְדְנוּנְגֶען אִין דֶער מְדִינָה, דֶערְצוּ הָאט עֶר בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען פֶעהִיגֶע מֶענְשֶׁען אוּן אַזֶעלְכֶע הָאט עֶר נָאר גֶעקֶענְט גֶעפִינֶען צְווִישֶׁען דִי דָאזִיגֶע, וָואס שְׁפַּאנְיֶען הָאט זִיךְ מִיט זֵיי גֶעוָוארְפֶען. אַ שְׁפַּאנִישֶׁען יוּדֶען, ר' אַבְרָהָם דֶע קַאסְטְרָא הָאט עֶר גֶעמַאכְט פַאר פִינַאנְץ־מִינִיסְטֶער, אוּן עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען זִיךְ צוּ בֶּענוּצֶען מִיט זַיין הוֹיכֶען מַעֲמָד אוּן הָאט אִין זִין גֶעהַאט אִי צוּ אַרְבַּייטֶען פַאר דֶעם לַאנְד, אִי צוּ פֶערְזָארְגֶען זַיינֶע בְּרִידֶער. דֶעמָאלְט הָאט דִי מְלוּכָה אַיינְגֶעפִיהְרְט אַז יֶעדֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָה זָאל זִיךְ אוֹיסְקְלוֹיבֶּען אִיהְר אֵיינֶענֶעם רַב אוּן דֶער פְרִיהֶערִיגֶער נָשִׂיא, ר' יִצְחָק שַׁאלְאַל, אִיז אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אוּן הָאט זִיךְ דָארְט בִּיז'ן טוֹיט אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זַיין צְדָקָה אוּן מַעֲשִׂים טוֹבִים. אִין קַאִירָא, הָאט דֶער עוֹלָם אוֹיפְגֶענוּמֶען פַאר רַב ר' דָוִד אִבֶּן־אַבִּי־זִמְרָה אוּן עֶר אִיז אַזוֹי בֶּעלִיבְּט גֶעוֶוען אִין גַאנְצֶען לַאנְד, אַז עֶס אִיז אִיהְם גָאר אָהְן מִיה גֶעראטֶען אַיינְצוּפִיהְרֶען בַּיי דִי יוּדֶען פוּן מִצְרַיִם דִי אֵייגֶענֶע צַייט־רֶעכְנוּנְג, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעהַאט אוּמֶעדוּם. דִי יוּדֶען פוּן בָּבֶל הָאבֶּען אַכְטְצֶעהְן הוּנְדֶערְט יָאהְר כְּסֵדֶר גֶערֶעכֶענְט דִי צַייט פוּן דֶעם יָאהְר וָואס דֶער סִירִישֶׁער קֶענִיג סֶעלֵייקוּס הָאט אַיינְגֶענוּמֶען אַ גְרוֹיסֶע מִלְחָמָה אוּן וָואס פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי סֶעלֶעיקִידִישֶׁע צַייט־רֶעכְנוּנְג; חָאטְשׁ דִי סִירְיֶער זַיינֶען שׁוֹין לַאנְג אוּנְטֶערְגֶעגַאנְגֶען אוּן אַנְדֶערֶע פֶעלְקֶער הָאבֶּען זֵיי אַיינְגֶעשְׁלוּנְגֶען, וִוי דִי רֶעמֶער, בִּיזַאנְטִינֶער, מַחְמַדַנֶער, מָאנְגָאלֶען אוּן טֶערְקֶען, הָאבֶּען דִי יוּדֶען פוּן בָּבֶל זִיךְ נָאךְ גֶעהַאלְטֶען אָן דֶער סִירִישֶׁער יְרוּשָׁה אוּן פוּן זֵיי הָאבֶּען עֶס אוֹיךְ גֶענַאשְׁט דִי יוּדֶען פוּן מִצְרַיִם, אוּן דִי צַייט־רֶעכְנוּנְג אִיז בַּיי זֵיי גֶעוָוארֶען אַזוֹי הֵיילִיג אַז מֶען פְלֶעגְט פָּסוּל מַאכֶען אַ גֵט, וֶוען דֶער טָאג אִיז דָארְט גֶעוֶוען אָנְגֶעוִויזֶען אַנְדֶערְש. אַוַדַאי פְלֶעגֶען דֶערְפוּן אָפְּט אַרוֹיסְקוּמֶען מִאוּס'ע

זַאכֶען, און דַארִיבֶּער הָאט ר׳ דָוִד אִבֶּן־אַבִּי־זִמְרָה אֵיין מָאהְל פַּאר אַלֶע מָאהְל גֶעמַאכְט אַז אויךְ אִין מִצְרַיִם זָאל מֶען רֶעכְנֶען דִי יָאהְרֶען אָדֶער פוּנ׳ם חֻרְבַּן בֵּית הַמִקְדָשׁ, אָדֶער פוּן דֶער צַייט וָואס מֶען רֶעכֶענְט צַייט דִי וֶועלְט אִיז בֶּעשַׁאפֶען גֶעוָוארֶען, און טַאקִי זַיין גֶעשֶׁעצְטֶער נָאמֶען הָאט גֶעבְּרַאכְט דֶערְצוּ וָואס דִי יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אָפְּט לִיבּ זִיךְ צוּ עַקְשָׁן׳ען אִיבֶּער אַפּוּסְטֶע זַאךְ, הָאבֶּען אִיהְם גֶעפָאלְגְט אָהְן מַחֲלוֹקוֹת און אָהְן רַעשׁ.

דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין מִצְרַיִם אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶוען גָאר נִיט שְׁלֶעכְט, נָאר אֵיין קְלֵיינֶער אִיבֶּערְשְׁלַאג הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אִים יָאהְר 1524 און דִי יוּדִישֶׁע קְהִלָּה פוּן קַאִירָא אִיז גֶעוֶוען אִין אַגְרוֹיסֶער סַכָּנָה. דֶעם שֵׁנִי לְמַלְכוּת, אַחְמֶד שַׁיְטָן הָאט זִיךְ פֶערְגְלוּסְט צוּ וֶוערֶען אַזֶעלְבְּסְטשְׁטֶענְדִיגֶער מֶלֶךְ און עֶר הָאט גֶעגֶעבֶּען אַבֶּעפֶעהְל דֶעם פִינַאנְץ־מִינִיסְטֶער ר׳ אַבְרָהָם דֶע קַאסְטְרָא, עֶר זָאל הֵייסֶען גִיסֶען נַייעֶ מַטְבֵּעוֹת פוּן זַיין נָאמֶען. דֶע־קַאסְטְרָא אִיז אָבֶּער גֶעוֶוען זֶעהְר גֶעטְרַייא דֶעם סוּלְטַאן, הָאט עֶר זִיךְ נִיט וִוידֶערְשְׁטֶעלְט...

בּײַ זײ געהאַלטען אַ לאַנגע צײט און אַלע יאָהר פלעגט מען דעם 28 אֲדָר מאַכען אין קאירא אַ צװײטען פּוּרִים.

יְרוּשָׁלַיִם איז אױך שטאַרק בּעלעבּט געװאָרען דורך דעם װאָס פיל סְפָרַדִים האָבּען זיך דאָרט בּעזעצט, און גאָר אין אַ קורצער צײט האָבּען די שפּאַנישע יודען דאָרט אױך אָנגעהױבּען שפּילען אַ גרױסע ראָלע. אין די ערשטע זיבּען יאָהר איז פון זיבּציג מִשְׁפָּחוֹת געװאָרען צװײ הונדערט, און קױם זײנען אַװעקגעגאַנגען צװאַנציג יאָהר האָט זיך זײער צאָהל פערגרעסערט בּיז פונפצעהן הונדערט פאַמיליען, און אַלע האָבּען געהאַט פַּרְנָסָה בְּשֶׁפַע און זײנען אימשטאַנד געװען אױסצוהאַלטען די געצעהלטע אָרעמע לײט, װאָס האָבּען געמוזט לעבּען פון קְצָבָה. די צוגעקומענע יודען האָבּען פון יְרוּשָׁלַיִם געמאַכט גאָר אײן אַנדער שטאָדט, און בּעזאָנדערס האָט אין דעם געאַרבּײט דער בּעריהמטער דַרְשָׁן פון איטאַליען ר׳ עוֹבַדְיָה דע בַּרְטְנוֹרָא, װאָס האָט צװאַנציג יאָהר כְּסֵדֶר זיך געמיהט אײנצופיהרען שעהנע סְדָרִים אין דער יודישער קְהִלָּה, און מיט דער הילף פון די סְפָרַדִים און אױך פון ר׳ יִצְחָק שַׁלַאל, װאָס האָט זײן גאַנץ עֲשִׁירוּת אָבּגעגעבּען נאָר אױף צְדָקָה־זאַכען, איז איהם געראָטען די יודישע אײנװאָהנער פון יְרוּשָׁלַיִם אַרױספיהרען אױף אַזאַ מַדְרֵגָה אַז פאַר די, װאָס האָבּען זײ געזעהן פריהער, איז שױן שװער געװען זײ צו דערקענען. צװישען די פערדאַרבּענע מִדּוֹת װאָס מען האָט דעמאָלט אױס־געבּעסערט איז אױך געװען די תַּקָּנָה אַז יודען זאָלען ניט נעהמען קײן פאַלשע מַטְבֵּעוֹת און, אַז מען נאַרט אֲפִילוּ אײנעם פון זײ אָבּ און מען גיבּט איהם אַ פאַלשע מַטְבֵּעַ, מוז ער אַלײן לײדען דעם הֶיזֵק און טאָר זי קײן אַנדערן ניט אַװעקגעבּען, און מען זאָל ניט מאַכען קײן גאַנצע סְעוּדוֹת אױפ׳ן קֶבֶר פון שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא, װײל מענער און פרױען פלעגען זיך דאָרט אָנטרינקען מיט װײן און עס זענען אָפט דערפון אַרױסגעקומען ניט קײן שעהנע זאַכען.

נאָך דער הײליגער הױפּט־שטאָדט, האָט זיך די יודישע קְהִלָּה פון צְפַת גערעכענט פאַר אײנע פון די גרעסטע, װאָס האָט אױך בּעקומען איהר גלאַנץ דורך אַ שפּאַנישען לַמְדָן ר׳ יוֹסֵף סַרְגָסִי, פאַר װעלכען יודען און מַחְמַדָנער האָבּען גלײך דרך אֶרֶץ געהאַט. אַז דאַגוֹת הַפַּרְנָסָה האָבּען איהם געזאָלט װײטער אַװעקטרײבּען פון צְפַת, איז געבּליבּען בּײ דער גאַנצער שטאָדט מען זאָל איהם בְּשׁוּם אוֹפֶן ניט אַװעקלאָזען: מען האָט איהם בּעשטימט שְׂכִירוּת און צװײ דריטעל האָבּען געגעבּען דַוְקָא ניט קײן יודען. ר׳ יוֹסֵף סַרְגָסִי האָט זיך אֲפִילוּ צופיל בּעשעפטיגט מיט קַבָּלָה, נאָר דאָס האָט איהם פון דעסטװעגען

ניט געשאַדט צו זיין אֱמֶת פרומקייט און גוטהערציגקייט, וואס דערמיט האט ער זיך קונה אַהֲבָה געווען ביי אלע.

אין המשך האבען זיך אויך בעזעצט איבער פינף הונדערט יודישע משפחות פון שפאניען און פארטוגאל, וועלכע האבען זיך דארט אויסגעבויט אטהייערע שוהל, נאר זיי האבען זיך ניט געקענט האלטען צוזאמען און האבען געמאכט בעזונדערע מנינים, לויט דער צאהל פון די שטעדט, וואס זיי זיינען פון דארט פערטריבען געווארען.

די ערשטע צייט, וואס די שפאנישע יודען האבען פערבראכט אין טירקיי, איז פאר זיי געווען די גליקליכסטע, ווייל די סולטאנען באיאזעט דער צווייטע, סעלים דער ערשטע און סוליימאן דער ערשטע האבען זיי אויפגענומען מיט גרויס פריינדליכקייט, און ניט אומזיסט האט די טירקיי צו זיך צוגעצויגען כמעט די העלפט פון פערטריבענע. דאס לאנד האט אויך ניט בעדארפט קיין חרטה האבען דארויף: די שפאנישע יודען האבען באלד ארויסגעוויזען אז זיי זיינען זעהר פעהיגע ניט נאר צום מסחר, נאר אויך צו פערשידענע מלאכות און חכמות. זיי האבען געמאכט פאר דער טערקישער מלוכה כלי זין, פולווער, הארמאטען און אויב די טערקען האבען זיך גוט בעפעסטיגט האבען זיי געהאט עס צו פערדאנקען שפאניען, וואס האט זיי צוגעשיקט פערטיגע געלעהרטע און נוצליכע איינוואהנער. בעזאנדערס זיינען בעליבט געווארען די יודישע דאקטוירים, און עס איז ניט געווען איין לייטיש הויז וואס האט ניט מיט פערגעניגען געוואלט אנקומען צו א יודישען דאקטאר. איינער פון די שפאנישע יודען, ר' יוסף המון, איז געווען לייב-דאקטאר ביים סולטאן סעלים, און די גרויסע שטעלע איז אויך איבערגעגאנגען פון איהם צו זיינע קינדס-קינדער. זיין זוהן ר' משה המון, האט נאך איבערגעטראפען דעם פאטער מיט זיין פיינעם כאראקטער און מיט זיין גוטען קאפ; דער סולטאן פלעגט אהן איהם קיין זאך ניט טהאן און אפילו ביי א מלחמה האט איהם ר' משה המון געמוזט נאכפאהרען. אים יאהר 1535 איז ר' משה המון צוזאמען מיט'ן סולטאן געווען אין פערסיען און האט פון דארט מיטגעבראכט א גרויסען למדן ר' יעקב טוז, וועלכער האט די תורה איבערגעזעצט אויף פערסיש. די זעלבע איבערזעצונג, צוזאמען מיט א כאלדעאישע און אראבישע, האט ר' משה גע-לאזט דרוקען אויף זיין רעכנונג.

אין קאנסטאנטינאפעל האט זיך די יודישע קהלה פערגרעסערט מיט יעדען טאג, דורך די צוגעקומענע יודען פון שפאניען און פארטוגאל, און איז דעמאלט

שוין בּעשׁטאַנען פון דרייסיג טויזענד מענשען. די יודען האָבען דאָרט געהאַט פיר און פירציג שוהלען. נאָר יעדע שוהל האָט זיך געפיהרט בּעזונדער, נאָך די מנהגים, וואָס בּעלי בּתּים האָבען מיטגעבּראַכט פון דער אַלטער היים. נאָך'ן טויט פונ'ם בּעריהמטען לאַנד־רב ר' משה קפּסאלי, וועלכער האָט געגוג געאַרבּייט פאַר זיינע בּרידער בּיז ער האָט זיי אין דער טירקיי אַנידער געשטעלט אויף אַפעסטען מעמד, איז די שטעלע איבּערגעגאַנגען צו ר' אליהו מזרחי, וואָס איז אויך געוועהן אַגרויסער חשוב בּיי דער מלוכה און מען פלעגט איהם אָפט רופען צו די אסיפות פון די מיניסטאָרען, ער זאָל אויך זאָגען זיין דעה. חאָטש ר' אליהו מזרחי, וואָס האָט געשטאַמט פון גריכענלאַנד און האָט געלערענט אין אַדייטשער ישיבה, האָט זיך שטאַרק געהאַלטען אין דעם דרך פון די דייטשע רבּנים, פון דעסטוועגען איז ער ניט געוועהן קיין שונא פון חכמה און האָט גלייך געשטיצט אַלע וואָס בּעשעפטיגען זיך מיט וויסענשאַפט פונקט ווי די וואָס לערנען נאָר תּורה. אין דער יוגענד איז ער געוועהן אַגרויסער געגנער פון קראימעס און האָט זיי ניט געלאָזט קיין קאָפּ אויפהויבּען, נאָר אויף דער עלטער איז ער גאָר ווייכער געוואָרען, און אַז עס זיינען אַרויסגעשפּרונגען עטליכע פרומע, וואָס האָבּען געמאַכט אַחרם אויף די יודען, וואָס האָבען געשעפטען מיט קראימעס און לערנען צוזאַמען מיט זיי, און עס האָט געזאָלט דערפון אַרויס אַשטאַרק מחלוקת, האָט ר' אליהו מזרחי בּענוצט זיין קראַפט און האָט די קראימעס דוקא געשיצט. אויסער דעם לאַנד־רב האָבען די יודען געהאַט אַבּעזונדער פאַרשטעהער בּיי דער טירקישער מלוכה, שאַלתּיאל, וואָס איז אויך געוועזן זעהר איין עדלער מענש און פלעגט זיינע בּרידער טהאָן די גרעסטע טובות.

מעהר פון אַלע אַנדערע טירקישע שטעדט האָט אין יענער צייט צו זיך געצויגען די שפּאַנישע יודען סאַלוניקי, וואָס איז כּמעט גאָר אין גאַנצען געוואָרען אַגרויסע יודישע שטאָדט מיט זעקס און דרייסיג נייע שוהלען. די ספרדים האָבען דאָרט אָנגעהויבען שפּילען די הויפט־ראָלע און קיין אַנדער שפּראַכע ווי שפּאַניש רעדען דאָרט די יודען ניט עד היום. אין סאַלוניקי האָט זיך דעמאָלט בּעזעצט ר' יהודה בּנבנשתּי, אַאייניקעל פונ'ם בּעריהמטען ר' אברהם בּנבנשתּי, און אַזוי ווי פון זיין גאַנץ פערמעגען איז איהם נאָר געבּליבען אָבּצוראַטעווען דעם קאַסטען מיט ספרים און ער האָט איהם מיטגעבּראַכט קיין טירקיי, האָבּען זיך אַרום איהם געזאַמעלט אַלע לומדים און סאַלוניקי איז געוואָרען אַמקום תּורה. בּעזאָנדערס האָט מען אין סאַלוניקי געלערענט

קַבָּלָה, נָאר מִיט תַּלְמוּד און חָכְמָה הָאט מֶען זִיךְ אוֹיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען און אִין דֶעם הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט ר׳ יַעֲקֹב אִבֶּן חָבִיב, ר׳ יוֹסֵף טַאיְטַצַק און ר׳ שְׁמוּאֵל פְּרַאנְקָא.

דִי סְפָרְדִים הָאבֶּען אוֹיךְ אָנְגֶעשְׁפַּארְט אִין קְלֵיין-אַזְיֶען און הָאבֶּען גֶעהַאט נִיט קֵיין קְלֵיינֶע קְהִלּוֹת אִין אַמַזְיַא, בְּרוּסַא, טְרַיְא און טָאקַאט. אִין גְרִיכֶענְלַאנְד הָאבֶּען זֵיי זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין דְרַיי שְׁטֶעדְט: פַּטְרַס, נֶגְרָפָּנְטֶע און טְהֶעבֶּען, און הָאבֶּען זִיךְ דָארְט שְׁטַארְק גֶענוּמֶען צוּ לֶערְנֶען אַזוֹי אַז דִי טְהֶעבֶּענֶער יְשִׁיבָה הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שֵׁם׳ן אוֹיף דֶער וֶועלְט. אִין קַאנֶעאַ, אוֹיף דֶעם אִינְזֶעל קַאנְדִיַא, אִיז אוֹיךְ גֶעוָוארֶען אַגְרוֹיסֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה, און צְווֵיי מִשְׁפָּחוֹת, דֶיל-מֶדִיגוֹ, דִי קִינְדֶער פוּנ׳ם בֶּערִיהְמְטֶען פִילָאזָאף דֶיל-מֶדִיגוֹ, און קַפְּסַאלִי, דִי קְרוֹבִים פוּנ׳ם טִירְקִישֶׁען לַאנְד-רַב, הָאבֶּען זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר דִי פָארְשְׁטֶעהֶער. ר׳ אֵלִיָּהוּ קַפְּסַאלִי הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, אִים יָאהְר 1523, וֶוען אִין קַאנְדְיַא אִיז גֶעוָוארֶען אַגְרוֹיסֶע מַגֵּפָה, אַסֵפֶר וֶועגֶען דֶער גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דִי טֶערְקִישֶׁע מְלָכִים און הָאט דָארְט בֶּעשְׁרִיבֶּען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען, לוֹיט דִי אַנְטְלָאפֶענֶע און פֶערְטְרִיבֶּענֶע הָאבֶּען דֶערְצֵעהְלְט, אָהְן גוּזְמָאוֹת און נָאר דֶעם רֵיינֶעם אֱמֶת. מִיט דֶעם סֵפֶר הָאט עֶר גֶעוָואלְט טְרֵייסְטֶען דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע, וָואס דָאס חוֹלַאַת הָאט בַּיי זֵיי צוּגֶענוּמֶען נָאהֶענְטֶע און גֶעלִיבְּטֶע מֶענְשֶׁען, זֵיי זָאלֶען זֶעהְן אַז אוֹיף דֶער וֶועלְט טְרֶעפְט זִיךְ נָאךְ עֶרְגֶערְס און זָאלֶען זִיךְ לֶערְנֶען לַיידֶען, שְׁווַייגֶען און הָאפֶען—דִי דְרַיי זַאכֶען וָואס הַאלְטֶען דֶעם יוּדֶען אוֹיף דִי פִיס.....

אִין אִיטַאלְיֶען, וָואס אִיז גֶעוֶוען דֶער עֶרְשְׁטֶער פְּלַאץ וואוּהִין דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶערִיהְרְט פוּן שְׁפַּאנְיֶען און פָּארְטוּגַאל, זַיינֶען אוֹיךְ פֶערְבְּלִיבֶּען פִיל פוּן דִי פֶערְטְרִיבֶּענֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעקֶענְט לָאזֶען וַוייטֶער, און הָאבֶּען דַוְקָא גֶעמַאכְט נִיט שְׁלֶעכְט, ווַייל דִי פֶּעפְּסְטֶע אַלֶכְּסַנְדֶר דֶער זֶעקְסְטֶער, יוּלְיוּס דֶער צְוֵייטֶע, לֶעאָ דֶער צֶעהְנְטֶע און קְלֶעמֶענְס דֶער זִיבֶּעטֶע הָאבֶּען אִין זִין גֶעהַאט נָאר דִי מַטְבֵּעַ, און דֶערְפַאר זַיינֶען פַאר זֵיי דִי יוּדֶען גֶעוֶוען אַגַאנְצֶע סְחוֹרָה. דֶערְצוּ הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט דִי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים און נִיט נָאר דָאס פְּרָאסְטֶע פָאלְק, נָאר אֲפִילוּ דִי גְרֶעסְטֶע גַייסְטְלִיכֶע זַיינֶען גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶוען זִיךְ וֶוענְדֶען צוּ זֵיי און הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַוֶועקְקוּקֶען פוּן דִי אַלְטֶע וָואס הָאבֶּען פֶערְוֶועהְרְט קְרִיסְטֶען זִיךְ צוּ הֵיילֶען בַּיי יוּדֶען, אַ פְרַאנְצוֹיזִישֶׁער יוּד בָּאנֶעט דֶע לַאטֶעס, וָואס הָאט אַחוּץ מֶעדִיצִין זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט אוֹיךְ מִיט אַסְטְרָאנָאמְיֶע, און הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען עֶטְלִיכֶע

בִּיכֶער אוֹיף לַאטֵיינִישׁ, אִיז גֶעוֶוען לַייבּ־דָאקְטָאר בַּיים פַּאפְּסְט אַלֶכְּסַנְדֶר אוּן דֶערְנָאךְ בַּיים פַּאפְּסְט לֶעאָ אוּן בֵּיידֶע הָאבֶּען צוּ אִיהְם גֶעהַאט דָאס בֶּעסְטֶע צוּטְרוֹיעֶן. אֵיין אַנְדֶער יוּד ר׳ שִׁמְעוֹן צָרְפַתִּי אִיז גֶעוֶוען לַייבּ־דָאקְטָאר בַּיים פַּאפְּסְט יוּלִיוּס. דֶער קַארְדִינַאל דָאמֶענִיטְשִׁי גְרִיטְשִׁימַאנִי הָאט אוֹיךְ גֶעהַאלְטֶען בַּיי זִיךְ אַ יוּדִישֶׁען דָאקְטָאר, ר׳ אַבְרָהָם דֶע־בַּאלַמְשׁ, וֶועלְכֶער הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען אַ פָּאר סְפָרִים אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּן אַקְרִיסְט הָאט זֵיי אִיבֶּערְגֶעזֶעצְט אוֹיף לַאטֵיינִישׁ. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט עֶטְלִיכֶע יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים, ווִי ר׳ יְהוּדָה אָדֶער לוּידַאדֶעאוּס דֶע בְּלַאן פוּן פֶּערוּדְזְשִׁיַא אוּן ר׳ עוֹבַדְיָה אָדֶער סֶערְוַואדֶעאוּס דֶע־סְפוֹרְנוֹ, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט מֶעדִיצִין אִין רוֹם אוּן בּוֹלוֹנְיַא אוּן הָאט זַיינֶע הֶעבְּרֶעאִישֶׁע סְפָרִים מִיט אַלַאטֵיינִישֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג גֶעבְּרַאכְט פַאר אַמַתָּנָה דֶעם קֶענִיג הֵיינְרִיךְ דֶעם צְווייטֶען פוּן פְרַאנְקְרַייךְ. גְרֶעסֶער פוּן אַלֶע מִיט זַיינֶע קֶענְטְנִיסֶע אִיז גֶעוֶוען ר׳ יַעֲקֹב מַאנְטִין, נָאר דֶער עוֹלָם הָאט פוּן אִיהְם נִיט אַזוֹי גֶעהַאלְטֶען אִיבֶּער זַיין שְׁלֶעכְט הַארְץ. עֶר אִיז גֶעוֶוען נִיט נָאר בֶּערִיהְמְט אִין מֶעדִיצִין—אוּן צוּלִיבּ דֶעם הָאט עֶר פֶערְנוּמֶען דִי שְׁטֶעלֶע פוּן לַייבּ־דָאקְטָאר בַּיים פַּאפְּסְט, בַּיים שְׁלִיחַ פוּנ׳ם קֵייזֶער קַארְל דֶעם פִינְפְטֶען אוּן בַּיים פִירְסְט הֶערְקוּלָא גָאנְצַאגָא,—נָאר עֶר הָאט אוֹיךְ גֶעקֶענְט פִיל שְׁפְּרַאכֶען אוּן הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַסַךְ בִּיכֶער אוֹיף לַאטֵיינִישׁ, אִיטַאלְיֶענִישׁ אוּן אַרַאבִּישׁ. אֵיין סֵפֶר זַיינֶעם, וֶועלְכֶען עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעזֶעצְט פוּן אַרַאבִּישׁ, הָאט עֶר גֶעשֵׁיינְקְט דֶעם עֶלְטְסְטֶען פוּנ׳ם סֶענַאט אִין וֶוענֶעדִיג, אַנְדְרֶעאַס גְרִיטִי, וֶועלְכֶער הָאט שְׁטַארְק גֶעשֶׁעצְט זַיין גֶעלֶעהְרֶענְטְקַייט. נָאךְ אֵיין יוּדִישֶׁער גֶעלֶעהְרְטֶער הָאט אִין יֶענֶער צַייט קוֹנֶה שֵׁם גֶעוֶוען: דָאס אִיז גֶעוֶוען ר׳ אַבְרָהָם פַּרִיצוֹל פוּן פְרַאנְקְרַייךְ וָואס דַאֲגוֹת הַפַּרְנָסָה הָאבֶּען אִיהְם גֶעטְרִיבֶּען פוּן זַיין גֶעבּוּרְטְס־אָרְט אַוִוינְיָאן קַיין פֶערַארַא אוּן עֶר הָאט אִין אִיטַאלְיֶען בֶּעקוּמֶען דִי מֶעגְלִיכְקַייט זִיךְ אָבְּצוּגֶעבֶּען מִיט זַיינֶע גֶעלִיבְּטֶע ווִיסֶענְשַׁאפְט—מִיט דֶער בֶּעשְׁרַייבּוּנְג פוּן דֶער עֶרְד אוּן פוּן דִי אוּנ־בֶּעקַאנְטֶע לֶענְדֶער, ווִי אַשְׁטֵייגֶער אַמֶערִיקַא, וָואס מֶען הָאט נָאר וָואס עֶנְטְדֶעקְט, אוּן אַזוֹי ווִי דֶער הֶערְצָאג עֶרְקָאלֶע דֶי עֶסְטֶע אִיז גֶעוֶוען אַגְרוֹיסֶער לִיבְּהָאבֶּער פוּן חָכְמָה, הָאט עֶר ר׳ אַבְרָהָם פַּרִיצוֹל שְׁטַארְק מְקָרֵב גֶעוֶוען. אַזוֹי הָאבֶּען דִי בֶּערִיהְמְטֶע יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים אוּן לוֹמְדִים פוּן אֵיין זַייט אוּן דִי פֶעהִיגֶע סוֹחֲרִים אוּן בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט בֶּעלִיבְּט גֶעמַאכְט דִי יוּדֶען, אוּן דִי יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת פוּן רוֹם, נֶעאַפֶּעל, וֶוענֶעדִיג,

פַּאדוּאַ און אַנְקָאנַא הָאבֶען אָנְגֶעהוֹיבֶען צוּ בְּלִיהֶען. אִין גַאנְצֶען רוּהִיג זַיינֶען אָבֶער דִי יוּדֶען אִין אִיטַאלְיֶען נִיט גֶעוֶוען, וַוייל עֶס אִיז גֶעוֶוענְדְט גֶעוֶוען אִין דֶעם ווִינְטֶעל וָואס הָאט גֶעבְּלָאזֶען פוּן אוֹיבֶען: דָאס פָּאלְק הָאט טַאקִי צוּ זֵיי גָאר נִיט גֶעהַאט, נָאר קוֹים אִיז דִי מְלוּכָה גֶעוֶוען אַשְׁלֶעכְטֶע הָאט מֶען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶען צוּ זֵיי טְשֶׁעפֶּען גָאר אָהְן אַפַּארְוָואס. דַארִיבֶּער אִיז קֵיין וואוּנְדֶער וָואס גָאר פְּלוּצְלוּנְג הָאט מֶען אִיהְם יָאהְר 1516 אַיינְגֶעפִיהְרְט אַז אִין אַלֶע אִיטַאלְיֶענִישֶׁע שְׁטֶעדְט זָאלֶען דִי יוּדֶען הָאבֶען זֵייעֶר אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט אָרְט, וָואס מֶען הָאט גֶערוּפֶען „גְהֶעטָא“.

דִי מִשְׁפָּחָה אַבְּרַבַּנֶאל הָאט אִין אִיטַאלְיֶען אַלַאנְגֶע צַייט גֶעשְׁפִּילְט זֶעהְר אַגְרוֹיסֶע רָאלֶע, חָאטְשׁ דֶער אַלְטֶער דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל הָאט שׁוֹין דָארְט נִיט פִיל גֶעלֶעבְּט און זַיין עֶלְטֶערֶער זוּהְן לֶעאָן מֶדִיגוֹ הָאט זִיךְ אִין גַאנְצֶען דֶערְוַוייטֶערְט פוּן קָהָל'שֶׁע זַאכֶען און הָאט זִיךְ גָאר אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט וִויסֶענְשַׁאפְט. פוּן דִי דְרַיי בְּרִידֶער הָאט אִין אִיטַאלְיֶען מֶעהְר גֶעקְלוּנְגֶען דֶער נָאמֶען פוּנ'ם יוּנְגְסְטֶען ר' שְׁמוּאֵל אַבְּרַבַּנֶאל, וָואס הָאט גֶעלֶעבְּט קָרוֹב צוּ אַכְטְצִיג יָאהְר און הָאט זַיין גַאנְץ לֶעבֶען גֶעאַרְבַּייט נָאר פַאר יוּדֶען און פַאר דֶער טוֹבָה פוּן דֶער מְדִינָה, וָואס אִיז בַּיי אִיהְם גֶעוָוארֶען דָאס צְווַייטֶע פַאטֶערְלַאנְד. פוּנ'ם פָאטֶער הָאט עֶר גֶעיַרְשׁ'ט דִי גְרוֹיסֶע פֶעהִיגְקַייטֶען וֶועגֶען פִינַאנְץ זַאכֶען און אַז עֶר אִיז פוּן סַאלוֹנִיקִי צוּרִיקְגֶעקוּמֶען קֵיין נֶעאַפֶּעל הָאט אִיהְם דֶער וִויצֶע קֶענִיג דוֹן פֶּעדְרָא דֶע טוֹלֶעדָא גֶעגֶעבֶּען זֶעהְר אַשֵׁעהְנֶע שְׁטֶעלֶע, וָואס הָאט אִיהְם גֶעבְּרַאכְט אִי כָּבוֹד, אִי עֲשִׁירוּת. ר' שְׁמוּאֵל אַבְּרַבַּנֶאל אִיז נָאךְ אָבֶער גְלִיקְלִיכֶער גֶעוֶוען מִיט זַיין פַאמִילְיֶען־לֶעבֶען: זַיין פְרוֹי בֶּענְוֶוענִידַא אִיז גֶעוֶוען שֶׁעהְן, קְלוּג, גוּט און פְרוּם, און דָאס עֶדֶעלֶע פָאר פָאלְק הָאט זִיךְ גֶעקוֹיפְט לִיבְשַׁאפְט בַּיי יוּדֶען און בַּיי קְרִיסְטֶען און אַלֶע הָאבֶען זִיךְ גֶעבֶּענְשְׁט מִיט זֵיי. בֶּענְוֶוענִידַא'ן הָאט דֶער שֵׁנִי לְמֶלֶךְ גֶעבֶּעטֶען זִי זָאל עֶרְצִיהֶען זַיין טָאכְטֶער לֶעאָנָארַא און אַז פוּן דֶער קְלֵיינֶער לֶעאָנָארַא אִיז שְׁפֶּעטֶער אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען דִי גְרוֹיסֶע הֶערְצָאגִין פוּן טָאסְקַאנָא הָאט זִי נָאךְ אַלְץ גֶעדַיינְקְט אִיהְר יוּדִישֶׁע עֶרְצִיהֶערִין, זִי הָאט זִי שְׁטֶענְדִיג גֶערוּפֶען „מוּטְטֶער“ און אִיהְר צוּלִיב הָאט זִי דִי יוּדֶען גֶערֶעכֶענְט פַאר „בְּרִידֶער“.

אַוַדַאי זַיינֶען דִי אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען גֶעוֶוען מַאנְגַאטֶען גֶעגֶען זֵייעֶרֶע דַייטְשֶׁע בְּרִידֶער. סַךְ הַכֹּל אִיז אִין דַייטְשְׁלַאנְד גֶעוֶועהְן גָאר וֶוייניג יוּדֶען, וַוייל פוּן קֶעלְן, מַאיִנְץ, אִינְסְבּוּרְג און גַאנְץ שְׁוַואבֶּען הָאט מֶען זֵיי שׁוֹין לַאנְג אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען, נָאר דִי גֶעצֶעהְלְטֶע, וָואס זַיינֶען נָאךְ אִין עֶטְלִיכֶע עֶרְטֶער

געבּליבּען, האָבּען זיך אויך ניט געקענט גליקליך שעטצען מיט זייער לאַגע. דער קייזער פרידריך דער דריטער, וואָס דער בּעריהמטער למדן ר׳ יעקב בּן יחיאל לאַאַנס איז בּיי איהם געווען אַ גרויסער חשוב, האָט זיי אַפילו געוואָלט שיצען, און פאַר׳ן טויט האָט ער צוואה געלאָזט דעם זוהן ער זאָל די יודען אָבּהיטען פון שלעכטס, נאָר פון דעסטוועגען איז די מלוכה ניט אים שטאַנד געווען גובר צו זיין די שנאה פונ׳ם פאָלק און דער קייזער מאַקסימיליאַן האָט זיך נאָר בּעגנוגט דערמיט וואָס ער האָט געמאַכט ר׳ יאָזעלין לאַאַנס פון ראָסהיים פאַר אַ יודישען בּעל טענה, דאָס הייסט, ער האָט געמוזט געבּען אַ שבועה אַז אין אַלע זאַכען וואָס מען וועט איהם פרעגען וועגען יודען וועט ער זאָגען דעם ריינעם אמת. דאָס וואָס די דייטשע יודען האָבּען פאַר זיך געמוזט האָבּען אַ מליץ יושר—בּעווייזט אַז אַלע מאָל האָט מען אויף זיי עפּיס אַנדערס אויסגעטראַכט און יעדען טאָג איז אויסגעוואַקסען אַ נייע שאלה, וואָס מען האָט זיי בּעדאַרפט פאַרענטפערען. דער קייזער מאַקסימיליאַן איז געווען אַ מענש מיט זעהר אַ שוואַכען כאַראַקטער, יעדער האָט איהם געקענט בּויגען וואוהין ער האָט נאָר געוואָלט און דערפאַר איז די יודען אין זיין צייט שטאַרק בּיטער געוואָרען. אַז עס האָבּען זיך געפונען אַפּאָר עדעלע מענשען, וועלכע האָבּען איהם אויפגעקלעהרט אַז עס איז אַ עושר מען זאָל די יודען פריינדליך בּעהאַנדלען, האָט ער ניט גערעדט קיין אַנדער וואָרט און איז בּאַלד בּעשטאַנען דאַרויף; נאָר קוים זיינען טאַקי אין אַמינוט אַרום געקומען די גייסטליכע און האָבּען איהם איינגערעדט אַז די יודען זיינען שעדליך און אַז עס איז אַ גרויסע מצוה זיי אָנצוטהון צרות, האָט ער שוין געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ און האָט געגלויבּט אין אַלע ליגענס וועגען בּלוט אויף פסח און האָסטיעס, וואָס מען האָט איהם נאָר פאָרגעזאָגט. אַז די מלוכה איז איינגעשטאַנען בּיי אַזאַ ווינד אין פעלד, האָבּען זיך די שונאי ישׂראל רעכט צופיהרט די הענד, מען האָט געגזל׳ט און געהרג׳ט און עס איז אַזוי ווייט געקומען, אַז די דייטשע יודען האָבּען שוין אָנגעשריבּען אַבּעזונדער ודוי, ווייל כּמעט יעדען טאָג פלעגען יודען מקדש השם זיין. פאַר מאַקסימיליאַן איז די זאַך געוועהן ווי געפונען. אויף אַזוי פיל איז ער געווען זעלבּסטשטענדיג אַז ער האָט גערש׳ט דאָס פערמעגען פון די יודען, וועלכע האָבּען זיך פערלאָזט אויף איהם און דערנאָך האָבּען זיי דערפאַר מיט׳ן לעבּען בּעצאָהלט.

די איינוואָהנער פון נירענבּערג, וואָס די יודען זיינען בּיי זיי געווען ווי אַ דאָרן אין אויג, האָבּען אַ צונד געפונען אַ שעת הכּושר זיך נוקם צו זיין

אִין זֵיי און הָאבֶּען זִיךְ גֶעקְלָאגְט פַאר'ן קֵייזֶער מַאקְסִימִילִיַאן אַז דִי יוּדֶען זַיינֶען מְגַיֵר פִיל קְרִיסְטֶען, אַז זֵיי בֶּערַייסֶען דָאס פָאלְק דוּרְךְ דֶעם גְרוֹיסֶען פְּרָאצֶענְט בַּיי הַלְוָאוֹת, און אַז זֵיי בֶּעהַאלְטֶען און קוֹיפֶען אָב אַלֶע גְנֵבוֹת. דֶערְצוּ הָאט נָאךְ אֵיינֶער פוּן דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, דֶער רַייכֶער אַנְטָאנִיוּס קָאבֶּערְגֶער גֶעלָאזְט אָבְּדְרוּקֶען אוֹיף זַיין רֶעכְנוּנְג דָאס בּוּךְ פוּן דֶעם שְׁפַּאנִישֶׁען בַּיישְׁטְלִיכֶען אַלְפָאנְסָא דֶע סְפִּינַא, וֶועלְכֶער הָאט אוֹיף יוּדֶען אוֹיסְגֶערֶעדְט כָּל הָרָעוֹת, און הָאט עֶס צוּטְהֵיילְט אִין פָאלְק כְּדֵי דִי שִׂנְאָה זָאל נָאךְ דוּרְךְ דֶעם גְרֶעסֶער וֶוערֶען. מַאקְסִימִילִיַאן הָאט זֵיי בַּאלְד גֶעגֶעבֶּען אֵיין עֶרְלוֹיבְנִישׁ אַז זֵיי מֶעגֶען טְהוּן מִיט דִי יוּדֶען וָואס זֵיי ווִילֶען און עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל זֵיי גֶעבֶּען צַייט פִיר חֳדָשִׁים בִּיז זֵיי זָאלֶען אִין גַאנְצֶען אַרוֹיס פוּן דֶער שְׁטָאדְט. מִיט גְרוֹיס מִיה הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעפּוֹעל'ט, אַז דָאס הָאט פוּן זֵייעֶרְטְווֶעגֶען גֶעטַעֲנֶה'ט זֵייעֶר אַבַּעל טוֹבָה ווִילִיבַּאלְד פִּירְקְהֵיימֶער, מֶען זָאל זֵיי גֶעבֶּען צַייט נָאךְ אוֹיף דְרַיי חֳדָשִׁים, און דֶערְנָאךְ הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט אַלֶע, אִים יָאהְר 1599, אַוֶועק פוּן נִירִינְבֶּערג, וָואס הָאט גֶעמַאכְט אַתַּקָנָה אַז מֶעהְר זָאל מֶען קֵיין יוּדֶען אַהִין נִיט אַרַיינְלָאזֶען און אַלֶע יוּדִישֶׁע הַייזֶער און שׁוּהְלֶען זָאל צוּגֶעהֶמֶען דִי מְלוּכָה.

אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען דִי יוּדֶען פוּן אוּלְם, נֶערְדְלִינְגֶען, קָאלְמַאר און מַאגְדֶעבּוּרְג. עֶס זַיינֶען נָאךְ גֶעבְּלִיבֶּען דְרַיי יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת אִין רֶעגֶענְסְבּוּרְג, וָוארְמְס און פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיִן. נָאר דִי רֶעגֶענְשְׁבּוּרְגֶער קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ מִתְקַנֵא גֶעוֶוען אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט און הָאבֶּען אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוֹדֵף'ן דִי יוּדֶען. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶע־קוּמֶען אַז מֶען הָאט יוּדֶען נִיט גֶעוָואלְט פֶערְקוֹיפֶען קֵיין בְּרוֹיט און קֵיין מֶעהְל, אוֹיפ'ן מַארְק הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעטָארְט אַרוֹיסְוַוייזֶען, און זֶעהְר אָפְט פְלֶעגֶען זֵיי זִיצֶען הוּנְגֶערִיג און מִיט גֶעלְד אִין דִי קֶעשְׁענֶעס. אַזאַ לַאגֶע הָאט לַאנְג נִיט גֶעקֶענְט אוֹיסְהַאלְטֶען און דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט צוּלוֹיפֶען נָאךְ אֵיידֶער עֶס אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דֶער בֶּעפֶעהְל מֶען זָאל זֵיי אַרוֹיסְטְרַייבֶּען.

דִי בֶּעהְמִישֶׁע יוּדֶען זַיינֶען נִיט גֶעוֶוען גְלִיקְלִיכֶער פוּן דִי דַייטְשֶׁע. אִין פְּרַאג פְלֶעגְט אָפְט דָאס פָאלְק אָנְפַאלֶען אוֹיף דֶער יוּדִישֶׁער גַאס און רַאבֶּעוֶוען, און נִיט אֵיין מָאהל הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען גֶעבֶּעטֶען דֶעם קֶענִיג לַאדִיסְלוֹיס עֶר זָאל זֵיי בֶּעפְרַייעֶן פוּן דִי יוּדֶען, דֶער קֶענִיג אִיז גֶעוֶוען פֶערְטִיג זֵיי עֶס צוּלִיב צוּ טְהוּן, נָאר דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעהַאט צְווִישֶׁען דִי גְרוֹיסֶע לַייט אַסַךְ גוּטֶע פְרַיינְד און מֶען הָאט דִי זַאךְ פֶערְרִיבֶּען. אִין פְּרַאג הָאט ר' גֵרְשׁוֹן כֹּהֵן, וָואס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן דֶער אִיטַאלְיֶענִישֶׁער מִשְׁפָּחָה זָאנְטְשִׁין, וֶועלְכֶע הָאט

זיך בּעשעפטיגט מיט בּוכדרוקערײַ, געעפענט, אים יאהר 1503, א יודישע דרוק וואס האט נור געדרוקט סדורים; קיין אנדערע ספרים, אפילו תּלמוד האט מען דעמאלט ניט בּעדארפט, ווייל אין דײַטשלאנד זײַנען געווען גאר ווייניג לומדים און אויסער דעם בּעריהמטען רב ר' יעקב פּאלאק, וואס האט אין אייראפּא געשפּילט די איינענע ראלע ווי ר' יעקב בּ"רב אין אזיען, איז קיינעם ניט אין זין געווען זיך אבּצוגעבּען מיט לערנען.

גוט איז געווען די יודען אין פּוילען און אויך אין ליטא, ווייל דארט האט דאס פאלק ניט געהאט אזא שטארקע דעה, די קאטוילישע גײַסט־ליכע האבּען גאר ניט געקענט מאכען מיט'ן גיפט, וואס זיי האבּען ארײַנ־געלאזט, און בּיי די פּריצים איז דער יוד געווען תּקיף און בּיי זיי אלדינג אויסגעפיהרט. די פּוילישע יודען זײַנען אויך געווען זעהר נוצליכע אײַנוואהנער און אויסער ערדארבּײַט האבּען זיי זיך בּעשעפטיגט מיט מלאכה און מסחר. די גוטע געזעצע, וואס דער קעניג קאזימיר האט אײַנגעפיהרט, האבּען געשיצט די יודען, און ווען זײַנע בּיידע זיהן, יאהאן אלבּערט און אלכּסנדער, האבּען זיך געפּראופט א בּיסעל צו פערקלענערען די רעכטע פון די יודען, איז עס געווען גאר אויף א קורצער צייט, און אז די מלוכה איז איבּערגעגאנגען צום קעניג סיגיזמונד דעם ערשטען, וואס האט געהערשט מעהר פון פערציג יאהר, איז דער מעמד פון די יודען געווארען נאך בּעסער. זיי האבּען גאר בּעדארפט צאהלען מס און ווייטער האט זיך די מלוכה גאר צו זיי ניט געמישט, די רבּנים האבּען געהאט די גאנצע מאכט און דאס אינווייניגסטע יודיש לעבּען האט זיך געפיהרט פרײַ און זעלבּסטשטענדיג.

ניט אומזיסט האבּען זיך געלאזט קיין פּוילען די אומגליקליכע יודען פון אנדערע לענדער און בּעזאנדערס פון דײַטשלאנד. די צאהל פון די דײַטשע יודען וואס האבּען זיך בּעזעצט אין פּוילען איז געווען אזוי גרויס אז די יודען, וואס האבּען דארט געוואהנט פון פריהער, האבּען זיך געגען זיי גאר ניט אנ־געזעהן. עס האט גאר ניט געדויערט, האבּען די דײַטשע יודען אנגעהויבּען שפּילען אין פּוילען א גרויסע ראלע און האבּען כּמעט ווי אײַנגעשלונגען זייערע פּוילישע בּרידער. די פּוילישע יודען האבּען אבּער דארויף קיין חרטה ניט גע־האט, ווייל די דײַטשע האבּען מיט זיך מיטגעבּראכט דעם טהײַערשטען אוצר, וועלכען די שונאים האבּען ניט געקענט בּיי זיי אבּצונעהמען, די תּורה. עס האבּען זיך אשאט געגעבּען פון בּייערן, שוואבּען, בּעהמען און עסטרייך גרויסע לומדים, זיי האבּען אין אלע שטעדט געעפענט ישיבות

און יודישע קינדער האבען ווייטער אנגעהויבען לערנען גמרא און ארויסוויזען זייערע חריפות. אחוץ דעם האבען די דייטשע יודען געמאכט אז אלע יודען פון פוילען און ליטא זאלען זיך בעדינען מיט דער דייטשער שפראכע, ווייל זיי האבען געוואלט אז פונקט ווי די ספרדים האבען אומעדום, וואו זיי זיינען נאר פערטריבען געווארען, איינגעפיהרט מען זאל נאר ריידען שפאניש, אזוי זאלען אלע, וואס וואהנען אינאיינעם מיט די אשכנזים, נאר ריידען דייטש. דאס האבען זיי געטהון אומיסטען כדי די פערשידענע לשונות זאלען ניט אבזונדערן די יודען אין יעדען לאנד און עס זאל צווישען זיי קענען זיין מעהר אחדות. פון יענער צייט אן האט עברי־טייטש אנגעהויבען הייסען „יודיש" און אלע יודען פון די סלאווישע לענדער האבען בעקומען אבעזונדער לשון, וואס האט זיי שוין ניט געלאזט זיך אויסמישען מיט אנדערע און האט שטארק בעפעסטיגט צווישען זיי די ליבע צו זייער פאלק און צו זייער אמונה.

די צייט פון דער רעפארמאציאן.

1 די מענשענפריינדע און די רעפארמאציאן.

(1500—1530 נאך קריסטוס געבורט).

די רעפארמאציאן, דאס הייסט: איבערמאכען איין אלטע זאך וואס האט אין זיך חסרונות אויף אנייער מיט מעהר מעלות, האט זיך דווקא אנגעהויבען אין דייטשלאנד, ווייל דארט האט מען זיך פריהער ווי ערגיץ אנדערש ארומגעקוקט, אז די קאטאלישע גייסטליכע ציהען איבער דעם בויגען מיט זייער הנהגה, מיט זייער בערייסען די וועלט, מיט דער שרעקליכער שנאה וואס זיי מאכען אן, און מען האט זיך גענומען אויסבעסערן די פעהלער און איינפיהרען אזעלכע דינים, וואס זאלען מעהר פאסען פאר דער אמונה, וועלכע איז פון אנהויב אן געבויט אויף מענשענליבע. א ביסעל האבען די יודען געהאט אנגיעה אין דער רעפארמאציאן, ווייל די איינענע, וואס האבען געפרעגט שאלות אויפ'ן תלמוד און געפונען דארט חסרונות, האבען שוין קיין כבוד ניט געלייגט אויף קריסטליכע הייליגע ספרים און האבען דארט אויך אבגעזוכט ניט ווייניג זאכען, וואס האט זיי געמוזט קשה זיין. דערפאר האבען די יודען אויך גע־נאסען דעם זכות, און אז עס האט אנגעהויבען ליכטיגער ווערען האט זיך זייער

לַאנְגֶע גֶעווִים פֶערְבֶּעסֶערְט. נָאר אֵיידֶער עֶס װֶערְט טָאג מוּז זִיךְ נָאךְ דִי פִינְסְטֶערְנִיס פֶערְשְׁטַארְקֶען, אוּן דַארִיבֶּער הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאט גֶענוּג צָרוֹת בִּיז עֶס הָאט זִיךְ גֶעווִיזֶען עֶפֶּעס אַ יְשׁוּעָה.

אֵיינֶער פוּן דִי רְשָׁעִים, וָואס אִיז אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען טַאקִי פוּן יוּדֶען אוּן זֵיי הָאבֶּען אִיהְם גֶעהַאט אַלַאנְגֶע צַייט צוּ גֶעדֵיינְקֶען, אִיז גֶעװֶען יוֹסֵף פְּפֶעפֶּערְקָארְן, אַ גְרָאבֶּער יוּנְג אַ קַצָּב, וָואס מֶען הָאט אִיהְם גֶעחַאפְּט מִיט אַ גְנֵיבָה אוּן עֶר הָאט זִיךְ בֶּעפְרַייהְט פוּנ'ם עוֹנֶשׁ דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט זִיךְ צוּזַאמֶען מִיט וַוייבּ אוּן קִינְדֶער גֶעלָאזְט טוֹיפֶען, װֶען עֶר אִיז שׁוֹין אַלְט גֶעװֶען קָרוֹב צוּ פֶערְצִיג יָאהְר. אָט דִי טְהַייעֶרֶע מְצִיאָה הָאבֶּען אִין קֶעלְן אוֹיפְגֶעחַאפְּט דִי קַאטוֹילִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע, ווִי דֶער אִינְקְווִיזִיטָאר הָאכְשְׁטְרַאטֶען אוּן אַרְנָאלְד פוּן טוּנְגֶערְן, וָואס הָאבֶּען גֶעדַאנְקְט גָאט װֶען עֶר הָאט זֵיי בֶּעשֶׁערְט עֶפֶּעס אַנַייעֶם גֶעטוֹיפְטֶען יוּדֶען עֶר זָאל קֶענֶען זַיין אֵיין עֵדוּת גֶעגֶען זַיינֶע בְּרִידֶער אוּן מַאכֶען אוֹיף זֵיי בִּלְבּוּלִים. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט דֶעמָאלְט גֶעאַרְבַּייט גֶעגֶען דִי יוּדֶען אַרְטוּאִין דֶע־גְרַאעֶס, וָואס הָאט גֶעהַאלְטֶען אִין אֵיין אוּנְטֶערְהִיצֶען דָאס פָאלְק מִיט בִּיכֶער, וָואס זַיינֶען פוֹל גֶעװֶען מִיט שְׁקָרִים אוּן כְּזָבִים. דִי בִּיכֶער אִיז עֶר אָבֶּער אַלֵיין נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעװֶען צוּ שְׁרַייבֶּען: ווִי װֵיינִיג קוּנְצֶען מֶען דַארְף הָאבֶּען דַארוֹיף אַז מֶען זָאל רֵיידֶען שְׁלֶעכְטְס אוֹיף יוּדֶען מוּז מֶען חָאטְשׁ, פוּן יוֹצֵא װֶעגֶען, אָנְוַוייזֶען אַ פָּסוּק פוּן תנ״ךְ, אַ מֵימְרָא פוּן גְמָרָא אוּן דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ אַזֶעלְכֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען פַארְגֶעלְד פֶערְקוֹיפְט דָאס בִּיסֶעל תּוֹרָה, וָואס עֶר הָאט בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען צוּ זַיינֶע בִּיכֶער. פְרִיהֶער הָאט אִיהְם גֶעהָאלְפֶען אַ גֶעװֶעזֶענֶער רַב, וָואס הָאט זִיךְ גֶעטוֹיפְט אוּן אַװֶעקְגֶעװָארְפֶען אַ גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה, װֶען עֶר אִיז שׁוֹין אַלְט גֶעװֶען פוּפְצִיג יָאהְר, וִויקְטָאר פָאן קַארְבֶּען. נָאר, ווִי עֶס שַׁיינְט, הָאט אַרְטוּאִין דֶע־גְרַאעֶס נִיט גֶעהַאט קֵיין גְרוֹיס נַחַת פוּנ׳ם רָב׳ס לַמְדָנוּת אוּן עֶר הָאט זִיךְ גֶעחַאפְּט צוּם קַצָּב אוּן הָאט אוּנְטֶער פְּפֶעפֶּערְקָארְנ'ס נָאמֶען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בּוּךְ, וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „דֶער שְׁפִּיגֶעל“. אִין דֶעם בּוּךְ הָאט פְּפֶעפֶּערְקָארְן אוֹיפְגֶעטְהוּן אַזַא הַמְצָאָה: עֶר הָאט זִיךְ קְלָאמֶערְשְׁט גֶעװֶענְדֶעט צוּ דִי קְרִיסְטֶען מִיט אַ בַּקָּשָׁה זֵיי זָאלֶען לֶעבֶּען ווִי בְּרִידֶער מִיט דִי יוּדֶען, זֵיי נִיט שְׁלָאגֶען נִיט רַאבֶּעװֶען, וַוייל זֵיי זַיינֶען אֵייגֶענְטְלִיךְ גָאר נִיט אַזוֹי שׁוּלְדִיג, דִי גַאנְצֶע עַוְלָה אִיז נָאר וָואס זֵיי נֶעהְמֶען פְּרָאצֶענְט אוּן ווִילֶען נִיט גֵיין אִין דִי קִירְכֶען הֶערֶען דִי דְרָשׁוֹת פוּן דִי גַייסְטְלִיכֶע, אוּן דָאס הָאט נָאר דֶער תַּלְמוּד אָנְגֶעאַרְבַּייט; עֶר הָאט זֵיי אַרָאבְּגֶעפִיהְרְט פוּנ׳ם װֶעג אוּן דַארִיבֶּער דַארְף מֶען זֶעהְן אַז פוּן דֶער גְמָרָא

זָאל קֵיין זֵכֶר נִיט בְּלַייבֶּען. מִיט אַזַא אוֹיסְרֵייד הָאט פְּפֶעפֶּערְקָארְן גֶעוָואלְט בֶּענַייעֶן דִי אַלְטֶע גְזֵרָה וֶועגֶען פֶערְבְּרֶענֶען דֶעם תַּלְמוּד אוּן הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז מִיט זַיין בּוּךְ וֶועט עֶר עֶס פּוֹעֵל'ן בַּיי דֶער מְלוּכָה. דִי יוּדֶען זַיינֶען אָבֶּער קֵיין מָאהְל קֵיין נַארָאנִים נִיט גֶעוֶוען, זֵיי הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען וָואס פַאר אַ בַּעַל טוֹבָה פְּפֶעפֶּערְקָארְן קֶען זֵיי זַיין, אוּן וָואס פַאר אַ גִיפְט עֶס לִיגְט אִין זַיינֶע זִיסֶע דִבּוּרִים, אוּן הָאבֶּען בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ קוֹל, אַז דָאס אִיז מֶעהְר נִיט וִוי אַיין אוֹיפְטְהוּא, כְּדֵי מֶען זָאל בַּיי זֵיי רַייסֶען גֶעלְד. דֶערְמִיט הָאבֶּען זֵיי פְּפֶעפֶּערְקָארְן אַרוֹיסְגֶעבְּרַאכְט פוּן דֶער הָעָזָה, עֶר הָאט בַּאלְד אַרָאבְּגֶענוּמֶען דִי מַאסְקֶע פוּן יֹשֶׁר אוּן אִיז שׁוֹין אַרוֹיס גֶעגֶען דִי יוּדֶען מִיט דֶער גַאנְצֶער רִשְׁעוּת; עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט עֶטְלִיכֶע נַייעֶ בִּיכֶער אוּן הָאט דָארְט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז דִי יוּדֶען זַיינֶען הֶפְקֵר־מֶענְשֶׁען, אַז עֶס אִיז דִי גְרֶעסְטֶע מִצְוָה זֵיי צוּ בְּרֵיינְגֶען אוֹיפ'ן פַייעֶר, אַז מֶען דַארְף בַּיי זֵיי צוּנֶעהְמֶען אַלֶע הֵיילִיגֶע סְפָרִים אוּן דִי קִינְדֶער מוּז מֶען מִיט גֶעוַואלְד טוֹיפֶען.

דִי צַייטֶען הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער פָּארְט אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען. פְרִיהֶער וָואלְט פְּפֶעפֶּערְקָארְן גָאר נִיט בֶּעדַארְפְט אַזוֹי פִיל טַעֲנֶה'ן, עֶר וָואלְט אָהְן בִּיכֶער אוּן גָאר אָהְן רַאיוֹת גֶעפִינֶען אַ סַךְ בַּעֲלָנִים אוֹיף יוּדֶען צוּ שְׁלָאגֶען, נָאר אַצוּנְד אִיז עֶס אִיהְם זֶעהְר שְׁוֶוער אָנְגֶעקוּמֶען, וַוייל דִי מְלוּכָה הָאט אִיהְם נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען אוּן צוּ דִי גְרוֹיסֶע עֶדֶעלְלַייט, וָואס הָאבֶּען גֶעהַאט בַּיי זִיךְ יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים אוּן אַנְדֶערֶע חֲשׁוּבִים, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זֵיי אוֹיפְגֶעקְלֶעהְרְט וָואס פַאר אַ נֶפֶשׁ פְּפֶעפֶּערְקָארְן אִיז הָאט עֶר קֵיין שְׁלִיטָה נִיט גֶעקֶענְט הָאבֶּען. אַז פְּפֶעפֶּערְקָארְן מִיט זַיין חֶבְרָה הָאבֶּען דֶערְזֶעהְן אַז זֵייעֶר גַאנְצֶע מִיה קֶען זַיין אוּמְזִיסְט, זַיינֶען זֵיי גֶעפַאלֶען אוֹיף אַיין אַנְדֶער שֵׂכֶל אוּן הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט גָאר אַ נַייעֶם וֶועג צוּם קֵייזֶער מַאקְסִימִילְיַאן: אִין מִינְכֶען הָאט גֶעוָואהְנְט אִין אַ קְלוֹיסְטֶער (מָאנַאסְטִיר) דֶעם קֵייזֶער'ס שְׁוֶועסְטֶער קוּנִיגוּנְדֶע, וָואס הָאט אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעהַאט גֶענוּג צָרוֹת אוּן, אַז זִי אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אַיין אַלְמָנָה הָאט זִי זִיךְ אִין גַאנְצֶען אָבְּגֶעזָאגְט פוּן דֶער וֶועלְט אוּן הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ פְרוּמְקַייט. אָט צוּ דֶער פְרוּמֶער פְּרִינְצֶעסִין הָאט מֶען אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט פְּפֶעפֶּערְקָארְן מִיט גְרוֹיסֶע רֶעקָאמֶענְדַאצְיֶעס, עֶר זָאל אִיהְר פֶערְשְׁטֶעהְן גֶעבֶּען וָואס פַאר אַ נֵייטִיגֶע זַאךְ עֶס וָואלְט גֶעוֶוען פַאר דֶער קַאטוֹילִישֶׁער קִירְכֶע מֶען זָאל מַאכֶען אַ תֵּל פוּן דִי יוּדֶען אוּן זֵייעֶר אֱמוּנָה. בַּיי קוּנִיגוּנְדֶע'ן אִיז זֶעהְר אָנְגֶעלֵייגְט גֶעוֶוען וָואס זִי קֶען זִיךְ אָנְנֶעהְמֶען גָאט'ס קְרִיוְודֶע, אוּן זִי הָאט בַּאלְד גֶעגֶעבֶּען אַ בְּרִיף צוּם בְּרוּדֶער עֶר זָאל אִין דֶער זַאךְ נִיט שְׁוַוייגֶען אוּן וֵוינִיגְסְטֶענְס הֵייסֶען

פֶערבְּרֶענֶען דֶעם שֶׁעדְלִיכֶען תַּלְמוּד. מִיט קוּנִיגוּנְדֶע'ס בְּרִיעף אִיז פְּפֶעפֶערְקָארְן אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען גְלַייךְ צוּ מַאקְסִימִילְיַאן אִין לַאגֶער, אַלֵיין הָאט עֶר מִן הַסְתָּם אוֹיךְ נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט קֵיין שְׁוַוארְצֶע פַארְבֶּען אוּן הָאט פָארְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם קֵייזֶער אַז דָאס גַאנְצֶע גְלִיק פוּן דֶער מְדִינָה הֵיינְגְט נָאר אָב פוּן דִי עֶטְלִיכֶע גְמָרוֹת וָואס מֶען וֶועט צוּנֶעהְמֶען בַּיי דִי יוּדֶען, אוּן דֶעם 10 טֶען אוֹיגוּסְט 1509 אִיז אַרוֹיס אַ בֶּעפֶעהְל: אַז פְּפֶעפֶערְקָארְן הָאט דָאס רֶעכְט אַרוּמְצוּפָאהְרֶען אִיבֶּער גַאנְץ דַייטְשְׁלַאנְד אִיבֶּערְקוּקֶען דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים, עֶר מֶעג הֵייסֶען פֶערְבְּרֶענֶען דִי דָאזִיגֶע וָואס עֶר וֶועט גֶעפִינֶען פַאר שֶׁעדְלִיךְ אוּן וֶוער פוּן דִי יוּדֶען עֶס וֶועט זִיךְ אַרוֹיסְשְׁטֶעלֶען אַקֶעגֶען אִיהְם וֶועט בֶּעקוּמֶען דִי גְרֶעסְטֶע שְׁטְרָאף.

אַז פְּפֶעפֶערְקָארְן הָאט בֶּעקוּמֶען בַּיים קֵייזֶער אַזַא פַּאפִּיר, וָואס מַאכְט אִיהְם כִּמְעַט פַאר אַ בַּעַל הַבַּיִת אִיבֶּער אַלֶע יוּדֶען, הָאט עֶר זִיךְ בַּאלְד גֶעוָוארְפֶען קֵיין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין, וַוייל עֶרְשְׁטֶענְס, זַיינֶען דָארְט גֶעוֶוען אַסַךְ לוֹמְדִים אוּן עֶר הָאט בַּיי זֵיי גֶעקֶענְט פַארְנֶעהְמֶען גֶענוּג סְפָרִים, אוּן, צְווייטֶענְס, אִיז דָארְט דֶעמָאלְט גֶעוֶועהְן אַ יְרִיד, אוּן דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶערֶעכֶענְט אַז עֶס וֶועט אִיהְם גֶערָאטֶען צוּ פֶערְהַאלְטֶען פִיל סְפָרִים, וָואס מֶען הָאט אַהִין גֶעבְּרַאכְט צוּ פֶערְקוֹיפֶען. פוּנְקְט עֶרֶב סֻכּוֹת, פְרַייטַאג דֶעם 28 טֶען סֶעפְּטֶעמְבֶּער 1509, אִיז עֶר אָנְגֶעקוּמֶען קֵיין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין. עֶר הָאט בַּאלְד גֶעשִׁיקְט צוּנוֹיפְרוּפֶען אַלֶע יוּדִישֶׁע אַיינְוָואהְנֶער אִין שׁוּל אַרַיין, קוֹדֶם כָּל הָאט עֶר בַּיי זֵיי צוּגֶענוּמֶען אַלֶע סִדוּרִים אוּן אַחוּץ דֶעם הָאט עֶר נָאךְ גֶעהֵייסֶען פַארְמַאכֶען דִי שׁוּל, כְּדֵי מֶען זָאל דָארְט נִיט קֶענֶען בֶּעהַאלְטֶען אוּן עֶר זָאל פְרֵיי זוּכֶען סְפָרִים אִין יֶעדֶען יוּדִישׁ הוֹיז. דֶערְמִיט אָבֶּער וָואס עֶר הָאט גֶעוָואלְט פַארְשְׁטֶערְן דֶעם יוּדִישֶׁען יוֹם טוֹב הָאט עֶר אִיבֶּערְגֶעצוֹיגֶען דָאס שְׁטְרִיקֶעל, דִי יוּדֶען הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַלַארְם אוּן דִי גַייסְטְלִיכֶע, וָואס הָאבֶּען גֶעזָאלְט הֶעלְפֶען פְּפֶעפֶערְקָארְן, זַיינֶען גֶעבְּלִיבֶּען שְׁטֶעהְן פוּן וַוייטֶענְס אוּן הָאבֶּען סַיי וִוי סַיי גֶעפָאדֶערְט אַז מֶען זָאל דִי זַאךְ אָבְלֵייגֶען אוֹיף עֶטְלִיכֶע טֶעג בִּיז חוֹל הַמוֹעֵד. דֶערְוַוייל הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען גֶעוֶוענְדֶעט צוּם אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ פוּן מַאינְץ אוּרִיאֵל פָאן גֶעמִינְגֶען אוּן עֶר הָאט בַּאלְד גֶעשְׁרִיבֶּען צוּ דִי גַייסְטְלִיכֶע זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט מִישֶׁען, אוּן אוֹיף זֵיי קוּקֶענְדִיג הָאט זִיךְ שׁוֹין קֵיינֶער נִיט גֶעוָואלְט רִיהְרֶען אוּן פְּפֶעפֶערְקָארְן אַלֵיין, אָהְן אַ שׁוּם הִילְף בַּיי דֶער זַייט, הָאט גָאר נִיט גֶעקֶענְט מַאכֶען. קוּים הָאבֶּען דִי יוּדֶען שׁוֹין גֶעהַאט מֶעהְר צַייט, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען: מֶען הָאט צוּשְׁרִיבֶּען בְּרִיעף צוּ אַלֶע יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת פוּן דַייטְשְׁלַאנְד אַז יֶעדֶער זָאל טְהוּן וָואס עֶר קֶען, וַוייל עֶס אִיז אַיין אוּמְגְלִיק פַארְן כְּלַל יִשְׂרָאֵל; אַ שְׁלִיחַ

מְיוּחָד, ר׳ יוֹנָתָן צִיוֹן, הָאבֶּען זֵיי אַוֶועגְגֶעשִׁיקְט צוּם קֵייזֶער, כְּדֵי עֶר זָאל אִיהְם אוֹיפְקְלֶעהְרֶען אַז אִין פְּפֶעפֶּערְקָארְן׳ס מְסִירוֹת אִיז נִיטָא קֵיין אֵיינְצִיג וָוארְט אֱמֶת, אוּן אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען שׁוּץ־בְּרִיעף פוּן דִי אַלְטֶע דַייטְשֶׁע מְלָכִים אוּן דִי מְלוּכָה דַארְף זִיךְ גָאר פַאר זֵיי אָנְנֶעהְמֶען אוּן נִיט אִיבֶּערְגֶעבֶּען אִין דִי הֶענְד פוּן אַפַאלְשֶׁען שׂוֹנֵא. אוֹיסֶער דֶעם הָאט מֶען גֶעפּוֹעֶלְט בַּיים אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ אוֹרִיאֵל פוּן גֶעמְמִינְגֶען אוּן עֶר הָאט אַוֶועגְגֶעשִׁיקְט אַבְּרִיעף צוּ מַאקְסִימִילְיַאן, עֶר הָאט אִיהְם גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען אַז עֶס פַּאסְט גָאר נִיט פַאר דֶער מְלוּכָה זִי זָאל זִיךְ אַרַיינְמִישֶׁען אִין אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, וָואס נָאר דִי גַייסְטְלִיכֶע דַארְפֶען דַארוֹיף אַכְטוּנְג גֶעבֶּען, אוּן הָאט אִיהְם אוֹיךְ פֶערְשְׁטֶעהְן גֶעגֶעבֶּען אַז דִי סַכָּנָה אִיז גָאר נִיט אַזוֹי גְרוֹיס אוּן אַז דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים זַיינֶען דַוְקָא נִיט שֶׁעדְלִיךְ. פְּפֶעפֶּערְקָארְן אַלֵיין הָאט דֶער אַרְכִיפִּיעסְקָאפּ אוֹיפְגֶעקְלֶעהְרְט אַז עֶר מוּז דֶערְוַוייל שְׁוַוייגֶען, וַוייל אִין דֶעם קֵייזֶער׳ס בֶּעפֶעהְל וָואס עֶר הָאט גֶעבְּרַאכְט, אִיז עֶפִּים גֶעוֶוען אַקְלֵיינֶער טָעוּת, וָואס מֶען הָאט זִיךְ גֶעקֶענְט צוּ אִיהְם טְשֶׁעפֶּען, אוּן דֶערְבַּיי הָאט עֶר אִיהְם אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אַוָוארְט, אַז אוֹיבּ עֶר מֵיינְט בֶּאֱמֶת נָאר דִי טוֹבָה פוּן דֶער קָאטָאלִישֶׁער אֱמוּנָה דַארְף עֶר נִיט שְׁטֶעלֶען אוֹיף זִיךְ אוּן עֶס אִיז גְלַייכֶער אַז דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים זָאלֶען אִיבֶּערְקוּקֶען נָאךְ עֶטְלִיכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע, ווִי וִויקְטָאר פָאן קַארְבֶּען אוּן יָאהַאנֶעס רֵייכְלִין. אָן דֶעם גֶעדַאנְק הָאט זִיךְ פְּפֶעפֶּערְקָארְן אָנְגֶעחַאפְּט אוּן דֶערְפוּן אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען אַגַאנְץ אִיבֶּערְ־קֶעהְרֶענִישׁ.

יָאהַאנֶעס רֵייכְלִין אִיז גֶעוֶוען אַבֶּערִיהְמְטֶער דַייטְשֶׁער גֶעלֶעהְרְטֶער, וָואס הָאט גוּט גֶעקֶענְט לָשׁוֹן קֹדֶשׁ. צוּם אָנְהוֹיבּ הָאט עֶר גֶעלֶערֶענְט הֶעבְּרֶעאִישׁ ווִי יֶעדֶע אַנְדֶערֶע אַלְטֶע שְׁפְּרַאכֶע, נָאר אַז עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען טִיפֶער זִיךְ צוּ בֶּעקֶענֶען מִיט דֶער בִּיבֶּעל אוּן מִיט אַלֶע הֵיילִיגֶע סְפָרִים, אִיז אִיהְם דָאס לָשׁוֹן אַיינְגֶעבַּאקֶען גֶעוָוארֶען אִין הַארְצֶען, וֶוער שְׁמוּעֶסְט אַז עֶר אִיז נָאךְ אִין רוֹים בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט׳ן יוּנְגֶען גְרַאף דְזִשְׁיאָוַואנִי פִּיקָא דֶע מִירַאנְדָאלַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהְן אַפַארְבְּרֶענְטֶער מְקוּבָּל אוּן הָאט אִיהְם גֶעווִיזֶען אַסַךְ שֵׂכֶל׳דִיגֶע פֵּירוּשִׁים אוֹיף דֶער תּוֹרָה, הָאט עֶר זִיךְ גָאר אִין גַאנְצֶען אַרַיינְגֶעלָאזְט אִין לֶערְנֶען. שְׁפֶּעטֶער אַז עֶר אִיז גֶעקוּמֶען קֵיין לִינְץ אוּן הָאט דָארְט גֶעפוּנֶען ר׳ יַעֲקֹב לָאאַנְס, דֶעם לַייבּ־דָאקְטָאר פוּנ׳ם אַלְטֶען קֵייזֶער פְרִידְרִיךְ דֶעם דְרִיטֶען, הָאט עֶר גֶעהַאט אַוואוּלֶען רֶבִּי׳ן, אוּן אַזוֹי אִיז עֶר גֶעוָוארֶען נִיט נָאר אַיוֹדֵעַ סֵפֶר, נָאר טַאקִי אַשְׁטַארְקֶער בָּקִי. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר נָאךְ גֶעלֶערְנְט תּוֹרָה בַּיי ר׳ עוֹבַדְיָה סְפוֹרְנוֹ אוּן נִיט אֵיין מָאהְל פְלֶעגְט מֶען אִיהְם זֶעהְן אִין דֶער

יודישער גאס ווי ער האט זיך געמישט צווישען לומדים און האט פערבראכט גאנצע טעג אויף צו חאפען עפעס אגוט ווארט. דעם ערשטען חבור, וואס רייכלין האט ארויסגעלאזט אויף דער וועלט, האט ער אנגעפיהלט מיט שבחים אויף דער העברעאישער שפראכע. ער האט זעהר שטארק געלויבט דאס קורצקייט און דאס שארפזיניגקייט פון יעדען ווארט, און האט אויסגעוויזען אז ניט אומזיסט רעכענט זי זיך פאר היילאיג און האט געהאט די זכיה אז אין איהר זאל די תורה אנגעשריבען ווערען. דערנאך האט ער געמאכט אגראמאטיק. כדי אנדערע קריסטען זאלען אויך קענען לערנען העברעאיש און האט טאקי געהאט עטליכע תלמידים, ווי סעבאסטיאן מינסטער און ווידמאנשטאדט, וואס האבען ביי איהם געלערענט לשון קדש. נאר ווי רייכלין האט ניט ליב געהאט די העברעאישע שפראכע, ווי גוט און פרום ער איז ניט געווען האט ער זיך פארט ניט געקענט בעפרייען פון דער שנאה צו די יודען, וואס פלעגט איבערגעהן צום קריסט צוזאמען מיט דער מוטער'ס מילך. און דערפאר האט מען אפט פון איהם געזעהן אזא ביטערן האס צום יודישען פאלק וואס ווער עס האט נאר געקענט זיין ווייך הארץ, זיין איבערגעבענהייט דעם אמת, זיין דרך ארץ האבען פאר יודישע לומדים, האט זיך נאר געמוזט חדוש'ן. ער האט זיך אפילו ניט געשעהמט אנצושרייבען אבעזונדער ספר, אין וועלכען ער האט די יודען געשאלטען מיט טויטע קללות און געדרונגען אז קיין ערגערס פון זיי איז גאר ניטא, חאטש אויף דער עלטער האט ער זיך דארויף גענוג געשלאגען על חטא.

אודאי האבען אלע שונאי ישראל גערעכענט רייכלין פאר איינעם פון זייער חברה, און אז פפעפערקארן האט איהם געבעטען ער זאל איהם בעהילפיג זיין אין זיין זאך, האט ער איהם צוגעזאגט. דערווייל האבען די יודען געטהון זייערס און ר' יונתן ציון צוזאמען מיט ר' יצחק טריעסט, וואס איז געוועזען אגרויסער חשוב ביי מאקסימיליאן, האבען שוין כמעט ארויפגעבראכט דעם קייזער ער זאל מבטל זיין די גזרה. צום אומגליק, האט זיך אבער נאך אמאל אנגעיאגט פפעפערקארן מיט אנייעם בריף פון דער פרינצעסין קוניגונדע. ער האט איהם דערצעהלט וואס פיר אשרעקליך עזות די יודען האבען ארויסגעוויזען, און ווי זיי האבען זיך ארויסגעשטעלט געגען זיין בעפעהל און האט ביי איהם דעם 10טען נאוועמבער 1509, אויסגענארט נאך אשטארקערן פאפיר, נאר דאס האט מאקסימיליאן אין זין געהאט אז מען זאל זיך ניט פערלאזען נאר אויף פפעפערקארן'ס מבינות אליין און מען זאל בעשטימען אגאנצע

קָאמִיסְיֶע, אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּנ׳ם אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ אוֹרִיאֵל, וָואס זָאל בֶּעשְׁטֶעהֶן פוּן פֶערְשִׁידֶענֶע גֶעלֶעהְרְטֶע פוּן קֶעלְן, מַאיִנְץ, עֶרְפוּרְט אוּן הַיידֶעלְבֶּערְג, אוּן מֶען זָאל אוֹיךְ צוּ דֶער אַרְבַּייט צוּשְׁלֶעפֶּען יָאהַאנֶעס רֵייכְלִין אוּן וִויקְטָאר פָאן קַארְבֶּען. מִיט דֶעם נַייעֶם בֶּעפֶעהְל אִין דִי הֶענְד, הָאט פְּפֶעפֶערְקָארְן זִיךְ נָאךְ אַמָאהְל גֶעלָאזְט קֵיין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיִן אוּן הָאט דֶערְמָאלְט צוּגֶענוּמֶען פוּפְצֶעהְן הוּנְדֶערְט גֶעשְׁרִיבֶּענֶע סְפָרִים. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט עֶר אוֹיךְ גֶעטְהוּן אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט אוּן הָאט זִיךְ גֶענוּג נוֹקֵם גֶעוֶועזֶען אָן דִי יוּדֶען פַאר זֵייעֶר עַקְשָׁנוּת. פְּפֶעפֶערְקָארְן׳ס כַּעַס אִיז נָאךְ גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען דוּרְךְ דֶעם, וָואס עֶר אִיז נִיט גֶעוֶועזֶען קֵיין נְקִי כַּפַּיִם אוּן הָאט אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אַז דִי יוּדֶען וֶועלֶען זִיךְ אָנְהוֹיבֶּען אָבְּצוּקוֹיפֶען מִיט גֶעלְד; בַּיי דִי יוּדֶען אִיז אָבֶּער שְׁוֶוער עֶס זָאל זַיין אַחְדוּת, אַסַךְ יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט לָאזֶען קָאסְטֶען, אוּן דַארִיבֶּער הָאט מֶען נִיט גֶעקֶענְט צוּנוֹיפְנֶעהְמֶען פוּן זַיינֶעט וֶועגֶען אַזַא מָנָה יָפָה וָואס מֶען זָאל קֶענֶען דֶערְמִיט אִיהְם פֶערְשְׁטָאפֶּען דֶעם מוֹיל. עֶרְשְׁט אַז פְּפֶעפֶערְקָארְן הָאט זִיךְ רֶעכְט צוּפִיהְרְט דִי הֶענְד אוּן הָאט נִיט אוֹיסְגֶעלָאזְט קֵיין אֵיינְצִיג אָרְט, אִיז גֶעוָוארֶען אַרַעשׁ צְווִישֶׁען אַלֶע קְהִלּוֹת אוּן מֶען הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּנוֹיפְזַאמְלֶען אַלֶע כּוֹחוֹת אוּן זֶעהְן פַּטְר׳ן דִי צָרָה.

עֶס אִיז שׁוֹין אָבֶּער גֶעוֶועזֶען צוּ שְׁפֶּעט. מֶען הָאט גוּט גֶעוואוּסְט אַז פְּפֶעפֶערְקָארְן מֵיינְט נָאר דִי מַטְבֵּעַ, עֶס הָאט אִיהְם אָבֶּער נִיט גֶעפַּאסְט פְּלוּצְלוּנְג זִיךְ אָבְּזָאגֶען פוּן זַיינֶע חֶפְצוֹת, אוּן דָא זַיינֶען נָאךְ הִינְטֶער זַיינֶע פְּלֵייצֶעס גֶעשְׁטַאנֶען דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען טַאקִי גֶעוָואלְט דִי יוּדֶען עוֹקֵר מִן הַשֹּׁרֶשׁ זַיין, אוּן דֶערְפַאר אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועזֶען זִיךְ מִיט אִיהְם אוֹיסְצוּגְלַייכֶען, אוּן דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ טוֹבוֹת פוּן גְרוֹיסֶע לַייט, וָואס הָאבֶּען נִיט דֶערְלָאזְט מֶען זָאל זֵיי שְׁלֶעכְטְס טְהוּן. קוֹדֶם כָּל הָאט זֵיי דֶער אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ אוֹרִיאֵל גֶעשִׁיצְט דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט נִיט גֶעלָאזְט אֵיינְצִיגְוַוייז צוּגֶעהְמֶען נִיט אֵיין יוּדִישֶׁען סֵפֶר בִּיז מֶען וֶועט נִיט אִיבֶּערְקוּקֶען אַלֶע סְפָרִים מִיט אַמָאל אוּן מֶען וֶועט אַקוּרַאט וִויסֶען וֶועלְכֶע זַיינֶען כָּשֵׁר אוּן וֶועלְכֶע—פָּסוּל. דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ דִי זַאךְ פֶערְצוֹיגֶען אִין דֶער לַאנְגֶער בַּאנְק אַרַיין. פְּפֶעפֶערְקָארְן הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט פְּרַאוּוֶען טְשֶׁעפֶּען דִי מוֹכְרֵי סְפָרִים וֶועלְכֶע זַיינֶען גֶעקוּמֶען מִיט זֵייעֶר סְחוֹרָה קֵיין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיִן אוֹיפ׳ן יְרִיד, נָאר עֶס אִיז אִיהְם אוֹיךְ נִיט גֶעגַאנְגֶען, וַוייל דִי מוֹכְרֵי סְפָרִים זַיינֶען גֶעוֶועזֶען פוּן פְרֶעמְדֶע עֶרְטֶער אוּן יֶעדֶער פוּן זֵיי הָאט זִיךְ פֶערְרוּפֶען אוֹיף דֶעם כֹּחַ פוּן זַיין מְלוּכָה. אַוַדְאַי הָאט פְּפֶעפֶערְקָארְן נִיט גֶעקֶענְט אַזוֹי גוּט אוֹיסְפִיהְרֶען זַיין זַאךְ, אוּן וָואס מֶעהְר צַייט עֶס אִיז אַוֶועק

גֶענאנְגֶען איז דֶער עוֹלָם גֶעוָואָרֶען מֶעהְר מְבִינִים אויף זַיין דֶרֶך און די קְרִיסְטֶען
אַלֵיין הָאבֶּען זִיך אויך אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטוֹיסֶען אַז עֶר לֵייגְט זִיך גָאר אַזוֹי נִיט אַוֶועק
פַאר דֶער קְדוּשָׁה. דָאס הָאט אִיהְם גֶעצְוואוּנְגֶען אַרוֹיסְצוּלָאזֶען אַ נַייעֶם סֵפֶר און
פוּן אַיין זַייט דָארְט אוֹיפְהוֹיבֶּען דֶעם קֵייזֶער מַאקְסִימִילְיַאן בִּיז צוּם זִיבֶּעטֶען
הִימֶעל און פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט אוֹיסְטְרַאכְטֶען אויף די יוּדֶען פְּרִישֶׁע בִּלְבּוּלִים.
דָאס מָאהְל הָאבֶּען אִיהְם אָבֶּער אַלֶעלְכֶע צְווֵיי זִיכֶערֶע מִיטֶעל, ווִי חֲנִיפָה און
שֶׁקֶר, נִיט גֶעהָאלְפֶען: דֶער קֵייזֶער הָאט גָאר אִין גַאנְצֶען אַ שְׁפַּיי גֶעטְהוּן
אויף די אַלֶע קָאפְּדְרֶעהֶענִישֶׁען, עֶס אִיז אִיהְם נִמְאָס גֶעוָואָרֶען שְׁטֶענְדִיג גָאר
הָאבֶּען צוּ טְהוּן מִיט יוּדִישֶׁע סְפָרִים, עֶר הָאט מְבַטֵל גֶעוֶועהְן זַיין פְרִיהֶערִיגֶע
גְזֵרָה און הָאט גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל אוּמְקֶעהְרֶען די יוּדֶען די סְפָרִים, ווֶעלְכֶע מֶען
הָאט בַּיי זֵיי צוּגֶענוּמֶען און מֶען זָאל וַוארְטֶען בִּיז עֶר ווֶעט ווֶעגֶען דֶעם אַרוֹיס-
גֶעבֶּען אַ נַייעֶם בֶּעפֶעהְל. דָאס אִיז גֶעשֶׁעהְן דֶעם 23טֶען מַאי 1510 און אויף די יוּדֶען
אִיז גֶעקוּמֶען גָאר אַ אוּנְגֶערִיכְטֶע יְשׁוּעָה. זֵייעֶר פְרֵייד אִיז אָבֶּער גֶעוֶוען גָאר
אַ קוּרְצֶע, ווַייל טַאקִי בַּאלְד הָאט זִיך גֶעמַאכְט אַיין אוּמְגְלִיק מִיט די יוּדֶען פוּן
בְּרַאנְדֶענְבּוּרְג: מֶען הָאט דָארְט בֶּעגַנְבְ'עט אַ קִירְכֶע, און אַז מֶען הָאט גֶע-
חַאפְּט דֶעם גַנָב הָאט עֶר דֶעם גַאנְצֶען חֵטְא אַרוֹיפְגֶעלֵייגְט אויף די יוּדֶען און
הָאט דֶערְצֵיילְט אַז זֵיי הָאבֶּען אִיהְם אָנְגֶעשְׁטֶעלְט. דֶער קוּרְפִירְסְט יָאאַכִים
דֶער עֶרְשְׁטֶע הָאט עֶס אָנְגֶענוּמֶען פַאר תּוֹרַת אֱמֶת, עֶר הָאט גֶעשְׁטֶעלְט אויף
די רֵייד פוּנ'ם גַנָב און הָאט גֶעהֵייסֶען פֶערְבְּרֶענֶען אַכְט און דְרַייסִיג יוּדֶען,
ווֶעלְכֶע הָאבֶּען דֶעם 19טֶען יוּלִי 1510 זֵייעֶר לֶעבֶּען ווִי קְדוֹשִׁים גֶעעֶנְדִיגְט. אַזַא מַעֲשֶׂה
אִיז די גֵייסְטְלִיכֶע שְׁטַארְק צוּ נִיטְץ גֶעקוּמֶען, זֵיי הָאבֶּען שׁוֹין גֶעהַאט דָאס רֶעכְט
אָפֶּען צוּ שְׁרַייעֶן אִין די גַאסֶען אַז די יוּדֶען זַיינֶען רוֹצְחִים און עֶס אִיז נָאךְ גָאר
ווֶענִיג ווָאס מֶען טְהוּט זֵיי. דֶעמָאלְט הָאט זִיך פְּפֶעפֶערְקָארְן ווַייטֶער גֶענוּמֶען
צוּ זַיין זַאךְ, מֶען הָאט נָאךְ אַמָאל אָנְגֶעשְׁטֶעלְט די פְּרִינְצֶעסִין קוּנִיגוּנְדֶע זִי
זָאל נִיט שְׁווייגֶען און אַז מַאקְסִימִילְיַאן אִיז גֶעקוּמֶען קֵיין מִינְכֶען זִיך זֶעהְן מִיט
אִיהְר, הָאט זִי פַאר אִיהְם גֶעווֵיינְט און גֶעחַלָשְׁ'ט עֶר זָאל חָאטְשׁ אִיהְר צוּ לִיבּ
טְהוּן דָאס קְלֵיינִיגְקֵייט און זָאל בֶּענַייהֶען די גְזֵרָה ווֶעגֶען די יוּדִישֶׁע סְפָרִים.
דֶער קֵייזֶער הָאט דָא אַלֵיין נִיט גֶעוואוּסְט ווִי אַזוֹי זִיך אַרוֹיסְצוּדְרֶעהֶען, דֶער
שְׁוֶועסְטֶער אָבְּזָאגֶען הָאט זִיך אִיהְם נִיט גֶעגְלוּסְט און נָאךְ שְׁווֶערֶער אִיז אִיהְם
גֶעוֶוען אַרוֹיסְצוּווַייזֶען אַז פְּפֶעפֶערְקָארְן'ס מְסִירוֹת הָאבֶּען בַּיי אִיהְם עֶפֶּעס
אַ ווֶערְטְה, דַארִיבֶּער אִיז עֶר גֶעפַאלֶען אויף אַ שֵׂכֶל און הָאט דֶעם 6טֶען יוּלִי 1510
גֶעגֶעבֶּען דֶעם אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ אוּרִיאֵל אַ נַייעֶם בֶּעפֶעהְל אַז עֶר זָאל ווֶעגֶען דֶער

שַׁאֲלָה פוּן דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים פָאדֶערְן מֵיינוּנְגֶען בַּיי הָאכְשְׁטְרַאטֶען, ווִיקְטָאר פוּן קַארְבֶּען אוּן יָאהַאנֶעס רֵייכְלִין. דִי יוּדֶען זַיינֶען בַּיי זִיךְ שְׁטַארְק אַרָאבְּגֶעפַאלֶען אוּן בֶּעזָאנְדֶערְס הָאבֶּען זֵיי גֶעצִיטֶערְט פַאר רֵייכְלִין׳ס דֵעָה, ווַייל עֶר אִיז גֶעוֶוען דֶער אֵיינְצִיגֶער לַמְדָן, וָואס וָואלְט זִיךְ גֶעקֶענְט טְשֶׁעפֶּען וֶוען עֶר ווִיל נָאר, אוּן דֶערְצוּ הָאט עֶר זֶעהְר פַיינְד גֶעהַאט יוּדֶען. זֵייעֶר פַּחַד אִיז אָבֶּער גֶעוֶוען אוּמְזִיסְט. רֵייכְלִין הָאט דַוְקָא בֶּעווִיזֶען אַז מֶען מֶעג אַפָאלְק נִיט לִיבּ הָאבֶּען אוּן פוּן דֶעסְטְווֶעגֶען קֶען מֶען זָאגֶען דֶעם אֱמֶת. עֶר הָאט אַיינְגֶעטְהֵיילְט דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים אִין זֶעקְס פֶעשִׁידֶענֶע קְלַאסֶען אוּן הָאט עֶרְקְלֶעהְרְט אַז אוּיסֶער דֶער תּוֹרָה, וָואס אִיז גְלַייךְ הֵיילִיג בַּיי אַלֶע, זַיינֶען דִי פֵּירוּשִׁים פוּן רשׁ״י, אִבְּן עֶזְרָא, רד״ק, ר׳ מֹשֶׁה גרוּנְדִי אוּן ר׳ לֵוִי בֶּן גֵרְשׁוֹן (רלב״ג) פוּל מִיט חָכְמָה אוּן מוּסָר, מֶען גֶעפִינְט דָארְט נִיט קֵיין שׁוּם זַאךְ וָואס זָאל חָלִילָה אָנְרִיהְרֶען דֶעם כָּבוֹד פוּן פְרֶעמְדֶע אֱמוּנוֹת אוּן בֶּעזָאנְדֶערְס פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן. דֶעסְטְגְלֵייכֶען זַיינֶען רֵיין דֶערְפוּן דִי אִיבְּרִיגֶע יוּדִישֶׁע חֲקִירָה־סְפָרִים. וָואס הָאבֶּען דֶעם תַּכְלִית נָאר צוּ פֶערְבְּרֵייטֶען ווִיסֶענְשַׁאפְט אִין פָאלְק. וֶועגֶען דֶעם תַּלְמוּד הָאט רֵייכְלִין זִיךְ נִיט גֶעשֶׁעהְמְט מוֹדֶה צוּ זַיין אַז עֶר פֶערְשְׁטֵעהְט אִיהְם זֶעהְר וֶוענִיג אוּן דֶערְפַאר רֶעכֶענְט עֶר, אַז דִי אַלֶע וָואס שְׁרַייעֶן אַז מֶען מוּז אִיהְם פֶערְבְּרֶענֶען, פֶערְשְׁטֶעהֶען אִיהְם נָאךְ ווֵיינִיגֶער אוּן הָאבֶּען דֶערְבַּיי גָאר אֵיין אַנְדֶער מֵיין. אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט זִיךְ רֵייכְלִין גֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף דֶעם אַלֶף אוּן הָאט אוֹיסְגֶעווִיזֶען אַז, עֶרְשְׁטֶענְס, זַיינֶען דִי יוּדֶען פוּנְקְט אַזֶעלְכֶע אַיינְוָואהְנֶער אִין דַייטְשְׁלַאנְד ווִי אַלֶע אַנְדֶערֶע אוּן מֶען מוּז זֵיי שִׁיצֶען צוּזַאמֶען מִיט אַלֶע קִינְדֶער פוּנ׳ם לַאנְד אוּן, צְווייטֶענְס, אַז מֶען טָאר זֵיי נִיט מִשְׁפָּט׳ן ווִי גֶעגְנֶער פוּן דֶער קִירְכֶע, ווַייל זֵיי הָאבֶּען זִיךְ זֵייעֶר אֱמוּנָה אוּן קֶענֶען גָאר נִיט זַיין קֵיין גֶעגְנֶער פוּן אַזַא זַאךְ, וָואס זֵיי גֶעהֶערֶען זִיךְ דֶערְמִיט גָאר נִיט אָן. סוֹף כָּל סוֹף הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעזָאגְט זַיין דֵעָה אַז מֶען זָאל דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים נִיט אָנְרִיהְרֶען אוּן מֶען זָאל בֶּעסֶער אִין יֶעדֶער אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט בֶּעשְׁטִימֶען צְווֵיי פְּרָאפֶעסָארֶען, וָואס זָאלֶען לֶערְנֶען לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּן גְמָרָא אוּן דֶערְמִיט מֶעהְר מְקָרֵב זַיין דִי יוּדֶען, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען מִיט גוּטֶען אוּן מִיט פְרַייעֶם ווִילֶען אִיבֶּערְגֶעהְן צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם.

אִין דֶער צֵייט וָואס רֵייכְלִין הָאט ווִי אַאִישׁ אֱמֶת גֶעשְׁרִיבֶּען זַיין מֵיינוּנְג, אִיז קֵיינֶעם נִיט אַיינְגֶעפַאלֶען אִין קָאפּ אַרַיין אַז עֶר קֶען אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַזַא מִשְׁפָּט, ווַייל מֶען הָאט גֶעוואוּסְט מִיט וָואס פַאר אַהַאס עֶר פְלֶעגְט שְׁטֶענְדִיג רֵיידֶען פוּן יוּדֶען; דַארִיבֶּער הָאבֶּען זִיךְ דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל מִיט זַיין הִילְף גֶעוָואלְט עֶרְשְׁט

רֶעכְט צוּפִיהְרֶען דִי הֶענְד, זֵיי הָאבֶּען פֶּערְשְׁטַאנֶען אַז זֵיי הָאבֶּען אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ צוּ פֶּערְלָאזֶען, אוּן ווִי בַּאלְד רֵייכְלִין וֶועט נָאר גֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה וֶועט שׁוֹין קֵיינֶער גָאר קֵיין קֻשְׁיוֹת נִיט פְרֶעגֶען. אַזוֹי הָאבֶּען דִי קֶעלְנֶער גַייסְלִיכֶע, צוּזַאמֶען מִיט הָאכְשְׁטְרַאטֶען אוּן ווִיקְטָאר פָּאן קַארְבֶּען, גֶעמַאכְט אַזַא פְּסַק מֶען זָאל צוּנוֹיפְנֶעהְמֶען אַלֶע עֶרְטֶער פוּן דֶער גְמָרָא אוּן אַנְדֶערֶע סְפָרִים, וָואס מֶען רֶעכֶענְט אַז זֵיי זַיינֶען שֶׁעדְלִיךְ, אוּן מֶען זָאל זֵיי ווַייזֶען דִי יוּדֶען, וֶועלֶען זֵיי מוֹדֶה זַיין אַז דִי אַלֶע עֶרְטֶער זַיינֶען טַאקִי שֶׁעדְלִיךְ—דַארְפֶען זֵיי אַלֵיין מַסְכִּים זַיין מֶען זָאל זֵיי פֶּערְבְּרֶענֶען, וֶועלֶען זֵיי זִיךְ אָבֶּער אָנְהוֹיבֶּען שְׁפַּארֶען—אִיז אַסִימָן אַז דִי יוּדֶען אַלֵיין זַיינֶען גֶעפֶעהְרְלִיכֶע מֶענְשֶׁען אוּן מֶען מוּז בֶּעטֶען דֶעם קֵייזֶער עֶר זָאל פוּן זַייעֶרְטְוֶועגֶען אַיינְפִיהְרֶען אֵיין אִינְקְווִיזִיצְיָאנְס־גֶערִיכְט. דִי מַאינְצֶער גֶעלֶעהְרְטֶע זַיינֶען גֶעגַאנְגֶען נָאךְ ווַייטֶער אוּן הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז דִי תּוֹרָה מוּז מֶען אוֹיךְ פַארְבְּרֶענֶען, ווַייל דִי בִּיבֶּעל אִיז אִין לָשׁוֹן קֹדֶשׁ נִיט רִיכְטִיג אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוּן דִי פֶּערְגְרַייזִינְטֶע לַאטַיינִישֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג אִיז קְלָאמֶערְשְׁט בֶּעסֶער. וֶוער ווַייסְט צוּ וָואלְטֶען זֵיי נִיט גֶעוֶוען אוֹיסְגֶעפִיהְרְט וֶוען זֵיי מַאכֶען אַלֵיין נִיט קַאלְיֶע דֶעם גַאנְצֶען פְּלַאן מִיט אֵיין נַארִישְׁקַייט.

רֵייכְלִין הָאט מִיט רֶעכְט גֶעדֵיינְקְט אַז דִי גַאנְצֶע זַאךְ דַארְף צוּגֶעהְן בְּסוֹד, אוּן וָואס פַאר אַבֶּעפֶעהְל דִי מְלוּכָה זָאל דֶערְנָאךְ נִיט אַרוֹיסְגֶעבֶּען טָאר קֵיינֶער נִיט ווִיסֶען דִי מֵיינוּנְגֶען וָואס מֶען הָאט אַרוֹיסְגֶעזָאגְט; דַארִיבֶּער הָאט עֶר זַיין דֵעָה אוֹיפְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף פַּאפִּיר, פֶּערְחַתְמ'ט מִיט זַיין חֲתִימָה אוּן הָאט עֶס דוּרְךְ אַשָׁלִיחַ מְיוּחָד אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט צוּם אַרְכִיפִּיסְקָאפּ אוּרִיאֵל, כְּדֵי עֶר זָאל עֶס אִיבֶּערְלֵייעֶנֶען אוּן ווַייטֶער פֶּערְזָארְגֶען צוּם קֵייזֶער. פְּפֶעפֶערְקָארְן הָאט אָבֶּער אַזוֹי גֶעדְרֵעהְט מִיט שְׁווִינְדֶעל אַז נָאךְ אֵיידֶער רֵייכְלִין'ס בְּרִיף אִיז אָנְגֶעקוּמֶען צוּ מַאקְסִימִילְיַאן, הָאט עֶר שׁוֹין גֶעווּאוּסְט זַיין מֵיינוּנְג אוּן אִיהְם מִיט דֶער גַאנְצֶער חֶבְרָה אִיז פִינְסְטֶער גֶעוָוארֶען אִין דִי אוֹיגֶען, זֵיי הָאבֶּען אָבֶּער נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט אוּן הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוֹיסְצוּשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען רֵייכְלִין, אִיהְם עֶפֶענְטְלִיךְ זִידְלֶען אוּן אַזוֹי עֶרְנִידְרִיגֶען אַז זַיין דֵעָה זָאל שׁוֹין נִיט שְׁפִּילֶען אַזַא ווִיכְטִיגֶע רָאלֶע אוּן זָאל זֵיי נִיט שַׁאדֶען. מִיט דֶער כַּוָונָה הָאבֶּען דִי קֶעלֶענֶער גַייסְטְלִיכֶע אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוֹיף דֶער וֶועלְט, אוּנְטֶער פְּפֶעפֶערְקָארְן'ס נָאמֶען, אַסֵפֶר וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען: „דֶער הַאנְדְשְׁפִּיגֶעל" אוּן וָואס שִׁילְט רֵייכְלִין מִיט טוֹיטֶע קְלָלוֹת דֶערְפַאר וָואס עֶר אִיז פְּלוּצְלוּנְג אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן זַיינֶע פְרִיהֶערִיגֶע אִיבֶּערְצַיינוּנְגֶען אוּן הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט אִיבֶּערְקוֹיפֶען פוּן דִי נִיכְטְסְווִירְדִיגֶע יוּדֶען. דָאס הָאט שְׁטַארְק פֶּערְדְרָאסֶען רֵייכְלִין אוּן עֶר אִיז בַּאלְד אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען

צוּם קֵייזֶער זִיךְ קְלָאגֶען. מַאקְסִימִילְיַאן הָאט אִיהְם אוֹיפְגֶענוֹמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד אוּן הָאט אִיהְם צוּגֶעזָאגְט אַז עֶר װעט הֵייסֶען מַאכֶען אַ גוּטֶען חֲקִירָה וּדְרִישָׁה אוּן װעט שְׁטְרֵיינְג בֶּעשְׁטְרָאפֶען דִי שׁוּלְדִיגֶע; נָאר קוּים אִיז רֵייכְלִין אַװעקגֶעפָאהְרֶען הָאט עֶר שׁוֹין פֶערְגֶעסֶען דָאס װָארְט, װָאס עֶר הָאט אִיהְם גֶעגֶעבֶען, אוּן פְּפֶעפֶערְקָארְן'ס בּוּךְ אִיז זִיךְ דֶערְוַוייל צוּגַאנְגֶען אִיבֶּער גַאנְץ דַייטְשְׁלַאנְד. רֵייכְלִין הָאט אַ קוּק גֶעטְהוּן אַז עֶס אִיז קֵיין תַּכְלִית נִיט, אִיז בַּיי אִיהְם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אַלֵיין זִיךְ אָנְנֶעהְמֶען זַיין קְרִיווֹדֶע, אוּן עֶר הָאט אִין יָאהְר 1511 אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין בֶּערִיהְמְט סֵפֶר „דִי בְּרִילֶע“, אָדֶער „אוֹיגֶענְשְׁפִּיגֶעל“, אוּן עֶס הָאט זִיךְ אַזוֹי גֶעפִיהְרְט אַז צוּלִיבּ זַיין כָּבוֹד הָאט רֵייכְלִין גֶעמוּזְט װערֶען אַ מֵלִיץ יֹשֶׁר פַאר יוּדֶען אוּן הָאט זִיךְ גוּט אָבְּגֶערֶעכֶענְט מִיט זַיירֶע שׂוֹנְאִים. עֶר הָאט זֵיי אוֹיסְגֶעוויזֶען זֵייעֶרֶע אַלֶע פַאלְשְׁקַייטֶען אוּן לִיגֶענְס; מִיט דֶעם כֹּחַ פוּן אֵיין עֶהְרְלִיכֶען מַאֲמִין, װָאס פִיהְלְט זִיךְ אִין קֵיין זַאךְ נִיט שׁוּלְדִיג, הָאט עֶר זֵיי גֶעשְׁטְרָאפְט פַאר דֶעם רְכִילוּת, װָאס זֵיי הָאבֶּען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען אִיהְם גֶעלְד גֶעגֶעבֶּען. מִיט גַאֲוָה הָאט עֶר פְרַיי מוֹדֶה גֶעוֶוען אַז עֶר הָאט גֶענוּמֶען בַּיי דִי יוּדֶען אַ סַךְ װִיכְטִיגֶערֶע זַאכֶען פוּן גֶעלְד, אַז בַּיי זֵיי הָאט עֶר גֶעשֶׁעפְּט זַיין גַאנְץ גֶעלֶערֶענְטְקַייט, נָאר דָאס אִיז קֵיין בּוּשָׁה אוּן קֵיין עַוְלָה נִיט, װַייל פִיל גְרוֹיסֶע לַייט פוּן קְרִיסְטֶען, װִי דֶער הֵיילִיגֶער גֶערָאנִימוּס אוּן נִיקָאלַאי דֶע לִירַא, הָאבֶּען גֶעלֶערֶענְט בַּיי יוּדֶען. אַחוּץ דֶעם הָאט זִיךְ שׁוֹין רֵייכְלִין אָנְגֶענוֹמֶען פַאר'ן תַּלְמוּד. מִיט שֵׂכֶל הָאט עֶר פַארְעֶנְטְפֶערְט אַלֶע עֶרְטֶער, װָאס דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען אָנְגֶעוויזֶען, אוּן הָאט פֶערְשְׁטֶעהְן גֶעגֶעבֶּען אַז אַזֶעלְכֶע גְרָאבֶּע יוּנְגֶען, װִי פְּפֶעפֶערְקָארְן אוּן זַיין כְּנוּפְיָא, מוּזֶען זִיךְ פְרִיהֶער לֶערְנֶען פָּשׁוּט'ע עִבְרִי אוּן נִיט זוּכֶען חֶסְרוֹנוֹת אִין תַּלְמוּד. מֶען קֶען זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען װָאס פַאר אַ שִׂמְחָה רֵייכְלִין'ס סֵפֶר הָאט אָנְגֶעמַאכְט צְווִישֶׁען יוּדֶען אוּן װָאס פַאר אַ גֶעטוּמֶעל עֶס אִיז גֶעוָוארֶען צְווִישֶׁען דִי שׂוֹנְאִים: טוֹיזֶענְדֶער בִּיכֶער זַיינֶען פַארְשְׁפְּרֵייט גֶעוָוארֶען גָאר אִין אַ קוּרְצֶער צַייט, אוּמֶעטוּם הָאט מֶען גֶעלֵייעֶנְט „דִי בְּרִיל“ אוּן אָנְגֶעקְוֶועלְט פוּן רֵייכְלִין'ס בֶּעוַוייזֶע. װָאס מֶעהְר פְּפֶעפֶערְקָארְן הָאט גֶעשְׁרִיעֶן—מֶעהְר גוּטֶע פְרַיינְד הָאט רֵייכְלִין בֶּעקוּמֶען אוּן פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאבֶּען אִיהְם דִי גְרֶעסְטֶע גֶעלֶעהְרְטֶע אָבְּגֶעשִׂיט מִיט בְּרִיף אוּן הָאבֶּען אִיהְם גֶעדַאנְקְט דֶערְפַאר װָאס עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעפוּילְט אַרָאבְּצוּרַייסֶען דִי מַאסְקֶע פוּן נִידְרִיגֶע אוּן מְאוּס'ע עַזּוּת־פָּנִים'ער.

דָא הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ רֶעכְט קָאכֶענִישׁ, װַייל חָאטְשׁ עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען אַז רֵייכְלִין הָאט נָאר צוּ טְהוּן מִיט פְּפֶעפֶערְקָארְן, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען

איז אָבער פאר קיינעם קיין סוד ניט געווען, אז פפעפערקארן איז נאר דאס כפרה הינדעל, און אז די שטיינער, וואס מען ווארפט אויף איהם, טרעפען די גרויסע גייסטליכע, וואס מיט זייער כח האט ער אנגעארבייט די גאנצע צרה. אוודאי האט עס זיי ניט געלאזט רוהען, און טאקי צוליב דעם וואס זיי האבען זיך פיל ערלויבט איז זיי בעשערט געווען אזוי ארענטליך בעצאהלט צו ווערען. איינער פון די גייסטליכע אין פראנקפורט אם מאין פעטער-מייער, האט אויסגערופען אין דער קירכע אז פפעפערקארן וועט די אנדערע וואך אין איום טוב דרשנ'ן געגען רייכלין'ס ספר און האט געבעטען דעם עולם מען זאל איהם קומען הערען. דאס פאלק האט דוקא געפאלגט און האט זיך אין דעם בעשטימטען טאג געשטופט צו דער קירכע, נאר עס האט זיך דערפון אויס־געלאזט א חוזק, ווייל חאטש פפעפערקארן איז געווען געטויפט זיינען איהם פארט געבליבען אלע יודישע תנועות און גערעדט האט ער נור יודיש־דייטש; אוודאי האבען זיינע רייד געבראכט נאר די מענשען צום לאכען, און אזוי ווי די דרשה האט ער געמוזט זאגען אין דרויסען פאר דער קירכע, ווייל אינוויינינג האט ער, ווי א וועלט־מענש, קיין רעכט ניט געהאט צו דרשנ'ן, האט זיך שוין דער עולם געהאלטען מיט ווייניגער דרך ארץ: ביי יעדען ווארט, ביי יעדער בעוועגונג, האט מען זיך ביי די זייטען געהאלטען און עס איז דערפון ארויסגעקומען פונקט דער היפך: זיי האבען געמיינט דאס פאלק אונטערצו־צינדען און צום סוף איז דערפון געווארען א פוסטע קאמעדיע.

אז דער פלאן איז ניט געראטען און די גייסטליכע האבען אקוק געטאהן אז מיט פפעפערקארן'ס הענד וועלען זיי גאר ניט מאכען, האט זיך יאקאב האכשטראטען ענטשלאסען אליין אנהויבען צו ארבייטען, און אזוי ווי ער איז געווען א אינקוויזיציאנס־ריכטער און האט געהאט דאס רעכט צו משפט'ן אלע אפיקורסים וואס זיינען געגנער פון דער קאטאלישער רעליגיאן, האט ער געשיקט זאגען רייכלין אז אין א צייט פון זעקס טעג זאל ער זיך שטעלען צום משפט פארן בית דין אין מיינץ, וואס וועט איבערקוקען זיין ספר און וועט ארויסגעבען א פסק צו מעג מען עס לייענען אדער מען מוז עס פארברענען. האכשטראטען איז אוודאי געווען וועה וואס ער קען ניט הייסען צוזאמען מיט'ן ספר אויך דעם מחבר אריינווארפען אין פייער, נאר ער האט זיך שוין געוואלט בעגניגען דערמיט וואס מען וועט חאטש רייכלין'ס „בריל" אויפראמען און זי וועט זיי אויפהערען שטעכען די אויגען. רייכלין האט זיך ניט וויסענדיג גע־מאכט און צום בעשטימטען טאג, דעם 20טען סעפטעמבער 1513, איז ער געקומען

צום מִשְׁפָּט. האַכְשְׁטְרַאטֶען האָט זיך בֶּעוָואָרֶענְט און האָט פְרִיהֶער צונויפְגֶענוּמֶען בַּיי אַזֶעלְכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע, ווי ער אַליין איז גֶעוֶועהְן, מֵיינוּנְגֶען וֶועגֶען רֵייכְלִין׳ס סֵפֶר; דֶערְפַאר האָט ער נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען ווען רֵייכְלִין׳ס גוּטֶע פְרַיינְד האָבֶּען זיך גֶעפְּרוּאווט רֵיידֶען פון שָׁלוֹם, און גאר אין אַקוּרְצֶער צַייט איז אַרוֹיס דֶער מִשְׁפָּט אַז מֶען זָאל רֵייכְלִין׳ס סֵפֶר פֶערְבְּרֶענֶען. אַשִׂמְחָה איז גֶעקוּמֶען אויף די גַייסְטְלִיכֶע, וָואס האַכְשְׁטְרַאטֶען האָט זֵיי בֶּעפְרַייט פון וִכּוּחִים און האָט זֵיי גֶעווִיזֶען אַז מִיט איין קוֹיל פַּייעֶר קֶען מֶען מְבַטֵל זַיין יֶענֶעמ׳ס טַעֲנוֹת און מֶען דַארְף זיך מֶעהְר נִיט שְׁפַּארֶען. מֶען האָט צוּשִׁיקְט שְׁלוּחִים אִיבֶּער דֶעם גַאנְצֶען לַאנְד און מֶען האָט מוֹדִיעַ גֶעוֶועהְן אַז יֶעדֶער וָואס האָט בַּיי זיך רֵייכְלִין׳ס סֵפֶר איז מְחוּיָב איהְם צוּצוּשְׁטֶעלֶען קֵיין מַאינְץ, און ווי בַּאלְד מֶען וֶועט שְׁפֶּעטֶער בַּיי אֵיינֶעם גֶעפִינֶען אַזָא סֵפֶר וֶועט ער בֶּעקוּמֶען אַגְרוֹיסֶען עֹנֶשׁ. טוֹיזֶענְדֶער בִּיכֶער האָט מֶען שׁוֹין צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען און עֶס איז שׁוֹין גֶעוֶועהְן בֶּעשְׁטִימְט דֶער טָאג פון דֶער גְרוֹיסֶער שְׂרֵפָה. די שׂוֹנְאִים האָבֶּען זיך שׁוֹין גֶעזֶעהְן נָאהֶענְט צום צִיעל און האָבֶּען אַזוֹי גֶעטַאנְצְט אין די גַאסֶען פַאר פְרֵייד. נָאר אַז דָאס האֶלְץ איז שׁוֹין גֶעוֶוען אָנְגֶעגְרֵייט, דֶער קָרְבָּן איז שׁוֹין גֶעלֶעגֶען פון אוֹיבֶּען און נָאר איין שְׁוֶועבֶּעלֶע האָט גֶעפֶעהְלְט אַז רֵייכְלִין׳ס גֶעדַאנְקֶען זָאלֶען אַוֶועק מִיט׳ן רוֹיךְ, איז פְּלוּצְלוּנְג אָנְגֶעקוּמֶען אַשָׁלִיחַ מְיוּחָד מִיט אַבֶּעפֶעהְל פוּנ׳ם אַרְכִיפִּיסְקָאפּ אוּרִיאֵל אַז מֶען זָאל זיך נִיט דֶערְוֶועגֶען צו רִיהְרֶען צו רֵייכְלִין׳ס סְפָרִים און מֶען זָאל וַוארְטֶען אַגַאנְצֶען חֹדֶשׁ בִּיז ער אַליין וֶועט נִיט אִיבֶּערְקוּקֶען דֶעם מִשְׁפָּט. דָאס איז גֶעוֶוען אַשַׁארְפֶער קְלַאפּ פַאר האַכְשְׁטְרַאטֶען מִיט זַיין חֶבְרָה. דַארוֹיף האָבֶּען זֵיי זיך גָאר נִיט גֶעריכְט. מִיט חַרְפָּה און בּוּשָׁה זַיינֶען זֵיי זיך צוּגַאנְגֶען און רֵייכְלִין מִיט אַלֶע עֶרֶעלֶע לִיבְּהָאבֶּער פון ווִיסֶענְשַׁאפְט האָבֶּען אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען אַקָאפּ. די יוּדֶען האָבֶּען אַוַדַאי עֶס אויךְ בֶּעטְרַאכְט פַאר אַיְשׁוּעָה, און בַּיי דֶער גְרוֹיסֶער אֲסִיפָה פון די רַבָּנִים אין וָוארְמְס האָבֶּען זֵיי מִיט דַאנְקְבַּארְקַייט צוּגֶע־רֶעכֶענְט רֵייכְלִין צו דֶער קְלֵיינֶער צָאהְל פון די גוּטְהֶערְצִיגֶע בֶּעשִׁיצֶער וָואס גָאט שִׁיקְט זֵיי צו אין יֶעדֶען דוֹר זֵיי זָאלֶען מִלְחָמָה הַאלְטֶען מִיט די הָמָן׳ס און זֵיי גוֹבֵר זַיין.

רֵייכְלִין האָט אַוַדַאי הֲנָאָה גֶעטְהוּן וָואס די הַצְלָחָה האָט איהְם אַבִּיסֶעל צוּגֶעשְׁפִּילְט און ער האָט דֶערְלֶעבְּט אַשְׁטִיקֶעל נְקָמָה אָן זַיינֶע שׂוֹנְאִים, נָאר ער איז בַּיי זיך נִיט גֶענַארְט גֶעוֶוען, ער האָט גֶעוואוּסְט אַז די קַאטוֹילִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע זַיינֶען גְרוֹיסֶע עַקְשָׁנִים און אַז גָאר אין גַאנְצֶען שְׁטִיל בְּלַייבֶּען וֶועלֶען זֵיי גֶעווִיס נִיט, דַארִיבֶּער האָט ער זיך עֶנְטְשְׁלָאסֶען צו זוּכֶען הִילְף בַּיים פַּאפְּסְט

לֶעאָ דֶעם צֶעהְנְטֶען, נָאר אַזוֹי וִוי עֶר הָאט מוֹרָא גֶעהַאט אַז זַיינֶע גֶעגְנֶער זָאלֶען זִיךְ אַהִין נִיט וַוארְפֶען מִיט דֶער מַטְבֵּעַ, הָאט עֶר זִיךְ גֶעזוּכְט אַ צַד אוּן הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶען זֶעהְר אַ שֵׁעהְנֶעם בְּרִיף אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ צוּם פַּאפְּסְט'ס לַייבּ־דָאקְטָאר, בָּאנֶעט דֶע לַאטֶעס אוּן הָאט אִיהְם גֶעבֶּעטֶען אַז עֶר זָאל, וִוי אַ יוּד, רֵיידֶען אַ גוּט וָוארְט אוּן זָאל דֶעם פַּאפְּסְט אַרוֹיפְבְּרֵיינְגֶען אוֹיף דֶער גוּטֶער מַחֲשָׁבָה צוּ שִׁיצֶען דִי גֶערֶעכְטֶע זַאךְ וָואס אִיז נוֹגֵעַ דֶעם אֱמֶת אוּן אוֹיךְ דֶעם כְּלַל יִשְׂרָאֵל. רֵייכְלִין'ס וֶועג אִיז גֶעוֶוען אַ גְלַייכֶער. דוּרְךְ'ן יוּדִישֶׁען דָאקְטָאר הָאט עֶר אַלְצְדִינְג גֶעפּוֹעֶל'ט, אוּן דֶעם 21טֶען נָאוֶועמְבֶּער 1513 אִיז שׁוֹין אַרוֹיס אַ בֶּעפֶעהְל פוּן'ם פַּאפְּסְט מֶען זָאל זֶעצֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער קָאמִיסְיָאן פוּן עֶהְרְלִיכֶע אוּנְגֶעלֶעהְרְטֶע לַייט, וָואס זָאלֶען בֶּעטְרַאכְטֶען דָאס מַחֲלוֹקֶת צְווִישֶׁען רֵייכְלִין אוּן הָאכְשְׁטְרַאטֶען אוּן זָאגֶען וֶוער עֶס הָאט רֶעכְט. מֶען הָאט בַּאלְד בֶּעשְׁטִימְט וֶוער עֶס זָאל זַיין דִי בּוֹרְרִים, פַאר'ן שָׁלִישׁ הָאט מֶען אוֹיסְגֶעקְלִיבֶען דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ פוּן שְׁפַּייעֶר, גֶעאָרְג, אוּן מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִיבֶּערְקוּקֶען אַלֶע טַעֲנוֹת פוּן בֵּיידֶע זַייטֶען. הָאכְשְׁטְרַאטֶען מִיט זַיין בַּאנְדֶע הָאט אָבֶער פֶערְשְׁטַאנֶען אַז צְווִישֶׁען אָרֶענְטְלִיכֶע מֶענְשֶׁען קֶענֶען זֵיי גֶערֶעכְט נִיט בְּלַייבֶּען אוּן דֶערְפַאר הָאט עֶר גָאר נִיט גֶעוָואלט קוּמֶען אוּן דִי זַאךְ הָאט זִיךְ אַזוֹי גֶעצוֹיגֶען עֶטְלִיכֶע חֲדָשִׁים בִּיז אִין חֹדֶשׁ אַפְּרִיל 1514 אִיז אַרוֹיס דֶער פְּסַק, אַז רֵייכְלִין'ס סֵפֶר אִיז רֵיין פוּן אַלֶע חֲטָאִים, וָואס מֶען הָאט אוֹיסְגֶעטְרַאכְט, אַז וֶועגֶען יוּדֶען הָאט עֶר גֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם רֵיינֶעם אֱמֶת, אַז מֶען מֶעג עֶס פְּרַאנְק אוּן פְּרֵיי דְרוּקֶען אוּן פֶערְקוֹיפֶען אוּן אַז דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶען זִיךְ אוּמְזִיסְט צוּ אִיהְם גֶעטְשֶׁעפֶּעט.

אַזַא קְלָאהְרֶער מִשְׁפָּט הָאט הָאכְשְׁטְרַאטֶען וִוי אַדוּנֶער פֶערְשְׁלָאגֶען דֶעם קָאפּ, נוּר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר זִיךְ נָאךְ אַלְץ נִיט גֶעוֶועלְט אוּנְטֶערְגֶעבֶּען. עֶר הָאט אוּמֶעטוּם אַרוּמְגֶעשִׁיקְט זַיין חֶבְרָה מֶען זָאל לַאכֶען אוּן חוֹזֶק מַאכֶען פוּן דֶעם מִשְׁפָּט, מֶען זָאל שְׁרַייעֶן אַז נָאר גְרָאבֶּע יוּנְגֶען הָאבֶּען גֶעקֶענְט אַזוֹי פַּסְקֶנֶען, אוּן פְּפֶעפֶערְקָארְן הָאט זִיךְ אֲפִילוּ נִיט גֶעפוֹילְט אִין קֶעלְן אַרָאבְּרַייסֶען דִי קָאפִּיֶע פוּן דֶעם מִשְׁפָּט פוּן אַ וַואנְד, וואו זִי אִיז גֶעוֶוען אוֹיפְגֶעקְלֶעבְּט. הָאכְשְׁטְרַאטֶען הָאט נָאךְ אַלְץ גֶעהַאט אַ מַחֲשָׁבָה זָרָה אַז מִיט גֶעלְד וֶועט עֶר בְּלַייבֶּען תַּקִיף, אוּן דֶער אָרֶעמֶער רֵייכְלִין וֶועט נִיט קֶענֶען בַּיישְׁטֶעהְן גֶעגֶען אִיהְם, אַז עֶס וֶועט אִיהְם גֶערָאטְהֶען אִיבֶּערְצוּקוֹיפֶען אִין רוֹם אַ פָּאר קַארְדִינָאלֶען אוּן אַז סוֹף כָּל סוֹף וֶועט דֶער פַּאפְּסְט זִיךְ בֵּייגֶען אוֹיף זַיין זַייט. אַוַדַאי אִיז עֶר נִיט מִיד גֶעוָוארֶען וַוייטֶער צוּ אַרְבַּייטֶען אִין זַיין זַאךְ, אוּן הָאט צוּשִׁיקְט בְּרִיף צוּ דִי פְּרָאפֶעסָארֶען פוּן פֶערְשִׁידֶענֶע אוּנִיוֶוערְזִיטֶעטֶען אוּן בֶּעזָאנְדֶערְס

פון פַּארִיז, כְּדֵי עֶר זָאל הָאבֶּען אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ סוֹמֵךְ זַיין. דֶערְמִיט הָאט עֶר זִיךְ אָבֶּער אַלֵיין קַאלְיֶע גֶעמַאכְט און הָאט גוֹרֵם גֶעוֶועזֶען אַז דֶער צַד שֶׁכְּנֶגֶד זָאל וֶוערֶען פֶעסְטֶער, וַוייל רֵייכְלִין הָאט גֶעהַאט גֶענוּג גוּטֶע פְרַיינְד צְווִישֶׁען דִי עֶדֶעלֶערֶע מֶענְשֶׁען, וָואס זַיינֶען נִיט צוּפְרִידֶען גֶעוֶועזֶען מִיט דִי הַנְהָגוֹת פוּן דִי גַייכְטְלִיכֶע, צוּ זֵיי זַיינֶען צוּגֶעשְׁטַאנֶען אַסַךְ וָואס הָאבֶּען נִיט אַזוֹי פִּיעל גֶעמֵיינְט צוּ שְׁטִיצֶען דֶעם אַלְטֶען גֶעלֶעהְרְטֶען פְּרָאפֶעסָאר ווִי צוּ טְהוּן אוֹיף צוּ לְהַכְעִיס דֶעם בֵּייזֶען הָאכְשְׁטְרַאטֶען, און אַזוֹי אִיז גֶעוָוארֶען אַשְׁטַארְקֶע חֶבְרָה, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶערוּפֶען רֵייכְלִינִיסְטֶען און הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען פַאר אַהֵיילִיגֶען חוֹב אָנְצוּהוֹיבֶּען אַמִלְחָמָה מִיט דִי קְנֶעכְט פוּן פִינְסְטֶערְנִים און נַארִישְׁקַייט. צְווִישֶׁען דִי רֵייכְלִינִיסְטֶען הָאט מֶען גֶעקֶענְט בֶּעמֶערְקֶען נִיט נָאר דֶעם נַייעֶם דוֹר, ווִי דִי בֶּערִיהְמְטֶע הֶערְמַאן פָאם בּוּשֶׁע, קְרָאטוּס רוּבִּיַאנוּס און אוּלְרִיךְ פָאן הוּטֶען וָואס הָאבֶּען הוֹיךְ אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען דִי פָאהְן פוּן מֶענְשֶׁענְלִיבֶּע נָאר אוֹיךְ עֶלְטֶערֶע און גָאר בְּכָבוֹד'ע מֶענְשֶׁען, ווִי דֶער הֶערְצָאג אוּלְרִיךְ פָאן ווִירְטֶעמְבֶּערְג, גְרַאף פָאן עֶלְפֶענְשְׁטֵיין, גְרַאף פָאן נוּעֶנַאר און נָאךְ זֶעהְר פִיל גְרוֹיסֶע לַייט פוּן רֶעגֶענְשְׁבּוּרְג נִירֶענְבֶּערְג, אוֹינְס־בּוּרְג און אֲפִילוּ עֶטְלִיכֶע קַארְדִינַאלֶען אִין אִיטַאלְיֶען. בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז שְׁטַארְק צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארֶען צוּ רֵייכְלִין דֶער גַייסְטְלִיכֶער עֶגִידְיָא פָאן וִויטֶערְבָּא, וָואס הָאט גֶעלֶערֶענְט תּוֹרָה בַּיים גְרוֹיסֶען מְדַקְדֵק ר' אֵלִיָהוּ לֶעוִויטַא, און הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זַיין לִיבְּשַׁאפְט צוּ דֶער יוּדִישֶׁער לִיטֶערַאטוּר און מִיט זַיין לַאטֵיינִישֶׁער אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּנ'ם „זוֹהַר". עֶר הָאט רֵייכְלִין זֶעהְר גֶעשֶׁעצְט און הָאט אִיהְם גֶעשְׁרִיבֶּען, אַז עֶר הָאט דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער קִירְכֶע גֶעטְהוּן דִי גְרֶעסְטֶע טוֹבָה דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט אָבְּגֶערַאטֶעוֶועט דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים פוּן פַּייעֶר, וַוייל אִין זֵיי זַיינֶען אַלֶע יְסוֹדוֹת פוּן אֱמֶת און אֱמוּנָה.

אַזוֹי הָאט זִיךְ פוּן אַקְלֵיינֶע שְׁאֵלָה, וָואס הָאט אֵייגֶענְטְלִיךְ נָאר דִי יוּדֶען בֶּערִיהְרְט, צוּבְּרֶענְט אַגְרוֹיס פַּייעֶר, וָואס הָאט זִיךְ שׁוֹין אַרִיבֶּערְגֶעכַאפְּט אִיבֶּער דֶער גְרֶענֶעץ פוּן דַייטְשְׁלַאנְד און הָאט אָנְגֶעשְׁפַּארְט גַאנְץ וַוייט—אִין פַּארִיז און רוֹם. הָאכְשְׁטְרַאטֶען הָאט צוּבְּלָאזֶען דָאס פַּייעֶר אִין בֵּיידֶע עֶרְטֶער: פוּן פַּארִיז הָאט עֶר גֶעוָואלְט בֶּעקוּמֶען אֵיין הַסְכָּמָה אוֹיף זַיין דֵעָה וֶועגֶען רֵייכְלִין'ס „בְּרִיל" און דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים, און אִין רוֹם הָאט עֶר זִיךְ גֶעקְלָאגְט אוֹיפ'ן מִשְׁפָּט פוּנ'ם עֶפִּיסְקָאפּ גֶעאָרְג און הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז מִיט גֶעלְד וֶועט עֶר אַלְצְדִינְג אִיבֶּערְדְרֵייהֶען; רֵייכְלִין'ס גוּטֶע פְרַיינְד הָאבֶּען אָבֶּער נִיט גֶעשְׁווִיגֶען און דִי יוּדֶען אַלֵיין, וָואס זֵיי הָאט נִיט גֶעפַּאסְט עֶפֶענְטְלִיךְ אַרוֹיסְצוּטְרֶעטֶען, הָאבֶּען

שטילערהייט אויך ניט געשוויגען און דער פאפסט האט איבערגעגעבען די גאנצע זאך דעם קארדינאל דאמיניקא גרימאני, וואס האט געהאט א שטארקע ידיעה אין תלמוד און קבלה און האט באלד ארויסגעוויזען זיין פריינדשאפט צו רייכלין דערמיט וואס ער האט איהם ערלויבט אז ער זאל אויף דער עלטער זיך אליין ניט מטריח זיין און גאר שיקען פון זיך א שליח קיין רום, וואס זאל איבערגעבען אלע זיינע טענות. האכשטראטען אבער האט געמוזט אליין קומען, נאר חאטש ער האט ארויסגעזען אז עס איז פאר איהם א פחיתת הכבוד וואס מען צווינגט איהם צו פאהרען קיין רום, פון דעסטוועגען האט ער זיך ניט וויסענדיג געמאכט און עס איז נאך ביי איהם אנגעלייגט געוועהן, ווייל ער האט געהאפט אז פערזענליך וועט איהם געראטען אומעטום זיך צו שטופען, און דארט וואו עס וועט איהם ניט העלפען דאס ביסעלע מינץ זאל ער זיך פראווען מיט ליגענס און פאלשקייטען. האכשטראטען האט אפילו באלד זיך געקענט איבערצייגען, אז חאטש רייכלין איז ארעם וועט ער איהם פארט אזוי גיך ניט בייקומען, דערצו איז נאך אנגעקומען א בריף פונ'ם קייזער מאקסימיליאן אז ער האט גאר חרטה אויף דער גאנצער מעשה און עס טהוט איהם זעהר באנג וואס ער האט זיך געלאזט איבערריידען פון די פאלשע גייסטליכע און פון זיין פרומער שוועסטער און אנטהון אומזיסטיגע צרות אזא עהרליכען שוואכען אלטען מאן ווי רייכלין. אזעלכע מענשען פאלען אבער ביי זיך ניט אראב און האכשטראטען האט זיך ענטשלאסען אבצושלעפען די זאך אויף א לאנגער צייט ביז רייכלין וועט ניט מיד ווערען. אזוי ווי רייכלין'ס ספר איז געוועזען געשריבען אויף דייטש, האט ער אומיסטען צוגעשטעלט א פאלשע איבערזעצונג, כדי דער אנדערער צד זאל דארויף ניט בעשטעהן און זאל פון זיין זייט צושטעלען איין אנדער איבערזעצונג און ביז עפעס זאל זיך דער משפט פערציהען. דערווייל האט האכשטראטען מיט גרויס מיה געפועל'ט איז פאריז מען זאל דארט פסלנען רייכלין'ס ספר. גרינג איז עס איהם ניט אנגעקומען, ווייל רייכלין האט אין פאריז אויך געהאט אסך געלעהרטע וואס האבען געהאלטען מיט איהם, נאר האכשטראטען האט זיך בענוצט מיט דער שנאה וואס איז געוועזען צווישען די מלכים פון דייטשלאנד און פראנקרייך און אזוי ווי ער האט אויסגעוויזען אז מאקסימיליאן שיצט רייכלין האט שוין לודוויג דער צוועלפטער געמוזט געבען א בעפעהל זיין גייסטליכען גואילומע האקינעט פעטיט ער זאל זיך אריינלייגען אין דער זאך און זאל זעהן אז מיט רוב דעות זאל מען אסר'ן אי דעם תלמוד, אי רייכלין'ס ספר

קוים האט ער בעקומען פון פאריז דעם אסור שווארץ אויף ווייס, האט ער גאר אנגעהויבען רעדען אנדערע דבורים: מיט עזות האט ער פריי ארויסגעזאגט אז ער שטעלט ניט אויף קיינעם, אז ניט דער פאפסט און ניט דער קייזער קאנען איהם זאגען א דעה, און אז ווי באלד מען וועט איהם שטארק נאכהען וועט ער גאר אין גאנצען אבטרעטען פון'ם קאטאליציזמוס און וועט צושטעהען צו די הוסיטען. אז רייכלינ'ס צד האט געזעהען, אז מען קאן גאר פון האכשטראטען ניט ארויס, האבען זיי געלאזט די זאך הענגען און עס איז ביי זיי געבליבען ווייטער מלחמה האלטען מיט דער פען. דעמאלט איז ארויס אויף דער וועלט א ספר פון א אונבעקאנטען מחבר, וואס האט געהייסען „בריעף פון מענשען וואס ליעגען אין דער פינסטער”. אין דעם ספר שטעלט דער מחבר פאר ווי די גייסטליכע שרייבען צווישען זיך, און מאכט חוזק פון דעם פלפול וואס זיי האבען זיך אריינגעלאזט וועגען יודישע ענינים. אין יעדעןווארט פון דעם ספר איז געלעגען איין הלצה, וואס האט געשטאכען אין דער זיבעטער ריפ, און ניט אומזיסט האבען אין יענער צייט די דאזיגע „בריעף” אנגעמאכט א שרעקליכען רעש. דארט שטעלט א שטייגער דער מחבר פאר: ווי איינער בעט ביי א גייסטליכען ער זאל איהם ארויסגעבען א תשובה אויף אזא עבירה וואס ער האט בעגעגענט א יודען אין גאס און האט איהם געגריסט, ווייל די לאנגע קאפאטע האט איהם געבראכט צו א טעות און ער האט געמיינט אז דאס איז א גייסטליכער, און נאך אנדערע וויצען דערגלייכען. מיט אזעלכע שאלות זענען די „בריעף” פול געוועהן, און ווער עס האט זיי געלייענט האט פערשטאנען אז דאס איז א ווינק, צו ווייזען מיט וואס פאר א נארישקייטען די גייסטליכע געבען זיך אב, און מען האט דאס בוך מיט פערגניגען געלעזען.

דאס וואס איז אבער געוועהן פאר די עדלע קריסטען א געלעכטער האט זיך אויסגעלאזט צו די יודישע קאפ. די שונאים זענען נאך מעהר אין כעס אריין און פפעפערקארן האט בפירוש אנגעהויבען שרייען אז אין גאנצען געפינען זיך נאך אין דייטשלאנד דריי יודישע קהלות, אין ווארמס, רעגענשבורג און פראנקפורט אם מאין, און ווען מען זאל זיי אויך פטר'ן, וואלט שוין ניט געוועהן מיט וועמען צו טהון האבען און עס וואלט ניט געקומען צו לייטיש געלאכטער. אזוי איז ביי די שונאים געבליבען מען זאל נאר פועל'ן ביי דער מלוכה זי זאל לחלוטין די יודען ארויסטרייבען, און אזוי ווי איינער פון זייערע לייט, דער יונגער עפיסקאפ פון מאגדענבורג אלבערט פאן בראנדענבורג איז גראד דעמאלט געווארען ארכיעפיסקאפ פון מאינץ, האבען זיי

דורך איהם אויסגעארבייט מען זאל מאכען איין אסיפה אונ בעשליסען אז אין וואָרמס אונ פראנקפורט זאל זיך מעהר קיין יוד ניט טארען געפינען. די אסיפה האט זיך אנגעהויבען דעם 7 יאנואר 1616 אונ האט זיך אװעקגעשלעפּט א פּאר חדשים, אונ דערווייל זענען די יודען געוואהר געווארען פון דעם אומגליק וואס ערווארטעט זיי אונ האבען אוועקגעשיקט שליחים צום קייזער מאקסימיליאן, אונ האבען איהם געבעטען ער זאל אויף זיי רחמנות האבען אונ זיי ניט לאזען צו ברעכען. דער קייזער האט זיך טאקי אנגענומען פאר די יודען אונ האט געשיקט א בעפעהל מען זאל זיי ניט טשעפּען. אויף דעם אופן זענען די יודען פון וואָרמס אונ פראנקפורט ניצל געווארען פון א סכנה, אונ ערשט אין דריי יאהר ארום, אז מאקסימיליאן איז געשטארבען, האט דער נייסטליכער באלמטהא זאר הובמייער אונטערגעהיצט מיט א פייעריגער דרשה די בעלי מלאכות פון רעגענשבורג, זיי זענען אנגעפאלען אויף די יודען אונ זיי האבען אללע געמוזט אליין פון דארט אוועק.

אין די עטליכע יאהר, וואס זענען דערווייל איבערגעלאָפען, האט זיך דאס מחלוקת צווישען די רייכלינאיסטען אונ זייערע געגנער נאך פיעל מעהר פערגראָסערט, אונ האבשטראטען, וואס האט אנגעשטעקט אז די קאמיסיאן, וועלכע מען האט געזעצט, וועט געווים פּסקנען אויף רייכלינ׳ס זייט, האט אנגעהויבען ארבייטען ביים פּאפּסט ער זאל די זאך איבערגעבען א פערזאמלונג פון נייסטליכע. לעאָ׳ן איז אפילו פריקרע געוועהן אללע מאל בייטען דאס ווארט אונ ארויסגעבען איין אנדער בעפעהל, נאר פון דעסטוועגען איז ביי איהם אויך אנגעלעגט געוועהן וואס די זאך פערציהט זיך: ער איז געשטאנען צווישען צוויי פייערן, פון איין זייט האט ער ניט געקאנט מעיז זיין דעם דייטשען קייזער, וואס האט בפירוש געוואָלט אז רייכלין זאל בלייבען גערעכט, פון דער אנדערער זייט אבער האט ער זיך ניט געטארט פערקריגען מיט׳ן קאניג פון פראנקרייך אונ נאך אנדערע קאטאלישע מלכים, וואס זענען שוין געשטאנען אין נצחון אונ האבען געפאדערט מען זאל אפילו קיין בלאטעל ניט איבערלאזען פון רייכלינ׳ס ספר. דערפאר האט ער זיך מיישב געוועהן אז דאס בעסטע וועט טאקי זיין פאר איהם ווען ער וועט צו ליעב טהון האכשטראטען אונ וועט גאר אין גאנצען פון זיך ארויבווארפען דעם עול פון דער שאלה. אזוי איז האכשטראטען אוועק־געפאהרען פון רום אפילו מיט א גוטען ווערטהיג אין הארצען וואס ער האט גאר ניט אויסגעפיהרט, חאטש ער האט געשיט מיט גאלד. נאר ער האט זיך ניט

אָבגעזאָגט פון דער האָפנונג אַז סוף כל סוף וועט איהם געראָטהען און ער וועט דערלעבען אין זיינע פיינד אַ נקמה.

רייכלין האט זיך געטהון זיינס און אַז ער האט זיך אויף דער אַלטער בעקאַנט געמאַכט מיט דער קבלה האט ער זיך מיט איהר אַרומגעטראָגען ווי מיט אַ אבן טוב. די סודות פון דער קבלה, וועלכע ער האט געלערנט מיט דער הילף פון אַ ספר, וואס האט אָנגעשריבען אַ משוגע'נער מקובל, יוסף ג׳יקטילא, און וואס איינער פון די געטויפטע יודען פּאול רציצא, האט דערפון געמאַכט אַ לאַטיינישע איבערזעצונג, האָבען איהם שטאַרק פערדרעהט דעם קאָפּ, און עס איז ביי איהם גאָר קיין ספק ניט געוועהן אַז דער דאָזיגער למוד איז גאָר בעשאַפען געוואָרען דאַרויף ביי די יודען הייליג צו מאַכען די קריסטליכע רעליגיאָן. אַזוי האט רייכלין געקוקט אויף דער קבלה און אַזעלכע געדאַנקען האט ער אַריינגעלעגט אין זיין ניי ספר, וואס ער האט געשיקט אַ מתנה דעם פּאַפּסט לעאָ. דערווייל איז אים יאָהר 1519 געשטאָרבען דער אַלטער קייזער מאַקסימיליאַן און מען האט בעדאַרפט אויסקלויבען אַ נייעם מלך. די גייסטליכע האָבען געוואָלט דעם שפּאַנישען הערשער קאַרל דעם פינפטען, ווייל זיי האָבען געוואוסט אַז ביי איהם וועלען זיי קאָנען אַלדינג פועל'ן, און דעם פּאַפּסט'ס רצון איז ניט געוועהן דאַרויף. דאס האט געפיהרט. דערצו, וואס דער פּאַפּסט, וועלכע האט נאָך פריהר קרום געקוקט אויף די קאָלנער גייסטליכע, האט אויפגעהערט צו בעהאַלטען זיין מיינונג וועגען רייכלין און ער האט ניט נאָר כשר געמאַכט אַללע יודישע ספרים, נאָר ער האט אויך געהייסען נאָך אַמאָל דרוקען דעם תלמוד בבלי, און אַז אַ בייכער דרוקער, אַ קריסט, דניאל באָמבערג, האט זיך גענומען דערצו, האט איהם לעאָ געלויבט און געשיצט מיט אַללע מיטעל.

דאס איז געוועהן אַ נייער קלאַפּ פאַר האָכשטראַטען מיט זיין חברה, ווייל ער האט זיך פאָרט ניט געקאָנט רייכטען אַז ביים פּאַפּסט אין הויף זאָל פּלוצלונג רייכלין ווערען אַ זאַ חשוב און מען זאָל דאָרט קיין מורא ניט האָבען אַז דורך רייכלינ'ס פרייע געדאַנקען זאָל חרוב ווערען דער גאַנצער בנין פון דער קאַטאָ-לישער אמונה. האָכשטראַטען האט אָבער אַ גרויסען טעות געהאַט, אין דער צייט וואס ער האט מלחמה געהאַלטען מיט רייכלין און זיינע ספרים, האט ער זיך גאָר ניט אומגעקוקט ווי די סכנה קומט גאָר פון איין אַנדער אָרט. די אַרבייט פון עדלע און געלעהרטע קריסטען, וועלכע האָבען ניט געקאָנט צו-זעהן וואס פאַר פערדאָרבענע מדות עס זענען נתרבה געוואָרען אויף דער וועלט

צו ליעב די קאטאלישע גייסטליכע, איז ניט געגאנגען לאבוד; דאס וואס זיי האבען אמאל אונ ביסלעכווייז פערזאעט מיט טרערען איז אויסגעוואקסען פאר די שפעטעריגע דורות ווי א טהייערע געראטהענע תבואה אונ מען האט די שאנע זאנגען אבגעשניטען מיט פרייד. ווען די גייסטליכע האבען געוואלט מיט געוואלד פערלאנגערן די נאכט אונ פינסטער מאכען די ליכטיגע שיין, האט זיך די וועלט געפיהרט נאך איהרע געזעצע אונ אז עס האט געמוזט ווערען טאג האט גאר ניט געהאלפען, אונ די זונן איז טאקי אויפגעגאנגען אונ דערקוויקט א סך מאנשליכע הערצער מיט שטראהלען פון האפנונג, פרייהייט אונ מענשענליעבע. דעם וואס האט ניט פערשטאנען צו קוקען מיט אפענע אויגען אויף די סבות פון יעדער זאך אונ ארויסזעהן, אז אלדינג וואס עס געשעהט קומט ניט אומגעריכט, האט זיך געקאנט אויסווייזען אז די רעפארמאטארען מארטין לוטהער אין דייטשלאנד אונ צווינגלי אין דער שווייץ זענען גאר פלוצלונג ארויסגעשפרונגען, ווי מען זאגט, פון דער העלער הויט, נאר פאר'ן בעל שכל איז ניט שווער געווען זיך אנצושטויסען אז אזוי האט עס געמוזט זיין, אז די קאטאלישע גייסטליכע האבען איבערגעצויגען דעם בויגען, אונ וואס צו — איז איבריג.

מארטין לוטהער איז ניט געוועהן קיין אוהב ישראל אונ דערצו איז ער נאך געוועהן זעהר בעשעפטיגט מיט'ן ריינינגען אונ לויטער מאכען די קאטולישע אמונה, נאר פון דעסטוועגען, אז ער האט בעמערקט ווי די שנאה פון די קריסטען צו די יודען איז גרויס האט ער זיך ניט געקאנט איינהאלטען אונ האט שטארק געשטראפט דעם עולם פאר וואס זיי בעהאנדלען אזוי שלעכט דאס פאלק, וואס פון זיי איז ארויס יעזוס קריסטוס. לוטהער האט זיך גענומען מאכען א נייע איבערזעצונג פון דער ביבעל אונ צו ליעב דעם האט ער אנגעהויבען לערנען לשון קדש, אונ אז יודען האבען דאס דערזעהען אונ נאך געהערט אז ער נעהמט זיך אן פאר זיי, זענען זיי געווארען מלא שמחה אונ האבען צו איהם אפילו געשיקט דריי לומדים מען זאל מיט איהם איבערשמיעסען אויב עס וואלט ניט גלייבער געוועהן ער זאל גאר אין גאנצען איבערגעהן צום יודענטהום. דערפון אליין קאן מען ארויסזעהן ווי פריי די יודען האבען זיך דעמאלט געפיהלט אונ וואס פאר א מין איבערקערעניש לוטהער האט אין יענער צייט אנגעמאכט. עס האט אנדערש גאר ניט געקאנט זיין, ווייל ווי באלד מען האט געזעהען אז לוטהער אליין שטעלט אזוי הויך די העבראישע שפראכע, האבען זיך די בעסטע יונגע לייט געכאפט צו לערנען לשון קדש אונ האבען

געמוזט אנקומען צו יודען, דורך דעם זענען זיי איינער מיט דעם אנדערן מעהר בעקאנט געווארען און פיעל פון זיי זענען צווישען זיך פערבונדען געווארען מיט איין אמת'ער פריינדשאפט. אין יענע יאהרען האבען אסך קריסטען געלערנט ביים בעריהמטען מדקדק ר' אליהו לעוויטא אדער ר' אליהו בחור, וואס מען האט איהם אין פאדוא אבגעראבעוועט און ער האט זיך געמוזט אין ארעמקייט ארומשלעפען איבער פערשיעדענע שטאדט און ציהען זיין פרנסה פון לעהרנען מיט תלמידים. איינער פון זיינע בעסטע תלמידים איז געוועהן דער קארדינאל עדזשידיא דע וויטערבא, וועלכער האט איהם מיט זיין גאנצער משפחה אויסגעהאלטען אין רום מעהר פון צעהן יאהר. ביי איהם האט אויך געלערנט תורה געארגע דע סעלווע, דער עפיסקאפ פון לאוואור, און אז די פרומע יודען האבען אנגעהויבען אויף איהם קרום צו קוקען דערפאר וואס ער לערנט מיט קריסטען האט ער מיט שטאלץ געוויזען אז זיינע תלמידים בעקומען ליעב יודען און יודישקייט און אז ער איז דערמיט מקדש השם. איבריגענס איז ר' אליהו לעוויטא געוועהן אפריידענקער און האט זיך ערלויבט אפענטליך אויסצווייזען, אז אפילו די תנאים האבען ניט געוואוסט פון קיין נקודות. אוודאי האבען די רבנים, ניט געקאנט דערצו מסכים זיין און פיעל פון זיי זענען איהם געווארען געגנער. דערפאר האט ער אבער געהאט גרויס כבוד פון די קריסטען און אויסער איהם האבען זיי אויך געשאצט אנדערע יודישע לעהרער, ווי ר' יעקב מנטין און ר' אברהם דע באלמעס; יודישע ספרים האט מען אנגעהויבען קויפען פון אללע זייטען און אין פיעל שטאדט פון דייטשלאנד און איטאליען האט מען געעפענט יודישע דרוקען און יודען האבען דערפון געהאט שאן פרנסה.

מילא וואס אין דייטשלאנד איז דאס יודישקייט און די העברעאישע שפראכע אזוי געהויבען געווארען — איז נאך ניט אזא חדוש, ווייל דארט האבען זיך נאך געפונען ניט וועניג לומדים, און דערצו האט רייכלין ניט אויפגעהערט צו ארבייטען און לוטהער האט איהם אונטערגעהאלפען, נאר דאס וואונדער איז נאך גרעסער וואס נאר אין פראנקרייך האט לשון קדש אנגעהויבען שפיעלען א גרויסע ראללע, האטש שוין מעהר פון הונדערט יאהר איז קיין זכר פון קיין יודען אין לאנד מעהר ניט געוועהן. דער נייער קאניג פראנץ דער ערשטע איז געוועהן א גרויסער ליעבהאבער פון וויסענשאפט און איהם צו ליעב האט דער איינעגער נייסטליכער גואילוימע האקווינעט פעטיט, וואס האט ערשט זעכס יאהר צוריק געאסר'ט רייכלינ'ס ספרים און געפסקנ'ט מען זאל פערברענען דעם תלמוד,

געמוזט זעהען, אז אין דער פאריזער אוניווערזיטאט זאל מען בעשטימען א פראפעסאר פון העבראיש און מען זאל טאקי אין פאריז אפנען א גרויסע יודישע דרוק. דער קאניג האט געלאזט קומען קיין פראנקרייך דעם עפיסקאפ פון קארסיקא, אויגוסטין יוסטיניאני, וועלכער האט געשם׳ט אויף דער וועלט מיט זיינע העבראישע קענטניסע און א חוץ דעם האט ער טאקי געוואלט אז אין דער פאריזער אוניווערזיטאט זאל מען לערנען לשון קדש ווי עס דארף צו זיין, און דאריבער האט ער געשיקט קיין רום בעטען ר׳ אליהו לעוויטא ער זאל אננעהמען די פראפעסאר-שטעללע. ווי עס האט בעדארפט ר׳ אליהו לעוויטא הנאה טהון וואס עס איז געווארען אזא פערענדערונג אין פראנקרייך, און דארט וואו א יוד האט אפילו ניט געטארט איבערנאכטיגען וויל איהם די מלוכה אבי גענעבען אזא בכבוד׳ע דיענסט, האט ער פון דעסטוועגען ניט געוואלט זיין דער איינציגער יוד אין לאנד, און אזוי ווי ער האט זיך ניט געפיהלט אין כח צו פועל׳ן מען זאל אפנען די טהויערן פון פראנקרייך פאר אללע זיינע ברידער, האט ער זיך בעסער אבגעזאגט. אזוי איז געפאלען דער גורל אויף אויגוסטין אסטיניאני אז ער זאל אליין בעפעסטיגען דאס לערנען פון לשון קדש און ער האט זיך גענומען צו זיין זאך מיט גרויס חשק און ליעבשאפט: ער האט געלאזט אבדרוקען דוקא ניט קיין געראטהענעם ספר איבער דקדוק פון ר׳ משה קמחי, ווייל קיין בעסערס האט ער ניט געהאט, און אויסער דעם האט ער ארויסגעגעבען א לאטיינישע איבערזעצונג פונ׳ם „מורה נבוכים" און עס איז בעשערט געוועהן אז נראד דארט, וואו פערנארישטע יודען האבען צוריק מיט דריי הונדערט יאהר פערברענט דעם רמב״ם׳ס ספר, זאל א קריסטליכער גייסטליכער דערמיט בעקאנט מאכען די גאנצע וועלט. אין רהיימס האט מען אין דער אוניווערזיטאט אויך אנגעהויבען לערנען העבראיש און איינער פון רייכלינ׳ס תלמידים, פוילוס פאגיוס, האט זיך אין איסני געמאכט א יודישע דרוק; נאר אזוי ווי אליין פיהרען האט ער זי ניט געקאנט האט ער געבעטען ר׳ אליהו לעוויטא ער זאל איהם קומען העלפען, און דאס מאל האט ער זיך ניט אבגעזאגט, ווייל ער האט געוואלט אבדרוקען זיין כאלדעאיש ווארטערבוך און ביי פוילוס פאגיוס איז דאס געוועהן א גאנצע מציאה, ווייל ביי אללע קריסטליכע געלעהרטע איז איינגערערט געוועהן, פונקט ווי ביי רייכלין, אז קוים וועלען זיי קאנען רעכט פערטייטשען דעם „זהר" וועלען זיי האבען דאס בעסטע מיטעל די יודען בעקאנט צו מאכען מיט דער הייליגקייט פון דער קריסטליכער רעליגיאן.

אזוי האבען יודען און קריסטען זיך אנגעהויבען גלייך אינטערעסירען מיט דער ביבעל און ר׳ אליהו לויטא, וואס האט, ווי עס שיינט, ניט געוואלט אז יודען זאלען זיך בענוצען מיט לוטהער׳ס איבערזעצונג, האט ארויסגעגעבען זיין אייגענע דייטשע איבערזעצונג. אין דער אייגענער צייט האט איינער פון די מאררַאנען, דואַרטע דע פינעל, וואס איז אנטלאפען פון פארטוגאל און איז אין פערארא צוריק געווארען א יוד און האט זיך גערופען אברהם אוסקווע, געמאכט א שפאנישע איבערזעצונג פון תנ״ך און די יודען האבען געקאנט לעזען די ביבעל אין ביידע שפראכען, וואס זיי האבען זיך מיט זיי בעדיענט אין גאנץ אייראפא. די קריסטען ווידער האבען געמוזט אנקומען צו דער העברעאישער ביבעל, כדי זיי זאלען מיט איהר הילף לערנען לשון קדש און דערפאר האט דער דרוקער דניאל באמבערג געמאכט זעהר א גוט געשעפט דערמיט וואס ער האט א סך יאהרען כסדר געדרוקט די תורה מיט עטליכע פירושים פון רש״י, אבן עזרא, קמחי און נאך אנדערע, און האט פערקויפט פון איהר טויזענדער. אזוי האט איין פונק פון רייכלין׳ס ליעבשאפט צום אמת, איין שיין פון לוטהער׳ס שכל אנגעמאכט א איבערקערעניש, און די תורה הקדשה האבען זיך פלוצלונג גענומען לערנען אזעלכע מענשען, וואס האבען זיי ערשט ניט לאנג געוואלט אריינווארפען אין פייער...

---

2 די מאררַאנען און די פאלשע האפנונגען אויף משיח׳ס צייטען.

(1530—1548 נאך קריסטוס געבורט).

אין דער ערשטער האלפט פונ׳ם זעכצעהנטען יאהרהונדערט איז דער איינוועניגסטער מעמד פון די יודען געוועהן ניט קיין פרעהליכער, און אנדערש האט ער נאך ניט געקאנט זיין אין די לאנדער, וואו זיי האבען זיך צונויפגע-שטופט, ווען מען האט זיי כמעט אין גאנץ אייראפא געטריבען און געיאגט, האבען זיי זיך, א לאנגע צייט נאך, ניט געקאנט פיהלען היימיש, די קלאפ, וואס די אלטערן האבען איבערגעליטען האבען נאך ניט פערגעסען די ערשטע דורות, די צייכענס האבען אזוי גיך ניט געקאנט פערגעהען, מען האט זיך נאך אלץ גערעכענט ווי אויף א פרעמדער פוהר, עס האט זיך אויסגעוויזען אז אט מאכט עמיצער א בייזע מינע — מוז מען שוין חאפען דאס פעקעל אויף די פלייצעס און זוכען זיך ווידער א נייע היים און ווען א פאלק געפינט זיך אין אזא לאגע דאנקעט עס גאט וואס דאס לעבען דערהאלט זיך חאטש און קאן

קַיין עֶדְלֶערֶע תַּכְלִית נִיט אִין זִין הָאבֶּען. דֶערְצוּ אִיז נָאךְ דָאס אוּמְגְלִיק בֶּעשְׁטַאנֶען אִין דֶעם וָואס פוּן קַיין אַחְדוּת הָאבֶּען דִי יוּדֶען נִיט גֶעוָואלְט וויסֶען: אִין יֶעדֶער שְׁטָאדְט, ווִי קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, אַדְרִיאַנָאפָּאל, סַאלוֹנִיקִי אוּנ אוֹיךְ אִין פִיעל אָרְטֶער פוּן גְרִיכֶענְלַאנְד אוּנ אִיטַאלְיֶען, הָאט מֶען גֶעקָאנְט גֶעפִינֶען פֶערְשִׁיעדֶענֶע קְהִלּוֹת: אִיטַאלְיֶענִישֶׁע, גְרִיכִישֶׁע, שְׁפַּאנִישֶׁע, פָּארְטוּגֶאזִישֶׁע, דַייטְשֶׁע אוּנ אֲפִילוּ אַפְרִיקַאנִישֶׁע; יֶעדֶע קְהִלָּה הָאט זִיךְ גֶעהַאט אִיהרֶע רַבָּנִים, חַזָּנִים, פָּארְשְׁטֶעהֶער, אֵיינֶע צוּ דֶער אַנְדֶערֶער הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט מִישֶׁען. אוּנ בַּיי אַזַא צוּוָארְפֶענְהַייט זֶענֶען אֲפִילוּ דִי בֶּעסֶערֶע מֶענְשֶׁען אוֹיךְ נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן עֶפִּיס צוּ טְהוּן פַאר'ן כְּלַל. אִין דִי יְשִׁיבוֹת הָאט מֶען זִיךְ אִין גַאנְצֶען בֶּעגֶעבֶּען מִיט פִּלְפּוּל, פוּן קַיין חֲקִירָה סְפָרִים הָאט מֶען גָאר נִיט גֶעוָואלְט וויסֶען, וַוייל דִי עֶטְלִיכֶע גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים, ווִי ר' אַבְרָהָם פְּרִיצוֹל, ר' יַעֲקֹב מַנְטִין אוּנ ר' אַבְרָהָם דֶע-בַּאלְמֶעס, וָואס הָאבֶּען אַזוֹי גֶעשֶׁם'ט צְווִישֶׁען קְרִיסְטֶען, זֶענֶען בַּיי דִי יוּדֶען דַוְקָא נִיט גֶעוֶועהן קַיין גְרוֹיסֶע חֲשׁוּבִים אוּנ וֶוען אֲפִילוּ מֶען וָואלְט זֵיי גֶעוֶועהן גֶעשֶׁעצְט נָאךְ זֵייעֶר וֶוערְטְה וָואלְטֶען זֵיי אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט דֶערְוֶועקֶען אַלִיעבְּשַׁאפְט צוּ ווִיסֶענְשַׁאפְטֶען, וַוייל בַּיי אַלֶע אִיז אַיינְגֶעוֶוערְט גֶעוֶועהן אַז דִי גְרֶעסְטֶע אוּמְגְלִיקֶען הָאבֶּען זִיךְ נָאר גֶענוּמֶען דֶערְפוּן וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעלֶעגְט דִי תּוֹרָה אוֹיף אַזַייט אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעחַאפְּט צוּ וֶועלְטְלִיכֶע חָכְמוֹת. אַ שְׁטַארְקֶע נְגִיעָה אִין דֶעם וָואס דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק הָאט זִיךְ, אִין אָנְהֵייבּ פוּנ'ם זֶעכְצֶעהְנְטֶען יָאהְרְהוּנְדֶערְט, אַוֶועקְגֶעקֶעהְרְט פוּן דֶער ווִיסֶענְשַׁאפְט, וָואס הָאט פְרִיהֶר בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיהט, הָאט אוֹיךְ גֶעהַאט דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנְאֵל, וֶועלְכֶער הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען פְרֶעגֶען קֻשְׁיוֹת אוֹיפ'ן רמב"ם אוּנ הָאט אַבִּיסֶעל אָבְּגֶעהַאלְטֶען דֶעם עוֹלָם פוּן זַיינֶע סְפָרִים, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס זֶענֶען גֶעוֶועהן גֶעגְנֶער פוּן ווִיסֶענְשַׁאפְטֶען ר' יוֹסֵף יַעְבֵּץ פוּן פָּארְטוּגַאל אוּנ ר' אַבְרָהָם בֶּן שְׁלֹמֹה פוּן שְׁפַּאנְיֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען אִין אֵיין שְׁרַייעֶן, אַז דֶער יוּד מוּז זִיךְ נָאר פֶערְשְׁלִיסֶען אִין דֶעם קְלֵיינֶעם וֶועלְטֶעלֶע פוּנ'ם תַּלְמוּד אוּנ טָאר גָאר נִיט אֲפִילוּ קַיין קוּק טְהוּן אוֹיף דֶער לִיכְטִיגֶער שַׁיין. דֶערְפַאר הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען גָאר נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיף דֶעם גְרֶעסְטֶען דֶענְקֶער פוּן יֶענֶער צַייט, ר' אֵלִיָּהוּ דֶעל-מֶדִיגוֹ, אוּנ עֶס אִיז נָאר אַ חִדּוּשׁ ווִי אַזוֹי הָאט דֶעמָאלְט גֶעקָאנְט דֶעם אַבְּרַבַּנְאֵל'ס זוּהן, דֶער דָאקְטָאר לֶעאָן אַבְּרַבַּנְאֵל מֶדִיגוֹ, אָנְשְׁרַייבֶּען זַיין בֶּערִיהמְט סֵפֶר „שְׁמִיעֶסֶען וֶועגֶען לִיעבֶּע", וָואס אִיז פוּל מִיט הוֹיכֶע גֶעדַאנְקֶען אוּנ וָואס דֶער שְׁפַּאנִישֶׁער קֶענִיג פִילִיפּ דֶער צְווֵייטֶע הָאט עֶס בַּיי אִיהם מִיט דַאנְק גֶענוּמֶען פַאר אַ מַתָּנָה.

אודאי האט אין יענער צייט די קבלה צושפרייט איהרע פליגעל, כדי זי זאל נאך מעהר פארשטעלען דאס ליכטיגקייט אונ האלטען די יודען אין דער פינסטערניש. די מקובלים ר׳ יהודה חית, ר׳ ברוך פאן בענעווענט, ר׳ אברהם לוי, ר׳ מאיר בן גבאי אונ אבן אבי־זמרה האבען אומעדום אין איטאליען אונ טירקיי פערשפרייט זייער למוד, אונ אז די יודען האבען דער־זעהן אז אזעלכע בעריהמטע קריסטען ווי רייכלין, עגידיא פאן וויטערבא, גאלאטיני אונ אפילו דער פאפסט בעשעפטיגען זיך מיט קבלה איז ביי זיי געבליבען אז די גאנצע וועלט איז מודה אויף דעם אמת וואס ליעגט פער־בארגען אין איהרע סודות אונ אז קיין היילינערם דערפון איז גאר ניטא. דער עולם האט זיך געוואהנט צו זאגען „זהר" אונ ניט פערשטעהן קיין איינציג ווארט, צו הארען דרשות אהן א טעם אונ זיך שטויסען אויפ׳ן ווינק, אונ אזוי ווי מען איז געוועהן געגוג דערשלאגען אונ געפאלען האט מען אנגעהויבען בויען לופט־שלאסער אונ זוכען זיך א טראסט אין פאלשע האפנונגען, אז אט באלד וועט שוין קומען די ישועה אונ יודען וועלען אויסגעלאזט ווערען פונ׳ם גלות. יעדער וואס האט נאר פערשטאנען צו גריבלען אין די היילינע ספרים האט זיך געפונען א פסוק אונ געמאכט חשבונות וועגען משיח׳ם קומען; ווער שמיעסט אז דער אברבנאל אליין, וואס איז דוקא ניט געוועהן קיין גרויסער ליעבהאבער פון קבלה, האט זיך געלאזט פערפיהרען אונ האט אנגעשריבען זיין ספר „משמיע ישועה", אין וועלכען ער האט אויסגעוויזען מיט דער הילף פון עטליכע פסוקים, אין „דניאל", אז משיח מוז קומען אים יאהר 1503, איז געווארען א שמחה אויף די יודען אונ עס איז ביי קיינעם קיין ספק ניט געוועהן אז גאר גיך וועט ווערען א סוף פון אללע צרות. דאס וואס דער אברבנאל האט אזוי די יודען פערדרעהט די קאפ האט שוין אין גאנצען פארבלאנדט זייערע אויגען, זיי האבען פערלארען דעם שכל אונ מען האט זיי געקאנט איינרעדען אויפ׳ן הימעל א יריד. דאריבער איז קיין וואונדער ניט וואס ווען עס איז פלוצלונג, אים יאהר 1502, ארויסגעשפרונגען א דייטשער יוד, אשר לעמלין, וואס האט געוואהנט אין ווענעדיג אונ האט זיך געלאזט פאהרען איבער גאנץ דייטשלאנד אונ איטאליען אנצוזאגען די פרעהליכע בשורה, אז גאטט האט איהם געשיקט איין עצה געבען זיין געליעבט פאלק: מען זאל זיך מכין זיין צו דער גאולה מיט דאווענען אונ פאסטען, האבען איהם אללע געגלויבט אונ מען האט גוזר תענית געוועהן. סוחרים האבען זיך אבגעזאגט פון אללע געשעפטען, אפילו קריסטען האבען אנגעהויבען גלויבען אין דער בעפרייהונג

פון די יודען, אונ אזוי איז אוועקגעגאנגען אגאנץ יאהר מיט תשובה-טהאן אונ ווארטען אויף נסים. אודאי האט זיך פון אלדינג גאר נישט אויסגעלאזט, אשר לעמלין איז מיט אמאל פערשוואונדען געווארען אונ מען האט ניט געוואוסט וואו זיין געביין איז הינגעקומען, פאר'ן אברבנאל איז געוועהן א גרויסע בושה וואס ער האט אזא טעות געהאט אונ זיין הארץ וועטהיג איז געווארען גראסער דערפון, וואס א סך יודען האבען צוזאמען מיט דער צושטערטער האפנונג א שפייא געטהון אויפ'ן גאנצען יודישקייט אונ זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום.

די ערשטע צייט האבען די יודען נאך געפיהלט דעם קלאפ, וואס זיי האבען געחאפט צו ליעב נארישע פערדרעהטע חשבונות אונ האבען שוין באכט זיך, בעדארפט דעם צעהנטען פערזאגען מען זאל זיך ניט לאזען נארען. נאר ניט לאנג האבען זיי זיך געשאנעוועט: די מקובלים האבען ווייטער געטהון זייערס, זיי האבען געדרונגען אז א מענש קאן האבען א טעות, אבער רעכנען מוז ער, ווייל סוף כל סוף וועט דער חשבון ארויס ריכטיג, אונ דאריבער האבען זיי ביספלעכווייז נאך אמאל ארויפגעפיהרט דעם עולם מען זאל זיך קוויקען מיט פאלשע האפנונגען, ביז שפעטער מיט א יאהר דרייסיג איז שוין ארויס א גראסער אומגליק, דער זיסער חלום פון משיח'ס קומען האט אבגעקאסט געגוג בלוט, אונ די אומגליקליכע מאראנען האבען געהאט דעם בעסטען חלק.

דעם אמת מוז מען זאגען, אזוי אזוי די יודען איז שלעכט געוועהן, ווי אזוי מען האט זיי געיאגט פון איין ארט אויפ'ן אנדערען, איז זיי נאך אלץ בעסער געוועהן פון די מאראנען, וואס האבען געביך געהאט דאפעלטע צרות: מיט זייער אמת'ער אמונה האבען זיי זיך געמוזט בעהאלטען, אונ גערודפ'ט האט מען זיי גלייך ווי זיי וואלטען אפענטליך געוועהן יודען. דער צווייטער גראס-אינקוויזיטאר דעצא איז נאך געוועהן א גראסערער אכזר פון טארקוועמאדא, אונ דערצו האט ער געהאט נוטע צוויי אונטערהעלפערס, ווי זשואן דע לא פוענטע אונ דיעגא ראדריגועץ לוצערא, וואס האבען געהאט טאקי באמת שטיינערנע הערצער אונ האבען געטהון מעשים נוראים. יעדען טאג האבען זיי געמוזט האבען פרישע קרבנות, אונ גאנץ אפט פלעגען אומקומען אפילו פרומע קריסטען, וועלכע האבען ניט געקאנט צוזעהען דאס רחמנות אונ האבען זיך ערלויבט צו רעדען א גוטווארט וועגען די מאראנען.

דער דריטער גראס-אינקוויזיטאר קסימענעס דע ציסנעראס איז שוין קלאסערשט געוועהן א גראסערער בעל ישר, נאר פון דעסטוועגען האט ער ניט געוואוסט וואס הייסט רחמנות, ווען אין זיינע האנד פלעגען אריינפאלען מאראנען,

אָדער נייא־קְרִיסְטֶען, דָאס הייסט אַזֶעלְכֶע קְרִיסְטֶען וָואס קוּמֶען אַרוֹיס פוּן יוּדֶען אָדער מַחְמַדֶנֶער. אַז קארל דֶער פִינְפְטֶער הָאט גֶעהַאט בְּדֵעָה צוּ עֶרְלוֹיבֶּען דִי יוּדִישֶׁע מַארְרַאנֶען זֵיי זָאלֶען זִיךְ מֶאגֶען אוּמְקֶעהְרֶען צוּרִיק צוּ זֵייעֶר אֱמוּנָה אוּנ הָאט דֶערְפַאר גֶעוָואלְט נֶעהמֶען אַ מָנָה יָפָה, הָאט קְסִימֶענֶעס דֶע צִיסְנֶערָאס אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוואַלְד, אוּנ דֶער יוּנְגֶער קֵייזֶער הָאט גֶעמוּזְט מְבַטֵל זַיין זַיין רָצוֹן. נָאךְ בִּיטֶערֶער אִיז גֶעוָוארֶען דִי מַארְרַאנֶען וָוען אִין שְׁפַּאנְיֶען הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְוַוייזֶען לוּטְהֶער'ס תַּלְמִידִים: עֶס זֶענֶען צוּגֶעקוּמֶען נֵייעֶ מֶענְשֶׁען צוּם בְּרֶענֶען, אוּנ דֶערְבָּאלְט הָאט מֶען שׁוֹין גָאר נִיט גֶעטַעֲנָה'ט אוּנ מֶען הָאט יוּדֶען, מַחְמַדֶנֶער אוּנ לוּטְהֶערַאנֶער גְלַייךְ גֶעוָוארְפֶען אִין פַייעֶר.

אַ סַךְ בֶּעסֶער אִיז גֶעוֶועהן דִי מַארְרַאנֶען אִין פָּארְטוּגַאל, וַוייל דָארְט הָאט זֵיי דֶער קֶענִיג עִמָנוּאֵל בֶּעוָוארֶענְט אַז צְוַואנְצִיג יָאהר כְּסֵדֶר מֶאגֶען זֵיי זִיךְ פִּיהרֶען ווִי זֵיי ווִילֶען אוּנ דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן טָאר זִיךְ צוּ זֵיי נִיט טְשֶׁעפֶּען. מֶען הָאט זֵיי אוֹיךְ עֶרְלוֹיבְּט צוּ הַאלְטֶען בַּיי זִיךְ יוּדִישֶׁע סְפָרִים אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ בֶּענוּצְט מִיט דֶער פְרַייהַייט אַזוֹי ווייט, אַז זֵייעֶרֶע קִינְדֶער הָאבֶּען גֶעלֶערְנְט לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, זֵיי הָאבֶּען אָבְּגֶעהִיט דִי נָאטְהִיגְסְטֶע דִינִים אוּנ פְלֶעגֶען כִּמְעַט אָפֶען דַאוְונֶען אִין שׁוּלֶען. פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען בִּיסְלֶעכְוַוייז אַלְדִינְג פֶערְקוֹיפְט, צַייט הָאבֶּען זֵיי גֶעהַאט אוּנ קֵיינֶער אִיז זֵיי נִיט גֶעשְׁטַאנֶען אִיבֶּער'ן הַאלְז אוּנ נַאקֶען; דַארִיבֶּער אִיז זֵיי לַייכְט גֶעוֶועהן צוּנוֹיפְשְׁלָאגֶען הִיבְּשׁ גֶעלְד אוּנ דֶערְנָאךְ אַרִיבֶּער קֵיין אִיטַאלְיֶען אָדֶער טִירְקַיי. דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ אֲפִילוּ אַרוּמְגֶעקוּקְט אוּנ הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל אַז קֵיינֶער פוּן דִי מַארְרַאנֶען טָאר נִיט אַוֶועקְפָארְעֶן דָאס לַאנְד אָהן אַ עֶרְלוֹיבְּנִישׁ פוּנ'ם קֶענִיג אוּנ אַז קֵיין שׁוּם קְרִיסְט זָאל זִיךְ נִיט דֶערְוָואגֶען אָבְּצוּקוֹיפֶען בַּיי זֵיי זַאכֶען, נָאר אַזַא בֶּעפֶעהל הָאט זֵיי נִיט גֶעשְׁטֶערְט אוּנ עֶס אִיז נָאר גֶעבְּלִיבֶּען אוֹיף פַּאפִּיער. אַוַודַאי פְלֶעגֶען זֵיי דִי שְׁפַּאנִישֶׁע מַא־רַאנֶען מְקַנֵא זַיין אוּנ בַּיי דֶער מִינְדֶסְטֶער סַכָּנָה הָאט מֶען זִיךְ אַרִיבֶּערְגֶעכַאפְּט קֵיין פָּארְטוּגַאל; דָאס הָאט שְׁפַּאנְיֶען נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען אוּנ עִמָנוּאֵל הָאט גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן אוּנ מַאכֶען אַ גֶעזֶעץ אוּנ בַּיי דֶער גְרֶענִיץ זָאל מֶען בַּיי יֶעדֶען שְׁפַּאנְיֶער פָארְדֶערְן אַ קְוִויטֶעל אַז עֶר אִיז רַיין פוּן חֲטָאִים גֶעגֶען דֶער אֱמוּנָה אוּנ אַז דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן הָאט צוּ אִיהם גָאר נִיט.

ווִי אַזוֹי נִיט, וָואלְטֶען שׁוֹין דִי מַארְרַאנֶען פוּן פָּארְטוּגַאל גֶעקָאנְט גְלִיקְלִיךְ לֶעבֶּען, וַוייל זֵיי זֶענֶען כִּמְעַט אַללֶע גֶעוֶועהן זֶעהר פֶעהִיגֶע מֶענְשֶׁען, דֶער קֶענִיג הָאט פוּן זֵיי גֶעהַאלְטֶען, פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען גֶעדִינְט בַּיי דֶער קְרוֹין אוּנ אַ טְהַייל זֶענֶען גֶעוָוארֶען אֲפִילוּ נַייסְטְלִיכֶע. צוּם אוּמְגְלִיק, אִיז אָבֶּער דָאס פָאלְק אוֹיף

זיי כאָז געוועהן, ווייל מען האָט זיי פּשוט ניט פערגונען וואָס זיי האָבען פּרנסה בכבוד, אונ וואָס פאַר איין אומגליק עס פלעגט זיך טרעפען האָט מען אויף זיי אַרויפגעלעגט. בעזאָנדערס איז מען אין כעס געוועהן אויף איינעם פון זיי, יאָהאַן ראָדריגאָ מאַסקאַרענהאַס, וואָס אונטער זיין האַנד זענען געשטאַנען אַללע נתינות פון דער מדינה, אונ איהם צו ליעב האָט מען שוין אָנגעטהון צרות אַללע מאַרראַנען. עס איז אַזוי ווייט געקומען אַז מען האָט זיי קיין גאַס ניט געלאָזט דורכגעהען אונ מען פלעגט זיי נאָכשרייען „פערשאָלטענע יודען"! מיט דער שנאה האָבען זיך בענוצט עטליכע גייסטליכע, וואָס די מאַררַאנען זענען ביי זיי געוועהן ווי אַדאָרן איניוועניג, אונ פּלוצלונג אין אַ זונטאָג האָבען זיי אַרויסגעלאָזט אַ קלאַנג אַז אין אַ קירכע האָט זיך בעוויזען אַ הייליג בילד; דאָס האָבען זיי געטהון מיט אַ כוונה אַז דאָס פאָלק זאָל זיך צונויפלויפען זעהען אָדער הערען פון דעם נייעם מופת, אונ דעמאָלט האָט זיך אַנידערגעשטעלט אַ גייסטליכער אונ האָט געזאָגט אַ פייערינע דרשה. ער האָט אויסגעוויזען אַז אַללע צרות נעהמען זיך נאָר פון די מאַררַאנען, אַז זיי זענען שולדיג אין דעם הונגער אונ דער מגפה וואָס האָבען דאָס יאָהר אַ תל געמאַכט פונ'ם לאַנד אונ, אַז עס איז אַ גרויסע מצוה זיי צו פערניכטען. דאַ זענען באַלד אַרויסגעשפּרונגען צוויי גייסטליכע, יאָהאַן מאָכאַ אונ פּראַטרע בערנאַרדאַ, וואָס האָבען זיך געלאָזט לויפען מיט קרייצען אין די הענד איבער די גאַסען אונ אונטערהיצען דאָס פאָלק מען זאָל זיך שוין נעהמען צו דער אַרבייט. לאַנג בעטען האָט מען קיינעם ניט בעדאַרפט. אַז די גייסטליכע האָבען צוגעזאָגט אי עולם הזה, וואָס מען וועט זיך אַלליין נעהמען ווען מען וועט באַבעוועז, אי עולם הבא, וואָס מען וועט זיך פערדיענען ווען מען וועט אויסהרגנ'ען די שונאים פון דער קירכע, האָבען זיך שוין געפונען גענוג בעלנים, צו זיי זענען באַלד צוגעשטאַנען אַסך מאַטראָסען פון פרעמדע שיפען, וועלכע זענען דעמאָלט געשטאַנען אין ליסאַבאָן, אונ עהדער מען האָט זיך געריהרט איז שוין אויסגעוואַקסען אַ ווילדע מחנה פון צעהן טויזענד רוצחים, וואָס האָבען אין איין טאָג געטיידט ביז פיער טויזענד מאַררַאנען.

פון יענעם טאָג אָן איז די לאַגע פון די מאַררַאנען אין פּאָרטוגאַל געוואָרען זעהר טרויעריג, חאָטש זיי זענען געוועהן די נוצליכסטע מענשען אין לאַנד, די בעסטע סוחרים אונ בעלי מלאכות. אונ ווער שמיעסט אין מעדיצין האָט זיך קיינער גאָר ניט געקאָנט גלייכען צו זיי, אונ זייערע דאָקטוירים האָבען געשם'ט אויף דער וועלט. פון דעסטוועגען איז דער האַס פונ'ם פאָלק געגען

זַיי גֶעוֶועהן זֶעהר גְרויס אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט אַללֶע מָאל גֶעהַאט צָרוֹת דֶערְפוּן וָואס זִי הָאט זַיי שְׁטֶאנְדִיג גֶעמוּזְט שִׁיצֶען אוּנ אָבְּהִיטֶען מֶען זָאל אוֹיף זַיי נִיט אָנְפַאלֶען. נָאר כָּל זְמַן דֶער קֶענִיג עִמָנוּאֵל הָאט גֶעלֶעבְּט זֶענֶען דִי מַארְ־רַאנֶען פָּארְט נִיט גֶעוֶועהן אַזוֹי אוּמְגְלִיקְלִיךְ, וַוייל עֶר אִיז גֶעגַאנְגֶען מִיט זַיי מִיט חֶסֶד, עֶר הָאט זַיי עֶרְלוֹיבְּט אוֹיסְצוּפָאהְרֶען, אוּנ הָאט גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז צְווִישֶׁען דִי נַייע־קְרִיסְטֶען אוּנ אַלְט־קְרִיסְטֶען זָאל מֶען נִיט מַאכֶען קַיין שׁוּם אוּנטֶערְשִׁיעד אוּנ דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן זָאל זִיךְ נִיט טָארֶען מִישֶׁען צוּ זַיי נָאךְ צְוַוענְ־צִיגְ יָאהר; קוֹים אִיז אָבֶּער דִי מְלוּכָה אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ יָאהַאן דֶעם דְרִיטֶען, אִיז פֶערְשְׁווּנְדֶען זַייעֶר לֶעצְטֶער הָאפְנוּנְג, וַוייל עֶר הָאט נָאךְ אִין דִי קִינְדֶערְשֶׁע יָאהְרֶען גֶענוּג בֶּעווִיזֶען שִׂנְאָה גֶעגֶען דִי מַארְרַאנֶען אוּנ, אַז עֶר הָאט נָאךְ אָנְגֶעטְהוּן דִי קְרוֹין אוּנ חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט אַ שְׁפַּאנִישֶׁער פְּרִינְצֶעסִין, אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל זִיךְ אַזוֹי פִיהְרֶען וִוי דִי יוּנְגֶע קֶענִיגִין הָאט אִיהם גֶערָאטְהֶען. קֹדֶם כֹּל הָאט עֶר, אִים יָאהר 1524, אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אַ מֶענְשֶׁען, וְשָׁארְזְשׁ טְהֶעמוּדָא, עֶר זָאל זִיךְ צוּ קוּקֶען צוּם לֶעבֶּען פוּן דִי מַארְרַאנֶען אוּנ נָאכְפָארְשֶׁען צִי הַאלְטֶען זַיי גֶעטְרַיי דִי גֶעזֶעצֶע פוּן דֶער קַאטָאלִישֶׁער אֱמוּנָה אוּנ זָאל אִיהם גֶעבֶּען דֶערְפוּן אַ קְלָארֶע יְדִיעָה. טְהֶעמוּדָא הָאט אִיהם מִן הַסְּתָם, בַּאלְד גֶעבְּרַאכְט אַ תְּשׁוּבָה אַז דִי מַארְרַאנֶען הִיטֶען אָפּ שַׁבָּת אוּנ אַללֶע יוּדִישֶׁע יָמִים טוֹבִים, אַז פוּן קַיין שׁוּם קְרִיסְטְלִיכֶען מִנְהָג ווִילֶען זַיי נִיט ווִיסֶען, אִין קִירְכֶע קוּמֶען זַיי נִיט, פַאר'ן טוֹיט בְּרֶענְגֶען זַיי נִיט קַיין גַייסְטְלִיכֶע צוּ דִי קְרַאנְקֶע מִיט זַיי וִדוּי צוּ זָאגֶען אוּנ זַייעֶרֶע מֵתִים בֶּעגְרָאבֶּען זַיי בֶּעְ־זוּנְדֶער, נִיט צְווִישֶׁען אַללֶע קְרִיסְטֶען. דֶער קֶענִיג הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דָא וֶועט שׁוֹין דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן הָאבֶּען אַ רֶעכְט שְׁטִיקֶעל אַרְבַּייט אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען נָאךְ מֶעהר אוֹיפְצוּדֶעקֶען דִי חֲטָאִים פוּן דִי מַארְרַאנֶען, אוּנ דָאס הָאט עֶר נָאר גֶעקֶאנְט טְהוּן דוּרְךְ אַ אִינְוֶוענִיגְסְטֶען מֶענְשֶׁען, וָואס זָאל אַ לַאנְגֶע צַייט לֶעבֶּען צוּזַאמֶען מִיט זַיי אוּנ דֶערְנָאךְ אַלְדִינְג אַרוֹיסְגֶעבֶּען. אַזַא מֶענְשֶׁעל הָאט זִיךְ בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן הַיינְרִיךְ נוּנֶעס, אֵיינֶער פוּן לוּצֶערָא'ס תַּלְמִידִים, וָואס אִיז דַוְקָא אַלַיין אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן יוּדֶען, נָאר עֶר אִיז זַיי גֶעוֶועהן אַ דַם שׂוֹנֵא. עֶר הָאט אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ וֶוערֶען אַ מוֹסֵר. אִיהם אִיז לַייכְט גֶעוֶועהן צוּ מַאכֶען אַ פְרוּם פָּנִים אוּנ זִיךְ אַרַיינְגַנְבְ'נֶען אִין דִי שֶׁאנְסְטֶע הַייזֶער פוּן דִי מַארְרַאנֶען אִין לִיסַאבָּאן, עֶוָוארַא אוּנ אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט אוּנ פוּן יֶעדֶען אָרְט הָאט עֶר גֶעשִׁיקְט בְּרִיעף דֶעם קֶענִיג אוּנ הָאט אַלְדִינְג בֶּעשְׁרִיבֶּען אוּנ אֲפִילוּ יֶעדֶען אָנְגֶערוּפֶען בַּיים נָאמֶען. אַז יָאהַאן הָאט

שוין געהאט אזא כשר'ן עדות, האט ער זיך ענטשלאסען באלד איינפיהרען ביי זיך די אינקוויזיציאן אונ האט טאקי דעם איינענעם היינריך נוגעם אוועקגעשיקט פאר א שליח קיין שפאניען צו קארל דעם פינפטען, כדי ער זאל דורך איהם בעקומען די הסכמה פונ'ם פאפסט. די מאררעאנען זענען אבער בעציטענס געווארעט געווארען וואס פאר א שלאנג עס איז צווישען זיי ארומגעקראכען אונ וואס פאר א שליחות נוגעם האט אויף זיך גענומען. צוויי פון זיי, דיעגא פאץ אונ אנדרע דיאס, וועלכע האבען זיך פאר דער וועלט גערעכענט פאר גייסטליכע, זענען איהם נאכגעלאפען אונ האבען איהם דערהרג'ט אין באדאיאץ, ניט ווייט פון דער שפאנישער גרעניץ. אוודאי איז היינריך נוגעם געווארען א קדוש, אונ די צוויי מאררעאנען האבען מיט'ן לעבען בעצאהלט דערפאר וואס זיי האבען געוואלט מציל זיין זייערע ברידער פון א צרה. צום סוף האבען זיי דערמיט ווייניג וואס געפועלט, ווייל אין יאהאן'ס האנד איז שוין געוועהן א גאנץ צעטעל, וואס נוגעם האט איהם נאך פריהר צוגעשטעלט אונ וואס דארט זענען געוועהן אויסגערעכענט אי די שולדיגע, אי זייערע גרויסע זינד, אונ די אינקוויזיטארען האבען שוין ארויסגעקוקט מען זאל זיי לאזען זיך צו פיהרען די האנד, נאר גאר אומגעריכט איז געווארען איין איבערשלאג אונ דער קאניג האט ניט אויסגעפיהרט זיין ביטערע מחשבה.

פלוצלונג איז ערגיץ פון גאנץ ווייט, פון די מזרח-לענדער, אראבגעפאהרען קיין אייראפא א יוד, וואס האט געזאגט אז ער הייסט דוד, אונ ער שטאמט ארויס פונ'ם שבט ראובן, אז זיין ברודער איז א מושל איבער א גאנץ פאלק, וואס בעשטעהעט פון דריי הונדערט טויזענד גבורים, אז זייער לאנד רופט מען חבור אונ אז דער קאניג מיט די זיבציג זקנים, וואס פיהרען די מדינה, האבען איהם ארויסגעשיקט צו די אייראפאישע מלכים אונ בעזאנדערס צום פאפסט, ער זאל ביי זיי בעקומען ביקסען אונ הארמאטען, כדי זיי זאלען קאנען מלחמה האלטען מיט די מחמדנער ביים רויטען ים אונ ארויסטרייבען די טירקען פון ארץ ישראל. צו איז דוד הראובני געוועהן א שווינדלער אונ האט אויסגעטראכט פונ'ם קאפ די מעשה וועגען זיין ברודער'ס מלוכה פון יענער זייט סמבטיון, אדער ער האט טאקי אליין געגלויבט אין זיין כח אז עס וועט איהם געראטהען עפיס אויפצוטהון נייעס, — דאס איז עד היום ניט בעקאנט, נאר ער איז פון דער נאטור געוועהן אזא מענש וואס מען האט איהם געמוזט אננעהמען פאר א בעל מופת: זיין קליינע וואוקס, זיין אויסגעדארטקייט, זיין שווארץ פנים, זיין שטאנדיג פאסטען, זיין רעדען לשון קדש, זיין שטרענגער

קוק, זיין פֿאָרעךן מֶען זָאל אִיהם פֶערשְׁטֶעהֶען אויפ׳ן ווינְק אונ בְּלִינְד פָאלְגֶען, דָאס אַלְדִינְג הָאט גֶעמוּזְט פִיהרֶען דֶערְצוּ מֶען זָאל אִיהם וֶועניגֶער קֻשְׁיוֹת פְרֶעגֶען אונ מֶעהר פַאר אִיהם דֶרֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען. דֶערְפַאר, אַז עֶר אִיז, נָאךְ זַיינֶע גְרוֹיסֶע נְסִיעוֹת אִיבֶּער אַרַאבְּיֶען, נוּבְּיֶען אונ מִצְרַיִם, אַריינְגֶעפָאהרֶען קַיין אִיטַאלְיֶען אונ אִיז גֶעקוּמֶען קַיין רוֹם, הָאט מִיט אִיהם בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען דָאס לַאנְד צוּ קְלִינְגֶען. אונ אַז עֶר אִיז צוּגֶעפָאהרֶען אויף זַיין ווייס פֶערְד, מִיט אַ דִיעֶנֶער אונ אַ אִיבֶּערְזֶעצֶער, צוּם הוֹיף פוּנ׳ם פַאפְּסְט, הָאט מֶען אִיהם מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד אַריינְגֶעבֶּעטֶען, אונ דֶער פַאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי דֶער זִיבֶּעטֶע הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט אַ גַאנְצֶען פַּאראַד אונ אַזוֹי ווִי עֶס שְׁטֶעהט אָן אַ שָׁלִיחַ פוּן אַ מַלְכוּת. דָוִד הָראוּבֵנִי הָאט צוּגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם פַאפְּסְט פִיעל רֶעקאָמֶענְדַאצִיֶעס פוּן גְרוֹיסֶע לַייט פוּן פָּארְטוּגַאל, מִיט וֶועלְכֶע עֶר הָאט זִיךְ בֶּעגֶעגֶענְט אִין וֶועג. דֶער פַאפְּסְט הָאט אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט דִי בְּרִיעף קַיין פָּארְטוּגַאל, אונ אַז מֶען הָאט אִיהם פוּן דָארְט גֶעעֶנְטְפֶערְט אַז דִי חֲתִימוֹת זֶענֶען אֱמֶת׳ע אִיז עֶר בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען נָאר גֶעהוֹיכְט אונ גֶעקְרֶאנְט, אונ דֶער פַאפְּסְט הָאט טַאקִי עֶרְנְסְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען צוּ עֶס וָואלְט בֶּאֱמֶת נִיט גֶעוֶועהן אַ פְּלַאן מֶען זָאל דִי טִירְקַיי אָבְּרֵיינִיגֶען פוּן דִי מַחְמְדַנֶער. אַזוֹי אִיז דָוִד הָראוּבֵנִי גֶעוָוארֶען בַּיים פַאפְּסְט אַ גַאנְצֶער בֶּן בַּיִת, אִיבֶּער דִי גַאסֶען פְלֶעגְט עֶר פָאהרֶען מִיט אַ וַואךְ פוּן יוּדֶען אונ קְרִיסְטֶען אונ בִּיסְלֶעכְווַייז הָאבֶּען אֲפִילוּ דִי דָאזִיגֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען צוּם אָנְהֵייבּ קְרוּם גֶעקוּקְט אויף זַיינֶע אוֹיפְטְהוּעכְצֶען, אָנְגֶעהוֹיבֶּען גְלוֹיבֶּען אַז נִיט אוּמְזִיסְט אִיז עֶר גֶעקוּמֶען קַיין אַייראָפָּא אונ אַז עֶס וֶועט אִיהם גֶעווִיס גֶערָאטְהֶען עֶפֶּיס אוֹיסְצוּפִיהרֶען לְטוֹבָה פוּנ׳ם גַאנְצֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק. דִי בֶּערִיהמְטֶע פְרוֹי פוּנ׳ם רַייכֶען דוֹן שְׁמוּאֵל אַבְּרַבַּנְאֵל, בֶּנְוֶונִידָה, הָאט אִיהם צוּגֶעשִׁיקְט פוּן גֶעאַפֶּעל אַ סַךְ גֶעלְד אונ אַ טְהַייעֶרֶע זַיידֶענֶע פָאהן, וָואס אויף אִיהר זֶענֶען גֶעוֶועהן מִיט גָאלְד אוֹיסְגֶעשְׁטִיקְט דִי עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת. גֶעלְד אונ מַתָּנוֹת הָאט עֶר צוּגֶענוּמֶען, נָאר פוּן יוּדֶען הָאט עֶר זִיךְ גֶעהַאלְטֶען פוּן דֶער וַוייטֶענְס, כְּדֵי עֶס זָאל אויף אִיהם נִיט פַאלֶען קַיין חֲשַׁד.

אַזוֹי ווִי אִין פָּארְטוּגַאל הָאט מֶען, צוּ לִיעבּ דִי בְּרִיעף, וָואס דֶער פַאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי הָאט אַהִין אִיבֶּערְגֶעשִׁיקְט, זִיךְ זֶעהר אִינְטֶערֶעסִירְט מִיט דָוִד הָראוּבֵנִי, הָאט אִיהם דֶער קֶאנִיג יָאהַאן גֶעשִׁיקְט בֶּעטֶען עֶר זָאל קוּמֶען צוּ אִיהם. מִיט גְרוֹיס פַאראַד הָאט אִיהם דֶער פַאפְּסְט אַרוֹיסְבֶּעגְלֵייט פוּן רוֹם, עֶר הָאט זִיךְ אוֹיפְגֶעזֶעצְט מִיט אַלֶע זַיינֶע דִיעֶנֶער אויף אַ בֶּעזוּנְדֶער שִׁיף, וָואס דַארוֹיף אִיז גֶעוֶועהן זַיין פָאהן, אונ אִיז, אִים חֹדֶשׁ נָאוֶועמְבֶּער 1525, זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען מִיט יָאהַאן

אין אלמיירין. דוד הראובני האט ביי איהם שטארק נושא חן געוועהן אונ יאהאן איז מרוצה געווארען אים צו געבען כלי זין פאר זיין מדינה. וואס יאהאן האט געמיינט דערמיט, וואס ער האט פלוצלונג בעקומען אזא חשק צו ווערען א גוטער ברודער מיט א יודישען קאניג וואס מען ווייסט אפילו ניט זיכער וואו זיין לאנד געפינט זיך – איז שווער צו פערשטעהען. מען זעהט נאר ארויס אז דאס איז געוועהן א בעשעהרטע זאך, כדי די מאראנען זאלען ניצל ווערען פון דער אינקוויזיציאן, וואס ער האט נאר וואס געוואלט איינפיהרען. אודאי איז אויף זיי געווארען א שמחה, ווען זיי האבען דערהערט אז גאר פלוצלונג איז אין קאניגליכען הויף אויסגעוואקסען געווארען א קליין יודעל, וואס מען גיבט איהם אב גרוים כבוד, אונ דער נאהמען פון דוד הראובני איז געווארען הייליג ביי אללע. מען איז איהם נאכגעלאפען אין די גאסען, מען פלעגט קושען זיינע קליידער אונ מען האט איהם גערעכענט, ווען ניט פאר משיח'ן אליין, פאר איינעם פון זיינע לייב-מענשען, וואס איז געקומען מאכען א וועג פאר'ן בעל הבית אונ בעלעבען די געפאלענע געמיטהער מיט א זיסער האפנונג.

אז מען איז אין שפאניען געוואהר געווארען וואס עס טהוט זיך אין פארטוגאל, אונ פון דערוויטענס האט מען עס נאך מגזם געוועהן טויזענד מאל אזוי פיעל, איז דארט גאר געווארען א גרויסער רעש צווישען די מאראנען אונ דער רעש האט זיי באלד, אומזיסט אונ אומנישט, אבגעקאסט זעהר פיעל בלוט. עס האט זיך אבגעזוכט אין העררעא א פרוי, וואס האט אנגעהויבען שרייען, אז אין איהר איז אריין א רוח נבואה אונ אז איהר האבען זיך בעוויזען משה רבנו מיט מלאכים אונ מען האט איהר מגלה געוועזען אז די צייט פון דער גאולה איז שוין גאר נאהענט; א סך מאראנען האבען איהר געגלויבט אונ האבען ניט געקאנט בעהאלטען זייער פרייד, וואס אט-אט וועלען זיי אויסגעלאזט ווערען פון די שרעקליכע צרות, אונ קוים איז די זאך אנגעקומען צו דער מלוכה האט מען אין קורדובה פערברענט מעהר פון ניינציג מענשען נאר דערפאר וואס זיי האבען זיך ערלויבט צו האפען אין אזא צייט, ווען דער לעצטער פונק פון האפנונג וואלט שוין לאנג בעדארפט אויסגעלאשען ווערען פון זייערע הערצער. אזא אומגליק האט נאך אונטערגעגאסען בוימעל צום פייער, וואס האט געברענט ביי די מאראנען, אונ פיעל פון זיי האבען זיך מיט מסירות נפש אוועקגעלאזט קיין פארטוגאל. חאטש דוד הראובני האט געשוויגען אונ האט ניט גערעדט קיין ווארט. זיין שווייגען איז ביי די אומגליקליכע געוועהן מעהר ווי גערעדט, אונ וואס קאלטער ער איז געוועהן געגען

דִי מַארְרַאנֶען הָאט זִיךְ זֵייעֶר הֵיטְץ פֶערְגְרֶעסֶערְט אוּנ מֶען הָאט פֶּערְשְׁפְּרֵייט אַז עֶר אִיז אַ חָכָם אוּנ פֶערְשְׁטֶעהט זַיין זַאךְ זֶעהר גוּט.

צְווִישֶׁען דִי מַארְרַאנֶען, וָואס דָוִד הָרְאוּבֵנִי׳ס קוּמֶען הָאט זֵיי אִין גַאנְצֶען פֶערְדְרֶעהט דִי קָאפּ, אִיז גֶעוֶועהן דִיעֶגָא פִּירֶעס, אַ וואהלֶער יוּנְגֶער מַאנְן מִיט זֶעהר פִיעל מַעֲלוֹת אוּנ קָאנְטְנִיסֶע, וָואס אִיז שׁוֹין גֶעבָארֶען גֶעוָוארֶען אַ קְרִיסְט אוּנ הָאט גֶעדִיענְט בַּיי דֶער קְרוֹין, עֶר הָאט אוֹיךְ גוּט גֶעקָאנְט לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ קַבָּלָה, עֶר הָאט גֶעגְלוֹיבְּט אַז נָאר נִיךְ קוּמְט דִי יְשׁוּעָה אוּנ הָאט שְׁטֶאנְדִיג גֶעלֶעבְּט נָאר מִיט׳ן בִּטָחוֹן אַז פוּן זַיינֶע חֲלוֹמוֹת מוּז עֶפִּיס וֶוערֶען. אַז דָוִד הָרְאוּבֵנִי אִיז גֶעקוּמֶען קַיין פָּארְטוּגַאל, הָאט זִיךְ דִיעֶגָא פִּירֶעס בַּאלְד צוּ אִיהם גֶעוָוארְפֶען אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען בַּיי אִיהם צִיהֶען וָוארְטֶער וֶועגֶען מָשִׁיחַ׳ן אוּנ וֶוען קָאן מֶען זִיךְ רֶעכְטֶען אוֹיף אִיהם, נָאר עֶר הָאט אִיהם זֶעהר קַאלְט אוֹיפְגֶענוּמֶען אוּנ הָאט אִיהם, ווִי זַיין שְׁטֵייגֶער אִיז גֶעוֶועהן, גֶעוָואלְט פַּטֶר׳ן מִיט הַאלְבֶּע וָוארְטֶער. דִיעֶגָא פִּירֶעס אִיז נָאךְ אָבֶּער קַיין מֵבִין נִיט גֶעוֶועהן אוֹיף אַזָא הַנְהָגָה אוּנ הָאט זִיךְ אַיינְגֶערֶעדְט, אַז דָוִד הָרְאוּבֵנִי קָאן צוּ אִיהם קַיין צוּטְרוֹיעֶן נִיט הָאבֶּען אוּנ ווִיל מִיט אִיהם נִיט רֶעדֶען אָפֶען דֶערְפַאר, וָואס עֶר אִיז נִיט גֶעמַל׳ט. עֶר הָאט נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט אוּנ הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט בֶּעשְׁנֵיידֶען אוּנ בַּיים בְּרִית הָאט מֶען אִיהם אַ נָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ; דֶערְבַּיי הָאט עֶר פֶערְלָארֶען זֶעהר פִיעל בְּלוּט אוּנ אִיז מְסוּכָּן קְרַאנְק גֶעוָוארֶען. אַז דָוִד הָרְאוּבֵנִי הָאט דֶערְהֶערְט אַזָא מַעֲשֶׂה אִיז עֶר דֶערְצִיטֶערְט גֶעוָוארֶען, וַוייל ווִי גְרוֹיס זַיין חֲשִׁיבוּת הָאט גֶעמָאנְט זַיין בַּיים קָאנִיג, הָאט עֶר מִיט אַללֶע מַארַאנֶען גֶעקָאנְט בֶּעצָאהלֶען מִיט׳ן לֶעבֶּען דֶערְפַאר, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר דֶעם יוּנְגֶען קְרַאנְקֶען גֶר אַיין עֵצָה גֶעגֶעבֶּען עֶר זָאל אַוֶועקְפָאהרֶען קַיין טִירְקֵיי, אוּנ דִיעֶגָא פִּירֶעס הָאט זִיךְ טַאקִי אָנְגֶעחַאפְּט אִין דֶעם פְּלַאן, וַוייל אִיהם הָאט עֶס שׁוֹין לַאנְג גֶעצוֹיגֶען עֶרְגִיץ אִין דֶער פְרֶעמְד, וואוּ עֶר זָאל קָאנֶען פֶערְגֶעסֶען דִי צָרוֹת פוּן דֶער הֵיים.

אִין טִירְקֵיי הָאט זִיךְ מוֹלְכוֹ גֶעקָאנְט פְרֵיי צוּפִיהרֶען דִי הָאנְד אוּנ אַזוֹי ווִי עֶר הָאט פֶעסְט גֶעגְלוֹיבְּט, אַז דֶער גַאנְצֶער תַּכְלִית פוּן דָוִד הָרְאוּבֵנִי׳ס נְסִיעָה אִיז נָאר צוּ לִיעבּ דֶעם, מֶען זָאל מֵכִין זַיין דִי יוּדֶען צוּ דֶער גְאוּלָה, הָאט עֶר זִיךְ אוֹיסְגֶעגֶעבֶּען פַאר זַיין שָׁלִיחַ, אוּנ אַז עֶר הָאט דֶערְצֶעהלְט מִיט וָואס פַאר אַ כָּבוֹד דֶער פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי אוּנ דֶער קָאנִיג יָאהַאן הָאבֶּען אוֹיפְגֶענוּמֶען דָוִד הָרְאוּבֵנִי, אִיז כִּמְעַט בַּיי קֵיינֶעם קַיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן אַז דִי גוּטֶע צַייט אִיז שׁוֹין נִיט וַוייט. אִין סַאלוֹנִיקִי הָאבֶּען אִיהם דִי מְקוּבָּלִים, דִי גֶעטְרַייעֶ תַּלְמִידִים פוּן ר׳

יוֹסֵף טַאִיטַצַק, אויפְגֶעהַאפְט ווי אַ אֶבֶן טוב אונ הָאבֶּען אויף זַייְנֶע חֲלוֹמוֹת גֶעבּויעט אַ גַאנְצֶען בִּנְיָן. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט עֶר אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶען רַעַשׁ אִין אַדְרִיאַנָאפָאל, דָארְט הָאט מֶען זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט גֶענוּג אָנְוואוּנְדֶערְן וָואס פוּן אַ גֶעבָּארֶענֶעם קְרִיסְט זָאל אַרוֹיס אַזַא גְרוֹיסֶער לַמְדָן, אונ פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שִׁיטֶען צוּ אִיהם תַּלְמִידִים, וָואס הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ זְכִיָה צוּ לֶערְנֶען בַּיי אִיהם תּוֹרָה. דֶעמָאלְט הָאט ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ, וָואס אִיז נָאךְ קְלֵיינֶערְהֵייד אַוֶועק פוּן שְׁפַאנְיֶען, גֶעלֶערְנְט קַבָּלָה בַּיי מוֹלְכוֹ, אונ צוּגְלַייךְ מִיט׳ן רֶבִּי׳ן הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט חֲלוֹמוֹת אונ חֶשְׁבּוֹנוֹת וֶועגֶען מָשִׁיחַ׳ן. מוֹלְכוֹ אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי אַייְנְגֶעגְלוֹיבְּט אִין זַיין נְבוּאָה, אַז עֶר הָאט פִּינְקְטְלִיךְ בֶּעשְׁטִימְט אויף 1540 דָאס יָאהר, וֶוען דִי יוּדֶען דַארְפֶען אויפְגֶעלֶעֶרְכְט וֶוערֶען, אונ אַז פְרִיהר מִיט דְרֵייצֶעהן יָאהר פַאר דֶער בֶּעשְׁטִימְטֶער צַייט, אִיז מֶען אָנְגֶעפַאלֶען, דֶעם 6 מַאי 1527, אויף רוֹם אונ מֶען הָאט דִי שְׁטָאדְט חָרוּב גֶעמַאכְט, אִיז בַּיי קֵיינֶעם, אִין טִירְקַיי אונ אוֹיךְ אִין פּוֹילֶען, אוּנְגַארְן אונ דַייטְשְׁלַאנְד, קֵיין סָפֵק מֶעהר נִיט גֶעוֶועהן, אַז מוֹלְכוֹ׳ס רֶעד זֶענֶען אַוַדַאי אֱמֶת אונ אַז וואהל וֶועט זַיין דֶעם, וָואס וֶועט דֶערְלֶעבֶּען דִי גְלִיקְלִיכֶע שָׁעָה.

אִין שְׁפַאנְיֶען אונ פָּארְטוּגַאל הָאבֶּען דִי מַארְרַאנֶען שְׁטַארְק גֶעהָאפְט אויף דָוִד הָרְאוּבֵנִי אונ דִי הָאפְנוּנְגֶען הָאבֶּען זֵיי צוּגֶעגֶעבֶּען אַזַא כֹּחַ, וָואס הָאט זֵיי טַאקִי פָּארְט גֶעמוּזְט שַׁאדֶען. אִין בַּאדַאיָאץ זֶענֶען גֶעוֶעסֶען אִין תְּפִיסָה פִיעל מַארְרַאנֶען אונ עֶטְלִיכֶע פוּן זֵיי אִיז גֶערַאטְהֶען צוּ אַנְטְלוֹיפֶען אונ זִיךְ אַרִיבֶּערְ־חַאפֶּען קֵיין פָּארְטוּגַאל. דָארְט זֶענֶען זֵיי אָבֶּער גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז דֶער עוֹלָם רֶעכְט זִיךְ יֶעדֶען טָאג אויף אַ יְשׁוּעָה, דָאס הָאט זֵיי גֶעשְׁטַארְקְט אונ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּרִיקְלוֹיפֶען קֵיין בַּאדַאיָאץ אונ בֶּעפְרַייעֶן זַייעֶרֶע בְּרִידֶער. מִיט אַ גֶעוואַלְד זֶענֶען זֵיי אַרַיין אִין שְׁטָאדְט אונ חַאטְשׁ זֵיי זֶענֶען גֶעוֶועהן גֶעצֶאהלְטֶע מֶענְשֶׁען אִיז אַזַא מוֹרָא גֶעפַאלֶען אויף דִי אַנְוָואהנֶער, אַז קֵיינֶער הָאט זִיךְ נִיט אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט גֶעגֶען זֵיי, אונ זֵיי זֶענֶען אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן גַאנְץ לַייכְט אַרוֹיס־צוּפִיהרֶען זַייעֶרֶע קְרוֹבִים פוּנ׳ם גֶעפֶענְגְנִישׁ אונ זֵיי בְּרֶענְגֶען קֵיין פָּארְטוּגַאל. אַזַא בְּרִיָה׳שַׁאפְט אִיז אָבֶּער נִיט גֶעפֶעלֶען דֶעם קֶאנִיג יָאהַאן, אונ בַּיי אִיהם אִין קָאפּ אִיז וַוייטֶער אויפְגֶעלֶעבְּט גֶעוָוארֶען דֶער גֶעדַאנְק אַז עֶס אִיז נֶאטְהִיג אוֹיךְ אִין פָּארְטוּגַאל אַייְנְצוּפִיהרֶען דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן. דֶערְוַוייל אִיז אוֹיךְ, וָואס מֶעהר צַייט עֶס אִיז אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען, דָאס חֲשִׁיבוּת פוּן דָוִד הָרְאוּבֵנִי בַּיים קֶאנִיג גֶעוָוארֶען קְלֵיינֶער: פוּן אֵיין זַייט הָאבֶּען דִי מַארְרַאנֶען אויפְגֶערִיסֶען דִי אוֹיגֶען דֶערְמִיט, וָואס זֵיי פְלֶעגֶען אִיהם נָאכְלוֹיפֶען אונ אָבְּגֶעבֶּען כָּבוֹד ווי אַ מֶלֶךְ, אונ פוּן דֶער

אנדערער זייט האט עס דעם קאניג אלליין שטארק פערדראסען וואס איינער פון זיינע מקורבים, דיעגא פירעס, האט זיך מגייר געוועזן. דערצו איז נאך גראד דעמאלט אנגעקומען צוריק פון רום מיגועל דע סילווא, וואס איז געוועזן ביים פאפסט אין דער צייט ווען דוד הראובני האט דארט געלעבט אונ האט איהם באלד תופס געוועזן אז זיין גאנצע נסיעה איז ניט קיין ריינע זאך. אודאי האט מיגועל דע סילווא אנגעהויבען שרייען אז עס איז איין עולה וואס מען שטיצט א שווינדלער, וואס מען ווייסט ניט פון וואנען ער האט זיך גענומען, אונ אז דער קאניג אלליין, וואס דענקט איינצופיהרען אזא הייליגע זאך ווי די אינקוויזיציאן, מאכט עס אין גאנצען קאליע מיט דער פרייהייט וואס ער גיט די מאראנען, אונ מיט דער פריינדליכקייט, וועלכע ער בעווייזט א מענשען, וואס רייצט זיי אויף אונ רעדט זיי צו צו אלדעז באז. לאנג טענה'ן מיט יאהאן האט מען ניט בעדארפט, ער האט זיך באלד איבערגעביטען, אונ האטש ער האט צוגעזאגט דוד הראובני איהם צו געבען אכט שיפען מיט פיער טויזענד פערשיעדענע כלי זין, האט ער איהם געלאזט זאגען אז נאר נאך צוויי חדשים קאן ער בלייבען אין לאנד אונ דערנאך מוז ער ארויס פאהרען. אזוי האט זיך אויסגעלאזט די גאנצע אהבה צווישען יאהאן אונ דוד הראובני, וועלכער האט זיך געמוזט אויפזעצען אויפ'ן ערשטען שיף אונ האט זיך דורך א שטורימווינד צוגעשלאגען קיין שפאניען אונ דארט האט איהם מיט זיין גאנצער חברה די אינקוויזיציאן אריינגעהאפט אין איהרע בלוטיגע האנד. נאך דוד הראובני'ס אוועקפאהרען האט יאהאן אנגעהויבען מעהר צו אונטערדריקען די מאראנען, די קאניגין מיט די גייסטליכע האבען איהם ניט געלאזט רוהען אונ האבען איהם אלץ צוגערעדט ער זאל גיכער איינפיהרען די אינקוויזיציאן, דערצו האט נאר דער עפיסקאפ היינריך געמאכט איין התחלה אונ האט גע- הייסען אים יאהר 1530, פערברענען אין אליווענסא פינף מאראנען, אונ דער קאניג האט זיך געמוזט ענטשליעסען אונ האט געשיקט בעטען דעם פאפסט קלעמענטי ער זאל איהם געבען זיין ברכה אויף דער גרויסער מצוה, וואס ער וויל דורך דעם אינקוויזיציאנס-געריכט א תל מאכען פון מענשען, וואס זענען פאלש דער קאטאלישער אמונה. יאהאן האט אויך געוואלט אז דער פאפסט זאל איהם מתיר נדר זיין אונ בעפרייען פון דעם ווארט, וואס ער האט אמאל גע- געבען די מאראנען אז זיי וועלען זיך לעבען רוהיג אונ קיינער טאר זיי ניט טשעפען. דאס שליחות — אלדינג צו פועל'ן ביים פאפסט — האט גענומען איבער

זיך דער פארטוגעזישער געזאנדטער אין רום בראס נעטא, נאר עס איז איהם ניט גרינג אנגעקומען. די מאראנען האבען געהאט אין לאנד אליין צוויי עדלע בעשיצער. דאס זענען געוועהן דער עפיסקאפ פון אלגארוויען, פערנאנדא קוטינהא, אונ דער עפיסקאפ פון פונכאל, דיאגא פינהייראַ, וועלכע האבען זיך ניט איין מאל אנגענומען פאר זיי אונ האבען געדרונגען אז מיט געוואלד קאן מען קיינעם ניט צובינדען צו קיין רעליגיאן, אז מיט גוטען אונ מיט ליעבשאפט קאן מען אסך מעהר אויספיהרען אונ, אז ווען קריסטען זאגען עדות געגען מאראנען אז זיי האבען אליין געזעהען פון זיי שלעכטס, טאר מען זיי ניט גלויבען אונ מען דארף זיי נאך בעשטראפען פאר זייער פאלשער שבועה. דער פאפסט קלעמענטי האט גאר גוט געקוקט אויף די מאראנען ער האט זיי פשוט גערעכענט פאר יודען אונ האט אטהייל פון זיי, וואס האבען ביי איהם געזוכט שוטץ, ערלויבט זיך צו בעזעצען אין אנקאנא, פלארענץ אונ ווענעדיג, אונ פריי איבערגעהען צום יודענטהום. דערפון קאן מען פערשטעהען אז עס האט געמוזט דעם קאניג יאהאן אפקאסטען געגוג מיה ביז ער האט דערלעבט צו זעהען ביי זיך אין פארטוגאל איין אינקוויזיציאנס-געריכט.

פונקט אין דער צייט, ווען דעם קאניג יאהאן האט זיך אזוי געגלוסט צו ברענגען די מאראנען אויפ'ן פייער, איז שלמה מולכו פלוצלונג, אים יאהר 1529, אראבגעקומען קיין איטאליען, ווייל ער האט ארויסגעזעהען אז די גאולה מוז געוויס קומען אין דער בעשטימטער צייט, אונ ער האט געוואלט אז דווקא אין רום זאל מען אפענטליך הערען זיינע דרשות אונ פון דארט זאל זיך די פרעהליכע בשורה פארשפרייטען איבער גאנץ איירא‏פא. צום אנהייב האט ער זיך אבגעשטעלט אין אנקאנא; דארט איז שוין געוועהן ניט קיין קליינע יודישע קהלה פון מאראנען, וואס האבען זיך אומגעקעהרט צום יודענטהום. ער האט געפונען זעהר פיעל גוטע פריינד, וואס האבען איהם אויף די האנד געטראגען, ער האט אבער געהאט אסך געגנער, וואס האבען זיך געשראקען פאר זיינע חשבונות אונ האבען געשריגען אז דערפון קאן ארויס אגרויסע סכנה פאר'ן כלל ישראל אונ בעזאנדערס פאר די מאראנען. דערווייל האט זיך צו איהם זעהר צוגעלאזט דער הערצאג פראנצעסקא דעלא ראווערע אונ האט איהם געבעטען ער זאל זיך בעזעצען אין פעזערא, כדי צו ליעב איהם זאלען דארט וואהנען רייכע מאראנען אונ די שטאדט זאל בעלעבט ווערען. ער איז אבער לאנג ניט געבליבען אין פעזערא, עס האט איהם געצווינגען קיין רום, אונ חאטש מען האט געקאנט רעכנען, אז עס איז אגרויס

איינשטעלעניש פון זיין זייט וואס ער האט זיך ענטשלאסען אויפצוטרעטען דארט, וואו דער קאטאליציזמוס הערשט אזוי שטארק, צום סוף האט ער געפונען בעשיצער צווישען די הויפט־פארשטעהער פון דער קאטאלישער קירכע. דער קארדינאל לארענצא פוטשי, וועלכער האט זיך אמאל אנגענומען פאר רייבלין, האט אויך מולכו בעוויזען זיין פריינדשאפט, און אפילו ביים פאפסט קלעמענטי האט ער נושא חן געוועהן און ער האט איהם ארויסגעגעבען א שוטץ־בריעף, כדי ער זאל קאנען פריי ארומפאהרען איבער איטאליען. דערצו האט זיך נאך ארויסגעוויזען אז מולכו איז אגאנצער בעל מופת, ער האט פאר־אויסגעזאגט אז דעם 8 אקטאבער 1530 וועט זיך אגרויס וואסער צוגיסען איבער רום, און דעם 26 יאנוואר 1531 וועט אין ליסאבאן זיין אערדציטערניש, און אזוי איז טאקי געשעהן. די גרעסטע לייט זענען בטל געווארען פאר מולכו אז מען האט דערזעהען פון איהם אזעלכע מופתים, און דער פאר־טוגאזישער געזאנדטער ברא ס־געטא האט איהם בפירוש געזאגט אז ווען יאהאן זאל געוועהן וויסען וואס פאר אהימעל־מענש ער איז, וואלט ער איהם געוויס ערלויבט צו בלייבען אין פארטוגאל און זיין איוד. אוודאי האט בראס־געטא, די גאנצע צייט וואס מולכו האט זיך אויפגעהאלטען אין רום, נאר ניט געקאנט טהון וועגען זיין שליחות: צום אומגליק האט אבער מולכו געהאט זעהר אגעפאהרליכען שונא, דעם בעריהמטען דאקטאר און שפראכענקענער ר׳ יעקב מנטין: ער האט זיך געפריווט ארבייטען דורך בראס־געטא, ער זאל פארדערן ביי דער מלוכה מען זאל מולכו׳ן ארויסשיקען קיין פארטוגאל ווי א פערברעכער וואס איז געבארען געווארען אקריסט און האט איבערגעביטען זיין אמונה, און אז עס איז ניט געגאנגען, האט ער איהם פשוט געמסרט פאר דער אינקוויזיציאן און האט אומיסטען געבראכט עדות פון ליסאבאן. אהן מורא האט זיך מולכו געשטעלט פאר׳ן אינקוויזיציאנס־געריכט און האט גע־וויזען דעם שוטץ־בריעף פונ׳ם פאפסט. די ריכטער האבען אבער ביי איהם הערויסגעריסען דעם בריעף און זענען געלאפען צום פאפסט זיך קלאגען און פרעגען ווי קומט עס אז ער זאל האלטען אונטער זיינע פליגעל אזא מענשען. קלעמענטי האט זיי פערשטעהען געגעבען אז ער דארף האבען מולכו צו אנאטהיגע זאך און זיי האבען איהם געמוזט אבלאזען. מנטין האט זיך אבער ניט בערוהיגט און האט אויסגעזוכט אויף מולכו׳ן נייע חטאים, ביז די אינ־קוויזיציאן האט איהם פערמשפט צום טויט. דער פאפסט האט איהם אבער באמת ליעב געהאט. מבטל זיין דעם משפט האט ער ניט געטארט, דאריבער

הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל קְלָאמֶערְשְׁט אֶפֶּענְטְלִיךְ פֶּערְבְּרֶענֶען אַמֶענְשֶׁען, נָאר דָאס אִיז גֶעוֶועהן אֵיין אַנְדֶערֶער, וָואס מֶען הָאט אִיהם אוּנְטֶערְגֶעשְׁטֶעלְט, אוּנ מוֹלְכוֹ'ן הָאט עֶר גֶעהַאלְטֶען בַּיי זִיךְ בֶּעהַאלְטֶען בִּיז דֶער רַעַשׁ אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען, בַּיים פָאלְק אִיז אַיינְגֶערֶעדְט גֶעוֶועהן אַז זֵיי הָאבֶּען מִיט זֵייעֶרֶע אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען גֶעזֶעהען וִוי מֶען הָאט מוֹלְכוֹ'ן פֶּערְבְּרֶענְט אוּנ עֶר הָאט שְׁפֶּעטֶער גֶעקָאנְט רוּהִיג אַוֶועקְפָאהרֶען פוּן רוֹם.

בַּאלְד נָאךְ דֶעם אִיז דֶער גוּטְהֶערְצִיגֶער קַארְדִינַאל לָארֶענְצָא פּוּטְשִׁי גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ זַיין נָאכְפָאלְגֶער אַנְטָאנְיָא פּוּטְשִׁי הָאט שׁוֹין נִיט גֶעהַאט דִי מַעֲלוֹת פוּנ'ם פֶעטֶער, אוּנ דַארִיבֶּער אִיז גֶערָאטְהֶען דֶעם קֶענִיג יָאהַאן צוּ בֶּעקוּמֶען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ אַיינְצוּפִיהרֶען דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן אִין פָארְטוּגַאל, חָאטְשׁ דִי פְרוּמֶע קַארְדִינָאלֶע, עֶגִידְיָא פָאן וִויטֶערְבָּא, דֶער תַּלְמִיד פוּן ר' אֵלִיָהוּ לֶעוִויטַא, אוּנ גֶערָאנִימָא דֶע גְהִינוּטְשִׁי, זֶענֶען גֶעוֶועהן דַאגֶעגֶען. אַזוֹי הָאבֶּען זִיךְ אִין פָּארְטוּגַאל מִיט אַמָאל גֶעאֶפֶענְט דְרַיי אִינְקְווִיזִיצְיָאנְס-גֶערִיכְטֶע, אִין לִיסַאבָּאן, עֶוָוארַא אוּנ קָאִימְבְּרַא, אוּנ פַאר'ן ראש הָאט דֶער קֶענִיג בֶּעשְׁטִימְט דֶעם גֵייסְטְלִיכֶען דִיאָגָא דֶע סִילְוַוא, וָואס אִיז דַוְקָא גֶעוֶועהן אַגוּטֶער מֶענְשׁ, נָאר עֶר אִיז נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ גֶעהֶען מִיט חֶסֶד דָארְט וואוּ דָאס פָאלְק אִיז גֶעוֶועהן מָלֵא רְצִיחָה אוֹיף דִי מַארַאנֶען אוּנ הָאט זִיךְ קוֹים דֶערְוַוארְט זֵיי זָאלֶען זִיךְ קֶאנֶען בָּאדֶען אִין זֵייעֶר בְּלוּט.

בַּיי אַזַא אוּמְגְלִיק הָאבֶּען דִי מַארַאנֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען אַוֶועקְצוּפָאהרֶען פוּן פָּארְטוּגַאל, נָאר דִי מְלוּכָה הָאט זֵיי פֶּערְשְׁטֶעלְט דֶעם וֶועג: זִי הָאט פֶּערְוֶועהרְט דִי קְרִיסְטֶען זֵיי זָאלֶען נִיט אָבְּקוֹיפֶען בַּיי דִי מַארַאנֶען קֵיין זַאכֶען אוּנ אוֹיף דִי שִׁיפֶען הָאט זִי אוֹיךְ אָנְגֶעזָאגְט מֶען זָאל זֵיי נִיט אַרוֹיפְלָאזֶען. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זִיךְ עֶטְלִיכֶע פוּן זֵיי צוּ גֶעשְׁלָאגֶען קֵיין רוֹם אוּנ הָאבֶּען גֶעקְלָאגְט פַאר'ן פַּאפְּסְט וֶועגֶען דֶעם שְׁלֶעכְטְס וָואס מֶען טְהוּט זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אִין פָּארְטוּגַאל. דֶעם פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי הָאט שׁוֹין אָהן דֶעם אוֹיךְ בַּאנְג גֶעטְהוּן וָואס עֶר הָאט עֶרְלוֹיבְּט מֶען זָאל אוּמְשׁוּלְדִיגֶע מֶענְשֶׁען אַזוֹי רוֹדֵף'ן, אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק נָאכְטְרַאכְטֶען וִוי אַזוֹי עֶר זָאל צוּרִיקְנֶעהמֶען זַיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ. אִין דֶער צַייט הָאט מֶען וַוייטֶער דֶערְהֶערְט, אַז שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ אוּנ דָוִד הָרְאוּבֵנִי דְרִימְלֶען נִיט אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט קֵיין רֶעגֶענְשְׁבּוּרְג צוּם קֵייזֶער קַארְל דֶעם פִינְפְטֶען.

דֶער סוֹד וָואס הָאט גֶעטְרִיבֶּען דָוִד הָרְאוּבֵנִי צוּ וַוייטֶע נְסִיעוֹת אוּנ דֶער פֶּערְבָּארְגֶענֶער כֹּחַ וָואס הָאט גֶעבְּרַאכְט שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ דֶערְצוּ אַז עֶר זָאל מִיט

מְסִירַת נֶפֶש זִיךְ לָאזֶען צוּרִיק פוּן טִירְקַיי אִין דִי לֶאנְדֶער, וואוּ עֶר אִיז מִיט'ן
לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער גֶעוֶועהן, הָאבֶּען זֵיי טַאקֶי נִיט גֶעלָאזְט רוּהֶען אוּנ עֶס אִיז בַּיי
זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען זִיךְ פָארְשְטֶעלֶען דֶעם קֵייזֶער קַארְל. וָואס זֵיי הָאבֶּען
גֶעמֵיינְט דֶערְמִיט, קָאן מֶען נִיט וִויסֶען. אַ טְהֵייל זָאגֶען אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אוּנְטֶערְ-
גֶעשְטֶעלְט פָארְצוּלֶעגֶען דֶעם קֵייזֶער עֶר זָאל זִיךְ מְגַיֵיר זַיין, נָאר דָאס אִיז שְוֶוער
צוּ גְלוֹיבֶּען, וַוייל חָאטְש זֵיי זֶענֶען קֵיין רֶעגֶענְשְבּוּרְג אַרַיינְגֶעפָאהְרֶען מִיט
אַ שְטִיקֶעל פַּארַאד אוּנ הָאבֶּען גֶעטְרָאגֶען אַ פָאהְן, וָואס אוֹיף אִיהר זֶענֶען גֶע-
וֶועהן אוֹיסְגֶעקְרִיצְט דִי אוֹתִיוֹת מכב"י, וֶועלְכֶע זֶענֶען דִי רָאשֵׁי תֵּיבוֹת פוּן
„מִי כָמוֹכָה בָּאֵלִים יְהוָֹה", פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זֵיי דֶער פָארְשְטֶעהֶער
פוּן דִי דַייטְשֶע יוּדֶען, ר' יוֹזִיל פוּן רָאסְהֵיים, נָאר אִין גַאנְצֶען אָבְּגֶערַאטְהֶען,
זֵיי זָאלֶען זִיךְ אֲפִילוּ נִיט זֶעהֶען מִיט קַארְל'ן, וֶועלְכֶער אִיז אַ הֵייסֶער קַאטָאלִיק
אוּנ וֶועט גָאר נִיט וֶועלֶען הֶערֶען פוּן זַאכֶען, וָואס דֶערְפוּן קָאן עֶפִּיס אַרוֹיסְקוּמֶען
אַ טוֹבָה פַאר אֵיין אַנְדֶער אֱמוּנָה. גִיכֶער קָאן מֶען רֶעכְנֶען אַז זֵיי הָאבֶּען גֶעבֶּעטֶען
קַארְל'ן עֶר זָאל עֶרְלוֹיבֶּען דִי מַארְרַאנֶען זֵיי זָאלֶען גֶעהֶען מִלְחָמָה הַאלְטֶען מִיט
דִי טִירְקֶען. קַארְל הָאט אָבֶּער מִיט זֵיי לַאנְג נִיט גֶעטַעֲנָה'ט: עֶר הָאט זֵיי
בֵּיידֶע גֶעלָאזְט קָאוֶועט אִין קֵייטֶען אוּנ הָאט זֵיי מִיט זִיךְ מִיטְגֶעפִיהְרְט קֵיין
מַאנְטוּאַ, דָארְט הָאט עֶר צוּנוֹיפְגֶערוּפֶען אֵיין אִינְקְוִוזִיצְיָאנְס-גֶערִיכְט אוּנ מֶען
הָאט שְלֹמֹה מוֹלְכוֹ פֶערְמִשְפָּט צוּם טוֹיט. אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעפִיהְרְט פֶערְ-
בְּרֶענֶען, הָאט מֶען אִיהם פֶערְבּוּנְדֶען דָאס מוֹיל, כְּדֵי עֶר זָאל מִיט זַיינֶע שָׁאנֶע
רֶעד נִיט דֶערְוֶועקֶען קֵיין רַחֲמָנוּת בַּיים פָאלְק, נָאר עֶהֶעדֶער מֶען הָאט אִיהם שׁוֹין
בֶּעדַארְפְט אַרַיינְוַוארְפֶען אִין פַייעֶר אִיז אָנְגֶעקוּמֶען אַ שָׁלִיחַ פוּנ'ם קֵייזֶער אוּנ
הָאט אִיהם גֶעזָאגְט אַז עֶר קָאן בְּלַייבֶּען לֶעבֶּען אוּנ גְלִיקְלִיךְ זַיין וֶוען עֶר וֶועט
מִיט אֶמֶת'עֶר חֲרָטָה זִיךְ צוּרִיק-קֶעהְרֶען צוּ דֶער קַאטָאלִישֶער רֶעלִיגְיָאן. מוֹלְכוֹ
הָאט אָבֶּער פֶערְדְרֶעהְט דֶעם קָאפּ אוּנ גֶעוִויזֶען אַז עֶר וִויל זַיין אֵיין „עוֹלָה תְּמִימָה"
פַאר'ן יוּדִישֶׁען פָאלְק אוּנ אַז עֶר גֶעהְט מִיט שִׂמְחָה אַקֶעגֶען דֶעם טוֹיט.

דִי גְבוּרָה אוּנ דָאס בֶּעהַארְצְקַייט, וָואס שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ הָאט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען
בַּיים שְׁטַארְבֶּען, הָאבֶּען זַיין נָאהְמֶען נָאךְ הֵיילִיגֶער גֶעמַאכְט צְוִוישֶׁען יוּדֶען פוּן
דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט. אוּמֶעדוּם הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען דֶערְצֶעהְלֶען פוּן אִיהם
מוֹפְתִים אוּנ אַזוֹי וִוי מֶען הָאט שׁוֹין אֵיין מָאל גֶעזֶעהֶען וִוי מֶען הָאט אִיהם אִין
רוֹם פֶערְבְּרֶענְט אוּנ צוּם סוֹף אִיז עֶר נִיצַל גֶעוָוארֶען, הָאט זֵיי שׁוֹין דָאס מָאל אוֹיךְ
אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז עֶר לֶעבְּט, אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעפוּנֶען מֶענְשֶׁען וָואס
הָאבֶּען אִיהם, אַכְט טָאג נָאךְ דֶעם פֶערְבְּרֶענֶען, מִיט זֵייעֶרֶע „אֵיינֶענֶע אוֹיגֶען-

גֶעזֶעהֶען אִין עֶטְלִיכֶע אֶרְטֶער. דָוִד הָרְאוּבֵנִי אִיז נִיט בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן צוּ שְׁטַארְבֶּען מִיט אַזַא כָּבוֹד וִוי אַקָדוֹשׁ. אַזוֹי וִוי עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַיוּד, הָאט אוֹיף אִיהם דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן קֵיין רֶעכְט נִיט גֶעהַאט, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט אִיהם קַארְל גֶעהֵייסֶען אַוֶועקְפִיהרֶען קֵיין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ דָארְט הָאט עֶר זִיךְ אַסַךְ יָאהרֶען אָבְּגֶעמוּטְשֶׁעט אִין תְּפִיסָה בִּיז עֶר הָאט זִיךְ אַלֵיין גֶעסַמ'ט. מוֹלְכוֹ'ס אוּמְצַייטִיגֶער טוֹיט הָאט נָאךְ מֶעהר אַרֵיינְגֶעבְּרַאכְט דֶעם פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי אִין כַּעַס, עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דָאס הָאט קַארְל אִיהם גֶעטְהוּן אוֹיף צוּ לְהַכְעִיס, אוּנ דֶערְפַאר אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אִיהם אָבְּדַאנְקֶען דֶערְמִיט וָואס עֶר זָאל מְבַטֵל זַיין דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן אִין פָּארְטוּגַאל. דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אַצוּנְד אִיז דִי בֶּעסְטֶע צַייט עֶפִּיס בַּיים פַּאפְּסְט צוּ פּוֹעֵל'ן אוּנ זֵיי הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט צוּזַאמֶען מִיט זַייעֶרֶע לַייט, דוּאַרְטֶע דֶע פַּאז, זֶעהר אַבְּכָבוֹדֶ'ען מֶענְשֶׁען, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַחָשׁוּב בַּיי דֶער מְלוּכָה, אוּנ הָאבֶּען אִיהם מִיט גֶעגֶעבֶּען גֶענוּג גֶעלְד, כְּדֵי עֶר זָאל נִיט קוּמֶען מִיט לֶעדִיגֶע הֶאנְד, דָארְט וואוּ מִיט גְלַאטֶע דִבּוּרִים אִיז שְׁוֶוער עֶפִּיס צוּ מַאכֶען. אִין שְׁרֶעקְלִיכֶע פַארְבֶּען הָאט דֶער שָׁלִיחַ פוּן דִי מַארְרַאנֶען אוֹיסְגֶעמָאהלְט דֶעם פַּאפְּסְט וָואס עֶס גֶעהט פָאר אִין פָּארְטוּגַאל אוּנ וָואס פַאר אַגְרוֹיס אַכְזָרִיוּת מֶען זֶעהט דָארְט פוּן מֶענְשֶׁען וָואס רוּפֶען זִיךְ „גָאטט'ס דִיעֶנֶער", אוּנ עֶס אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען דֶערְוַייל אַרוֹיפְצוּבְּרֶענְגֶען קְלֶעמֶענְטִין עֶר זָאל דֶעם 17 אַקְטָאבֶּער 1532 אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַבֶּעפֶעהל, אַז דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן זָאל אוֹיף אַגֶעווִיסֶער צַייט אוֹיפְהֶערֶען. דָאס אִיז נָאר גֶעוֶועהן אַיין הַתְחָלָה אוּנ קוֹים אִיז דוּאַרְטֶע דֶע פַּאז פֶערְטִיג גֶעוָוארֶען דֶערְמִיט, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבֵּייטֶען בַּיים פַּאפְּסְט עֶר זָאל הֵייסֶען בֶּעפְרַייעֶן דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען נֶעבִּיךְ מִיט וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער גֶעזֶעסֶען אִין תְּפִיסָה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעזֶעגֶענְט מִיט'ן לֶעבֶּען. קְלֶעמֶענְטִי הָאט גוּט גֶעוואוּסְט אַז דִי מַארְרַאנֶען זֶענֶען אוּמְשׁוּלְדִיג, נָאר עֶר הָאט גֶעמוּזְט יוֹצֵא זַיין פַאר זַיינֶע אֵיינֶענֶע לַייט, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר דִי גַאנְצֶע זַאךְ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אַקָאמִיסְיָאן אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּן צְוֵויי פְרוּמֶע קַארְדִינָאלֶע, דֶע-צֶעזִיס אוּנ קַאמְפֶּע-דְזְשִׁיָא, וֶועלְכֶע הָאבֶּען, מִן הַסְתָּם, נִיט פֶערְלֵייגֶענְט דֶעם אֶמֶת אוּנ הָאבֶּען מוֹדֶה גֶעוֶועהן, אַז מֶענְשֶׁען, וָואס מֶען הָאט זֵיי מִיט גֶעוַואלְד גֶעטוֹיפְט, קָאנֶען זִיךְ נִיט רֶעכְנֶען פַאר קְרִיסְטֶען אוּנ זִינְדִיגֶען נִיט, וֶוען זֵיי זֶענֶען פַאלְשׁ דֶער פְרֶעמְדֶער אֱמוּנָה. צְוֵויי יָאהר הָאט פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען גֶעדוֹיֶערְט בִּיז דִי קָאמִיסְיָאן הָאט אַרוֹיסְגֶעזָאגְט אִיהר חַוַת דַעַת אוּנ דֶער פַּאפְּסְט הָאט זִיךְ גֶעפִיהלְט בִּיכוֹלֶת, דֶעם 26 יוּלִי 1634, צוּ פֶערָאפֶענְטְלִיכֶען אַבֶּעפֶעהל, אַז אַללֶע

גֶעפַאנְגֶענֶע מַארְרַאנֶען זָאלֶען בֶּעפְרַייהט וֶוערֶען אוּנ מֶען זָאל זֵיי אוּמְקֶעהרֶען דָאס פֶערְמֶעגֶען. אִין אַפָּאר חֳדָשִׁים אַרוּם אִיז אָבֶּער קְלֶעמֶענְטִי גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ זַיין בֶּעפֶעהל אִיז גֶעבְּלִיבֶּען נָאר אוֹיף פַּאפִּיער.

דֶער נַייעֶר פַּאפְּסְט פָּאוּל דֶער דְרִיטֶער, הָאט שׁוֹין קְרוּם גֶעקוּקְט אוֹיף דִי מַארְרַאנֶען, חָאטְשׁ פוּן יוּדֶען הָאט עֶר דַוְקָא גֶעהַאלְטֶען אוּנ ר׳ יַעֲקֹב מַנְטִין אִיז גֶעוֶועהן זַיין לַייבּ־דָאקְטָאר. עֶר הָאט גֶעוָואלְט מֶעהר בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן, וָואס אִיז דִי לֶעצְטֶע צַייט אַבִּיסֶעל צוּ שְׁוַואךְ גֶעוָוארֶען, אוּנ הָאט בֶּעפוֹילֶען דֶעם קֶאנִיג פוּן פָּארְטוּגַאל אַז דִי פְרִיהֶרִיגֶע בֶּעפֶעהלֶע פוּן יֶענֶעם פַּאפְּסְט זֶענֶען בָּטֵל אוּנ אַז עֶר מֶאג טְהוּן מִיט דִי מַארְרַאנֶען וָואס עֶר וִויל. בַּאלְד הָאט זִיךְ אָבֶּער דִי זַאךְ גֶעאֶנְדֶערְט, וַוייל דִיאַרְטֶע דֶע פַּאץ אוּנ זַיין נַייעֶר שׁוּתָּף דִיעֶגָא רוּדְרִיגֶעס פִּינְטָא הָאבֶּען נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט קַיין גֶעלְד, זֵיי הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעקוֹיפְט יֶעדֶען וָואס הָאט נָאר גֶעקֶאנְט טְהוּן אַטוֹבָה, אֲפִילוּ דֶעם קַארְדִינַאל סַאנְטִיקְוַואטְרָא, וָואס הָאט נָאר גֶעוָואלְט הָאבֶּען אַחֵלֶק אִין דֶער גְרוֹיסֶער מִצְוָה וֶוען מֶען וֶועט אִין פָּארְטוּגַאל בְּרֶענֶען מַארְרַאנֶען, הָאבֶּען זֵיי בֶּעשְׁטִימְט אַיָאהר־גֶעהַאלְט אוּנ עֶר אִיז נָאר וַוייכֶער גֶעוָוארֶען, אוּנ אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעמִיהט בִּיז דֶער פַּאפְּסְט הָאט אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דִי גַאנְצֶע שַׁאֲלָה צְווֵיי קַארְדִינֶאלֶע, גְהִינוּטְשִׁי אוּנ סִימָאנֶעטַא. פוּן דֶעם וָואס דֶער פַּאפְּסְט הָאט דֶערְצוּ אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען דֶעם קַארְדִינַאל גְהִינוּטְשִׁי, וָואס אִיז גֶעוֶועהן בֶּעקַאנְט פַאר אַגוּטֶען פְרַיינְד פוּן דִי מַארְרַאנֶען אוּנ וֶועלְכֶער הָאט אֲפִילוּ אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַגַאנְץ סֵפֶר וֶועגֶען זֵיי, הָאט מֶען שׁוֹין גֶעקֶאנְט אַרוֹיסְזֶעהְן, אַז זַיין דֵעָה הָאט זִיךְ אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען, אוּנ טַאקִי גָאר אִין אַקוּרְצֶע צַייט הָאט עֶר גֶעלָאזְט זָאגֶען דֶעם קֶאנִיג יָאהַאן אַז דִי בֶּעפֶעהלֶע פוּן קְלֶעמֶענְטִי דֶעם זִיבֶּעטֶען בְּלַייבֶּען אִין זֵייעֶר כֹּחַ אוּנ אַז מֶען זָאל מֶעהר נִיט אָנְרִירֶען דִי מַארְרַאנֶען. אַז מֶען הָאט אִין פָּארְטוּגַאל אַקוּק גֶעטְהוּן וִוי מֶען דְרֶעהט אִין רוֹם מִיט דֶער צוּנְג, אָט זָאגְט מֶען יָא, אָט שְׁרַייעט מֶען נַיין, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט וְוִיסֶענְדִיג גֶעמַאכְט אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעטְהוּן זֵייעֶרְס אוּנ דֶערְצוּ הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נָאךְ גֶעפוּנֶען גוּטֶע יוֹעֲצִים וָואס הָאבֶּען גֶערַאטְהֶען דֶעם קֶאנִיג עֶר זָאל זִיךְ, פּוּנְקְט וִוי עֶנְגְלַאנְד, אָבְּזָאגֶען פוּנ׳ם פַּאפְּסְט. דָאס הָאט פָּאוּל׳ן שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען אוּנ עֶר הָאט גֶעשִׁיקְט, אִים יָאהר 1535 אַשְׁטְרֶענְג בֶּעפֶעהל אַז אַללֶע מַארְרַאנֶען הָאבֶּען שׁוֹין בֶּעקוּמֶען אַכַּפָּרַת עָוֹן אוּנ מֶעהר זָאל מֶען שׁוֹין אוֹיף זֵיי קַיין חֲטָאִים נִיט זוּכֶען. אַזוֹי וִוי דֶער פַּאפְּסְט הָאט דָאס מָאל בֶּעפוֹילֶען זֶעהר שְׁטְרֶענְג אוּנ דֶערְצוּ הָאט עֶר נָאךְ אָנְגֶעזָאגְט זַיין שָׁלִיחַ עֶר זָאל אַכְטוּנְג גֶעבֶּען מֶען זָאל אִיהם פּוּנְקְטְלִיךְ

פאלגען, האט מען ניט געטארט טענה'ן און דער פרינץ אליין דון אלפאנסא, וואס איז געוועהן א אפענער שונא די מאראנען, האט געמוזט מיט זיינע אייגענע האנד אפנען די טהויערן פון דער תפיסה. מעהר פון אכטצעהן הונדערט מאראנען זענען דעמאלט בעפרייהט געווארען.

דאס איז געוועהן א שארפער קלאפ פאר דער מלוכה פון פארטוגאל, וואס האט ניט אויפגעהערט צו זוכען אללע מאל אז די אינקוויזיציאן זאל זיך ווייטער קאנען נעהמען צו איהר הייליגער ארבייט. אין ליסאבאן האט מען געפיהלט אז דער גאנצער חיוב אין דעם איבערקעהרעניש איז דואַרטע דע פאץ און מען האט אנגעשטעלט אין רום רוצחים, וואס האבען איהם געשטאכען אין מיטען גאס. אין רום האט מען אבער געוואוסט וועמעס ארבייט דאס איז און דער פאפסט האט אלליין געשיקט זיין דאקטאר ער זאל איהם אויסהיילען און ער איז געזונד געווארען. אז דאס מיטעל איז ניט געראטהען, האט זיך פארטוגאל געווארפען צום קייזער קארל דעם פינפטען, וואס האט דעמאלט גראד איינגענומען דעם מחמדנישען גבור בארבאראסא און איז פון דער מלחמה צוריקגעפאהרען איבער איטאליען. קארל האט טאקי זיך געווענדט צום פאפסט מיט דער בקשה ער זאל ווייטער לאזען איינפיהרען אין פארטוגאל די אינקוויזיציאן און האט געזאגט אז דאס וועט ביי איהם זיין די בעסטע מתנה. דעם פאפסט איז שווער געוועהן אבצוזאגען קארל'ן און דערווייל האט זיך ביי די מאראנען אויך אויסגעלאזט דאס געלד און אהן דער מטבע האט עס ביים בעסטען מליץ יושר אבגענומען דאס לשון און אזוי האט פאול, דעם 23 מאי, 1536, ארויסגעגעבען א נייעם היתר אויף דער אינקוויזיציאן אין פארטוגאל. ער האט אפילו אויסגענומען א תנאי מען זאל פאר דריי יאהר ניט משפט'ן קיינעם פון די מאראנען און פאר צעהן יאהר זאל מען ביי זיי ניט צונעהמען דאס פערמעגען. ער האט עס געטהון ווייל ער האט געפיהלט אז מען צווינגט איהם צו איין עולה. אין פארטוגאל האט מען אבער געדאנקט גאטט וואס מען האט בעקומען זיין הסכמה און מען האט באלד טאקי אין א חדש ארום אנגעהויבען ארויסצוגעבען משפטים מיט שאנעם ישר און רחמנות.. יאהאן האט אפילו ארויסגעגעבען א גזרה אז אללע מאראנען זאלען מוזען טראגען א בעזונדער צייכען אויף די קליידער.

די מאראנען האבען אבער זייער האפנונג ניט פערלארען און האבען נאך א מאל אנגעמאכט אין רום א געוואלד. דורך זייער שליח, דואַרטע דע פאץ, האבען זיי דעם פאפסט בעקאנט געמאכט מיט די שרעקליכע רדיפות

פון די אינקוויזיטארען אונ ווי מען הרג'ט אונ מען בענזל'ט מענשען אומזיסט. פאול האט זיך ווייטער בערעכענט אז ער האט ניט גלייך געטהון וואס ער האט זיך געלאזט איבערערעדען אונ ער האט באלד בעשטימט א נייע קאמיסיאן פון די קארדינאלע גהינוטשי, יאקאבאטשיא אונ סימאנעטא, זיי זאלען עפיס זוכען א מיטעל צו פערבעסערן די זאך, אונ אחוץ דעם האט ער געשריבען צו זיין שליח קיין ליסאבאן ער זאל איהם מודיע זיין וואס דארט געהעט פאר. אז די קארדינאלע האבען ארויסגעזאגט זעהר א שלעכטע מיינונג וועגען דער אינקוויזיציאן פון פארטוגאל, אונ פון ליסאבאן האט מען איהם אויך געמעלדעט אז אלדינג וואס די מאראנען שרייבען איז אמת, האט פאול, אים יאהר 1687, ארויסגעלאזט א בעפעהל אז יעדער פרומער קריסט איז מחויב צו שיצען די מאראנען. דאס איז געוועהן א שאנער אויפטהוא, ווייל דערמיט האט ער צוגענומען ביי דער אינקוויזיציאן דעם גאנצען כח אונ האט פארט ניט מבטל געוועהן זיין פריהריג בעפעהל: די אינקוויזיציאן האט טאקי קלאמערשט עקסיסטירט, נאר זי איז געוועהן טויט אונ האט זיך ניט געקאנט ריהרען.

ניט לאנג זענען אבער די אינקוויזיטארען געזעסען אהן ארבייט: פלוצלונג האט מען געפונען אויף דער טהיר פון דער גרויסער קירכע אין ליסאבאן אויפגעקלעבט א קוויטעל וואס איז געוועהן פול מיט קללות אונ חרמות אויף דער קריסטענטהום, דאס האט מען אימיסטען אבגעטהון, כדי מען זאל אונטערהיצען דאס פאלק אונ די אינקוויזיציאן זאל זיך ווייטער קאנען צופיהרען די האנד. דער קאניג האט בעשטימט א מתנה צעהן טויזענד רענדליך דעם וואס וועט ענטדעקען ווער עס האט דאס געטהון. דער שליח פונ'ם פאפסט האט גוט געוואוסט אז דאס איז איין אנשטעל פון די גייסטליכע אונ ער האט פון זיין זייט אויך בעשטימט פינף טויזענד רענדליך דעם וואס וועט ברענגען דעם פערברעכער. נאר אז מען האט געוואלט בעשאפען איין עבירה, האט מען אויך לאנג ניט בעדארפט זוכען דעם בעל עבירה'ניק: די גאנצע שולד האט מען ארויפגעלעגט אויף איינעם פון די מאראנען, עמנואל דע קאסטא, מען האט איהם פריהר גוט אנגעמוטשעט, ער האט געמוזט רעדען פאר פייער אונ פאר וואסער, אנווייזען אויף ועמען מען האט נאר געוואלט, כדי די אינקוויזיציאן זאל האבען פרישע קרבנות, דערנאך האט מען איהם אבגעהאקט ביידע האנד אונ מען האט איהם לעבעדיגערהייד פערברענט. נאך אזא מעשה האט מען שוין געהאט פאר וואס זיך צו טשעפען אונ דאס בלוט פון די מאראנען האט זיך געגאסען גלייך מיט די ביטערע טרערען פון די וואס

האבען געמוזט צו[illegible]ען די צרות. יאהאן האט אויסגעקלויבען פארץ ממונה איבער דעם אינקוויזיציאן אנייעם מלאך המות, יאהאן זאארעס, אונ ניט אומזיסט בעשרייבט שמואל אוסקווי, אדיכטער וואס האט געלעבט אין יענער צייט, דאס שרעקליכע אכזריות, וואס ער האט ארויסגעוויזען, אונ זאגט אז קיין ארגערס פון איהם איז ניט געוועהן אונ עס קאן גאר ניט זיין. ווער עס איז אריינגעפאלען צו איהם אין די האנד אריין, דער האט זיך שוין געמאגט געזעגענען מיט'ן לעבען, ווייל קיין שום תרוץ איז ביי איהם ניט אנגענומען, צו האט מען זיך יא מודה געוועהן אדער ניט, צו האבען זיך געפונען עדות אדער עס איז גלאט אזוי אויף איינעם געפאלען אחשד — גאנץ אונ לעבעדיג ארויס איז אונמעגליך געוועהן אונ קיין אנדער ענש ווי דעם טויט האט מען ניט ארויסגעגעבען.

זעהר פיעל מארראנען זענען דעמאלט אומגעקומען, ווייל יעדעס מאל פלעגט מען פערברענען צו פיערציג־פינפציג מענשען. אין רום האט זיי שוין געווג געלד אבגעקאסט, דעריבער האבען זיי זיך ענטשלאסען נאך אמאל זוכען הילף ביים פאפסט אונ עס האט זיך אנגעהויבען אנייע מלחמה, אפילו גאר מיט'ן מויל, צווישען דער מלוכה פון פארטוגאל אונ די מארראנען. אונ ביידע צדדים האבען געוואלט אויסווייזען אז יעדער פון זיי האט רעכט. דער פארטוגאזישער פרינץ אונ גראס־אינקוויזיטאר היינריך האט אוועקגעשיקט קיין רום אגאנץ צעטעל פון חטאים, וואס נאטהיגען די אינקוויזיציאן שטרענג צו בעשטראפען די שולדיגע, אונ די מארראנען האבען פון זייער זייט צו־געשטעלט דעם פאפסט אתשובה אויף אללע שאלות אונ האבען געבראכט די בעסטע בעווייזע אז מען טראכט אויף זיי אויס שקרים וכזבים. צום אומגליק, איז שוין דעמאלט פאול געוועהן געבונדען, ווייל די מאכט פונ'ם פאפסט איז שטארק געפאלען אונ ער האט אלליין געמוזט אנקומען צו אנייער חברה „יעזואיטען", וואס האט זיך געמאכט אים יאהר 1542 אונ האט זיך אויך פארשפרייט אין פארטוגאל. אוודאי האט ער זיך ניט געטארט פערקריגען מיט אלאנד וואו ער האט נאר וואס בעקומען פרישע גוטע ברידער אונ האט געמוזט צושווייגען, חאטש ער האט געוויס געפיהלט די עולה אונ עס האט איהם גוט געשטאכען וואס ער קאן ניט העלפען.

נאך איין סבה איז געוועהן וואס פאול דער דריטע האט געמוזט אנבויגען דעם קאפ אונ מרוצה ווערען כמעט אויף אלדינג וואס פארטוגאל האט ביי איהם געבעטען. קארל דער פינפטע, וואס איז שוין לאנג קיין

נוּטֶער פְרַיינְד דֶעם פַּאפְּסְט נִיט גֶעוֶועהן, הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַריינְמִישֶׁען אוֹיךְ אִין רֶעלִיגְיָאנְ׳ס־זַאכֶען אוּנ הָאט גֶעוָואלְט מַאכֶען אִין דֶער קִירְכֶע אַזֶעלְכֶע אָרְדְנוּנְגֶען וָואס זָאלֶען זַיין גוּט אִי פַאר דִי קַאטָאלִיקֶען אִי פַאר דִי פְּרָאטֶעסְטַאנְטֶען. דָאס הָאט פַּאוּלְ׳ן נָאר נִיט גֶעשְׁמֶעקְט אוּנ עֶר אִיז גֶעצְווָאוּנְגֶען גֶעוֶועהן נָאכְצוּגֶעבֶּען פָּארְטוּגַאל, כְּדֵי עֶר זָאל חָאטְשׁ הָאבֶּען אֵיין מְלוּכָה, וָואס זָאל אִיהם זַיין גֶעטְרַיי אוּנ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען; דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעמוּזְט צוּשְׁוַוייגֶען, וֶוען אוֹיף דֶער אֲסִיפָה פוּן דִי גֵייסְטְלִיכֶע אִין טְרִיעֶנְט הָאט דֶער עֶפִּיסְקָאפּ בַּאלְטַהַאזַאר לִימְפָּא גֶעאָפֶּענְט אַמוֹיל גֶעגֶען פַּאפְּסְט אוּנ הָאט מִיט גְרוֹיס עַזוּת אוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז דֶער עֶרְשְׁטֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער קִירְכֶע שַׁאדְט אִיהר דֶערְמִיט וָואס עֶר שִׁיצְט דִי מַארְרַאנֶען. בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאט פַּאוּל גֶעמוּזְט גֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה אַז דִי מַארְרַאנֶען זָאלֶען נִיט טָארֶען אַוֶועקְפָאהרֶען פוּן פָּארְטוּגַאל אוּנ אַז דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן זָאל קָאנֶען פְרַיי אַרְבַּייטֶען אִין לַאנְד, נָאר אֵיין זַאךְ הָאט עֶר גֶעפּוֹעֶל׳ט: עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען בֶּעפְרַייעֶן אַלֶע מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען בִּיז אַהֶער גֶעזֶעסֶען אִין תְּפִיסָה, אוּנ מֶען זָאל בַּיי זֵיי נֶעהמֶען אַ שְׁבוּעָה אַז זֵיי דַארְפֶען בְּלֵייבֶּען אֶמֶת׳ע קְרִיסְטֶען, אוּנ אוֹיב זֵיי וֶועלֶען עוֹבֵר שְׁבוּעָה זַיין זָאל מֶען זֵיי עֶרְשְׁט דֶערְנָאךְ מִשְׁפָּט׳ן, אִי דָאס מֶען זָאל בַּיי זֵיי דִי עֶרְשְׁטֶע צֶעהן יָאהר קֵיין פֶערְמֶעגֶען נִיט צוּנֶעהמֶען, נָאר עֶס אִיבֶּערְגֶעבֶּען זֵייעֶרֶע קִינְדֶער.

אַזוֹי הָאט פַּאוּל אָפְּגֶעגַעטֶעוֶועט מֶעהר פוּן אַכְטְצֶעהן הוּנְדֶערְט מַארַאנֶען, וָואס דֶער חֵלֶק אִיז זֵיי שׁוֹין גֶעלֶעגֶען אוֹיפ׳ן הַאלְז. עֶר הָאט נָאךְ גֶעטְהוּן לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בְּרִיעף דֶעם קֶענִיג אוּנ גֶעבֶּעטֶען: מֶען זָאל נִיט זַיין שְׁטְרֶענְג גֶעגֶען דִי מַארְרַאנֶען, וֶוען אֲפִילוּ זֵיי וֶועלֶען אָבְּהִיטֶען יוּדִישֶׁע מִנְהָגִים, וַוייל עֶס אִיז שְׁוֶוער מִיט אַמָאל אִיבֶּערְמַאכֶען מֶענְשֶׁען. דִי פָּארְטוּגָאזִישֶׁע מְלוּכָה הָאט אָבֶּער גֶעטְהוּן אִיהר׳ס, זִי הָאט אַלֶע מָאל גֶעחַאפְּט נַייֶע פֶערְבְּרֶעכֶער, אוּנ פַּאוּל הָאט בִּיז זַיין טוֹיט גֶעהַאט צוּ טְהוּן דֶער מִיט וָואס עֶר הָאט צוּגֶעהַאלְטֶען דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן, זִי זָאל נִיט פֶערְגִיסֶען צוּ פִיעל בְּלוּט. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט נָאךְ זַיין טוֹיט גֶעטְהוּן דֶער פַּאפְּסְט יוּלְיוּס דֶער דְרִיטֶער אוּנ אֲפִילוּ פִינְפְצִיג יָאהר שְׁפֶּעטֶער הָאט דֶער פַּאפְּסְט פוּן יֶענֶער צַייט, קְלֶעמֶענְטִי דֶער אַכְטֶע, אוֹיךְ גֶעמוּזְט שִׁיטְצֶען דִי מַארְרַאנֶען ווִי וַוייט עֶר הָאט נָאר גֶעקָאנְט, אוּנ עֶס הָאט אִיהם גֶעפַּאסְט אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען פַאר דֶער וֶועלְט אַז דָאס פַייעֶר, וָואס בְּרֶענְט אוֹיפ׳ן מִזְבֵּחַ פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן, אִיז נִיט אַזוֹי שְׁטַארְק הֵיילִיג...

3 דִי מַארְרַאנֶען אוּנ דִי פָּאפְּסְטֶע.

(1548—1566 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

אַז דֶער שְׁטַארְקֶער רוֹיךְ פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאנְס-פַייֶער הָאט פֶערְשְׁטֶעלְט דִי לִיכְטִיגֶע שַׁיין אוּנ אֲפִילוּ דִי פְּרִימְסְטֶע אוּנ גוּטְהֶערְצִיגְסְטֶע פָּאפְּסְטֶע זֶענֶען נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן קֵיינֶעם צוּ הֶעלְפֶען, הָאבֶּען זִיךְ דִי מַארְרַאנֶען נִיט גֶעפִיהְלְט זִיכֶער אוֹיךְ אִין אִיטַאלְיֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַוֶועקְצוּלָאזֶען קֵיין טִירְקֵיי. דָארְט אִיז דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן גוּט, וַוייל קֵיינֶער הָאט זִיךְ צוּ זֵיי נִיט גֶעמִישְׁט אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעקָאנְט מִיט'ן מוֹיל אַרוֹיס זָאגֶען דָאס, וָואס אִין אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט בֶּעגְרָאבֶּען טִיעף אִין הַארְצֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי מְקוּבָּלִים גֶעהַאט אַפְּלַאץ וואוּ זֵייעֶרֶע גֶעדַאנְקֶען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען; זֵיי הָאבֶּען גֶעוִויזֶען חֶשְׁבּוֹנוֹת אָהְן אַסוֹף, אוּנ חָאטְשׁ פוּן שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ'ס נְבִיאוּת הָאט זִיךְ גָאר נִיט אוֹיסְגֶעלָאזְט, הָאבֶּען זֵיי נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ דְרִינְגֶען אַז דִי צַייט פוּן דֶער גְאוּלָה אִיז שׁוֹין פָּארְט נָאהֶענְט, נָאר עֶס אִיז נָאךְ דָא עֶפִּיס אֵיין עִכּוּב. זֵיי הָאבֶּען אָנְגֶעזוּכְט אִין רמב"ם אַוִוינְק, אַז עֶהֶדֶער מָשִׁיחַ וֶועט קוּמֶען מוּז בַּיי יוּדֶען וַוייטֶער וֶוערֶען אַסַנְהֶדְרִין אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען מֶען זָאל אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל פֶערְזַאמְלֶען גְרוֹיסֶע רַבָּנִים, וָואס זָאלֶען רָאוּי זַיין צוּ זִיצֶען אִין סַנְהֶדְרִין, אוּנ, קוּקֶענְדִיג אוֹיף זֵיי, זָאל דִי וֶועלְט טַאקִי זָאגֶען כִּי מִצִּיוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר ה' מִירוּשָׁלָיִם.

מֶען הָאט אָבֶּער בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען אַגֶעשֶׁאצְטֶען אוּנ אַשַׁארְפֶען קָאפּ, וָואס זָאל מַסְמִיךְ זַיין דִי רַבָּנִים אוּנ אוֹיף זַיין סְמִיכָה זָאל מֶען שְׁטֶעלֶען, אוּנ דֶער גוֹרָל אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיף ר' יַעֲקֹב בִּירַב, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אִי אַגְרוֹיסֶער עָשִׁיר, אִי אַגָדוֹל בַּתּוֹרָה, אוּנ וָואס הָאט זִיךְ אוֹיף דֶער אֶלְטֶער בֶּעזֶעצְט אִין צְפַת, נָאךְ דֶעם וָואס עֶר אִיז אַצַייט אַרוּמְגֶעפָאהְרֶען אִיבֶּער מִצְרַיִם אוּנ הָאט אוֹיךְ בֶּעזוּכְט דַמֶשֶׂק אוּנ יְרוּשָׁלַיִם. צוּ הָאט ר' יַעֲקֹב בִּירַב אַזוֹי שְׁטַארְק נָאכְגֶעיָאגְט דֶעם כָּבוֹד, אָדֶער עֶר אִיז אַלֵיין אוֹיךְ פֶערְנַארִישְׁט גֶעוֶועהן אִין דִי חֶשְׁבּוֹנוֹת וֶועגֶען מָשִׁיחַ'ן אוּנ הָאט גֶעוָואלְט מְקָרֵב זַיין דִי גְאוּלָה, דָאס קָאן מֶען נִיט וִויסֶען, נִיכֶער דַארְף מֶען רֶעכְנֶען אַז עֶר הָאט אִין זִין גֶעהַאט בֵּיידֶע זַאכֶען: עֶס הָאט זִיךְ אִיהם פוּן אֵיין זַייט גֶעגְלוּסְט צוּ זַיין אַרֹאשׁ הַסַנְהֶדְרִין אוּנ וֶוערֶען אַפָּארְשְׁטֶעהֶער כִּמְעַט פוּן אַלֶע יוּדֶען, אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאט עֶר גֶעוָואלְט טַאקִי הָאבֶּען דִי זְכִיָה אוּנ זַיין דֶער עֶרְשְׁטֶער וָואס וֶועט אִיבֶּערְגֶעבֶּען דִי יוּדִישֶׁע מְלוּכָה דֶעם מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ. אִין גַאנְץ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִיז

דעמאלט די צפת'ער קהלה געוועהן די גרעסטע, ווייל זיא איז בעשטאנען פון טויזענד משפחות אונ דערפאר איז צפת געווארען דער מיטעלפונקט, וואו ר' יעקב בירב האט אנגעהויבען שפיעלען זיין גרויסע ראללע. באלד איז מען דערפון געוואהר געווארען אין איירָאפא, אונ פיעל יודען אונ מאראנען האבען זיך אהין אוועקגעלאזט. אז מען טראנקט זיך, זאגט די וועלט, האפט מען זיך אן אין א שארף פון א שווערד; אנחאפען זיך אין א זיסער האפנונג פון פרייהייט אונ זעלבסטשטאנדיגקייט — איז נאך בעסער. עס איז קיין וואונדער ניט דאריבער, וואס ר' יעקב בירב האט געפונען גענוג מענשען, וואס האבען געהאלטען מיט איהם אונ האבען איהם געהאלפען אויספיהרען זיין פלאן; עס קאן אפילו זיין, אז ער וואלט געוועהן טאקי עפּיס אויסגעפיהרט, אונ ווען ער וואלט ניט אראבגעבראכט משיח'ן וואלט ער ווענינגסטענס בעשאפען א נייע פערבינדונג, מעהר אחדות צווישען פאלק; די קנאה האט זיך אבער אריינגעמישט אין מיטען אונ די אלטע קראנקהייט, וואס האט שוין ניט איין מאל געשאדט דעם יודענטהום, האט אצונד אויך אבגעהאלטען די יודען פון חלומות, חאטש עס איז שווער צו זאגען בעשטימט וואס פון די דאזיגע חלומות האט זיך געקאנט אויסלאזען.

קודם כל האט זיך די קהלה פון ירושלים געפונען בעליידיגט אונ עס האט זיי פערדראסען פאר וואס איהר יונגע שוועסטערל צפת וויל פלוצלונג זיך צונעהמען די בכורה אונ די גאנצע גדולה זאל נאר ביי איהר איינשטעהן. ר' יעקב בירב האט אפילו געוואלט פערגלאטען די זאך, כדי עס זאל ניט קומען צו מחלוקת, אונ האט דעם ערשטען סמיכה געוועהן דעם רב פון ירושלים. דארט איז דעמאלט געוועהן רב, ר' לוי בן יעקב חביב, וועהר א גרויסער מאן, וואס האט, חוץ זיין בקיאות אין תורה, געהאט א שטארקע ידיעה אין מאטהעמאטיק אונ אסטראנאמיע אונ האט זיך מיט זיינע מעלות געקאנט צוזאגען מען זאל איהם אויף דער עלטער מאכען פאר'ן הויפט-פארשטעהער פון דער היילינגער שטאדט, חאטש אין דער יוגענד איז ער אין פארטוגאל, אין דער צייט פונ'ם קאניג עמנואל, געצוואונגען געוועהן צו זיין א קריסט אונ מיט גרוים מיה איז איהם געראטהען צו אנטלויפען קיין ארץ ישראל.

צווישען ר' לוי חביב אונ ר' יעקב בירב איז פריהער אויך קיין גרוים פריינדשאפט ניט געוועהן אונ אז צפת האט נאך אנגערירט דעם כבוד פון דער גאנצער קהלה אין ירושלים און די סמיכה וואס ר' יעקב בירב האט צוגעשיקט איז אויך געוועהן מיט א מין גאוה, אונ פון זיין בריעף האט מען ארויסגעזעהען אז ער

הָארְט אִיהם נִיט, גְלַייךְ וִוי אֵיינֶער רֶעדְט: „בִּיזְטוּ צוּפְרִיעדֶען — אִיז מֵהֵיכָא תֵּיתֵי, ווִילְסְטוּ נִיט — וֶועט מֶען זִיךְ בֶּעגֶעהֶען אָהן דִיר אוֹיךְ, הָאט זִיךְ ר׳ לֵוִי חָבִיב אִין גַאנְצֶען אָבְּגֶעשָׁאקֶעלְט, חָאטְשׁ פְרִיהֶר אִיז עֶר דַוְקָא-קֵיין גֶעגְנֶער נִיט גֶעוֶועהן, אוּנ אַז מֶען הָאט אִין צְפַת אָבְּגֶעזוּכְט אַרַאָיָה פוּן דֶער תּוֹרָה אַז מֶען מוּז מַאכֶען אַסַנְהֶדְרִין, הָאט מֶען אִין יְרוּשָׁלַיִם נָאר אַנְדֶערְשׁ גֶעלֶערְנְט דֶעם פְּשַׁט אוּנ מֶען הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען פּוּנְקְט דֶעם הֵיפֶּךְ.

אַוַדַאי אִיז ר׳ יַעֲקֹב בִּירַב׳ס אוֹיפְטְהוּא צוּגֶעגַאנְגֶען שְׁוֶוערְלִיךְ אִין אָנְהֵייבּ, וַוייל אוֹיף יְרוּשָׁלַיִם הָאבֶּען אַללֶע גֶעקוּקְט אוּנ אַז מֶען אִיז דָארְט גֶעשְׁטַאנֶען פוּן וַוייטֶענְס, הָאט דִי זַאךְ נִיט גֶעקָאנְט הָאבֶּען-קֵיין קִיוּם. דֶערְצוּ הָאט נָאךְ בַּאלְד ר׳ יַעֲקֹב בִּירַב גֶעמוּזְט אַוֶועק פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִיבֶּער אַמְסִירָה, וָואס צוּ לִיעבּ דֶעם אִיז עֶר מִיט׳ן פֶערְמֶעגֶען אוּנ מִיט׳ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער גֶעוֶועהן. פַאר׳ן פָאהְרֶען הָאט עֶר אָבֶּער זַיין קְרַאפְט אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען פִיער תַּלְמִידִים אוּנ צְווִישֶׁען זֵיי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ, וָואס הָאט נָאךְ נִיט פֶערְגֶעסֶען שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ׳ס חֲלוֹמוֹת אוּנ הָאט פֶעסְט גֶעגְלוֹיבְּט אַז עֶר וֶועט מָשִׁיחַ׳ן דֶערְלֶעבֶּען. אִין יְרוּשָׁלַיִם אִיז דֶער פֶערְדְרוּס גֶעוָוארֶען נָאךְ גְרֶאסֶער, וָואס ר׳ יַעֲקֹב בִּירַב הָאט גְרָאד אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען יוּנְגֶע לוֹמְדִים אוּנ הָאט זִיךְ נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיף פִיעל אֶלְטֶערֶע רַבָּנִים. עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַנַייעֶ קְרִיעג צְווִישֶׁען אִיהם אוּנ ר׳ לֵוִי חָבִיב, אֵיינֶער הָאט גֶעפוּנֶען אִין דֶעם אַנְדֶערְן חֲטָאִים, מֶען הָאט זִיךְ גֶע-וָוארְטֶעלְט אוּנ עֶס אִיז גֶעקוּמֶען אַזוֹי וַוייט, אַז דֶער הָאט דֶעם אוֹיסְגֶעוָוארְפֶען אַז עֶר אִיז נִיט אַזוֹי פְרוּם וִוי מֶען דַארְף, אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער הָאט גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען אַז עֶר אִיז קֵיין מָאל נִיט פַאלְשׁ גֶעוֶועהן זַיין אֱמוּנָה אוּנ הָאט דֶער-מִיט ר׳ לֵוִי חָבִיב דֶערְמָאנְט אַז עֶר אִיז אִין דִי יוּנְגֶע יָאהְרֶען אַקְרִיסְט גֶעוֶועהן. אַזוֹי הָאט זִיךְ דִי שִׂנְאָה צְווִישֶׁען בֵּיידֶע פֶערְגְרֶעסֶערְט בִּיז דֶער טוֹיט הָאט גֶעמַאכְט אַשָׁלוֹם צְווִישֶׁען זֵיי אוּנ ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען דֶער אֵיינְצִיגֶער, וָואס הָאט נָאךְ גֶערֶעכֶענְט אַז עֶס וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען אוֹיסְצוּפִיהְרֶען דָאס, וָואס אִיז פַאר ר׳ יַעֲקֹב בִּירַב שְׁוֶוער גֶעוֶועהן.

ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ, וָואס אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין שְׁפַּאנְיֶען אִים יָאהְר 1486 אוּנ הָאט דֶערְגְרֵייכְט אֵיין אֶלְטֶער פוּן אַכְט אוּנ אַכְטְצִיג יָאהְר, שְׁפִּיעלְט אַגְרוֹיסֶע רָאלְלֶע אִינ׳ם יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען, וַוייל זַיין „שֻׁלְחָן עָרוּךְ״ וֶוערְט עַד הַיּוֹם בֶּעטְרַאכְט בַּיי דִי יוּדֶען וִוי דָאס אֵיינְצִיגֶע גֶעזֶעץ-בּוּךְ, וָואס וַוייזְט זֵיי וִוי אַזוֹי צוּ לֶעבֶּען אוּנ אוֹיף וָואס פַאר אַאוֹפֶן זֵיי קָאנֶען יוֹצֵא זַיין פַאר גָאטְט אוּנ פַאר מֶענְשֶׁען. אַז עֶר אִיז נָאךְ אַקְלֵיין קִינְד גֶעוֶועהן הָאבֶּען זַיינֶע עֶלְטֶערְן גֶעמוּזְט אַוֶועק-קֵיין

טירקיי אונ האבען זיך בעזעצט אין ניקאפאליס, וואו ר' יוסף קארו האט אנגעהויבען ארויסווייזען זיין חריפות אין לערנען. ביי עטליכע אונ צוואנציג יאהר האט ער שוין געשם'ט ווי א גרויסער למדן אונ אז ער איז געקומען קיין אדריאנאפאל האט ער שוין געהאט א סך תלמידים, דארט האט ער אויך אנגעהויבען שרייבען זיין פירוש אויפ'ן טור וואס דערפון איז דערנאך ארויס דער שלחן ערוך, אונ האט דארויף געארבייט צוויי אונ דרייסיג יאהר כסדר. אז שלמה מולכו איז אראבגעקומען אין יענעם געגענד אונ ר' יוסף קארו האט ביי איהם אנגעהויבען לערנען קבלה, איז געווארען א איבערקעהרעניש אין זיינע געדאנקען: דער ריינער קאפ, וואס איז תמיד געוועהן אפען נאר פאר שכל'דיגע הסברות האט זיך אנגעפילט מיט פאנטאזיעס אונ חלומות; דער געשליפענער מח, וואס האט שטאנדיג געארבייט נאר אין תורה, האט זיך אבגעגעבען נאר מיט סודות אונ פערדרעהטע חשבונות; די ליכטיגע אויגען, וואס האבען ביז אהער געקוקט גלייך אויף אלדינג, האבען אנגעהויבען זעהען פערבארגענע זאכען, וואס זיינען אפט דער הפך פון שכל הישר. אזוי האט זיך ביסלעכווייז אויסגעארבייט פון ר' יוסף קארו א פייעריגער מקובל, אונ ער איז שפעטער אריבער קיין צפת אונ די דארטיגע מקובלים, אונ בעזאנדערס ר' שלמה אלקבץ, דער מחבר פונ'ם בעריהמטען שיר „לכה דודי", האבען איהם צום איבריגען פערדרעהט דעם קאפ, איז ביי איהם ניט אנדערש געבליבען אז ער איז פונקט ווי שלמה מולכו בעשאפען געווארען אויסצופיהרען א גרויס אונ הייליג שליחות. פול מיט אזא האפנונג האט ער ארויסגעלאזט אויף דער וועלט זיין „שלחן ערוך" אונ איז זעהר איבערראשט געוועהן וואס א יונגער רב פון קראקוי, ר' משה איסרליש, האט אנגעשריבען א גאנץ ספר איבער איהם אונ האט איהם אבגעווענדט אין פיעל זאכען.

אין דער צייט וואס אין אזיען האבען די יודען געלעבט רוהיג אונ האבען זיך געקאנט בויען לופט-שלעסער, איז זייער צושטאנד אין אייראפא געוועהן זעהר טרויעריג. אביסעל האבען די רדיפות אויפגעהערט צו ליעב דער רעפארמאציאן, נאר דאס האט נאר וועניג געדויערט, ווייל טאקי די רעפארמאציאן אליין איז אסבה געוועהן צו נייע צרות פאר יודען. ביידע צדדים, די רעפארמירטע אונ די קאטאליקען, וואס האבען צווישען זיך צו טהון געהאט, האבען זייער כעס אויסגעלאזט צו די יודענ'ס קאפ. גענומען האט זיך עס דערפון, וואס צייט לוטהער האט אנגעהויבען אויסצובעסערן די יסודות פונ'ם קאטאליציזמוס, האבען זיך געפונען פיעל קריסטען וואס האבען אנגענומען אסך

יודישע מנהגים, געהאלטען שבת, שטאנדיג געלערנט די ביבעל אונ מען האט זיי גערופען „האלבע יודען". צווישען זיי זענען געוועהן אויך אזעלכע וואס האבען זיך ערלויבט אנצושרייבען גאנצע ביכער אונ חוזק מאכען פונ'ם קריסטענטהום, אונ עס איז געקומען אזוי ווייט, אז איין מחבר פון אזא ספר, מיכאל סערוועט האט אין גענף (זשענעווא) דער רעפארמאטאר קאלווין אלליין געהייסען פערברענען. אזוי זענען די יודען געבליבען שטעהן צווישען צוויי פייערן, פון איין זייט האבען זיי אנגעטהון צרות די קאטאליקען, וואס האבען נאך ניט פערגעסען די אלטע מעשות וועגען בלוט אויף פסח אונ קינדער קוילען, פון דער אנדערער זייט האבען זיך צו זיי צוגעטשעפעט די רעפארמירטע פאר פרעמדע זינד, אונ דער יוד האט אלץ בעדארפט אונטערשטעלען די פלייצע, באלד איז צוגעקומען נאך א אנדערע צרה: אין דייטשלאנד האט זיך אנגעהויבען דער „בויערנקריעג": די בויערן האבען געוואלט האבען מעהר פרייהייט אונ האבען זיך צובונטעוועט געגען דער מלוכה אונ געגען זייערע בעלי בתים; מן הסתם האט מען אויסגעלאזט דעם כעס צו יודען. אונ דאס אומגליק איז נאך געוועהן אזוי גרויס, וואס ניט דער קייזער, ניט די פריצים, וועלכע פלעגען זיי אפט בעשיצען אין א שלעכטער צייט, זענען ניט אים שטאנד געוועהן זיי צו העלפען. באלד האט זיך אבער אבגעזוכט א רפואה אויך צו דער מכה: דער פארשטעהער פון די דייטשע יודען, ר' יוסף (יאזעל'ס) לאאנס פון ראסהיים, וואס איז געוועהן א קרוב למלכות אונ פלעגט ניט איין מאל זיין א מליץ יושר פאר זיינע ברידער אונ זיי אבראטעווען פון ביטערע גזרות, האט זיך אצונד אויך מוסר נפש געוועהן. איינער אלליין איז ער געגאנגען אין לאגער, וואו עס זענען געשטאנען ביז פינפצעהן טויזענד צודרייצטע בויערן, ער האט זיי פארשטעהן געגעבען, אז די יודען דארפען זיי ניט רעכנען פאר שונאים. זיינע רעד זענען געפאלען אונ מען האט איהם דאס ווארט געגעבען אז מעהר וועט מען שוין די יודען ניט טשעפען.

ר' יאזעל'ס לאאנס פון ראסהיים, וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1478 אונ איז אויסגעוואקסען ביי זיין בערי‍המטען פעטער, דעם לייבדאקטאר פונ'ם קייזער פרידריך, איז געוועהן איינער פון די דאזיגע יודען, וואס יערען קיין מאל ניט מיעד צו ארבייטען פאר זייער פאלק אונ וואס מאכען די ארבייט פאר'ן איינציגען ציעל פון זייער לעבען. ער האט ניט געוואוסט פון קיין רוה אונ וואו מען האט נאר בעדארפט זיין הילף איז ער שוין דארט אויסגעוואקסען. אים יאהר 1629 איז אין באזינג, א קליין שטאדטעל אין

מאהרען, ארוים אבלבול דם, מען האט זעכס און דרייסיג יודען פערברענט און די איבריגע זענען געזעסען אין תפיסה, קוים איז ר׳ יאזעל׳ס דערפון געוואהר געווארען איז ער באלד אוועקגעפאהרען צום קאניג פערדינאנד, ער האט צוגעשטעלט בעווייזע פון פערשידענע מלכים און פאפסטע, אז אזעלכע בעשולדיגונגען האבען קיין שום יסוד ניט, און מען האט די יודען בעפרייהט. אז שפעטער מיט א יאהר האט מען אין דייטשלאנד אויסגעטראכט אז די יודען זענען שפיאנען און ווילען העלפען די טירקען זיי זאלען אריין אין לאנד, און אין שלעזיען האט מען עס אנגענומען פאר תורת אמת און מען האט דערווייל צוויי יודען אריינגעווארפען אין פייער, האט ר׳ יאזעל׳ס ניט גערוהט ביז עס איז איהם געראטהען צו דערווייזען דעם קייזער קארל און דעם קאניג פערדינאנד אז דאס איז שקר וכזב. דאס אייגענע האט ער אויך געטהון, ווען דער הערצאג פון זאכסען, יאהאן דער קלוגע, האט זיך ענטשלאסען ארויסצוטרייבען די יודען פון דער מדינה, ווייל עטליכע פון זיי האבען זיך פערזינדיגט. אללע מיטעל האט ר׳ יאזעל׳ס אנגעווענדעט, דער הערצאג זאל מבטל זיין די גזרה; ער האט אפילו געבראכט א רעקאמענדאציע צו לוטהער׳ן און האט געפועלט ביים גייסטליכען וואלף קאפיטא ער זאל שרייבען דעם רעפארמאטאר אז עס איז אשר א טובה צו טהון די יודען, נאר לוטהער האט זיך ניט געוואלט אריינמישען אין דער זאך און האט איהם געלאזט זאגען אז ער איז בעז אויף די יודען פאר וואס זיי שטעהען ניט צו צום געלייטערטען און געריינגטען קריסטענטהום, און עס טהוט איהם באנג וואס ער האט אמאל פון זייערטוועגען גערעדט א גוט ווארט.

אין נעאפאל, וואס איז געשטאנען אונטער דער מאכט פון שפאניען, האבען די גייסטליכע געארבייט מיט אללע כוחות אז מען זאל איינפיהרען די אינקוויזיציאן געגען די מאראנען, וואס האבען זיך דארט בעזעצט. אז קארל דער פינפטע איז מיט גליק צוריקגעפאהרען פון אפריקא, האבען זיך די גייסטליכע בעמיהט צו פועל׳ן ביי איהם ער זאל הייסען אין גאנצען ארויסטרייבען די יודען פון נעאפאל, כדי די מאראנען זאלען ניט האבען פון וועמען זיך אבצולערנען יודישע דינים. זיי וואלטען אפשר געוועהן דורכגעזעצט, נאר ר׳ שמואל אברבנאל׳ס עדלע פרוי, די בעריהמטע בענווענידא: איז בעצייטענס געוואהר געווארען דערפון און האט צו זיך צוגעצויגען די טאכטער פונ׳ם שני למלכות, און דער קייזער האט זיי געמוזט צו ליעב טהון און מבטל זיין די גזרה. אין עטליכע יאהר ארום האט אבער די מלוכה ארויסגעלעגט אויך

די יודען אַזוֹי פיל נתינות אַז עס איז זיי אונמעגליך געוועהן אויסצוהאַלטען: מען האָט זיי געגעבען אַזוינע קעסט אַז זיי זיינען אַליין אַנטלאָפען, און דערנאָך האָט ערשט דער קייזער, אין יאָהר 1540, אַרויסגעלאָזט אַ בעפעהל, אַז ווער פון די יודען עס וועט קומען קיין נעאַפעל וועט שטריינג בעשטראָפט ווערען. פיל פון זיי זיינען אַוועק קיין טירקיי, אַטהייל זיינען אַריבער קיין אַנקאָנאַ, וואו זיי האָבען געקענט לעבען רוהיג אונטער דעם שוטץ פונ'ם פאַפּסט, און די איבריגע האָבען זיך בעזעצט אין פעראַרא, וואו עס האָט געהערשט דער הערצאָג ערקאָלע דער צווייטע, וועלכער איז געווען אַ דורש טוב פאַר די יודען. און ר' שמואל אַבּרבּנאל, וואָס איהם האָט דוקא די מלוכה געבעטען ער זאָל בלייבען אין נעאַפעל, האָט זיך ניט אָבגעשיידט פון זיינע ברידער און איז מיט'ן פרייען ווילען אַוועקגעפאָהרען קיין פעראַרא און האָט דאָרט נאָך רוהיג אָבגעלעבט זיינע לעצטע צעהן יאָהר. גרעסער פון זיינע עשירות איז געוועהן דער גוטער נאָמען וואָס ער האָט איבערגעלאָזט זיין געליבטער פרוי בענוועני דאַ, וועלכע האָט נאָך זיין טויט אַ קורצע צייט געלעבט און אַז זי איז געשטאָרבען איז געווען אַ גרויסער טרויער אפילו פאַר קריסטען, ווייל אַלע האָבען זי געשעצט, און בעזאָנדערס איז צו איהר צוגעבונדען געווען איהר געטרייע שילערין, לעאָנאָרא, די טאָכטער פונ'ם שני למלכות, וואָס האָט שפּעטער חתונה געהאַט מיט'ן הערצאָג פון טאָסקאַנאַ און האָט אין גרויסקייט אויך ניט אויפגעהערט ליב צו האָבען איהר יודישע לעהרערין און ערציהערין.

אין יאָהר 1541 האָבען אָנגעהויבען די יודען פון בעהמען פיהלען די צרות פון שנאת חנם. אין פּראַג און אין אַנדערע שטעדט זיינען גראַד געווען גרויסע שרפות, און חאָטש מען איז באַלד געוואָהר געוואָרען אַז דאָס האָבען אָבגעאַרבייט עטליכע פאַסטוכער, האָט מען פונדעסטוועגען אויסגעטראַכט, אַז די יודען האָבען זיי געדונגען זיי זאָלען אונטערצינדען די הייזער. וואָס פון אַזאַ נאַרישען בלבול קען אַרויס—זעהט מען דערפון, וואָס אין אַ יאָהר אַרום האָבען אַלע יודען, אין מיטען ווינטער, געמוזט אַרויס פון בעהמען און זיך שלעפען קיין פּולין און טירקיי, און נאָר צעהן פון זיי האָבען בעקומען איין ערלויבנים דאָרט צו בלייבען. באַלד האָבען זיך אָבער עטליכע גרויסע לייט אָנגענומען פאַר די יודען, די מלוכה האָט געמוזט מאַכען אַ גוטע חקירה ודרישה און עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז מען האָט זיך צו זיי אומזיסט געטשעפעט. דעריבער האָבען זיך די יודען, וואָס זיינען נאָך ניט אַזוֹי ווייט אַוועק פונ'ם לאַנד, צוריק

אוּמְגֶעקֶעהְרְט קַיין בֶּעהְמֶען, חָאטְשׁ קֵיין גְרוֹיס נַחַת הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין דָארְט נִיט עֶרְוַוארְטֶעט, וַוייל מֶען הָאט זֵיי גֶענֵייט זֵיי זָאלֶען טְרָאגֶען אַ גֶעלֶע לַאטֶע אוֹיף דִי קְלֵיידֶער פַאר אַ שַׁאנְד־צֵייכֶען אוּן אוֹיסֶער דֶעם הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט צָאהְלֶען אַלֶע יָאהְר זֶעהְר פִיל מַס.

אִין דֶער אֵיינֶעגֶער צַייט אִיז דָאס מַזָל פוּן דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען גָאר בִּיטֶער גֶעוָוארֶען, וַוייל אִי דִי קַאטָאלִיקֶען, אִי דִי לוּטְהֶערַאנֶער הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען זֵיי רוֹדֵף'ן גָאר אָהְן רַחֲמָנוּת. אָנְגֶעהוֹיבֶּען הָאט זִיךְ עֶס דֶערְפוּן וָואס אִין נַייבּוּרְג אִיז פְלוּצְלוּנְג פַאר פֶּסַח בַּיי אַ בּוֹיעֶר פֶערְפַאלֶען גֶעוָוארֶען אַ קִינְד פוּן פִיר יָאהְר, אוּן דֶער חֲשַׁד אִיז בַּאלְד גֶעפַאלֶען אוֹיף דִי יוּדֶען, אַז זֵיי הָאבֶּען עֶס דֶערְהַרְג'ט כְּדֵי זֵיי זָאלֶען הָאבֶּען בְּלוּט צוּ דִי מַצוֹת. נָאךְ יוֹם טוֹב הָאט גְרָאד אַ הוּנְד אַרוֹיסְגֶעשְׁלֶעפְּט דֶעם טוֹיטֶען קֶערְפֶּער פוּנ'ם קִינְד, וָואס אִיז גֶעוֶוען נִיט טִיעף פֶערְגְרָאבֶּען אִין דֶער עֶרְד, אוּן דָא אִיז גֶעוָוארֶען אַ גַאנְצֶער רַעשׁ: עֶס הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין אָבְּגֶעזוּכְט מְבִינִים, וָואס הָאבֶּען גֶעפוּנֶען אוֹיפ'ן לַייבּ פוּנ'ם קִינְד צֵייכֶענְס אַז מֶען הָאט עֶס פֶערְמוּטְשֶׁעט, אוּן דֶער עֶפִּיסְקָאפּ פוּן אֵייכְשְׁטַאט הָאט נִיט גֶעמַאכְט קֵיין לַאנְגֶע שְׁהִיוֹת אוּן הָאט שׁוֹין גֶעהֵייסֶען אַיינְזֶעצֶען עֶטְלִיכֶע יוּדֶען, דֶער הֶערְצָאג אָטְטָא הַיינְרִיךְ, וָואס הָאט גֶעהַאט צוּ שַׁאפֶען אִיבֶּער נַייבּוּרְג, הָאט עֶס אָבֶּער נִיט גֶעוָואלט לַיידֶען אוּן דָא אִיז שׁוֹין צְווִישֶׁען אִיהְם אוּן דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ אַרוֹיס אַ נִצָּחוֹן־זַאךְ. דֶער הֶערְצָאג הָאט גֶעלָאזְט אָבְּדְרוּקֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער סֵפֶר, וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „יוּדֶען בִּיכֶעל" אוּן וואוּ דֶער מְחַבֵּר וַוייזְט אוֹיס אַז אַלֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען גֶעגֶען דִי יוּדֶען זַיינֶען פַאלְשׁ, אַז זֵיי נֶעהְמֶען זִיךְ נָאר פוּן שִׂנְאָה אוּן קִנְאָה אוּן אַז דִי עֶרְשְׁטֶע קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אַלֵיין זִיךְ גֶענוּג אָנְגֶעלִיטֶען פוּנ'ם בִּלְבּוּל דָם. דֶער עֶפִּיסְקָאפּ פוּן אֵייכְשְׁטַאט הָאט אָבֶּער נִיט גֶעוָואלְט שְׁווַייגֶען: עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁטֶעלְט אֵיינֶעם פוּן זַיינֶע חֶבְרָה, יָאהַאן עֶק, אַ גוּטֶען שִׁכּוֹר, וָואס פַאר אִיהְם אִיז אַלְץ אֵיינְס גֶעוֶועהְן צוּ שְׁטֶעכֶען מִיט זַיין גִיפְטִיגֶער פֶעדֶער וֶועמֶען מֶען הָאט אִיהְם נָאר גֶעהֵייסֶען, עֶר זָאל אָנְשְׁרַייבֶּען אַ תְּשׁוּבָה גֶעגֶען דֶעם „יוּדֶען־בִּיכֶעל", אוּן עֶר הָאט נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט קֵיין לִיגֶענְס אוּן הָאט נָאךְ צוּ פְּפֶעפֶערְקָארְן'ס שְׁקָרִים זַיינְס צוּגֶעלֵייגְט. נָאךְ טְרוֹי־רִיגֶער אִיז אָבֶּער גֶעוֶוען דָאס, וָואס דֶער רֶבִּי פוּן דֶער רֶעפָארְמַאצְיָאן, מַארְטִין לוּטְהֶער אַלֵיין, הָאט זִיךְ נִיט גֶעשֶׁעמְט צוּ בֶּענוּצֶען מִיט דִי חָכְמוֹת וָואס עֶר הָאט גֶעפוּנֶען אִין פְּפֶעפֶערְקָארְן'ס אוּן יָאהַאן עֶק'ס בִּיכֶער, אוּן הָאט אוֹיךְ אוֹיסְגֶענָאסֶען אוֹיף דִי יוּדֶען דִי בִּיטֶערֶע גַאל. לוּטְהֶער הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוֹיף דֶער וֶועלְט אַ בּוּךְ, וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „אִיבֶּער דִי יוּדֶען אוּן זֵייעֶרֶע

ליגענס". און עס איז נאר צו בעוואונדערן ווי אזוי כעס קען דעם גרעסטען מענשען אראבפיהרען פון'ם וועג. אין דעם בוך איז אונמעגליך צו דערקענען דעם אייגענעם לוטהער וואס האט ערשט ניט לאנג זיך אנגענומען פאר יודען און געפיהרט אזא מלחמה מיט די קאטאלישע גייסטליכע. ער רעדט פאר פייער און פאר וואסער, ער בעשולדיגט גאר אהן אשום בעווייז, און פון יעדער שורה שפריצט ארוים ווי פון אקוואל גיפטיגע שנאה. לוטהער דרינגט, אז די יודען האבען זיך ניט אויף וואס צו קלאגען, אז די גאנצע מאכט איז ביי זיי אין די הענד, אז די קריסטען געפינען זיך גאר ביי זיי אין גלות. אז די יודען טהוען דעם קריסט כל הרעות, אז די יודישע דאקטוירים פערסם'ען די קריסטליכע חולים, און זאגט אז עס איז כדאי אפילו זיי צוצוצאהלען אבי מען זאל זיי צוריק אבשיקען קיין ארץ ישראל. באלד בערעכענט ער זיך אבער אז דאס וואלט געוועהן עפים מיט צופיל ישר, און שרייט שוין גאר מיט איין אנדער קול אז מען דארף גאר מיט זיי קיין צערעמאניעס ניט מאכען, די שולען פערברענען, מיט תורה און תלמוד זיי ניט לאזען זיך בעשעפטיגען, זייערע הייזער צושטערען, ארויסטרייבען זיי ווי די ציגיינער און זיי ניט ערלויבען זיך צו בעזעטצען אויף אבעשטימט ארט, אויסקלייבען די קרעפטיגע פון זיי און זיי בענוצען אויף שווערע ארבייט. אזא מין שונא איז לוטהער אויף דער עלטער געווארען די יודען, און ער איז פאר זיי נאך געפעהרליכער געוועהן דערמיט, וואס ער האט, ערשטענס, געשאפען שונאי ישראל צווישען די פראטעסטאנטען, וואס די יודען האבען אויף זייערע ברידערליכער געפיהלע געמעגט רעכנען, און, צווייטענס, וואס זיינע פלענער זיינען געוועזן מורא'דיג, ווייל ער איז ניט געוועזן קיין געניטער אין וועלט-זאכען, ער איז כל ימיו געזעסען אין אקליין שטעדטעל, מיט'ן פראקטישען לעבען האט ער זיך ווייניג אנגעקעהרט און דאריבער האט ער געקענט פארלייגען אזעלכע פראיעקטען, וואס זיינען ביז אהער די קאטוילישע גייסטליכע אפילו אויף דער מחשבה ניט געקומען, און יודען האבען שוין אזא מזל, אז וואס פאר אנארישקייט מען זאל וועגען זיי ניט אויסטראכטען—קריכט עס באלד אין קאפ אריין.

אפילו אין טירקיי האבען די יודען געמוזט אויסשטעהן גענוג צרות פון די קריסטען און דארט האבען זיי די גרעקען גענוג לייד און פיין אנגעטהון, חאטש שטיל און אהן לארעם, ווייל די מלוכה האט ניט געוואלט וויסען פון די אינטריגען און פלעגט זיך זעהר זעלטען אריינמישען. איין מאהל האט זיך געמאכט אין קליין-אזיען, אין דער שטאדט אמאציא, וואס אארעמער גרעק

װֶעלכֶער פְּלֶעגְט שְׁטֶענְדִיג זִיךְ אַרוּמְדְרֵעהֶען צְװִישֶׁען דִי יוּדֶען אוּן נֶעהְמֶען בַּיי זֵיי קִצְבָה, אִיז פְּלוּצְלוּנְג פֶערְפַאלֶען גֶעװָארֶען. פַאר דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל אִיז דָאס גֶעװֶעהְן אַכָּשֶׁר׳ע מְצִיאָה, װַייל זֵיי הָאבֶּען בַּאלְד גֶעקֶענְט אַיינְקְלַאגֶען עֶטְלִיכֶע יוּדֶען אַז זֵיי הָאבֶּען דֶעם אָרֶעמֶען גְרֶעק דֶערְהַרְג׳ט. דֶער טֶערְקִישֶׁער שׁוֹפֵט הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען מוּטְשֶׁען דִי יוּדֶען אוּן הָאט זֵיי אָנְגֶעטָאהְן עִנוּיִם קָשִׁים בִּיז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין, אוּן מֶען הָאט זֵיי אַלֶע אוּיפְגֶעהַאנְגֶען, אוּן דֶערְבַּיי הָאט עֶר אוּיךְ פֶערְבְּרֶענְט אֵיינֶעם פוּן דִי שֶׁעהְנְסְטֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, דֶעם דָאקְטָאר ר׳ יַעֲקֹב אַבִּי אִיוּב. אִין אַקוּרְצֶער צַייט הָאט אָבֶער אַיוּד אָבְּגֶעזוּכְט דֶעם פֶערְפַאלֶענֶעם גְרֶעק, עֶר הָאט אִיהְם גֶעבְּרַאכְט צוּם שׁוֹפֵט אוּן עֶר הָאט דָארְט אוּיסְגֶעגֶעבֶּען דִי גַאנְצֶע חֶבְרָה, װָאס הָאט אִיהְם אָנְגֶעשְׁטֶעלְט עֶר זָאל זִיךְ בֶּעהַאלְטֶען, אוּן אַלֶע הָאבֶּען זֵיי דֶערְפַאר מִיט׳ן לֶעבֶּען בֶּעצָאהְלְט. אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט אִיז נָאךְ אַזַא מַעֲשֶׂה פָּארְגֶעקוּמֶען אִין דֶער שְׁטָאדְט טָאקַאט אוּן עֶס װָאלְט גֶעװֶעהְן גֶענוּג בְּלוּט אָבְּגֶעקָאסְט, װֶען מֶען קוּקְט זִיךְ נִיט אַרוּם בֶּעצַייטֶענְס אוּן מֶען װֶערְט נִיט גֶעװָאהְר אַז דִי גַאנְצֶע זַאךְ אִיז אַלִיגֶען דֶערְמָאלְט הָאט דֶער יוּדִישֶׁער לַייבּ=דָאקְטָאר ר׳ מֹשֶׁה הַמּוֹן זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ בֶּעטֶען בַּיים סוּלְטַאן סוּלֵיימַאן, עֶר זָאל נִיט דֶערְלָאזֶען אַז בַּיי אִיהְם אִין לַאנְד זָאל מֶען אוּיף אוּנְשׁוּלְדִיגֶע מֶענְשֶׁען אַרוּיפְוַוארְפֶען דֶעם שְׁרֶעקְלִיכֶען חֵטְא פוּן רְצִיחָה, אוּן עֶס אִיז אַרוּיס אַבֶּעפֶעהְל, אַז װֶען קְרִיסְטֶען װֶעלֶען זִיךְ קְלָאגֶען אוּיף יוּדֶען װֶעגֶען אַזֶעלְכֶע עִנְיָנִים זָאל זִיךְ קֵיין שׁוֹפֵט נִיט אַרֵיינְמִישֶׁען אוּן נָאר דֶער סוּלְטַאן אַלֵיין קֶען אַרוּיסְגֶעבֶּען זַיין מִשְׁפָּט.

אַז אִין טִירְקַיי הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַזוֹי גֶעלִיטֶען פוּן דִי קְרִיסְטֶען, קֶען מֶען שׁוֹין פֶערְשְׁטֵיהְן װָאס דֶערְמָאלְט הָאט זִיךְ גֶעטְהוּן אִין אֵייְרָאפַּא. דִי שִׂנְאָה אִיז טַאקִי גֶעװֶען גָאר אָהְן אַמָאס, פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאט מֶען זֵיי גֶעטְרִיבֶּען אוּן דָארְט װאוּ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין קוֹים מִיט צָרוֹת אַיינְגֶעבֶּעטֶען הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט קֵיין חַיֵי שָׁעָה אוּן הָאבֶּען זִיךְ יֶעדֶע מִינוּט גֶעקֶענְט רֶעכְנֶען מֶען זָאל זֵיי װַייטֶער אַרוּיסְטְרַייבֶּען. אַזוֹי אִיז אוּיךְ גֶעשֶׁעהְן מִיט אַגַאנְצֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה, װָאס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין נָאוִוי, אַקְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל נִיט װַייט פוּן גֶענוּאַ, װאוּ עֶס הָאט עֶקְסִיכְטִירְט אֵיין אַלְט גֶעזֶעץ אַז אַיוּד טָאר זִיךְ אִין יֶענֶער גֶעגֶענְד נִיט אוּיפְהַאלְטֶען מֶעהְר פוּן דְרַיי טֶעג. װִי אַזוֹי דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אַהִין אַרַיינְגֶעחַאפְּט—אִיז נִיט בֶּעקַאנְט; דָאס װֵייסְט מֶען נָאר, אַז אִין אַפָּאר יָאהְר הָאט מֶען דָאס שְׁטֶעדְטֶעל נִיט גֶעקֶענְט דֶערְקֶענֶען, דִי עֶטְלִיכֶע יוּדִישֶׁע גְבִירִים אוּן דָאקְטוֹירִים הָאבֶּען צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען מֶענְשֶׁען, מֶען הָאט גֶעהַאנ=

דֶעלְט, גֶעאַרְבַּייט, פֶערְדִיעֶנְט. פַּרְנָסָה אִיז גֶעוֶועהן בְּשֶׁפַע פַאר אַלֶע אוּנ דִי קְרִיסְטֶען זֶענֶען דַוְקָא צוּפְרִידֶען גֶעוֶועהן דֶערְפוּן, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען בֶּעלֶעבְּט אַזָא פוּסְט אָרְט. דִי מְלוּכָה הָאט אוֹיךְ פֶערְשְׁטַאנֶען אַז קַיין רָעָה הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעווִיס נִיט גֶעטְהוּן, אוּנ דֶערְפַאר הָאט זִי זִיךְ גֶעמַאכְט נִיט וִויסֶענְדִיג אוּנ הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט בֶּענוּצֶען מִיט'ן אִסוּר פוּנ'ם אַלְטֶען גֶעזֶעץ. בַּאלְד הָאט זִיךְ אָבֶּער אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ קִנְאָה צְווִישֶׁען דִי קְרִיסְטְלִיכֶע אוּנ דִי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים, מֶען הָאט אָנְגֶעשְׁטֶעלְט דִי גַייסְטְלִיכֶע זַיי זָאלֶען מַאכֶען אַ גֶעוַואלְד, אַז דָאס לַאנְד אִיז אִין אַ סַכָּנָה, אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט אוֹיךְ פוּן דָארְט אַוֶועק, חָאטְשׁ אִין הַארְצֶען הָאט בַּאנְג גֶעטְהוּן אִי דֶער מְלוּכָה, אִי דֶעם פָאלְק.

אִין דֶעם זֶעכְצֶעהנְטֶען יָאהר הוּנְדֶערְט הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט דְרַיי גְרוֹיסֶע לַייט, וָואס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט גֶעשִׁיכְטֶע אוּנ הָאבֶּען בֶּעשְׁרִיבֶּען דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע לַאגֶע פוּן זַייעֶר פָאלְק אִין דִי לֶעצְטֶע עֶטְלִיכֶע דוֹרוֹת אוּנ דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת וָואס זַיי אַלֵיין הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען. דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן דֶער דָאקְטָאר ר' יוֹסֵף כֹּהֵן, דֶער תַּלְמוּדִיסְט ר' יוֹסֵף אִבְּן וֶוירְגַא אוּנ דֶער דִיכְטֶער ר' שְׁמוּאֵל אוּסְקְוֶוע. אוּנ ווִי גְרוֹיס דֶער יוּדִישֶׁער בִּטָּחוֹן אִיז גֶעוֶועהן — קָאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהֶען פוּן זַייעֶרֶע סְפָרִים, וָואס זֶענֶען פוּל מִיט הָאפְנוּנְג אוּנ מִיט פֶעסְטֶער אֱמוּנָה, אַז נִיט עֶבִּיג וֶועט גֶעדוֹיעֶרְן דִי שְׁלֶעכְטֶע צַייט, אַז אֱמֶת אוּנ יֹשֶׁר וֶועלֶען פָארְט גוֹבֵר זַיין אוּנ דָאס מַזָל פוּנ'ם אוּמְגְלִיקְלִיכֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק וֶועט נָאךְ שַׁיינֶען אַזוֹי ווִי אַמָאל.

ר' יוֹסֵף בֶּן יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין אַווִינְיָאן אִים יָאהר 1496, אוּנ חָאטְשׁ אִיהם אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן צוּ לַיידֶען זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען צוּזַאמֶען מִיט אַלֶע זַיינֶע בְּרִידֶער הָאט עֶר דֶערְגְרַייכְט אַיין אֶלְטֶער כִּמְעַט פוּן אַכְטְצִיג יָאהר. זַיין פָאטֶער הָאט גֶעשְׁטַאמְט פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּנ אִיז גֶענוּנג נָע וְנָד גֶעוֶועהן בִּיז עֶר הָאט זִיךְ גֶעקָאנְט בֶּעזֶעצֶען אוֹיף אַ בֶּעשְׁטִימְט אָרְט אוּנ דָארט עֶרְצִיהֶען זַיין זוּהן, וָואס הָאט גֶעלֶערְנְט מֶעדִיצִין אוּן דֶערְנָאךְ גֶעוָוארֶען לַייבּ־דָאקְטָאר בַּיי דֶעם רֹאשׁ פוּן דֶער גֶענוּאֶזִישֶׁער רֶעפּוּבְּלִיק אַנְדְרֶעאַס דָארְיַא, וֶועלְכֶע הָאט אִיהם צוּלִיעבּ גֶעשֶׁעצְט אַלֶע יוּדֶען אוּן הָאט בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעוָואלְט נָאכְגֶעבֶּען דִי גַייסְטְלִיכֶע אוּנ הַייסֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען דִי יוּדֶען פוּן גֶענוּאַ. אַז דָארְיַא אִיז אָבֶּער אִים יָאהר 1550 גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַרוֹיסְצוּלָאזֶען אַ בֶּעפֶעהל וֶועגֶען דִי יוּדֶען, הָאט ר' יוֹסֵף כֹּהֵן אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען זַיין גְרוֹיסֶע שְׁטֶעלֶע אוּנ הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט צוּזַאמֶען מִיט אַנְדֶערֶע פֶערְטְרִיבֶּענֶע זוּכֶען אַ נַייעֶע הַיים. דֶעמָאלְט הָאבֶּען אִיהם דִי אַיינְוואהנֶער פוּן דֶעם קְלֵיינֶעם שְׁטֶעדְטֶעל

וָואלְטַאגְיָא וָואס הָאט בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען אַדָאקְטָאר, גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל זִיךְ בֶּעזֶעצֶען בַּיי זַיי, אוּן עֶר אִיז דָארְט גֶעבְּלִיבֶּען אַכְטְצֶעהְן יָאהְר. אַז עֶר הָאט נָאר גֶעהַאט אַפְּרַייעֶ שָׁעָה הָאט עֶר גֶעשְׁרִיבֶּען זַיין סֵפֶר וֶועגֶען דֶער יוּדִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע, אוּן אוֹיסֶער דֶער שֵׁעהְנֶער הֶעבְּרֶעאִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע הָאט עֶר זַיין בּוּךְ אוֹיסְגֶעצִירְט מִיט עֶדֶעלֶע גֶעפִיהְלֶע אוּן הָאט גֶעטְרֵייסְט דִי גֶעפַאלֶענֶע בְּרִידֶער אוּן זַיי נָאכְגֶעוויזֶען טַאקִי מִיט זַאכֶען פוּן דֶער גֶעשִׁיכְטֶע, אַז דֶער אֵייבֶּערְשְׁטֶער פִיהְרְט דִי וֶועלְט מִיט אַבֶּעזוּנְדֶער הַשְׁגָחָה, אַז פוּן פִיל פֶעלְקֶער, וָואס הָאבֶּען גֶעפִיהְרְט דִי וֶועלְט, אִיז קֵיין זֵכֶר נִיט גֶעבְּלִיבֶּען, אוּן וֶוען נָאט הָאט פָארְט דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק גֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף דִי פִיס אוּן לָאזְט עֶס נִיט אִין גַאנְצֶען פַאלֶען—ווייסְט עֶר מִן הַסְתָּם וָואס עֶר טְהוּט, אוּן סוֹף כָּל סוֹף וֶועט עֶר רַחֲמָנוֹת הָאבֶּען אוֹיף זַיינֶע קִינְדֶער אוּן זַיי שִׁיקֶען זַיין הִילְף.

מֶעהְר טְרוֹיעֶרִיג אִיז דֶער „שֵׁבֶט יְהוּדָה“, וָואס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען פוּן ר׳ יוֹסֵף אִבְּן־וֶוירְגַא, וֶועלְכֶער אִיז גֶעוֶועהְן רַב אִין אַדְרִיאַנָאפָּאל אוּן הָאט בֶּעשְׁרִיבֶּען דִי רְדִיפוֹת וָואס עֶר הָאט גֶעזֶעהְן מִיט אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען. ר׳ יוֹסֵף אִבְּן־וֶוירְגַא אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן דִי גְרֶעסְטֶע שְׁפַּאנִישֶׁע מְיוּחָסִים אוּן אִיז גֶעוֶועהְן אַנָאהֶענְטֶער קָרוֹב פוּן׳ם אַבְּרַבַּנְאֶל. זַיין זֵיידֶע, ר׳ יְהוּדָה אִבְּן־וֶוירְגַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהְן אַבֶּערִיהְמְטֶער מְקוּבָּל, אוּן זַיין פָאטֶער ר׳ שְׁלֹמֹה אִבְּן־וֶוירְגַא, וָואס הָאט גֶעלֶעבְּט אִין דֶער בִּיטֶערֶער צַייט, וֶוען מֶען הָאט דִי יוּדֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּן פָּארְטוּגַאל, אוּן הָאט גֶעמוּזְט אַלַאנְגֶע צַייט זַיין לִפְנִים אַקְרִיסְט, בִּיז עֶר הָאט גֶעקֶענְט אַרִיבֶּער קֵיין טִירְקַיי, הָאבֶּען אוֹיךְ אִיבֶּערְגֶעלָאזְט כְּתָבִים וֶועגֶען דֶער יוּדִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע, אוּן פוּן דֶעם אֵיינֶעם אִיז אַרוֹיס דֶער „שֵׁבֶט יְהוּדָה“, וָואס אִיז פוּל מִיט בְּלוּטִיגֶע עֶרְצֶעהְלוּנְגֶען פוּן גַאנְצֶע דְרַיי דוֹרוֹת.

דֶערְפַאר מַאכְט שׁוֹין אַבֶּעסֶערְן אֵיינְדרוּק דָאס בּוּךְ פוּן ר׳ שְׁמוּאֵל אוּסְקְוֶוע, וָואס רֶעדְט אוֹיךְ אִיבֶּער יוּדִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע אוּן דֶערְצֶעהְלְט וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעלִיטֶען, אוּן אִיז אָבֶּער אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען גֶעוָוארֶען מִיט דֶער אֵיינְצִיגֶער כַּוָּנָה צוּ שְׁטַארְקֶען דִי גֶעפַאלֶענֶע אוּן זַיי אַיינְגֶעבֶּען כֹּחַ זַיי זָאלֶען אִים שְׁטַאנְד זַיין אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען דִי צָרוֹת אוּן נִיט פֶערְלִירֶען דִי לֶעצְטֶע הָאפְנוּנְג. נִיט אוּמְזִיסְט הָאט ר׳ שְׁמוּאֵל אוּסְקְוֶוע זַיין סֵפֶר, וָואס עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אִין יָאהְר 1552 אִין דֶער פָּארְטוּגֶעזִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע, אַנָאמֶען גֶעגֶעבֶּען „דִי רְפוּאָה צוּ דֶער מַכָּה פוּן יִשְׂרָאֵל“, ווייל עֶר אַלֵיין אִיז מִיט גְרוֹיסֶע נִסִּים אַנְטְלָאפֶען גֶעוָוארֶען פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן אוּן הָאט זִיךְ צוּזַאמֶען מִיט זַיינֶע קְרוֹבִים ר׳

שְׁלֹמֹה אוּסְקְוֶוע אָדֶער וִוי, מֶען הָאט אִיהם גֶערוּפֶען אוֹיף שְׁפַּאנִישׁ (דוּאַרְטֶע גָאמֶעץ) אוּן ר' אַבְרָהָם אוּסְקְווי (אָדֶער דוּאַרְטֶע פִּינֶעל) בֶּעזֶעצְט אִין פֶערַארַא, דָארְט הָאט עֶר גֶעפוּנֶען אַ סַךְ אַנְטְלָאפֶענֶע, וָואס זַיינֶען עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג גֶעוֶועהְן אִין דֶער הֵיים עֲשִׁירִים אוּן דָא אִין דֶער פְרֶעמְד זַיינֶען זֵיי גֶעקוּמֶען עַד כִּכַּר לֶחֶם. דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע הָאבֶּען גֶעמֵיינְט, אַז דִי גַאנְצֶע וֶועלְט אִיז שׁוֹין אוֹיף זֵיי גֶעפַאלֶען, אוּן דַארִיבֶּער אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל זֵיי טְרֵייסְ-טֶען חָאטְשׁ מִיט זִיסֶע וֶוערְטֶער פוּן נְחָמָה. אִין זַיין סֵפֶר שְׁטֶעלְט עֶר פָאר דִי יוּדִישֶׁע נַאצְיָאן וִוי אֵיין אַלְמָנָה וָואס בְּרֶעכְט דִי הֶענְד אוֹיפ'ן אוּמְגְלִיק פוּן אִיהְרֶע פֶערְוָואגֶעלְטֶע קִינְדֶער, אוּן פוּן אִיהְרֶע פֶערְוֵויינְטֶע אוֹיגֶען שְׁפְּרִיצְט פָארְט אַרוֹיס אַלִיכְטִיגֶע הָאפְנוּנְג, אַז אִין גִיכֶע צֵייטֶען וֶועט זִי זֶעהְן אִיהְרֶע גֶעלִיבְּטֶע יְתוֹמִים'לַאךְ אַרוּם זִיךְ פְרֶעהְלִיךְ אוּן גְלִיקְלִיךְ אוּן וֶועט פוּן זֵיי הָאבֶּען דֶעם גְרֶעסְטֶען נַחַת. עֶר וַוייזְט אוֹיס, אַז דִי הֵיילִיגֶע נְבִיאִים הָאבֶּען אַלְצְדִינְג פָארְאוֹיס גֶעזֶעהְן אוּן פְרִיהֶער גֶעזָאגְט וָואס מִיט דִי יוּדֶען וֶועט גֶעשֶׁעהְן, אוּן וִוי בַּאלְד דָאס שְׁלֶעכְטֶע אִיז מְקוּיָם גֶעוָוארֶען—דַארְף מֶען גְלוֹיבֶּען, אַז דָאס גוּטֶע וֶועט אוֹיךְ קוּמֶען צוּ דֶער רֶעכְטֶער צֵייט אוּן גָאט'ס צָארְן וֶועט נִיט עֶווִיג גֶעדוֹיעֶרְן.

דִי גוּטֶע צֵייט הָאט זִיךְ אָבֶּער אַיינְגֶעעַקְשָׁן'ט אוּן הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט וַוייזֶען, חָאטְשׁ מֶען הָאט מִיט רֶעכְט גֶעקֶענְט דֵיינְקֶען אַז עֶס מוּז זִיךְ שׁוֹין אָנְ-הוֹיבֶּען בֶּעסֶערְס, וַוייל קֵיין עֶרְגֶערְס קֶען גָאר נִיט זַיין, אוּן טַאקִי ר' שְׁמוּאֵל אוּסְקְוֶוע אַלֵיין אִיז נָאךְ בֶּעשֶׁעהְרְט גֶעוֶועהְן צוּ דֶערְלֶעבֶּען אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, וָואס ר' יוֹסֵף כֹּהֵן בֶּעשְׁרַייבְּט זֵיי אִין זַיין סֵפֶר מִיט שְׁרֶעק אוּן צִיטֶערְנִיש. אַז דִי רֶעפָארְמַאצְיָאן הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק פְּרֶעסֶען דִי קַאטָאלִישֶׁע קִירְכֶע, הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען צְווֵיי גְרוֹיסֶע מֶענְשֶׁען פִּיעטְרָא קַארַאפַא פוּן נֶעאַפָּאל, וֶועלְכֶער אִיז דֶערְנָאךְ גֶעוָוארֶען פַאפְּסְט אוּן הָאט זִיךְ גֶערוּפֶען פַּאוּל דֶער פִירְטֶער, אוּן אִיגְנַאץ לָאיְלַא פוּן שְׁפַּאנְיֶען, וָואס אִיז גֶעוֶוען, דֶער רֹאשׁ פוּן דִי יֶעזוּאִיטֶען, צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם בִּנְיָן פוּן קַאטָאלִיצִיזְמוּס, וָואס הָאט שׁוֹין כִּמְעַט גֶעהַאלְטֶען בַּיי אַיינְפַאלֶען. זֵיי הָאבֶּען אַיינְגֶעפִיהְרְט אַ אִינְקְ-וִוִיזִיצְיָאן. נִיט נָאר פַאר יוּדֶען, נָאר אוֹיךְ פַאר קְרִיסְטֶען, וָואס וֶועלֶען חָאטְשׁ אוֹיף אַ הָאר אָבְּטְרֶעטֶען פוּנ'ם קַאטָאלִיצִיזְמוּס אוּן אַזוֹי וִוי זֵיי הָאבֶּען גֶעוואוּסְט אַז זֵייעֶר גַאנְץ אוּמְגְלִיק נֶעהְמְט זִיךְ נָאר דֶערְפוּן וָואס עֶס דְרֵייהֶען זִיךְ אַרוּם אוֹיף דֶער וֶועלְט בִּיכֶער, וֶועלְכֶע עֶפְנֶען דִי אוֹיגֶען פוּנ'ם פָאלְק, אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען שְׁטֶעלֶען זֵייעֶרֶע מֶענְשֶׁען וָואס זָאלֶען אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אַז מֶעהְר זָאל מֶען שׁוֹין נִיט לָאזֶען דְרוּקֶען אַזֶעלְכֶע סְפָרִים, וָואס טוֹיגֶען נִיט אוּן דִי אַלְטֶע

זאל מען פערברענגען. אז דער פלאן האט זיך איינגעגעבן און זיי זיינען בעלי בתים געווארען איבער מענשליכע געדאנקען, האט מען זיך ווייטער דער־מאנט אז ביי יודען איז דא א תלמוד, וואס מען האט איהם שוין לאנג געברענט און געבראטען און מען האט זיך נאך א מאהל געחאפט צו איהם, גלייך ווי אין דעם וואלט געשטעקט די גאנצע סכנה און ווען מען ווערט דערפון פטור קען שוין דער פאפסט שלאפען רוהיג און די קאטאלישע קירכע מעג שוין אויפ־הייבען דעם קאפ.

אין מוסרים האבען די שונאי ישראל קיין מאל קיין מאנגעל ניט געפיהלט און שטענדיג האבען זיך געפונען געטויפטע יודען, וואס האבען אויפ'ן תלמוד געמאכט אלערליי בלבולים. געוועהנליך פלעגען אזעלכע מסרות וואקסען פון מענשען וואס האבען ניט געקענט קיין צורה פון קיין אלף, נאר דאס מאל איז בעשערט געווען אז דוקא לומדים זאלען זאגען פאלש מבינות און געבען זייער הסכמה אויף זאכען, וואס זיי אליין האבען גוט געוואוסט אז עס איז אליגען. דער בעריהמטער מדקדק ר' אליהו לוויטא אדער ר' אליהו בחור הלוי, וואס האט א צייט מיט יאהרען געוואהנט ביים קארדינאל עגידיא דע וויטערבא און האט געלערנט העברעאיש מיט א סך קריסטען, האט פון א טאכטער געהאט צוויי אייניקלעך, וואס זיינען אויך אויסגעוואקסען צווישען קריסטען. איינער פון זיי, אליהו, איז געווען א סופר און האט געלעבט אין איטאליען, און דער אנדערער שלמה ראמאנא, איז גע־ווען א גרויסער שפראכען קענער, אויסער לשון קדש האט ער פערשטאנען גוט לאטייניש, שפאניש, אראביש און טערקיש און איז א לאנגע צייט ארומ־געפאהרען איבער דייטשלאנד, טירקיי און מצרים. פלוצלונג האט זיך דער עלטערער ברודער אליהו געטויפט און איז געווארען א גייסטליכער מיט א נייעם נאמען וויקטאריא עליאנא. אז דער יונגערער ברודער האט דאס דער־הערט, איז ער באלד צו איהם אוועקגעלאפען קיין ווענעדיג און האט גערעכענט אז ער וועט איהם קענען איבערריידען ער זאל צוריק ווערען א יוד. אויסגעלאזט האט זיך עס אבער דערמיט וואס שלמה ראמאנא האט זיך אויך געטויפט, ער האט בעקומען א נאמען יאהאנעס באפטיסטא און האט דערנאך גע־שפילט א גרויסע ראלע צווישען די יעזואיטען. אט די צוויי לומדים צוזאמען מיט נאך א פאר חברה־לייט. ווי חננאל די־פאליגא און יוסף מורי, האבען דערפרישט די פערשימעלטע בעשולדיגונגען פון ניקאלאי דאנין און האבען פארגעשטעלט דעם פאפסט אז דער תלמוד איז פול מיט שנאה געגען די קריסטען

און הַאלְט אָב דִי יוּדֶען פוּן דֶער טוֹיפֶע. דֶער פַּאפְּסְט יוּלְיוּס דֶער דְרִיטֶע אִיז אֲפִילוּ נִיט גֶעוֶועהְן קֵיין גֶעגְנֶער פוּן יוּדֶען, נָאר גֶעהְן גֶעגֶען רָצוֹן פוּן דֶער אִינְקְווִיזִיצְיָאן הָאט עֶר נִיט גֶעטָארְט, אוּן דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעמוּזְט, דֶעם 21טֶען אוֹיגוּסְט 1553, אוּנְטֶערְשְׁרַייבֶּען אַבֶּעפֶעהְל מֶען זָאל פֶערְבְּרֶענֶען דֶעם תַּלְמוּד. ווִי דִי הֵיישֶׁערִיקֶען זַיינֶען דִי גַייסְטְלִיכֶע אָנְגֶעפַאלֶען אִין רוֹם אוֹיף דִי יוּדִישֶׁע הַייזֶער אוּן מֶען הָאט אוֹיסְגֶערַאמְט וואוּ מֶען הָאט נָאר גֶעפוּנֶען אַגְמָרָא, אוּן פּוּנְקְט רֹאשׁ הַשָּׁנָה, כְּדֵי דִי יוּדֶען זָאלֶען מֶעהְר פִיהְלֶען דֶעם וֶועהְטָאג, הָאט מֶען דִי סְפָרִים עֶפֶענְטְלִיךְ פֶערְבְּרֶענְט. דֶערְנָאךְ הָאט מֶען זִיךְ צוּלָאזְט אִיבֶּער אַלֶע אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט, ווִי פֶערַארַא, מַאנְטוּאַ, וֶוענֶעדִיג, פַּאדוּאַ, מֶען הָאט אֲפִילוּ גֶעטְרָאפֶען קֵיין קַאנְדִיאַ, אוּן אוּמֶעטוּם הָאט מֶען צוּגֶענוּמֶען יוּדִישֶׁע סְפָרִים אוּן מֶען הָאט נִיט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אֲפִילוּ קֵיין בְּלֶעטֶעל שֵׁמוֹת. אַוַדַאי אִיז בַּאלְד גֶעוָוארֶען אַרַעשׁ צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען, אוּן זֵיי זַיינֶען אַוֶועקְגֶעלָאפֶען צוּם פַּאפְּסְט זִיךְ קְלָאגֶען דַארוֹיף וָואס מֶען נֶעהְמְט בַּיי זֵיי צוּ אֲפִילוּ חוּמָשִׁים אוּן סִדוּרִים. דֶער פַּאפְּסְט הָאט זֵייעֶר בַּקָשָׁה אוֹיסְגֶעפָאלְגְט אוּן הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַנַייעֶ בֶּעפֶעהְל, אַז דִי גְזֵרָה גֵעהְט נָאר אוֹיפ'ן תַּלְמוּד, אוּן דִי אִיבְּרִיגֶע סְפָרִים זָאל מֶען נִיט אָנְרִיהְרֶען. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זִיךְ דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן גֶעטְהוּן אִיהְר'ס אוּן דִי יוּדֶען הָאבֶּען גָאר נִיט גֶעקֶענְט דֵיינְקֶען זֵיי זָאלֶען דְרוּקֶען נַייעֶ סְפָרִים, ווַייל דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען זִיבֶּען מָאל אִיבֶּערְגֶעקוּקְט יֶעדֶעס אוֹת אוּן ווִי בַּאלְד עֶס הָאט זִיךְ זֵיי נָאר אוֹיסְגֶעווִיזֶען, אַז אִין אַיוּדִישׁ סֵפֶר גֶעפִינְט זִיךְ חָאטְשׁ אֵיין וָוארְט וָואס מֶען קֶען עֶס טַייטְשֶׁען אוֹיף עֶטְלִיכֶע אוֹפַנִים אוּן לֶערְנֶען אַפֵּירוּשׁ אַז מֶען מֵיינְט דֶערְמִיט צוּ טְרֶעפֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם, הָאט מֶען גָאר קֵיין טַעֲנוֹת נִיט גֶעמַאכְט אוּן שׁוֹין אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין פַייעֶר.

די רֶעכְטֶע בִּיטֶערֶע צַייט פַאר דִי יוּדֶען אִין אִיטַאלְיֶען הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָאךְ יוּלְיוּס דֶעם דְרִיטֶענְס טוֹיט. דֶער נַייעֶר פַּאפְּסְט מַארְצֶעלְ־לוּס אִיז אוֹיךְ נִיט גֶעוֶוען קֵיין שְׁלֶעכְטֶער, עֶר הָאט אֲפִילוּ אָבְּגֶערַאטֶעוֶועט דִי יוּדֶען פוּן אַבִּלְבּוּל דָם, נָאר עֶר הָאט מֶעהְר נִיט גֶעלֶעבְּט ווִי אֵיין חֹדֶשׁ. אוּן אַז נָאךְ אִיהְם אִיז אוֹיף זַיין שְׁטֶעלֶע אַרוֹיף פְּיֶעדְרָא קַארַאפַּא, אָדֶער פַּאוּל דֶער פִירְטֶע, הָאבֶּען דִי יוּדֶען דֶערְפִיהְלְט דֶעם טַעַם פוּן דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער שִׂנְאָה וָואס אִיז גֶעלֶעגֶען בַּיי אִיהְם אִין הַארְץ פוּן דֶער יוּגֶענְד אָן, אוּן נִיט אוּמְזִיסְט הָאבֶּען זֵיי אִיהְם גֶערוּפֶען „הָמָן הָרָשָׁע“. דִי פִיר יָאהְר, וָואס פָּאוּל אִיז גֶעוֶועהְן פַּאפְּסְט, הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאט טַאקִי גוּט צוּ גֶעדֵיינְקֶען, אוּן עֶס אִיז קֵיין טָאג נִיט אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען מֶען זָאל נִיט אוֹיסְטְרַאכְטֶען קֵיין נַייעֶס, אוּן

דערמיט זיי פערזאומערן דאס לעבען. קודם כל האט דער פאפסט געהייסען, אז יעדע שול זאל געבען צעהן רענדליך א יאהר אונ מיט דעם געלד זאל מען אויסהאלטען געטויפטע יודען. אין א צייט פון זעכס חדשים האבען די רייכע יודען געמוזט פערקויפען זייערע פעלדער, ווייל קיינער פון זיי האט ניט געטארט האבען קיין ערד; די יודישע דאקטוירים האט ער פערוועהרט צו היילען קריסטליכע קראנקע, אונ אויסער דעם האט ער פערבאטען מען זאל מיט א יודען רעדען מיט דרך ארץ: דעם בעסטען אונ בכבוד'סטען יודען האט מען ניט געטארט זאגען „מיין העהר". פאול האט אויך געמאכט, אז ווער פון די יודען עס וועט עובר זיין אויף זיינע תקנות זאל שטרענג בעשטראפט ווערען, אונ טאקי באלד האט ער איינגעזעצט הונדערטער יודען אין תפיסה, ווייל טשעפען זיך איז געוועהן גענוג צו וואס אונ אז ער האט גאר געוואלט זיך מאכען א היתר אונ אבראבעווען דעם יודענס פערמעגען, אפילו ווען א קריסט האט עס שוין אבגעקויפט פאר א פינפטהייל פונ'ם מקח, האט ער געזאגט, אז דאס איז נאר א אנשטעל, אז דער יוד האט נאר לפנים עס פערקויפט אונ אז דער ישר איז — ער זאל בעסער ווערען א בעל הבית דערפון. אזוי האט ער זיי אויסגענאגט, געגייטה זיי זאלען טהון די שווערסטע ארבייטען, בויען הייזער פאר דער מלוכה, אונ אז ער האט שוין גאר ניט געהאט פאר וואס זיי צו רודפ'ן האט ער ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז אללע יודען וואס זענען ניט נוצליך פאר דער מדינה מוזען ארויספאהרען. מיט'ן כח פון אזא בעפעהל האט מען יעדען טאג איין אנדערן ארויסגעשיקט אונ עס האט גאר ניט געהאלפען קיין טענות. אז מען האט זיך שוין אונטערגעשטעלט צו פרעגען מיט וואס קאן א יוד נוצליך זיין אונ וואס פערלאנגט מען פון איהם, האט מען בעקומען א קורצע תשובה אז מען דארף קיין שאלות ניט פרעגען, ווייל אין די הויכע פענסטער ווייסט מען וואס מען טהוט. דער האס פונ'ם פאפסט געגען די יודען איז געווארען אזוי גרויס, אז ער איז שוין פשוט פאר שנאה כמעט משוגע געווארען, אונ ער האט א מאל ביי נאכט געהייסען איינעם פון זיינע קרובים ער זאל לויפען אונטערצינדען אללע יודישע הייזער. דער קרוב האט זיך שוין געלאזט אויספיהרען דאס וואהלע שליחות, נאר, צום גליק, האט איהם בעגעגענט דער פרומער קארדינאל אלכסנדר פארנעזע אונ האט איהם אבגעהאלטען דערפון. אויפ'ן אנדערן טאג האט זיך שוין פאול אלליין אויך בערעכענט אונ עס האט איהם הנאה געטהון וואס זיין ווילדער רצון איז ניט געשעהען.

נאך ארגער האט פאול בעהאנדעלט די מאראנען, וואס האבען ביז אהער

גֶעלֶעבְּט פְרַאנְק אוּנ פְרַיי אִין פִיעל אִיטַאלְיֶענִישֶׁע שְׁטֶאדְט אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס אִין אַנְקָאנַא, וואוּ פְרִיהֶרִיגֶע פֶּאפְּסְטֶע הָאבֶּען זֵיי גֶעשְׁטִיצְט אוּנ עֶרְלוֹיבְּט אֶפֶענְטְלִיךְ אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם. זֵיי הָאבֶּען אִיהם נָאךְ מֶעהר גֶעקְרֶאנְקְט וִוי דִי יוּדֶען אַלֵיין אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען זֵיי אִין גַאנְצֶען צוּ פֶערְנִיכְטִין. נָאר אוּמְגֶעְרִיכְט הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל אַלֶע מַארְרַאנֶען פוּן אַנְקָאנַא שְׁטֶעלֶען פַאר'ן מִשְׁפָּט פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן, אוּנ פְּלוּצְלוּנְג אִיז מֶען אוֹיף זֵיי בַּיי נַאכְט אָנְגֶעפַאלֶען, אוּנ מֶען הָאט זֵיי מִיט וַוייבּ אוּנ קִינְדֶער אַיינְגֶעזֶעצְט אִין גֶעפֶאנְגְנִישׁ. מֶען הָאט פֶערְנוּמֶען אֲפִילוּ פְרֶעמְדֶע סוֹחֲרִים פוּן טִירְקֵיי, מֶען הָאט צוּגֶענוּמֶען בַּיי זֵיי דָאס גַאנְצֶע גֶעלְד אוּנ סְחוֹרָה אוּנ פַאוּל אִיז גֶעוָוארֶען זֵייעֶר יוֹרֵשׁ. זֶעהר וֶועניג אִיז גֶערָאטְהֶען דֶעמָאלְט צוּ אַנְטְלוֹיפֶען קַיין פֶּעזַארָא, וואוּ דֶער עֶדְלֶער הֶערְצָאג עֶרְקָאלֶע דֶער צְוֵוייטֶע הָאט שׁוֹין לַאנְג גֶעאֶפֶענְט דִי טוֹיעֶרְן פוּן דֶער שְׁטָאדְט פַאר אַלֶע אוּמְגְלִיקְלִיכֶע אוּנ גֶעיָאגְטֶע, אוּנ אוֹיךְ קַיין פֶּעזַארָא, וַוייל דֶער הֶערְצָאג גְוִידָא אוּבַּאלְדָא אִיז גֶעוֶועהן אַ גֶעגְנֶער פוּנ'ם פַּאפְּסְט אוּנ עֶר הָאט בַּיי זִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען אַלֶע וָואס זֶענֶען נִיצָל גֶעוָוארֶען פוּן זַיין רִשְׁעוּת. צְווִישֶׁען דִי גְלִיקְלִיכֶע וָואס זֶענֶען אַוֶועק פוּן אַנְקָאנַא אוּנ הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין פֶּעזַארָא אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן דֶער בֶּערִיהְמְטֶער דָאקְטָאר אַמַאטוּס לוּזִיטַאנוּס, וָואס אִיז אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעוֶועהן לְפָנִים אַ קְרִיסְט אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען יָאהַאן רָאדְרִיגָא דֶע קַאסְטֶעל־בְּרַאנְקָא. אַז אִין פָּארְטוּגַאל, אִין זַיין פַאטֶערְלַאנְד אִיז אַיינְגֶעפִיהְרְט גֶעוָוארֶען דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָע וְנָד צוּ זַיין, עֶר הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אִין עֶטְלִיכֶע שְׁטֶאדְט. אַצַייט הָאט עֶר זִיךְ אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען אִין אַנְטְוֶוערְפֶּען, רוֹם אוּנ פֶּעזַארָא, בִּיז עֶר אִיז גֶעבְּלִיבֶּען וָואהנֶען אִין אַנְקָאנַא, וואוּ אַלֶע הָאבֶּען אִיהם שְׁטַארְק גֶעשָׁאצְט, וַוייל, עֶרְשְׁטֶענְס, אִיז עֶר גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער בְּרִיָה אִין זַיין פַאךְ אוּנ, צְוֵוייטֶענְס, זֶענֶען בַּיי אִיהם אַלֶע מֶענְשֶׁען גְלַייךְ גֶעוֶועהן אוּנ יֶעדֶער קְרַאנְקֶער הָאט בַּיי אִיהם בֶּעקוּמֶען אַ רְפוּאָה. עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען פִיעל בִּיכֶער אִיבֶּער מֶעדִיצִין אוּנ הָאט גֶעהַאט אַסַךְ תַּלְמִידִים וָואס הָאבֶּען בַּיי אִיהם גֶעלֶערְנְט אוּנ זֶענֶען פוּן זַיין הַאנְד אַרוֹיס דִי גְרֶעסְטֶע דָאקְטוֹירִים. זֶעהר אָפְּט פְלֶעגְט מֶען אִיהם רוּפֶען צוּם פַּאפְּסְט יוּלְיוּס דֶעם דְרִיטֶען, וָואס הָאט זִיךְ לִיעבּ גֶעהַאט נָאר בַּיי אִיהם צוּ הֵיילֶען. זַיין נָאהמֶען הָאט אַזוֹי גֶעקְלוּנְגֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט, אַז דֶער קֶענִיג פוּן פוֹלִין הָאט אִיהם גֶעשִׁיקְט בֶּעטֶען עֶר זָאל בַּיי אִיהם וֶוערֶען לַייבּ־דָאקְטָאר, נָאר עֶר הָאט בֶּעסֶער גֶעוָואלְט בְּלַייבֶּען אִין אַנְקָאנַא צְווִישֶׁען זַיינֶע בְּרִידֶער דִי מַארְרַאנֶען, דָארְט הָאט עֶר אָבְּגֶעהִיט יוּדִישְׁקַייט אוּנ הָאט

זיך א נאהמען געגעבען חביב. אונ אזא נוצליכער מענש וואס אללע האבען איהם ליעב געהאט, האט געמוזט אנטלויפען ווי א פראסטער פערברעכער אונ אויף דער אלטער ווייטער בלייבען אהן א מקום מנוחה!

איבריגענס האבען פארט נאך געהאט מזל די דאזיגע, וואס האבען שכל געהאט פריהר אוועקצוואַרפען אנקאנא. אמת אומגליקליך זענען געוועהן יענע מארראנען, וואס זענען איבער הונדערט אריינגעפאלען אין די האנד פון די אינקוויזיטארען. מען האט זיי גוט אנגעמוטשעט אונ דערנאך האט מען, אים יאהר 1556, ארויסגעגעבען א משפט, אז די וואס וועלען חרטה האבען אונ אויף זיך נעהמען צו ווערען פרומע קאטאליקען וועלען בעפרייהט ווערען, נאר מען וועט זיי אוועקשיקען אויף דער אינזעל מאלטא אונ צו זייער פריהריגען בכבוד'ן מעמד וועלען זיי שוין קיין מאל ניט טארען קומען. זעכציג מארראנען זענען דארויף בעשטאנען אונ האבען אויף אזא אופן געראטעוועט זייער לעבען; פיער אונ צוואנציג אבער, אונ צווישען זיי אויך איין אלטע פרוי דונא מאיארא, זענען געבליבען פעסט ביים יודישען גלויבען אונ מיט א „שמע ישראל״ אויף די ליפען האבען זיי רוהיג ווי קדושים אנגענומען דעם טויט.

דאס פייער פון דער אינקוויזיציאן, וואס האט ווייטער איינגעשלונגען אזוי פיעל קרבנות, האט אנגעצונדען אויך די הערצער פון אללע יודען אונ מאַראנען, וואו זיי זענען נאר געוועהן פערוואַרפען, אונ עס האט זיך געהערט פון אללע זייטען א שרעקליכער קרעכץ פון וועטהיג אונ נקמה. די דאזיגע, וואס האבען געקאנט זייער שמערץ אויסדריקען נאר דורך א געוויין, האבען אנגעשריבען קלאג-ליעדער, אונ בעזאנדערס האט דעמאלט געמאכט א רעש די קינה פון ר' יעקב די פנו פון פעררארא, וואס האט דערנאך געמוזט אויסשטעהען דערפאר געגוג צרות פונ'ם פאפסט; די וואס האבען זיך אבער געפיהלט א ביסעל שטארקער, אונ ווער שמיעסט די פארטוגאזישע מארראנען, וואס האבען זיך בעזעצט אין טירקיי אונ זענען געוועהן זעהר גליקליך, האבען אנגעהויבען שטארק זוכען מיטעל ווי אזוי אנצולערנען פאול דעם פיערטען פאר זיין אכזריות. זייער לאגע איז אין יענער צייט געוועהן אין טירקיי אזוי גלאנצענד אז ניט אומזיסט איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען ווייזען דעם פאפסט ווער עלטער איז אונ זענען טאקי אים שטאנד געוועהן צו פיהרען א שטילע מלחמה, ניט מיט בלוט פערגיסען, ניט מיט כלי זין, נאר שוואכער מאכען דעם מסחר, וואס בעלעבט יעדעם לאנד, אונ שלאגט דעם שונא איבער דער קעשינע, ער זאל עס מעהר פיהלען פונ'ם ערנסטען קלאפ.

אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל הָאט דֶעמָאלְט גֶעלֶעבְּט אַ בֶּערִיהמְטֶע פְרוֹי, גְרַאצְיַא מֶענְדֶעזַיַא, וָואס גָאטט הָאט זִי גֶעבֶּענְשְׁט מִיט גְדוּלָה, עֹשֶׁר אוּנ כָּבוֹד, אוּנ זִי הָאט זִיךְ מִיט רֶעכְט גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ צִירוּנְג צְווִישֶׁען אַלְלֶע יוּדֶען. זִי הָאט אָבֶּער גֶענוּג צָרוֹת זִיךְ אָנְגֶעלִיטֶען בִּיז זִי הָאט זִיךְ גֶעקָאנְט צוּשְׁלָאגֶען צוּם נָאהמֶען גְרַאצְיַא. אָדֶער חַנָה. זִי אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין פָּארְטוּגַאל אִים יָאהר 1510 בַּיי עֶלְטֶערְן־מַארְרַאנֶען פוּן דֶער מִשְׁפָּחָה בֶּינְבֶנִישְׁתִּי, מֶען הָאט זִי קְרִיסְטְלִיךְ עֶרְצוֹיגֶען, גֶערוּפֶען הָאט מֶען זִי בֶּעאַטְרִיצֶע, אוּנ חֲתוּנָה גֶעמַאכְט הָאט מֶען זִי אוֹיךְ מִיט אֵיינֶעם פוּן דִי מַארְרַאנֶען פוּן דֶער מִשְׁפָּחָה נָשִׂיא, וָואס הָאט גֶעטְרָאגֶען דֶעם קְרִיסְטְלִיכֶען נָאהמֶען פְרַאנְצִישְׁקָא מֶענְדֶעז אוּנ אִיז גֶעוֶועהן אַ פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן זֶעהר אַ רַייךְ הוֹיז, וָואס הָאט גֶעפִיהרְט מִסְחָרִים מִיט פֶערְשִׁיעדֶענֶע לֶאנְדֶער אוּנ פְלֶעגְט מַאכֶען דִי גְרֶעסְטֶע גֶעשֶׁעפְטֶען. מֶענְדֶעז פְלֶעגְט מַאכֶען הַלְוָאוֹת מְלָכִים, אוּנ בַּיי אִיהם אִין קַאסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעקָאנְט גֶעפִינֶען וֶועקְסְלֶען פוּנ'ם דַייטְשֶׁען קֵייזֶער קַארְל דֶעם פִינְפְטֶען, פוּנ'ם קֶאנִיג פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ נָאךְ פִיעל גְרוֹיסֶע שְׂרָרוֹת. אִין אַנְטְוֶוערְפֶּען הָאט עֶר גֶעאֶפֶענְט אַ בֶּעזוּנְדֶער קַאנְטָאר, אוּנ דָארְט הָאט גֶעוָואהנְט זַיין בְּרוּדֶער דִיאָגָא מֶענְדֶעז. אַז פְרַאנְצִישְׁקָא מֶענְדֶעז אִיז אִים יָאהר 1535 גֶעשְׁטָארְבֶּען, אִיז פוּן אִיהם גֶע־בְּלִיבֶּען נָאךְ אֵיין אֵיינְצִיגֶע טָאכְטֶער רֵיינַא, אוּנ אַזוֹי וִוי דִי אִינְקְוִוִיזִיצְיָאן אִין פָּארְטוּגַאל הָאט גֶעלֶעגְט אַיין אוֹיג אוֹיף דֶעם גְרוֹיסֶען פֶערְמֶעגֶען וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אִין גַאנְצֶען דֶער אַלְמָנָה, הָאט מֶען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְשֶׁעפֶּען צוּ אִיהר אוּנ זִי הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז זִי אִיז מִיטְ'ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער, הָאט זִי לַאנְג נִיט גֶעטְרַאכְט אוּנ אִיז שוֹין מִיטְ'ן קִינְד, מִיט אַ יוּנְגֶערֶע שְׁוֶועסְטֶער אוּנ נָאךְ מִיט אַ סַךְ קְרוֹבִים אַרִיבֶּער קַיין אַנְטְוֶוערְפֶּען צוּ אִיהר שְׁוָואגֶער. פוּן דָארְט הָאט זִי שְׁטַארְק גֶעשְׁטִיצְט דִי מַארְרַאנֶען, אוּנ אַז מֶען הָאט אִין רוֹם בֶּעדַארְפְט עֶפִּים פוֹעֵל'ן אוּנ עֶס הָאט אָבְּגֶעקָאסְט נִיט קַיין קְלֵיינֶע מַטְבֵּעַ, הָאט זִי גֶעשִׁיקְט מִיט גָאלְד אוּנ אִיהר נְדָבָה אִיז גֶעוֶוען דִי גְרֶעסְטֶע. אִין אַנְטְוֶוערְפֶּען, וואוּ עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען נִיט וֶועניג מַארְרַאנֶען, הָאט בֶּעאַטְרִיצֶע מֶענְדֶעזַיַא גֶעשְׁפִּיעלְט זֶעהר אַ גֶעהוֹיבֶּענֶע רָאלְלֶע, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט זִיךְ בַּיי אַלְלֶע בֶּע־לִיעבְּט גֶעמַאכְט אִיהר קָרוֹב יָאהַאן מִיקֶעז, אַ שֶׁאנֶער יוּנְגֶער מַאנְן אוּנ אַ גְרוֹיסֶער בַּר מַעֲלָה, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ חָשׁוּב בַּיים קֵייזֶער קַארְלְ'ס שְׁוֶועסְטֶער מַארְיֶע, דֶער גֶעוֶועזֶענֶע קֶאנִיגִין פוּן אוּנְגַארְן. נָאר וִוי גוּט עֶס אִיז אִיהר נִיט גֶעוֶועהן אִין אַנְטְוֶוערְפֶּען, מִיט וָואס פַאר אַ כָּבוֹד זִי אִיז נִיט גֶעוֶועהן אַרוּמְ־גֶערִינְגֶעלְט, אִיז אוֹיף אִיהר דִי מַאסְקֶע פוּן קְרִיסְטֶענְטְהוּם גֶעלֶעגֶען וִוי אַ שְׁוֶוערֶע

משא, אונ עס האט זי אלײן געצװינגען זיך אװעקצולאזען אין א פרעמד ארט, װאו זי זאל קאנען פרײ װערען א יודיש קינד. זי האט אנגעהויבען צוצורעדען דעם שװאגער ער זאל אויך צוזאמען מיט איהר אװעקפאהרען, אונ עס איז שוין בײ איהם געבליבען ענדיגען אללע געשעפטען אונ זיך געזעגנען מיט אײראפא; נאר פלוצלונג איז דיאנא מענדעז געשטארבען אונ עס איז געװארען א גאנצער איבערשלאג. אין זײן צואה האט ער איבערגעלאזט זײן גאנץ פערמעגען אין די הענד פון בעאטריצע מענדעזיא, אונ עס איז איהר שוין שװער געװעהן אזוי גיך צו מאכען א סוף פון אללע עסקים; דערצו האבען נאך דיאנא'ס אלמנה אונ זײן טאכטער גראציא קרום געקוקט דארויף װאס בעאטריצע איז געבליבען די גאנצע בעל הבית'טע. דערװײל האט די מלוכה אויך אנגעהויבען טראכטען װי ארום צוצונעהמען בײ דער משפחה מענדעז דאס געלד, אונ נאך דיאנאס טויט, האט מען זיך ארומגעקוקט אז ער איז געװעהן א געגנער פון דער אינקװיזיציאן אונ מעהר צוגענײגט צו יודען. עס האט שוין געהאלטען דערבײ אז די מלוכה זאל צונעהמען דיאנא'ס פערמעגען, נאר די קלוגע בעאטריצע האט איבערגעקויפט די שופטים אונ האט נאך דערצו געגעבען דעם קײזער קארל א היבשען גמילות חסד, אונ אזוי איז איהר געראטהען מבטל צו זײן די גזרה, נאר זי האט שוין געמוזט בלײבען אין אנטװערפען נאך א פאר יאהר ביז דער קײזער װעט בעצאהלען דעם חוב. אז עס איז שוין געקומען די גליקליכע שעה, װאס זי האט אזוי לאנג דערויף ארויסגעקוקט, האט זיך בעאטריצע ענטשלאסען דערװײל ארויסצופאהרען קײן װענעדיג. זי האט זיך אפילו שטארק געהיט מען זאל ניט געװאהר װערען צו ליעב װאס זי װארפט אװעק אנטװערפען, זי האט ארויסגעלאזט א קלאנג אז זי מוז פאהרען קײן װענעדיג װײל יאהאן מיקעז איז אהין אנטלאפען מיט איהר טאכטער רײנא אונ װיל דארט מיט איהר חתונה האבען קלאמערשט נעגען איהר רצון, עס האט אבער ניט געהאלפען אונ קוים איז זי געװעהן פון יענער זײט שטאדט האט שוין די מלוכה געװאלט אבראבעװען איהר פערמעגען אונ עס האט זי גענוג געלד אבגעקאסט ביז זי האט פערשטאפט די מײלער פון די שונאים אונ האט זיך געקאנט רוהיג איבערציהען קײן װענעדיג. דארט האט זיך אויך אבער די הצלחה פון איהר אבגעטהון: דיאנא'ס אלמנה איז ניט צופרידען געװעהן װאס בעאטריצע האט געהאט די גאנצע דעה אונ זי האט אין אללעמען געמוזט אנקומען צו איהר, אונ זי האט זיך געװאלט בעפרײען פון איהר הערשאפט. זי האט זיך געלאזט ארויספיהרען דורך שלעכטע עצות אונ האט אלײן געמסרט בעאטריצע אז

זִי װִיל פָּאהרֶען קַיין טִירְקַיי אוּנ דָארְט װֶערֶען אַ יוּדִישׁ קִינְד. דִי װֶענֶעצִיַאנִישֶׁע מְלוּכָה הָאט גֶעזֶעהֶן, אַז דָא הָאט אִיהר גָאט צוּגֶעשִׁיקְט אַ כָּשֶׁר׳ע מְצִיאָה אוּנ זִי װֶעט קָאנֶען יַרְשְׁנֶ׳ן בֶּעאַטְרִיצֶע׳ס עֲשִׁירוּת, אוּנ זִי הָאט בַּאלְד גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל זִי אַיינְזֶעצֶען אִין תְּפִיסָה. דֶערְוַוייל הָאט דִיאָנָא׳ס אַלְמָנָה אַװֶעקְגֶעשִׁיקְט אַ שָׁלִיחַ קַיין פְּרַאנְקְרַייך אוּנ הָאט גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל אָפְּטְהֵיילֶען אִיהר פֶּערְמֶעגֶען פוּן בֶּעאַטְרִיצֶע׳ס, זִי מִיט אִיהר טָאכְטֶער זֶענֶען אֶמֶת פְּרוּם אוּנ הָאבֶּען נִיט קַיין נְגִיעָה אִין דֶעם פַאלְשְׁקַייט פוּן דֶער שְׁװָאגֶערְן. דֶער שָׁלִיחַ אִיז אָבֶּער אִיהר גֶעװֶעהן אַזוֹי גֶעטְרַיי אַז עֶר הָאט זִי אוֹיך גֶעמַסֶרְט, דִי מְלוּכָה הָאט בַּאלְד אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט אִיהר הַאנְד אוֹיף אַלְדִינְג, װָאס הָאט גֶעהֶערְט צוּ דֶער מִשְׁפָּחָה מֶעֶנְדֶעז אוּנ דֶער קָאנִיג הֵיינְרִיךְ דֶער צְוֵויִיטֶער הָאט זִיךְ גָאר מְתַיֶה גֶעוֶועהן װָאס עֶר װֶעט פֶערְשְׁפָּארֶען צָאהלֶען זַיין חוֹב אוּנ דַאבֵּיי נָאךְ אַ מִצְוָה הָאבֶּען. יָאהַאן מִיקֶעז הָאט אָבֶּער נִיט גֶעשְׁװִיגֶען אוּנ הָאט אָנְגֶעװֶענְדֶט אַלֶע מִיטֶעל צוּ בֶּעפְרַייעֶן בֶּעאַטְרִיצֶע פוּנ׳ם גֶעפֶאנְגְנִישׁ. עֶר הָאט גֶעפוּנֶען אַ װֶעג צוּם סוּלְטַאן סוּלֵיימַאן, אוּנ זַיין יוּדִישֶׁער לַייבּ־דָאקְטָאר ר׳ מֹשֶׁה הַמוֹן הָאט אִיהם שְׁטַארְק צוּגֶערֶעדְט עֶר זָאל זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר דֶער אוּמְגְלִיקְלִיכֶער בֶּעאַטְרִיצַא, אַז פַאר׳ן לַאנְד װֶעט זַיין נִיט קַיין קְלֵיינֶע טוֹבָה װֶען בֶּעאַטְרִיצֶע מֶענְדֶעזַיַא װֶעט מִיט אִיהר גְרוֹיס פֶערְמֶעגֶען זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין טִירְקַיי. ר׳ מֹשֶׁה הַמוֹן וִוידֶער הָאט גֶעהַאט זַיין קוּק, וַוייל אִיהם הָאט זִיךְ גֶעגְלוּסְט חֲתוּנָה צוּ מַאכֶען זַיין זוּהן מִיט בֶּעאַטְרִיצֶעס רַייכֶע טָאכְטֶער. דִי טִירְקִישֶׁע מְלוּכָה הָאט בַּאלְד גֶעשִׁיקְט אַ שָׁלִיחַ מְיוּחָד קַיין װֶענֶעדִיג מֶען זָאל בֶּעפְרַייעֶן דִי פָּארְשְׁטֶעהֶערְן פוּן דֶער מִשְׁפָּחָה מֶענְדֶעז.

נָאךְ עֶהדֶער דִי יְשׁוּעָה אִיז אָנְגֶעקוּמֶען פוּן קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, אִיז אָבֶּער גֶערָאטְהֶען בֶּעאַטְרִיצֶע מֶענְדֶעזַיַא זִיךְ אַרוֹיסְצוּרַייסֶען פוּן דֶער סַכָּנָה אוּנ זִי אִיז אַרִיבֶּער קַיין פֶערַארַא, וואוּ דֶער הֶערְצָאג עֶרְקָאלֶע דִי עֶסְטֶע הָאט זִי אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד. דִי פִּיעֶר יָאהר װָאס זִי הָאט פֶערְבְּרַאכְט אִין פֶערַארַא, פוּן 1549 בִּיז 1553, הָאבֶּען גְלִיקְלִיךְ גֶעמַאכְט אַלֶע יוּדֶען אוּנ מַארְרַאנֶען פוּן דָארְט, וַוייל בֶּעאַטְרִיצֶע הָאט אָפֶען אָבְּגֶעהִיט יוּדִישְׁקַייט אוּן צוּזַאמֶען מִיט אִיהר נַייעֶם נָאהמֶען גְרַאצְיַא, װָאס הֵייסְט חֵן, אוּנ הָאט דֶעם אֵייגֶענֶעם זִין װָאס חַנָה, הָאט זִי אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אִיהר עֶדֶעל אֶמֶת יוּדִישׁ הַארְץ, אוּנ אִיהרֶע מַעֲשִׂים טוֹבִים הָאבֶּען בֶּעוִויזֶען, אַז זִי אִיז קַיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן אָבְּגֶערִיסֶען פוּן אִיהר אֱמוּנָה אוּנ יוּדֶען אוּנ יוּדִישְׁקַייט זֶענֶען בַּיי אִיהר גֶעוֶועהן טְהַייעֶרֶער וִוי אִיהר לֶעבֶּען. נִיט אוּמְזִיסְט זֶענֶען אַלֶע סְפָרִים פוּן יֶענֶער צַייט פוּל גֶעוֶועהן מִיט

שְׁבָחִים ווֶעגֶען דֶער בֶּערִיהמְטֶער פְרוֹי, אוּנ דֶער דִיכְטֶער ר׳ שְׁמוּאֵל אוּסְקְוֶוע הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער בּוּךְ, וואו עֶר רֶעכֶענְט אוֹיס אִיהרֶע גרוֹיסֶע מַעֲלוֹת אוּנ גֶעפִינְט אִין אִיהר מִרְיָם׳ס רַחֲמָנוּת, דְבוֹרָה׳ס חָכְמָה אוּנ אֶסְתֵּר הַמַלְכָּה׳ס גֶעטְרַיישַׁאפְט דֶעם יוּדִישֶׁען פָאלְק.

נָאר חָאטְשׁ אִין פֶערַארַא הָאט גְרַאצִיַא מֶענְדֶעזִיַא גֶעקָאנְט לֶעבֶּען פְרַיי אוּנ קֵיינֶער הָאט אִיהר נִיט גֶעשְׁטֶערְט צוּ הַאלְטֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה, הָאט זִי פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען נִיט אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען אִיהר אַלְטֶען גֶעדַאנְק אַז זִי מוּז לַחֲלוּטִין זִיךְ דֶערְוַוייטֶערְן פוּן דִי קְרִיסְטְלִיכֶע לֶאנְדֶער אוּנ לֶעבֶּען אִין אַזַא אָרְט, וואו קֵיין זַאךְ זָאל זִי נִיט דֶערְמָאנֶען אִין דֶער טְרוֹיעֶרִיגֶער פֶערְגַאנְגֶענְהַייט. אִיהר קְרוֹב יָאהַאן מִיקֶעז, וָואס אִיז אִין דֶער צַייט אַחָתָן גֶעוָוארֶען פַאר אִיהר טָאכְטֶער רֵיינַא אוּנ הָאט גֶעמַאכְט שָׁלוֹם צְוִוישֶׁען גְרַאצִיַא מֶענְדֶעזִיַא אוּנ אִיהר שְׁוָואגֶערְן, כְּדֵי דִי מִשְׁפָּחָה זָאל זִיךְ הַאלְטֶען צוּזַאמֶען, הָאט שְׁטַארְק גֶעאַרְבַּייט מֶען זָאל זִי אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל גוּט אוֹיפְנֶעהמֶען, אוּנ אַז זִי אִיז אַהִין גֶעקוּמֶען, אִים יָאהר 1555, הָאבֶּען נִיט נָאר דִי יוּדֶען, נָאר אוֹיךְ אַלֶע אַיינְוָואהנֶער אוֹיף אִיהר אַרוֹיסְגֶעקוּקְט, וַוייל מֶען הָאט שׁוֹין פוּן דֶערְוַוייטֶענְס גֶעהֶערְט וִוי גוּט אוּנ פְרוּם זִי אִיז אוּנ וָואס פַאר אַ צְדָקָה עֶס גֶעהט אַרוֹיס פוּן אִיהר שְׁטוּב. אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל הָאט זִיךְ יָאהַאן מִיקֶעז אֶפֶענְטְלִיךְ מְגַיֵר גֶעוֶועהן אוּנ הָאט זִיךְ אַ נָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען יוֹסֵף נָשִׂיא; דָארְט הָאט עֶר אוֹיךְ חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט רֵיינַא׳ן אוּנ בַּאלְד הָאט דָאס הַאנְדֶעלְס־הוֹיז מֶענְדֶעז, וָואס אִיז נָאךְ אַלְץ גֶע־שְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּן דֶער אַלְטֶער גְרַאצִיַא, אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלִיהֶען נָאךְ מֶעהר וִוי פְרִיהֶער. הוּנְדֶערְט יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת הָאבֶּען גֶעהַאט פַּרְנָסָה בְּשֶׁפַע אוּנ אַלֶע יוּדֶען פוּן טִירְקַיי הָאבֶּען דֶערְפִיהלְט, אַז אִין יוֹסֵף נָשִׂיא הָאט זֵיי גָאט צוּגֶעשִׁיקְט אַ בֶּעשִׁיצֶער, וָואס אִיז בַּיים סוּלְטַאן דֶער עֶרְשְׁטֶער חָשׁוּב אוּנ קָאן בַּיי אִיהם פוֹעֶל׳ן אַלְדִינְג, אוּנ אַז גְרַאצִיַא מֶענְדֶעזִיַא הָאט אַ מִילְדֶע אוּנ אַ אָפֶענֶע הַאנְד פַאר אַלֶע אָרֶעמֶע אוּנ נוֹיטְבֶּעדִירְפְטִיגֶע.

אַז עֶס אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דִי ווִיסֶטֶע בְּשׂוֹרָה פוּן דִי מַארְרַאנֶען פוּן אַנְקָאנַא, וָואס דֶער פַּאפְּסְט הָאט אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה, הָאט גְרַאצִיַא מֶענְדֶעזִיַא נִיט גֶעקָאנְט רוּהֶען אוּנ הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען זֵיי צוּ הֶעלְפֶען מִיט וָואס עֶס וֶועט אִיהר נָאר מֶעגְלִיךְ זַיין. זִי הָאט אָנְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם אֵיידֶעם יוֹסֵף נָשִׂיא עֶר זָאל בֶּעטֶען הִילְף בַּיי׳ם סוּלְטַאן, אוּנ אַזוֹי וִוי צְוִוישֶׁען דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אוֹיךְ טִירְקִישֶׁע סוֹחֲרִים, הָאט אִיהם סוּלֵיימַאן גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן אוּנ הָאט בֶּעפָאהלֶען דֶעם פַּאפְּסְט זֶעהר שְׁטְרֶענְג עֶר זָאל נִיט טְשֶׁעפֶּען זַיינֶע

אוּנטֶערְטְהַאנֶען וִוי בַּאלְד עֶר ווִיל נִיט מֶען זָאל זִיךְ מִיט דִי קְרִיסְטֶען וָואס לֶעבֶּען אִין טִירְקַיי אוֹיךְ אַזוֹי נוֹהֵג זַיין. אַוַדַאי הָאט פַּאוּל גֶעמוּזְט בַּאלְד בֶּעפְרַייעֶן דִי טִירְקִישֶׁע סוֹחֲרִים אוּנ הָאט זַיין גַאנְץ כַּעַס אוֹיסְגֶעלָאזְט צוּ דִי אִיבְּרִיגֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט וֶוער עֶס זָאל זִיךְ פַאר זֵיי אָנְנֶעהמֶען אוּנ זֶענֶען פֶערְמִשְׁפָּט גֶעוָוארֶען צוּם פֶערְבְּרֶענֶען. דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער סוֹף פוּן דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע הָאט צוּם אִיבְּרִיגֶען אוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דִי יוּדֶען אִין טִירְקַיי אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען זֶעהן מִיט עֶפֶּעס טְרֶעפֶען דֶעם פַּאפְּסְט, עֶר זָאל זֶעהֶען אַז אַ יוּד קָאן אוֹיךְ בֶּעצָאהלֶען פַאר אַ רָעָה.

דִי שְׁטָאדְט אַנְקָאנַא בַּיים יַם, וָואס הָאט גֶעהֶערְט צוּם פַּאפְּסְט, הָאט גֶעצוֹיגֶען אִיהר פַּרְנָסָה פוּן דִי שִׁיפֶען וָואס פְלֶעגֶען אָנְקוּמֶען פוּן טִירְקַיי אוּנ הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ גְרוֹיסֶען הַאנְדֶעלְס־פּוּנְקְט, וֶועלְכֶער הָאט פֶערְבּוּנְדֶען אִיטַאלְיֶען מִיט דִי מִזְרַח־לֶאנְדֶער. דֶערְפַאר הָאבֶּען דִי קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאלֶער יוּדֶען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָבְּצוּצִיהֶען דֶעם מִסְחָר פוּנ׳ם אַנְקָאנַא׳ר פָּארְט אוּנ אַ תֵּל מַאכֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט. זֵיי הָאבֶּען עֶס גֶעמוּזְט טְהוּן צוּלִיעבּ דֶעם הֶערְצָאג גוֹאִידָא אוּבַּאלְדָא פָאן אוּרְבִּינָא, וָואס הָאט אַרַיינְגֶעלָאזְט דִי אַנְטְלָא־פֶענֶע מַארְרַאנֶען קַיין פֶּעזַארָא נָאר מִיט דֶעם תְּנַאי זֵיי זָאלֶען אַהִין אָנְהוֹיבֶּען צוּ שְׁלֶעפֶּען הַאנְדֶעלְס־שִׁיפֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען עֶס דִי אַיינְוָואהנֶער פוּן אַנְקָאנַא בַּאלְד דֶערְפִּיהלְט, אוּנ פוּן זֵייעֶרֶע קְלָאגֶען הָאט פַּאוּל גֶעקָאנְט אַרוֹיסְזֶעהֶן, אַז דִי יוּדֶען שְׁוַוייגֶען נִיט אוּנ אַז אִין אַ קְלֵיינֶער צַייט פוּן אַכְט חֳדָשִׁים הָאבֶּען זֵיי אֵיינֶע פוּן דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶאדְט גֶעמַאכְט פַאר אַ וִויסְט דָארְף. צוּם אוּמְגְלִיק אָבֶּער הָאט אֲפִילוּ אִין דֶער זַאךְ אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט זַיין קַיין אַחְדוּת צְוִוישֶׁען יוּדֶען: אֲפִילוּ אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, וואוּ גְרַאצְיַא מֶענְדֶעזְיַא אוּנ יוֹסֵף נָשִׂיא הָאבֶּען גֶעשְׁפִּיעלְט דִי הוֹיפְּט־רָאלְלֶע, אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן דִי דֵעוֹת זָאלֶען זיין בַּיי אַלְלֶע גְלַייךְ, אוּנ חָאטְשִׁי אַזוֹינֶע צְוֵוי בֶּערִיהמְטֶע רַבָּנִים, וִוי ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ אוּנ ר׳ מֹשֶׁה דִי־טְרַאנִי, הָאבֶּען גֶעגֶעבֶּען זֵייעֶר הַסְכָּמָה מֶען זָאל אוֹיסְמַיידֶען אַנְקָאנַא, זֶענֶען פִיעל דַארוֹיף נִיט בֶּעשְׁטַאנֶען, אוּנ אוֹיף קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל הָאבֶּען גֶעקוּקְט דִי אִיבְּרִיגֶע הַאנְדֶעל־שְׁטֶאדְט, וִוי סַאלוֹנִיקִי, אַדְרִיַאנָאפָּאל, בְּרוּסַא, אוֹילָאנַא אוּנ מָארֶעאַ, אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען זֶעהר וֶועניג בַּעֲלָנִים צוּ עֶנְדִיגֶען זֵייעֶרֶע גֶעשֶׁאפְטֶען, וֶועלְכֶע זֵיי זֶענֶען שׁוֹין גֶעוָואהנְט גֶעוֶועהן צוּ פִיהרֶען מִיט אִיטַאלְיֶען. דֶערְוַוייל אִיז דֶער הֶערְצָאג גוֹאִידָא אוּבַּאלְדָא בֶּאז גֶעוָוארֶען וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען נִיט גֶעהַאלְטֶען קַיין וָוארְט וֶועגֶען דֶעם מִסְחָר פוּן פֶּעזַארָא, מֶען הָאט אִיהם

צוגֶעזָאגְט אוּנ עֶס הָאט זִיךְ גָאר נִישְׁט אוֹיסְגֶעלָאזְט, אוּנ עֶר הָאט דִי מַארְרַאנֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן פֶּעזַארָא. עֶס אִיז נָאךְ אַ חֶסֶד גֶעוֶועהן, וָואס עֶר הָאט זֵיי נִיט אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דֶער אִינְקְווִיזִיצְיָאן, חָאטְשֶׁי אִין גַאנְצֶען זִיךְ אוֹיסְדְרֶעהֶען פוּנ'ם פַּאפְּסְט'ס הֶאנְד אִיז זֵיי אוּנְמֶאגְלִיךְ גֶעוֶועהן: פִיעל פוּן זֵיי הָאט מֶען גֶעחַאפְּט אוּנ אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה אוּנ אַ טְהֵייל הָאט מֶען פֶערְקוֹיפְט פַאר קְנֶעכְט. דֶעמָאלְט אִיז אוֹיךְ דֶער מֶענְשֶׁענְפְרַיינְדְלִיכֶער אַמַאטוּס לוּזִיטַאנוּס אַוֶעק פוּן פֶּעזַארָא, אַ קוּרְצֶע צַייט הָאט עֶר זִיךְ אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען אִין רַאגוּזַא, וואוּ דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אִיהם אוֹיף דִי הֶענְד גֶעטְרָאגֶען, וַוייל עֶר הָאט נִיט אֵיינֶעם פוּן זֵיי דָאס לֶעבֶּען גֶערַאטֶעוֶועט, אוּנ דֶערְנָאךְ אִיז עֶר אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קַיין סַאלוֹנִיקִי. וִוי עֶס שַׁיינְט, הָאט מֶען אִין דֶער אֵיינֶעגֶער צַייט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוֹדֵפ'ן אוֹיךְ דִי מַארְרַאנֶען אוֹיךְ אִין פֶּערַארָא: דִי יוּדִישֶׁע דְרוּק פוּן ר' אַבְרָהָם אוּסְקְוֶוע הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט צוּמַאכֶען אוּנ דוֹן שְׁמוּאֵל נָשִׂיא, דֶער בְּרוּדֶער פוּן יוֹסֵף נָשִׂיא, אִיז אָנְגֶעקוּמֶען מִיט גְרוֹיסֶע צָרוֹת בִּיז עֶר הָאט גֶעקָאנְט אַוֶועקְפָאהְרֶען קַיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל. דֶער הֶערְצָאג הָאט גֶעוָואלְט הָאבֶּען בַּיי זִיךְ אַ כְּבָבוֹד'ן יוּדֶען עֶר זָאל אִיהם קֶאנֶען אָנְטְהוּן רֶעכְטֶע יְסוּרִים, דֶערְפַאר הָאט עֶר אִיהם צוּגֶעהַאלְטֶען אוּנ עֶרְשְׁט, אַז דֶער סוּלְטַאן הָאט זִיךְ אַרַיינְגֶעמִישְׁט אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען אַז עֶס אִיז נִיט קַיין יוֹשֶׁר אַזוֹי צוּ טְהוּן, הָאט עֶר אִיהם אַרוֹיסְגֶעלָאזְט פוּן דֶער שְׁטָאדְט.

וָואס מֶעהר פַאוּל דֶער פִירְטֶער הָאט זִיךְ גֶעפִיהלְט קְרַאנְקֶער אוּנ נָאהֶענְטֶער צוּם קֶבֶר — אִיז זַיין צָארְן גֶעגֶען דִי יוּדֶען גֶעוָוארֶען אַלְץ גְרֶעסֶער אוּנ עֶר הָאט גֶעפוּנֶען גֶענוּג מַלְאֲכֵי חַבָּלָה, וָואס הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ תַּעֲנוּג אוֹיסְצוּפִיהְרֶען זַיין ווִילְדֶען רָצוֹן. צְווִישֶׁען זַיינֶע גֶעטְרַייֶע שְׁלוּחִים הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזָאנְדֶערְס אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זֵייעֶר אַכְזָרִיוּת טַאקִי צְווֵיי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען, סִיקְסְטוּס סֶענֶענְזִיס אוּנ פִילִיפּ, אָדֶער יוֹסֵף מוֹרוֹ, וָואס פְלֶעגֶען אוֹיפְרֵייצֶען זֵייעֶרֶע גֶעוֶועזֶענֶע בְּרִידֶער מִיט פַייעֶרְדִיגֶע דְרָשׁוֹת, וֶועלְכֶע זֶענֶען גֶעוֶועהן פוּל מִיט זִידְלֶעדַייעֶן אוּנ שֶׁאנְדוּנְגֶען פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה. עֶס אִיז גֶעקוּמֶען אַזוֹי ווַייט אַז אִים יוֹם כִּפּוּר, וֶוען דֶער עוֹלָם הָאט גֶעדַאוֶוענְט אוּנ גֶעוֵויינְט, הָאט זִיךְ מוֹרוֹ עֶרְלוֹיבְּט אַרַיינְצוּלוֹיפֶען אִין שׁוּהל אוּנ מִיט גֶעווַאלְד אַרַיינְשְׁטֶעלֶען אַ קְרֵייץ אִין אָרוֹן קוֹדֶשׁ. דִי יוּדֶען הָאבֶּען מִן הַסְתָּם נִיט גֶעשְׁווִיגֶען, מוֹרוֹ אִיז אַרוֹיס מִיט אַ גֶעשְׁרֵיי אוֹיף דֶער גַאס, אַרוּם אִיהם הָאט זִיךְ בַּאלְד פֶערְזַאמֶעלְט אַ גַאנְצֶע מַחֲנֶה, מֶען הָאט זִיךְ גוּט אָבְּגֶערֶעכֶענְט מִיט דִי יוּדֶען אוּנ צְוֵויי בַּעֲלֵי בָּתִּים, וָואס מוֹרוֹ הָאט זֵיי גֶעזָאגְט אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ דִי

ערשטע ארויסגעשטעלט געגען איהם, האט מען איינגעזעצט אונ דערנאך אפענט־ליך געשלאגען. נאך ערגער איז זיך פאול בעגאנגען מיט די מארראנען: ער האט זיי גע'רודפ'ט גאר אהן רחמנות אונ, אז עטליכע פון זיי האבען זיך ענטשלאסען צו ווערען גייסטליכע אונ האבען געהאפט אז דערמיט וועלען זיי זיך אויסהיטען פון שלעכטס, האט ער ארויסגעגעבען א בעפעהל, אז ווער עס קומט ארויס פון יודען, אפילו פונ'ם צעהנטען דור, טאר ניט ווערען קיין גייסטליכער.

דעם תלמוד האט פאול אין גאנצען ארויסגערוימט פון זיין גבול אונ צו ליעב דעם האט זיך געמוזט צומאכען די פאר ישיבות, אין וועלכע יודישע קינדער האבען נאך געהאט די מעגליכקייט צו לערנען תורה. די יודען פון איטאליען וואלטען אזוי מיט דער צייט געוויס גוט פערגראבט געווארען ווען קיין קרעמאנא, וואס איז געשטאנען אונטער דעם שוטץ פון מאילאנד אונ דארט האט דער פאפסט קיין שליטה ניט געהאט, קומט ניט צו פאהרען א גרויסער למדן ר' יוסף אוטולענגהי, וואס האט געעפענט א נייע ישיבה אונ האט געזעהען מען זאל איבערדרוקען אללע יודישע ספרים. אז די איטאליענישע יודען זענען דערפון געוואהר געווארען, האבען זיי אוועקגעשיקט קיין קרעמאנא דאס ביסעל ספרים, וועלכע עס איז זיי געראטהען צו בעהאלטען אונ מציל זיין פון פייער, אונ אזוי איז אין דער דאזיגער שטאדט געווארען איין אוצר פון יודישע ספרים, וועלכע מען פלעגט פון דארט צושיקען קיין פאלען אונ דייטשלאנד. עס האט אבער לאנג ניט געדויערט, ווייל גאר גיך האבען דעם פאפסט'ס שליחים אויך אהין געטראפען אונ האבען אנגעהויבען ארבייטען, פון איין זייט מיט דער מלוכה, אונ פון דער אנדערער זייט מיט'ן פאלק, אז מען זאל די יודען גאר אין גאנצען משלח זיין. באלד האבען זיך א שיט געגעבען די כשר'ע עדות געגען תלמוד, ווי די געטויפטע יודען סיקסטוס סענענזיס, וויטאריא עליאנא אונ יהושע דיי קנטרי אונ עס איז געבליבען מען זאל אין קרעמאנא אויך פערברענען די יודישע ספרים. מיט חשק האבען זיך צולאזט די סאלדאטען איבער אללע יודישע וואהנונגען זוכען גמרות, אונ אזוי ווי קיין גרויסע לומדים זענען זיי ניט געוועהן האבען זיי צוגענומען אלדינג וואס איז נאר געוועהן געדרוקט מיט יודישע בוכשטאבען. דעמאלט האט וויטאריא עליאנא שיער געליטען א גרויסען היזק, ווייל דער פאפסט פאול האט געהאלטען פון קבלה, ביי איהם האבען געשפיעלט א גרויסע ראללע די דעות פון די מקובלים, ווי פיקא דע מיראנדאלא, רייכלין אונ עגידיא דע וויטערבא, אונ

צו ליעב דעם האט עליאנא צוזאמען מיט א קריסטליכען דרוקער וויצענטי קאנטי געלאזט אין קרעמאנא אבדרוקען דעם „זהר“ און האט נאך אליין אנגעשריבען איין הקדמה אויף לשון קדש, דערפון האט ער פשוט געוואלט מאכען א גוט געשעפט, ווייל דעם ערשטען „זהר“ וואס עמנואל דע בענעווענט האט אבגעדרוקט אין מאנטוא, האבען די קריסטען אויפגעחאפט ווי א אבן טוב און האבען געשריגען, אז נאר דער „זהר“ קאן די יודען צופיהרען צום קריסטענטהום. די פראסטע סאלדאטען, וואס אויף זיי איז געפאלען דער גורל צו זוכען דעם תלמוד, האבען אבער ניט אזוי געקוקט אויף דער קבלה, ביי זיי איז אלץ איינס געוועהן וואס עס איז זיי נאר געקומען אין די האנד אריין, און דערפאר האבען זיי פערנומען אויך צוויי טויזענד זהר'ס, וואס האבען בעטראפען א היבשע סומע געלד. מיט גרוים מיה האט וויטאריא עליאנא זיי אבגעראטעוועט און האט אנגעמאכט א געוואלד אז דאס זענען הייליגע ספרים. ניט לאנג אבער איז דער „זהר“ געבליבען הייליג: שפעטער מיט עטליכע יאהר האט דער פאפסט אנגעהויבען קוקען אויף קבלה מיט די אויגען פון יענע סאלדאטען וואס האבען ניט געוואלט מאכען קיין חילוק צווישען יודישע ספרים און האט געהייסען דעם „זהר“ אויך אריינוואַרפען אין פייער.

דעם פאפסט פאול'ס שנאה צו די יודען און זייערע הייליגע ספרים האט זיך באלד פון איטאליען אריבערגעחאפט אין אנדערע לאנדער, ווייל שלעכטס לערנט מען זיך גיך אב. אין פראג האט זיך אויך אבגעזוכט א געטויפטער יוד, אשר פון אודינע, וועלכער האט אויסגערעדט אויף יודען כל הרעות און האט ניט גערוהט ביז מען האט ביי זיי ניט צוגענומען, אים יאהר 1559, אללע ספרים און מען האט זיי אוועקגעשיקט קיין ווין. דאס איז געוועהן פאר די פראגער יודען א גרויסער קלאפ, ווייל עס איז ניט געוועהן פון וואס צו דאווענען און ניט יעדער האט געקאנט די תפלה אויסווענדיג. באלד האט זיך נאך מעהר ארויסגעוויזען דער שרעקליכער האס פונ'ם פראסטען פאלק: אין דער יודישער גאס פון פראג איז געוועהן א גרויסע שרפה און די איינוואהנער האבען ניט נאר ניט געהאלפען ראטעווען, נאר זיי האבען נאך אליין גערויבעוועט און האבען אפילו שוואכע פרויען און קינדער אריינגעווארפען אין פייער. דערמיט האבען זיך אבער ערשט אנגעהויבען די רעכטע צרות: דער קייזער פערדינאנד דער ערשטער האט זיך ענטשלאסען ארויסטרייבען די יודען פון גאנץ באהמען, און פראג איז געשטאנען אויפ'ן ערשטען פייער. געגען אנדערע פעלקער איז פערדינאנד דווקא געוועהן זעהר גוט און בארמהערציג

עֶר הָאט אֲפִילוּ גֶעוָואלְט שָׁלוֹם מַאכֶען צְווִישֶׁען דִי קַאטָאלִיקֶען אוּנ דִי פְּרָאטֶעסְ־טַאנְטֶען; נָאר אוֹיף דִי יוּדֶען הָאט עֶר גֶעטְרָאגֶען אַ שִׂנְאָה אִין הַארְצֶען אוּנ הָאט גֶעדַאנְקְט גָאט, אַז עֶר הָאט גֶעהַאט וואוּ זֵי אַרוֹיסְצוּוַויזֶען. קוֹדֶם כָּל הָאט עֶר אַיינְגֶעפִיהְרְט אִין אֶסְטֶערְרַייךְ „יוּדֶענ־צֶעטֶעל", דָאס הֵייסְט, אַז יֶעדֶער יוּד וָואס דַארְף קוּמֶען קַיין וִויען מוּז פְרִיהֶער אַרוֹיסְנֶעהְמֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער צֶעטֶעל פוּן דֶער מְלוּכָה, אוּנ דָארְט אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען צוּ לִיעבּ וָואס פַאר אַ גֶעשֶׁעפְט עֶר מוּז זַיין אִין דֶער הוֹיפְּט־שְׁטָאדְט אוּנ וִוי פִיעל טָאג אִיז אִיהם עֶרְלוֹיבְּט דָארט צוּ בְּלַייבֶּען. נָאךְ דֶעם הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען בִּיסְלֶעכְווַייז אַרוֹיסְצוּ־טְרַייבֶּען דִי יוּדֶען פוּן גֶארְץ אוּנ פוּן אַנְדֶערֶע אָרְטֶער בִּיז עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ דֶער אַלְטֶער פְּרַאגֶער קְהִלָה, וָואס אִיז בַּיי אִיהם שְׁטַארְק נִמְאָס גֶע־וָוארֶען אִין דִי אוֹיגֶען וֶועגֶען אִיהרֶע שְׁטֶאנְדִיגֶע מַחֲלוֹקֶת אִיבֶּער רַבָּנִים אָדֶער אַנְ־דֶערֶע פָארְשְׁטֶעהֶער. אַ פָּאר יָאהר הָאט פוּן דֶעסְטְווֶעגֶען גֶעדוֹיעֶרְט בִּיז דֶער קֵייזֶער אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן, אִים יָאהר 1561, אוֹיסְצוּפִיהְרֶען זַיין בֶּעפֶעהל וֶועגֶען דִי פְּרָאגֶער יוּדֶען, וַוייל חָאטְשׁ נָאךְ דֶעם וָואס מֶען הָאט צוּרִיק מִיט צְוַואנְ־צִיג יָאהר אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען דִי יוּדֶען פוּן פְּרַאג הָאבֶּען זִיךְ אַהִין אוּמְגֶעקֶעהְרְט נָאר דָאס פְּסוֹלֶת, הָאבֶּען זֵיי פָּארְט גֶעהַאט אַ סַךְ צְדָדִים צְווִישֶׁען דִי קְרִיסְטֶען, וָואס זֶענֶען אֵייגֶענְטְלִיךְ נִיט גֶעוֶועהן לַייטִישֶׁער פוּן זֵיי אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר זֵיי. אֲפִילוּ אַז עֶס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַרוֹיס פוּן פְּרַאג, הָאבֶּען זֵייעֶרֶע קְרִיסְטְלִיכֶע בַּעֲלֵי טוֹבָה בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען מֶען זָאל זֵיי וַוייטֶער אַרַיינְנֶעהְמֶען. מֶען הָאט גֶעפוּנֶען אַ וֶועג צוּם קֵייזֶער אוּנ מֶען הָאט אִיהם אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דַארוֹיף, אַז עֶר זָאל שׁוֹין חַרָטָה הָאבֶּען אוֹיף דֶער גְזֵרָה וֶועגֶען דִי יוּדֶען, עֶר הָאט אָבֶּער גֶעאֶנְטְפֶערְט אַז עֶר קָאן גָאר נִיט הֶעלְפֶען, וַוייל עֶר אִיז פֶערְבּוּנְדֶען מִיט אַ שְׁבוּעָה. דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ אוּנְטֶערְגֶענוּמֶען אֵיינֶער פוּן דִי עֶדֶעלְסְטֶע פְּרַאגֶער יוּדֶען ר' מָרְדְכַי צֶמַח בֶּן גֵרְשׁוֹן פוּן דֶער בֶּערִיהמְטֶער מִשְׁפָּחָה סָאנְטְשִׁין, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁטֶאדְט גֶעהַאט יוּדִישֶׁע דְרוּקֶען, צוּ פָאהרֶען קַיין רוֹם צוּם נַייעֶם פַּאפְּסְט פִּיוּס דֶעם פִירְטֶען, וָואס הָאט אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דִי שְׁטֶעלֶע נָאךְ פַּאוּל'ס טוֹיט, אוּנ פוּעֶל'ן בַּיי אִיהם עֶר זָאל דֶעם קֵייזֶער מַתִּיר נֶדֶר זַיין. אִין יֶענֶער צַייט, אַז דָאס אַכְזָרִיוּת פוּן פַּאוּל'ן אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן פְרִישׁ, אוּנ וָואס פַאר אַ מֶענְשׁ זַיין יוֹרֵשׁ אִיז הָאט נָאךְ קֵיינֶער נִיט גֶעקָאנְט וִויסֶען, אִיז אַזַא נְסִיעָה גֶעוֶועהן פָּשׁוּט אַ אַיינְשְׁטֶעלֶענִישׁ; דֶערְצוּ הָאט דִי שְׁטָאדְט נִיט פֶערְדִיענְט בַּיי ר' מָרְדְכַי צֶמַח'ן עֶר זָאל זִיךְ צוּ לִיעבּ אִיהר מוֹסֵר נֶפֶשׁ זַיין, וַוייל דִי פְּרַאגֶער רַבָּנִים הָאבֶּען פֶערְ־

מִשְׁפָּט זַיין אֵיינְצִיגֶע פְרוּמֶע טָאכְטֶער פַאר אַ בִּלְבּוּל וָואס פַאלְשֶׁע עֵדוּת הָאבֶּען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט. ר׳ מָרְדְכַי צֶמַח הָאט אָבֶּער נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף קַיין זַאךְ, דָארְט וואוּ עֶר הָאט גֶעקָאנְט אַ טוֹבָה טְהוּן דֶעם כְּלַל הָאט אִיהם זַיין אֱמֶת יוּדִישׁ הַארְץ גֶענֵייטְהַה צוּ פֶערְגֶעסֶען זַיינֶע אֵייגֶענֶע אוּנְצוּפְרִידֶענְהַייטֶען. עֶר הָאט זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען צוּם פַּאפְּסְט אוּנ עֶר הָאט נִיט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען בִּיז עֶר הָאט נִיט מְבַטֵּל גֶעוֶועהן פֶערְדִינַאנְדְ׳ס שְׁבוּעָה. אַזוֹי זֶענֶען דִי פְּרַאגֶער יוּדֶען גֶעהָאלְפֶען גֶעוָוארֶען, אוּנ שְׁפֶּעטֶער, אַז דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ פֶערְדִינַאנְדְ׳ס צְוֵויי זִיהְן, מַאקְסִימִילְיַאן דֶעם צְוֵוייטֶען אוּנ רוּדָאלְף, הָאבֶּען דִי יוּדֶען וַוייטֶער זִיךְ צוּשְׁפְּרֵייט אִיבֶּער גַאנְץ בֶּעהֶמֶען אוּנ אֶסְטֶערְרַייךְ, חָאטְשֶׁי אִין צָרוֹת זֶענֶען זֵיי נִיט זְשֶׁעדְנֶע גֶעוֶועהן, וַוייל דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט זֵיי אַלֶּע מָאל דֶערְמָאנֶען אַז זֵיי זֶענֶען נָאר פְרֶעמְדֶע אוּנ אַיינְגֶעבֶּעטֶענֶע אִין לַאנְד.

אִין אִיטַאלְיֶען הָאט, נָאךְ פַּאוּל׳ס טוֹיט, אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלָאזֶען אַ פְרַיינְדְלִיךְ ווינְטֶעל, חָאטְשֶׁי דֶער נַייעֶר פַּאפְּסְט פִּיוּס אִיז נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן פְּלוּצִים אַלְדִינְג אִיבֶּערְמַאכֶען אוּנ פֶערְבֶּעסֶערְן אִין גַאנְצֶען דֶעם צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי יוּדֶען. עֶר הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט בֶּעגְנִיגֶען מִיט קְלֵיינִיגְקַייטֶען: עֶר הָאט זֵיי עֶרְלוֹיבְּט צוּ קוֹיפֶען עֶרְד פוּנ׳ם וָוערְטְהַּ בִּיז פִינְפְצֶעהְן הוּנְדֶערְט רֶענְדְלִיךְ, צוּ פִיהְרֶען פֶערְשִׁיעֶדֶענֶע מִסְחָרִים אוּנ נִיט נָאר הַאנְדְלֶען, וִוי פְרִיהֶער, מִיט אַלְטֶע קְלֵיידֶער, אוּנ הָאבֶּען גֶעשֶׁעפְטֶען מִיט קְרִיסְטֶען, נָאר נִיט הַאלְטֶען קַיין קְרִיסְטְלִיכֶע דִיענְסְטֶען. ווִיכְטִיגֶער אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן דָאס, וָואס פִּיוּס הָאט מְבַטֵּל גֶעוֶועהן דִי שְׁטְרָאפֶען, וָואס יֶעדֶער יוּד הָאט גֶעהַאט אוֹיף זִיךְ וֶוען עֶר הָאט עוֹבֵר גֶעוֶועהן אוֹיף אֵיינֶע פוּן פַּאוּלס תַּקָּנוֹת, אוּנ דָאס הָאט גֶעהֵייסֶען גְלַייךְ ווִי דִי אַלְטֶע בֶּעפֶעהְלֶע הָאבֶּען אָנְגֶעוָוארֶען זֵייעֶר כֹּחַ. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי יוּדֶען אוֹיךְ נִיט גֶעדְרִימֶעלְט אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבֵּייטֶען מֶען זָאל צוּרִיק כָּשֵׁר מַאכֶען דֶעם תַּלְמוּד. אַזַא זַאךְ אִיז זֵיי אָבֶּער נִיט אַזוֹי גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען, חָאטְשֶׁי מִיט קַיין לֶעדִיגֶע הֶאנְד זֶענֶען זֵיי נִיט גֶעקוּמֶען: פִּיוּס הָאט פָּשׁוּט מוֹרָא גֶעהַאט פַאר דִי גַייסְטְלִיכֶע זֵיי זָאלֶען נִיט אָנְמַאכֶען אַ גֶעוַואלְד, אַז דִי יוּדֶען פִיהְרֶען בַּיי אִיהם אוּם וָואס זֵיי ווִילֶען. דֶערְפַאר אִיז עֶר גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ אוֹיבֶּער הַסְבָּרָה: עֶר הָאט קְלוֹימֶערְשְׁט אָבְּגֶעזָאגְט דִי בַּקָּשָׁה פוּן דִי יוּדֶען אוּנ הָאט בְּפֵירוּשׁ גֶעזָאגְט אַז נִיט נָאר דֶער תַּלְמוּד נָאר אֲפִילוּ אַלֶּע קַבָּלָה־סְפָרִים אוּנ רַייכְלִין׳ס בִּיכֶער זֶענֶען אָסוּר אוּנ מֶען טָאר זֵיי אִין דִי הֶאנְד נִיט הַאלְטֶען; דֶערְבַּיי הָאט עֶר אָבֶּער אוֹיפְגֶעטְהוּן אַ קְלֵיינִיגְקַייט אוּנ הָאט עֶרְלוֹיבְּט מֶען זָאל אִיבֶּערְקוּקֶען

דֶעם תַּלְמוּד אוּנ פַּרוֹיסְגַעוואָרְפֶען אַלֶע אָרְטֶער, וועלְכֶע זֶענֶען שֶׁעדְלִיךְ פַאר'ן קְרִיסְ־
טֶענְטְהוּם, אוּנ ווִי בַּאלְד מֶען וועט דֶערְנָאךְ דִי גְמָרוֹת נִיט רוּפֶען מִיט דֶעם
נָאמֶען „תַּלְמוּד" מָאג מֶען זֵיי דְרוּקֶען אוּנ אָפֶּען הַאלְטֶען. דָאס אִיז
גֶעוועהן אַ פַארְשְׁטֶעלְטֶער הֶיתֵּר אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען ווִי אַזוֹי זִיךְ מִיט
אִיהם צוּ בֶּענוּטְצֶען: שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט מֶען דֶעם תַּלְמוּד אָבְּגֶע־
דְרוּקְט אִין בַּאזֶעל מִיט קְלֵיינֶע פֶערְאֶנְדֶערוּנְגֶען.

נָאר אוֹיב מֶען קָאן רֶעכְנֶען, אַז דִי צַייט פוּן פִּיוּס דֶעם פִיעֶרְטֶען
אִיז אַבִּיסֶעל מֶעהר גְלִיקְלִיךְ גֶעוועהן פַאר דִי יוּדֶען, הָאט דָאס גְלִיק נָאר ווֶענִיג
גֶעדוֹיעֶרְט, ווַייל נָאךְ אִיהם אִיז גֶעוואָרֶען פַּאפְּסְט פִּיוּס דֶער פִינְפְטֶער אוּנ
דָאס אִיז גֶעוועהן אַזַא אַכְזָר, וואָס אֲפִילוּ פַּאוּל דֶער פִיעֶרְטֶער הָאט זִיךְ
גֶעגֶען אִיהם אוֹיסְגֶעוויזֶען ווִי אַ צַדִיק. עֶר הָאט אוֹיסְגֶעגְרָאבֶּען וואוּ עֶס אִיז נָאר
עֶרְגִיץ גֶעוועהן אַיין אַלְטֶע גְזֵרָה, אוּנ דְרַיי חֳדָשִׁים זֶענֶען נָאךְ נִיט אַוועק זַייט עֶר
אִיז אִים יָאהר 1566 אַרוֹיף אוֹיפְ'ן פְּרֶעסְטָאל, הָאט עֶר אִין לֶעבֶּען פוּן דִי אִיטַאלְיֶע־
נִישֶׁע יוּדֶען גֶעמַאכְט אַאִיבֶּערְקֶעהְרֶענִישׁ: אַלֶע הָאבֶּען גֶעמוּזְט ווערֶען טֶענְדְלֶערְס,
ווער עֶס הָאט גֶעהַאט עֶרְד הָאט מֶען אִיהם גֶענוֹיטְהְ'ט עֶר זָאל זִי פֶער־
קוֹיפֶען, מִיט קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעטָארְט הָאבֶּען קֵיין שׁוּם גֶעשֶׁעפְט,
מֶען הָאט זֵיי גֶעצְוואוּנְגֶען צוּ טְרָאגֶען שַׁאנְד־צֵייכֶענְס אוֹיף דִי קְלֵיידֶער,
אוּנ מֶעהר פוּן אֵיין שׁוּהל הָאט מֶען זֵיי נִיט עֶרְלוֹיבְּט. פִּיוּס דֶער פִינְפְטֶער הָאט
זִיךְ אָבֶּער נִיט גֶעקָאנְט בֶּעגֶעהן מִיט אַלְטֶע גְזֵרוֹת; עֶר הָאט טַאקֶע גֶעוואָלְט בַּיי דִי
יוּדֶען צוּנֶעהמֶען דָאס לֶעבֶּען אוּנ דָאס פֶערְמָאגֶען, אַז עֶס זָאל פוּן זֵיי
ווערֶען אִין גַאנְצֶען אַ תֵּל; דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל זֵיי בֶּע־
טְרַאכְטֶען ווִי גֶעפֶעהְרְלִיכֶע שׂוֹנְאִים פוּן דֶער קַאטָאלִישֶׁער קִירְכֶע אוּנ פַאר יֶעדֶער
קְלֵיינִיגְקֵייט זָאל מֶען זִיךְ צוּ זֵיי טְשֶׁעפֶּען, אַרַיינְוואַרְפֶען אִין תְּפִיסָה אוּנ זֵיי אָנְטְהוּן
עִינוּיִים קָשִׁים. אִיהם הָאט אוֹיךְ גֶעהָאלְפֶען אַ גֶעטוֹיפְטֶער יוּד אַלֶעקְסַאנְדְרָא,
וועלְכֶער הָאט זִיךְ גֶעחַאפְּט צוּ דִי אַלְטֶע חֲטָאִים אוּנ הָאט בֶּעשׁוּלְדִיגְט
דִי יוּדֶען, אַז אִין זֵייעֶרֶע סְפָרִים אוּנ בַּיים דַאווְנֶען פֶערְשֶׁאלְטֶען זֵיי דִי קְרִיסְטֶען אוּנ
דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם מִיט טוֹיטֶע קְלָלוֹת. פַאר אַזֶעלְכֶע עֲבֵירוֹת הָאט מֶען
כִּמְעַט אַלֶע יוּדֶען פוּן בּוֹלוֹנְיַא גֶעשְׁטֶעלְט פַאר דֶעם גֶערִיכְט פוּן דֶער אִינְקְ־
ווִיזִיצְיָאן אוּנ אַז דִי תַּלְיָנִים הָאבֶּען בַּיי זֵיי לֶעבֶּעדִיגֶערְהֵייט גֶעצוֹיגֶען דִי אָדֶערְן
פוּנ'ם לַייבּ, הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין אוֹיף אַלְדִינְג וואָס מֶען הָאט נָאר גֶעוואָלְט.
נָאר דֶער אֵיינְצִיגֶער רַב פוּן בּוֹלוֹנְיַא, ר' יִשְׁמָעֵאל חֲנִינָא, אִיז גֶע־
וועהן שְׁטַארְק אוּנ הָאט גֶעהַאט אִין זִיךְ אַזוֹי פִיעל קְרַאפְט, אַז עֶר הָאט

פריהר מוסר מודעה געוועהן, מען זאל וויסען, אז וואס ער וועט זאגען אין דער צייט, וואס מען וועט איהם מוטשען אונ די כוחות וועלען איהם אויסגעהען, איז פאלש. דערווייל האבען אנגעהויבען די עטליכע פערמאגליכע יודען, וואס זענען נאך געבליבען אין בולוניא אונ האבען פערשטאנען אז ניט היינט־מארגען וועט מען זיי אויך אבבראבעווען, צו טראכטען ווי ארום זיי זאלען זיך ארויס־האפען פון דארט אונ, אז זיי האבען געזעהען אז די מלוכה האט עפיס קיין חשק ניט זיי ארויסצולאזען האבען זיי זיך פשוט ארויסגעגנב׳ט. דאס האט דעם פאפסט שטארק פערדראסען אונ ער האט זיך ענטשלאסען די יודען לחלוטין ארויסצוטרייבען פון די ערטער, וואו ער האט געהאט צו שאפען. אומזיסט האבען זיך ארויסגעשטעלט, טאקי פון די גייסטליכע, ארדענטליכע מענשען, וואס האבען ערקלאהרט פיוס׳ן, אז ער טאר ניט געהען געגען רצון פון די פריהריגע פאפסטע, וועלכע פלעגען בעשיצען די יודען אונ האבען זיי אריינגעלאזט אין זייער לאנד, ווען מען האט זיי געיאגט אונ געטריבען פון אללע זייטען: פיוס דער פינפטער איז געבליבען ביי זיין רשעות אונ האט אים יאהר 1569 ארויס־געגעבען א בעפעהל, אז פון אללע שטאדט, וואס געפינען זיך אונטער זיין מאכט, אויסער רום אונ אנקאנא, זאלען זיך די יודען ארויסקלויבען אין דריי חדשים, אונ יעדער יוד, וואס מען וועט איהם דארט דערנאך געפינען, וועט פערקויפט ווערען פאר א קנעכט. אודאי זענען דעמאלט געגוג יודען געבראכען געוואהרען פון ברויט אונ האבען זיך קוים געקאנט צושלעפען צו די נאהענטע שטאדט, ווי פעזארא, אורבאנא, פערארא, מאנטוא, אונ מאילאנד. די רייכסטע פון זיי זענען געוואהרען קבצנים, קיינער פון די קריסטען האט זיי ניט בעצאהלט זייערע חובות, אונ נאר איין ר׳ גדליה אבן יחיא פון ראווענא האט פערלאהרען צעהן טויזענד רענדליך. דעמאלט האט מען זיך אויך אומגעקוקט אז אין עטליכע ערטער פון פראנקרייך, וואו מען האט שוין מעהר פון צוויי הונדערט יאהר קיין יודען ניט געזעהען, האבען זיך בעזעצט יודען אונ זענען געוואהרען גרויסע עשירים; אזא עולה איז שווער געוועהן איבערצוטראגען אונ מען האט די יודען פון אוויניאן, קארפענטראס, ווענייסען אונ נאך אנדערע שטאדט, וואו די נוטהערציגע פאפסטע האבען זיי צוריק מיט יאהרען אריינגעלאזט, מיט חרפה אונ בושה ארויסגעטריבען.

גראסטענטהיילס האבען זיך די אומגליקליכע געלאזט קיין טירקיי, נאר זעהר ווייניג האבען זיך געקאנט אהין צושלאגען, ווייל אויפ׳ן וועג האבען זיך געפונען אזעלכע פרומע קריסטען, וואס האבען געהאלטען פאר א גרויסע מצוה

צוצונעהמען ביי זיי דאס לעצטע, און זיי זענען אויסגעגאנגען פאר הונגער און קאלט נאך עהדער זיי זענען צוגעקומען צו דער גרעניץ. א פינסטערע צייט איז דעמאלט געוועהן פאר די יודען אין אייראפא און ר׳ יוסף כהן האט אויף דער אלטער געהאט גענוג צרות צו בעשרייבען אין זיין ספר „עמק הבכא״, וואס איז טאקי געוועהן א טהאל פון געוויין, פון ביטערע טרערען, וואס יעדער יוד האט געמוזט פערגיסען, ווען ער האט מיט זיינע אייגענע אויגען גע־ זעהען דעם ביטערן סוף פון זיינע דערשלאגענע ברידער.

---

4 די יודען אין טירקיי און דון יוסף הנשיא.

(1566—1590 נאך קריסטוס געבורט).

דער יוד האט שוין אבער אין זיך אזא מין מעלה, אז וואס מעהר לייד מען טהוט איהם אן — בעקומט ער גאר מעהר חיות. צרות שטארקען איהם און מען מאג איהם דא אריינלעגען ניין איילען אין דער ערד — וואקסט ער ערגיץ אנדערש אויס גאר א שפאגעל נייער מענש, מיט פרישע כוחות, מיט א פרעהליך פנים, גלייך ווי ניט ער האט עס ביז אהער אזוי געליטען, אזוי פערשווארצט געווארען, וואס איין אנדערער אויף זיין ארט וואלט שוין לאנג דורך זיי פון דער וועלט געגאנגען. אזוי איז געשעהען מיט די יודען אויך אין די ביטערע יאהרען, ווען פיוס דער פינפטער האט אויף זיי אויסגעגאסען זיין גאנצען גיפטיגען כעס: פונקט דעמאלט, ווען אין די אייראפאישע לענדער האט שוין פון זיי קיין זכר ניט געזאלט בלייבען, האבען זיי אין טירקיי אויפגעהויבען דעם קאפ גאר אויף איין אנדער אופן, און איינעם פון די געהאסטע און געיאגטע מאר־ ראנען יוסף נשיא, אדער יאהאן מיקעז איז בעשערט געוועהן צו דער־ גרייכען אזא הויכע מדרגה, אז ניט נאר זיינע ברידער, נאר אללע איינוואהנער פונ׳ם לאנד האבען שטאלצירט מיט איהם און יעדער האט געהאט פאר איהם גרויס דרך ארץ, און די ארעמע יודען, וואס האבען א לאנגע צייט אומגעוואנגעלט אהן א ציעל און האבען געמוזט זיך בעהאלטען מיט זייער אמונה, האבען פער־ שטאנען ווי אזוי פלוצלונג צו ווערען מיוחסים. מיט זייער שארפען מוח האבען זיי דערגרייכט אז אללע מלוכות, וואס האבען געהאט געשאפטען מיט טירקיי, זאלען בעדארפען צו זיי אנקומען, און ווענעדיג, שפאניען, פראנקרייך און אפילו דער פאפסט אליין, האבען אללע געמוזט פאר זיי דרך ארץ האבען. עס קאן זיין אז אין הארצען האט מען זיך געטראכט, אז מען דארף דעם נגב

שניידט מען איהם פון דער תליה, נאר לעת עתה האט עס איד אזוי ווייט געבראכט, אז זיינע געכטיגע שונאים האבען געמוזט אנבויגען דעם קאפ און מאכען א פריינדליכע מינע דעם, וואס מען האט איהם ערשט ניט לאנג געוואלט אריינוואַרפען אין פייער.

אז דון יוסף נשיא איז אראבגעקומען קיין קאנסטאנטינאפאל האט ער מיט זיין הדרת פנים און מיט זיינע גרויסע מעלות באלד נושא חן געוועהן ביי יעדען אין די אויגען, און די רעקאמענדאציעס, וואס ער האט געבראכט פונ'ם פראנצאזישען הויף, האבען איהם תיכף געעפענט א וועג צו דער טירקישער מלוכה. דון יוסף נשיא האט נאר בעדארפט מען זאל איהם דאס ערשטע מאל אריינלאזען, דערנאך האט ער שוין געהאט אין זיך א פערבארגענעם כח יענעם צושלעפען צו זיך, און מען פלעגט מוזען ווערען מיט איהם נפש אחת. עס איז גאר קיין וואונדער ניט, וואס דער סולטאן סולימאן איז צו איהם צוגעקלעבט געווארען פון דער ערשטער מינוט, וואס ער האט איהם דערזעהען און האט באלד פערשטאנען, אז דא האט איהם גאט צוגעשיקט א געטריי'ען דיענער, וואס איז אים שטאנד דער מדינה גרויסע טובות צו טהון. אין א קורצער צייט האט דון יוסף נשיא געשפיעלט ביים סולטאן די גראסטע ראללע און אהן איהם האט ער קיין זאך ניט געטהון, ווייל ער איז געוועהן קלאהר אין אלדינג וואס עס געהט פארביי די איידאפאישע מלוכות. דערצו פלעגט ער שטאנדיג בעקומען פון די יודען די בעסטע ידיעות, און דאריבער האט ער געקאנט געבען א רעכטע עצה, ניט נאר ווי א מענש מיט א שכל הישר, נאר אויך ווי איינער וואס איז ניט בלינד אין דער לאגע פון זיין געגנער און קאן זיך שוין ניט לאזען אבנארען. אודאי איז שוין סולימאן אים שטאנד געוועהן זיך צו שפיעלען מיט די אייראַ־פאישע מלכים און אויספיהרען ביי זיי אלדינג — און דאס האט ער אלס געהאט צו פערדאנקען זיין יודישען יועץ. עס האט זיך אבער גראד אזוי געפיהרט, אז דון יוסף נשיא זאל ווערען נאך א גראסערער חשוב. צווישען סולימאן'ס קינדער איז ניט געוועהן קיין אחדות, איינער האט אויפ'ן אנדערן נאר געזוכט חסרונות, און דער פאטער האט מעהר ליעב געהאט דעם יונגערן זוהן, וואס האט מיט זיין גבורה מעהר געטויגט צו מלחמה. די הויפ־לייט האבען מן הסתם געקוקט אויפ'ן סולטאן און, אז ער האט געווארפען א אויגען־חן אויף דעם עלטערן פרינץ סעלים, האבען אללע איהם נאכגעטאנצט און קיינער האט ניט געוואלט רעדען וועגען סעלים'ן עפיס א גוט ווארט. דון יוסף נשיא האט אבער פער־שטאנען, אז עס איז גלייכער פאר'ן לאנד ווען עס וועט ווערען שלום צווישען

אלטען סולטאן און דעם יורש פון דער מלוכה, און זיינע עטליכע ווארמע ווארטער זענען געגון געוועהן, אז סולימאן זאל זיך לאזען איבערבעטען און זאל נאך שיקען סעלים'ן א טהייערע מתנה. פאר א שליח, וואס זאל איבערגעבען די מתנה, האט סולימאן אויסגעקליבען טאקי דעם רודף שלום אליין, און דעמאלט האט דון יוסף נשיא צוגעבונדען צו זיך דעם דאנקבארען פרינץ סעלים, וועלכער האט איהם צוגעזאגט, אז ער וועט עבית ניט פערגעסען די טובה וואס ער האט איהם געטהון. סעלים האט אויך געהאלטען ווארט און נאך עהדער די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו איהם האט זיך שוין דון יוסף גערעכענט צווישען די גראסטע שררות. דער סולטאן האט איהם אזוי ליעב געהאט אז ער האט איהם אוועקגעשענקט א גאנצע שטיק ערד אין פאלעסטינא, מיט דעם ערלויבניש, אז ער מאג פון טבריא מאכען א גרויסע שטאדט און דארט בעזעצען נאר יודען. אחוץ דעם האט איהם סעלים, באלד ווי ער האט איבערגענומען, אים יאהר 1566, די מלוכה געמאכט פאר הערצאג פון נאקסאס, און דון יוסף נשיא האט דערגרייכט אזא מדרגה, וואס עס איז נאר שווער געוועהן צו דענקען אפילו, אז א יוד זאל פלוצלונג בעקומען אזא מאכט. איין אנדערער, קאן זיין, וואלט זיך שוין בעגנינגט מיט דעם גרויסען כבוד און רייכקייט פון א הערצאג, וואס האט צו שאפען, ווי א זעלבסטשטאנדיגער בעל הבית, איבער זיין שטיק לאנד און וואלט שוין געוואלט בעסער זיך אפרוהען און געניעסען די פירות פון זיין מיה; דון יוסף נשיא האט אבער בעסער געוואלט ווייטער דיענען דער מלוכה. די ממשלה איבער זיין ערד האט ער איבערגעגעבען איינעם פון זיינע גוטע פריינד, קאראנעל, וואס איז ארויסגעקומען פון איין אלטער יודישער משפחה און נאך איינער פון זיינע עלטער־זיידעס, ר' אברהם שניאור, איז געצוואונגען געוועהן זיך צו טויפען, ווען מען האט די יודען ארויסגעטריבען פון שפאניען, און אליין איז דון יוסף געבליבען אין קאנסטאנטינאפאל, וואו ער איז געוועהן ביים סולטאן די רעכטע האנד. נאר וואס גראסער דון יוסף נשיא איז געווארען, מעהר שונאים האט ער בעקומען צווישען די געזאנדטע פון די איירופעאישע קאניגע, וואס האבען אהן זיין הסכמה קיין שום זאך ניט געקאנט פועל'ן ביי דער טירקישער מלוכה, און בעזאנדערס איז פראנקרייך באז געוועהן, ווייל ער האט געהאט די העזה שטארק צו מאהנען דעם חוב: וואס הײנריך דעם צווייטען האט זיך זעהר גיט געגלוסט צו בעצאהלען זיין שווינגער, און אז ער האט גע־וואלט טאקי זיין איין עקשן און האט געזאגט דעם אלטען תירוץ אז א יודען איז א מצוה צו בערויבען, האט דון יוסף נשיא געהייסען פערהאלטען עטליכע

פראנצאזישע שיפען און מען האט געמוזט בחרפה אבגעבען דאס געלד ביז
איין פרוטה. אודאי האט עס פערדראסען דעם פראנצאזישען געזאנדטען און
ער האט אנגעהויבען גראבען בסתר ער זאל פטר'ן דעם יודישען הערצאג.
צווישען יודען זאל מען זיך אויסגעהען אהן קנאה — איז עפים אויך ניט מאג־
ליך: דון יוסף נשיא האט געהאט א אינוועניגסטען שונא, טאקי פון זיינע
איינענע ברידער, דאס איז געוועהן דעם סולטאן'ס יודישער לייב־דאקטאר
דאוד און ער האט זיך אונטערגענומען צו צושטעלען דעם פראנצאזישען גע־
זאנדטען פערשיעדענע בריעף, וואס פון זיי קאן מען ארויסזעהען אז דון
יוסף נשיא איז א גוטער ברודער מיט שפאניען, מיט'ן פאפסט און מיט'ן הער־
צאג פון פלארענץ. מיט די דאזיגע בריעף האבען זיינע שונאים געהאפט
אויסצודרייען שווארץ אויף ווייס, אז ער איז פאלש דער טירקייא, נאר זיי
האבען אללע א גרויסען טעות געהאט. דון יוסף נשיא איז פריהר פון אללעמען
געוואהר געווארען און האט דערצעהלט דעם סולטאן וואס דא געהט פאר.
סעלים האט גוט געוואוסט אז דון יוסף נשיא איז איהם געטרייער פון אללע און
דאריבער האט ער געהייסען מען זאל דאוד'ן ארויסשיקען פון טירקייא, און
אויסער דעם האבען די רבנים דעם מוסר אריינגעלעגט אין חרם. דון יוסף נשיא
האט זיך געטהון זיינם, און חאטש פון אללע זייטען האט מען זיך ביי איהם
איינגעשמייכעלט מיט כבוד און רייכע מתנות, ווי, למשל, דער קייזער
פערדינאנד פון אסטערדייך, וועלכער האט אימיסטען געשיקט שליחים איהם
צו בעגריסען, ווען דאס טירקישע חיל איז אריין קיין אונגארן, האט ער זיך
פון דעסטוועגען ניט געלאזט פערבלענדען די אויגען און האט גוט אכטונג
געגעבען ער זאל פערגרעסערן די מאכט פון טירקייא ווי ווייט ער האט נאר
געקאנט. אזוי האט ער זיך, אים יאהר 1570, בענוצט דערמיט וואס די מלוכה
פון ווענעדיג איז געוועהן צו שוואך און איז אנגעפאללען אויף דעם אינזעל
ציפערן, וואו דאס טירקישע חיל האט בעלאגערט צוויי הויפט־שטאדט
ניקאזיא און פאמאגוסטא, צום אנהויב האט די מלוכה פון ווענעדיג
גערעכענט צו געהן מיט תקיפות, דעם הערצאג פון נאקסאס אויף צו להכעים
האט מען געוואלט אללע יודען ארויסטרייבען, און א חוץ דעם האט דער פאפסט
פיוס דער פינפטער אנגעהויבען טראכטען וועגען א נייעם קרייצצוג, נאר אז
מען האט געזעהען אז די טירקייא שרעקט זיך ניט איבער און וויל טאקי
ניט אבטרעטען, האט מען געמוזט איינבייגען דעם קאפ און אנקומען נאך
א מאל צו א יודען ער זאל זיך אריינלעגען אין שלום.

מען קאן זיך פארשטעלען ווי דאס בלוט האט געזאטען ביי די שונאי ישראל, ווען זיי האבען זיך געמוזט ווענדען מיט זייערע בקשות צום יודישען הערצאג, נאר זיי האבען קיין אנדער ברירה ניט געהאט. אז ניעדערלאנד האט זיך געוואלט בעפרייען פון שפאניען און פונ׳ם שלעכטען קעניג פיליפ דעם צוייטען, וועלכער האט דארט אויך איינגעפיהרט די אינקוויזיציאן, האט דער הערצאג וויליאם פון אראניען געשיקט א שליח מיוחד צו דון יוסף נשיא און האט איהם געבעטען ער זאל איהם געהען צו הילף. דער קייזער פון עסטערייך פערדינאנד האט איהם אויך ניט איין מאל געשריבען איינענהאנדיגע בריעף און האט איהם פערזיכערט, אז ער שאצט איהם זעהר. דאס איינענע האט אויך געטהון דער קעניג פון פאלען, זיגיזמונד אויגוסט, און אז ער האט נאך געוואלט ביי איהם עפעס פועל׳ן פלעגט ער איהם צוזאגען, אז ער וועט גוט בעהאנדלען די יודען, ווייל ער האט געוואוסט, אז דאס וועט זיין ביי דון יוסף נשיא די בעסטע מתנה.

מיט רעכט קאן מען זאגען, אז די טירקישע מלוכה האט זיך כמעט אין גאנצען געפיהרט דורך יודישע קעפ, ווייל אויסער דון יוסף נשיא, וואס דער סולטאן סעלים האט זיך שטענדיג געהאלטען נאר אין זיין דעה, האט דער ערשטער מיניסטער מחמד סאקלי, וואס איז דוקא ניט געוועזען קיין גוטער פריינד דעם יודישען הערצאג, געהאט געבען זיך אויך א יודען, וואס פלעגט איהם געבען אלע עצות און האט איהם קיין מאל ניט געראטהען שלעכטס, ווייל ער האט אויך, פונקט ווי דון יוסף נשיא, גוט געקאנט דעם צושטאנד פון די איירעפייאישע מלוכות, און ווי ווייט דער מענשליכער שכל טראגט האט ער ניט דערלאזט, אז די טירקייא זאל מאכען א פאלשען שריט. דאס איז געוועהן ר׳ שלמה בן נתן אשכנזי, וואס איז ארויסגעקומען פון די ווענעציאנישע יודען; ער האט אין זיינע יונגע יאהרען געמאכט גרויסע נסיעות און איז א צייט געוועהן לייב־דאקטאר ביים קעניג פון פאלען. אז ער האט זיך אויף דער עלטער בעזעצט אין קאנסטאנטינאפאל, האט ער זיך מעהר געפונען צווישען די רבנים, ווייל ער איז אויך געוועהן א גרויסער למדן און מען האט אויף איהם געקוקט ווי אויף א מורה הוראה. באלד איז אבער פון איהם געוואהר געווארען דער ערשטער מיניסטער און ער האט איהם צו זיך צוגענומען פאר א יועץ, אז דער פוילישער קעניג סיגיזמונד אויגוסט איז, אים יאהר 1572, געשטארבען אהן יורשים און עס האט זיך אנגעהויבען א רעש צווישען אלע מלכים פון איירעפא, ווייל יעדער האט געוואלט אז מען זאל פון

זיין מִשְׁפָּחָה אויסְקְלויבֶּען דֶעם נַייֶעם הֶערְשֶׁער פון פּוילִין, הָאט ר' שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי אַזוֹי גֶעפִּיהְרְט, אַז דִי גַאנְצֶע זַאךְ זָאל אַיינְשְׁטֶעהֶען בַּיי דֶער טִירְקַיי אִין דִי הָאנְד אונ, אַז דֶער גוֹרָל זָאל פַאלֶען אויפ'ן פְּרַאנְצֶעזִישֶׁען פְּרִינְץ הֶיינְרִיךְ פון אַנְזְשׁוּא, חָאטְשׁ עֶר הָאט גֶעהַאט גֶעגְנֶער פון אַלֶע זַייטֶען. דֶערְמִיט הָאט ר' שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי גֶעוִויזֶען אַז דִי טִירְקַיי הָאט אַ גְרויסֶען וֶוערְטְה אונ אַז זִי קָאן אויסְפִּיהְרֶען וָואס זִי וִויל. דִי מְלוּכָה הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען וָואס פַאר אַ כָּבוֹד עֶר הָאט אִיהר צוּגֶעשַׁארְט אונ הָאט שׁוֹין גֶעהַאט דָאס גְרֶעסְטֶען צוּטְרוֹיֶען צוּ אִיהם. אַוַדַאי אַז עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי מִלְחָמָה מִיט וֶוענֶעדִיג וֶועגֶען דֶעם אִינְזֶעל צִיפֶּערְן, אונ דִי וֶוענֶעצִיַאנֶער הָאבֶּען גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל מַאכֶען שָׁלוֹם, הָאט טִירְקַיי גֶעשִׁיקְט ר' שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי פַאר אַ שָׁלִיחַ קַיין וֶוענֶעדִיג אונ אִיז גֶעוֶועהן פֶערְזִיכֶערְט אַז אַלְדִינְג וָואס עֶר וֶועט אָבְּמַאכֶען וֶועט זַיין מִיט שֵׂכֶל אונ מִיט יֹשֶׁר. ווִי שְׁלֶעכְט מֶען הָאט דֶעמָאלְט אִין וֶוענֶעדִיג נִיט גֶעקוּקְט אויף יוּדֶען, הָאט מֶען גֶעמוּזְט דֶעם סוּלְטַאן'ס שָׁלִיחַ אויפְנֶעהמֶען מִיט גְרויס כָּבוֹד, אונ אַז ר' שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי הָאט אויסְגֶעפִּיהְרְט זַיין שְׁלִיחוּת אונ דִי תְּנָאִים פון שָׁלוֹם זֶענֶען שׁוֹין אוּנְטֶער־גֶעשְׁרִיבֶּען גֶעוָוארֶען פון בֵּיידֶע צְדָדִים, הָאט עֶר זִיךְ נִיט בֶּעגְנִיגְט מִיט דֶעם פְרַיינְדְשַׁאפְט וָואס מֶען הָאט אִיהם אַלַיין בֶּעוִויזֶען: עֶר הָאט גֶעוואוּסְט אַז מֶען וִויל דִי יוּדֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען פון וֶוענֶעדִיג אונ דַארִיבֶּער הָאט עֶר נִיט גֶערוּהט אונ הָאט אויךְ אָנְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם וֶוענֶעצִיַאנִישֶׁען גֶעזַאנְדְטֶען יַעֲקֹב סָארַאנְצָא עֶר זָאל אִיהם צוּ הֶעלְפֶען, בֵּיידֶע הָאבֶּען זֵיי גֶענֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען אַז אִין טִירְקַיי שְׁפִּילֶען דִי יוּדֶען אַ גְרויסֶע רָאלֶע אונ אַז פַאר אַזַא זַאךְ וֶועלֶען זֵיי נִיט שְׁווַייגֶען, אונ אַזוֹי אִיז אִיהם אויךְ גֶערָאטְהֶען צוּ מַאכֶען אַ אִינֶעוֶוענִיגְסְטֶען שָׁלוֹם צְווִישֶׁען דִי וֶוענֶעצִיַאנֶער אונ דִי יוּדֶען אונ מֶען הָאט אִיהם פון וֶוענֶעדִיג אַרוֹיס בֶּעגְלֵייט מִיט גְרויס שִׂמְחָה אונ כָּבוֹד.

יֶענֶע צַייט אִיז גֶעוֶועהן דִי גְלִיקְלִיכְסְטֶע פַאר דִי טִירְקִישֶׁע יוּדֶען. אוֹיסֶער אַזֶעלְכֶע צְווֵיי פֶעסְטֶע זַיילֶען, ווִי דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא אונ ר' שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי, וָואס אויף זֵיי הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען דֶער גַאנְצֶער בִּנְיָן פון דֶער מְלוּכָה, הָאבֶּען דִי יוּדִישֶׁע אַיינְוָואהנֶער זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט אַלֶערְלֵיי נוּצְלִיכֶע מְלָאכוֹת אונ מִסְחָרִים אונ דִי הַצְלָחָה הָאט זֵיי אַזוֹי גֶעדִיעִנְט אַז זֵיי זֶענֶען גֶעוָוארֶען גְרויסֶע עֲשִׁירִים אונ הָאבֶּען מִיט זֵייעֶר רַייכְקַייט בֶּעלֶעבְּט דִי מְדִינָה: זֵיי הָאבֶּען זֵייעֶרֶע אוֹצָרוֹת נִיט בֶּעהַאלְטֶען אִין דֶער עֶרְד, זֵיי הָאבֶּען בֶּענוּצְט דָאס גֶעלְד צוּ פֶער־גְרֶעסֶערְן דִי גֶעשֶׁעפְטֶען אונ בֶּעזָאנְדֶערְס דֶעם הַאנְדֶעל אויף דִי שִׁיפֶען אונ אַסַךְ מֶענְשֶׁען הָאבֶּען גֶעקָאנְט לֶעבֶּען דוּרךְ זֵיי אונ הָאבֶּען פַּרְנָסָה בְּכָבוֹד אונ בְּרַחֲבָה.

אַז דֶעם יוּדֶען אִיז גוּט אוֹיפְ'ן הַארְצֶען הָאט עֶר אִין זִינֶען אוֹיךְ עֶדְלֶערֶע זַאכֶען, אוּנ דַארִיבֶּער אִיז קֵיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס עֶס הָאבֶּען זִיךְ דֶעמָאלְט צְווִישֶׁען זַיי אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אוֹיךְ עֶטְלִיכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע, ווִי אִבֶּן יַחְיָא, חָאם אִיז גֶעוֶועהְן אַ שֶׁאנֶער דַרְשָׁן, אוּנ פְּלַבְיָא יַאקָאבָּא דֶע עֶוָוארָא, אֵיינֶער פוּן דִי מַאַ־רַאנֶען וָואס אִיז גֶעוֶועהְן אַ בֶּערִיהְמְטֶער שְׁפְּרַאכֶען־קֶענֶער אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם דָאקְטָאר אַמַאטוּס לוּזִיטַאנוּס, וֶוען עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אִין סַאלוֹנִיקִי, אַ מַצֵּבָה אוֹיף לַאטֵיינִישׁ. ווִי עֶס שַׁיינְט, הָאט דֶער גְלֶאנְצֶענְדֶער צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי יוּדֶען דֶערְוֶועקְט בַּיי זַיי גֶעדַאנְקֶען פוּן זֶעלְבְּסְשְׁטֶאנְדִינְקַייט, אוּן דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא הָאט זִיךְ שׁוֹין לַאנְג אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען מִיט דִי מַחֲשָׁבוֹת אוּנ הָאט גֶעוָואלְט וֶוערֶען אַ מוֹשֵׁל אִיבֶּער אַ בֶּעזוּנְדֶער שְׁטִיקֶעל עֶרְד. גָאר צוּם אָנְהוֹיב הָאט עֶר זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט טָאמֶער וֶועט אִיהם וֶוענֶעדִיג אָבְּטְרֶעטֶען אֵיינֶע פוּן אִיהרֶע אִינְזֶעלְן אוּן עֶר וֶועט דָארְט קֶאנֶען בֶּעזֶעצֶען נָאר יוּדֶען אוּנ דָארְט מַאכֶען אַ קְלֵיינֶע מְלוּכָה. וֶוענֶעדִיג אִיז מִן הַסְּתָם דַארוֹיף נִיט בֶּעשְׁטַאנֶען אוּן אַז עֶר אִיז דֶערְנָאךְ גֶעוָוארֶען דֶער חָשׁוּב בַּיים סוּלְטַאן סוּלֵיימַאן אוּנ עֶר הָאט אִיהם אַוֶועקְגֶעשֶׁענְקְט דִי אַלְטֶע שְׁטָאדְט טְבַרְיָה אוּן נָאךְ זִיבֶּען דֶארְפֶאר, הָאט עֶר זִיךְ גֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס חֵשֶׁק אוֹיסְ־צוּבּוֹיעֶן הַייזֶער, אַיינְפִיהרֶען פַאבְּרִיקֶען אוּנ בֶּעלֶעבֶּען דִי ווִיסְטֶע אָרְטֶער, נָאר דֶער גֶעדַאנְק פוּן אַ יוּדִישֶׁער מְלוּכָה אִיז בַּיי אִיהם אָבְּגֶעקִיהלְט גֶעוָוארֶען. אִיהם הָאט זִיךְ מֶעהר גֶעגְלוּסְט וֶוערֶען קֶענִיג פוּן צִיפֶּערְן, וַוייל דִי דָאזִיגֶע קְרוֹין הָאט אִיהם סֶעלִים צוּגֶעזָאגְט אִיבֶּערְצוּגֶעבֶּען מִיט זַיינֶע אֵייגֶענֶע הֶאנְד, נָאר דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער מַחֲמֶד סָאקָאלִי הָאט אַלֶּע מִיטֶעל אָנְגֶעוֶוענְדֶעט אַז דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא זָאל שׁוֹין הֶאבֶּער נִיט שְׁטַייגֶען אוּנ פוּן אַלֶּע הָאפְנוּנְגֶען הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט אַ חָלוֹם.

דִי קַבָּלָה, וָואס הָאט זִיךְ דֶערְוַוייל אַיינְגֶעוָוארְצֶעלְט אִין פַּאלֶעסְטִינַא הָאט נִיט דֶערְלָאזְט אַז דָאס לֶערְנֶען פוּן תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד זָאל בְּלִיהֶען, ווִי עֶס וָואלְט גֶעקֶאנְט זַיין בַּיי אַזַא גְלִיקְלִיכֶער לַאגֶע פוּן דִי טִירְקִישֶׁע יוּדֶען. דֶער אֵיינְצִיגֶער פוּן דִי יוּדִישֶׁע לוֹמְדִים, וָואס הָאט דֶעמָאלְט גֶעשְׁפִּיעלְט אַ רָאלֶע, אִיז גֶעוֶועהְן ר' יוֹסֵף קַארוֹ, דֶער רַב פוּן צְפַת. עֶר הָאט גֶעמֵיינְט אַז מִיט זַיין שֻׁלְחָן עָרוּךְ, אוֹיף וֶועלְכֶען עֶר הָאט פֶערְבְּרַאכְט כִּמְעַט דָאס גַאנְצֶע לֶעבֶּען, וֶועט עֶר הָאבֶּען אַ גֶעדֶעקְטֶען טִישׁ פַאר זַיין גַאנְץ פָאלְק; צוּם סוֹף אִיז בַּאלְד גֶעקוּמֶען ר' משֶׁה אִיסֶרְלִישׁ (רַמָ"א), דֶער רַב פוּן קְרַאקוֹיא, וָואס אִיז נָאךְ אֵייגֶענְטְלִיךְ גֶעוֶועהְן נָאר אַ יוּנְגֶער מַאנְן, אוּנ הָאט זִיךְ נִיט גֶעשֶׁאמְט אַרוֹיסְ־צוּגֶעבֶּען זַיין מַפָּה אוּן וַוייזֶען דֶעם עוֹלָם, אַז ר' יוֹסֵף קַארוֹס טִישׁ פֶעהלְט

אַ טִישְׁטוּךְ. דָאס הָאט עֶר גֶעטְהוּן דֶערְפַאר, וָואס ר׳ יוֹסֵף קָארוֹ הָאט אִין גַאנְצֶען פֶערְבּוֹיגֶען דִי דֵעוֹת פוּן דִי דַייטְשֶׁע אוּנ דִי פָּאלְנִישֶׁע רַבָּנִים; אַוַדַאי הָאט אִיהם ר׳ משֶׁה אִיסֶרְלִיש גֶעוִויזֶען אַז דִי גַאנְצֶע תּוֹרָה לִיעגְט נִיט אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ אַז בַּיי זֵיי וֵוייסְט מֶען אוֹיךְ אַ דִין.

אִיבְּרִיגֶענְס, זֶענֶען אַללֶע רַבָּנִים פוּן יֶענֶער צַייט גֶעוֶועהן, וִוי מֶען זָאגְט, פוּן אֵיין גֶעוַואנְד גֶעשְׁנִיטֶען: אוֹיסֶער דֶעם תַּלְמוּד מִיט זַיינֶע מְפָרְשִׁים הָאט בַּיי זֵיי קֵיין שׁוּם זַאךְ נִיט גֶעהַאט קֵיין וֶוערְטְה אוּנ אַנְדֶערֶע ווִיסֶענְשַׁאפְטֶען זֶענֶען נָאךְ, פֶערְקֶעהְרְט, בַּיי זֵיי אָבְּגֶעפְרֶעגְט גֶעוֶועהן, אוּנ וִוי בַּאלְד זֵיי הָאבֶּען נָאר בֶּעמֶערְקְט אַ בַּר שֵׂכֶל, וָואס זַיין מוֹחַ טְרָאגְט אִיהם אַוֶועק אַ בִּיסֶעלֶע וַוייטֶער פוּנ׳ם בֵּית הַמִּדְרָשׁ, הָאבֶּען זֵיי אִיהם שׁוֹין גֶעהַאלְטֶען פַאר אֵיין אֶפִּיקוֹרוֹס אוּנ הָאבֶּען אִיהם פָּשׁוּט גֶעוָואלְט עוֹקֵר מִן הַשּׁוֹרֶשׁ זַיין. דָאס בֶּעוַוייזְט אוּנְז דָאס בִּיטֶערֶע לֶעבֶּען פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען ר׳ עֲזַרְיָה בֶּן משֶׁה דִי־רָאסִי, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי לִיכְטִיגְסְטֶע קֶאפּ אִין דֶעם זֶעכְצֶעהנְטֶען יַאהרהוּנְדֶערְט אוּנ וָואס וָואלְט גֶעקָאנְט גֶעוִויס גָאר אִין גַאנְצֶען פֶערְבֶּעסֶערְן דֶעם אִינְוֶוענִיגְסְטֶען מַעֲמָד פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער, וֶוען דִי רַבָּנִים וֶוערֶען אִיהם נִיט קֵיין שׂוֹנְאִים פַאר זַיין לִיעבְּשַׁאפְט צוּם אֶמֶת אוּנ שְׁנַיידֶען אִיהם נִיט אָב דִי פְלִיעגֶעל. ר׳ עֲזַרְיָה דִי־רָאסִי אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן אַ אַלְטֶער אִיטַאלְיֶענִישֶׁער פַאמִילְיֶע אוּנ אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין מַאנְטוּאַ אִים יָאהר 1514. אוֹיסֶער גְּמָרָא, הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט פֶערְשִׁיעדֶענֶע לְשׁוֹנוֹת אוּנ אוֹיךְ מֶעדִיצִין אוּנ אִיז פוּן קִינְדְהַייט אָן גֶעוֶועהן אַזַא מַתְמִיד אַז דֶעם גוּף הָאט עֶר גָאר אִין זִין נִיט גֶעהַאט, עֶר הָאט אוֹיסְגֶעזֶעהֶען קְרַאנְק אוּנ מָאגֶער, וִוי מֶען זָאגְט, הוֹיט אוּנ בֵּיינֶער, הָאט גֶע־וָואהנְט אִין בּוֹלוֹנְיָא אוּנ אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ דָארְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי רְדִיפוֹת, אִין דֶער צַייט פוּן דֶעם פִּיוּס דֶעם פִינְפְטֶען, אִיז עֶר אַרִיבֶּער קֵיין פֶערַארַא, וואוּ מֶען הָאט אִיהם זֶעהר גֶעשֶׁעצְט פַאר זַיין גְרוֹיס גֶעלֶערְנְטְקֵייט אוּנ גוּטְהֶארְצִיגְקֵייט. דִי אַלְטֶע גְרִיכִישֶׁע אוּנ לַאטַיינִישֶׁע בִּיכֶער הָאבֶּען אִיהם זֶעהר אִינְטֶערֶעסִירְט אוּנ זַיין עֶרְשְׁט סֵפֶר וָואס עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אִיז גֶעוֶועהן אֵיין אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן „אַרִיסְטֶעאָס בְּרִיעף צוּ זַיין בְּרוּדֶער פְּהִי־לָאקְרַאטֶעס“. דִי אִיבֶּערְזֶעצוּנְג הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען דוּרְךְ אַ צוּפַאל. אִים יַאהר 1570 אִיז גְרָאד אִין פֶערַארַא גֶעוֶועהן אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער עֶרְדְצִיטֶערְנִישׁ, וָואס הָאט אַ תֵּל גֶעמַאכְט כִּמְעַט פוּן דֶער גַאנְצֶער שְׁטָאדְט אוּנ אַללֶע אַיינְוָואהנֶער הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַרוֹיס אוֹיפְ׳ן פֶעלְד. ר׳ עֲזַרְיָה אִיז מִן הַסְּתָם אוֹיךְ גֶעבְּלִיבֶּען אָהן אַ דִירָה אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אוּנְטֶער דֶער שְׁטָאדְט

הָאט עֶר בֶּעמֶערְקְט ווִי אַ קְרִיסְט זִיצְט אִיבֶּער אַ גְרִיכִישׁ בּוּךְ אוּנ לֵייעֶנְט עֶס מִיט גְרוֹיס חֵשֶׁק. ווִי עֶרְשְׁטוֹינְט אִיז עֶר אָבֶּער גֶעוָוארֶען אַז עֶר הָאט זִיךְ אִיבֶּערְצֵייגְט אַז דָאס אִיז גֶעוֶועהן „אַרִיסְטֶעאָס בְּרִיעף״, אֵיינְס פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע זַאכֶען, וֶועלְכֶע דִי יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהרְטֶע הָאבֶּען אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף גְרִיכִישׁ אִין דֶער צַייט פוּנ׳ם בַּית שֵׁנִי, אוּנ ווִי גְרוֹיס אִיז זַיין וֶועטִהִיג גֶעוֶועהן וֶוען עֶר הָאט זִיךְ דֶערְמַאנְט אַז קְרִיסְטֶען זוּכֶען זִיךְ טְרֶאסְט אִין יוּדִישֶׁע סְפָרִים אוּנ דִי יוּדֶען אַלֵיין ווִייסֶען נִיט אֲפִילוּ פוּן זֵיי. עֶר הָאט בַּאלְד גֶענוּמֶען אוֹיף זִיךְ דָאס בּוּךְ צוּ אִיבֶּערְזֶעצֶען אוֹיף הֶעבְּרֶעאִישׁ אוּנ דֶערְבַּיי הָאט עֶר זִיךְ טַאקִי גֶעחַאפְּט שְׁרַייבֶּען זַיין גְרוֹיס סֵפֶר „מְאוֹר עֵינַיִם״, וֶועלְכֶעס אִיז פֶערְטִיג גֶעוָוארֶען אִים יָאהר 1575 אוּנ הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶען רַעשׁ צְווִישֶׁען דִי רַבָּנִים. אַז דֶער „מְאוֹר עֵינַיִם״ אִיז אָנְגֶעקוּמֶען קַיין צְפַת צוּ דִי פַייֶערִיגֶע מְקוּבָּלִים, הָאבֶּען זֵיי גֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד אַז עֶס אִיז אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען אַ נַייֶער אֶפִּיקוֹרוֹס אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי רַבָּנִים ר׳ אֱלִישָׁע גַלִיקוֹ הָאט שׁוֹין גֶעוָואלְט צוּנוֹיפְרוּפֶען אַ בֵּית דִין מֶען זָאל אִיהם מַחְרִים זַיין, נָאר ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ׳ס טוֹיט הָאט אִיבֶּערְגֶעשְׁלָאגֶען. דֶער רַעשׁ פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִיז אָנְגֶעקוּמֶען אוֹיךְ קַיין אִיטַאלְיֶען, נָאר דִי רַבָּנִים פוּן מַאנְטוּאַ הָאבֶּען פָארְט דֶערְךְ אֶרֶץ גֶעהַאט פַאר׳ן גְרוֹיסֶען יוּדִישֶׁען דֶענְקֶער אוּנ הָאבֶּען נָאר גֶעהֵייסֶען אַז יוּנְגֶע לַייט, וָואס זֶענֶען נָאךְ נִיט אַלְט קַיין פִינְף אוּנ צְווַאנְצִיג יָאהר, זָאלֶען נִיט הַאלְטֶען ר׳ עֲזַרְיָה׳ס סְפָרִים. אַזוֹי הָאט מֶען ר׳ עֲזַרְיָה׳ן פֶערְשְׁטֶעלְט דֶעם וֶועג צוּם פָאלְק, אַזוֹי הָאט מֶען אִיהם אָבְּגֶערִיסֶען פוּן דֶעם אֵיינְצִיגֶען צִיעל, צוּ וֶועלְכֶען עֶר הָאט זִיךְ גֶעצוֹיגֶען אִין זַיין גַאנְץ עֶלֶענְד בִּיטֶער לֶעבֶּען!

אִין דֶער צַייט הָאט זִיךְ דִי קַבָּלָה זֶעהר גֶעשְׁטַארְקְט אוּנ פוּן דֶעם לִמּוּד וָואס אִיז מִיט דְרַיי הוּנְדֶערְט יָאהר צוּרִיק אִין שְׁפַּאנְיֶען אֵיינְגֶענְטְלִיךְ נָאר גֶעוֶועזֶען אֵיין אַרְט פִילָאזָאפִישֶׁער לִמּוּד אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען קַבָּלָה עִיּוּנִית, הָאט זִיךְ אִיצְט אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אִין אַ פְּרַאקְטִישֶׁען לִמּוּד. דָאס הֵייסְט: אַזַא מִין חָכְמָה וָואס מֶען קָאנְן שׁוֹין פוּן אִיהר פְּרַאקְטִישֶׁע נוּטְצֶען הָאבֶּען ווִי לְמָשָׁל: בֶּעווַייזֶען מוֹפְתִים, הֵיילֶען קְרַאנְקֶע, בֶּעשְׁוֶוערְן שֵׁדִים אוּנ רוּחוֹת, אִין וָואס מֶען הָאט צוּ יֶענֶער צַייט שְׁטַארְק אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ גְלוֹיבֶּען, אוּנ עֶס אִיז אַרוֹיס דֶערְפוּן דִי „קַבָּלָה מַעֲשִׂית״.

דִי הוֹיפְּט־פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער פְּרַאקְטִישֶׁער קַבָּלָה זֶענֶען גֶעוֶועהן ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא, וָואס הָאט טַאקִי דִי זַאךְ גֶעמֵיינְט עֶרְנְסְט, אוּנ זַיין תַּלְמִיד ר׳ חַיִּים ווִיטַאל, ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא הַלֵוִי (אר״י), וָואס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן

אַ דײַיטשֶׁער מִשְׁפָּחָה, אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין יְרוּשָׁלַיִם אִים יָאהר 1534 אוּנ אַזוֹי וְוי עֶר אִיז פְּרִיה גֶעבְּלִיבֶּען אַ יָתוֹם, הָאט מֶען אִיהם אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט קַיין מִצְרַיִם צוּ זַיינֶעם אַ רַייכֶען פֶּעטֶער, ר׳ מָרְדְּכַי פְּרַאנְצִיז. דָארְט הָאט עֶר זִיךְ פוּן דִי קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען גֶענוּמֶען צוּ דֶער קַבָּלָה אוּנ אַז עֶר אִיז עֶלְטֶער גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם חֲתוּנָה גֶעמַאכְט, הָאט עֶר אַ לַאנְגֶע צַייט גֶע־לֶעבְּט אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט פוּן דֶעם וַוייבּ, אַ הֵיים פְלֶעגְט עֶר קוּמֶען נָאר פוּן אֵיין שַׁבָּת צוּם אַנְדֶערְן, רֶעדֶען הָאט עֶר מִיט קֵיינֶעם נִיט גֶעוָואלְט אוּנ דִי עֶטְלִיכֶע וָוארְטֶער וָואס עֶר הָאט שׁוֹין גֶעמוּזְט אוֹיסְרֶעדֶען הָאט עֶר גֶעזָאגְט אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ. אַלְלֶע זַיינֶע כּוֹחוֹת הָאט עֶר אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין „זֹהַר״ אוּן בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאט זִיךְ אִין אִיהם דֶער כֹּחַ הַדִמְיוֹן אַזוֹי צוּשְׁפִּיעלְט אַז אִיהם הָאט זִיךְ טַאקִי בְּאֶמֶת אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז אֵלִיָהוּ הַנָבִיא אוּנ ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאִי קוּמֶען צוּ אִיהם אוּנ מַאכֶען אִיהם בֶּעקַאנְט מִיט דִי פֶערְבָּארְגֶענֶע סוֹדוֹת פוּן דֶער וואוּנְדֶערְלִיכֶער בֶּעהַאלְטֶענֶער קַבָּלָה־וֶועלְט, וָואס נִיט יֶעדֶער קָאן הָאבֶּען דִי זְכִיָה אַהִין אַ קוּק צוּ טְהוּן. צְווִישֶׁען דִי דָאזִיגֶע סוֹדוֹת אִיז ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז עֶר אַלֵיין הָאט אִין זִיךְ דִי נְשָׁמָה פוּן מָשִׁיחַ בֶּן יוֹסֵף אוּנ אַז נָאר גִיךְ מוּז זִיךְ שׁוֹין אָנְהוֹיבֶּען דִי גְלִיקְלִיכֶע צַייט פוּן דֶער גְאוּלָה. אַוַדַאי הָאט עֶס אִיהם גֶעצוֹיגֶען קַיין צְפַת, וואוּ דִי רֶעכְטֶע מְקוּבָּלִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען, אוּנ אַז עֶר אִיז אַהִין גֶעקוּמֶען הָאט מֶען שׁוֹן גֶעוואוּסְט פוּן אִיהם אַז עֶר אִיז אַ בַּעַל מוֹפֵת אוּנ עֶר הָאט בֶּעקוּמֶען אַ סַך תַּלְמִידִים וָואס הָאבֶּען אִיהם פֶערְגְרֶעסֶערְט. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט בַּיי אִיהם נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועזֶען ר׳ חַיִים וִויטַל, וָואס אִיז גְרָאד אִין יֶענֶער צַייט גֶעקוּמֶען מִיטְ׳ן פָאטֶער קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל פוּן אִיטַאלְיֶען. מִיט אִיהם צוּזַאמֶען פְלֶעגְט ר׳ יִצְחָק אוּמְגֶעהן אוֹיף קְבָרִים אוּנ הָאט אִיהם פֶערְזִיכֶערְט אַז עֶר זֶעהט וְוי דִי נְשָׁמוֹת פְלִיהֶען אַרוּם אוּנ עֶר הֶערְט זֵייעֶרֶע תַּחֲנוּנִים וֶועגֶען אַ תִּקוּן. ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען נָאר יוּנְג, עֶר אִיז אִין גַאנְצֶען אַלְט גֶעוֶועהן אַכְט אוּנ דְרַייסִיג יָאהר, אוּנ דֶער אוּמְצַייטִיגֶער טוֹיט הָאט גֶעפִיהְרְט דֶערְצוּ מֶען זָאל נָאךְ הֵיילִיגֶער מַאכֶען אוּנ גְרֶעסֶער מַאכֶען זַיין נָאהמֶען. ר׳ חַיִים וִויטַל הָאט דֶערְצֶעהלְט אַז פַאר׳ן טוֹיט הָאט אִיהם ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא אָנְגֶעזָאגְט עֶר זָאל פֶערְנֶעהמֶען זַיין שְׁטֶעלֶע אוּנ הָאט אִיהם מְגַלֶה גֶעוֶועהן אַז זַיין נְשָׁמָה הָאט אִין זִיךְ אוֹיךְ אַ פוּנְק פוּן מָשִׁיחַ׳ן. אַזוֹי אִיז ר׳ חַיִים וִויטַל גֶעבְּלִיבֶּען דֶער בַּעַל מוֹפֵת אוֹיף ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא׳ס אָרְט אוּנ זַיינֶע אַנְדֶערֶע תַּלְמִידִים הָאבֶּען זִיךְ פֶערְשְׁפְּרֵייט אִין אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער אוּנ ר׳ יִשְׂרָאֵל שַׂרוּק הָאט זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי קַבָּלָה אִין אִיטַאלְיֶען אוּנ אַמְשְׁטֶערְדַם.

דער יודישער הערצאָג האָט געשיצט אַללע זיינע בּרידער ווי אַ אייזערנע וואַנד; דערפאַר האָבּען די מקוּבּלים געטהון וואָס זיי האָבּען נאָר געוואָלט און האָבּען נאָר פערגעסען אַז סך הכּל זיצען די יודען אויף אַ פרעמדע פּוּהר און אַז ווען זיי וועלען מוזען בּיים ערשטען שלעכטען ווינטעל האַפּען דאָס פּאַקעל אויף די פּלייצעס און לויפען וועלען זיי פּאַלען אונטער דער נייער משׂא, וואָס מען האָט אויף זיי אַרויפגעלעגט. דון יוסף נשׂיא'ס גליק איז טאַקי ניט געוועהן עבּיג. סעלים איז געשטאָרבּען אים יאָהר 1574 און בּיים נייעם סולטאַן מוּראַד דעם דריטען איז ער שוין ניט געוועהן אַזאַ חשוב, זיינע געגנער, ווי מחמד סאָקאָלי און ר' שלמה אַשכּנזי, האָבּען מעהר ניט דערלאָזט ער זאָל אין הויף שפּיעלען די איינענע ראָללע וואָס פריהער, און ער האָט אין גאַנצען גע־לעבּט נאָך פינף יאָהר, נאָך זיין טויט, האָט מוּראַד, וואָס איז איבּערהויפּט ניט געוועהן קיין נקי כּפּים, געלעגט איין אויג אויף זיין גאַנץ עשירות און האָט געהייסען מען זאָל זיין פערמעגען צונעהמען און קלאָמערשט צאָהלען חובות. מיט גרוֹיס מיה האָט די אלמנה, די הערצאָגין ריינאַ נשׂיא, מציל געוועהן ניינציג טויזענד רענדליך אַחוּץ נחלאות וואָס זענען איהר געבּליבּען. זי האָט זיך אויך אָבּגעגעבּען מיט צרכי רבּים און האָט בּיי זיך אין פּאַלאַץ געמאַכט אַ יודישע דרוק, וואָס האָט עקסיסטירט ניינצעהן יאָהר, נאָר קיין וויכטיגע ספרים זענען דאָרט ניט אָבּגעדרוּקט געוואָרען, ווייל דער משגיח דאָרויף, ר' יוסף אַשקלוני, איז ניט געוועהן קיין גרויסער בּריה און האָט ניט פערשטאַנען וועלכע בּיכער זענען מעהר נאָטהיג פאַר'ן פאָלק.

נאָך דון יוסף נשׂיא'ס טויט, איז ר' שלמה אַשכּנזי געבּליבּען דער איינ־ציגער יוּד וואָס האָט זיך געקאָנט רעכנען פאַר אַקרוב למלכות, נאָר דערנרייכען דון יוסף'ס הויכע מדרגה איז איהם ניט מעגליך געוועהן. עס האָט איהם אפילו דערצו די השׂגה ניט געטראָגען, ווייל ער איז געוועהן אַ גרויסער ענו, ער האָט זיך פיינד געהאַט אַרויסצושטעלען און פון איבּריגען כּבוד האָט ער זיך אַלליין מתרחק געוועהן. אַז מען האָט בּעדאַרפט מאַכען אַ שלום צווישען שפּאַניען און טירקיי און עס איז שווער געוועהן אויסצוגלייכען בּיידע צדדים, ווייל איטליכער האָט זיך געהאַלטען פאַר אַ גרעסערען מיוחס, האָט ר' שלמה אַשכּנזי אָבּגעזוכט אַ מיטעל און האָט זיי אויסגעגלייכט. דעסטנלייכען האָט ער שטאַנדיג אַכטונג געגעבּען אַז דער שלום צווישען טירקיי און וועניעדיג זאָל בּלייבּען פעסט און דערפאַר איז איהם די וועניעציאַנישע מלוכה זעהר דאַנקבּאַר געוועהן און האָט געלאָזט זיינע צוויי זאָהנע ערציהען אין וועניעדיג אויף איהר רעכנונג.

שְׁפֶּעטֶער הָאבֶּען זִיךְ אִין טִירְקַיי אוֹיךְ עֶטְלִיכֶע יוּדִישֶׁע פְרוֹיעֶן אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט, בֶּעזָאנְדֶערְס דֶערְמִיט וָואס זַיי הָאבֶּען גֶעלֶערְנְט מֶעדִיצִין אוּנ הָאבֶּען מִיט גְרוֹיס הַצְלָחָה גֶעהֵיילְט קְרַאנְקְהַייטֶען. אֶ סְ תֵּ ר קִ י עֶ רָ א, דִי אַלְמָנָה פוּן ר׳ אֵ לִ יָּ הוּ חָ נְ דַ לִ י, אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶע חֲשׁוּבָה בַּיים סוּלְטַאן מוּרַאד׳ס פְרוֹי בַּ א פַּ א אוּנ וֶוער עֶס הָאט גֶעזוּכְט עֶפִּיס אַ שְׁטֶעלֶע אָדֶער אַזוֹי בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען צוּ דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה, הָאט גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ אִיהר. זִי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן זֶעהר רַייךְ אוּנ פְלֶעגְט טְהֵיילֶען פִיעל צְדָקָה אוּנ אוּנְטֶערְהֶעלְפֶען רַבָּנִים אוּנ לוֹמְדִים. אוֹיף אִיהר רֶעכְנוּנְג הָאט זִי גֶעהֵייסֶען דְרוּקֶען דִי כְּתָבִים פוּן ר׳ אַ בְ רָ הָ ם זַ כּ וּ תָ א אוּנ הָאט אִיהר עֲשִׁירוּת בֶּענוּצְט נָאר אוֹיף גוּטֶס צוּ טְהוּן מֶענְשֶׁען. זִי הָאט אָבֶּער גֶעהַאט אַסַךְ שׂוֹנְאִים אוּנ פְּלוּצְלוּנְג הָאט מֶען זִי מִיט אִיהרֶע קִינְדֶער גֶעפוּנֶען דֶערְ׳הַרְגֶ׳ט. אִין דֶער צַייט פוּנ׳ם סוּלְטַאן אַ חְ מֶ ד דֶעם עֶ רְ שְׁ טֶ עֶ ן אִיז גֶעשְׁטַאנֶען זֶעהר נָאהֶענְט צוּ דֶער מְלוּכָה ר׳ שְׁ לֹ מֹ ה אַ שְׁ כְּ נַ זִ י׳ס אַ לְ מָ נָ ה, וָואס הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעהֵיילְט פוּן פָּאקֶען, וֶוען אַלֶע דָאקְטוֹירִים הָאבֶּען אִיהם שׁוֹין מְיָאֵשׁ גֶעוֶועהן. בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאט זִיךְ אָבֶּער אִין טִירְקַיי אוֹיסְגֶעלָאזְט דִי יוּדִישֶׁע חֲשׁוּבִים, מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי יוּדֶען צוּ אוּנְטֶערְדְרִיקֶען, דִי הַצְלָחָה הָאט זִיךְ פוּן זַיי אָבְּגֶעטְהוּן אוּנ אִיז אַרִיבֶּערְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען גַאנְץ וַוייט: דָאס יוּדִישֶׁע מַזָל הָאט וַוייטֶער דֶערְוִויזֶען דִי אַלְטֶע קוּנְץ אוּנ וֶוען דִי יוּדֶען אִיז פִינְסְטֶער גֶעוָוארֶען אִין טִירְקַיי אִיז זַיי לִיכְטִיג גֶעוָוארֶען אִין אַיין אַנְדֶער וִוינְקֶעל — אִין פּ וֹ לִ י ן.

---

5 דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין פּוֹלִין אוּנ אִיטַאלְיֶען.

(1560—1600 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

אִים זֶעכְצֶעהְנְטֶען יָאהרְהוּנְדֶערְט אִיז פּוֹלִין צוּזַאמֶען מִיט לִ י טָ א, וואו עֶס הָאבֶּען גֶעהֶערְשְׁט קַ א זִ י מִ י ר דֶ ע ם פִ י ע רְ טֶ ע נְ ס זִיהן, גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיס קֶענִיגְרַייךְ אוּנ אִיז נָאךְ גְרֶעסֶער גֶעוֶועהן מִיט דֶעם גַייסְט פוּן סַבְלָנוּת, וָואס הָאט אַהִין צוּגֶעצוֹיגֶען אַלֶע גֶעיָאגְטֶע אוּנ גֶעשְׁלָאגֶענֶע, וֶועלְכֶע פְלֶעגֶען דָארְט בֶּעקוּמֶען אַ מָקוֹם מְנוּחָה. אַז מֶען הָאט דִי יוּדֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן בֶּעהְמֶען הָאט מֶען זַיי אִין פּוֹלִין זֶעהר פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען, מֶען הָאט דָארְט פֶערְשְׁטַאנֶען זַייעֶר וֶוערְטָה אוּנ דִי פְּרִיצִים הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אָנְגֶעשְׁלָאגֶען אוּנ צוּגֶערֶעדְט

מעהר יודען זיי זאלען זיך בעזעצען אין זייערע שטאדט אונ דארפער. מען האט זיך ניט וויסענדיג געמאכט אפילו ווען מען איז געוואהר געווארען אז געטויפטע יודען קומען קיין פולין אונ געהמען דארט צוריק אן זייער אלטע אמונה. די פוילישע מלוכה האט אזוי ווייט געהאלטען פון יודען אז ווען דער קעניג זיגיזמונד אויגוסט דער ערשטער האט זיך בעדארפט אויסגלייכען מיט'ן רוססישען מושל יאהאן דעם פיערטען (יאהאן גראזני) האט ער מיט איהם אויסגענומען א תנאי, אז די יודען פון ליטא מאגען פריי קומען אונ האנדלען אין גאנץ רוססלאנד. יאהאן אבער וואס איז זעהר באז געוועהן אויף יודען, איז אויף דעם תנאי ניט בעשטאנען. יאהאנס שנאה געגען יודען האט זיך פיעל מאל ארויסגעצייגט אויך ביי אנדערע היסטארישע מאמענטען אונ גענומען האט זיך די שנאה, ביי די רוססישע הערשער פון יענער צייט אונ איז געבליבען אויך אויף א צייט שפעטער, פון דעם, וואס מיט א ערך פון אכציג יאהר פריהער אין דער צייט פון יאהאן דעם דריטען, האט זיך אין רוססלאנד געמאכט א נייע רעליגיאנס סעקטע וואס איז נוטה געוועהן צו דער יודישער אמונה, צו זענען די יודען בכלל באמת שולדיג געוועהן אין דעם איז נאך ניט בעוויזען, נאר דאס איז זיכער, אז א געוויסער קיעווער יוד מיט דעם נאמען זכריה, האט א סך מיט געווירקט אז די סעקטע, וואס האט זיך אין רוססלאנד, נאך א צייט פריהער פאר איהם אנגעהויבען, זאל מעהר אהנליך זיין צו דער יודישער אמונה, אונ מען האט זי א נאמען געגעבען „יודישער אומגלויבען”, וועלכע האט איהרע שפורען געלאזען אין פיעל ערטער פון רוססלאנד כמעט ביז דער לעצטער צייט. איצט זענען די סעקטאנטען בעקאנט מיט דעם נאמען סובבאטניקעס, דער איינציגער יוד זכריה וואס האט געהאט א יד אין דעם, ווייסט מען, האט פריהער געוואהנט אין קיעוו אונ איז זעהר געאכט געוועהן ביי דעם קיעווער פירסט (קניאז) מיכאיל אלעגאוויטש, אז מיכאיל איז פון קיעוו געפאהרן קיין נאווגאראד האט ער אויך ר' זכריה'ן מיט גענומען, חוץ דעם וואס זכריה! איז געוועהן א חכם אין וועלט זאכען אונ א שארפער רעדנער, איז ער אויך געוועהן א גרויסער סוחר אונ צו ליעב זיין מסחר פלעגט איהם פארקומען בעקאנטשאפט צו מאכען מיט רוססישע גרויסע לייט, אונ אויך מיט גייסטליכע, ווי דער סדר איז, פלעגט זיך טרעפען וכוחים צו האבען מיט זיי וועגען אמונה. דורך אזעלכע וכוחים האבען זיך פיעל גייסטליכע צוגעצויגען צו איהם, בעזאנדערס, האבען זיינע רייד געווירקט אויף צוויי בעריהמטע גייסטליכע פון יענער צייט, דיאניסי אונ אלעקסיי, וועלכע האבען זיך גענומען צו דער ארבייט פערברייטערן די נייע סעקטע

אין גאנץ רוססלאנד און מקרב זיין דעם רוססישען גלויבען צו די עקרים פון דער יודישער אמונה. די ביידע גייסטליכע זענען בעקאנט געוועהן פאר אמת עהרליכע און פרומע, כמעט היילינע מענשען, דאריבער האבען זייערע רייד און אויפקלערונגען שטארק געווירקט אויפ'ן עהרליכען רוססישען פאלק, און די סעקטע האט אנגעהויבען וואקסען פון טאג, פיעל פון די סעקטאנטען האבען זיך ערקלערט אין גאנצען פאר יודישע גרים און האבען אפילו געוואלט זיך מל זיין, נאר דערפון האבען די יודען אליין זיי אבגערעדט, און עס איז אזוי ווייט געקומען, אז אפילו אין דעם קניאז'ס הויף און פאמיליע זענען פיעל צוגעשטאנען צו דער סעקטע. די קניאזניא העלענע, די טאכטער פון מאלדאווישען מושל סטעפאן און די שנור פון דעם רוססישען הערשער יאהאן דעם דריטענס און אויך זיין טרייעסטער פריינד און יועץ דער דיאק קוריצין זענען געווארען פייערינע אנהענגער צו דער סעקטע און דורך זייער מיטווירקען געווים האט יאהאן געמאכט דעם גייסטליכען זאסימא פאר מאסקווער מיטראפאליט, חאטש ער האט געהערט צו דער נייער יודישע סעקטע.

מען קאנן זיך לייכט פארשטעלען ווי ווייט די סעקטע האט זיך פערברייטערט, אז זעלבסט דער מאסקווער מיטראפאליט האט צו איהר געהערט. עס איז געקומען דערצו, אז מיט דער צייט, האט דורך דעם געקאנט די גאנצע רוססישע אמונה אבטרעטען פון קריסטענטהום, און ווער ווייס וואס עס וואלט דערפון ארויסגעקומען, ווען צווישען די סעקטאנטען וואלט זיך ניט געפונען אזעלכע נארישע פאנאטיקער וואס האבען זיך ערלויבט אבצולאכען און אבשפאטען פון די רוססישע היילינע בילדער און היילינע מנהגים, וואס איז באמת געוועהן א גרויסע נבלה, און וואס האט מיט רעכט אויפגערייצט אויף דער גאנצער סעקטע דאס איבריג רוססיש פאלק און גייסטליכע וואס זענען זייער אמונה טריי געבליבען. אז דער נאווגאראדער ארכיפיסקאפ געננאדי האט פון אזא נבלה דערהערט און איינגעזעהען וואס פאר א סכנה, די סעקטע איז פאר דער קריסטליכער אמונה, האט ער באלד אוועקגעשיקט א פייערינען בריעף צו יאהאן דעם דריטען, איהם ערקלערט די גרויסע זינד, וואס ער האט ביז אהער אזוי ווייט צוגעלאזט און איהם אויסגעבעטען ער זאל איהם איבערגעבען דעם רשות צו משפט'ן די פערברעכער. יאהאן האט עס איהם נאכגעגעבען, און געננאדי האט זיך אנגעהויבען אבצורעכענען מיט די סעקטאנטען פון נאווגאראד און פון פראווינץ, א סך אנגעזעהענע סעקטאנטען, האט מען איינגעשלאסען אין אייזערנע שטיינען און אזוי לעבעדיגערהייד פערברענט, ביי פיעל

האט מען מיט צוואנגען די צונג ארויסגעריסען, און נאך מעהר האט מען געלאזט זיך פייניגען אין געפאנגניס ביז זיי זענען אלליין דארט אומגעקומען. נאר דאס אלם האט זיך ניט אבגעטהון אין איין טאג און אין איין יאהר, גאנצע פיער און דרייסיג יאהר האבען די רעגיערונג מיט גייסטליכע צו טהון געהאט מיט דער מלחמה געגען דער סעקטע און עס האט רוססלאנד גענוג בלוט און ענוים אבגעקאסט, געליטען האבען נאר געבוירענע רוססען אלליין, ווייל יודען זענען דעמאלט כמעט גאר ניט געוועהן, אדער גאנץ וועניג, אויף וועמען די שולד ארויף צו ווארפען און צו וועמען דעם כעס אויסצולאזען, עס האט דאס פאלק אויך גענוג קרבנות געקאסט, שולדיגע און אונשולדיגע, ווארום, ווי דער שטייגער איז, האבען זיך שלעכטע מענשען בענוצט דערמיט זיך נוקם צו זיין אין זייערע שונאים, און איינער האט געמוסרט אויף דעם אנדערן, אז ער געהערט צו דער סעקטע און עס זענען א סך אומזיסטע קרבנות אריינגעפאלען. דאס אונגליק האט ניט געקענט אריבערגעהן גלאט אזוי, און האט איבער געלאזען א שווערן איינדרוק, אויך פון די שולדיגע האט מען אויסגעקוילעט, א סך האט מען בעשטראפט מיט ענוים קשים שאנד און שפאט, נאר דאס אלץ האט ניט געהאלפען, אין מאסקווע האט געגנאדי גאר נישט געקאנט טהון, דא האבען די סעקטאנטען שוטץ געהאט פון דער קניאגינע העלענא און פון דעם מיטראפאליט זאסימאוו, וואס זענען אלליין געוועהן פייערינע סעקטאנטען. דאס אבער האט נאך מעהר אין כעס אריינגעבראכט דעם ארכיעפיסקאפ געגנאדי, און צו איהם איז צוגעשטאנען א בעריהמטער גייסטליכער פון יענער צייט, יוסף סאנין, וועלכער האט צוגעצויגען צו זיך נאך אנדערע גייסטליכע און איינאיינעם האט מען זיך געלאזט אומפאהרען פון שטאדט צו שטאדט מוסרן דעם עולם פאר דער גרויסער זינד, און אויפוועקען דאס פרומע קריסטליכע פאלק זיך נוקם צו זיין אין די יודיש רוססישע נייע סעקטע, און אזוי ווייט האבען זיי ניט אויפגעהערט זייער היילינע מיססיאן, ביז זיי האבען געפועלט אז יאהאן דער דריטער זאל אים יאהר 1504 צוזאממענרופען איין אסיפה פון די גראסטע גייסטליכע, און דא האט מען בעשלאסען, צו משפט'ן און אויסראטען אהן רחמנות אללע סעקטאנטען. דעם מיטראפאליט זאסימאוו האט מען ענטזאגט, דעם דיאק קוריצין און א ארכימאנדריט קאססיאן און מיט זיי נאך מעהרע די הערשער, וואס האבען דיזע געשיכטע נאך ניט פערגעסען, און האבען דאריבער א בליק בעקומען אויף יודען ווי אויף לעבעדיגע שונאים פון דער קריסטליכער רעליגיאן, דער בליק האט זיך געהאלטען אויך א צייט שפעטער ביי דער רוססישער רעגירונג,

און יעדעסמאל, ווען עס האט זיך געהאנדעלט יודען צו צולאזען צו פערברייטערן דאס האנדעל אין רוססלאנד, האט מען די אונגליקליכע געשיכטע דערמאנט, און זעלבסט דארט וואו די רעגירונג אלליין האט דערקאנט ווי נוטצליך זיי קאנען זיין, האט מען זיך פון די נוטצען אבגעזאגט ווי „פון נוצען פון שונאים פון דער קריסטליכער רעליגיאן!“.

וועדליג יענע צייט, קאן מען רעכנען אז פולען איז געשטאנען אויף א שאנער מדרגה וועגען בילדונג. אוודאי האבען די יודען אויך נאכגעטהון אנדערע און זענען ניט געבליבען פערגראבט; ווייניגסטענס, זענען זיי געוועהן א סך לייטישער פון זייערע ברידער אין דייטשלאנד. פיעל האבען דערצו מיטגעהאלפען די עטליכע יודישע דאקטוירים, וועלכע די קאניגין באנא, זיגיזמונד'ס פרוי, האט מיט זיך מיט געבראכט פון איטאליען. די צאהל פון די פוילישע יודען האט דעמאלט בעטראפען אריבער צוואנציג טויזענד און אין פאזען און לובלין זענען געוועהן צוויי גרויסע קהלות. צום לערנען פונ'ם תלמוד האבען זיך די פוילישע יודען דווקא שפעט געהאפט, נאר דערפאר האבען זיי זיך דערצו גענומען מיט אזא חשק אז גאר גיך האבען זיי איבערגעיאגט די יודען פון אנדערע לאנדער. די ערשטע וואס האבען אין פולען געוויזען א וועג צום פלפול, וואס שארפט דעם מוח, זענען געוועהן צוויי רבנים, ר' יעקב פאלאק און ר' שלמה מענץ פון מאינץ, זיי האבען זיך אויף דער עלטער בעזעצט אין פולין און האבען געעפענט דארט אזעלכע ישיבות, וועלכע האבען פון אללע זייטען צוגעשלעפט אהין די בעסטע יונגע לייט און האבען אנגעהויבען צו שמ'ען אויף דער וועלט. זייער ארבייט האבען דערנאך איבערגענומען דריי בעריהמטע לומדים ר' שלום שכנא, וואס איז געווארען רב אין לובלין, ר' שלמה לוריא איז ארויסגעקומען פון דייטשלאנד און איז געוועהן איינער פון די גרויסע קאפ, וואס דער גלאנץ פון די פוילישע ישיבות האט זיי צוגעצויגען פון גאנץ ווייט. זיין גאנץ לעבען האט ער פערבראכט אויף אנצושרייבען א פירוש אויפ'ן תלמוד און חאטש ער איז געשטארבען שוין ניט קיין יונגער מאנן, ביי דריי און זעכציג יאהר, האט ער פון דעסטוועגען זיין ספר ניט געענדיגט. אויסער זיין גרויס בקיאות, איז ער געוועהן א אמת'ער ירא שמים, ער האט פיינד געהאט צבוע'קעס און ניט איין מאל איז ער ארוים מיט שארפע און פייערינע ווערטער אפילו געגען די רבנים, ווען ער האט בעמערקט ביי זיי עפּיס א פאלשקייט. פון פילאזאפיע האט ער ניט געהאלטען, דערפאר איז ער אבער געוועהן א גרויסער ליעבהאבער פון דער ריינער העברעאישער שפראכע און פלעגט באז זיין אויף

די וואָס היטען ניט אָב די כּללים פון דקדוק, ר׳ משה בן ישׂראל איסערליש איז שוין געבאָרען געוואָרען אין קראַקויא און האָט געלערנט אין דער ישיבה פון ר׳ שלום שכנא. ער איז נאָך געוועזען גאַר אַ יונגער מאַן, ווען מען האָט איהם טאַקי אין זיין געבורטס־שטאָדט אויפגענומען פאַר רב, און ביי דרייסיג יאָהר האָט ער שוין אין גאַנץ אייראָפּאַ געשפּיעלט די אייגענע ראָללע, וואָס ר׳ יוסף קארו אין ארץ ישׂראל און איז אים שטאַנד געוועזען אַרויסצוטרעטען געגען „שלחן ערוך" און אָנשרייבען זיין בעריהמטען ספר „מפּה", וואָס דאָרט האָט ער אייגענטליך צוזאַמענגענומען אַללע דינים און מנהגים, אין וועלכע די אייראָפּאֵישע יודען האָבען זיך געהאַלטען. ר׳ משה איסערליש האָט שוין ליעב געהאַט חכמות און חקירה ספרים: דעם רמב"ם „מורה נבוכים" האָט ער זעהר געאַכטעט און פלעגט זיך אָפט דאַריבער קריגען מיט ר׳ שלמה לוריא. ער האָט אויך געהאַט אַ שטאַרקע ידיעה אין אַסטראָנאָמיע און האָט פערשטאַנען דעם ווערטה פון געשיכטע. איהם האָט אויך צו פערדאַנקען געהאַט איינער פון זיינע תלמידים ר׳ דוד גאַנז, וואָס ער האָט ביי איהם, נאָך אין דער פריי־העסטער קינדהייט, אויסגעאַרבייט אַ חשק צו לערנען וויסענשאַפטען און ער האָט איהם, אויסער תורה און תלמוד, בעקאַנט געמאַכט, ווי ווייט ער האָט אַלליין געקאָנט, מיט די יסודות פון געשיכטע, געאָגראַפיע, מאַטהעמאַטיק און אַסטראָנאָמיע. אַז ר׳ דוד גאַנז איז עלטער געוואָרען האָט ער שוין געלערנט ביי די בעריהמטע חכמים פון יענער צייט קעפּלער און טיכא דע בראַהע, און האָט אַ סך וויסענשאַפטליכע זאַכען אָנגעשריבען אויף לשון קודש, כּדי צו עפענען די אויגען פון זיינע ברידער, וואָס האָבען ניט פערשטאַנען קיין פרעמדע לשונות. ער האָט אויך געאַרבייט אין געשיכטע און עס איז פון איהם געבליבען אַ ספר „צמח דוד", וואָס מען קאָן עס אפילו ניט רעכנען פאַר קיין פאָלקאָמענע געשיכטע, נאָר דאָך איז עס שטאַרק צו נוטץ געקומען, ווייל עס האָט דער־מאָנט אַזעלכע יודען, וואָס האָבען פון קיין שום זייטיגער זאַך ניט געוואָלט וויסען און האָבען געמיינט אַז אויסער דער גמרא איז גאַר ניט געוועהן און עס וועט ניט זיין, אין אַ גאַנץ אַנדער וועלט און אין טויזענדער פערגאַנגענע יאָהרען: ער האָט זיי געגעבען אַ ווינק אַז מען טאָר זיך ניט פערשליסען אין דעם ענגען ווינקעל, וואָס מען דרעהט זיך איצט אַרום, אַז מען מוז מיט אָפענע אויגען צוריק קוקען אויף דעם וואָס איז געשעהען און דער־פון איינזעהן וואָס עס קאָנן נאָך ווייטער זיין און ווי אַזוי מען דאַרף זיך פיהרען אַצונד...

די דאָזיגע דרייא רבנים, ר' שלום שכנא, ר' שלמה לוריא אונ ר' משה איסרליש, האָבען אין אַ קורצער צייט געשטעלט די פוילישע יודען אויף אַזאַ מדרגה אַז זיי האָבען זיך מיט רעכט געקאָנט רעכענען פאַר די בעסטע לומדים פון דייטשלאַנד, באָהמען, איטאַליען אונ אפילו פון טירקיי פלעגט מען שיקען קיין פוילין פרעגען שאלות אונ אַז אין די יודישע קהלות פון פּראָג אונ פראַנקפורט אַם מאַין האָט זיך אָנגעהויבען אַ מחלוקת, האָט מען זיך פערלאָזט אויף די פוילישע רבנים אונ עס איז געוואָרען שלום. אין פוילין האָט טאַקי דאָס לערנען פונ'ם תלמוד געבליהט נאָר אויף איין אַנדער אופן; אין קליינסטען שטעדטעל איז געוועהן אַ ישיבה אונ אַ בית המדרש, די בחורים זענען געזעסען יומם ולילה איבער דער תורה אונ די בעלי בתים האָבען גערעכענט פאַר דער גרעסטער מצוה זיי אויסצוהאַלטען. אויף די גרויסע ירידים, זומער — אין זאַסלאַב אונ יאַראָסלאַוו אונ ווינטער — אין לעמבערג אונ לובלין, פלעגען זיך צונויפפאָהרען טויזענדער תלמידים פון אַללע ישיבות אונ די גבירים האָבען דעמאָלט געהאַט די בעסטע געלעגענהייט אויסצוקלויבען חתנים פאַר זייערע טאָכטער. אוודאי פלעגען זיך די יונגע לייט אָנטהון אַ כח, יעדער האָט געוואָלט אַרויסווייזען זיין חריפות אונ דערוויילי האָט מען אַלץ געשליפען דעם מוח אונ אַזוי זיינען אַרויס פון פּאָלנישע ישיבות אָפּט אמת טיפע לומדים, אָבער זעהר אָפּט אויך נור אַזעלכע וואָס דער עיקר איז ביי זיי געוועהן פלפול, פשטל'עך אונ המצאה'לעך, וואָס מען קאָן זיי נור אָנרופען פונקען, אָבער ניט אַ פייער וואָס וואַרעמט אונ בעלייכטעט דעם מענשענס האַרץ אונ אויגען.

אין ערגיץ האָט מען אַזאַ אַרט לערנען ניט געקאָנט אויספיהרען, נאָר אין פוילין, וואו די מלוכה האָט זיך ניט געמישט צו די יודען אונ האָט זיי געלאָזט לערנען. יעדער פון די קעניגע האָט בעדאַרפט האָבען געלד, אָהן אַ יודען איז שווער געוועהן זיך צו בעגעהן, בעזאָנדערס נאָך ביי אַ גרויסע הלוואה, און דערפאַר האָבען זיך די יודען געלעבט רוהיג אונ האָבען זיך אין זייער אינוועניג לעבען געקאָנט פיהרען, ווי זיי האָבען געוואָלט. אַזוי איז געוועהן די לאַגע פון די יודען אין פוילין די גאַנצע צייט וואָס עס האָבען געהערשט דאָרט מלכים פון דער משפחה יאַגעלאָנען. נאָר אפילו נאָך זיגיזמונד דעם צווייטענס טויט, אים יאָהר 1572, ווען די מלוכה איז איבערגעגאַנגען צו סטעפּהאַן באַטהאָרי, איז זייער מעמד אויך ניט ערגער געוואָרען, ווייל דער נייער קעניג האָט אויך געהאַט די קרוין צו פערדאַנקען ר' שלמה אשכנזי פון דער טירקיי אונ האָט איהם געמוזט פאַר דער טובה בעצאָהלען מיט פריינדשאַפט

געגען זיינע ברידער. אז מען האט פלוצלונג אין ליטא דערפרישט די אלטע בעשולדיגונג וועגען בלוט אויף פסח, האט זיך סטעפהאן באטהארי אנגענומען פאר די יודען אונ האט אפענטליך ערקלעהרט, אז אללע וואס האלטען פון תורת משה קאנען קיין בלוט ניט פערניעסען. ער האט אויך ערלויבט די יודען צו האנדלען אין קריסטליכע ימים טובים, אונ אזוי ווי עס האבען זיך אנגעהויבען הערען טרויעריגע ידיעות, אז אין פערשיעדענע שטאדט פאלט מען אן אויף די יודען, מען הרג'ט אונ מען ראבעוועט זיי, האט ער ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז די רוצחים זאלען בעשטראפט ווערען מיט'ן טויט אונ אז דער היזק, וואס יודען וועלען ליידען אין פערמעגען, זאל פאלען אויף אללע קריסטליכע איינוואהנער פון דער שטאדט. אזוי האט ער געמאכט אז די קריסטען אלליין זאלען אבהיטען איינער דעם אנדערן מען זאל די יודען קיין שום עולה ניט טהון, אונ די צוועלף יאהר וואס ער האט געהערשט, (פון 1575 ביז 1586), זענען אבגעלאפען רוהיג.

אז די יודען איז נאר ניט שלעכט געוועהן אין פולין — האבען מיר דעם בעסטען סימן פון א מעשה וואס איז געבליבען פון יענער צייט וועגען א יודישען קאניג וואס האט געהערשט עפיס אין גאנצען איין נאכט. אויף ניט קיין קלארע מעשות, וואס מען ווייסט אלליין ניט פון וואנען זיי נעהמען זיך אונ זיי געהען גלאט אזוי איבער פון איין דור צום אנדערן, קאן מען געוויס ניט שטעלען; דעם עיקר איז אוודאי שווער צו רעכנען פאר אמת, נאר עס האט אין זיך פארט א ממשות, ווייל אפילו פון א אויסגעטראכטע מעשה קאן מען לייכט ארויסזעהען אין וואס פאר א מעמד עס האבען זיך געפונען די מענשען וואס פון זיי געהט דער שמיעס. ווען מיר וועלען אזוי קוקען אויף דער מעשה פון שאול וואהל, וועלען מיר פערשטעהען אז כדי אויסצוטראכטען אזא זאך האבען די יודען געמוזט בעליעבט זיין אין לאנד אונ עס האט ביי פיעלע בעדארפט זיין רעכט אז א יוד זאל אנטהון די פולישע קרוין. די מעשה אלליין דערצעהלט מען אזוי: די פולישע עדעללייט האבען בעדארפט אויסקלויבען א קאניג אונ צו ליעב דעם זענען זיי זיך צונויפגעפאהרען אין א שטעדטעל קרושוויץ. עס איז אבער זיי אונמעגליך געוועהן אויסצוגלייכען זיך, יעדער האט געוואלט איין אנדערן, אונ עס איז געבליבען, אז מען זאל שטעלען ביי נאכט שומרים ביי די ראגאטקעס אונ ווער עס וועט גאנץ פריה אריינקומען אין שטאדט דער זאל ווערען קאניג. אויפ'ן אנדערן טאג איז גראד שאול וואהל דער ערשטער אריינגעקומען, מען האט איהם באלד געחאפט, געבראכט צו דער אסיפה אונ מען האט איהם נאר אהן טענות געזאגט אז ער מוז איבערנעהמען די פולישע מלוכה. ווי פיעל

עֶר הָאט זִיךְ נִיט בֶּעמִיהט זֵיי צוּ דֶערְוַוייזֶען אַז פִיהרֶען אַ מְדִינָה קָאן נִיט יֶעדֶער פוּן גַאס, וָואס מֶען זֶעצְט אִיהם אַנִידֶער אוֹיף דֶער קֶאנִיגְלִיכֶער שְׁטוּל אוּנ מֶען זָאגְט אִיהם מִיט גֶעוַואלְד: „זַיי אַ מֶלֶךְ״, הָאט עֶס נִיט גֶעהָאלְפֶען, אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אַז עֶר קָאן מִיט זֵיי גָאר נִיט מַאכֶען הָאט עֶר גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל אִיהם וֶוענִיגְסְטֶענְס גֶעבֶּען צַייט אוֹיף צוּ בֶּעטְרַאכְטֶען זִיךְ. דַארוֹיף הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט מְרוּצֶה וֶוערֶען אוּנ שָׁאוּל וַואהל הָאט זִיךְ פֶערְשְׁלָאסֶען אִין אַ חֶדֶר מְיוּחָד. אַז עֶס אִיז אָבֶּער אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען אַ גַאנְצֶער מֵעֵת לְעֵת אוּנ דֶער נַייֶער מֶלֶךְ אִיז נִיט אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען, הָאט דֶער עוֹלָם אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ בֶּעאוּנְרוּהִיגֶען, אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי עֶדֶעלְלַייט, פ י אַ ס ט, הָאט גֶעחַאפְּט אַ שְׁוֶוער אוּנ אִיז אַרַיין צוּ שָׁאוּל וַואהל מִיט אַ גֶעשְׁרֵיי אַז דָאס פָאלְק קָאן נִיט זַיין אָהן אַיין קֶאנִיג. דֶעמָאלְט אִיז שָׁאוּל וַואהל אַרוֹיסְגֶעגַאנְגֶען צוּ דֶער אֲסִיפָה אוּנ הָאט גֶעזָאגְט, אַז עֶר הָאט דִי גַאנְצֶע צַייט תְּפִלָּה גֶעטְהוּן אַז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער זָאל צוּשִׁיקֶען דֶעם לַאנְד אַ פִיהרֶער וִוי עֶס דַארְף צוּ זַיין אוּנ אַז פִּיאַסְט הָאט זִיךְ אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט אִיהם צוּ שְׁטֶערֶען וֶוען עֶר הָאט קֵיינֶעם נִיט עֶרְלוֹיבְּט צוּ אִיהם אַרַיינְגֶעהֶען אוּנ הָאט אִין זִיךְ גֶעהַאט אַזוֹי פִיעל בֶּעהַארְצִקַייט עוֹבֵר צוּ זַיין אוֹיף זַיינֶע וֶוארְטֶער צוּ לִיעבּ דֶער טוֹבָה פוּנ׳ם לַאנְד, דַארְף מֶען גָאר קַיין בֶּעסֶערְן נִיט הָאבֶּען אוּנ דֶער גוֹרָל מוּז פַאלֶען אוֹיף אִיהם. אַלֶע הָאבֶּען אִיהם גֶעפָאלְגְט, פִּיאַסְט אִיז גֶעוָוארֶען קֶאנִיג אוּנ אִין גַאנְץ פוֹלִין, אַז מֶען הָאט גֶערֶעדְט פוּן אַ זַאךְ וָואס הָאט קַיין מַמָּשׁוּת נִיט, הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוּמְצוּגֶעהֶען אַ וֶוארְטֶעל: „עֶס וֶועט אַזוֹי פִיעל גֶעדוֹיעֶרְן וִוי פִיעל שָׁאוּל וַואהל׳ס מְלוּכָה״. אַזַא מַעֲשֶׂה אִיז גֶעבְּלִיבֶּען פוּן יֶענֶער צַייט, אוּנ וִוי אַזוֹי מֶען זָאל נִיט מְסוּפָּק זַיין אִין דֶעם, מוּז מֶען דָאךְ מוֹדֶה זַיין, אַז וֶוען דִי יוּדֶען וָואלְטֶען אִין פוֹלֶען נִיט גֶעשְׁפִּיעלְט אַזַא גְרוֹיסֶע רָאלֶע, וָואלְט קֵיינֶעם גָאר נִיט אַיינְגֶעפַאלֶען אַזַא זַאךְ אוֹיסְצוּטְרַאכְטֶען.

אַז מֶען קוּקְט זִיךְ צוּ צוּם מַעֲמָד פוּן דִי פּוֹילִישֶׁע יוּדֶען אִינ׳ם זֶעכְצֶעהְנְטֶען יָאהר־הוּנְדֶערְט זֶעהְט מֶען, אַז עֶס אִיז זֵיי גֶעוֶועהן כִּמְעַט אַזוֹי גוּט וִוי זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אִין דֶער טִירְקַיי. אֲפִילוּ וֶוען דֶער שְׁוֶועדִישֶׁער פְּרִינְץ ס י ג י ז מ וּ נ ד דֶ ע ר ד ר י טֶ ע ר אִיז אַרוֹיף אוֹיפ׳ן טְהרָאן אוּנ הָאט אַבִּיסֶעל גֶעמוּזְט גֶעהֶען מִיט תְּקִיפוּת גֶעגֶען אַזֶעלְכֶע וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן גֶעגְנֶער פוּן דֶער קַאטָאלִישֶׁער קִירְכֶע, הָאט עֶר דִי יוּדֶען דַוְקָא פְרַיינְדְלִיךְ בֶּעהַאנְדֶעלְט: זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט אַלֶע רֶעכְטֶע, נָאר אֵיין זַאךְ הָאט עֶר אַיינְגֶעפִיהרְט: אַז נַייֶע שׁוּלֶען זָאלֶען דִי יוּדֶען נִיט טָארֶען בּוֹיעֶן אָהן דֶער הַסְכָּמָה פוּן דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע. דֶעמָאלְט זֶענֶען אוֹיךְ דִי יוּדֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ אַזוֹי וִוי זֵיי פְלֶעגֶען זִיךְ צוּנוֹיפְפָאהרֶען אוֹיף

דִי גְרוֹיסֶע יְרִידִים קַיין לוּבְּלִין אוּנ יַארָאסְלָוִויא אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען אַז מֶען זָאל דָארְט מַאכֶען שְׁטֶאנְדִיגֶע אֲסִיפוֹת, אַהִין זָאלֶען קוּמֶען דִי גְרֶאסְטֶע רַבָּנִים אוּנ לוֹמְדִים אוּנ מֶען זָאל אִיבֶּערְרֶעדֶען פוּן אַלְדִינְג, וָואס אִיז נוֹגֵעַ דֶעם יוּדִישֶׁען פָאלְק. אַזוֹי הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט דֶער „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת", דִי פֶערְזַאמְלוּנְג פוּן פִיער לֶאנְדֶער, גְרָאס־פּוֹלִין, קְלֵיין־פּוֹלִין, רֵייסֶען אוּנ לִיטָא, אוּנ דִי פֶערְזַאמְלוּנְג הָאט אַלַאנְגֶע צַייט זֶעהר פִיעל נוּטְצֶען גֶעבְּרַאכְט, וַוייל דָארְט פְלֶעגְט מֶען גוּט אִיבֶּערְקְלֶעהְרֶען יֶעדֶע זַאךְ; אוּנ פוּן אַדִין תּוֹרָה, וָואס צְוֵויי מֶענְשֶׁען הָאבֶּען גֶעהַאט צְווִישֶׁען זִיךְ, בִּיז אַצָרְכֵי צִבּוּר, וָואס אִיז נֶאטְהִיג גֶעוֶועהן פַאר אַגַאנְצֶער קְהִלָּה, הָאט מֶען זִיךְ אַלְץ פֶערְלָאזְט אוֹיף דֶעם וַעַד אוּנ וִוי אַזוֹי מֶען הָאט דָארְט גֶעפַּסְקְ'ט אַזוֹי אִיז עֶס שׁוֹין גֶעבְּלִיבֶּען אוּנ עֶס פְלֶעגְט מֶעהר נִיט קוּמֶען צוּ קַיין מַחֲלוֹקֶת. דֶער עֶרְשְׁטֶער גְרִינְדֶער פוּנ'ם וַעַד אִיז גֶעוֶועהן ר' מָרְדְּכַי יָפֶה: אַגֶעבָּארֶענֶער פוּן בֶּאהֶמֶען; עֶר הָאט גֶעלֶעבְּט אִין וֶוענֶעדִיג, נָאר אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ דָארְטֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען רְדִיפוֹת אִיז עֶר אַרִיבֶּער קַיין פּוֹלִין אוּן אִיז גֶעוָוארֶען רָב אִין לוּבְּלִין. עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶער לַמְדָן, אוּנ דִי רַבָּנִים, וָואס פְלֶעגֶען זִיךְ קַיין לוּבְּלִין צוּנוֹיפְפָאהְרֶען אוֹיפְ'ן יָרִיד, פְלֶעגֶען אִיהם אָפְט זַייעֶר בֶּעלֶאסְטִיגֶען מִיט אַדִין תּוֹרָה, אוּנ דוּרְךְ דֶעם אִיז בַּיי אִיהם גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען דִי מַחֲשָׁבָה צוּ מַאכֶען אַבֶּעשְׁטֶאנְדִיגֶען וַעַד, וָואס זָאל אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אוֹיף דֶער הַנְהָגָה פוּן אַלֶע יוּדֶען אוּנ זֶעהֶען אַז עֶס זָאל צְווִישֶׁען זֵיי תָּמִיד זַיין שָׁלוֹם אוּנ צוּפְרִידֶענְהַייט. נָאךְ אִיהם אִיז גֶעוֶועהן פָארְשְׁטֶעהֶער פוּנ'ם וַעַד דֶער לֶעמְבֶּערְגֶער רֹאשׁ יְשִׁיבָה ר' יְהוֹשֻׁעַ פַאלְק כֹּהֵן. הוּנְדֶערְט יָאהר כְּסֵדֶר הָאט זִיךְ גֶעפִיהְרְט דֶער וַעַד, נָאר דִי נֶאהמֶען פוּן דִי אִיבְּרִיגֶע פָארְשְׁטֶעהֶער זֶענֶען שׁוֹין גֶעבְּלִיבֶּען אוּנְבֶּעקַאנְט.

חָאטְשׁ אִין פּוֹלִין הָאט דֶעמָאלְט קֵיינֶער נִיט אָנְגֶערִירְט דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה אוּנ עֶס אִיז גָאר נִיט פָארְגֶעקוּמֶען מֶען זָאל דִי יוּדֶען אַרוֹיפְבְּרֵיינְגֶען זֵיי זָאלֶען מוּזֶען הָאבֶּען אַוִכּוּחַ, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען זֶעהט מֶען אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ צְווִישֶׁען זֵיי גֶעפוּנֶען אַפָּאר שְׁרַייבֶּערְס, וָואס הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען בִּיכֶער וֶועגֶען רֶעלִיגְיָאן. גֶענוּמֶען הָאט זִיךְ עֶס דַוְקָא נִיט פוּן דִי קַאטָאלִישֶׁע גֵייסְטְלִיכֶע, נָאר פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער סֶעקְטֶע וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶערוּפֶען, „הַאלְבֶּע יוּדֶען". דֶער גְרִינְדֶער פוּן דֶער סֶעקְטֶע אִיז גֶעוֶועהן סִימָאן בּוּדְנִי, אֵיינֶער פוּן דִי גֵייסְטְלִיכֶע, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעהַאלְטֶען אִין קַאלְוִוין'ס דֶרֶךְ; עֶר הָאט גֶעקֶאנְט גוּט גְרִיכִישׁ, אַבִּיסֶעל אוֹיךְ הֶעבְּרֶעאִישׁ אוּנ הָאט גֶעשֶׁאצְט דֶעם תַּלְמוּד. פוּן אִיהם אִיז גֶעבְּלִיבֶּען זֶעהר אַוָואהלֶע אִיבֶּערְזֶעטְצוּנְג פוּן דֶער בִּיבֶּעל. אֵיינֶער פוּן

זיינֶע אַנְהֶענְגֶער, מַארְטִין צֶעחָאוִויטְש, אַ פֶּערְדְרֶעהְטֶער קָאפּ, וָואס הָאט אַלְלֵיין נִיט גֶעוואוּסְט וָואס עֶר וִויל, הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בּוּךְ וֶועגֶען דֶער יוּדִישֶׁער הָאפְנוּנְג אוֹיף מָשִׁיחַ׳ס קוּמֶען, אוּנ הָאט דָארְט אַבִּיסֶעל גֶערֶעדְט אִיבֶּער יוּדֶען נִיט וִוי עֶס דַארְף צוּ זַיין. אַוַדַאי הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעשְׁוִויגֶען אוּנ אַ לוּבְּלִינֶער יוּד׳ ר׳ יַעֲקֹב פוּן בֶּעלְזִיץ, הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ סֵפֶר גֶעגֶען אִיהם אוּנ הָאט אִיהם אַזוֹי צוּשְׁלָאגֶען אַז עֶר הָאט זִיךְ גָאר נִיט גֶעקָאנְט פוּן אִיהם אָפְּוַואשֶׁען, נָאךְ מֶעהר רוּשֶׁם הָאט גֶעמַאכְט אַ סֵפֶר „חִזּוּק אֱמוּנָה“ וָואס הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ גֶעלֶעהְרְטֶער קַרָאִים ר׳ יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם טְרָאקִי אוּנ וֶועלְכֶען מֶען הָאט דֶערְנָאךְ אִיבֶּערְזֶעצְט אוֹיף שְׁפַּאנִיש, דַייטְש, לַאטֵיינִיש אוּנ פְרַאנְצֶאזִיש. ר׳ יִצְחָק טְרָאקִי אִיז אִים יָאהר 1553 גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין טְרָאקִי, אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל נִיט וַוייט פוּן וִוילְנַא, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער לַמְדָן הָאבֶּען דִי פְּרִיצִים אָפְּט לִיעבּ גֶעהַאט מִיט אִיהם צוּ רֶעדֶען וֶועגֶען רֶעלִיגְיָאן; נִיט אֵיין מָאל אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען זֵיי אִיבֶּערְצוּשְׁפַּארֶען אוּנ, אַז עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז עֶס אִיז נֶאטְהִיג דִי יוּדֶען זָאלֶען בֶּעשִׁיצֶען זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען, הָאט עֶר אַלֶּע זַיינֶע מֵיינוּנְגֶען צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אוּנ הָאט זֵיי אָבְּגֶעדְרוּקְט אִין זַיין סֵפֶר „חִזּוּק אֱמוּנָה“. וִוי וִויכְטִיג ר׳ יִצְחָק טְרָאקִ׳ס סֵפֶר אִיז גֶעוֶועהן בַּיי דִי קְרִיסְטֶען — קָאן מֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען דֶערְפוּן, וָואס אֵיינֶער פוּן דִי הֶערְצָאגֶע פוּן אָרְלֶעאַנְס אִיז אַ בַּעלְ גֶעוֶועהן זִיךְ אַנִידֶערְזֶעצֶען אוּנ אָנְשְׁרַייבֶּען אַ תְּשׁוּבָה גֶעגֶען „חִזּוּק אֱמוּנָה“.

אָבֶּער טַאקִי נָאר אִין אֵיין פּוֹלִין הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַזוֹי גֶעגְלַאנְצְט. קוֹים הָאט מֶען אִין זִיךְ נָאר אַוֶועקְגֶעקֶעהְרְט פוּן דָארְט הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעוָוארְפֶען אִין אוֹיג דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע בִּילְדֶער, וָואס דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק אִיז שׁוֹין אֲפִילוּ מִיט זֵיי גֶעוָואהְנְט גֶעוָוארֶען. אִין דַייטְשְׁלַאנְד הָאט מֶען זִיךְ שְׁטַארְק אָנְגֶעחַאפְּט אִין לוּטְהֶער׳ס בִּיטֶערֶע וֶוערְטֶער וָואס עֶר הָאט פַאר׳ן טוֹיט אוֹיסְגֶערֶעדְט אוֹיף דִי יוּדֶען, אִין בֶּערְלִין אוּנ בְּרַאנְדֶענְבּוּרְג הָאט מֶען מִיט זֵיי גָאר נִיט גֶעטַאנֶּה׳ט אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען אָדֶער טוֹיפֶען זִיךְ אָדֶער גֶעהֶען וואוּהִין דִי אוֹיגֶען וֶועלֶען זֵיי טְרָאגֶען. צוּ דִי צָרוֹת הָאט נָאךְ בַּיים קוּרְפִירְסְט יָאאַכִים דֶעם צְוֵייטֶען בֶּעדַארְפְט זַיין אַ יוּדִישֶׁער פִינַאנְץ־מִינִיסְטֶער, וָואס הָאט קְלָאמֶערְשְׁט גֶעמַאכְט פֶערְדְרֶעהְטֶע גֶעשֶׁעפְטֶען, אוּנ אַ דָאקְטָאר לִיפָּאלְד, וָואס מֶען הָאט אִיהם חוֹשֵׁד גֶעוֶועהן אַז עֶר הָאט פֶערְגִיפְטֶעט דֶעם קוּרְפִירְסְט: אַוַדַאי אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן פַאר וָואס זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶּען צוּם כְּלַל יִשְׂרָאֵל. דָאס קְלֵיינֶע בְּרוֹינְשְׁוַוייג הָאט אוֹיךְ נָאכְגֶעטַאנְצְט, אוּנ דֶער הֶערְצָאג הֵיינְרִיךְ יוּלִיוּס

האָט קיין איינציגען יודען ניט איבּערגעלאָזט אין לאַנד. אין אֶסְטֶערְרַייךְ איז אויךְ געווען אַ געמוּטשעט לעבּען, ווייל דער קייזער רוּדָאלְף דער צווייטער, וואָס איז דַוְקָא ניט געווען קיין שלעכטער אוּנ האָט ניט איין מאָל אָנגעזאָגט די גייסטליכע מען זאָל זיךְ ניט טשעפּען צוּ די יודען אוּנ ניט אויסטראַכטען אויף זיי קיין בִּלְבּוּלִים, האָט פאָרט געמוּזט יוֹצֵא זיין פאַר דער וועלט אוּנ, אַז אַלע שְׁכֵנִים האָבען זיךְ גענוּמען זיי צוּ רוֹדֵף'ן איז איהם עֶפִּים אַזוֹי ווי ניט אָנגעשטאַנגען גאָר אין גאַנצען צוּ שווייגען אוּנ ער איז געצוואוּנגען געווען אַרויסצוּגעבּען אַ בּעפעהל, אַז אין זעקס חֳדָשִׁים זאָלען די יודען שוין זיין פוּן יענער זייט אֶסְטֶערְרַייךְ.

נאָךְ ערגער איז געווען די יודען אין איטאַליען. וואָס זייער צאָהל האָט זיךְ אין דער לעצטער צייט פערקלענערט, זענען די צָרוֹת גרעסער געוואָרען; אין ווענעדיג אוּן רוֹם האָבען זיךְ סַךְ הַכֹּל געפוּנען ניט מעהר פוּן צוואַנציג טויזענד יודען, נאָר מיט דעם בּיסעל האָט מען זיךְ אויךְ גוּט אָבּגעגעבּענט. דער נייער פּאַפּסט גרעגאָר דער דרייצעהנטער, וואָס האָט געהערשט דרייצעהן יאָהר, פוּן 1572 בּיז 1585, איז נאָךְ געווען אַ גרעסערער אַכְזָר פוּן פּאַוּל אוּן פּיוּס אוּנ וואוּ ער האָט נאָר מיט זיין רִשְׁעוּת געקאָנט טרעפען אַ יודען האָט ער אַהין געציעלט מיט זיינע גיפטיגע פיילען. די יודישע דאָקטוֹרִים זענען פוּן לאַנג אָן געווען זייער בּעליעבּט אין איטאַליען אוּנ וויפיעל מען האָט ניט גערייצט דאָס פאָלק געגען יודען האָט מען זיךְ פאָרט געווענדעט צוּ זיי, ווייל מען האָט געקאָנט זייער קאָנטניסע. אין גרעגאָר'ס צייט האָבען אין איטאַליען געשֵׁם'ט צוויי יודישע דאָקטוֹירִים, ר' דָוִד דֶע פּאָמִיס אוּנ ר' אֵלִיָהוּ מוֹנְטַלְטוֹ, אוּנ אַלע קריסטליכע חוֹלִים פּלעגען דוּרךְ זיי בּעקוּמען אַ רְפוּאָה שְׁלֵמָה. דאָס איז, דאַכט זיךְ, ניט געווען אַזאַ גרויסער חֵטְא אוּן דעם פרוּמען פּאַפּסט וואָלט עס ניט בּעדאַרפט אַזוֹי שטאַרק פערדריסען, נאָר וועמען געהט אָן דאָס לעבּען פוּן הוּנדערטער קראַנקע דאָרט וואוּ מען קאָן טהוּן אַ רָעָה? גרעגאָר האָט ניט לאַנג געטראַכט אוּנ האָט זיךְ געחאַפּט צוּ דער אַלטער גְזֵרָה, נאָר ער האָט זי נאָךְ בּעפעסטיגט דערמיט, וואָס ער האָט בּעשטימט די גרעסטע שטראָף אִי פאַר דעם קראַנקען קריסט וואָס אַ יוּד וועט איהם היילען, אִי פאַר דעם יודישען דאָקטאָר וואָס וועט אַפִּילוּ אין דער גרעסטער סַכָּנָה העלפען אַ קריסט. אויסער דעם האָט ער געמאַכט אַז פאַר יעדען חָשַׁד וואָס עס וועט נאָר פאַלען אויף אַ יודען, אַז ער לאַסטערט די קריסטליכע רעליגיאָן אוּנ וויל קריסטען אָראָבּפיהרען פוּנ'ם וועג, זאָל איהם די אינקוויזיציאָן האָבען דאָס רעכט צוּ מִשְׁפָּט'ן. דעם

תַּלְמוּד הָאט עֶר אִין גַאנְצֶען גֶעפַּסֶלְ'ט אוּנ יוּדֶען הָאבֶּען נִיט גֶעטָארְט הַאלְטֶען אֲפִילוּ אַזֶעלְכֶע גְמָרוֹת, וָואס מֶען הָאט זֵיי שׁוֹין אַ מָאל דוּרְכְגֶעקוּקְט אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעפוּנֶען פַאר כָּשֵׁר. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט גְרֶעגָאר גֶעאַרְבֵּייט יוּדֶען צוּצוּשְׁלֶעפֶּען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, נָאר דָא אִיז עֶר אוֹיךְ גֶעגַאנְגֶען נִיט וַוייט, נָאר מֶעהר מִיט תַּקִיפוּת: עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען אַז דִי יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת זָאלֶען אוֹיסְהַאלְטֶען אוֹיף זֵייעֶר רֶעכְנוּנְג עֶטְלִיכֶע גַייסְטְלִיכֶע, וָואס וֶועלֶען זֵיי אַלֶע שַׁבָּת אוּנ יוֹם טוֹב דַרְשְׁ'נֶען וֶועגֶען הֵיילִיגְקֵייט פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער אֱמוּנָה אוּנ אַז אַ דְרִיטֶעל פוּן דִי יוּדֶען מִיט וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער מוּזֶען זִיךְ שְׁטֶענְדִיג גֶעפִינֶען בַּיי דִי דְרָשׁוֹת.

גְרֶעגָאר הָאט אָבֶּער פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דִי יוּדֶען קָאנֶען זִיךְ אוֹיסְדְרֶעהֶען פוּן זַיינֶע בֶּעפֶעהלֶע אוּנ זֵיי זָאלֶען בְּלַייבֶּען נָאר אוֹיף פַּאפִּיר אַזוֹי וִוי עֶס אִיז שׁוֹין מִיט אֵיין מָאל גֶעשֶׁעהֶען אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעפוּילְט אַלֵיין אַכְטוּנְג צוּ גֶעבֶּען אַז מֶען זָאל אַלְדִינְג פִּינְקְטְלִיךְ אוֹיסְפָאלְגֶען; אַוַדַאי וֶוער עֶס הָאט נָאר גֶעקָאנְט, אִיז אַוֶועק, אוּנ דִי גֶעצֶאהלְטֶע יוּדֶען, וָואס זֶענֶען נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ אַנְטְלוֹיפֶען פוּן אִיטַאלְיֶען, הָאבֶּען גֶעבִּיךְ גֶעקְרֶעכְצְט אוּנְטֶער דֶעם שְׁוֶוערֶען יָאךְ פוּן זַיינֶע בִּיטֶערֶע גְזֵירוֹת.

גְרִינְגֶער אִיז זֵיי גֶעוָוארֶען וֶוען, אִים יָאהר 1585, אִיז סִיקְסְטוּס דֶער פִינְפְטֶער גֶעוָוארֶען פַּאפְּסְט. פוּן אַ פְּרָאסְטֶען פַּאסְטוּךְ הָאט אִיהם גָאטט גֶעהָאלְפֶען צוּצוּשְׁלָאגֶען זִיךְ צוּ אַזַא הוֹיכֶער מַדְרֵגָה אוּנ וֶוערֶען דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער גַאנְצֶער קַאטָאלִישֶׁער וֶועלְט; דֶערְפוּן זֶעהט מֶען אַז קֵיין נַאר אִיז עֶר גֶעוִוּיס נִיט גֶעוֶועהן אוּנ מִיט אַ חָכָם קָאנֶען שׁוֹין יוּדֶען דוּרְכְקוּמֶען. אִין דֶער צַייט פוּן סִיקְסְטוּס הָאט זִיךְ טַאקִי דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען שְׁטַארְק פֶערְבֶּעסֶערְט: פוּן אֵיין זַייט הָאט עֶר גֶעהַאט בַּיי זִיךְ אַ יוֹעֵץ לָאפֶּעץ, אֵיינֶער פוּן דִי מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען אַנְטְלָאפֶען גֶעוָוארֶען פוּן פָּארְטוּגַאל, אוּנ דֶער הָאט אִיהם גֶעוִוּיס נִיט צוּגֶערֶעדְט אוֹיף שְׁלֶעכְטֶען, פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאבֶּען זִיךְ טַאקִי דִי יוּדֶען גֶעלָאזְט צַאפֶּען אַזוֹי וִוי זֵייעֶר שְׁטֵייגֶער אִיז — אָנְזַאמְלֶען אִין זִיךְ אַ גַאנְץ עֲשִׁירוֹת אוּנ דֶערְנָאךְ עֶס לָאזֶען אוֹיסְקְוֶועטְשֶׁען אַבִּי זֶעהֶען אַ פְרֶעהלִיכֶע מִינֶע פוּן אַ שׂוֹנֵא, אוּנ דִי בֵּיידֶע זַאכֶען הָאבֶּען גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ וָואס סִיקְסְטוּס הָאט בַּאלְד מְבַטֵל גֶעוֶועזֶען אַלֶע גְזֵירוֹת פוּן דִי פְרִיהֶערִיגֶע פֶּאפְּסְטֶע. עֶר הָאט נָאר אִיבֶּערְגֶעלָאזְט דֶעם מִנְהָג פוּן דִי קְרִיסְטְלִיכֶע דְרָשׁוֹת, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען וַוייטֶער גֶעמוּזְט הֶערֶען, נָאר אִין אַלֶע אִיבְּרִיגֶע זַאכֶען הָאט עֶר זֵיי גֶעגֶעבֶּען פְרַייהַייט, אוּנ פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּרִיקְצוּקוּמֶען קֵיין רוֹם, עֶר הָאט זֵיי עֶרְלוֹיבְּט פְרַיי אָבְּצוּהִיטֶען זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען אוּנ פִיהרֶען גֶעשֶׁעפְטֶען מִיט קְרִיסְטֶען;

יודישע דאָקטוירים האָבען ווידער בעקומען דאָס רעכט צו פּראַקטיצירען צווישען קריסטען. דעמאָלט האָט אָנגעהויבען שפּילען אַ גרויסע ראָלע דער בעריהמטער יודישער דאָקטאָר ר' דוד דע־פּאָמיס, וואָס איז, אויסער מעדיצין, געוועהן אַ בקי אין לשון קדש און לאַטייניש און האָט פון יוגענד אָן קיין גוטע שעה ניט געהאַט. אין דער צייט פון פּאָול דעם פיערטען האָט מען ביי איהם אָבגעראַ־בעוועט זיין גאַנץ פערמעגען; פּיוס דער פיערטער האָט איהם שוין אפילו בע־האַנדעלט פריינדליכער און האָט איהם ערלויבט צו היילען קריסטליכע קראַנקע, נאָר דאָס האָט ניט לאַנג געדויערט, ווייל באַלד איז אויפגעשטאַנען פּיוס דער פינפטער און ר' דוד האָט געמוזט פונקט אין די בעסטע יאָהרען, טהיילען דאָס מזל פון אַללע זיינע ברידער. ערשט אויף דער עלטער איז ער אויפגערעכט געוואָרען און אַז ער האָט זיך געפיהלט פריי האָט ער אָנגעשריבען אויף לאַטייניש זיין בעריהמט בוך, וואָס האָט געהייסען „דער יודישער דאָקטאָר". אין דעם בוך ווייזט ר' דוד דע־פּאָמיס וויפיל גרויסע דאָקטוירים יודען האָבען אין איטאַליען אַרויסגעגעבען און ווי פיעל מלכים און שררות האָבען זיי דאָס לעבען צו פער־דאַנקען; דאָרט האָט ער אויך איבערזעצט אַ סך ערטער פון דער גמרא, וואָס הייסט שטאַרק אָבהיטען דאָס געזונד און שטעללט הויך די לייט וואָס געבען זיך אָב מיט חולים. דאָס האָט ער געטהון מיט אַ כוונה, כדי צו איבערצייגען די קריסטען אַז זיי שרעקען זיך אומזיסט פאַר'ן תלמוד און מיינען אַז אין איהם ליעגט אַלל־דאָס בּאָז. זיין בוך, וואָס דער פירסט פראַנציסקא מאַריאַ פון אורבינא האָט עס ביי איהם אָנגענומען פאַר אַ מתנה, איז זעהר געפעללען דעם פּאַפּסט סיקסטוס, ער האָט איהם שטאַרק מקרב געוועהן, און אַז דע־פּאָמיס האָט דערנאָך אַרויסגעגעבען אַ תלמודישעם ווערטערבוך אין דריי שפּראַכען האָט ער שוין זיין ספר סיקסטוס'ן געבראַכט פאַר אַ מתנה. איבערהויפּט האָט סיקסטוס אָרדענטליך בעהאַנדעלט די יודען און אַז עס האָט זיך אַ מאָל געמאַכט וואָס אַ קריסט זעטשי האָט זיך געוועט מיט אַ יודען שמשון קינאַדו און די וועטע איז געגאַנגען דאַרויף, אַז ווי באַלד דער יוד וועט פערשפּיעלען מאָג איהם דער קריסט אויסשניידען פונ'ם לייב אַ פונט פלייש, האָט דער פּאַפּסט געהייסען ביידע שטרענג בעשטראָפען, ווייל ער האָט פערשטאַנען אַז אַזאַ וועטע נעהמט זיך דערפון וואָס צו טוידטען אַ יודען איז ביים קריסט אַ גאָר נישט, און ער האָט געוואָלט אַז די קריסטען זאָללען זעהען אַז דאָס לעבען פון אַ יודען האָט אויך עפּיס אַ ווערטה. אויך דעם יודען האָט ער בעשטראָפט דערפאַר וואָס ער האָט אין דער וועטע איינגעשטעלט זיין לעבען.

אַז סִיקְסְטוּס הָאט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַזוֹי פִיעל פְרַיינְדְשַׁאפְט גֶעגֶען דִי יוּדֶען, הָאבֶּען זֵיי פֶערְשְׁטַאנֶען אַז בַּיי אִיהם וֶועלֶען זֵיי אוֹיךְ פוֹעֵל'ן עֶר זָאל כָּשֵׁר מַאכֶען דֶעם תַּלְמוּד. וֶוענִיגְסְטֶענְס, אִין דֶער אֵייגֶענֶער אַרְט ווִי עֶס הָאט גֶעטְהוּן פִּיוּס דֶער פִיעְרְטֶער, וֶועלְכֶער הָאט נָאר גֶעהֵייסֶען אִיהם גוּט אִיבֶּערְקוּקֶען אוּנ אַרוֹיסְ־וַוארְפֶען דִי אֶרְטֶער, וָואס זֶענֶען גֶעגֶען דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דִי יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת פוּן מַאנְטוּאַ, מַאִילַאנְד אוּנ פֶערַארַא הָאבֶּען טַאקִי אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אַ בֶּע־זוּנְדֶער שָׁלִיחַ, ר' בְּצַלְאֵל מַאסֶערַאנוֹ, קֵיין רוֹם מִיט אַ בַּקָשָׁה צוּם פַּאפְּסְט וֶועגֶען תַּלְמוּד. מִיט לֶעדִיגֶע הֶאנְד אִיז עֶר אוֹיךְ נִיט גֶעקוּמֶען, אוּנ גָאר גִיךְ אִיז אַרוֹיס אַ בֶּעפֶעהל אַז דִי יוּדֶען מֶאגֶען פְרַיי הַאלְטֶען בַּיי זִיךְ דֶעם תַּלְמוּד אוּנ אֲפִילוּ נָאךְ אַ מָאל אִיבֶּערְדְרוּקֶען.

פִינְף יָאהר הָאט אָבֶער אִין גַאנְצֶען גֶעדוֹיעֶרְט דָאס גוּטֶע שְׁטִיקֶעל צַייט אוּנ קוֹים הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען אוֹיסְגֶעגְלַייכְט דִי צוּבְּרָאכֶענֶע בֵּיינֶער, אִיז שׁוֹין וַוייטֶער אַרוֹיף אַ נַייעֶר פַּאפְּסְט, קְלֶעמֶענְטִי דֶער אַכְטֶער, וָואס הָאט אוֹיךְ, ווִי גְרֶעגָאר, גֶעהֶערְשְׁט דְרַייצֶעהן יָאהר אוּנ הָאט אִיהם אִין אַלֶעמֶען נָאכְגֶעטְהוּן. אַוַדַאי הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי אַלְטֶע צָרוֹת: פוּן דְרוּקֶען דֶעם תַּלְמוּד הָאט שׁוֹין גָאר קֵיין רֶעדֶע נִיט גֶעקֶאנְט זַיין, מֶען הָאט דִי יוּדֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן אַלֶע שְׁטֶאדְט, וואוּ זֵיי הָאבֶּען גֶעווֹאהנְט, נָאר אִין רוֹם, אַנְקָאנַא אוּנ אַוִויניָאן הָאבֶּען זֵיי נָאךְ גֶעמֶאגְט בְּלַייבֶּען, מֶען הָאט אָבֶער בַּיי זֵיי צוּ־גֶענוּמֶען אַלֶע פַּרְנָסוֹת אוּנ זֵייעֶר לֶעבֶּען אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי פֶערְבִּיטֶערְט אַז שְׁטֶאנְדִיג הָאבֶּען זֵיי נָאר גֶעטְרַאכְט וֶועגֶען אַ נַייעֶ הֵיים.

מֶעהר פוּן טוֹיזֶענְד יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט, אִים יָאהר 1593, אַרוֹיס פוּן קְרֶעמָאנַא, פַּאוִויַא, לָאדִי אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע שְׁטֶאדְט, וָואס זֶענֶען גֶע־שְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶער מַאכְט פוּנ'ם פַּאפְּסְט, אוּנ עֶס אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן אַ שְׁטִיקֶעל גְלִיק וָואס פֶערְדִינַאנְד, דֶע מֶעדִיצִי דֶער הֶערְצָאג פוּן טָאסְקַאנָא, אוּנ וִויצֶענְצָא גָאנְצַאגָא, הָאבֶּען זֵיי אַרַיינְגֶעלָאזְט קֵיין פִּיזַא, מָאדֶענַא, וֶוערָאנַא, פַּאדוּאַ אוּנ מַאנְטוּאַ, חָאטְשׁ זֵיי זֶענֶען נַאקֶעט אוּנ בְּלוֹיז. נָאר ווִי גְרוֹיס דֶער כֹּחַ פוּן דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע אִיז נָאךְ דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן — זֶעהט מֶען אַרוֹיס דֶערְפוּן, וָואס אֲפִילוּ אַזֶעלְכֶע שְׂרָרוֹת הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט פַאר זֵיי אוּנ הָאבֶּען עֶרְלוֹיבְּט דִי יוּדֶען צוּ דְרוּקֶען נָאר אַזֶעלְכֶע גְמָרוֹת, וָואס מֶען הָאט זֵיי פְרִיהֶער דוּרְכְגֶעקוּקְט אוּנ אַרוֹיסְגֶעוָוארְפֶען דִי אֶרְטֶער, וָואס הָאבֶּען עֶפִּיס אַ שַׁייכוּת צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. אִיבְּרִיגֶענְס, הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַלֵיין נִיט גֶעוָואלְט הָאבֶּען צוּ טְהוּן מִיט דִי שׂוֹנְאִים אוּנ הָאבֶּען גֶעהֵייסֶען אוֹיסְמֶעקֶען אַ סַךְ זַאכֶען, וָואס קֵיינֶער

װאלט זיך אפשר ניט געװעהן געשטערט. בײ די יודען איז דער עיקר געװעהן צו זעהען דעם תלמוד נאך א מאל געדרוקט אונ דאריבער האבען זײ געלאזט שנײדען װי פיעל מען האט נאר געװאלט, אבי מציל זײן דאס איבריגע. שפעטער מיט עטליכע יאהר איז דער ביטערער גורל געפאלען אויך אויף די יודען אונ מאראנען פון פערארא, װאס האבען די גאנצע צײט, װאס עס האט געלעבט די עדלע אונ גוטהארציגע משפחה פונ'ם הערצאג די־עסטע, פון קײן שלעכטס ניט געװאוסט, װײל זײ האבען ניט געמאכט קײן חלוק צװישען א אומה אדער אמונה אונ יעדער מענש, װאס האט נאר עהרליך געװאלט פערדיענען זײן שטיקעל ברויט, האט זיך געקאנט דארט רוהיג װאהנען. דערפאר זענען די יודען געװעהן זעהר געטרײ אונ איבערגעבען אונ אז די פרינצעסין לעאנארא איז קראנק געװארען האבען זײ אין די שוהלען געזאגט תהלים אונ גאט געבעטען פאר איהר געזונד. צום אומגליק איז אבער דער לעצטער פון דער משפחה, אלפאנסא דער צװײטער, געשטארבען אהן קינדער אונ דער פאפסט האט בעדארפט זײן דער יורש. די יודען האבען באלד געזעהען אז דא װעט זיך זײער גורל אנדערן אונ זײ האבען נאר געבעטען מען זאל זײ געבען צײט אויף צו ענדיגען זײערע געשעפטען אונ אװעקפאהרען. דער פאפסט האט זײ אפילו ערלויבט צו בלײבען נאך פינף יאהר, װײל ער האט מורא געהאט מיט א מאל צו פערװיסטען די שטאדט, נאר די אינקװיזיטארען האבען זיך באלד אנגעהויבען דארט ארומצודרעהען אונ זוכען חטאים, אונ די יודען האבען פערשטאנען אז װאס פריהר זײ װעלען זײן פון יענער זײט גרענעץ איז פאר זײ גלײכער. אזוי האבען די יודען געמוזט ארויס פון פערארא, אונ מען קאן זאגען אז כמעט אין גאנץ אײראפא האבען זײ אין יענער צײט ניט געהאט קײן װינקעל, װאו זײ זאלען קאנען רוהיג אונ זיכער אנידערלעגען דעם קאפ.

מאראנישע קהלות אין אמשטרדם, האמבורג אונ באָרדא.

(1593—1648 נאָה קריסטוס געבורט).

די װעלט פיהרט זיך אבער נאך איהרע כללים אונ, װען דעם זינדיגען בלינדען מענשען װײזט זיך אוים אז זײן האפנונג איז שוין אין גאנצען פערלארען, זעהט מען דערנאך אז די השגחה האט זיך בעצײטענס געזארגט פאר איהם אונ האט איהם אנגעגרײט א װעג, ער זאל זיך װײטער קאנען געהען און אויס־

פיהרען דאס שליחות וואס דער הימלישער בעשעפער האט אויף איהם ארויפגעלעגט. אזוי איז עס אויך געשעהען מיט די יודען און בעזאנדערס מיט די מאררנאען, און פונקט דעמאלט, ווען מען האט זיי אומעדום געטריבען און געיאגט ווי ווילדע חיות האבען זיי זיך אבגעזוכט א נייעם פלאץ און דוקא אין אזא ווינקעל וואס דארטען האט געהערשט דאס ווילדע שפאניען.

האללאנד האט פאר די מאררנאען געאפענט אללע טויערן, און קוים איז פון דארט פערשוואונדען די מאכט פון שפאניען האבען זיך אהין געלאזט אללע, וואס האבען אין ערגיץ ניט געפונען קיין מקום מנוחה, און אויך די עטליכע מאררנאנישע משפחות, וואס האבען די לעצטע צייט געוואהנט אין אנטווערפען, בריסעל און גענט און זענען געצוואונגען געוועהן אוועקצוואנדערן די דאזיגע שטאדט. קארל דער פינפטער האט אפילו ניט געוואלט ליידען אז אין נידערלאנד (האללאנד) זאלען זיך ארומדרעהען יודען און האט ביסלעכווייז אנגעהויבען איינצופיהרען די אינקוויזיציאן, אבער דאס האט געפיהרט דערצו, וואס האללאנד האט זיך מיט דער צייט נאר אבגעריסען פון שפאניען. איינער פון די בכבוד'ע יודען, ר' שמואל פאללאכע, וואס דער קעניג פון מאראקא האט איהם אין נידערלאנד אנידערגעזעצט פאר קאנסול, האט אויפגעגעבען דעם פלאן אין דעם מאגיסטראט מידעלבארג מען זאל אריינלאזען די מאררנאען און זיי געבען אללע פרייהייט, און דער מאגיסטראט האט מסכים געוועהן, ער האט אפילו געוואלט אז די יודען זאלען זיך בעזעצען אין דער געגענד זעעלאנד וואס האט אויך געהערט צו נידערלאנד, נאר די קאטאלישע גייסטליכע האבען עס ניט דערלאזט. אודאי אז האללאנד האט פון זיך אראבגעווארפען דעם עול פון שפאניען און דער עדלער פירסט ווילהעלם פון אראניען האט דארט הויך אויפגעהויבען די פאהן פון פרייהייט און גלייכע רעכטע פאר אללע, האבען די מאררנאען באלד געווענדט זייערע אויגען אהין, וואו זיי האבען געהאט די מעגליכקייט אראבצוווארפען פון זיך די מאסקע פון קריסטענטהום און אפען אננעהמען די יודישע אמונה.

די ערשטע וואס האט זיך ענטשלאסען אליין צו פאהרען און העלפען דערצו אנדערע, איז געוועהן א מאררנאנישע פרוי מאיאר ראדריגעס; זי מיט איהר מאן גאספאר לאפעס האמעם, מיט איהרע צוויי זיהן און ביידע טאכטער און נאך מיט אסך רייכע קרובים האבען אוועקגעווארפען אללע געשאפטען און האבען זיך אוועקגעלאזט אין אן אונבעקאנט ארט, וואס דערוייל האבען זיי נאר געוואוסט אז זיי וועלען דארט געפינען דאס איינציגע

גְלִיק — זִיךְ נִיט דַארְפֶען פַארְשְׁטֶעלֶען אוּנ בְּלַייבֶּען דָאס וָואס זֵיי זֶענֶען. צוּם אָנְהוֹיבּ הָאט זִי אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אִיהר שֶׁאנֶע טָאכְטֶער מַארְיַא נוּנֶעס אוּנ אוֹיךְ דֶעם אֶלְטֶערְן זוּהן אוֹיף דֶער שִׁיף וָואס יַעֲקֹב טִירַאדָא הָאט אַרוֹיסְ־גֶעפִיהרְט צֶעהן מַארְרַאנִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת קַיין הָאלְלַאנְד. זִי אִיז גֶעוֶועהן פֶערְזִיכֶערְט אַז מַארְיַא נוּנֶעס וֶועט מִיט אִיהר שֶׁאנְקַייט אוּמֶעדוּם נוֹשֵׂא חֵן זַיין אוּנ וֶועט דִי דָאזִיגֶע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט פָאהרֶען צוּם עֶרְשְׁטֶען, בַּיישְׁטֶעהֶען אִין אַלֶע זֵייעֶרֶע נוֹיטְהֶען. בַּיי דֶער עֶרְשְׁטֶער סַכָּנָה הָאט זִיךְ טַאקִי אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז דִי אַלְטֶע מַאיָאר רָאדְרִיגֶעס אִיז גָאר קַיין נַאר נִיט גֶעוֶועהן, אוּנ אַז הָאבֶּען אַ טָאכְטֶער אַ יְפַת תֹּאַר אִיז נִיט קַיין גְרוֹיסֶער חִסָּרוֹן. אוֹיפְ'ן וֶועג, אִין מִיטֶען יַם אִיז אוֹיף זֵיי אָנְגֶעפַאלֶען אַ עֶנְגְלִישֶׁע שִׁיף אוּנ הָאט זֵיי אַוֶועקְגֶעפִיהרְט קַיין עֶנְגְלַאנְד. מַארְיַא נוּנֶעס אִיז אַזוֹי גֶעפֶאלֶען דֶעם קַאפִּיטַאן, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ עֶנְגְלִישֶׁער הֶערְצָאג, אַז עֶר הָאט בַּאלְד גֶעוָואלְט מִיט אִיהר חֲתוּנָה הָאבֶּען. עֶס אִיז בַּיי אִיהם קַיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן אַז זִי קוּמְט אַרוֹיס פוּן דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת אוּז עֶר הָאט זִיךְ נָאר גֶעוואוּנְדֶערְט פַאר וָואס זִי בֶּעשְׁטֶעהט נִיט אוֹיף אַזַא וואהלֶען שִׁדּוּךְ. אַז זֵיי זֶענֶען אָנְגֶעקוּמֶען קַיין לָאנְדָאן, הָאט בַּאלְד דִי גַאנְצֶע שְׁטָאדְט גֶעקְלוּנְגֶען מִיט דֶער שֶׁאנֶער פָּארְטוּגִיזִין אוּנ הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַזַא רַעַשׁ אַז דִי קֶאנִיגִין עֶלִיזַאבֶּעטְה הָאט אוֹיךְ גֶעוָואלְט אָנְקוּקֶען דָאס שְׁטָאלְצֶע מֶאדְכֶין, וָואס הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט פוּן אֵיינֶעם פוּן דִי בֶּעסְטֶע עֶנְגְלִישֶׁע אַרִיסְטָאקְרַאטֶען, אוּנ הָאט זִי פֶערְבֶּעטֶען צוּ זִיךְ. דִי קֶאנִיגִין אִיז אִיבֶּערְרַאשְׁט גֶעוָוארֶען פוּן אִיהר שֶׁאנְקַייט אוּנ אִיז מִיט אִיהר אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אִין דִי גַאסֶען אִין אַ אָפֶענֶער קַארֶעטֶע. אַוַדַאי הָאט עֶס נִיט לַאנְג גֶעדוֹיעֶרְט אוּנ דִי אַלֶע, וָואס מֶען הָאט גֶעבְּרַאכְט קַיין לָאנְדָאן וִוי גֶעפַאנְגֶענֶע, זֶענֶען פְרַיי אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען, אוּנ דִי עֶנְגְלִישֶׁע מְלוּכָה הָאט זֵיי נָאךְ גֶעגֶעבֶּן אַלֶע מִיטֶעל זֵיי זָאלֶען זִיכֶער קֶאנֶען קוּמֶען קַיין הָאלְלַאנְד. צוּם אוּמְגְלִיק אִיז אָבֶּער גֶעוָוארֶען אַ שְׁטוּרְמְווִינְד אוֹיפְ'ן יַם, זֵייעֶרֶע צְווֵיי שִׁיפֶען זֶענֶען שִׁיעֶר נִיט אוּנְטֶערְגֶעגַאנְגֶען אוּנ קוֹים מִיט גְרוֹיסֶע צָרוֹת הָאבֶּען זֵיי זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען קַיין עֶ מְ דֶ ע ן.

אִין עֶ מְ דֶ ע ן הָאבֶּען גֶעוָואהנְט זֶעהר וֶוענִיג יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען קַיין שׁוּם בֶּעגְרִיף נִיט גֶעהַאט פוּן דִי מַארְרַאנֶען, אוּן דֶערְפַאר אִיז זֵיי שְׁוֶוער גֶעוֶועהן מִיט זֵיי זִיךְ דוּרְכְשְׁמוּעֶסְ'ן וֶועגֶען תַּכְלִית פוּן דֶער נְסִיעָה. עֶרְשְׁט אַז דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען בַּיים רֶעדֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרַיינְווַארְפֶען לְשׁוֹן־קוֹדֶשׁ־וֶוערְ־טֶער, הָאבֶּען זִיךְ דִי עֶמְדֶענֶער יוּדֶען צוּ זֵיי צוּגֶעלָאזְט אוּנ יַעֲקֹב טִירַאדָא

הָאט דֶעם אֵיינְצִיגֶען לַמְדָן פוּן דָארְט, ר׳ מ ֹשֶ ה א וּ רְ יָ ה הַ לֵ וִ י, אוֹיסְגֶעזָאגְט דֶעם סוֹד אַז זֵיי ווִילֶען ווִי וַוייט גִיכֶער אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם. ר׳ משֶׁה אוּרְיָה הַלֵוִי הָאט אִיהם אָבֶּער אָבְּגֶעהַאלְטֶען עֶר זָאל עֶס נִיט טְהוּן אִין עֶמְדֶען, ווַייל אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל מוּזֶען בַּאלְד אַלֶע גֶעוָואהר ווֶערֶען אוּנ עֶס קֶען חָלִילָה שַׁאדֶען דִי יוּדֶען. דַארִיבֶּער אִיז זַיין עֵצָה גֶעוֶועהן אַז דִי מַארְרַאנֶען זָאלֶען פָּאהרֶען קַיין אַ מ ְ ש ְ ט ֶ ר ְ ד ַ ם אוּנ עֶר אַלֵיין הָאט זֵיי אוֹיךְ צוּגֶעזָאגְט אַהִין גִיךְ צוּ קוּמֶען מִיט זַיין גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה אוּנ דָארְט בְּלַייבֶּען זֵייעֶר מַדְרִיךְ אִין יוּדִישְׁקַייט. אַזוֹי אִיז עֶס טַאקִי גֶעשֶׁעהֶען: דֶעם 22 אַפְּרִיל 1593 זֶענֶען דִי מַארְרַאנֶען אָנְגֶעקוּמֶען קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם אוּנ ר׳ משֶׁה אוּרְיָה הַלֵוִי הָאט אוֹיךְ גֶעהַאלְטֶען ווָארְט אוּנ אִיז זֵיי בַּאלְד נָאכְגֶעפָאהרֶען. מִיט גרוֹיס שִׂמְחָה הָאט יַעֲקֹב טִירַאדָא, ווָאס אִיז שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן בַּיי דִי אֶלְטֶערֶע יָאהרֶען, זִיךְ גֶעלָאזְט מַל זַיין אוּנ אִיהם הָאבֶּען נָאכְגֶעטְהוּן דִי אִיבְּרִיגֶע, אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַ קְלֵיינֶע קְהִלָה פוּן גֵרִים. פִיעל הָאט זֵיי מִיטְגֶעהָאלְפֶען דֶער קָאנְסוּל ר׳ שְׁמוּאֵל פַּאלַאכֶע אוּנ פוּן מ ַ א ד ֵ י י ר ַ א אִיז צוּ זֵיי צוּגֶעקוּמֶען דֶער בֶּעקַאנְטֶער מַארְרַאנִישֶׁער דִיכְטֶער, י ַ ע ֲ ק ֹ ב י ִ ש ְ ׂ ר ָ א ֵ ל ב ֶּ ע ל ְ מ ָ א נ ְ ט, ווָאס הָאט זֵיי גֶעשְׁטַארְקְט מִיט זַיינֶע שֶׁאנֶע לִיעדֶער אוּנ הָאט בֶּעשְׁרִיבֶּען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת פוּן דֶער אִינְקְווִיזִיצְיָאן אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער בּוּךְ מִיט דֶעם נָאמֶען „אִיוֹב“. דִי צָאהל פוּן דִי מַארְרַאנֶען הָאט זִיךְ יֶעדֶעס מָאל פֶערְגְרֶעסֶערְט אוּנ גָאר גִיךְ הָאבֶּען זֵיי בֶּעקוּמֶען אַ נַייעֶם חַבֵר ווָאס הָאט זֵיי גְרוֹיס כָּבוֹד גֶעמַאכְט: דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ ל ָ א נ ְ ז ָ א ד ֶ ע ה ֶ ע ר ֶ ע ר ַ א, ווָאס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן יוּדֶען אוּנ פוּן דִי גְרֶעסְטֶע שְׁפַּאנִישֶׁע שְׂרָרוֹת, זַיין עֶלְטֶער־זֵיידֶע, דֶער קַאפִּיטַאן ג ָ א נ ְ ז ַ א ל ְ ו ָ א ד ֶ ע ק ָ א ר ְ ד ָ א ב ָ ה, הָאט אַמָאל אַיינְגֶענוּמֶען נֶעאַפָּאל, עֶר אַלֵיין אִיז גֶעוֶועהן גוּבֶּערְנַאטָאר אִין ק ַ א ד ִ י ק ְ ס, נָאר אַז דִי עֶנְגְלֶענְדֶער הָאבֶּען אָבְּגֶענוּמֶען דִי שְׁטָאדְט אוּנ מֶען הָאט אִיהם אַווֶעקְגֶעפִיהְרְט קַיין לָאנְדָאן, הָאט עֶר זִיךְ דָארְט אוֹיסְגֶעבֶּעטֶען דִי פְרַייהַייט אוּנ אִיז אַווֶעק קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם מִיט דֶער הָאפְנוּנְג אַז עֶר ווֶעט דָארְט אוֹיסְפִיהְרֶען זַיין אַלְטֶען גֶעדַאנְק אוּנ ווֶעט זִיךְ אוּמְקֶעהרֶען צוּ דֶער אֱמוּנָה פוּן זַיינֶע אָבוֹת. אִין אַמְשְׁטֶערְדַם הָאט עֶר זִיךְ טַאקִי מְגַייֵר גֶעוֶועהן אוּנ הָאט פֶערְנוּמֶען דֶעם שֶׁאנְסְטֶען פְּלַאץ אִין דֶער קְלֵיינֶער מַארְרַאנִישֶׁער קְהִלָה. עֶר הָאט זִיךְ אַ יוּדִישֶׁען נָאמֶען גֶעגֶעבֶּען א ַ ב ְ ר ָ ה ָ ם ד ֶ ע ה ֶ ע ר ֶ ע ר ַ א אוּנ אִיז טַאקִי גֶעוָוארֶען אַ יוּד מִיט׳ן גַאנְצֶען הַארְצֶען, עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אִין גַאנְצֶען אוֹיפ׳ן דֶרֶךְ פוּן ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא אוּנ הָאט אִיבֶּער־זֶעצְט אוֹיף פָּארְטוּגֶעזִישׁ אַ סֵפֶר ווֶעגֶען קַבָּלָה.

פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז דִי מַארְרַאנֶען נִיט אַזוֹי גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען בִּיז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט אִין אַמְשְׁטֶערְדַם אוֹיף אַ פֶעסְטֶען פוּס. דִי עֶרְשְׁטֶע דְרַיי יָאהר הָאט זִיךְ אוֹיף זֵיי קֵיינֶער נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוּנ דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען גָאר נִיט גֶעוואוּסְט וָואס דָא גֶעהט פָאר. פְּלוּצְלוּנְג הָאט מֶען אִים יָאהר 1596 בֶּעמֶערְקְט אַז דִי מַארְרַאנֶען קוּמֶען זִיךְ צוּנוֹיף אוֹיף אַ בֶּעשְׁטִימְטֶען אָרְט, וַוייל עֶס אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן יוֹם כִּפּוּר אוּנ זֵיי זֶענֶען זִיךְ אַלֶע צוּנוֹיפְגֶענַאנְגֶען דַאוְונֶען; דִי קְרִיסְטֶען אִיז גָאר אוֹיפְ'ן מוֹחַ נִיט גֶעקוּמֶען אַז דָאס קֶאנֶען זַיין יוּדֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט, אַז דָאס אִיז עֶפִּיס אַ שֶׁאדְלִיכֶע קְרִיסְטְלִיכֶע סֶעקְטֶע. דֶערְפַאר זֶענֶען זֵיי אִיבֶּערְגֶעפַאלֶען אוֹיף דֶעם מִנְיָן, אוּנ אַזוֹי וִוי דִי מַארַראנֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן אִיבֶּערְגֶעשְׁרָאקֶען פוּן פְרִיהֶער אוּנ דִי הַנְהָגוֹת פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן זֶענֶען זֵיי נָאךְ גוּט גֶעלֶעגֶען אִין קָאפּ, אִיז גֶעוָוארֶען אַ גֶעלוֹיף אוּנ אַ דֶערְשְׁטִיקֶענִישׁ אוּנ מֶען הָאט דֶערְוַוייל גֶעחַאפְּט ר׳ מֹשֶׁה אוּרְיָהוּ הַלֵוִי מִיט זַיין זוּהן, וָואס הָאבֶּען גֶעדַאוֶונְט פַאר'ן עָמוּד אוּנ מֶען הָאט זֵיי אַיינְגֶעזֶעצְט, נָאר אֵיין יַעֲקֹב טִירַאדָא הָאט זִיךְ נִיט דֶערְשְׁרָאקֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט זֶעהר גוּט גֶערֶעדְט לַאטֵיינִישׁ, הָאט עֶר בַּאלְד אוֹיפְגֶעקְלֶערְט דִי קְרִיסְטֶען אַז זֵייא הָאבֶּען אַ טָעוּת, אַז זֵיי זֶענֶען אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף מֶענְשֶׁען, וָואס מֶען הָאט זֵיי אַ לַאנְגֶע צַייט גֶענוֹיטְהְ'ט צוּ פֶערְלֵייקֶענֶען זֵייעֶר אֱמֶת'ן גְלוֹיבֶּען אוּנ וָואס פִיהְלֶען זִיךְ גְלִיקְלִיךְ וָואס זֵיי קֶאנֶען אִין הָאלְלַאנְד פְרֵיי דִינֶען גָאטט אוּנ דֶערְפַאר בֶּעצָאהְלֶען דֶעם לַאנְד מִיט זֵייעֶר נִיצְלִיכְקֵייט, וַוייל זֵיי זֶענֶען אַלֶע גֶעקוּמֶען אוּנ הָאפֶּען מִיט זֵייעֶרֶע גְרוֹיסֶע מִיטֶעל צוּ בֶּעלֶעבֶּען דֶעם הַאנְדֶעל. זַיינֶע רֶעד זֶענֶען זֶעהר גֶעפֶעלֶען; טַאקִי אִין דֶער אֵייגֶענֶער שָׁעָה הָאט מֶען בֶּעפְרַייהט ר׳ מֹשֶׁה אוּרְיָה הַלֵוִי מִיט'ן זוּהן אוּנ זֵיי זֶענֶען אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ עֶנְדִיגֶען דֶעם תַּעֲנִית מִיט אַ גְרִינְג הַארְץ אוּנ דַאנְקֶען דֶעם רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, וָואס עֶר הָאט זֵיי גֶעלָאזְט אָפְּקוּמֶען נָאר מִיט אַ שְׁרֶעק. דֶערְפוּן אִיז אָבֶּער נָאךְ דִי מַארְרַאנֶען אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען אַ טוֹבָה, וַוייל פְרִיהֶער אִיז דִי זַאךְ צוּגֶעגַאנְגֶען אוּנְטֶער אַ דֶעקְטוּךְ אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ גֶע'יִשׁוּב'ט צוּ זָאלֶען זֵיי אָפֶען אַרוֹיסְוַוייזֶען אַז זֵיי זֶענֶען יוּדֶען; קוֹים אִיז שׁוֹין אָבֶּער דֶער סוֹד אַרוֹיס הָאבֶּען זִיךְ דִי מַארְרַאנֶען גֶעוֶוענְדֶעט גְלַייךְ צוּם מַאגִיסְטְרַאט מִיט אַ בַּקָשָׁה מֶען זָאל זֵיי עֶרְלוֹיבֶּען אוֹיסְצוּבּוֹיעֶן זֵייעֶר אֵייגֶענֶע שׁוּהל. מֶען הָאט זֵיי בַּאלְד גֶעגֶעבֶּען אַיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ. יַעֲקֹב טִירַאדָא הָאט מְנַדֵר גֶעוֶועהן דָאס גַאנְצֶע גֶעלְד וָואס מֶען הָאט נֶאטְהִיג גֶעהַאט דַארוֹיף, דֶערְפַאר הָאט מֶען דִי שׁוּהל גֶערוּפֶען אוֹיף

זַיין נָאהמֶען „בֵּית יַעֲקֹב״ אוּנ אִים יָאהר 1598 הָאט מֶען מִיט גְרוֹיס שִׂמְחָה גֶעמַאכְט דֶעם חֲנוּכַּת הַבַּיִת.

אִין אַקוּרְצֶער צַייט אִיז טַאקִי הָאלְלַאנְד נִיט גֶעוֶועהן צוּ דֶערְקֶענֶען: דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען וָוארְט אוּנ הָאבֶּען מִיט זַייעֶר קַאפִּיטַאל שְׁטַארְק גֶע־אַרְבַּייט, אוּנ פּוּנְקְט וֶוען שְׁפַּאנְיֶען אִיז גֶעוָוארֶען פֶערְפִינְסְטֶערְט אוּנ דֶער בִּיטֶערֶער קֶענִיג פִילִיפּ דֶער צְוֵוייטֶער הָאט בֶּעקוּמֶען מַכּוֹת אוֹיפְ׳ן לַייבּ אוּנ הָאט גֶעהַאלְטֶען בַּיי דֶער גְסִיסָה, הָאט אַמְשְׁטֶערְדַם אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלִיהֶען נָאר אוֹיף אַיין אַנְדֶער אַרְט אוּנ דִי אַיינְוָואהנֶער הָאבֶּען דֶערְפִיהלְט דֶעם כֹּחַ פוּן יוּדִישֶׁע פֶאהִיגְקֵייטֶען, אַוַדַאי אִיז דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אוּנ מַארְרַאנֶען גֶעוֶועהן זֶעהר גְלֶאנְצֶענְד אוּנ כִּמְעַט אַלֶע טָאג פְלֶעגֶען צוּקוּמֶען נַייעֶ בְּרִידֶער, וָואס הָאבֶּען פוּן דֶערְוַוייטֶענְס שׁוֹין גֶעהֶערְט דִי גְדוּלָה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ מִיט גְוַואלְד אוֹיסְגֶערִיסֶען פוּן דִי אַלְטֶע אֶרְטֶער, וואוּ פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען אֲפִילוּ עֲשִׁירוּת אוּנ כָּבוֹד. אִין דֶעם יָאהר וָואס מֶען הָאט גֶעעֶפֶענְט דִי שׁוּל, אִיז גֶעקוּמֶען מַאיָאר רָאדְרִיגֶעס מִיט דֶער גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה, בַּאלְד דֶערְנָאךְ זֶענֶען פוּן פָּארְטוּגַאל אַנְטְלָאפֶען עֶטְלִיכֶע פַאמִילְיֶען, וְוִי פְרַאנְקָא מֶענְדֶעס מִיט צְוֵויי זִיהן, פְרַאנְצִישְׁקָא מֶענְדֶעס מֶעדֵייְרָאס, וָואס הָאט זִיךְ אַנָאהמֶען גֶענֶעבֶּען יִצְחָק, אוּנ כְרִיסְטָאוַואל מֶענְדֶעס פְרַאנְקָא, וָואס הָאט זִיךְ אַנָאהמֶען גֶענֶעבֶּען מָרְדְכַי. דִי לֶעצְטֶע צְוֵויי מִשְׁפָּחוֹת הָאבֶּען שְׁפֶּעטֶער גֶעשְׁפִּיעלְט אַגְרוֹיסֶע רָאלְלֶע אִין דֶעם לֶעבֶּען פוּן דֶער אַמְשְׁטֶערְדַמֶ׳ער קְהִלָּה, נָאר, צוּם אוּמְגְלִיק אִיז צְווִישֶׁען זֵיי גֶעוָוארֶען אַשְׁטַארְק מַחֲלוֹקֶת.

דֶערְוַוייל אִיז זִיךְ אִין לִיסַאבָּאן פֶערְלָאפֶען אַמַעֲשֶׂה, וָואס הָאט אוּנְטֶער גֶעצוּנְדֶען דִי אִיבְּרִיגֶע מַארְרַאנֶען, וָואס בַּיי זֵיי אִיז דָאס צוּגֶעבּוּנְדֶענְקַייט צוּם יוּדִישְׁקַייט גֶעוֶועהן נָאר שְׁוַואךְ, אוּנ הָאט בַּיי זֵיי בֶּעשַׁאפֶען אַשְׁטַארְקֶען חֵשֶׁק זֵיי זָאלֶען אוֹיךְ אַוֶועקְלַוֹארְפֶען פָּארְטוּגַאל. אוֹיף אַגַייסְטְלִיכֶען דִיאָגָא דֶע לַא אַסוּמְטְשַׁאנָא, אִיז גֶעפַאלֶען אַחְשַׁד אַז עֶר אִיז מֶעהר צוּגֶעגֵייגְט צוּ דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, אוּנ אַז מֶען זֶעהט אִיהם אֲפִילוּ זִיצֶען אִיבֶּער אַתַּנַ״ךְ. פַאר דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן אִיז דָאס גֶעוֶועהן אַטְהַייעֶרֶער קָרְבָּן, מֶען הָאט אִיהם צְוֵויי יָאהר גֶעהַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה אוּנ מֶען הָאט אִיהם אָנְגֶעטְהוּן עִנּוּיִם קָשִׁים, וַוייל מֶען הָאט גֶעהָאפְט אַז עֶר וֶועט אָנְוַוייזֶען נָאךְ שׁוּלְדִיגֶע. עֶר הָאט אָבֶּער אוֹיף קֵיינֶעם נִיט גֶעזָאגְט, אוּנ אַז מֶען הָאט גֶעזֶעהן אַז מֶען וֶועט פוּן אִיהם גָאר נִיט גֶעוָואהר וֶוערֶען, הָאט מֶען אִיהם אִים יָאהר 1603 פֶערְבְּרֶענְט אִין אֵיינֶעם מִיט

אַ מַארְרַאנִישֶׁע פְרוֹי תָּמָר בָּארָאקַאס וָואס מֶען הָאט פַאר הֵיימְלִיכְקֵייט צוּגֶעשְׁלֶעפְּט צוּ דֶעם מִשְׁפָּט צֶדֶק.

אַזַא זֶעלְטֶענֶע זַאךְ, אַז אַ גֵייסְטְלִיכֶער, אַ גֶעבָּארֶענֶער קְרִיסְט, זָאל זִיךְ מוֹסֵר נֶפֶשׁ זַיין פַאר דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה אוּנ אָנְנֶעהמֶען דֶעם טוֹיט מִיט בֶּעהַארְצְטַקֵייט אוּנ לִיעבְּשַׁאפְט, הָאט דֶערְפְרִישְׁט אִין דִי הֶארְצֶער פוּן דִי מַארְרַאנֶען אַ שְׁרֶעקְלִיךְ בֶּענְקֶענִישׁ צוּ זֵייעֶר אַלְטֶען גְלוֹיבֶּען, אוּנ אֲפִילוּ אַזֶעלְכֶע, וָואס הָאבֶּען שׁוֹין לַאנְג פֶערְגֶעסֶען זֵייעֶר שׁוֹרֶשׁ, הָאבֶּען אָהן מוֹרָא אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְצַווייזֶען זֵייעֶר לִיעבְּשַׁאפְט צוּם יוּדֶענְטְהוּם. דֶעמָאלְט הָאט אַ יוּנְגֶער דִיכְטֶער, דָוִד יְשֻׁרוּן, אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף פָּארְטוּגֶעזִישׁ אַ פַייעֶרִיגֶע קִינָה אוֹיפְ'ן טוֹיט פוּן דִיאָגָא דֶע לַא אַסוּמְטְשַׁאנָא אוּנ אִיז בַּאלְד אַוֶועק־קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם אוּנ הָאט דָארְט דָאס גְרוֹיסְקַייט פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער בֶּעזוּנְגֶען אִין שְׁפַּאנִישֶׁע לִיעדֶער. אִיהם הָאט נָאכְגֶעטְהוּן אַיין אַנְדֶער מַארְרַאנִישֶׁער דִיכְטֶער, פַּאוּל דֶע פִּינַא, וָואס אִיז אִין הָאלְלַאנְד אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם. עֶר הָאט זִיךְ אַ יוּדִישֶׁען נָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען רוֹכֵל יְשֻׁרוּן אוּנ אִיז אַ לַאנְגֶע צַייט גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע אַמְשְׁטֶערְדַמֶ'ער בַּעֲלֵי בָּתִּים.

אַז דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען אִין פָּארְטוּגַאל אוֹיפְגֶעהֶערְט זִיךְ צוּ בֶּעהַאלְטֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ, ווִי עֶס שַׁיינְט, עֶנְטְשְׁלָאסֶען אֵיין מָאל פַאר אַלֶּע מָאל צוּ לַיידֶען פַאר זֵייעֶר הֵיילִיגֶען גֶעדַאנְק אוּנ מְקַבֵּל בְּאַהֲבָה זַיין דִי יִסוּרִים וָואס שׂוֹנְאִים טְהֵיילֶען זֵיי צוּ, הָאט דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן גֶענוּמֶען אַרֶעכְט שְׁטִיקֶעל אַרְבַּייט אוּנ הָאט זִיךְ גֶעקָאנְט צוּפִיהְרֶען דִי הֶענְד. מֶעהר פוּן הוּנְדֶערְט פוּפְצִיג מַארְרַאנֶען הָאט מֶען גֶעהַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה, אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ יֶעדֶען טָאג גֶערֶעכְט אוֹיפְ'ן טוֹיט, נָאר דִי מְלוּכָה פוּן פָּארְטוּגַאל אִיז פָּארְט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן מִיט אַ מָאל לָאזֶען פֶערְבְּרֶענֶען אַזוֹי פִיעל מֶענְשֶׁען. דֶערְצוּ אִיז גֶעוֶועהן אַ סִבָּה וָואס דִי מְלוּכָה הָאט גֶעמוּזְט גֶעהֶען מִיט רַחֲמָנוּת: זִי אִיז שׁוּלְדִיג גֶעוֶועהן נִיט וֶועניג גֶעלְד אַ פָּאר רַייכֶע מַארְרַאנֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען פָּשׁוּט גֶעזָאגְט, אַז זֵיי וֶועלֶען אָבְּמֶעקֶען דֶעם גַאנְצֶען חוֹב אוּנ נָאךְ צוּלֶעגֶען אַ מָתָּנָה יָפָה אַבִּי מֶען זָאל זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער שֶׁענְקֶען דָאס לֶעבֶּען. מִיט יוּדִישׁ גֶעלְד הָאבֶּען זִיךְ אוּנְזֶערֶע שׂוֹנְאִים קֵיין מָאל נִיט גֶעוָוארְפֶען; אוֹיךְ דָאס מָאל הָאט דִי מַטְבֵּעַ גֶעוִויזֶען אַז זִי קָען אַרוֹיסְשְׁלֶעפֶּען פוּן דֶער גְרֶעסְטֶער סַכָּנָה, דִי מְלוּכָה פוּן פָּארְטוּגַאל הָאט פְּלוּצְלוּנְג אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעדֶען פוּן יוֹשֶׁר אוּנ הָאט גֶעשִׁיקְט צוּם פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי דֶעם אַכְטֶען פְרֶעגֶען אַ שַׁאֲלָה צוּ עֶס אִיז כְּדַאי אוּמְצוּבְּרֶענְגֶען דִי מַארְרַאנֶען. אִין רוֹם הָאט מֶען זִיךְ מִן הַסְתָּם אוֹיךְ גֶעלָאזְט קָאסְטֶען אוּנ עֶס אִיז אָנְגֶעקוּמֶען מֶען

זָאל זַייעֶרע שוּלְדִיגֶע מוֹחֵל זַיין, נָאר מֶען זָאל זֶעהֶען זֵיי זָאלֶען טַאקִי בֶּאֱמֶת תְּשׁוּבָה טְהוּן. דֶעם 10 יַאנְוַואר 1605 הָאט מֶען זֵיי בֶּעפְרַייהט, נָאר זֵיי הָאבֶּען גֶע־מוּזְט אוֹיף דֶעם אֵייגֶענֶעם פְּלַאץ, וואוּ מֶען הָאט זֵיי גֶעוָאלְט פֶערְבְּרֶענֶען, אַלֶּע צוּזַאמֶען קוּמֶען אָנְגֶעטְהוּן אִין וַוייסֶע הֶעמְדֶער אוּנ זִיךְ מִתְוַדֶּה זַיין פַאר׳ן עוֹלם אוֹיף זֵייעֶרע חֲטָאִים. דִי מַארְרַאנֶען זֶענֶען אִיבֶּערְגֶעקוּמֶען אוֹיךְ דִי דָאזִיגֶע קָאמֶעדְיֶע אוּנ טַאקִי בַּאלְד זֶענֶען זֵיי שׁוֹין אַנְטְלָאפֶען קַיין הָאלְלַאנְד. דֶעמָאלְט אִיז אוֹיךְ אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם ר׳ יוֹסֵף בֶּן יִשְׂרָאֵל מִיט זַיין זוּהן מְנַשֶּׁה: עֶר אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן קְרַאנְק אוּנ אָרֶעם, וַוייל מֶען הָאט בַּיי אִיהם דְרַייא מָאל אָבְּגֶערַאבֶּעוֶועט זַיין פֶערְמֶעגֶען. עֶר הָאט אָבֶּער נִיט גֶעמֵיינְט אַזוֹי זִיךְ אַלֵיין צוּ בֶּעוָוארְגֶען וִוי מַאכֶען פַאר אַ יוּדֶען זַיין קִינְד אוּנ עֶס אִיז אִיהם טַאקִי גֶערָאטְהֶען צוּ מַאכֶען פוּן אִיהם אַ טְהַייעֶרֶע כְּלִי, אַ הַייסֶען יוּדֶען מִיט אַ אֱמֶת וַוארְם יוּדִישׁ הַארְץ—מִיט אֵיינֶעם וָוארְט, פוּן אִיהם אִיז גֶעוָוארֶען דֶער בֶּערִיהמְטֶער ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל, וָואס אִיז גֶעוֶועהן דֶערְנָאךְ אַ צִירוּנְג פַאר׳ן גַאנְצֶען דוֹר.

דִי קְלֵיינֶע אַמְשְׁטֶערְדַמֶ׳ער מַארְרַאנִישֶׁע קְהִלָּה הָאט דֶערְוַוייל אָנְגֶעהוֹיבֶּען וַואקְסֶען אוּנ נָאר אֵיין ר׳ משֶׁה אוּרִיָה הַלֵוִי הָאט מַל גֶעוֶועהן צְוַויי הוּנְדֶערְט אַכְט אוּנ פִיעֶרְצִיג מַארְרַאנֶען. אִין אַ צַייט פוּן צֶעהן יָאהר אִיז שׁוֹין דִי עֶרְשְׁטֶע שׁוּהל צוּ קְלֵיין גֶעוֶועהן אוּנ ר׳ יִצְחָק פְרַאנְצִישְׁקָא מֶענְדֶעס מֶעדַיירָאס הָאט אוֹיסְגֶעבּוֹיעֶט אַ נַייעֶ שׁוּהל וָואס הָאט גֶעהַייסֶען „נְוֵה שָׁלוֹם“. דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען זִיךְ אַרָאבְּגֶעבְּרַאכְט זֵייעֶר אַ אֵייגֶענֶעם רָב, פוּן דִי סְפָרַדִים, ר׳ יוֹסֵף פַּרְדוֹ, וָואס הָאט גֶערֶעדְט שְׁפַּאנִישׁ אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען וִוי אַזוֹי מִיט זֵיי זִיךְ צוּ בֶּעגֶעהן, וַוייל זֵיי זֶענֶען פָארְט גֶעוֶועהן כִּמְעַט קְרִיסְטֶען אוּנ מֶען הָאט זֵיי נָאר בֶּעדַארְפְט בִּיסְלֶעכְוַוייז גֶעוֶועהנֶען מִיט יוּדִישֶׁע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים. אַ בֶּעזוּנְדֶער׳ן גְלַאנְץ הָאט אָבֶּער עֶרְשְׁט דִי קְהִלָּה בֶּעקוּמֶען, וֶוען ר׳ יִצְחָק עוּזִיאֵל, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ בֶּערִיהמְטֶער דִיכְטֶער, מְדַקְדֵּק אוּנ אַ בַּעַל חֶשְׁבּוֹן, אִיז גֶעוָוא־רֶען רַב, וַוייל אַ חוּץ זַיינֶע גְרוֹיסֶע קֶענְטְנִיסֶע הָאט עֶר זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זַיינֶע דְרָשׁוֹת, אוּנ מֶען הָאט גֶעמוּזְט הָאבֶּען פַאר אִיהם דֶרֶךְ אֶרֶץ. צוּם אוּמְגְלִיק, אִיז עֶר אָבֶּער נִיט גֶעוֶועהן קַיין נוֹשֵׂא פָּנִים, עֶר הָאט לִיעבּ גֶעהַאט פְרַייא יֶעדֶען אַרוֹיסְצוּזָאגֶען דֶעם אֱמֶת; אַוַדַאי הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אוֹיךְ נִיט וֶוענִיג אוּנְצוּפְרִידֶענֶע אוּנ סוֹף כָּל סוֹף הָאט עֶס גֶעמוּזְט קוּמֶען צוּ מַחֲלוֹקֶת.

אַז דִי לֶעבֶּעדִיגֶע זֶענֶען שׁוֹין גֶעוֶועהן פֶערְזָארְגְט, הָאט מֶען גֶעמוּזְט אָנְ־הוֹיבֶּען אִין זִין צוּ הָאבֶּען אוֹיךְ דִי טוֹיטֶע, אוּנ אִים יָאהר 1614 הָאבֶּען דִי מַאר־

באנען געהאט זייער איינען בית עולם, וואו עס האט אויך געפונען זיין עביגע רוה דער ערשטער מת פון זיי ר' יצחק אבענואכר, וועלכער האט פריהר געהייסען עמנואל פימענטעל אונ איז געוועזען א יונגער-חבר פונ'ם פראנ-צאזישען קאניג היינריך דעם פיערטען. אויף דעם בית עולם האט מען אויך בעהאלטען איינעם פון די בעריהמטע מאראנען, ר' אליהו פעליטשע מונטאלטו, וואס האט פריהר געוואהנט אין ווענעדיג אונ ליווארנא אונ איז דערנאך אין פאריז געווארען לייב-דאקטאר ביי דער קעניגין מאריא דע מעדיטשי. ער איז געשטארבען אים יאהר 1616 ווען ער איז ארומגע-פאהרען מיט דער קעניגין, אונ אזוי ווי דער זכר פונ'ם יודישען דאקטאר איז ביי איהר געוועהן זייער טהייער, האט זי געוואלט ער זאל ליגען צווישען יודען; דערפאר האט זי געהייסען איינבאלזאמירען דעם קערפער אונ האט געגעבע-טען זיין זוהן אונ זיין תלמיד ר' שאול מארטיירא, זיי זאלען איהם ברענגען צו קבר ישראל.

מען קאן אפילו ניט זאגען, אז אין האלאנד איז די מאראנען גרינג אנ-געקומען זייער פרייהייט אונ זעלבסטשטאנדיגקייט. די מלוכה האט זיי טאקי גע-לאזט אלדינג טהון און האט זיך ניט אריינגעמישט אין זייער אינוועניג לעבען, דאס פאלק איז אבער געוועהן אזוי ווי פערטומעלט, א טהייל האבען געקוקט אויף זיי ווי אויף פראסטע יודען, אנדערע האבען זיי גערעכנט פאר שפא-נישע עדעללייט אונ אללע צוזאמען האבען זעהר וועניג צוטרויען געהאט צו זיי. דאס איז אבער נאר געוועהן אין אנהייב, קוים זענען איבערגעפלויגען צוואנציג יאהר אונ די מאראנען האבען טאקי ארויסגעוויזען זייער נוצליכקייט אונ עהרליכקייט אונ זיי האבען א שטארקען ארבייט געטהון מיט די קאפיטאלען, אונ טויזענדער מענשען האבען געקאנט לעבען ארום זיי, האט דאס פאלק אלליין אויך אנגעהויבען זיי צו שאטצען, אונ דעמאלט ערשט האבען זיי דערפיהלט אז האללאנד איז געווארען פאר זיי א אמת'ע היים, אז זיי האבען דאס רעכט זיך צו רופען קינדער פון דעם לאנד אונ אז זיי זענען ארומגערינגעלט מיט ברידער אונ געטרייע גוטע פריינד. אין יענער צייט האבען שוין אין אמשטערדם געוואהנט פיער הונדערט משפחות אונ האבען געהאט זייערע איינענע דריי הונדערט הייזער. דעמאלט האבען זיי דארט אויך געעפענט א יודישע דרוק, אונ גרויס איז געוועהן זייער פרייד אז זיי האבען דערלעבט די מעגליכקייט פריי ארויסצולאזען יודישע ספרים אונ קיינער זאל זיי ניט זאגען קיין דעה אונ זאל זיי ניט הייסען מעקען אונ קלעקען. באלד איז מען שוין פון זיי געוואהר געווארען

אין אנדערע ערטער און מען האט זיך נאר אנגעהויבען אנשלאגען אין זיי. דער קאניג כריסטיאן דער פיערטער פון דענעמארק האט געשיקט באטהען די אמשטערדאמ׳ער יודישע קהלה זיי זאלען איהם ארויסשיקען עטליכע יודען און האט זיי צוגעזאגט גאנצע גליקען; דאס אייגענע האבען אויך געטהון די הערצאגען פון סאוואיען און מאדענא און האבען זיך אויך בעמיהט צו בעזעצען די שטאדט ניצא און רעדזשא מיט פארטוגאזישע יודען. אזוי איז שוין דער שטייגער פון דער וועלט: קוים האט מען איינעם אין מויל און מען רעדט אויף איהם נאר שלעכטס — וייל קיינער אויף איהם קיין זכות ניט זוכען און יעדער זעהט נאר עבירות און חסרונות; דערפאר אבער אז ביי דעם איינעם אונגליקליכען טאקי הויבט אן אביסעל דאס מזל צו שיינען — זוכען זיך אב גאר אונערווארטעטע גוטע פריינד, און די אייגענע מענשען, וואס האבען נאר וואס געזעהען פאר זיך גאר שווארץ, שרייען שוין אז עס איז דווקא נויים און פונ׳ם פריהריגען חסרון ווערט גאר א מעלה!

אזוי איז אויסגעוואקסען א נייער מיטעלפונקט פאר די יודען און די מאראנען, איין ארט, וואו זיי האבען זיך געקאנט אויסגלייכען די ביינער נאך אזוי פיעל שלאג און צרות, און ניט אומזיסט האט מען דעמאלט אמשטערדאם גערופען „דאס נייע גרויסע ירושלים". ווער עס האט נאר געהאט דאס גליק זיך אהין צוצושלאגען, דער האט זיך שוין געפיהלט זיכער און געשיצט, און וואס גרעסער די רדיפות זענען געווען אין אנדערע לאנדער, איז האללאנד געווארען רייכער, לעבעדיגער און בעפאלקערטער. די מאראנען האבען אבער מיט געבראכט קיין האללאנד ניט נאר זייערע גרויסע קאפיטאלען, זיי האבען אריינגעפיהרט שטארקע קאנטניסע, ווייל אין שפאניען און פארטוגאל האבען זיי פערנומען די בעסטע שטעלען ביי דער קרוין, א טהייל פון זיי זיינען געוועהן גייסטליכע, אדוואקאטען, דאקטוירים, און דאריבער זענען זיי אים שטאנדע געוועהן אויך די וויסענשאפט צו בעפעסטיגען אין דער נייער היים. צווישען די געלעהרטע יודען פון האללאנד האט זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט ר׳ אברהם זכותא לוזיטאנא, א אור־עניקעל פון דעם בעריהמטען אסטראנאם זכותא, און איינער פון די בעסטע דאקטוירים פון יענער צייט, וואס איז צו ליעב דעם געוועהן א גרויסער חשוב ביי פיעל שררות. ער איז געבארען געווארען אין ליסאבאן ביי עלטערן מאראנען און האט זיך גענוג אנגעליטען אין די יונגע יאהרען פאר דער אמונה; מיט גרויס מיה איז איהם געראטהען צו אנטלויפען קיין אמשטערדאם און דארט האט ער שוין פערבראכט זיין עלטער אין נחת,

ווייל סאי יודען סאי קריסטען האבען איהם אבגעגעבען גרויס כבוד. די מלוכה אלליין האט זעהר געשאצט די יודען אונ עס איז געקומען אזוי ווייט אז אפילו די מלוכות פון די דאזיגע לאנדער, וואו מען האט די יודען געטריבען אונ געיאגט, האבען דוקא יודען בעשטימט פאר קאנסולען אין האללאנד. די לאגע פון די יודען אין האללאנד איז געוועהן אזוי גוט, אז עס איז גאר קיין וואונדער ניט, וואס אמשטרדם האט אזוי איבערראשט דעם בעריהמטען דיכטער פאול דע פינא, אדער רוכל ישרון, אונ ער האט אנגעשריבען א ליעד אויף פארטוגאזיש, וואס זיבען יונגע לייט האבען עס געזונגען אין דער שול „בית יעקב“. אין דעם ליעד האט ער פארגעשטעלט ווי דאס „הייליגע לאנד“ שיקט א גערוס דעם נייעם „ארץ ישראל“ אונ יעדער פון די זיבען בארג, וואס ווערען דערמאנט אין דער תורה, ווי סיני, הר ההר, נבו, גרזים, כרמל, זיתים אונ ציון, דערצעהלען די מעלות פון דער גרויסער יודישער קהלה, וואס האט זיך שוין דעמאלט אויסגעצייכענט מיט צדקה אונ מיט זארגען פאר צרכי רבים. נאך איין מאררא‌נישער דיכטער האט געלעבט אין יענער צייט, דאס איז געוועהן דוד אבנתר, וואס איז שיער ניט אומגעקומען אין שפאניען אונ אז ער איז ניצל געווארען אונ איז געקומען קיין אמשטרדם, האט ער דארט „תהלים“ איבערגעזעצט אויף שפאניש. איין זאך האט יא געמאכט איין איבערשלאג — דאס איז געוועהן א מחלוקת וואס האט זיך אנגעהויבען אין דער צייט ווען ר׳ יצחק עוזיאל איז געווארען רב. די פריהריגע צוויי רבנים האבען פערשטאנען אז א מענשען קאן מען אזוי גיך ניט איבערמאכען אונ אז אויף די דאזיגע, וואס האבען אין זיך עטליכע דעות כסדר פארט געוואהנט צו פיהרען אונ צו לעבען ווי די קריסטען איז שווער מיט אמאל ארויפצוווארפען דעם עול פון תרי״ג מצות, דאריבער זענען זיי זיך בעגאנגען מיט די מאררא‌נען שטיל אונ געלאסען אונ האבען ניט אנגעמאכט קיין געוואלד ווען זיי האבען אפילו געזעהען אז זיי היטען ניט אזוי שטארק אב עפים אדין אדער א מנהג. ר׳ יצחק עוזיאל האט אבער אנדערש געקוקט אויף אזעלכע זאכען, ער האט געדרונגען אז ווי באלד מען רעכענט זיך פאר א יודען מוז מען געטריי זיין דער אמונה אונ פלעגט אין זיינע דרשות אנפאלען אויף אזעלכע, וואס האבען ליעב געהאט זיך צו זוכען א היתר, אונ צו ליעב דעם האבען זיך עטליכע בעלי בתים אבגעטהיילט. צווישען זיי איז אויך געוועהן א גרויסער עושר ר׳ דוד אזאריא, אונ זיי האבען זיך אויסגעקליבען א נייעם רב ר׳ דוד פרדו. דערווייל האבען פונ׳ם יאהר 1636 אנגעהויבען צו קומען יודען פון דייטשלאנד, וואס האבען ניט גערעדט

גערעדט שפאניש אונ האבען אויך געהאט אנדערע מנהגים; זיי איז געוויס שווער געוועהן אויסצוגלייכען זיך מיט די מאראנען אונ זיי האבען זיך געמאכט א בעזונדער קהלה פון אשכנזים. אזוי זענען אוועקגעגאנגען דריי יאהר אונ אז די מאראנען האבען א קוק געטהון אז עס איז קיין תכלית ניט וואס אין זייער קהלה איז ניטא קיין אחדות אונ די דייטשע יודען האלטען זיך פאר גראסערע מיוחסים פון זיי, איז ביי זיי געבליבען מען זאל זיך אויפהערען קריגען. ר' יעקב קוריאל, איינער פון די בכבוד'סטע בעלי בתים האט זיך אריינגעלעגט אין שלום, אונ פונ'ם יאהר 1639 איז אין אמשטרדם געווארען איין גרויסע ספרדישע קהלה· צווישען די תקנות וואס מען האט דעמאלט געמאכט, האט מען אין זין געהאט צו בעפעסטיגען דאס לערנען פון תורה אונ מען האט געעפענט א תלמוד תורה, וואס האט באלד אנגעהויבען בליהען, אונטער דער השגחה פון פיער בעריהמטע רבנים, ר' שאול מארטיירא, ר' יצחק אבוהב, ר' דוד פרדו אונ ר' מנשה בן ישראל. פון דער דאזיגער תלמוד תורה האט זיך מיט דער צייט אויסגעארבייט א גאנצע ישיבה, וואס האט ארויסגעגעבען אסך רבנים אונ לומדים, עס איז גענוג צו דערמאנען, אז פון דארט זענען כמעט אין איין צייט ארוים אזיינע צוויי פערשיעדענע מענשען, ווי דער פאנאטישער מקובל ר' משה זכותא אונ דער בעריהמטער פילאזאף ברוך שפינאזא.

אודאי ביי אזא גליקליכען מעמד, ווען די ערשטע רבנים פון אמשטרדם וואלטען זיך געפיהלט אין כח צו בעפעסטיגען דעם אלטען בנין פון דער אמונה, וואלט דאס גאנצע יודענטהום דעמאלט געקאנט בעקומען גאר איין אנדער גלאנץ; עס איז אבער ניט בעשערט געוועהן אז צוזאמען מיט'ן גוף זאל אויך געהאלפען ווערען די נשמה פונ'ם יודען, אונ די ערשטע פיער אמשטרדמ'ער רבנים זענען ניט אים שטאנד געוועהן צו געבען זייער פאלק אזא רפואה שלמה. ר' דוד פרדו, וואס נאר געצאהלטע בעלי בתים האבען איהם אראבגעבראכט, אנדערען אויף צו להכעים, איז געוועהן גאר א געוואהנליכער מענש אונ האט ניט געקאנט זארגען פאר'ן תכלית פונ'ם גאנצען פאלק. ר' שאול מארטייבא איז צופאליג געווארען רב אין אמשטרדם, ווען ער האט אהין געבראכט צו קבר ישראל זיין רבי'ן, דעם דאקטאר מונטלטו. ער איז ניט געוועהן קיין דרשן אונ צו ליעב דעם האט ער זיך ניט געקאנט קויפען אזא נאהמען, וואס איז נאטהיג פאר א מענשען, וואס דארף זיין א מנהיג פון א גאנצען דור. נאך קלײנער פון איהם איז געוועהן ר' יצחק אבוהב דע פאנסעקא, וואס האט

דווקא געהאט פעהיגקייטען צום דרשנען, נאר זיין כאראקטער איז ניט געוועהן
אזוי פעסט אונ ביי דער מינדסטער שאלה, וואס עס פלעגט פארקומען, האט
ער ניט געוואוסט אויף וואס זיך צו ענטשליעסען. גראסער פון אללע איז געווים
געוועהן דער יונגסטער רב ר׳ מנשה בן ישראל, וואס דער קראנקער פאטער
האט איהם נאך א קליין קינד געבראכט קיין אמשטרדם אונ האט איהם געלאזט
לערנען תורה ביים אלטען רב ר׳ יצחק עוזיאל. ער האט אפילו געלערנט
אויך פרעמדע לשונות, נאר דער עיקר איז ביי איהם געוועהן דער תלמוד, אונ
די קבלה-ספרים האט ער גערעכענט פאר׳ן הייליגסטען. אוודאי האט ער אלליין
ניט געקאנט אויסארבייטען אזא מעמד, וואס זאל אויפריכטען אונ אויפקלערן די
יודען אין גאנצען. אונ אזוי האבען די אמשטרדמ׳ער רבנים זיך אבגעגעבען
נאר מיט איניוועניגסטע זאכען, מיט קלייניגקייטען, מיט שאלות פסקנען, מיט
דין-תורות, אונ קיינעם פון זיי איז גאר ניט איינגעפאלען אין זין צו האבען
דעם כלל ישראל. צום אומגליק איז דער חסרון פונ׳ם אמשטרדמ׳ער בית דין
ניט בעשטאנען אזוי ווי אין דעם, וואס זיי האבען ניט געטהון, ווי אין דעם
וואס זיי האבען יא געטהון: אז זיי האבען ניט געקאנט אויפטהון עפיס נייעס
פאר דעם קאן מען זיי ניט בעשולדיגען, ווייל יעדער טהוט נאר דאס וואס
ער איז ביכולת; נאר פאר דעם וואס זיי האבען זיך אבגעלערנט פון די אייגענע
אינקוויזיטארען, פון וועלכע זיי זענען אלליין ערשט ניט לאנג אנטלאפען, מאג
מען אויף זיי פעראיבעל האבען. דער איינציגער זכות, וואס מען קאן אויף
זיי אבזוכען, בעשטעהט נאר אין דעם, אז מענשען האבען ליעב איינער ביים
אנדערן זיך אבלערנען, אונ שלעכטס נעהמט מען גיכער איבער ווי אלדינג. די
אמשטרדמער רבנים זענען אללע ארויסגעקומען פון פארטוגאל, מיט גרויסע נסים
זענען זיי ניצל געווארען פון אזעלכע האנד, וואס האבען זיי לשם מצוה גע-
וואלט ווארפען אין פייער; אזא זאך וואלט זיי, דאכט זיך, עבינ געדארפט
ליעגען אין טעם אונ זיי ווייזען אוועג נאר צו גוטסקייט אונ בארמהארציגקייט,
צום סוף איז נאר אויסגעקומען פונקט פערקעהרט: קוים האבען זיי געזעהען אז
די מלוכה גיט זיי איבער די גאנצע מאכט, איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען
געהען נאר מיט תקיפות: יעדען וואס וועט עפיס ארויסווייזען א ליעבשאפט צו
פרייהייט אויסבייסען די אויגען, אונ פאר אנרירען דעם קליינסטען מנהג זאל מען
יענעם עוקר מן השרש זיין.

אויף דעם אייגענעם שניט זענען געגאנגען די איבריגע קליינערע קהלות,
וואס זענען געווארען אין אנדערע ערטער. אין האללאנד האט זיך, נאך

אַמְשְׁטֶרְדַם, גֶערֶעכֶענְט פַאר דֶער צְװײטֶער קְהִלָה די רָאטֶערְדַאמֶער, װַײל
דָארְט הָאבֶּען זִיךְ בִּיסְלֶעכְװַײז בֶּעזֶעצְט יוּדֶען אוּנ צְװײ רַײכֶע בְּרִידֶער אַבְרָהָם
אוּנ יוֹסֵף פִּינְטָא, הָאבֶּען גֶעאָפֶּענְט אַ שׁוּל אוּנ אַ יְשִׁיבָה אוּנ הָאבֶּען בֶּעצוֹיגֶען
אַהִין פַאר רַב אוּנ פָארְשְׁטֶעהֶער איוּנְגֶען לַמְדָן ר׳ יַאשִׁיָה פַּרְדוֹ. נָאךְ פִּיעל
סְפַרְדִישֶׁע קְהִלוֹת זֶענֶען אִין יֶענֶער צַײט גֶעװָארֶען אִין אַ סַךְ שְׁטֶאדְט פוּן דַײטְשְׁ-
לַאנְד אוּנ נִידֶערְלַאנְד.

אִין הַאמְבּוּרְג הָאט גֶעדוֹיעֶרְט הִיבְּשֶׁע עֶטְלִיכֶע יָאהר בִּיז די יוּדֶען הָאבֶּען
דָארְט גֶעקָאנְט בֶּעקוּמֶען עֶרְלוֹיבְּנִישׁ זִיךְ אֶפֶּענְטְלִיךְ דָארְט צוּ רֶעכְנֶען פַאר אַײנְ-
װָאהנֶער אוּנ הָאבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער עֵדָה. אַז מֶען פְלֶעגְט אָנְהוֹיבֶּען רֶעדֶען װֶעגֶען
אַרַײנְלָאזֶען יוּדֶען קַיין הַאמְבּוּרְג פְלֶעגֶען די לוּטְהֶערַאנֶער פֶערְװַארְפֶען מִיט טַעֲנוֹת
אוּנ מַעֲנוֹת אוּנ שְׁרַײעֶן אַז מֶען װִיל זֵיי אוּמְגְלִיקְלִיךְ מַאכֶען. דֶער עֶרְשְׁטֶער, װָאס
הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעכְט צוּ אַרְבֵּייטֶען אַז די טוֹיעֶרְן פוּן הַאמְבּוּרְג זָאלֶען אָפֶען
װֶערֶען פַאר זַײנֶע בְּרִידֶער, אִיז גֶעװֶעהן אַ יוּדִישֶׁער יוּװֶעלִיר, יִצְחָק פוּן זַאלְ-
צוּפֶעלְן, װֶעלְכֶער הָאט צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען נָאךְ צְװֶעלְף יוּדֶען אוּנ אַלֶע
הָאבֶּען זֵיי אַײנְגֶעגֶעבֶּען אַ בַּקָשָׁה אִין סֶענַאט, מֶען זָאל זֵיי נָאר אוֹיף צְװֶעלְף
יָאהר עֶרְלוֹיבֶּען זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין הַאמְבּוּרְג אוּנ דֶערְפַאר זָאל מֶען בַּיי זֵיי
נֶעהמֶען מִיט אַ מָאל דְרַיי טוֹיזֶענְד טַהאלֶער, אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מִתְחַיֵיב
גֶעװֶעהן אַלֶע יָאהר צוּ צָאהלֶען דֶער שְׁטָאדְט גְרוֹיסֶע נְתִינוֹת. נָאר אִין דֶער
צַײט, װָאס אִין סֶענַאט הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ שְׁרַײבֶענִישׁ, מֶען הָאט גֶע-
קְלֶעהרְט אַהִין אוּנ אַהֶער אוּנ מֶען אִיז מֶעהר גֶענֵייגְט גֶעװֶעהן די יוּדֶען אָבְצוּ-
זָאגֶען, הָאבֶּען שׁוֹין מַארְרַאנֶען לַאנְג גֶעװָאהנְט אִין הַאמְבּוּרְג אוּנ זֶענֶען גֶעװֶעהן
גְרוֹיסֶע סוֹחֲרִים אַדִירִים; קֵיינֶעם אִיז אָבֶּער נִיט אַײנְגֶעפַאלֶען זֵיי צוּ טְשֶׁעפֶּען,
װַײל מֶען הָאט זֵיי גֶעהַאלְטֶען פַאר קְרִיסְטֶען פוּן אַ בֶּעזוּנְדֶער סֶעקְטֶע. אַז די
הַאמְבּוּרְגֶער מַארְרַאנֶען הָאבֶּען דֶערְהֶערְט, װִי פְרַײ אוּנ גְלִיקְלִיךְ עֶס לֶעבֶּען אִין
אַמְשְׁטֶרְדַם זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער, װֶעלְכֶע זֶענֶען שׁוֹין לַאנְג אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם יוּדֶענְ-
טְהוּם, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מְיַשֵׁב גֶעװֶעהן אַז עֶס אִיז טַאקִי צַײט זֵיי זָאלֶען זִיךְ אַלֵיין
אוֹיךְ אוֹיפְהֶערֶען צוּ פֶערְשְׁטֶעלֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען בִּיסְלֶעכְװַײז
אָנְהוֹיבֶּען אָבְּהִיטֶען יוּדִישֶׁע מִנְהָגִים. עֶס אִיז גֶעװָארֶען אַ פֶערְמִישֶׁענִים פוּן קְרִיסְטְ-
לִיכֶע אִין יוּדִישֶׁע דִינִים: אִין אֵיין שְׁטוּבּ הָאט מֶען, אַ שְׁטֵיינֶער, גֶעהַאלְטֶען
שַׁבָּת אוּנ פָארְט די קְלֵיינֶע קִינְדֶער גֶעלָאזְט טוֹיפֶען. אַז דָאס פָאלְק אִיז גֶעװָאהר
גֶעװָארֶען דֶערְפוּן, אִיז גֶעװָארֶען אַ שְׁטַארְקֶער רַעַשׁ אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען
פָאדֶערְן מֶען זָאל די מַארְרַאנֶען אַרוֹיסְטְרַײבֶען. דֶער סֶענַאט הָאט זִיךְ אָבֶּער

בארויף ניט געקאנט ענטשליעסען, ווייל די גראסטע געשאפטען זענען געוועהן ביי די מארראנען אין די האנד זיי זענען אללע געוועהן זעהר רייך אונ נאהענט צו דער מלוכה. דערפאר איז געבליבען עס זאל הייסען אז מען האט געמאכט א שטארקע חקירה ודרישה אונ מען זאל מודיע זיין דעם עולם, אז די מארראנען זענען פארטוגאזען אונ אמת'ע קריסטען. דאס איז געוועהן איין אויסרעד, כדי עס זאל ווערען שטיל, אונ אלליין האט זיך די מלוכה ענטשלאסען די מארראנען צו דולדען אונ זיך מעהר ניט צוקוקען צו דעם וואס זיי טהוען. אזוי האבען זיך אויסגעמישט די עטליכע יודען, וואס האבען אלץ געארבייט אומזיסט מען זאל זיי לאזען זיצען אין האמבורג, מיט די מארראנען. אונ הונדערט פינף אונ צוואנציג יודען זענען געבליבען האמבורגער איינוואהנער. צווישען זיי זענען געוועהן צוויי גרויסע גבירים, וואס האבען געפיהרט דעם גאנצען מסחר פון דער שטאדט, אונ צוויי בעליעבטע דאקטוירים פון וועלכע ראדריגא דע קאסטרא האט געהאט זעהר א שאנעם נאהמען, ווייל ער האט זיך ניט איין מאל מוסר נפש געוועהן פאר זיינע חולים, אונ אז אין האמבורג איז געוועהן א מגפה האט ער זיין לעבען איינגעשטעלט אב צו ראטעווען טויזענדער קראנקע.

מילא מיט אזא תירוץ האט מען געקאנט אבקומען נאר פאר די פראסטע אונ זיי איינרעדען אז די מארראנען זענען קיין יודען ניט; די לוטהערישע גייסטליכע אבער האבען פערשטאנען דאס אויפטהוא אונ האבען געהאלטען אין איין שרייען. דערפון איז דווקא ארויסגעקומען א שטיקעל טובה, ווייל די מלוכה אלליין האט געגעבען א קוק, אז מיט קונצען וועט מען דא גאר ניט מאכען אונ עס איז ביי איהר געבליבען זי זאל אפען אנהויבען רעדען וועגען יודען. די מלוכה האט זיך געווענדט מיט א בקשה צו די גרויסע געלעהרטע אין די אוניווערזיטאטען פון יענא אונ פראנקפורט ביי דער אדער, אונ חאטש פון זיי איז אנגעקומען ניט קיין פרעהליכע תשובה, זיי האבען געשריבען אז יודען מאג מען אריינלאזען, נאר מען טאר זיי ניט ערלויבען צו האבען אפענטליכע שולען, אפילו מאכען אזוי אין א שטוב מנינים, מל זיין די קינדער, האלטען קריסטליכע דיענסטען, בעקומען שטעלען ביי דער קרוין, אונ אויסער דעם מוז מען זיי גייטהען זיי זאלען אללע שבת אונ יום טוב הארען קריסטליכע דרשות, פון דעסטוועגען איז שוין געוועהן אין וואס זיך אנצוהאפען, אונ אים יאהר 1612 האבען זיך די יודען שוין געקאנט רעכנען צווישען די האמבורגער איינוואהנער. געהייסען האט עס, אז זיי האבען ניט אללע רעכטע אונ זייערע מתים האבען זיי געמוזט פיהרען קיין אלטונא, וואו

עס איז געוועהן אקליינער יודישער בית עולם. קיין אייגענע נחלה האבען זיי ניט געטארט האבען, אונ נאר דעם איינציגען דאקטאר ראדריגא דע קאסטרא האט מען ערלויבט אויסצובויען פאר זיך איין הויז. נאר דאס האט זיי ניט געשטערט: קוים איז דער האנדעל פריי געוועהן אונ בעהאלטען האבען זיי זיך שוין מעהר ניט בעדארפט, האבען די יודען פערשטאנען אזוי צו לעבען אונ אזוי נוצליך ווערען פאר דער שטאדט, אז אללע האבען זיי געשאצט אונ ביסלעכווייז האט זיי דאס פאלק אלליין געגעבען אללע רעכטע. קיין צעהן יאהר זענען נאך ניט אוועקגעגאנגען אונ די יודען האבען אין האמבורג זיך געפיהלט אזוי פעסט, אז זיי האבען זיך שוין ערלויבט אפענטליך ארויסצוטרעטען געגען גענען: זיי האבען געעפענט א שול, חאטש מען האט עס ניט געטארט, אונ האבען ארויסגעבראכט פון אמשטערדם ארב ר׳ יצחק אטהיאס. אט צו ליעב דער שול, וואס איז אין גאנצען בעשטאנען פון צוויי קליינע חדרים האט די מלוכה געהאט זייער פיעל מיה, ווייל פון אללע זייטען זענען די גייסטליכע אנגעפאלען אונ האבען געשריגען. אז געגען די יודען ווייזט מען ארויס מעהר חסד ווי געגען קריסטען. אביסעל האבען זיי טאקי רעכט געהאט, ווארום די קאטאליקען האבען ניט געטארט האבען אין האמבורג קיין קירכע. די מלוכה האט זיך ווייטער געמוזט פערענטפערן, זי האט ערקלאהרט אז די יודען האבען גאר קיין שול ניט, נאר זיי קומען זיך גלאט אזוי צונויף אין א פראסטער שטוב אונ לערנען דארט תורה אדער זיי זאגען תהלים. אללע האבען פערשטאנען אז דאס זאגט מען זיי נאר לפנים אונ די שונאי ישראל האבען געהאט א נייע געלעגענהייט צו שיטען מיט פייער אויף די יודען. עס האבען זיך געפונען אזעלכע וואס האבען זיך ניט געשעמט פארצולעגען אז די יודען זאלען זיך אויסקלויבען ארב צווישען די גייסטליכע. די מלוכה האט זיך אבער געמאכט ניט וויסענדיג אונ די יודען האבען זיך ווידער געטהון זייערס: זיי האבען מיט זייערע מעשים בעוויזען אז זיי זענען ניט קיין לעדיג־געהערס אונ אז האמבורג האט זיי נאר צו פערדאנקען וואס עס איז פון איהר געווארען אזא גרויסע האנדעלס־שטאדט.

אז עס האט זיך אים יאהר 1263 געעפענט די האמבורגער באנק זענען צווישען די ערשטע גרינדער געוועהן צוועלף יודישע גבירים: מרדכי אבענדאנא, דוד בראנדאן, יאהאן פראנציסקא בראנדאן, גאנזאלווא קארלאס, דיעגא קרדוזה, אברהם די אקאסטא, פראנטשעסקא גאמעס, דיעגא גאנזאלווא דא־לימא. העגריקו דא־לימא, גאנזאלווא לאפעץ, יוסף מענדעז אונ לאפע נונעס. דעמאלט האט זיך אויך בעזעצט

אין האמבורג איינער פון די בעריהמטע שפאנישע מאראנען, דיעגא טעקסיירא דע מאטטאס, וואס איז פריהר געוועהן שפאנישער געזאנדטער אין פלאנדערן אונ ערשט אז ער איז געווארען א זקן פון זיבציג יאהר, האט ער בעקומען די מאגליכקייט זיך אומקעהרען צום יודענטהום. טעקסייראַ איז געוועהן זעהר רייך אונ אז ער פלעגט ארויספאהרען אין גאס מיט דער טהייערער קארעטע, געקליידעט אין די פיינסטע זיידענע מלבושים, פלעגען איהם אללע גריסען מיט גרוים דרך ארץ. עס האט זיך אפילו איין מאל געמאכט אז א נייסטליכער האט איהם בעגעגענט אונ האט איהם נאך זיין הדרת פנים געריכענט פאר א פירסט; אודאי האט ער פאר איהם אראבגענומען דאס היטעל אונ אז ער איז דערנאך געוואהר געווארען ווער ער האט אבגעגעבען כבוד האט ער זיך אויסגעגעסען די גאל אונ האט געשריגען, אז עס וואלט א יושר געוועהן די יודען לחלוטין ארויסצוטרייבען פון האמבורג, כדי קיינער פון זיי זאל איהם שוין מעהר ניט ברענגען צו אזא שטארקען חטא.....

צווישען די שונאים, וואס זענען ניט מיעד געווארען צו שרייען אז די יודען זענען איין אומגליק פאר האמבורג, האט דעם ערשטען פלאץ פערנומען יאהאנעס מיללער, א גייסטליכער, וואס האט זיך איינגערעדט, אז ער וועט זיך פערדיענען זיין עולם הבא נאר דערמיט וואס ער וועט שעלטען אונ זידלען דאס יודישע פאלק. אז ביסלעכווייז האבען זיך אין האמבורג בעזעצט אויך דייטשע יודען אונ זיי האבען זיך געמאכט דארט א בעזונדער שול, האט עס יאהאננעס מיללער שוין ניט געקאנט אריבערטראגען אונ ער האט אנגעמאכט אזא געוואלד, גלייך ווי א ערדציטערניש אדער א מגפה וואלט בעדארפט קומען אויף דער שטאדט. די מלוכה האט איהם אבער געאנפערט קורץ אונ שארף אז, ערשטענס, האלט זי עס דוקא ניט פאר א חסרון ווען מענשען היטען אב זייער אמונה אונ לעבען ניט אהן דינים ווי די ווילדע חיות, אונ אז, צווייטענס, טאר זי ניט צומאכען די יודישע שולען, ווייל דעמאלט וועלען די יודען געוויס אוועקפאהרען אונ עס וועט ווערען א תל פון גאנץ האמבורג. אזוי האבען די יודען אלדינג אויסגעפיהרט; די מלוכה איז געגאנגען מיט עהרליכקייט, אונ דארט וואו אמת אונ ישר האבען ניט געהאט קיין גרויסען ווערטה, איז די יודישע מטבע געוועהן די בעסטע קמיע אונ האט זיי ארויסגעשלעפט פון אללע צרות.

מען מאג זאגען, אז אין יענער צייט איז נאר איין יאהאננעס מיללער געוועהן א נקי כפים, אונ ווען ער האט צו זיך עטליכע חברים אזעלכע ווי ער אלליין, וואלט אודאי ניט גוט געוועהן; ניט אללע האבען זיך אבער געהאלטען

אין זיין גאנג, אונ דערפאר האבען די יודען פון האמבורג געלעבט רוהיג אונ האבען זיך גענומען בויען, טאקי אויף א אפענטליכען פלאץ אונ ניט אין קיין פרעמד הויז ווי פריהר, א גרויסע שול די שונאים אויף צו להכעים. דעמאלט איז דוקא ביים קאניג פון דענעמארק "כריסטיאן דעם פיערטען", א יוד ר' בנימין מוספיא געווארען לייב-דאקטאר אונ די מלוכה פון פארטוגאל האט געמאכט צוויי יודען, דוארטע נונעס דא קאסטא אונ יעקב קוריאל, פאר געזאנדטע; אויך דער קאניג פערדינאנד דער פיערטע האט א יודען, עמנואל ראזאלעס, געשענקט דעם גרויסען טיטעל "פפאלצגראף"

אין יענער צייט איז אויך געווארען א קליינע קהלה פון מארראנען אין בראזיליען, אין דער שטאדט פערנאמבוקא, ווייל אהין האט פארטוגאל פערשיקט אסך מארראנען אונ זיי האבען דערנאך פיעל געהאלפען אז האללאנד זאל אבנעהמען בראזיליען, אונ קוים האט זיך די מדינה שוין געפונען אונטער דער מאכט פון האללאנד האבען די מארראנען ארויסגעווארפען פון זיך די מאסקע אונ זענען געווארען פאלקאמענע יודען. זיי האבען זיך געמאכט אין א קליין שטאדטעל רעציפע א בעזונדער "קהלה קדושה" אונ האבען געשריבען צו זייערע ברידער קיין אמשטרדם אז זיי מאגען צו זיי ארויסשיקען מענשען. דעמאלט איז פון אמשטרדם ארויסגעפאהרען קיין בראזיליען א גאנצע געזעלשאפט אונ צווישען זיי איז אויך געוועהן ר' יצחק אבוהב דא פאנסעקא, וואס איז אים יאהר 1642 געווארען הויפט-רב פון בראזיליען. אין טאמאריקא איז אויך געווארען א יודישע קהלה אונ ר' יעקב לגרטו, א גרויסער למדן, איז דארט געוועהן רב. דאס פארשטעהט מען אז די יודען פון בראזיליען האבען געהאט אללע רעכטע אונ זיי האבען געשיצט דאס לאנד אי מיט גבורה, אי מיט חכמה. דארט וואו מען האט בעדארפט געהען מיט כח זענען זיי גאר קיין פוילער ניט געוועהן אונ האבען געקאנט דעם שונא האלטען אין דער מורא; דארט וואו עס איז אבער נאטהיג געוועהן עפיס אויפצוטהון אונ געפינען א רעכטע עצה, האבען זיי ארויסגעוויזען אז ניט אומזיסט קומען זיי ארויס פון די חכמים, וואס האבען דעם שכל קיינמאל ניט אוועקגעלאזט אן אזייט. אז די פארטוגעזען פון בראזיליען האבען געוואלט ארויס פטר'ן פון דארט די האללאנדער אונ האבען זיך אבגערעדט מען זאל מאכען קלאמערשט פאר זיי א סעודה אונ פלוצלונג זאל מען אויף זיי אנפאלען אומגעריכט אונ ניט איבערלאזען פון זיי קיין ביינדעל, האט א יוד באלד אנגעשמעקט וואס מען וויל דא אויפטהון,

עֶר הָאט בֶּעצַייטֶענְס גֶעגֶעבֶּען צוּ וִויסֶען אוּנ דִי שְׁלֶעכְטֶע מֶענְשֶׁען זֶענֶען אַלַיין אַרַיינְגֶעפַאלֶען אִין דֶעם גְרוּב וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעגְרָאבֶּען פַאר אַנְדֶערֶע. אַז עֶס הָאט זִיךְ דֶערְנָאךְ, אִים יָאהר 1686, אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ מִלְחָמָה צְווִישֶׁען דִי פָּארְטוּגֶעזֶען אוּנ דִי הָאללֶאנְדֶער, מֶען הָאט בֶּעלַאגֶערְט דָאס שְׁטֶאדְטֶעל רֶעצִיפֶע, עֶס זֶענֶען אוֹיסְגֶעגַאנְגֶען אַללֶע לֶעבֶּענְסְמִיטֶעל אוּנ דִי הָאללֶאנְדֶער הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט צוּזֶעהֶען וִוי דִי אַנְדֶער אַיינְוָואהְנֶער גֶעהֶען אוֹיס פַאר הוּנְגֶער אוּנ הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעוָואלְט אוּנְטֶערְגֶעבֶּען, הָאבֶּען דִי יוּדֶען זִיךְ פֶעסְט אַנִידֶערְגֶעשְׁטֶעלְט אוּנ הָאבֶּען גֶעפָארְדֶערְט מֶען זָאל זִיךְ שְׁלָאגֶען בִּיז צוּם לֶעצְטֶען טְרָאפֶּען בְּלוּט אַבִּי הָאלַאנְד זָאל נִיט דַארְפֶען מִיט בּוּשָׁה אָנְבּוֹיגֶען דֶעם קָאפּ. אַוַדַאי הָאט הָאללַאנְד דִי יוּדֶען גֶעהַאט צוּ דַאנְקֶען וָואס זִי הָאט אוֹיסְגֶעפִיהְרְט אִיהְרְס, אוּנ אוּמֶעדוּם וואוּ דִי הָאללֶאנְדֶער הָאבֶּען נָאר גֶעהַאט צוּ שַׁאפֶען, הָאט מֶען דִי יוּדֶען גֶעשֶׁאצְט פַאר זֵייעֶר גֶעטְרַיישַׁאפְט אוּנ נוּצְלִיכְקַייט.

נִיט אַזוֹי גְלִיקְלִיךְ זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען פֶערְוָוארְפֶען גֶעוָוארֶען קַיין פְרַאנְקְרַייךְ. גְרֶעסְטֶענְטְהֵיילְס הָאבֶּען זֵיי זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין בָּארְדָא נָאךְ אִים יָאהר 1550, אוּנ הָאבֶּען דָארְט גֶעפִיהְרְט גְרוֹיסֶע גֶעשֶׁעפְטֶען. דִי מְלוּכָה הָאט גוּט גֶעוואוּסְט וֶוער זֵיי זֶענֶען, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זִי זֵיי עֶרְלוֹיבְּט צוּ בְּלַייבֶּען אִין לַאנְד, זִי הָאט זֵיי גֶערוּפֶען נַייעֶ קְרִיסְטֶען אוּנ הָאט מִיט זֵיי אוֹיסְגֶענוּמֶען אַ תְּנַאי, אַז וִוי אַזוֹי זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט פִיהְרֶען בַּיי זִיךְ אִין דֶער הֵיים, מוּזֶען זֵיי לְפָנִים אָבְּהִיטֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם, טוֹיפֶען דִי קִינְדֶער, חֲתוּנָה הָאבֶּען אִין דִי קִירְכֶען אוּנ רוּפֶען זִיךְ נָאר מִיט קְרִיסְטְלִיכֶע נָאהְמֶען. וִוי עֶס שַׁיינְט, הָאבֶּען דִי מַארְרַאנֶען, אָדֶער נַייעֶ־קְרִיסְטֶען, פֶערְשְׁטַאנֶען זִיךְ בֶּעלִיעבְּט צוּ מַאכֶען בַּיים פָאלְק, וָואס הָאט גוּט גֶעזֶעהֶען אַז זֵייעֶר גַאנְצֶע הַנְהָגָה אִיז יוּדִישׁ, אוּנ זֵיי זֶענֶען אֲפִילוּ גֶעבְּלִיבֶּען גַאנְץ, אִין דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער בַּארְטְהָאלָאמֶעאִישֶׁע נַאכְט וֶוען דִי קַאטָאלִיקֶען הָאבֶּען אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט אַללֶע זֵייעֶרֶע גֶעגְנֶער. אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעלֶעבְּט נִישְׁט קָשֶׁה, נָאר זֵייעֶר וֶועטְהִיג אִיז נִיט גֶעוֶועהן אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען וָואס זֵיי זֶענֶען גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן לְפָנִים זִיךְ צוּ פֶערְשְׁטֶעלֶען. אִים יָאהר 1636 אִיז אִין בָּארְדָא שׁוֹין גֶעוֶועהן אַ מַארְרַאנִישֶׁע קְהִלָה פוּן צְווֵיי הוּנְדֶערְט זֶעכְצִיג מֶענְשֶׁען, אוּנ נָאךְ עֶטְלִיכֶע קְלֵיינֶערֶע קְהִלוֹת הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אִין בַּאיָאן אוּנ אִין אַנְדֶערֶע אָרְטֶער, נָאר זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אַלְץ גֶערֶעכֶענְט וִוי נַייעֶ־קְרִיסְטֶען. עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט פִינְפְצִיג יָאהר הָאט זֵיי לוּדְוִויג דֶער פִיעֶרְצֶעהְנְטֶער גֶעגֶעבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ וֶוערֶען יוּדֶען, אוּנ גְרוֹיס אִיז גֶעוֶועהן דִי שִׂמְחָה פוּן דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען דֶערְלֶעבְּט צוּ זֶעהֶען אַז עֶס אִיז מְקוּיָם גֶעוָוארֶען דָאס,

וואס איז געוועהן די בעסטע האפנונג פון זייערע עלטערן אין א צייט פון עטליכע דורות.

---

7 די דרייסיג יאהריגע מלחמה אונ חמעלניצקים צייטען.

(1655—, נאך קריסטוס געבורט).

ווען אין האללאנד האבען די יודען זיך געוואָרמט ביי דער זונן פון פרייהייט, איז דער הימעל כמעט אין גאנץ אייראפא נאך געוועהן גוט פערחמארעט אונ נאר א בעזונדערע פינסטערניס האט בעדעקט דייטשלאנד. די צאהל פון די האמבורגער יודען איז נאך געוועהן זעהר קליין; אין אנדערע ערטער האבען זיי געוואוהנט צו טויזענדער משפחות, נאר זייער לאגע איז געוועהן שרעקליך טרויעריג. אין פראג האבען זיך געפונען צעהן טויזענד יודען, אין פראנקפורט אם מאין — פינף טויזענד, אין וויען — דריי טויזענד אונ אין ווארמס — פיערצעהן הונדערט. נאר מען קאן גאר ניט רעכנען אז זיי האבען דארט געלעבט, ווייל א חוץ דעם, וואס מען האט זיי צו קיין זאך ניט צוגעלאזט אונ זיי האבען געמוזט ביטער הארעווען אויפ'ן טרוקען שטיקעל ברויט, האט מען זיי פשוט ניט געלאזט קיין גאס דורכגעהען. מען פלעגט זיי נאכווארפען שטיינער אונ זיך מאכען א לוסטשפיעל פון רייסען בארד אונ פליקען פאות. פון דעסטוועגען, ווי אזוי שלעכט די יודען איז ניט געוועהן אין דייטשלאנד, האט עס די מארראנען פארט געצויגען צו זיי אונ זיי האבען געוואלט פערשווארצט ווערען חאטש צוזאמען מיט זייערע ברידער; דערפאר האבען זיך פיעל מארראנען בעזעצט אין פראנקפורט אם מאין, חאטש מען האט זיי ניט ערלויבט צו בויען א אייגענע שול אונ זיי האבען דערזעהן דארט די יודען אין אזא מעמד אז עס איז זיי פינסטער געווארען אין די אויגען.

אין פראנקפורט אם מאין איז טאקי דעמאלט געוועהן א בעזונדער „געזעטץ פאר די יודען" אונ מען ווייסט ניט וועלכעס מען דארף מעהר בעוואונדערן, צו די ווילדע רציחה פון די דאזיגע, וואס האבען ארויסגעגעבען אזא מין „געזעטץ" אדער דאס שטארקהייט פון די אומגליקליכע וואס האבען עס איבערגעטראגען. וואהנען האבען די יודען געמוזט אין א בעזונדער „געהטא", דאס איז א קליינער טהייל פון דער שטאדט וואס פלעגט ביי נאכט ווערען סגור ומסוגר אונ מען האט קיינעם ניט ארויסגעלאזט, קיין קריסטליכע אממען אונ

דיענסטען האבען זיי ניט געטארט האלטען אונ, אויסער שאנדליכע צייכען אויף די קליידער, האט מען זיי אויך געצוואונגען אויף זייערע הייזער מאכען אזעלכע סימנים, ווי אויסמאלען אויף דער וואנד איין עזעל אדער אויסשמירען מיט אזיינע גרעללע קאליערען, כדי דער עולם זאל האבען פון וואס צו לאכען. ביי טאג האט מען זיי אויך ניט געלאזט גאר פריי ארויסגעהען פון דער געהטא, אונ ווער עס האט זיך געוואלט אריינגעהן אין אנדערע גאסען האט געמוזט דערווייזען אז ער האט א נאטהיג געשעפט, אדער געבען דעם פאליציע א מתנת יד זי זאל אוועקקוקען, אי דאס האבען צוויי יודען צוזאמען ניט געטארט געהען, אונ ווער שמיעסט אין א יום טוב אדער ווען עס פלעגט אין שטאדט אריינקומען עפים א נאסט פון די גרויסע שררות, דעמאלט איז טאקי געוועהן א סכנה פאר יודען זיך ארויסצווייזען, אויף דער ליכטיגער שיין. אין געהטא אליין האט מען אויך פון זיי ניט געטארט הערען קיין הויך קול, קוים איז נאכט געווארען האבען זיי זיך באלד געמוזט לעגען שלאפען, קיין אורחים האבען זיי ביי זיך ניט געטארט אויפנעהמען אונ אפילו אין שפיטאל האבען זיי געמוזט אנקומען צום מאגיסטראט ער זאל ערלויבען אריינלאזען קראנקע פון דער פרעמד. אין מארק האבען די יודען געהאט דאס רעכט איינצוקויפען זיך אפילו שפייז אונ עסענוואהרג ערשט נאך דעם, ווען אללע קריסטען האבען פאר זיך שוין אלדינג איינגעקויפט. ביי דעם אללעמען האט דער יוד געמוזט צאהלען דער שטאדט מס דריי מאל אזוי פיעל ווי אנדערע, אונ האט נאך ניט געקאנט לעבען רוהיג, ווייל דער מאגיסטראט האט דאס רעכט געהאט יעדען יודען באלד הייסען געהען גאר אהן טענות, אונ אזוי האבען זיך די יודען שטאנדיג געפיהלט אויף א פרעמדער פוהר אונ יעדער טאג, וואס מען האט איבערגעלעבט אין צרות אונ פיין, איז ביי זיי געוועהן א געשאנקטער.

נאר אפילו אזא פערשאלטען לעבען פון די פראנקפורטער יודען האט ניט געלאזט רוהען זייערע ביטערע שונאים, אונ באלד האט זיך אבגעזוכט א בעקער, ווינצענץ פעטמילך. וואס האט זיך שטארק מתקנא געוועהן אין המן הרשע אונ האט זעהר געוואלט מאכען א תל פון אללע יודען. אים יאהר 1614, פונקט אים ראש השנה, ווען אללע יודען זענען געוועהן אין שול, איז פעטמילך אנגעפאלען מיט א גאנצע באנדע רוצחים אויף די יודישע הייזער אונ מען האט אנגעהויבען ראבעווען, ברענען אונ קוילען. די יודען האבען באלד געזעהען אז דער מאגיסטראט שטעהט פון ווייטענס אונ וויל זיי ניט העלפען; אוודאי האבען די יונגע לייט, וואס האבען זיך געפיהלט אין כח,

געהאפט צו געוועהר אונ עס איז געווארען א גרויסע שחיטה, נאר פון יודען זענען געפאלען מעהר, ווייל פעטמילך'ס חברה איז געוועהן גראסער אין דער צאהל. ניצל זענען נאר געווארען די דאזיגע 1380 יודען, וואס זענען גלייך פון דער שול אין קיטעל אונ טלית אנטלאפען אויפ'ן בית עולם אונ האבען געהאלטען די נשמה אין די האנד ביז מען האט אויף זיי רחמנות געהאט אונ מען האט זיי געאפענט דעם טויער פון דער שטאדט, זיי זאלען קאנען אוועק נאקעט אונ בלויז וואוהין די אויגען וועלען זיי טראגען. דאס אייגענע האט מען אויך געטהון מיט די יודען פון וואָרמס; נאר דארט איז עס האטש צוגעגאנגען שטיל אונ עס האט ניט בעדארפט קומען צו בלוט פערגיסען. עס האט זיך געפונען איין אדוואקאט העמניץ, וואס האט מיט גוטען פערשטעהען געגעבען די יודען אז זיי טארען ניט מאכען קיין לאנגע שיהות אונ מוזען שוין ארויס פון ווארמס, אויב זיי ווילען ניט עס זאל קומען צו הריגות. די יודען האבען שוין געהערט וואס עס איז פארגעקומען אין פראנקפורט אם מאין אונ האבען פערשטאנען אז זיי קאנען טאקי דא מאוס אבשניידען; דאריבער האבען זיי געמוזט אים אחרון של פסח, פונ'ם יאהר 1615, פארנעהמען וואס זיי האבען נאר געקאנט אונ זיך לאזען געהען. זייער גאנץ שטיקעל גליק איז נאך געוועהן וואס דער ארכיעפיסקאפ פון מאינץ אונ דער לאנדגראף לודוויג פון דארמשטאדט האבען זיי אריינגעלאזט אין זייערע שטאדטלעך אונ דערפער, אונ דארט זענען זיי זיך צונויפגעקומען מיט זייערע פראנקפורטער ברידער אונ אללע צוזאמען האבען אנגעהויבען טראכטען וואוהין זיך צו לאזען זוכען א נייע היים.

די שמחה פון די ווארמסער איינוואהנער, וואס זיי האבען ארויסגעפטערט די יודען פון דארט, האט אבער ניט לאנג געדויערט: דער קורפירסט פרידריך פון דער פפאלץ, וואס איז געוועהן א גוטער פריינד פונ'ם בעריהמטען יודישען דאקטאר, ר' אברהם זכותא לוזיטאנא, האט זיך אנגענומען די קריוודע פון די יודען, ער איז צוגעקומען קיין ווארמס מיט פיעל חיל, דעם אדוואקאט העמניץ מיט זיין חברה האט ער באלד איינגעזעצט אין תפיסה אונ מיט די איבריגע איינוואהנער האט ער זיך גוט אבגערעכענט. דערווייל זענען אבער אוועקגעגאנגען ניין חדשים ביז עס איז געווארען גאנצען שטיל, אונ די יודען זענען אים שטאנד געוועהן, דעם 19 יאנוואר 1616, צוריק אריין אין זייערע הייזער. ערשט שפעטער מיט צוויי חדשים האבען זיך אויך אומגעקעהרט די פראנקפורטער יודען; נאר דארט האט די מלוכה שטרענגער בעשטראפט די מורדים, ווייל עס איז געקומען צו גזלה אונ רציחה: די שטאדט האט געמוזט

בעצאהלען פאר'ן יודישען היזק 175,919 גולדען. ווינצענץ פעטמילך האט מען געפיערטהיילט אונ אויפגעהאנגען, אונ זיין גאנצע משפחה האט מען ארויס־געטריבען פונ'ם לאנד. דאס איז געשעהען דעם צוואנציגסטען אדר, אונ די יודען האבען זיך געמאכט דעמאלט אצווייטען פורים, אונ א סך דורות שפעטער האט זיך אין פראנקפורט אם מאין געהאלטען דעם מנהג צו מאכען אין דעם טאג יום טוב, וואס האט געהייסען „פורים־ווינץ".

שטארק בעסער איז די יודען פון דייטשלאנד נאך דעם ניט געוואָרען, די אלטע גזרות זענען געבליבען אין זייער קראפט, עס זענען נאך אפילו צוגע־קומען נייע: די יודען האבען געמוזט צאהלען בעזונדערע נתינות פון חתונות אונ ירושה, זייער צאהל האט נאר געקאנט זיין אין יעדער שטאדט ביז פינף הונדערט, צוקומען פון דער פרעמד האבען געמאנט יעדעס יאהר ניט מעהר פון זעכס משפחות, אונ נאר צוועלף חתונות האט מען ערלויבט צו מאכען. נאר גוט איז האטש געוועהן דאס, וואס דער קייזער מאטהאיס האט בע־פאהלען מען זאל אכטונג געבען דאס לעבען אונ דאס פערמעגען פון די יודען, אונ אזא בעפעהל איז זייער שטארק צו נוטץ געקומען אין דער צייט פון דער דרייסיג יאהריגער מלחמה, ווען זיי וואלטען זעהר גרינג געקאנט ווערען דער שעיר המשתלח. אפילו דער קייזער פערדינאנד דער צווייטע, וואס איז געוועהן אפייערינגער קאטאליק אונ האט געוואלט אתל מאכען פון אללע וואס געהערען ניט צו דער רעליגיאן, האט ניט געהייסען אנרירען די יודען, אונ גאנץ אפט פלעגען זיך ביי זיי פראטעסטאנטען בעהאלטען אונ דורך דעם ניצל ווערען פון א סכנה. דאס האט די מלוכה געטהון מיט א כונה, ווייל זי האט געוואוסט, אז יודען ברענגען ניט אוים קיין געלד אונ אז זייערע אנגעזאמעלטע קאפיטאלען קאנען איהר שטאנדיג אריינפאלען אין די האנד, ווען זי וועט זיי דארפען.

אזוי האט טאקי געטהון דער וויענער הויף, ווען ער האט בעדארפט האבען יודיש געלד אויף הוצאות צו דער מלחמה. ער האט געמאכט עטליכע יודען פאר הויף־יודען, דאס הייסט: ער האט זיי געגעבען אללע רעכט צו האנדלען מיט וואס זיי ווילען, זיי האבען זיך געמאנט בעזעצען אומעדום, אונ אפילו קיין צייכען אויף די קליידער האבען זיי ניט בעדארפט טראגען; דער־פאר האבען זיי זיך געלאזט צאפען, נאר אלליין האבען זיי אויך דערצו ניט דערלעגט, אונ ניט אומזיסט האט זיך די יודישע קהלה אין מאינץ געראכענט פאר איינער פון די רייכסטע, אונ האטש די שטאדט האט זיך געענוג אנגעליטען

אין די פינף יאהר (פון 1631 ביז 1636) וואס די שוועדען זענען דארט געשטאנען, פון דעסטוועגען זענען די יודען אים שטאנד געוועהן, באלד ווי עס האט זיך געענדיגט די מלחמה, זיך שטעלען בויען א גרויסע שול. איבערהויפט האט די דרייסיג יאהריגע מלחמה ניט געשאדט די דייטשע יודען, ווייל קוים זענען זיי געוועהן פערזיכערט אז זייער לעבען איז ניט אין סכנה, האבען זיי געארבייט אונ געזוכט פערדיענסט, קיין אויסברענגערס זענען זיי קיין מאל ניט געוועהן אונ האבען שכל געהאט צו בעהאלטען דעם גראשען. דערפאר אז דאס אומגליק האט זיך אויסגעגאסען אויף די יודען פון פולין אונ פיעל פון זיי האבען זיך געמוזט זוכען א נייע היים, האבען זיי געפונען א מקום מנוחה ביי זייערע דייטשע ברידער, אונ די קאפיטאלען זייערע זענען זיי שטארק צו נוטץ געקומען, ווען זיי האבען בעדארפט שטיצען אומגליקליכע, וואס זענען קוים לעבעדיג ארויס פון די רוצחים'ס האנד.

א גרויסע צרה האט זיך טאקי פלוצלונג אנגערוקט אויף די יודען פון פולין, וואס האבען הונדערטער יאהרען געלעבט רוהיג, האטש אז מען קוקט זיך גוט צו זעהט מען, אז די זאך האט געהאט איהר סבה אונ איז ניט געשעהען אזוי אונערווארטעט ווי עס האט זיך געביך אויסגעוויזען די טויזענדער אומשולדיגע, וואס האבען געגאסען דעם זכות פון עטליכע געצאהלטע יודען. אין פולין האבען די פריצים קיין מאל זיך ניט געוואלט אבגעבען מיט ארבייט, טויזענדער בויערן האבען געהארעוועט אויף זיי אונ, אז מען האט בעדארפט עפים אויפטהון א שכל-זאך, האט מען אויך געהאלטען פאר איבריג צו ברעכען דעם מח, אונ יעדער פריץ האט שוין געהאט זיין יודען, וואס איז ביי איהם געוועהן דער גאנצער בעל הבית, אונ פלעגט שוין אכטונג געבען אז קיין געלד זאל איהם ניט פעהלען אונ א רעכטע עצה זאל ער אויך שטאנדיג האבען. די קאטאלישע גייסטליכע, אונ בעזאנדערס די יעזואיטען, האט שטארק ניט געשמעקט, וואס די יודען זענען אזעלכע חשובים ביי די גרעסטע שררות, נאר זיי האבען גאר ניט געקאנט מאכען, ווייל אהן די יודען איז שווער געוועהן זיך צו בעגעהען, אונ דערצו האט זיי נאך דער קעניג וולאדיסלאוו דער פירטע געשטיצט. אזוי האבען געמוזט די גייסטליכע אויך שווייגען, חאטש אין הארצען האט עס זיי גוט געקראנקט וואס זיי האבען ניט קיין רעכטען פלאץ, וואו צו פארשפרייטען זייער גיפט. אז עס איז אבער בעשערט איין אומגליק קומט עס גאר פון איין אנדער זייט. ביים ברעג פונ'ם דניעפר אונ פונ'ם שווארצען ים האבען זיך בעזעצט אנטלאפענע פוילישע בויערן, אונ אזוי

מענשען וואס האבען קיין היים ניט געהאט, אדער זיך ניט געטארט דארט
ווייזען. זיי האבען זיך גערופען קאזאקען אדער זאפאראזשצי, און האבען
געהאט זייער אאייגענעם ראש, אדער אטאמאן, חאטש געשטאנען זענען
זיי אונטער דער מאכט פון דער פולישער מלוכה. די קאזאקען זענען געוועהן
גרויסע גבורים. די טאטארען און טירקען פלעגען אפט פון זיי ליידען;
די פולישע מלוכה האט אבער ניט פערשטאנען ווי אזוי זיך צו בענוצען מיט
אזא קראפט און האט די קאזאקען שטענדיג נאר גערייצט און זיי געמאכט פאר
אינוועניגסטע שונאים. גענומען האט זיך עס דערפון וואס די קאזאקען האבען
געהערט צו דער גריכישער קירכע (פראוואסלאוויע) און מען האט זיי מיט
געוואלד געוואלט מאכען פאר קאטאליקען. ביי אמונה־זאכען קאן מען אבער
מיט כח זעהר ווייניג אויספיהרען, און די קאזאקען האבען זיך געוויס ניט גע־
וואלט אונטערגעבען; דערפאר האבען די דריי פריצים קאניעצפאלסקי,
וישניעוועצקי און פאטאצקי, וועלכע האבען געהאט צו זאגען איבער
זיי, זיך ענטשלאסען זיי אזוי צו מוטשען, אז דאס לעבען זאל זיי ניט ליעב
זיין. ווען די פולישע יודען זאלען געוועהן האבען מעהר שכל, וואלטען זיי זיך
אין אזעלכע זאכען געוויס ניט געמישט; צום אומגליק אבער, האט זיי די פרנסה
געטריבען זיי זאלען ניט זיין קיין אויסקלויבערס און זוכען דאס שטיקעל ברויט
אומעדום, וואו עס לאזט זיך נאר. די רבנים ווידער זענען געוועהן פערטראגען
מיט זייער פלפול, זייערע כוחות זענען ארומגעפלויגען אין די הויכע וועלטען
און עס איז זיי גאר ניט אנגעגאנגען וואס זייער „ארעם פאלק" ארבייטעט אויף
דער זינדיגער ערד און פון וואנען זיי ציהען די חיונה. אוודאי אז די פריצים
האבען פון די קאזאקען געריסען די הויט און גענומען ביי זיי גרויסע נתינות,
האבען זיי עס געטהון דורך יודישע האנד. ביי טויפען קינדער אדער חתונה
מאכען האבען די קאזאקען געמוזט צאהלען מס, און דער משגיח דארויף איז מן
הסתם געוועהן א יוד. דערפאר פלעגט זיך שטענדיג געפינען דער שליסעל פון
דער קירכע ביים יודען, און מען קאן זיך פארשטעלען די לאגע פון די קאזאקען
וואס האבען ניט געטארט בעטען ביז דער יוד האט ניט אבגענומען פאר'ן פריץ
די עטליכע גולדען און האט ניט געעפענט די פערשלאסענע קירכע. אוודאי
האט מען ניט געקאנט פאדערן פון'ם פראסטען קאזאק ער זאל זיין אזא בר
שכל און אזא בעל ישר, אז ער זאל זיך רוהיג און קאלטבלוטיג אנידערזעצען
און קלערען ווער עס איז מעהר שולדיג, צו דער פריץ וואס נעהמט ביי איהם
דעם מס, צו דער יוד וואס ער פערדינט איהם די הכנסה דערפון; ער האט

גֶעפִיהלְט אַז עֶס אִיז אִיהם שְׁלֶעכְט, אַז מֶען טְרֶעט דָאס הֵיילִיגְסְטֶע בַּיי אִיהם מִיט דִי פִּיס. דֶער פְּרִייז אִיז גֶעשְׁטַאנֶען פוּן וַוייטֶען, גֶעזֶעהֶען פַאר זִיךְ הָאט עֶר נָאר דֶעם יוּדֶען, אוּנ עֶס אִיז גָאר קֵיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס עֶר הָאט בֶּעטְרַאכְט דֶעם יוּדֶען פַאר'ן עֶרְגְסְטֶען מַשְׁחִית, אוּנ זַיין שִׂנְאָה צוּ אִיהם אִיז מִיט יֶעדֶען טָאג גֶעוָוארֶען גְרֶעסֶער. אִים יָאהר 1638 הָאבֶּען דִי קָאזַאקֶען אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען זֵייעֶר עֶרְשְׁטֶען כַּעַס אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ, צוּזַאמֶען מִיט זֵייעֶר אַטַאמַאן פַּאוְולִיוּק, צוּבוּנְטֶעוֶועט אוּנ הָאבֶּען נָאר אִין אַ קוּרְצֶער צַייט אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט אִיבֶּער צְוֵויי הוּנְדֶערְט יוּדֶען אוּנ הָאבֶּען פֶערבְּרֶענְט עֶטְלִיכֶע שׁוּלֶען. דָאס וָואלְט אֲפִילוּ בֶּעדַארְפְט עֶפְנֶען דִי יוּדֶען דִי אוֹיגֶען, זֵיי זָאלֶען אַוֶועקְוָוארְפֶען דִי מְאוּסֶע פַּרְנָסוֹת, וָואס נָאר נוֹיטְה אוּנ הוּנְגֶער דַארְפֶען צְווִינְגֶען דֶעם מֶענְשֶׁען דֶערְצוּ. דָאס קְלוּגֶע פָאלְק, וָואס אִיז פוּל גֶעוֶועהן מִיט הַסְבָּרוֹת אוּנ אִיבֶּער־שְׁפִּיצְלֶעךְ, הָאט אָבֶּער נִיט גֶעהַאט קֵיין שֵׂכֶל אוֹיף אַזַא פְּשׁוּט'ע זַאךְ, אוּנ אֲפִילוּ אַזֶעלְכֶע בֶּערִיהמְטֶע רַבָּנִים אוּנ לוֹמְדִים פוּן יֶענֶער צַייט, וִוי ר' יְהוֹשֻׁעַ פַאלְק כֹּהֵן, ר' מֵאִיר לוּבְּלִין, ר' שְׁמוּאֵל אֵיידְלִישׁ (דֶער מהרש"א) אוּנ ר' שַׁבְּתַי כֹּהֵן (דֶער ש"ךְ), הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ נָאר גֶעטְרֶעסְט מִיט דֶער הָאפְנוּנְג אַז דֶער גַאנְצֶער גָלוּת דַארְף נָאךְ גֶעדוֹיעֶרְן אַ יָאהר צֶעהן, ווייל דִי מְקוּבָּלִים הָאבֶּען אוֹיסְגֶערֶעכֶענְט אַז פּוּנְקְט אִים יָאהר 1648 מוּז וֶוערֶען אַ פֶּערְאֶנְדֶערוּנְג אִין דֶעם מַעֲמָד פוּן דִי יוּדֶען. אַ בִּיסֶעל הָאבֶּען זֵיי גֶעטְרָאפֶען: דָאס בִּיטֶערֶע יָאהר הָאט זִיךְ אָנְגֶערוּקְט אַ פֶּערְאֶנְדֶערוּנְג אִיז טַאקִי גֶעוָוארֶען, נָאר אַ פֶּערְאֶנְדֶערוּנְג צוּם שְׁלֶעכְטֶען, נִיט קֵיין יְשׁוּעָה, נִיט קֵיין נֶחָמָה, נָאר אַ בְּרָאךְ, אוּנ צָרוֹת, וָואס הָאט טוֹיזֶענְדֶער יוּדֶען, וֶועלְכֶע זֶענֶען אִין נָאר נִישְׁט שׁוּלְדִיג גֶעוֶועהן, גֶעוָוארְפֶען פוּן דִי פִּיס אוּנ יוּדִישׁ בְּלוּט הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען גִיסֶען וִוי וַואסֶער.

דִי פָּאלַאקֶען הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעצוֹיגֶען דֶעם בּוֹיגֶען, אוּנ אַז בָּאגְדַאן חְמֶעלְנִיצְקִי אִיז גֶעוָוארֶען אַטַאמַאן בַּיי דִי קָאזַאקֶען אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען, עֶר זָאל זִיךְ אָבְּרֶעכֶענֶען מִיט פּוֹלִין, אוּנ קוֹדֶם כֹּל זָאל עֶר אוֹיסְלָאזֶען דֶעם כַּעַס צוּ דִי יוּדֶען. אִין חֵיל פוּן דִי קָאזַאקֶען הָאבֶּען זִיךְ אֲפִילוּ גֶעפוּנֶען נִיט וֶוענִיג יוּדֶען, נָאר דָאס הָאט דִי רוֹצְחִים נִיט גֶעקָאנְט אָבְּהַאלְטֶען, ווייל, עֶרְשְׁטֶענְס, אִיז דָאס גַאנְצֶע גֶעשְׁרֵיי פוּן דִי קָאזַאקֶען גֶעגַאנְגֶען נָאר אוֹיף דִי יוּדֶען, אוּנ צְווייטֶענְס, אִיז חְמֶעלְנִיצְקִי גֶעוֶועהן אוֹיפְגֶעבְּרַאכְט אוֹיף אַ יוּדֶען, וָואס הָאט אִיהם גֶעמַסְרְט אַז עֶר הָאט גֶעמַאכְט יַד אַחַת מִיט דִי טַאטַארֶען אוּנ וויל אַרוֹיסְ־שְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען דֶער פּוֹלִישֶׁער מְלוּכָה. קֵיין לִיגֶען הָאט דֶער יוּד דַוְקָא נִיט

גֶעזָאגְט, וַוייל בַּאלְד הָאט זִיךְ טַאקִי אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז חְמֶעלְנִיצְקִי הָאט צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען דִי טַאטַארְן אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען פֶּערְוִויסְטֶען אַלֶע שְׁטֶעדְט צְוִישֶׁען קִיֶעוו אוּנ פַּאלְטַאוַוא. דֶער גְרוֹיסֶער בְּרֵייטֶער דְנִיעֶפֶּר הָאט זִיךְ גֶעפַארְבְּט מִיט יוּדִישׁ בְּלוּט אוּנ פוּן פֶּערֶעיַאסְלָאוו, בָּארִישְׁפָּאל. פִּירְיַאטִין אוּנ לוּבְּלִין הָאבֶּען זִיךְ גַאנְצֶע טַייכֶען גֶעגָאסֶען אוּנ רוֹיט גֶעמַאכְט זַיינֶע חְוַואלְיֶעס, וֶואלֶען, אִין דִי עֶרְשְׁטֶע פָּאר חֲדָשִׁים זֶענֶען שׁוֹין גֶעפַאלֶען עֶטְלִיכֶע טוֹיזֶענְד מֶענְשֶׁען, מֶען הָאט אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט אַלְט אוּנ יוּנְג, וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער. אוּנ דִי גֶעצֶאהלְטֶע וָואס הָאבֶּען גֶעהַאט מַזָל אוּנ זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען לֶעבֶּען הָאט מֶען פֶּערְקוֹיפְט פַאר שְׁקְלַאוֶוען קֵיין קְרִים אוּנ פוּן דָארְט הָאבֶּען זֵיי דִי טִירְקִישֶׁע יוּדֶען אוֹיסְגֶעלֶאזְט. אַז מֶען אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן דֶער עֶרְשְׁטֶער שְׁחִיטָה אוּנ מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען אַז דִי טַאטַארֶען קוּקֶען מֶעהר אוֹיף אַ תַּכְלִית וִוי דִי קָאזַאקֶען אוּנ מֵיינֶען נָאר דִי מַטְבֵּעַ, הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען פוּן פְּרָאבִּשְׁטְשָׁא אוּנ נָאךְ דְרַיי נָאהֶענְטֶע שְׁטֶעדְטְלֶעךְ צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען בִּיז דְרַיי טוֹיזֶענְד מֶענְשֶׁען אוּנ הָאבֶּען זֵייעֶר גַאנְץ מְזוּמָן גֶעלְד אוּנ צִירוּנְג אַרוֹיסְגֶעטְרָאגֶען אוּנ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דִי טַאטַארֶען מִיט דֶער בַּקָשָׁה מֶען זָאל זֵיי נָאר שֶׁענְקֶען דָאס לֶעבֶּען. דִי הַמְצָאָה אִיז דַוְקָא נִיט גֶעוֶועהן קֵיין שְׁלֶעכְטֶע: דִי טַאטַארֶען הָאבֶּען טַאקִי הֲנָאָה גֶעהַאט וָואס מֶען הָאט זֵיי אַיינְגֶעשְׁפָּארְט אַיין אַרְבַּייט, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי גוּט בֶּעהַאנְדֶעלְט דִי דָאזִיגֶע יוּדֶען, וָואס זֶענֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף אַזַא וואהלֶען שֵׂכֶל אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אַלֵיין אָפְּגֶעבַּאבֶּעוֶועט: זֵיי הָאבֶּען זֵיי אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט צוּ דֶער טִירְקִישֶׁער גְרֶענִיץ אוּנ דָארְט הָאבֶּען שׁוֹין דִי יוּדֶען פוּן קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל זֵיי אוֹיסְגֶעקוֹיפְט. וִוי עֶס וַוייזְט אוֹיס הָאט מֶען פַאר זֵיי וָואלְוֶועל נִיט גֶענוּמֶען, וַוייל דִי קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאלֶער יוּדִישֶׁע קְהִלָּה הָאט נִיט גֶעהַאט אַזוֹי פִיעל גֶעלְד אוּנ הָאט גֶעמוּזְט אַרוֹיסְשִׁיקֶען שְׁלִיחִים קֵיין הָאלַאנְד זַאמְלֶען נְדָבוֹת אוֹיף „פִּדְיוֹן שְׁבוּיִם“.

עֶס אִיז אַוַדַאי גֶעוֶועהן בִּיטֶער אוּנ פִינְסְטֶער דִי יוּדֶען אוּנ אוֹיךְ דִי פָּאלְיַאקֶען פוּן דִי דָאזִיגֶע אֶרְטֶער, וואוּ חְמֶעלְנִיצְקִי מִיט זַיין בַּאנְדֶע הָאט זִיךְ נָאר גֶעיַאוֶועט. נָאר דָאס אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן אַ גָארְנִישְׁט גֶעגֶען דֶעם וָואס עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָאךְ דֶעם קֶאנִיג וְולַאדִיסְלַאוו'ס טוֹיט, וַוייל וֶוען עֶר הָאט גֶעלֶעבְּט הָאט נָאךְ חְמֶעלְנִיצְקִי אוֹיף אִיהם פָּארְט כָּבוֹד גֶעלֶעגְט, אוּנ קוּים אִיז עֶר נָאר גֶעשְׁטָארְבֶּען, הָאט עֶר שׁוֹין נִיט גֶעהַאט פַאר וֶועמֶען זִיךְ צוּ שֶׁאמֶען. אִין דִי עֶטְלִיכֶע חֲדָשִׁים, וָואס פּוֹילִין אִיז גֶעוֶועהן אָהן אַ קֶאנִיג, הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען רְשׁוּת זַיין בַּאנְדֶע

זִי זָאל זִיךְ צוּשְׁפְּרֵייטֶען אִיבֶּער דֶער גַאנְצֶער מְדִינָה אוּנ זֵיי הָאבֶּען אָבְּגֶעטְהוּן שְׁרֶעקְלִיכֶע זַאכֶען. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶערוּפֶען אוֹיף טַאטַארִישׁ הַיידַאמַאקֶעס אוּנ בַּאלְד אִיז מֶען אִין לַאנְד עֶרְשְׁט גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען דֶעם טַייטְשׁ פוּן דֶעם וָוארְט, אַז דָאס הֵייסְט אַ מֶענְשׁ אָהן אַ נְשָׁמָה, אָהן אַ שׁוּם גֶעפִיהל, אָהן אַ פוּנְק פוּן רַחֲמָנוּת. אֵיינֶער פוּן חָמֶעלְנִיצְקִי'ס הוֹיפְּט־לַייט מַארָאזֶענְקָא אִיז גֶעוֶועהן אַזַא אַכְזָר אַז עֶר פְלֶעגְט הֵייסֶען פַאר אִיהם אִין דִי אוֹיגֶען דֶערְוָוארְגֶען מִיט אַרִימֶען יוּדִישֶׁע אוּנ פּוֹלִישֶׁע פְרוֹיֶען אוּנ הָאט גֶעהַאט דֶעם גְרֶאסְטֶען תַּעֲנוּג זִיךְ צוּצוּקוּקֶען צוּ דֶעם שְׁרֶעקְלִיכֶען טוֹיט. נִיט קַיין גְרֶעסֶערֶער בַּעַל יֹשֶׁר פוּן אִיהם אִיז גֶעוֶועהן גַאנְיַא, וֶועלְכֶער הָאט בֶּעלַאגֶערְט נֶעמִירוֹב. דָארְט הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען בִּיז זֶעכְס טוֹיזֶענְד הֵיימִישֶׁע אוּנ צוּנוֹיפְגֶעלָאפֶענֶע יוּדֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען אַלֶע, צוּזַאמֶען מִיט דִי פָּאלְיַאקֶען, גוּט גֶעשִׁיצְט דִי שְׁטָאדְט, וָואס אִיז גֶעוֶועהן שְׁטַארְק בֶּעפֶעסְטִיגְט. אַז גַאנְיַא הָאט גֶעזֶעהֶען אַז דָאס אִיז אַ מַעֲשֶׂה אוֹיף אַ לַאנְגֶער צַייט, הָאט עֶר זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אוֹיפְצוּטְהוּן אַזַא חָכְמָה: עֶר אִיז אוֹיף אַ טָאג אָבְּגֶעטְרֶעטֶען מִיט דֶער גַאנְצֶער בַּאנְדֶע פוּן נֶעמִירוֹב, כְּדֵי עֶס זָאל אַ פָּנִים הָאבֶּען אַז עֶס אִיז אִיהם נִמְאָס גֶעוָוארֶען צוּ וַוארְטֶען, אָדֶער עֶר הָאט מוֹרָא טָאמֶער קוּמְט אָן פּוֹלִישׁ חַיִל; אוֹיפ'ן אַנְדֶערְן טָאג הָאט מֶען טַאקִי דֶערְהֶערְט פוּן וַוייטֶענְס אַ פּוֹלִישׁ גֶעזַאנְג אוּנ מֶען הָאט דֶערְזֶעהֶען וִוי אַ גְרוֹיסֶע פּוֹלִישֶׁע מַחֲנֶה גֶעהט קַיין נֶעמִירוֹב. מִיט שִׂמְחָה הָאט מֶען זֵיי בַּאלְד גֶעאֶפֶענְט דִי טוֹיעֶרְן פוּן דֶער שְׁטָאדְט, וַוייל מֶען הָאט טַאקִי אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אַז דִי מְלוּכָה זָאל צוּשִׁיקֶען אִיהר חַיִל צוּ הִילְף; נָאר קוֹים זֶענֶען דִי טְהַייעֶרֶע גֶאסְט גֶעוֶועהן אִינְוֶוענִיג הָאבֶּען זֵיי זִיךְ בַּאלְד וִוי דִי ווִילְדֶע חַיּוֹת גֶעוָוארְפֶען אוֹיף דִי יוּדֶען, בֶּערַאבֶּעוֶועט זֵייעֶרֶע הַייזֶער, גֶעבְּרֶענְט שׁוּלֶען, צוּרִיסֶען סִפְרֵי תּוֹרָה, אוֹיסְגֶעהַרְגֶ'ט וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער, אוּנ דֶעמָאלְט הָאט מֶען עֶרְשְׁט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן פַארְשְׁטֶעלְטֶע הַיידַאמַאקֶעס, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אִימִיסְטֶען אָנְגֶעטְהוּן פּוֹלִישֶׁע קְלֵיידֶער אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אוֹיף אַזַא אוֹפֶן אַרַיינְגֶענַארְט אִין שְׁטָאדְט. דָאס אִיז גֶעשֶׁעהֶען אִים מִיטְוָואךְ, דֶעם צְוַואנְצִיגְסְטֶען סִיוָן, אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען דֶעמָאלְט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז זֵיי הָאבֶּען נָאךְ נִיט פֶערְגֶעסֶען דִי אַלְטֶע צַייטֶען אוּנ זֵיי זֶענֶען אִים שְׁטַאנְד מְקַדֵּשׁ הַשֵּׁם צוּ זַיין מִיט לִיעבְּשַׁאפְט אוּנ פֶעסְטְקַייט וִוי עֶס דַארְף צוּ זַיין. דֶער רַב ר' יְחִיאֵל מִיכַל הָאט צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען דֶעם גַאנְצֶען עוֹלָם אִין שׁוּל אַרַיין אוּנ הָאט זֵיי אִין אַ רִירֶענְדֶער דְרָשָׁה פֶערְשְׁטֶעהן גֶעגֶעבֶּען אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נִיט צוּ שְׁרֶעקֶען פַאר דֶער לֶעצְטֶער מִינוּט אוּנ דַארְפֶען נָאר נָאכְטְהוּן זֵייעֶרֶע עֶלְטֶערְן, וָואס הָאבֶּען זִיךְ נִיט אֵיין

מאל מוסר נפש געוועהן פאר זייער פאלק און אמונה. ער איז אויך געוועהן
דער ערשטער, וואס איז געשטארבען בעהארצט און אהן מורא, און איהם
האבען נאכגעטהון טויזענדער יודען, וואס זענען מיט שמחה אקעגענגעגאנגען
דעם טויט. ניט נאר אלטערע מענשען האבען זייער לעבען געענדיגט ווי
קדושים; דאס אייגענע האבען געטהון גאר יונגע קינדער, און עס איז גאר צו
בעוואונדערן ווי אללע, פון גרויס ביז קליין, זענען געוועהן גאר פון איין געדאנק —
צו שטארבען פאר דעם וואס איז דאס היילינגסטע און טהייערסטע. מען דער-
צעהלט אז צוויי יודישע מעדלעך זענען זעהר געפאלען די היידאמאקעס און
א פאר פון זיי האבען געוואלט מיט זיי חתונה האבען. פאר די אומגליקליכע
קינדער איז דאס אבער ערגער געוועהן פון'ם טויט; דערפאר האבען זיי זיך
ניט ווידערשפענסטיג געמאכט, זיי זענען קלאמערשט בעשטאנען אויפ'ן זווג, נאר
אז איינע פון זיי איז געפאהרען איבער דער בריק אין קירכע אריין צו דער
חופה האט זי זיך פון'ם וואגען אראבגעווארפען גלייך אין וואסער אריין און
האט זיך אין טייך געפונען א קבר. די צווייטע האט אויף איין אנדער אופן
מפקיר געוועהן איהר לעבען: זי האט איינגערעדט דעם חתן, אז זי איז א כשוף-
מאכערין און האט זיך מיט איהם געוועט, אז ער מעג אויף איהר שיסען ווי
פיעל ער וויל און איהר וועט עס ניט שאדען; דער קאזאק האט ניט פער-
שטאנען איהר מיין, ער האט געמאכט א פרווו און דורך דעם ערשטען שאס
האט זיך דאס קלוגע מעדעל בעפרייהט פון דעם ביטערן לעבען, וואס האט זי
ערווארטעט. אזוי האט זיך אויך נוהג געוועהן איין אנדער פארטייע היידאמאקעס
אין טולטשין, וואס זעכס טויזענד פאליאקען און צוויי טויזענד יודען האבען
עס גוט אבגעהיט. די שטאדט איז געוועהן שטארק בעפעסטיגט, נאר די
קאזאקען האבען שטילערהייד געלאזט זאגען די פאליאקען אז אויף זיי זענען
זיי גאר ניט ברוגז און זיי דארפען זיך ניט שרעקען, עס וועט זיין פארקעהרט,
בעסער ווען זיי וועלען זיי אללין אריינלאזען קיין טולטשין, ווייל אין עיקר
מיינען זיי נאר די יודען. די פאליאקען האבען זיך געלאזט איינרעדען, און האטש
ערשט ניט לאנג האבען זיי צוזאמען מיט די יודען געגעבען א שבועה זיי זאלען
ניט אבטרעטען איינער פון דעם אנדערן און זיך האלטען ביז צום לעצטען
טראפען בלוט, האבען זיי אנגעהויבען דרעהען מיט דער צונג און האבען פאר-
געלעגט די יודען זיי זאלען ניט געהען מיט קיין תקיפות און בעסער אריינ-
לאזען די שונאים מיט גוטען, טאמער וועלען זיי זיך בעגנוגען נאר מיט יודיש
פערמעגען און וועלען וועניגסטענס קיין בלוט ניט פערגיסען. די יודען האבען

באלד פערשטאנען, אז די פאליאקען האבען געבראכען זייער ווארט, נאר קיין אנדער ברירה האבען זיי ניט געהאט אונ האבען געמוזט אוועקווארפען דאס געוועהר. קוים האבען די היידאמאקעס געשטעלט נאר איין פוס אין שטאדט, האבען זיי שוין געפאדערט אז אללע יודען זאלען זיך טויפען, אונ אזוי ווי קיין איינציגער פון די יודען איז דארויף ניט בעשטאנען האבען זיי אין א פרייטאג, דעם פיערטען תמוז, אויסגעהרג'ט ביז פינפצעהן הונדערט יודען אונ נאר עטליכע רבנים האבען זיי איבערגעלאזט, ווייל זיי האבען געהערט אז די טירקישע יודען בעצאהלען אסך געלד פאר זייערע ברידער, אונ האבען פערשטאנען אז פאר רבנים וועלען זיי גאר בעקומען א מנה יפה. דערנאך האבען זיי ערשט געמאכט א סוף פון די פאליאקען, וועלכע האבען טהייער בעצאהלט פאר זייער פאלשקייט; אונ עס איז געבליבען אין אנדערע שטאדט, מען זאל זיך שוין מעהר ניט לאזען נארען אונ ניט גלויבען דעם שונא, ווען ער וויל מיט אליין מעהר אויספיהרען ווי מיט כח.

אין דער אייגענער צייט האט זיך איינער פון חמעלניצקי'ס הויפטלייט חאדקי מיט א דריטער באנדע היידאמאקעס צולאזט אויף איין אנדער זייט אונ האט א תל געמאכט פון טשערניגוב, סטאראדוב אונ בעזאנדערס פון האמעל, וואו עס זענען אומגעקומען מעהר פון פינפצעהן הונדערט יודען צוזאמען מיט'ן רב ר' משה. פון די פאליאקען האט איין פירסט יערעמיאס וישניעוועצקי טאקי ערנסט געוואלט העלפען די יודען אונ האט זיי ניט איין מאל מיט זיין חיל מציל געוועהן פון א סכנה; צום אומגליק, האט ער זיך אבער לאנג ניט געקאנט האלטען אונ דעם דריטען אב איז אויך געפאלען די פעסטונג פולנאה אונ ביז צעהן טויזענד יודען האט מען דארט אויסגעקוילעט. דעמאלט איז דערהרג'ט געווארען דער בעריהמטער מקובל ר' שמשון אסטראפאליר, וואס מען דערצאהלט פון איהם, אז ווי באלד עס האט זיך אנגעהויבען די שחיטה האט ער זיך, נאך מיט דריי הונדערט מקורבים, אנגעטהון אין תכריכים, אונ אז דער שונא איז צוגעקומען האט ער געמוזט בטל ווערען פאר פעסטקייט פון אזעלכע יודען. דאס אייגענע איז אויך געשעהען אין מעזשיבוזש, זאסלאב, אסטראה, אלט קאנסטאנטין, אונ אומעדום האבען זיך געפונען גענוג יודען, וואס זענען געשטארבען ווי אמת'ע קדושים. זעהר וועניג האבען ניט געקאנט בעשטעהען דעם נסיון אונ זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום.

פאר די יודען איז גאר ניט געוועהן קיין בעהאלטעניש, אונ חמעלניצקי'ס

שְׁוֶוערְד הָאט זַיי גֶעטְרָאפֶען וואוּ זַיי הָאבֶּען זִיךְ נָאר גֶעפוּנֶען, צוּ וַוייט צוּ נָאהֶענְט. דָאס יוּדִישֶׁע בְּלוּט הָאט זִיךְ גֶענָאסֶען פוּן גַאנְץ פּוֹלִין, לִיטָא אוּנ אוּקְרַיינָא, אוּנ אֲפִילוּ דִי קְרַאִימֶעס הָאבֶּען אוֹיךְ גֶענוּג קָרְבָּנוֹת גֶעגֶעבֶּען. פוּן דוּבְּנָא בִּיז בְּרָאד אִיז אִין אַללֶע שְׁטֶאדְטְלֶעךְ אוּנ דֶארְפֶער נִיט גֶעבְּלִיבֶּען קַיין אֵיינְצִיגֶער יוּד. אִין בַּאר הָאט מֶען אוֹיסְגֶעקְווִילֶעט בִּיז דְרַיי טוֹיזֶענְד יוּדֶען, אוּנ אִין קְרֶעמֶענִיץ הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַזאַ אַכְזָר וָואס הָאט גֶעהַאט דָאס הַארְץ צוּ דֶערְהַרְגֶ'נֶען עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט קְלֵיינֶע קִינְדֶער אוּנ זֵייעֶרֶע קֶארְפֶּערְס אַרוֹיס-וַוארְפֶען פַאר דִי הִינְד; נָאר פְרִיהֶר הָאט עֶר נָאךְ חוֹזֶק גֶעמַאכְט פוּן דֶער יוּדִישֶׁער בְּדִיקָה: עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען אוֹיפְשְׁנַיידֶען דִי לַייבֶּער אוּנ קְלָאמֶערְשְׁט נָאכְמַאכֶען דֶעם שׁוֹחֵט וִוי עֶר קוּקְט אִיבֶּער דָאס פְלֵיישׁ צוּ אִיז עֶס כָּשֵׁר אָדֶער טְרֵפָה. אַז חְמֶעלְנִיצְקִי אִיז צוּגֶעקוּמֶען קַיין לֶעמְבֶּערְג הָאט עֶר אָבְּגֶעשְׁפַּארְט אַללֶע בְּרוּנֶענְס. אִין שְׁטָאדְט אִיז גֶעוָוארֶען אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע מַגֵפָה, פִיעֶל זֶענֶען אַזוֹי אוֹיסְגֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט אוֹיסְקוֹיפֶען מִיט צְוַויי הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען אַחוּץ צִירוּנְג, סְחוֹרוֹת אוּנ אַנְדֶערֶע פֶערְמֶעגֶען. פוּן לֶעמְבֶּערְג הָאט עֶר זִיךְ גֶעלָאזְט גֶעהְן קַיין וַוארְשׁוֹיא, וַוייל דָארְט הָאט מֶען בֶּעדַארְפְט אוֹיסְקְלוֹיבֶּען אַ קֶאנִיג אוּנ עֶר הָאט מִן הַסְתָּם אוֹיךְ גֶעוָואלְט זָאגֶען זַיין דֵעָה בַּיי דֶער אֲסִיפָה. אוֹיפ'ן וֶועג הָאט חְמֶעלְנִיצְקִי חָרֵב גֶעמַאכְט אַ סַךְ שְׁטֶאדְט, וִוי טָאמָאשָׁאב, שֶׁעבְּרֶעשִׁין, וְולָאדָאוַוא; בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט עֶר אַ תֵּל גֶעמַאכְט פוּן נַארָאל, וואוּ עֶר הָאט אוֹיסְגֶעקְווִילֶעט פִינְף אוּנ פִיעֶרְצִיג טוֹיזֶענְד מֶענְשֶׁען אוּנ צְווִישֶׁען זַיי אוֹיךְ צְוֶועלְף טוֹיזֶענְד יוּדֶען. נָאר אִין זַאמָאשְׁטְץ הָאט זִיךְ עֶפֶּעס נִישְׁט קָשֶׁה'דִיג אוֹיסְגֶעדְרֶעהט אוּנ דִי יוּדִישֶׁע קְהִלָּה הָאט גֶעפַּטֶר'ט חְמֶעלְנִיצְקִי'ן אִין גַאנְצֶען מִיט 24,000 גוּלְדֶען. עֶר הָאט שׁוֹין דֶעמָאלְט קַיין צַייט נִיט גֶעהַאט; אִין פּוֹלִין אִיז גֶעוָוארֶען קֶאנִיג יַאן קַאזִימִיר, וֶועלְכֶער אִיז בֶּע-שְׁטַאנֶען אוֹיף דִי פוּנְקְטֶען, וָואס דִי קָאזַאקֶען הָאבֶּען פֶערְלַאנְגְט, אוּנ אִים אוֹיגוּסְט 1649 הָאט מֶען אִין זְבַאראזְשׁ אוּנְטֶערְגֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם שָׁלוֹם. חְמֶעלְנִיצְקִי הָאט אוֹיסְגֶענוּמֶען אַ תְּנַאי אַז אִין זַיינֶע אָרְטֶער זָאל זִיךְ קַיין יוּד נִיט טָארֶען גֶעפִינֶען, אוּנ אִיז וִוי אַ גִבּוֹר מִיט זַיין חֶבְרָה צוּרִיקְגֶעפָאהְרֶען קַיין אוּקְרַיינָא.

נָאךְ דֶעם שָׁלוֹם, וָואס מֶען הָאט גֶעשְׁלָאסֶען אִין זְבַאראזְשׁ, הָאבֶּען זִיךְ דִי פָּאלְיַאקֶען אוּנ דִי יוּדֶען גֶעקֶאנְט אָבְּרוּהֶען אַ קוּרְצֶע צַייט פוּן אַנְדֶערְטְהַאלְבֶּען יָאהר. דֶער נַייעֶר קֶאנִיג אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי פְרַיינְדְלִיךְ אַז עֶר הָאט עֶרְלוֹיבְּט דִי עֶטְלִיכֶע יוּדֶען, וָואס זֶענֶען גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ טוֹיפֶען, צוּרִיק זִיךְ אוּמְקֶעהְרֶען צוּ זַייעֶר אֱמוּנָה, אוּנ דֶער וַעַד פוּן לוּבְּלִין הָאט גֶעהַאט אַ גַאנְצֶע

ארבייט, ווייל טויזענדער ווייבער זענען געבליבען עגונות און עס האבען זיך ארומגעדרעהט קליינע יתומים, וואס מען האט בעדארפט חוקר ודורש זיין ווער זייערע עלטערן זענען געוועהן, כדי עס זאל ניט ארויס קומען אמכשול ווען זיי וועלען ברויכען זיך מתחתן זיין. דעמאלט האט ר' שבתי כהן, אדער דער ש"ך, איינגעפיהרט דעם תענית פון כ' סיון צום טרויעריגען זכר פון דער ערשטער געמירובער שחיטה און פון חמעלניצקי'ס צייטען.

דער שלום האט אבער לאנג ניט אויסגעהאלטען. אין אנדערטהאלבען יאהר ארום האבען זיך די קאזאקען ווייטער צובונטעוועט און האבען זיך נאך אמאל גענומען צו די יודען. צו אזא גרויסער שחיטה ווי פריהר האט עס אבער ניט געקאנט קומען, ווייל ערשטענס, איז די צאהל פון די יודען שוין געוועהן גאר קליין, עס איז אתיל געווארען כמעט פון דריי הונדערט קהלות; און צווייטענס, האבען זיי זיך אליין גוט געוועהרט און האבען אפילו צוגעשטעלט דער מלוכה אגאנצען פאלק פון יודישע סאלדאטען. דאס מאל איז טאקי חמעלניצקי'ן ניט געראטהען, דאטיש יודיש בלוט איז גענוג פערגאסען געווארען, ווייל די טאטארן זענען אויף איהם באז געווארען און האבען איהם אין מיטען דערינען אוועקגעווארפען און איהם אליין אוועקגעפיהרט געפאנגען. עס איז איהם אנגעקומען מיט ביטערע צרות ביז ער האט זיך אויסגעפלאנטעט פון די טאטארן, אי דאס האט איהם די פוילישע מלוכה געמוזט צוהעלפען, און דערפאר האט ער שוין געמוזט בעשטעהען אויף אללע תנאים, וואס מען האט פון איהם געפאדערט און האט ניט געקאנט זיין קיין עזות פנים געגען קאניג יאן קאזימיר, וואס האט געפאדערט אז יודען זאלען מאגען זיצען אין גאנץ אוקריינא. דער דאזיגער שלום איז אבער אויך ניט געוועהן אויף לאנגע יאהרען: קוים האט חמעלניצקי געפיהלט אז ער איז שוין ווייטער ביי די כוחות, האט ער די פאליאקען ניט געלאזט רוהען און האט זיי עטליכע יאהר כסדר געמוטשעט. פאר די יודען האט זיך אנגעהויבען גאר א ביטערע צייט אים יאהר 1655, ווען חמעלניצקי איז צוגעשטאנען צו רוסלאנד און איז אריין קיין ווילנא און כמעט די גאנצע יודישע קהלה האט זיך געמוזט צולויפען, ווער שמיעסט אז די שוועדען זענען אויך אנגעפאלען אויף פולין און מיט דעם פולישען חיל האט קאמאנדעוועט דער גענעראל טשארניצקי, וואס איז געוועהן א שונא ישראל און האט אויסגעטראכט, אז די יודען זענען שפיאנען און גיבען איבער דעם שונא אללע סודות, איז די לאגע פון די יודען געווארען נאך ערגער, ווייל צו די אויסענוועניגסטע פיינד זענען צוגעקומען אינווענינסטע, פון אללע

זייטען האבען זיך געשיט קלאפ אויף די פלייצעס פון די אומגליקליכע יודען, אונ אפילו די פאליאקען אליין האבען זיך אויך געקיהלט דאס הארץ, וואס זיי האבען געהאט זייער היימישען קרבן אונ ווען זיי האבען ניט געקאנט ביי־קומען די שונאים, האבען זיי זייער הארץ אויסגעלאזט צו די יודען. אין א צייט פון צעהן יאהר (1648—1658) איז פון זיי געווארען כמעט אתל: דאס ביסעל יודען, וואס האט זיך נאך געפונען אין קאליש, לונטשיץ. מעזעריטש אונ נאך אין אנדערע שטאדט ביז קראקויא אונ פאזען, איז זיך צולאפען, אונ מען קאן בלי גוזמא זאגען אז אריבער א האלבער מיליאן, יודען איז פער־לארען געווארען. דעם גרעסטען טהייל האט מען אויסגעהרג'ט אונ די איבריגע זענען אוועק אין ווייטע אונ נאהענטע לאנדער זוכען א שטיקעל ברויט אויף צו דערהאלטען דאס לעבען.

יודען האבען ווייטער געקאנט בעווייזען אז זיי זענען רחמנים בני רחמנים אונ פונקט ווי זיי האבען צוריק מיט פיערהונדערט יאהר זיך געטהיילט מיט'ן ביסען מיט זייערע אומגליקליכע ברידער, ווען שפאניען האט זיי ארויסגעטריבען, אזוי האבען זיי דעמאלט בעגעגענט מיט אמת ברידערליכע ליעבע די פולישע יודען, וואס האבען זיך צושפרייט איבער גאנץ מאהרען, באהמען, אסטער־רייך, אונגארן, דייטשלאנד אונ אויך איטאליען. קיינער האט ניט געקוקט אויף געלד אונ מען האט געטהון פאר זיי כמעט מעהר ווי די כוחות האבען געטראגען. אין אסך ערטער האט מען די פולישע יודען אוועקגעגעבען אפילו דאס גאנצע צדקה־געלד וואס פלעגט געהען אויף ארץ ישראל. אין ליוואָרנא האבען די יודען אבגעטהיילט פון זייערטוועגען אגאנץ פיערטעל פון זייער פערדיענסט. דערפאר האבען זיי די פולישע יודען בעצאהלט מיט תורה: זיי האבען מיט זיך מיט געבראכט גרויסע לומדים, וואס האבען באלד פערנומען שטעלען פון רבנים אין די גרעסטע יודישע קהלות. אין מאהרען זענען פערבליבען ר' אפרים כהן אונ ר' שבתי כהן. אין אמשטרדם האט זיך בעזעצט ר' משה רבקה'ס בעל „באר הגולה". אין פירטה אונ דער נאך אין פראנקפורט אם מאין האט געלעבט ר' שמואל אהרן קוידא־נאווער (מרש"ק), אונ רב פון מעטץ איז געווארען ר' משה כהן פון ווילנא. אין אנהייב האט מען אפילו געשפאט אונ זיך פרעמד געהאלטען פון די פולישע איינגעוואנדערטע יודען ווייל זיי האבען פון זייער פערטריבען היים מיט גע־בראכט זייערע מנהגים, אונ די צרות וואס זיי האבען דארט איבערגעליטען, האט זיי אבגעריסען פון אללע וועלטליכע חכמות אונ וויסענשאפט; נאר אזוי

ווי אין תורה און תלמוד זיינען זיי גראסער געוועהן, פאר די וואס האבען געשפאט פון זיי, האט מען, פון דעסטוועגען, די בעסטע שטעלען פון רבנות זיי אבגעגעבען, און יעדער פאטער וואס האט געוואלט אז זיין קינד זאלל לערנען תורה האט זיך געזוכט אפוילישען מלמד. די מלמדים האבען געווירקט אויף זייערע תלמידים, זיי זאלען זיך אין גאנצען איבער געבען דעם פלפול אין תלמוד און ניט מעהר וועלען וויסען פון אנדערע חכמות, און אזוי איז מיט דערצייט זעלבסט צווישען די הײמישע יודען אראפגעזונקען דער מעמד פון חכמה און וויסענשאפט, און מיט דערצייט זענען זיי אללע גלייך געווארען, ביז מען האט שוין ניט מעהר דערקענט ווער איז אפוילישער יוד און ווער איז אהײמישער. און אזוי איז גראד אין דער צייט, וואס אויף אללע אייראפאישע פאלקער האט אנגעהויבען שיינען אליכט פון בילדונג, אין יודישען לעבען פינסטער געווארען, און מען האט מעהר פון וויסענשאפט און חכמה, אויסער תלמוד און קבלה, ניט געוואלט וויסען כמעט ביז דער לעצטער צייט.

---

8 די יודען אין ענגלאנד.

(1655—1666 נאך קריסטוס געבורט).

דאס איז שוין אבער איין אלטער כלל, וואס אין דעם יודישען לעבען זעהט מען איהם גאנץ אפט ארויס, אז דער אויבערשטער שטראפט מיט איין האנד און מיט דער אנדערער — העלפט ער. פונקט אין דער צייט, וואס אין פולין איז אתל געווארען פון אזוי פיעל יודען, האט זיך פאר זיי געאפענט אלאנד, וואס שוין דריטהאלבען הונדערט יאהר האבען זיי אהין ניט געטארט אריינשמעקען. דווקא ווען ענגלאנד האט אנגעהויבען שפיעלען די גראסטע ראללע אין אייראפא, די קלוגע קאניגין עליזאבעטה, און נאך איהר דער מנהיג פון דער מדינה קראמוועל, האבען דאס לאנד צוגעפיהרט צו זעהר אהויכער מדרגה, האט מען צוגענומען די כרובים וואס זענען געשטאנען ביי דער גרעניץ מיט די בלויזע שווערדען און האבען ניט דערלאזט, אז די יודען זאלען זיך אריינכאפען אין גן עדן... און ענגלאנד האט זיך טאקי געמאכט רעכנען פאר אגן עדן אין די אויגען פון די אמשטערדאמער און האמבורגער יודען, ווייל דארט האט געבליהט דער האנדעל און זיי פלעגען מיט אוועטהיג אין הארצען קוקען פון דער ווייטענס אויף די אוצרות, וואס רייצען נאך מעהר דעם מענשען,

װָען ער קָאן צוּ זֵיי נִיט קוּמֶען. נִיט מִיט אֵיין מָאל הָאט עֶנְגְלַאנְד גֶעאֶפֶענְט אִיהרֶע טוֹיעֶרְן פַאר אַללֶע יוּדֶען; די עֶרְשְׁטֶע צַייט הָאט זִי זֵיי אַרַיינְגֶעלָאזְט דוּרְךְ אַ הִינְטֶער טִירֶעל, אִי דָאס נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע. די יוּדֶען הָאבֶּען אָבֶּער גוּט גֶעװוּאוּסְט, אַז קוֹים לָאזְט מֶען זֵיי נָאר אַ פוּס שְׁטֶעלֶען אִין עֶנְגְלַאנְד װָעלֶען זֵיי שׁוֹין זֵייעֶרֶס אוֹיסְפִיהרֶען, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי בֶּעטְרַאכְט די זַאךְ פַאר אַ גְרוֹיסֶע יְשׁוּעָה אוּנ הָאבֶּען אוֹיף עֶבִּיג אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט לוֹיב דֶעם זֵכֶר פוּן דֶעם, װָאס הָאט דָאס גֶעפוּעֶלְט בַּיי דֶער עֶנְגְלִישֶׁער מְלוּכָה.

גֶעפוּעֶלְט הָאט עֶס אֵיינֶער פוּן די אַמְשְׁטֶערְדַאמֶער רַבָּנִים, ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל, װָאס אַ חוּץ זַיינֶע גְרוֹיסֶע קֶענְטְנִיסֶע, הָאט עֶר גֶעהַאט אַ שְׁטַארְקֶע יְדִיעָה אִין מִסְחָר. עֶס אִיז גֶעװֶעהן אַ צַייט, װָאס עֶר אַלֵיין הָאט גֶעװָאלְט אַװֶעקְ־װַארְפֶען דָאס רַבָּנוּת אוּנ זִיךְ אַװֶעקְלָאזֶען קֵיין בְּרַאזִילְיֶען אוּנ דָארְט װֶערֶען אַ סוֹחֵר; דַארִיבֶּער הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען װִי נֶאטְהִיג פַאר די יוּדֶען װָאלְט גֶע־װֶעהן, װֶען זֵיי זָאלֶען מֶאגֶען פְרַיי אַרַיינְפָאהרֶען קֵיין עֶנְגְלַאנְד אוּנ דָארְט מַאכֶען גֶעשֶׁעפְטֶען, אוּנ אַזוֹי װִי עֶר הָאט זִיךְ גֶעפִיהלְט אִין כֹּחַ מִיט זַיין חָכְמָה, מִיט׳ן פֶּעסְטֶען װִילֶען, מִיט שֶׁאנֶעם רֶעדֶען אִין פֶערְשִׁידֶענֶע לְשׁוֹנוֹת פָארְצוּטְרֶעטֶען פַאר די גְרֶעסְטֶע לַייט, הָאט עֶר גֶענוּמֶען אַרְבֵּייטֶען אִין דֶער זַאךְ. פִיעל גֶע־הָאלְפֶען דֶערְצוּ הָאט אִיהם אוֹיךְ זַיין גְרוֹיסֶע בֶּעקַאנְטְשַׁאפְט מִיט קְרִיסְטֶען, װָאס פְלֶעגֶען אִיהם אָבְּגֶעבֶּען גְרוֹיס כָּבוֹד אוּנ הָאבֶּען זִיךְ דוּרְךְ אִיהם גֶעװָאהנְט לִיעב צוּ הָאבֶּען דֶעם כְּלַל יוּדֶען; דָאס הָאט אִיהם גֶעשְׁטַארְקְט אוּנ אוֹיסְגֶע־אַרְבֵּייט בַּיי אִיהם אִין קָאפּ אַ אִיבֶּערְצַייגוּנְג, אַז װאוּ עֶר װֶעט נָאר גֶעפִינֶען אוֹיעֶרְן, װָאס װֶעלֶען גֶענֵייגְט זַיין אִיהם אוֹיס צוּ הֶערְן, װֶעט עֶר בֶּעװַייזֶען, אַז די יוּדֶען פֶערְדִיענֶען בֶּעהַאנְדֶעלְט צוּ װֶערֶען מִיט מֶעהר יֹשֶׁר, אוּנ די אַלְטֶע שִׂנְאָה װֶעט פֶערְשְׁװוּנְדֶען װֶערֶען. אַ בִּיסֶעל הָאט אִיהם נָאךְ דָאס גְלִיק צוּ־גֶעשְׁפִּיעלְט דֶערְמִיט, װָאס אִין יֶענֶער צַייט הָאבֶּען זִיךְ קְרִיסְטֶען פְּלוּצְלוּנְג אָנְ־גֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען לְשׁוֹן קֹדֶשׁ, אוּנ עֶס אִיז כִּמְעַט אַ מָאדֶע גֶעװָארֶען, אַז אַללֶע װָאס הָאבֶּען גֶעװָאלְט קֶענֶען אַלְטֶע שְׁפְּרַאכֶען, װִי גְרִיכִישׁ אוּנ לַאטֵיינִישׁ, הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעלֶערְנְט הֶעבְּרֶאִישׁ. דֶעם אָנְהֵייב הָאט גֶעמַאכְט דֶער בֶּערִיהמְטֶער פְּרָא־טֶעסְטַאנְטִישֶׁער גֶעלֶעהרְטֶער יָאזֶעף סְקַאלִיגֶער. אִיהם הָאבֶּען נָאכְגֶעטְהוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים אוּנ עֶס אִיז אִין גַאנְצֶען אַנְדֶערְס גֶעװָארֶען: די אֵיינֶענֶע יוּדִישֶׁע סְפָרִים, װָאס מֶען הָאט זֵיי נָאר װָאס גֶעבְּרֶענְט אִין די גַאסֶען, זֶענֶען גֶעװָארֶען טְהַייעֶער אוּנ הֵיילִיג. אִין הָאללַאנְד אוּנ אִין עֶנְגְלַאנְד הָאבֶּען זִיךְ אַזֶעלְכֶע גְרוֹיסֶע לַייט, װִי הוּגָא גְרָאטִיוּס אוּנ יָאהַאן זֶעלְדֶען בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט דֶער

העבּרעאישער שפּראכע, אונ יאהאן בּוקסטארף פון באזעל האט ניט נאר געלערנט תנ"ך, נאר אפילו תלמוד אונ מדרש, אונ פלעגט שרייבּען בּריעף אויף לשון קודש צו אללע גרעססטע רבנים אונ לומדים. אפילו פרויען האבּען געהאלטען פאר א גאנצען כּבוד צו קאננען העבּרעאיש, אונ די קאניגין כּריסטינע פון שוועדען האט זיך ניט געשעמט זיך צו בּערימען, מיט איהרע יודישע קענטניססע.

אזא ווארעם ווינטעל האט געבּלאזען, ווען ר' מנשה בּן ישראל האט זיך גענומען שרייבּען זיינע ספרים, געהאלטען האט ער זיך אן דעם דרך פונ'ם אבּרבּנאל, ווייל ער האט חתונה געהאט מיט זיינם אן אור-ענייקעל רחל זאירא אונ האט זיך זעהר געפרעהט מיט איהר יחוס, וועלכער האט זיך גערעכענט פון דוד המלך. אין זיינע ספרים האט ער אויך, ווי דער אבּרבּנאל, זיך ניט געהאלטען אין קיין בּעזונדער ארדנונג. בּיי איהם איז געוועהן צונויפגעמישט א פּשוט'ער טייטש פון א פּסוק מיט א חריפות'דיג פּשט'על וועגען א דין אין דער גמרא, א ריינע חקירה-זאך אונ אויך סודות פון דער קבּלה; נאר זיין לשון איז געוועהן פערשטאנדליכער, אונ דערפאר האבּען זיינע ספרים איהם פערבּונדען מיט פיעל קריסטליכע גוטע פריינד, אונ ער איז בּיי זיך געווארען נאך שטארקער, אז ער האט בּעמערקט ווי פיעל פון זיי טראגען זיך ארום מיט דעם געדאנק, וואס ער האט ארויסגעפונען פונ'ם "זהר", אז די צייט פון דער גאולה איז נאהענט אונ אז די יודען מוזען אויפגעוועקט ווערען. דעמאלט האבּען זיך טאקי געפונען אזעלכע געלעהרטע קריסטען, וואס האבּען געגלויבּט אז די יודען וועלען סוף כּל סוף אפזוכען די עשרת השבטים אונ צוריק אפנעהמען ארץ ישראל. אזעלכע דבּורים האט ער ניט נאר געהערט יעדען טאג פון זיינע צוויי קריסטליכע פריינדע, היינריך יעסע אונ פעטרוס סעראיוס, וואס זענען געוועהן בּיי איהם בּני בּית, נאר ער פלעגט אויך בּעקומען בּריעף פון קריסטען גרויסע לייט, וואס האבּען די איינענע געדאנקען אויסגעדריקט שווארץ אויף ווייס. א בּעריהמטער געלעהרטער מאכינגער פון דאנציג האט איהם בּפירוש געשריבּען, "אז ער שאצט זעהר די יודישע אמונה אונ האפט, אז אין גיכע צייטען וועט דאס פאלק ישראל גלאנצען ווי אמאל". איין אנדער געלעהרטער "אבּרהם פאן פראנקענבּערג, האט געשריבּען נאך שארפער, "אז דאס אמת'ע ליכטיגקייט וועט זיך אנהייבּען פון יודען, אז גאטט בּעווייזט זיי שטאנדיג זיינע נסים אונ אז די צייט איז גאר נאהענט ווען אללע פעלקער וועלען זיי בּעגריסען מיט פרייד". נאר מעהר פון אללע זאכען האט אויף ר'

מנשה בן ישראל געמאכט איין איינדרוק א בעזונדער ביכעל וואס א פראנצאז איזאאק לא-פעירער פון באָרדא, האט ארויסגעלאזט און האט עס א נאהמען געגעבען, „פון דער היימיקעהר דער יודען". אין דעם ביכעל איז פשוט געשטאנען גאר אהן ווינקען, „אז די יודען מוזען ווייטער צונויפגעזאמעלט ווערען פון אללע עקען פון דער וועלט אין זייער היים, און אז דער פראנצאזישער קאניג, וואס רעכענט זיך פאר'ן עלטסטען זוהן פון דער קירכע, דארף דאס פאלק ישראל, וואס רעכענט זיך פאר'ן עלטסטען זוהן פון גאטט, צוריק ברענגען אין זיין הייליג לאנד".

בעזאנדערס האט מען אין ענגלאנד אנגעהויבען ליעב צו האבען „גאטט'ס פאלק" און זייער „הייליגע שפראכע", ווייל דארט האבען דעמאלט די גאנצע דעה געהאט די פוריטאנער מיט זייער בעריהמטען פיהרער אליווער קראמוועל, און דאס זענען געוועהן אמת פרומע מענשען וואס האבען מלחמה געהאלטען פאר דער פרייהייט פון אללע גלייך און האבען ניט געוואלט וויסען פון קיין חילוק צווישען אומות און אמונות. קראמוועל מיט זיין חיל פלעגען פון די האנד ניט ארויסלאזען די ביבעל, זיי האבען ליעב געהאט שטאנדיג צו לעזען אין דער תורה, און אויף זיי האט מען געמעגט מיט א גוטער כוונה זאגען דעם פסוק: „רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם", ווייל זייער שארפע שווערד האט טאקי נאר געארבייט לשם שמים, צו הייליגען דעם נאהמען פון'ם בעשעפער און געבען יעדען די מאגליכקייט איהם פריי צו דיענען מיט ריינע הערצער. די ליעבע צו די אלטע יאהרען, וואס דאס יודישע פאלק האט איבערגעלעבט, צו זייערע הייליגע אבות און נביאים, צו זייערע בעריהמטע שופטים, מלכים און גבורים פון אמאל, האבען געמוזט שאפען אין די הערצער פון קראמוועל און זיינע אנהענגער א געפיהל פון רחמנות אויך צו די יודען פון זייער צייט: זיי האבען זיך ארומגעקוקט ווי מען רודפ'ט זיי אומעדום, ווי מען לאזט זיי קיין ענגלאנד ניט אריין, און פון קראמוועל'ס מחנה האבען זיך אנגעהויבען הערען גאר נייע קולות, אז זיי וואלטען געוואלט זעהען די אייגענע יודען, וואס גאטט טהוט זיי אזוי פיעל נסים און האלט זיי אויף די פיס מיט זיין וואונדערבארען כח, האטשי מענשען קוילען און הרג'נען זיי און לאזען זיי ניט לעבען. קראמוועל האט זעהר געוואלט מאכען א פעסטען בונד צווישען קריסטענטהום און יודענטהום, און איינער פון די פוריטאנישע גייסטליכע, נתנאל האלמעס (האמעזיוס), האט אין זיינע דרשות פערגאטטערט דאס יודישע פאלק, וואס קאן אזוי פיעל ליידען און פארט ניט ווערען פערלארען.

אנדערע פוריטאנער זענען געגאנגען נאך ווייטער און האבען געדרונגען, אז עס איז גלייכער צו האלטען שבת איידער זונטאג און עס איז גענוג אין ענגלאנד איינצופיהרען און לעבען נאך די דינים פון דער תורה און עס וועט זיין די בעסטע ארדנונג. עס איז דעמאלט אין ענגלאנד געווארען פשוט א איבערקערעניש: וואו מען האט זיך נאר געקעהרט, האט מען געהארט רעדען פון יודען און נאר גוטס, אין אללע קירכען האבען די גייסטליכע געדרשנט וועגען יודען און ווען מען רעדט נאך העברעאיש, וואלט מען געמעגט רעכנען אז ענגלאנד איז געווארען א יודישע מלוכה.

אז ר' מנשה בן ישראל איז געוואהר געווארען וואס עס טהוט זיך אין ענגלאנד, איז ער אזש דערציטערט געווארען פאר פרייד און ער האט שוין געזעהען די גאולה פאר זיינע אויגען. גראד האט נאך דעמאלט א גרויסער מאן, עדוארד ניקולאס, ארויסגעגעבען א בוך, וואס האט געהייסען „וועגען דער עדלער נאציאן פון יהודה און בני ישראל". דאס בוך איז געוועהן געשריבען ווי איין ארט רעדע צום ענגלישען פארלאמענט, און דער מחבר האט פערשטעהען געגעבען, אז ער בעטראכט אללע צרות, וואס זענען אין דער לעצטער צייט געקומען אויף ענגלאנד, ווי א שטראף פונ'ם אויבערשטען פאר דעם אומרעכט, וואס מען האט געטהון זיינע געליעבטע קינדער און וואס מען האט עובר געוועהן אויף די הייליגע ווארטער: „אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו": „ריהרט ניט אן מיינע געזאלבטע און מיינע נביאים זאלט איהר קיין שלעכטס ניט טהון". דערפאר האט ער פארגעלעגט: מען זאל פארגעכטען דעם אלטען פעהלער, מען זאל די יודען איבערבעטען און מיט כבוד זיי צוריק אריינגעהמען אין לאנד. אזא בוך, וואס האט אנגעמאכט א גרויסען רעש אין ענגלאנד און אויך אין האללאנד, האט נאך מעהר אנגעצונדען ביי ר' מנשה בן ישראל א חשק אויפצומונטערן די יודען אליין, זיי זאללען וויסען אז זייער הילף איז שוין נאהענט און אז גאר גיך וועט זיך ענדיגען דער לאנגער גלות.

ער האט זיך גענומען שרייבען זיין ספר „מקוה ישראל" (די האפנונג פון די יודען) און האט דערוויזען מיט אותות ומופתים, אז משיח'ס צייטען האבען זיך שוין אנגעהויבען. שווער איז איהם אביסעל אנגעקומען צו פערענטפערן די שאלה וועגען די פערשוואונדענע עשרת השבטים, ווייל צווישען אללע סימנים וואס די קבלה-ספרים האבען געבראכט וועגען דער גאולה, איז בפירוש געשטאנען אז פריהר פאר אלדינג מוזען זיך אבזובען אללע יודען.

וואס מען ווייסט ניט וואו זיי געפינען זיך אצינד; נאר פאר נויט האט ער זיך בעגנוגט מיט א תרוץ, אז עטליכע יאהר צוריק האט איהם א יודישער רייזענדער מאנטעציגאס געשוואוירען אז ער האט אליין געזעהען אין דיר אמעריקא יודען, וואס קומען ארויס פונ׳ם שבט ראובן, אונ אויב ניט ביי אנדערע איז דאס ביי איהם אליין געוועהן דער בעסטער תרוץ, ווייל די טבע פונ׳ם מענשען איז שוין אזוי, אז ער זוכט אב פון אונטער דער ערד בעווייזע אויף דעם וואס ער וויל אין דעם גלויבען. אויסער דעם האט ר׳ מנשה בן ישראל געהאט א סך וויכטיגערע זאכען, וואס ער האט געקאנט אויף זיי זיך פעררופען: ער האט אין זיין ספר אויסגעוויזען אז די נביאים האבען פאראויסגעזאגט וואס פאר א שרעקליכע צרות מען וועט אנטהון די יודען, עהדער עס וועט קומען זייער ישועה אונ, אז וואס נאהענטער די גוטע צייט וועט זיין וועלען די צרות ווערען גראסער אונ פשוט ניט צו דערטראגען, אונ נאר געצאהלטע קדושים וועלען זיך לאזען מקריב זיין פאר זייער אמונה. דעמאלט האט זיך טאקי די אינקוויזיציאן כמעט אין גאנץ איירארפא רעכט צופיהרט די האנד, אונ איינער פון די געלעהרטע קריסטען, דון לאפע דע וועראאלארקון, וואס איז איבערגעגאנגען צום יודענטהום אונ האט זיך גערופען יהודה המאמין, האט מקדש השם געוועהן אונ איז מיט שמחה אקעגענגעגאנגען דעם טויט מיט די ווארטער: „בידך אפקיד רוחי״ (אין דיין האנד געבע איך איבער מיין גייסט) איז ער רוהיג אריינגעגאנגען אין פייער אונ האט געוויזען אללע ווי אזוי גרויסע מענשען קאנען שטארבען פאר אמונה. אין דער דאזיגער מעשה האט זיך ר׳ מנשה בן ישראל שטארק אנגעהאפט אונ האט אויסגעוויזען אז אזא רעליגיאן, וואס קאן אזוי צו זיך צושלעפען א מענשען, מוז האבען א קיום אונ אז גאטט׳ס חסדים וועלען זיך שוין אנהייבען.

אלאטייניש איבערזעצונג פון זיין ספר האט ר׳ מנשה בן ישראל אוועקגעשיקט קיין ענגלאנד צו זיינעם א גוטען פריינד, ער זאל עס פארלעזען אין פארלאמענט אונ אויך איבערגעבען קראמוועל׳ן; אונ א חוץ דעם האט ער אנגעשריבען א בעזונדער הקדמה אונ האט פארגעלעגט די פוריטאנער, זיי זאלען אויף זיך נעהמען די גרויסע מצוה פון בעפרייען „גאטט׳ס פאלק״. אנהייבען זאלען זיי דערפון וואס מען זאל ערלויבען די יודען ווייטער זיך צו בעזעצען אין ענגלאנד, בויען שולען אונ אבהיטען זייער אמונה, אונ ענדיגען זאלען זיי דערמיט וואס מען זאל זיי העלפען זיי זאלען זיך קאנען צונויפנעהמען פון וויים אונ פון נאהענט אונ זיך צושלאגען צו דער אלטער היים.

דָאס אִיז גֶעשֶׁעהֶען אִים יָאהר 1650 אוּנ ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל הָאט קַיין טָעוּת נִיט גֶעהַאט: זַיינֶע וָוארְטֶער הָאבֶּען גֶעפוּנֶען חֵן אִין עֶנְגְלַאנְד. אֵיינֶער פוּן דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת, לָארְד מִידְעלְזֶעקְס, הָאט אִיהם גֶעשְׁרִיבֶּען זֶעהר אַפְרַיינְדְלִיכֶען בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם גֶערוּפֶען "מַיין טְהַייעֶרֶער בְּרוּדֶער". דִי מְלוּכָה הָאט אִיהם אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אַפַּאס עֶר זָאל מֶאגֶען פְרַיי קוּמֶען קַיין עֶנְגְלַאנְד, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ שׁוֹין אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֵכִין צוּ זַיין צוּ דֶער נְסִיעָה, נָאר פְּלוּצְלוּנְג אִיז גֶעוָוארֶען אַמִלְחָמָה צְווִישֶׁען עֶנְגְלַאנְד אוּנ הָאללַאנְד אוּנ עֶר הָאט שׁוֹין נִיט גֶעקָאנְט אַרוֹיסְפָאהרֶען פוּן אַמְשְׁטֶערְדַם.

דְרַיי יָאהר זֶענֶען אַזוֹי אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען בִּיז עֶס אִיז גֶעוָוארֶען שָׁלוֹם אוּנ אָלִיוֶוער קְרָאמְוֶועל הָאט בֶּעקוּמֶען דִי גַאנְצֶע מַאכְט אוּנ הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר פְּרָאטֶעקְטָאר (בֶּעשִׁיצֶער) פוּנ׳ם לַאנְד. דַאמָאלְט הָאט זִיךְ דָאס לִיעבְּשַׁאפְט צוּ דִי יוּדֶען אוּנ צוּ זֵייעֶרֶע מִנְהָגִים נָאךְ שְׁטַארְקֶער אַרוֹיסְגֶעוויזֶען: מֶען הָאט גֶעוָואלְט אֵיינְפִיהרֶען אַסַנְהֶדְרִין פוּן זִיבְּצִיג זְקֵנִים, דֶער אָבֶּער-גֶענֶערַאל טְהָאמַאשׂ הַארְרִיסָאן הָאט פָארְגֶעלֶעגְט אִין פַּארְלַאמֶענְט, אַז דִי נַייֶע גֶעזֶעצֶע זָאל מֶען שְׁרַייבֶּען מִיט תּוֹרַת משֶׁה, אוּנ דְרַיי אַדְמִירַאלֶען הָאבֶּען דֶערְלַאנְגְט אַפַּאפִּיעֶר אַז עֶס אִיז נֶאטְהִיג פַאר עֶנְגְלַאנְד מֶען זָאל אַהִין אַרַיינְלָאזֶען יוּדֶען. דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ עֶרְנְסְט גֶענוּמֶען צוּ דֶער זַאךְ אוּנ הָאט קוֹדֶם כֹּל, אִים יָאהר 1654, אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל אַנַייעֶם פַּאס אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל קוּמֶען קַיין לָאנְדָאן כְּדֵי מֶען זָאל קֶאנֶען מִיט אִיהם אִיבֶּערְרֶעדֶען וֶועגֶען דֶער וִויכְטִיגֶער שְׁאֵלָה. וִוי עֶס וַוייזְט אוֹיס, הָאבֶּען דִי יוּדֶען פוּן הָאללַאנְד אוּנ פוּן אַנְדֶערֶע עֶרְטֶער אַוַדַאי גֶעקוּקְט אוֹיף עֶנְגְלַאנְד נָאר וִוי אוֹיף אַקְוֶועלֶע גֶעלְד צוּ פֶערְדִינֶען, זֵיי הָאבֶּען, פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ, מוֹרָא גֶעהַאט אַז ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵלִ׳ס חֲלוֹמוֹת וֶועגֶען דֶער גְאוּלָה זָאלֶען זֵיי נִיט שַׁאדֶען אוּנ אָבְּהַאלְטֶען דִי עֶנְגְלִישֶׁע מְלוּכָה פוּן גֶעבֶּען זֵיי דָאס רֶעכְט דָארְט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען, אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט קַיין לָאנְדָאן, נָאךְ עֶהדֶער ר׳ מְנַשֶּׁה אִיז פֶערְטִיג גֶעוָוארֶען אַרוֹיסְצוּפָאהרֶען, זֵייעֶרְן אַמֶענְשֶׁען, עִמָּנוּאֵל מַארְטִינֶעץ דָארְמִידָא, צוּזַאמֶען פוּן דִי רַייכְסְטֶע מַארְרַאנֶען, וָואס הָאט אִין שְׁפַּאנְיֶען פֶערְנוּמֶען אַגְרוֹיסֶע שְׁטֶעלֶע אוּנ אִיז דֶערְנָאךְ מִיט דֶער גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה גֶעזֶעסֶען אַלַאנְגֶע צֵייט אִין תְּפִיסָה בִּיז עֶס אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען צוּ אַנְטְלוֹיפֶען קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם אוּנ דָארְט אֶפֶענְטְלִיךְ אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם. דָארְמִידָא הָאט אַיינְגֶעגֶעבֶּען אַפַּאפִּיעֶר דֶעם פַּארְלַאמֶענְט אוּנ הָאט אוֹיפְגֶעקְלֶעהרְט וִוי נוּצְלִיךְ דִי יוּדֶען וֶועלֶען זַיין פַאר דֶער מְדִינָה אוּנ וָואס פַאר אַגְרוֹיסֶע קַאפִּיטַאלֶען זֵיי וֶועלֶען אַהִין

אַריינבְּרֶענְגֶען. קְרָאמְוֶועל הָאט אִיהם אֲפִילוּ מִיט אַהַאלְבּ מויל צוּגֶעזָאגְט, נָאר גֶעפּוֹעֶלְט הָאט עֶר פָאַרְט נִיט אוּנ אִיז צוּרִיקְגֶעקוּמֶען מִיט נָאר נִישְׁט. דָער־מָאלְט אִיז שׁוֹין גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי דִי יוּדֶען אוּנ מַארְרַאנֶען מֶען זָאל זִיךְ פֶערְלָאזֶען אוֹיף אֵיין ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל, וֶועלְכֶער אִיז מִיט יֶעדֶען טָאג בַּיי זִיךְ שְׁטַארְקֶער גֶעוָוארֶען אוּנ הָאט נִיט אוֹיפְגֶעהֶרְט צוּ פֶערְזִיכֶערְן אַז עֶר זֶעהט אַרוֹיס אַז זַיין שְׁלִיחוּת וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען. עֶס אִיז אוֹיךְ קֵיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס ר׳ מְנַשֶּׁה׳ס הָאפְנוּנְג זֶענֶען אַללֶע מָאל פֶעסְטֶער גֶעוָוארֶען, וַוייל זַיינֶע קְרִיסְטְלִיכֶע גוּטֶע פְרַיינְד הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען אִין אֵיין שְׁרַייֶען אַז אָט אָט וֶוערֶען דִי יוּדֶען גֶעהָאלְפֶען. דֶער הָאללֶאנְדֶער גֶעלֶעהרְטֶער הֵיינְרִיךְ יֶעסֶע הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוֹיף דֶער וֶועלְט אַבִּיכֶעל „וֶועגֶען דֶער גְדוּלָה וָואס וֶועט בַּאלְד קוּמֶען אוֹיף יְהוּדָה אוּנ יִשְׂרָאֵל". אַבֶּאהֶמִישֶׁער דָאקְטָאר פּוֹילְיוּס פֶעלְגֶענְהוֹיעֶר אִיז נָאךְ וַוייטֶער גֶעגַאנְגֶען. אִין דַייטְשְׁלַאנְד הָאבֶּען אִיהם קַאטָאלִיקֶען אוּנ פְּרָאטֶעסְטַאנְטֶען אָנְגֶעטְהוּן צָרוֹת אוּנ נָאךְ אַסַךְ יָאהְרֶען נָעוָנְד זַיין, הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַמָקוֹם מְנוּחָה אִין אַמְשְׁטֶרְדַם אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אַבֶּן בַּיִת בַּיי ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל. דָאס יוּדִישֶׁע פַאמִילְיֶען־לֶעבֶּען, דִי גוּטֶע מִדּוֹת, דִי גְרוֹיסֶע צְדָקָה הָאבֶּען אִיהם צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּם יוּדִישֶׁען פָאלְק אוּנ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַסֵפֶר, וָואס הָאט אֲפִילוּ אִין הָאללַאנְד אָנְגֶעמַאכְט אַרַעשׁ. זַיין סֵפֶר הָאט גֶעהֵייסֶען „אַפְרֶעהְלִיכֶע בְּשׂוּרָה דֶעם פָאלְק יִשְׂרָאֵל וֶועגֶען מָשִׁיחַ" אוּנ דָארְט וַוייזְט עֶר אוֹיס פוּן יוּדִישֶׁע אוּנ קְרִיסְטְלִיכֶע הֵיילִיגֶע סְפָרִים אַז נָאטְט הָאט אָנְגֶעשִׁיקְט דִי דְרַייסִיג יָאהְרִיגֶע מִלְחָמָה פַאר אַשְׁטְרָאף, וַוייל דִי פֶעלְקֶער הָאבֶּען זִיךְ שְׁטַארְק פֶערְזִינְדִיגְט דֶער מִיט וָואס זֵיי רוֹדֵף׳ן דִי יוּדֶען אוּנ אַז זֵיי דַארְפֶען זִיךְ דֶערְפוּן אַמוּסָר נֶעהְמֶען אוּנ שְׁלִיסֶען מִיט זֵיי אַעֶבִּיגֶען שָׁלוֹם, לֶעבֶּען וִוי בְּרִידֶער, וִוי יְהוּדָה מִיט יִשְׂרָאֵל, כְּדֵי עֶס זָאלֶען מְקוּיָם וֶוערֶען דִי וָוארְטֶער פוּן דִי נְבִיאִים אוּנ דִי יוּדֶען זָאלֶען אוֹיסְגֶעלָאזְט וֶוערֶען פוּן אַללֶע צָרוֹת.

עֶנְדְלִיךְ אִיז ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל, אִים יָאהר 1655 נָאךְ סֻכּוֹת, אַרוֹיסְגֶעפָאהְרֶען קֵיין לָאנְדָאן, אוּנ קְרָאמְוֶועל הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד אוּנ הָאט אִיהם אָבְּגֶעגֶעבֶּען אַבֶּעזוּנְדֶער דִירָה בַּיי זִיךְ אִין פַּאלַאץ. מִיט אִיהם זֶענֶען אוֹיךְ גֶעקוּמֶען עֶטְלִיכֶע בְּכָבוֹדֶ׳ע בַּעֲלֵי בָּתִּים, אוּנ צְווִישֶׁען זֵיי אִיז גֶעוֶועהן ר׳ יַעֲקֹב שַׂשְׂפָּרְטַשׁ אַגְרוֹיסֶער לַמְדָן אוּנ אַגֶעוֶועזֶענֶער רַב פוּן אַפְרִיקָא. אִין לָאנְדָאן הָאט ר׳ מְנַשֶּׁה גֶעפוּנֶען אַהִיבְּשֶׁע צָאהל מַארְרַאנֶען וָואס הָאבֶּען זִיךְ קְלָאמֶערְשְׁט גֶערֶעכֶענְט פַאר קַאטָאלִיקֶען, נָאר דָאס יוּדֶענְטְהוּם אִיז גֶעוֶועהן בַּיי זֵיי טְהַייעֶרֶער פוּנ׳ם לֶעבֶּען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶעהָאלְפֶען וִוי וַוייט עֶס הָאט

געטראגען זייער כח. נאך ביים לעבען פון דער קאניגין עליזאבעטה האבען זיך אין לאנדאן בעזעצט עטליכע מאראנען אונ אזוי ווי זיי זענען געוועהן זעהר רייך אונ האבען געפיהרט גרויסע מסחרים, האט מען זיי ניט גערודפ'ט, אז מען האט געזעהן פון זיי עפּיס יודישע מנהגים. איינער פון זיי, לאפּעס, איז געוועהן א בערימטער דאקטאר אונ האט אין לאנדאן געשפּיעלט ניט קיין קליינע ראללע, מען האט אבער אויף איהם געמאכט א בלבול אונ ער איז פערמשפּט געווארען צום טויט. דער בלבול האט זיך אפילו ניט אנגעקעהרט מיט דער פראגע וועגען אמונה, נאר פון דעסטוועגען האבען זיך די מאראנען שטארק דערשראקען אונ האבען זיך אבגעהיט עס זאל אויף זיי ניט פאלען קיין חשד. שפּעטער האט מען טאקי געוואלט זיך אנהויבען טשעפּען צום רייכסטען פון זיי, אנטאניא פערנאנדעץ קארוואל, וואס האט געהאט איינענע שיפען, נאר די גרעסטע לאנדאנער סוחרים האבען זיך אננענומען פאר איהם אונ עס איז געווארען שטיל. צווישען די לאנדאנער מאראנען האבען זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט מיט זייער עשירות אונ חשיבות ביי דער וועלט: היינריך זשארזש מענדעז, אנטאניא ראדריגועס ראבלעס, שמעון דע-קאצערעס אונ אנטאניא דע-זוזא, וואס איז געוועהן פּארטוגיאזישער געזאנדטער. ער האט ביי זיך אין הויף אויסגעבויעט א בעזונדער קאטאלישע קירכע, אונ דאס איז איינענטליך געוועהן דאס בעהאלטענע יודישע שולכען, וואו אללע מאראנען פלעגען זיך צונויפקומען דאווענען. אודאי, זייט קראמוועל האט איבערגענומען די מלוכה, אונ בעזאנדערס נאך דעם וואס שמעון דע-קאצערעס האט איהם געוויזען א וועג ווי אזוי ענגלאנד זאל צונעהמען טשילי, האבען זיי ניט בעדארפט מורא האבען, נאר פון דעסטוועגען האבען זיי זיך דערפרעהט, ווען ר' מנשה בן ישראל איז געקומען, אונ האבען געוואלט געהאלפען ווערען צוזאמען מיט זייערע ברידער אונ בעקומען דאס רעכט אפען זיך צו רעכנען אין כלל ישראל.

ניט אזוי גיך טהוט זיך אבער ווי עס רעדט זיך. ערשטענס, האט ר' מנשה בן ישראל ניט געוואלט, אז די בקשה זאל געהען נאר פון דער אמשטרדמ'ער קהלה אונ ער האט געמוזט ווארטען ביז עס זענען איהם אנגעקומען הסכמות פון אללע איירָאפּאישע יודען אונ מען האט איהם געבעטען צו זיין א מליץ יושר פאר דער ענגלישער מלוכה. צווייטענס, האט ער זיך ערשט אין לאנדאן אנידערגעזעצט שרייבען א גאנץ פאפּיער וועגען אללע שאלות וואס מען האט נאר געקאנט פרעגען, אונ אזוי ווי אויפ'ן פלאץ איז ער אים שטאנד געוועהן

זיך בעסער צוצוהארען דעם מיינונג פונ'ם פאלק, האט ער אין זיין פאפיער ארויסגעשטעלט צוויי טעמים פאר וואס ער בעט מען זאל די יודען אריינלאזען קיין ענגלאנד. ערשטענס, האט ער געוויזען אז די מדינה וועט נאר בעקומען איין אנדער גלאנץ ווען די יודען וועלען דארט בעלעבען דעם מסחר, אונ צווייטענס, אונ דאס האט ער געשטעלט פאר'ן עיקר, האט ער געוועקט דאס רעליגיאנס געפיהל ביי די פוריטאנער אונ האט זיי געוויזען, אז אויף זיי ליעגט א הייליגער חוב מיטצוהעלפען עס זאל מקוים ווערען די ווארטער פון די נביאים, אז גאטט זאל צונויפנעהמען זיינע קינדער פון אללע לאנדער. ווי אזוי זשע וועט קאנען קומען די גאולה, האט ר' מנשה געפרעגט, ווען אין ענגלאנד וועלען נאר יודען להלוטין פעהלען?

ווען קראמוועל זאל געוועהן וועלען שטעלען נאר אויף זיך, וואלט ער זיך לאנג ניט געוועהן געישוב'ט: ער איז אין גאנצען געוועהן אויף די יודענס זייט, ניט אזוי צו ליעב זייער נוצליכקייט פאר'ן לאנד ווי צוליעב דער מדי״ה, אז מיט דער צייט וועלען זיי אללע אננעהמען דאס ריינע קריסטענטהום, וואס וועדליג די פוריטאנער האבען עס אויסגעארבייט, שטעהט עס גאר ניט ווייט פינ'ם יודענטהום. ער האט אבער געוואלט אז דאס ענגלישע פאלק זאל אויך ניט זיין דאגעגען אונ אז אויב מען וועט אריינלאזען יודען זאלען זיי זיין געשיצט ניט נאר מיט דער הילף פון דער מלוכה, נאר אויך מיט דער פריינדשאפט פון אללע איינוואהנער; דאריבער האט ער צו זיך צוגעצויגען צוויי גרויסע מענשען: דעם גייסטליכען הונא פעטערס אונ הארי מארטענס אונ האט געזעצט א בעזונדער קאמיסיע, וואס האט באדארפט ארויסזאגען איהר דעה: צו קאן מען, ערשטענס, מבטל זיין דאס אלטע געזעץ פונ'ם יאהר 1290, וואס האט פערווערט די יודען צו וואהנען אין ענגלאנד, אונ צווייטענס, אויב עס איז יא מעגליך אומצווארפען אזא געזעץ, צו דארף מען אויסנעהמען עפיס בעזונדערע תנאים מיט די יודען ווען מען וועט זיי אריינלאזען. די אסיפות פון דער קאמיסיע האבען אנגעמאכט א גרויסען רעש אין לאנדאן אונ עס האבען זיך ארויסגעוויזען אזוי פיעל געגנער, וואס מען האט זיך גאר ניט געקאנט ריכטען. סוחרים האבען מורא געהאט די יודען זאלען ביי זיי ניט צונעהמען די גאנצע פרנסה, אונ די גייסטליכע האבען פערשטאנען, אז פאר זיי טויג געוויס ניט אז די יודען מיט די פוריטאנער זאלען ווערען נאהענטע שכנים; ווארום קיין טובה וועט זיי דערפון אודאי ניט ארויסקומען. אזוי איז געווארען א ליארם, א געשריי, אונ חאטשי ביי דער ערשטער אסיפה האט מען בעשלאסען, אז

דאס אלטע געזעץ, וואס איז ארויסגעגעבען געווארען נאר פונ'ם קאניג אונ ניט פונ'ם פארלאמענט, דארף קיין ממשות ניט האבען אונ דערפון קאן קיין מניעה ניט זיין, איז פון דעסטוועגען פארט געבליבען, אז טאקי נאר די יודען אלליין זענען שעדליך אונ מען טאר קיין איינציגען ניט אריינלאזען אין לאנד. קראמוועל האט זיך געפרואוט צו ציהען אויף זיין זייט עטליכע גייסטליכע, ער איז אלליין געקומען צו דער אסיפה אונ האט מיט זיך מיטגענומען ר' מנשה בן ישראל, וועלכער האט מיט שכל אונ ישוב הדעת פערענטפערט אללע שאלות פון די שונאים אונ צו נישט געמאכט אללע זייערע טענות. קראמוועל האט אבער געזעהען אז פון די אללע רייד וועט גאר ניט ווערען אונ דאריבער האט ער זיך ענטשלאסען אפען ארויסצוזאגען זיין מיינונג, אז ער וויל די יודען מקרב זיין מעהר צוליעב דעם, זיי זאלען בעקאנט ווערען מיט די אמת'ע אונ ריינע יסודות פון דער קריסטליכער רעליגיאן, אונ אז עס איז שווער אז א מענש זאל אנהייבען ליעב האבען דאס וואס אנדערע האבען ליעב, ווען יענע ווילען איהם גאר ניט לאזען פאר די אויגען. קראמוועלס מוסר, אונ בעזאנדערס דאס וואס ער האט געגעבען אנצוהערען, אז ער וועט ניט קוקען אויף קיינעם אונ וועט טהון ווי ער פערשטעהט, האבען געמוזט פיהרען דערצו, וואס די קאמיסיע האט פארט מסכים געוועהן מען זאל די יודען אריינלאזען, נאר קיין קריסטליכע דיענסטען זאלען זיי ניט האלטען אונ קיין שולען זאלען זיי ניט בויען. קראמוועל האט אפילו באלד מתיר געוועהן, אז די יודען מאגען זיך דינגען הייזער אויף מנינים, נאר מעהר איז ער ניט אים שטאנד געוועהן צו טהון פאר זיי, ווייל די שונאי ישראל האבען אנגעמאכט א געוואלד, אז ענגלאנד איז אין א שטארקער סכנה אונ פון אללע זייטען האט מען נאר געהערט קולות, אז מען וועט זיך גוט אברעכענען מיט די ערשטע יודישע גאסט... אודאי איז דערווייל דאס ערלויבניש געבליבען נאר אויף פאפיער, אונ צווישען יודען האבען זיך נאך ניט געפונען קיין בעלנים, וואס זאלען וועלען פרובען אויף זייערע פלייצעס דעם כח פון ענגלישע קולאקעס.

א מבול פון ביכער, וואס זענען פול געוועהן מיט שקרים אונ בלבולים אויף די יודען, האט דעמאלט פארפלייצט ענגלאנד, אונ צווישען זיי האט בעזאנדערס אויפגערייצט דאס פאלק א בוך פונ'ם גייסטליכען וויליאם פרינע, וועלכער האט זיך געכאפט צו די אלטע בעשולדיגונגען אונ האט אויסגעוויזען אז קיין ערגערס פון א יודען איז נאר אויף דער וועלט ניטא. איהם האט געענטפערט קראמוועל'ס א גוטער פריינד, טהאמאס קאללער, וואס האט,

די שׂוֹנְאִים אויף צו לְהַכְעִיס, אויפְגֶעהוֹיבֶּען יוּדֶען בִּיז צום זִיבֶּעטֶען הִימֶעל. „מִיר מוּזֶען דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק, הָאט עֶר גֶעשְׁרִיבֶּען, הויךְ שְׁטֶעלֶען אוּנ גְלוֹי־בֶּען, אַז דֶער טָאג אִיז נָאהֶענְט וֶוען די יוּדֶען וֶועלֶען זִיךְ רֶעכְנֶען אֶלְטֶער פוּן אַללֶע אוּמוֹת; אוּנ וֶוען מִיר אַללֶע, וָואס קוּמֶען אַרוֹיס פוּן זֵיי אוּנ וָואס נָאר פוּן זֵיי הָאבֶּען מִיר בֶּעקוּמֶען דָאס לִיכְטִיגְקֵייט פוּן דֶער אֱמוּנָה אָן גָאטט, וֶועלֶען עֶס הַאלְטֶען פַאר'ן גְרֶעסְטֶען כָּבוֹד זִיךְ אָבְּלֶערְנֶען פוּן זֵיי מִדּוֹת טוֹבוֹת״. אַזֶעלְכֶע גוּטֶע רֵייד הָאבֶּען אַוַדַאי מְחַיֶה גֶעוֶועהן אַללֶע פוּרִיטַאנֶער, וָואס הָאבֶּען גֶעשֶׁאצְט די יוּדֶען, נָאר דָאס פְּרָאסְטֶע פָאלְק אִיז אוֹיף זֵיי קֵיין מֵבִין נִיט גֶעוֶועהן אוּנ עֶס אִיז נָאךְ דֶערְפוּן אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען אַזַא חִסָרוֹן, וָואס דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען נָאךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען עֶרְגֶער שְׁרַייֶען. פוּן אֵיין זַייט הָאט די מְלוּכָה פוּן הָאללַאנְד מוֹרָא גֶעקְרִיגֶען טָאמֶער וֶועלֶען אַללֶע אַמְשְׁטֶערְדַמֶער יוּדֶען אַרוֹיס־פָאהרֶען קֵיין עֶנְגְלַאנְד אוּנ זִי הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען דַארוֹיף קְרוּם קוּקֶען; אַוַדַאי הָאט עֶס גֶעקָאסְט ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל גֶענוּג מִיה בִּיז עֶר הָאט אִיבֶּערְצֵייגְט דֶעם הָאללֶאנְדִישֶׁען גֶעזַאנְדְטֶען, אַז עֶר מֵיינְט נָאר אָבְּצוּזוּכֶען אַ נַייֶעם פְּלַאץ פַאר דִי מַארַנאֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּנ פָּארְטוּגַאל אוּנ אַז די הָאללֶאנְדִישֶׁע יוּדֶען זֶענֶען זֶעהר צוּפְרִידֶען אוּנ דַארְפֶען זִיךְ נִיט יָאגֶען עֶרְגִיץ אַנְדֶערְשׁ. פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאט זִיךְ קְרָאמְוֶועל שְׁטֶאנְדִיג נִיט גֶעקָאנְט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט די יוּדֶען, ווייל אוֹיף אִיהם אִיז גֶעלֶעגֶען דֶער עוֹל פוּן דֶער גַאנְצֶער מְלוּכָה, אוּנ פוּן דֶערְוַויילֶענְס הָאט מֶען גֶעקָאנְט מֵיינֶען אַז די זַאךְ אִיז אִיהם נִמְאָס גֶעוָוארֶען, דַארִיבֶּער הָאבֶּען די עֶטְלִיכֶע יוּדֶען, וָואס זֶענֶען גֶעקוּמֶען אִינְאֵיינֶעם מִיט ר׳ מְנַשֶּׁה׳ן קֵיין לָאנְדָאן זִיךְ מְיָאֵשׁ גֶעוֶועהן פוּן עֶנְגְלַאנְד אוּנ הָאבֶּען זִיךְ צוּרִיק אוּמְ־גֶעקֶעהרְט קֵיין אַמְשְׁטֶערְדַם; אוּנ די מַארַנאֶען, וָואס זֶענֶען דֶערְוַויל גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז עֶנְגְלַאנְד אִיז אָפֶען פַאר יוּדֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אַהִין גֶעלָאזְט פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּנ פָּארְטוּגַאל, זֶענֶען בַּיי זִיךְ שְׁטַארְק אַרָאבְּגֶעפַאלֶען, וֶוען זֵיי הָאבֶּען בֶּעקוּמֶען די יְדִיעָה, אַז מֶען וֶועט זֵיי אִין לָאנְדָאן נִיט גוּט אוּנ פְרֵיינְדְלִיךְ אוֹיפְ־נֶעהמֶען, הָאבֶּען זִיךְ אִין מִיטֶען וֶועג אַקֶעהר גֶעטְהוּן קֵיין אִיטַאלְיֶען.

ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל, אוּנ מִיט אִיהם אוֹיךְ אַללֶע יוּדִישֶׁע גוּטֶע פְרֵיינְד, זֶענֶען נִיט מִיעד גֶעוָוארֶען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען צוּ אַרְבַּייטֶען גֶעגֶען דֶער פְרִישֶׁער שִׂנְאָה, וָואס הָאט זִיךְ אִין עֶנְגְלַאנְד אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען צוּ יוּדֶען, וֶועלְכֶע מֶען הָאט שׁוֹין דָארְט נִיט גֶעזֶעהֶען כִּמְעַט פִיער הוּנְדֶערְט יָאהר. דֶעמָאלְט הָאט ר׳ מְנַשֶּׁה אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוֹיף דֶער וֶועלְט זַיין סֵפֶר „תְּשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל״ (די רֶעטוּנְג פוּן די יוּדֶען), וָואס מֶען הָאט שְׁפֶּעטֶער אִיבֶּערְזֶעצְט אִין פִיעל אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶען

אונ וָואס מָאג נָאךְ אִין הַיינְטִיגֶער צַייט דִיענֶען פַאר אַ קְלָארֶע תְּשׁוּבָה אוֹיף אַלֶע
בָּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען, וֶועלְכֶע מֶען הָאט לִיעבּ אַרוֹיפְצוּוַארְפֶען אוֹיף יוּדֶען. וֶוערר
וַוארְם הָאט ר׳ מְנַשֶּׁה אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין סֵפֶר; אִין יֶעדֶער שׁוּרָה דֶערְקֶענְט מֶען
אַז עֶר הָאט מֶעהר רַחֲמָנוּת וִוי כַּעַס אוֹיף דִי מֶענְשֶׁען וָואס פַאלֶען אָן אוֹיף
אַנְדֶערֶע מֶענְשֶׁען נָאר דֶערְפַאר וָואס זֵיי זֶענֶען פוּן אֵיין אַנְדֶער נַאצְיָאן. וִוי פֶערְ־
בִּיטֶערְט ר׳ מְנַשֶּׁה׳ס הַארְץ אִיז גֶעוֶועהן, וָואס עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען זַיין בֶּעסְטֶע
הָאפְנוּנְג צוּשְׁטֶערְט; וִוי פִינְסְטֶער אִיהם אִיז גֶעוָוארֶען בַּיי דֶעם גֶעדַאנְק, אַז דָארְט
וואוּ עֶר הָאט זִיךְ גֶערֶעכְט אַז דֶער נָאהמֶען פוּנ׳ם יוּדֶען זָאל גְלַאנְצֶען וִוי אַ
לִיכְטִיגֶער שְׁטֶערְן, זָאל עֶר גָאר פְּלוּצְלוּנְג דַארְפֶען פֶערְאֶנְפֶערְן זַיין פָאלְק פוּן
אוֹיסְגֶעטְרַאכְטֶע בִּלְבּוּלִים, הָאט עֶר דָאךְ מִיט גְרוֹיס אִיבֶּערְלֶעגוּנְג אוּנ אָהן הִיטְץ
בֶּעטְרַאכְט אַלֶע טַעֲנוֹת פוּן דִי שׂוֹנְאִים אוּנ הָאט אוֹיף אַלְדִינְג גֶעגֶעבֶּען אַ רֶעכְטֶען
תֵּרוּץ. נָאר פוּן אֵיין זַאךְ הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט רֶעדֶען קַאלְטְבְּלִיטִיג: פוּן דִי
בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען אַז יוּדֶען בֶּענוּצֶען בְּלוּט פוּן קְרִיסְטְלִיכֶע קִינְדֶער צוּ דִי מַצּוֹת.
„מִיט צִיטֶערְנִישׁ, שְׁרַייבְּט עֶר, הָאבּ אִיךְ דֶערְזֶעהֶען, אַז עֶס גֶעפִינֶען זִיךְ שַׂקְרָנִים
וָואס ווִילֶען פֶערְדְרֶעהֶען דִי עֶנְגְלֶאנְדֶער דִי קָאפּ מִיט אַזָא אַלְטֶען לִיגֶען. אִיךְ
שְׁוֶוער בַּיי אַלְדִינְג וָואס אִיז מִיר הֵיילִיג, אַז נִיט דִי תּוֹרָה הָאט גֶעקָאנְט מַאכֶען פַאר
אַ חִיּוּב אַזָא שְׁרֶעקְלִיכֶע רְצִיחָה אוּנ אַז נִיט דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק אִיז אִים שְׁטַאנְד
צוּ טְהוּן אַזָא מוֹרָא׳דִיגֶען חֵטְא, אוּנ אִיךְ בֶּעט אַלֶע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען נָאר
גֶעדַאנְקֶען צוּ בֶּעטְרַאכְטֶען זִיךְ אוּנ אַלֵיין פֶערְשְׁטֶעהֶען דֶעם אֶמֶת, אַז אֵיידֶער
צוּ בֶּעשׁוּלְדִיגֶען אוּמְגְלִיקְלִיכֶע אוּנ אוּמְשׁוּלְדִיגֶע יוּדֶען, בֶּעסֶער זֵיי הֶעלְפֶען, כְּדֵי
מִיר זָאלֶען דֶערְלֶעבֶּען צוּ זֶעהֶען יְשׁוּעוֹת אוּנ נֶחָמוֹת".

ר׳ מְנַשֶּׁה׳ס לֶעצְט סֵפֶר הָאט גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶען אַיינְדְרוּק אִין עֶנְגְלַאנְד אוּנ
דָאס ווִילְדֶע גֶעשְׁרֵיי גֶעגֶען יוּדֶען אִיז פָארְט גֶעוָוארֶען קְלֶענֶער. דֶערְצוּ הָאט זִיךְ
נָאךְ גֶעמַאכְט אַ מַעֲשֶׂה, וָואס, וִוי אַזוֹי קְרָאמְוֶועל׳ן הָאט זִיךְ נִיט גֶעגְלוּסְט
וַוייטֶער אוֹיפְצוּוֶועקֶען דִי יוּדִישֶׁע שְׁאֵלָה, אִיז עֶר דָאךְ גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן צוּ
דֶערְמָאנֶען דֶעם עוֹלָם אַז יוּדֶען הָאבֶּען דָאס רֶעכְט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין עֶנְגְלַאנְד.
1656 דֶעם רַייכֶען אַנְטָאנְיֶע רָאדְרִיגוּעֶס רָאבְּלֶעס הָאט מֶען אִים יָאהר
פֶערְקְלָאגְט אַז עֶר גֶעהֶער צוּ אַ קְרִיסְטְלִיכֶע סֶעקְטֶע, וָואס טָאר זִיךְ נִיט גֶעפִינֶען
אִין עֶנְגְלַאנְד, אוּנ מֶען הָאט בַּיי אִיהם גֶעוָואלְט צוּנֶעהמֶען זַיין גַאנְץ פֶערְמֶאגֶען.
דָא הָאט שׁוֹין קְרָאמְוֶועל זִיךְ גֶעמוּזְט אָנְנֶעהמֶען פַאר אִיהם אוּנ הָאט עֶרְקְלֶעהרְט,
אַז דִי מַארְרַאנֶען זֶענֶען נִיט קַיין קַאטָאלִיקֶען, נָאר יוּדֶען, אוּנ זֵיי מֶעגֶען פְרַיי
וָואהנֶען אִין לַאנְד. דֶעמָאלְט הָאבֶּען אַלֶע מַארְרַאנֶען אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען פוּן זִיךְ

די מאסקע, זיי האבען אנגעהויבען אפען אבצוהיטען אללע יודישע דינים אונ מנהגים, אונ מען האט זיי אפילו ערלויבט צו האבען בעזונדער א קליינעם בית עולם. איין חסרון איז געוועזען וואס מען האט זיי נאך אלץ גערעכענט פאר פרעמדע אונ זיי האבען געמוזט צאהלען מעהר מס, נאר לעת עתה איז שוין אין לאנדאן געווארען א קליינע יודישע קהלה. פון דער פרעמד האבען זיך אבער די יודען איינגעהאלטען אונ האבען נאך מורא געהאט אריינצופאהרען קיין ענגלאנד; דאריבער האט זיך ר' מנשה בן ישראל ענטשלאסען, אים יאהר 1657, זיך לאזען צוריק קיין אמשטערדם, ווייל ער האט פערשטאנען אז ניט אזוי גיך וועט ער זעהען זיין פלאן אין גאנצען אויסגעפיהרט. קראמוועל האט איהם ארויסבעלייט פון לאנדאן מיט גרויס כבוד אונ האט איהם בעשטימט א יאהרליכע פענסיע, נאר בענוצען זיך מיט איהר איז איהם שוין ניט בעשערט געוועהן: די יסורים, וואס ער האט אויף דער עלטער איבערגעטראגען, האבען ביי איהם צוגענומען די לעצטע כוחות אונ ער איז אויפ'ן וועג געשטארבען אין מאי־דעלבורג. א טויטען האט מען שוין איהם אריינגעבראכט קיין אמשטערדם אונ די יודען פון דארט האבען איהם נאר געקאנט אויסדריקען זייער דאנקבארקייט מיט א שאנער מצבה, וואס זיי האבען געשטעלט אויף זיין קבר.

אין א יאהר ארום איז קראמוועל אויך געשטארבען, אונ דאס וואס איז צוגעגאנגען אזוי שווער מיט ישר האט מען לייכטער אויסגעפיהרט מיט שחד. די ענגלישע מלוכה איז איבערגעגאנגען צו קארל דעם צווייטען, וואס האט ליעב געהאט גרויס צו לעבען אונ האט שטענדיג זיך גענויטיגט אין געלד. איהם האבען די אמשטערדאמער יודען געגעבען א מתנה יפה אונ ער האט מיט איין ווארט געמאכט דאס, וואס מען האט זיך דארויף געמוטשעט עטליכע יאהר, געשריבען חבורים, פערגאסען טינט אונ געצאפט בלוט. ענגלאנד, קאן מען זאגען, איז געוועהן די ערשטע מדינה, וואס האט חרטה געהאט אויף די עולות, וועלכע מען האט דארט פריהר געטהון יודען, אונ האט זיי געגעבען אללע רעכטע. ערשט שפעטער מיט הונדערט פופציג יאהר האבען אנדערע איירא־פאישע מלוכות איהר נאכגעטהון, אונ די יודען האבען זיך שוין אהן מורא גע־קאנט בעזעצען אין א סך ערטער.

אין דעם איננווייניגסטען ־שטאנד פון די יודען איז דעמאלט נאך געוועהן זעהר פינסטער, ווי דאס פינסטערניש וואס האט זיי ארומגערינגעלט אין דרויסען. דאס ריינע יודישקייט, דער הייליגער געדאנק וואס איז איבערגע־גאנגען צום יודישען פאלק ווי א טהייערע ירושה פון משה רבנו, האט אין יענע

יאהרען אפנים געהאט ווי א קארנדעל, וואס ליעגט שוין לאנג אין דער ערד, וואס שווערע שטיינער דעקען עס צו און אויף דעם אנגעווארפענעם מיסט וואקסען נאר דארנער, מען זאל גאר דער צו ניט קאנען צוקומען. אין יענער צייט האט די קבלה געשפילט די גראסטע ראללע, און כמעט דאס רוב גרויסע לייט האבען זיי בעשעפטיגט מיט איהר, בעזאנדערס האט זיך בעריהמט געמאכט אין דעם למוד ר׳ ישעיה הלוי הורוויץ מיט זיין גרויסען ספר שני לוחות הברית אדער של״ה הקדוש. ער איז געוועהן רב אין פראנקפורט, אין פראג, פאזען און קראקויא און איז אויף דער עלטער אוועקגעפאהרען קיין ארץ ישראל. דער נייער למוד אבער האט געמאכט מען זאל פערגעסען די תורה, די נביאים; אפילו דעם תלמוד און מען זאל זיך נאר האלטען אין פלפול, ארומפליהען אין אויבערשטע וועלטען און ברעכען די מוחות איבער שאלות, וואס האבען קיין שום שייכות ניט צום לעבען. אזא דרך האט ניט געקאנט געפאלען די פרישע מענשען, וואס זענען אין די לעצטע דורות צוגעקומען צו די יודען, און עס איז גאר קיין וואונדער ניט, וואס איינער פון די מארראנען, אוריאל אקוסטא, איז ארויסגעשפרונגען געגען די רבנים, און איהם האבען נאכגעטהון אויך אנדערע דריי גרויסע לומדים, ווי ר׳ יהודה ליאון די מודינא, ר׳ יוסף די־לםדיגו און ר׳ שמחה לוצאטו.

אויף צרות איבערטראגען פון פרעמדע שונאים האבען זיי געוואלט זיין שותפים גלייך מיט אללע, נאר ליידען פון אייגענע נארישקייטען, זעהען ווי יודען אליין בעגראבען טיף אין דער ערד דעם תמצית פון יודישקייט, וואס צו ליעב דעם איז זיך יעדער פון זיי פערטיג געוועהן מוסר נפש צו זיין, דאס זענען זיי ניט געוועהן אים שטאנד, און עס האט זיך אנגעהויבען א מלחמה, וואס האט זיך נאך אפילו אין אונזערע יאהרען ניט געענדיגט און וועט נאך לאנג דויערן ביז עס וועט ניט ווערען ליכטיג אין אללע ווינקעלעך.

דער ערשטער וואס האט זיך גענומען צוטרייבען די געדיכטע וואלקענס פונ׳ם יודישען הימעל, איז געוועהן גבריאל די אקוסטא, וואס איז אים יאהר 1590 געבארען געווארען אין א פארטא ביי עלטערן־מארראנען. אויפגעוואקסען איז ער ווי א פרומער קאטאליק, ווייל די אינקוויזיציאן האט גוט אכטונג געגעבען אז די מארראנען זאלען ניט אבטרעטען פונ׳ם קריסטענטהום, און אז די קליינע קינדער זאלען ערצויגען ווערען פון גייסטליכע. אקוסטא׳ס עלטערן זענען נאך דערצו געוועהן פערמאגליך און האבען זייער קינד געלערנט פערשיעדענע לשונות און חכמות און ער איז געווארען א מושלם. אודאי האט ער

צו פריה אנגעהויבען דענקען, אונ אז ער איז געקומען צום שכל אונ איז גע-
וואהר געווארען דעם סוד, וואס מען האט פון איהם א צייט בעהאלטען, האט
עס איהם אנגעהויבען ציהען צום שרש פון וואנען ער קומט ארוים, אונ ער
האט ניט גערוהט ביז די גאנצע משפחה האט זיך ניט ארויסגעגנב'ט פון
אפארטא אונ איז געקומען קיין האללאנד. אין אמשטרדם האט ער זיך מיט
זיינע ברידער מל געווען אונ האט איבערגעביטען זיין נאהמען אויף „אוריאל".
דאס הייסע בלוט, וואס האט געפלאסען אין אקוסטא'ס אדערן, די יסורים
וואס ער האט איבערגעלעבט אז ער האט דערגרייכט זיין ציעל, די אונצו-
פרידענהייט מיט אלדינג וואס ער האט געזעהען פאר זיך פון די קינדערשע
יאהרען אן, די אללע זאכען האבען געטוזט אויף טויזענדער מאל פערגרעסערן
זיינע ערווארטונגען אונ האפנונגען. איהם האט זיך אויסגעוויזען אז אללע
שאלות וואס זיין שארף מח האט איהם ניט געלאזט רוהען וועגען זיי, וועט
איהם די אלטע אמונה פערענטפערן; ער איז געוועהן זיכער, אז ער וועט געפינען
דאס יודענטהום אין דערזעלבען געשטאלט ווי ער האט עס זיך אויסגעמאלט
ווען ער פלעגט זיך פערטיפען אין דער תורה; ער האט זיך געטרעסט מיט
דעם געדאנק אז דא וועט זיין קראנקע נשמה האבען א רפואה שלמה אונ זיין
פערוואונדעטע הערץ וועט געפינען זיין באלזאם. ווי ערשטוינט איז ער אבער
געווארען, אז ער האט זיך בעקענט מיט די אמשטרדמער יודען אונ זייער
לעבען אונ האט דערזעהען, אז זיין גאנצע האפנונג איז מעהר ניט געוועהן ווי
א זיסער חלום, אז פון דעם וואס ער האט זיך געטראכט — ביז דעם, וואס ער
האט געפונען, איז אזוי ווייט ווי פון מזרח ביז מערב. בעזאנדערס האבען איהם
ניט געשמעקט די טויזענדער חומרות אונ מנהגים, וואס האבען פערשטעלט דעם
פרייען וועג פון יעדען יודען, אונ נאך מעהר האט איהם פערדראסען דאס
עקשנות פון די רבנים, וואס האבען געריסען ביי די פאלעס מען זאל חלילה
ניט אבטרעטען פונ'ם מינדסטען דין אדער מנהג, גלייך ווי דארויף האלט זיך
דער גאנצער בנין פונ'ם יודישקייט. דעם פרייען דענקער איז שווער געוועהן
צו לעבען אזוי, אונ ער האט אנגעהויבען אפענטליך עובר זיין אויף אזעלכע
זאכען, וואס ביי אנדערע זענען זיי געוועהן הייליג — אונ עס האט זיך צו-
ברענט דער ערשטער פונק פון מחלוקת צווישען אקוסטא אונ די רבנים. אז
מען וויל בערעכנען זענען ביידע צדדים גערעכט געוועהן. אקוסטא האט
געטענה'ט, אז ניט צו ליעב אזא יודישקייט האט ער זיך מוסר נפש געוועהן,
אונ ווען עס איז איהם געראטהען זיך צו בעפרייהען פון קייטען וויל ער זיך נאך

נָאךְ אַמָאל נִיט לָאזֶען בִּינְדֶען. דִי רַבָּנִים ווִידֶער הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז דִי יוּדֶען קָאסְט נֶעבִּיךְ זֶעהר טְהַייֶער דִי אֶמוּנָה אוּנ דַארִיבֶּער טָארֶען זֵיי נִיט דֶערְלָאזֶען מֶען זָאל זֵי אָנְרִירֶען אֲפִילוּ אוֹיף אַ הָאר. אַוַדאי אַז דִי גַאנְצֶע מַאכְט אִיז אַיינְגֶעשְׁטַאנֶען בַּיי דִי רַבָּנִים אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען אַ קוּק גֶעטְהוּן אַז אַקוֹסְטָא הָאט פוּן זִיךְ אִין גַאנְצֶען אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען זֵייעֶר עוֹל אוּנ הָאט נָאךְ אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַסֵפֶר גֶעגֶען זֵיי, הָאבֶּען זֵיי גָאר לַאנְג נִיט גֶעטְרַאכְט אוּנ אִיהם אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין חֵרֶם. אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען זֵיי נָאךְ אִיהם גֶעמַסֶר'ט פַאר דֶער מְלוּכָה, אַז עֶר אִיז אַ שֶׁאדְלִיכֶער מֶענְשׁ, אַז עֶר לֵייגֶענְט אִין הַשְׁאָרַת הַנֶפֶשׁ אוּנ זָאגְט, אַז דֶעם מֶענְשֶׁעְנ'ס נְשָׁמָה וֶוערְד נָאךְ זַיין טוֹיט פֶערְלָארֶען צוּזַאמֶען מִיט'ן גוּף: אַזֶעלְכֶע גֶעדַאנֶקֶען זֶענֶען אוֹיךְ גֶעגֶען דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט אִיהם דִי רֶעגִירוּנְג אַיינְגֶעזֶעצְט אוּנ בֶּעשְׁטְרָאפְט מִיט אַגֶעלְד שְׁטְרָאף, נִיט אַזוֹי הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער דִי רַבָּנִים נוֹהֵג גֶעוֶועהן: זֵיי הָאבֶּען זֵייעֶר חֵרֶם גֶעהַאלְטֶען אוֹיף אִיהם גַאנְצֶע פִינְפְצֶעהְן יָאהר, אוּנ אַקָאסְטָא'ס לַאגֶע אִיז גֶעוֶועהן שְׁרֶעקְלִיךְ: אַ יוּד הָאט נִיט גֶעטָארְט שְׁטֶעהן אִין זַיינֶע ד' אַמוֹת, אֲפִילוּ זַיינֶע נָאהֶענְטֶע קְרוֹבִים הָאבֶּען מִיט אִיהם נִיט גֶערֶעדְט, צְווִישֶׁען קְרִיסְטֶען הָאט עֶר קֵיין בֶּעקַאנְטֶע נִיט גֶעהַאט, אוּנ אַזוֹי הָאט עֶר זַיין בֶּעסְטֶע יוּגֶענְד-צַייט פֶערְבְּרַאכְט אִין דַחְקוּת אֵיינֶער אַלֵיין. אַקוֹסְטָא אִיז אָבֶּער פָּארְט מֶעהר נִיט גֶעוֶועהן ווִי אַלֶעבֶּעדִיגֶער מֶענְשׁ, עֶר הָאט גֶעהַאט אַ אוֹיסְזִיכְט אוֹיף אַ שֶׁאנֶעם שְׁדוּךְ, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ גֶעלָאזְט צוּרֶעדֶען עֶר זָאל זִיךְ אִיבֶּערְבֶּעטֶען מִיט דִי רַבָּנִים, אוּנ אִיז מִיט'ן מוֹיל קְלָאמֶערְשְׁט צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ דִי דָאזִיגֶע, וָואס אִין הַארְצֶען הָאט עֶר שׁוֹין גֶעטְרָאגֶען אוֹיף זֵיי אַ שִׂנְאָה פַאר זַיינֶע אוּמְזִיסְטֶע צָרוֹת דוּרְךְ זֵיי. דֶער שָׁלוֹם הָאט לַאנְג נִיט גֶעקָאנְט הַאלְטֶען, ווַייל אַזַא מֶענְשֶׁען ווִי אַקוֹסְטָא אִיז שְׁוֶוער זִיךְ צוּ פֶערְשְׁטֶעלֶען; מֶען אִיז בַּאלְד גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז עֶר אִיז נָאךְ אַלְץ דֶער אֵיינֶענֶער וָואס פְרִיהר, אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען שׁוֹין פוּן אִיהם גֶעפָאדֶערְט עֶר זָאל אָפֶענְטְלִיךְ אִין שׁוּל פַאר'ן גַאנְצֶען עוֹלָם זִיךְ מִתְוַדֶה זַיין אוֹיף זַיינֶע חֲטָאִים. אַזַא בּוּשָׁה הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט אִיבֶּערְטְרָאגֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם פַאר זַיין עַקְשָׁנוּת נָאךְ אַמָאל אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין חֵרֶם אַרַיין. דִי מִשְׁפָּחָה הָאט אָבֶּער גֶעזֶעהֶען, אַז עֶס אִיז קֵיין תַּכְלִית נִיט, עֶר וֶוערְד אַלֶע מָאל אֶלְטֶער אוּנ דוּרְךְ אַזַא פֶערְוָואגֶעלְט לֶעבֶּען קָאן פוּן אִיהם וֶוערֶען אַ תֵּל; אַוַדאי הָאבֶּען זִיךְ זַיינֶע קְרוֹבִים צוּגֶעזֶעצְט צוּ אִיהם אוּנ הָאבֶּען אַזוֹי לַאנְג גֶעאַרְבַּייט אִיבֶּער אִיהם בִּיז עֶר הָאט זֵיי גֶעמוּזְט צוּזָאגֶען אַז עֶר וֶועט בֶּעשְׁטֶעהֶען אוֹיף אַלְדִינְג וָואס מֶען וֶועט אִיהם הֵייסֶען טְהוּן. עֶר הָאט נִיט גֶעוואוּסְט וָואס פַאר אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע

שטראָף איהם ערוואַרטעט: ער האָט פערגעסען אַז די אַמשטערדאַמער רבנים האָבען כמעט אַללע געליטען פון דער אינקוויזיציאָן און האָבען געהאַט גוטע מלמדים צו לערנען בייא זייא אַכזריות.... אַקוסטאַ האָט זיך שוין געפיהלט מיעד און פערמוטשעט; ער האָט געוואָלט חאָטש די לעצטע יאָהרען אָבלעבען רוהיג און האָט גערעכענט אַז ער וועט אָבקומען מיט אַ קליינעם עונש. ווי שווער עס איז איהם ניט געוועהן חאָטש לפנים, נאָר אויף עטליכע מינוט, צו פערלייגנען זיינע געדאַנקען, האָט ער זיך דאָך ענטשלאָסען נאָכצוגעבען די שונאים און זייא פטר'ן מיט אַ בזיון, וואָס ער וועט אַ קורצע צייט איבערטראָגען און וואָס וועט איהם דערפאַר בעפרייהען פון גראָסערע ווערטהיגען. מיט אַ צובראָכען הארץ איז ער געקומען אין שול אַריין, וואָס איז געוועהן איבערפולט מיט מענשען. מען האָט איהם אַרויפגעשטעלט אויף אַ בימה, כדי אַללע זאָלען זעהען און הערען און ער האָט געמוזט הויך לעזען אַ גאַנץ צעטעל פון זיינע עבירות און שווערען זיך, אַז מעהר וועט ער עס שוין ניט טהון. דערנאָך האָט מען איהם אין אַ ווינקעל אָבגעצאָהלט ניין און דרייסיג מלקות, און אַחוץ דעם האָט מען איהם נאָך אַנידערגעלעגט בייא דער שוועל אַז יעדער זאָל איהם טרעטען מיט די פיס און שפייען אין פנים. דער מענש איז שטאַרקער פון אייזען און אַקוסטאַ האָט דאָס אַלדינג איבערגעטראָגען, נאָר נאָך דעם איז איהם דאָס לעבען נמאס געוואָרען און ער האָט פערשטאַנען אַז עס איז ניט כדאי געוועהן צו ליעב עולם הזה אַזוי פיעל ליידען. ער האָט ניט געקאָנט מוחל זיין די קרובים וואָס האָבען איהם געבראַכט צו אַזאַ בושה, און אַז איינער פון זייא איז שפעטער מיט עטליכע טאָג, אים אַפּריל 1640, דורכגעגאַנגען נעבען זיין וואָהנונג איז ער אויף איהם אָנגעפאַלען מיט אַ פיסטול און האָט איהם ניט געטראָפען, נאָר זיך אַלליין האָט ער דערשאָסען אויפ'ן אָרט. נאָך זיין טויט האָט מען בייא איהם געפונען אויפ'ן טיש אַגאַנץ בוך, וואָס האָט געהייסען „אַ בייאשפיעל פונ'ם מענשליכען לעבען". אין דעם בוך בעשרייבט אַקוסטאַ אַלדינג וואָס מיט איהם האָט זיך איבערגעטהון און רעדט אויף די יודען אויס כל הרעות. דערפון זעהט מען אַז דער קליגסטער מענש קאָן אַמאָל שטאַרבען אַ נאַר, ווייל ווי זיין הארץ האָט ניט געמאָגט זיין פערביטערט, ווי גרויס עס האָט געקאָנט זיין דאָס פייער פון נקמה, וואָס האָט דאָרט געברענט, האָט ער ניט געטאָרט צושטערען דאָס וואָס ער האָט אַלליין געבויעט, און טהון אַזוי ווי יענער נאַרר, וואָס וויל אין זיין ענג שטיבעל אַריינלאָזען פרישע לופט און צו ליעב דעם צוואַרפט ער דעם גאַנצען בנין.

אין דער איינענער צייט איז אין איטאליען ארויסגעטרעטען געגען די רבנים ר' יהודה ליאון די-מודינא, וואס האט ארויסגעשטאמט פון א גרויסער פראנצאזישער יודישער משפחה אונ האט זיין גאנץ לעבען, אכציג יאהר כסדר, פערבראכט אין ארעמקייט אונ אין נויטה. זיין אומגליק איז געוועהן, וואס פון קינדהייט אן האט מען איהם איינגעוויינט אז ער איז דער ערשטער בר מעלה: ביי דריי יאהר האט ער שוין געלערנט תנ"ך אונ ביי צעהן יאהר האט ער געזאגט די ערשטע דרשה, אונ דאריבער האט ער זיך געווארפען אויף א סך מלאכות אונ האט געהאט נאר וועניג ברכות. ער איז געוועהן א רב, א בעל דרשן, א חזן, א סופר, א בעל מגיה, א מוכר ספרים, א מעקלער, א סוחר, אפילו א מוזיקאנט אונ א שרייבער פון קמעות, אונ נאך די אללע זאכען איז ער מעהר געזעסען אהן פרנסה. זיין הויפט-חסרון איז געוועהן, וואס ער האט ליעב געהאט צו שפיעלען אין קארטען אונ צו ליעב דעם פלעגט ער נאך מעהר ליידען מאנגעל. דער קאפ איז איהם שטאנדיג געוועהן פערדרעהט, זיך ערנסט אפגעבען מיט עפיס א וויסענשאפט איז ער ניט געוועהן אים שטאנד, אונ געהען מיט א געזעצטען דרך, האבען זיינע אייגענע פעסטע מיינונג, האט ער אויך ניט געקאנט, היינט איז ער גרייט געוועהן די נשמה אוועקצוגעבען פאר א זאך, אונ מארגען האט ער שוין געשריגען אז מען דארף עס ניט. אפילו פון זיינע ספרים, וואס ביים שרייבען האט ער זיך שוין געקאנט בעסער איבערלעגען, זעהט מען ארויס אז ער מאכט אפט חוזק פון א געדאנק, וואס פריהר מיט עטליכע בלעטלעך קוועלט ער גאר אן דער פון. לאטייניש אונ איטאליעניש האט ער גוט געקאנט אונ דערפאר האט ער געהאט א סך גוטע פריינד צווישען קריסטען. דער פראנצאזישער עפיסקאפ יעקב פלאנטאוויציס אונ דער געלעהרטער יעקב גאפארעללי זענען געוועהן זיינע תלמידים. צום אנהייב, אז מען פלעגט אנפאלען אויף דער יודישער אמונה האט ער געקאנט יענעם די אויגען אויסרייסען, נאר ביסלעכווייז האט ער זיך אזוי געוואהנט גלייכגילטיג אלדינג אויסצוהערען, אז עס האט איהם שוין מעהר ניט געאהרט, אונ שפעטער פלעגט ער אליין אויך ניט זשאלעווען קיין לצנות. עס איז אזוי ווייט געקומען אז צו ליעב געלד האט ער געמאכט א איטאליענישע איבערזעצונג פונ'ם „שלחן ערוך" אונ האט בעשריבען אזעלכע דינים אונ מנהגים, וואס ניט ביים יודען אין די אויגען, מוזען זיי א פנים האבען פון חוזק, אונ די קריסטען האבען געהאט פון וואס צו לאכען. אז מען האט איהם געפרעגט פאר וואס ער האט געטהון אזא חלול השם, האט ער פשוט פערענטפערט

דערמיט, וואס ביים שרייבען האט ער לחלוטין פערגעסען אז ער איז אליין אַ יוד... ער האט נאר געזאגט דעם ריינעם אמת, קיינער האט איהם קיין שאלות ניט געפרעגט און ער איז ניט מחויב געוועהן צו זוכען תרוצים. נאר נאך דעם אללעמען, ווי אזוי ער איז געוועהן ניט געזעצט און האט ליעב געהאט נאר פון אויבען בערירען יעדע שאלה און באלד איבערשפרינגען פון איין זאך צו דער אנדערער, האט ער דאך געארבייט ערענסט געגען די מקובלים, און די רבנים פון יענער צייט און איבערהויפט געגען דער שווערער משא וואס זיי האבען ארויפגעלעגט אויף דעם יודישען לעבען. זיינע געדאנקען וועגען דעם האט ער אויסגעדריקט אין א בעזונדער ספר און האט דארט פשוט געפאדערט מען זאל מבטל זיין א סך דינים פון שחיטה, כשרות, פסח און שבת; מען זאל ניט האלטען דעם צווייטען טאג יום טוב, מען זאל פער־קלענערן דאס דאווענען, און אפילו יום כפור זאל דאס פאסטען ניט זיין קיין חיוב, און יעדער זאל זיך ״פייניגען זיין לייב נאך זיין פערשטאנד און ניט דוקא נאר מיט ניט־עסען. אויף דער קבלה האט ער נאר געשריגען אז דאס איז ניט קיין למוד, אז זי דיענט נאר ווי א מיטעל פאר שווינדלערס, וואס דארפען זיי האבען, כדי צו פערבלענדען די אויגען פונ'ם פאלק. איין אנדערער אויף זיין ארט וואלט אפשר עפיס געוועהן געפועלט מיט זיין שרייבען ובפרט נאך ווען ער איז א צייט געוועהן רב אין ווענעדיג, נאר ער האט אבער מורא גע־האט ביים לעבען צו דרוקען זיין ספר, און דערצו איז נאך שווער צו וויסען צו איז ער נאך לאנג געבליבען ביי דער אייגענער מיינונג, און אזוי איז ער געשטארבען אונצופרידען פון אללע און נאך מעהר פון זיך אליין, ווייל כל ימיו האט ער נאר געליטען צו ליעב תאוות און האט זיך ניט געשעמט אלליין צו בעשרייבען זיין גאנץ עלענד לעבען און אויסמאלען די בעשטאנדיגע מלחמה וואס פלעגט, צו ליעב נארישקייטען, פארקומען ביי איהם אין הארצען און איהם אבהאלטען פון פיעל גרויסע זאכען, וואס ער וואלט אים שטאנד געוועהן צו טהון פאר דער טובה פון זיין פאלק.

ניט מעהר פון איהם האט געטהון א דריטער אונצופרידענער, ר׳ יוסף שלמה דיל־מדיגו, וואס האט אויך גוט געפיהלט אז דער דרך פון די רבנים מיט זייערע טויזענדער חומרות קאן ניט פיהרען די יודען צו קיין גליק, און איז אבער ווייטער ניט געגאנגען דערפון וואס ער אלליין האט זיך געמאכט א היתר אויף א סך זאכען, נאר אויפעפענען אנדערע די אויגען, אנהויבען א מלחמה מיט מענשען וואס האבען אלליין יענעם גענארט אדער זיך געלאזט

נארען, איז ער ניט געוועהן בכח. ר׳ יוסף שלמה דיל־מדיגו איז ארויס־
געקומען פון א גאנצער משפחה לומדים: זיין עלטער־זיידע איז געוועהן דער
בעריהמטער ר׳ אליהו דיל־מדיגו; נאר אויסער תלמוד האט ער געלערנט
אויך פערשיעדענע לשונות אונ חכמות אונ האט געשטודירט אין דער אוני־
ווערזיטאט פון פאדוא, דארט האט ער גענאט די געלעגענהייט צו ווערען
א תלמיד פונ׳ם גרויסען גאליליי אונ ער האט זיך מיט א בעזונדער ליעבע
אבגעגעבען מיט מאטהעמאטיק אונ אסטראנאמיע. צווישען די איטאליענישע
געלעהרטע האט זיך פון איהם ניט געקאנט אויסארבייטען אזא פרומער יוד
מיט דעם יראת שמים, וואס די רבנים פון יענער צייט האבען געוואלט זעהען
אין יעדען יודען, אונ דערפאר, אז ער איז צוריקגעקומען צו זיינע עלטערן
קיין קאנדיא, האט איהם שוין ניט געשמעקט זייער הנהגה. אונ לאנג בלייבען
דארט האט ער ניט געקאנט. ער האט זיך געלאזט אין דער וייטער וועלט
אונ, אזוי ווי דער אבן עזרא אמאל, האט ער זיך אין ערגיץ ניט געקאנט
אבזוכען עפיס א מעמד פרנסה, נאר אומעדום, וואו ער האט זיך אויפגעהאל־
טען, האט ער ארויסגעוויזען מעהר פריינדליכקייט אונ צוגעניינטקייט די קראי־
מעס, אונ דערפון האט מען אויך געקאנט ארויסזעהען זיין אונצופרידענהייט
פון די רבנים. אין קאירא האט ער בעקומען א גרויסען נאהמען צו ליעב
מאטהעמאטיק, ווייל ער האט געוויזען איינעם פון די געלעהרטע טירקען
עטליכע שאלות, וואס יענער האט אפילו ניט פערשטאנען ווי אזוי מען קומט
נאר צו צו אזא חריפות. פון דארט איז ער גיך אוועק קיין קאנסטאנטינא־
פאל אונ האט שטארק קונה שם געוועהן צווישען די קראימעס; נאך באלד
האט עס איהם אוועקגעטראגען קיין פאלען אונ ער האט דארט אנגעהויבען
לעבען פון מעדיצין. דער פירסט ראדזיוויל, וואס איז געזעסען ניט ווייט
פון ווילנא, האט איהם אויפגענומען פאר דאקטאר ביי זיך אין הויף, אונ ער
וואלט זיך שוין אפשר געקאנט רוהיג לעבען, ווען ער בעשעפטיגט זיך נאר
מיט היילען קראנקע אונ מאכט ניט ביי זיך א גאנצע ישיבה, וואו הונדערטער
יונגע לייט, בעזאנדערס קראימעס, האבען ביי איהם געלערנט תורה. פון
פולין איז ער אוועקגעפאהרען קיין האמבורג, אונ אזוי ווי פון מעדיצין האט
ער ניט געקאנט דארט ציהען אפילו דאס טריקענע שטיקעל ברויט, האט ער
געמוזט אריין צווישען די כלי קודש אונ איז געווארען א מגיד. די דאזיגע פרנסה
איז פאר איהם אבער נאך ביטערער געוועהן, ווייל זי האט איהם געצוואונגען
ניט נאר צו בעהאלטען זיינע פרייע געדאנקען, נאר אפט טאקי זאגען אזעלכע

זאכען, וואס זענען געוועהן געגען זיין אמת'ער דעה אונ האבען איהם ווי שווערע שטיינער געפרעסט דאס הארץ. עס איז איהם אמאל אויסגעקומען אפילו די קבלה צו פערצייפערן מיט פוילע תרוצים, אונ ער האט געמוזט לפנים ארויסטרעטען געגען זיין זיידען ר' אליהו דיל מדינו. אוודאי האט ער ניט געקאנט מאכען קיין לאנגע שיהות אין האמבורג אונ איז פון דארט אריבער קיין אמשטרדם. ער איז אהין אנגעקומען פונקט אין דער צייט ווען אוריאל אקוסטא האט זיך דאס לעבען גענומען אונ די רבנים האבען אנגעהויבען ארויס צו ווייזען זייער מאכט נאך מיט מעהר תקיפות. ביי אזא לאגע האט ער זיך גאר געשראקען ארויסצווייזען זיינע דרכים אונ האט זיך אזוי ווייט פערשטעלט, אז מען האט איהם דארט אויפגענומען פאר דין אונ מגיד. אזא מענשען איז אבער פארט שווער שטאנדיג צו טראגען א מאסקע, אונ דאריבער האט ער ביי דער ערשטער געלעגענהייט אוועקגעווארפען האללאנד אונ איז אריבער קיין דייטשלאנד. א קורצע צייט האט ער געלעבט אין פראנקפורט אם מאין אונ האט זיך דארט ווייטער גענומען צו מעדיצין. ווי עס שיינט, איז איהם אבער ניט גוט געגאנגען אונ ער האט זיך גיך בעזעצט אין פראג, נאר דאגות פרנסה האבען איהם מקצר ימים געוועהן, אונ אים יאהר 1655 איז ער געשטארבען אין זעכציגסטען יאהר פון זיין געמוטשעט לעבען.

צו דעם אייגענעם מין מענשען קאן מען צורעכנען אויך ר' שמחה לוצאטו, וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1590 אונ איז כל ימיו געוועהן רב אין וועגעדיג. ווערליג די שטעללע וואס ער האט פערנומען, האט ער זיך צו פיעל ערלויבט ארויסצוטרעטען געגען די רבנים פון זיין צייט, אונ האט זיך שטארק בעמיהט צו פערשפרייטען מעהר ליכטיגקייט צווישען זיינע ברידער. ער איז אבער געוועהן גליקליכער פון ר' יהודה ליאון די-מודינא, וואס האט מיט איהם צוזאמען געדיענט א קורצע צייט, אונ אויך פון ר' יוסף שלמה דיל-מדינו, ווייל ער האט ליעב געהאט צו זיצען אויף איין ארט. ער האט ניט געוואלט זוכען גליקען ערגיץ אנדערש, מיט זייטיגע זאכען האט ער זיך ניט בעשעפטיגט, דאס פאלק האט איהם גוט געקענט, מען האט געוואוסט אז ער איז א גרויסער אוהב אמת אונ אז ער זאגט אמאל אפענטליך ארויס א פעהלער איז דאס נאר פאר ליעבשאפט, אונ דערפאר האט מען איהם געשאצט אונ ער האט זיך רוהיג אבגעלעבט זיינע דריי אונ זיבציג יאהר. אחוץ זיין גרויס חריפות אין לערנען, איז ער געוועהן א בעריהמטער מאטהעמאטיקער אונ האט אויך געהאט א שטארקע ידיעה אין פערשיעדענע לשונות. **אין דער**

יוגענד האט ער אנגעשריבען אויף איטאליעניש אבוך וועגען פילאזאפיע, נאר מעהר קונה שם געוועהן האט ער שפעטער מיט זיין ספר „איבער דעם צו־שטאנד פון די יודען" וואס ער איז געצוואונגען געוועהן צו שרייבען, ווען עטליכע שונאי ישראל האבען אויפגערייצט די קריסטליכע איינוואהנער פון וועגעדיג אונ האבען זיי איינגערעדט, אז די יודען מאכען זיי ארעם אונ אז זיי מוזען זיי ארויספטר'ן פון דער שטאדט. דעמאלט איז ר' שמחה לוצאטו ארויס מיט דער פעדער, אונ מיט ריינע ציפערן, וואס קיינער האט זיי ניט געקאנט אבלייגנען, האט ער אויסגעוויזען, אז ניט נאר עס איז אונמעגליך צו רעדען פון יודענס שעדליכקייט, נאר אז מען מוז פארקעהרט מודה זיין, אז זיי זענען דאס גרעסטע גליק פאר וועגעדיג אונ אהן זיי וואלט דער גאנצער מסחר איינגע־שטאנען אין די האנד פון פרעמדע וואס וואלטען דאס געלד אונ די גרויסע פערדיענסטען ארויסגעפיהרט צו זיי אהיים, ווערהענד דורך די יודען בלייבט אלדינג אין וועגעדיג: די שטאדט האט פון זיי הכנסה מעהר ווי א פירטעל מיליאן רענדליך, אונ פיער טויזענד ארבייטער עסען פון זיי ברויט. געגען אזעלכע בעווייזע, וואס ר' שמחה לוצאטו האט געגעבען שווארץ אויף ווייס, האט קיינער ניט געקאנט רעדען קיין ווארט אונ, אז ער האט נאך מיט שטאלץ דערמאנט דעם אלטען יודישען יחוס אונ אבגעזידעלט די שונאים, וואס האבען ניט קיין דרך ארץ פאר א פאלק, וואס לעבט שוין טויזענדער יאהרען מיט נאטט'ס נסים, אונ וואס דער הימלישער בעשעפער האלט עס אויף די פיס אונ לאזט עס אין גאנצען ניט פאלען, כדי עס זאל בלייבען איין עביגער לעבע־דיגער עדות פון זיין וואונדערבארער קראפט — האבען זיי אללע געמוזט שווייגען. די קריסטען אליין זענען איהם דאנקבאר געוועהן דערפאר וואס ער האט זיי געאפענט די אויגען אונ האט זיי אבגעהיט פון שנאת חנם. זיי האבען געוואוסט אז איהם מאגען זיי גלויבען, אז אויף זיינע רעד קאן מען שטעלען, אז ער איז ניט קיין נושא פנים אונ דעם אמת וועט ער זאגען דעם אייגענעם פאטער.

ר' שמחה לוצאטו האט טאקי פיינד געהאט צו פערדעקען די פעהלער פון זיין פאלק: אין דעמזעלבען ספר, וואו ער שטעלט אזוי הויך די מעלות פונ'ם יודען, זיין איינגעהאלטענקייט, זיין צניעות, זיין שאן פאמיליען"לעבען, זיין אפענע האנד, זיין הכנסת אורחים, זיין קאלטבליטיג איבערטראגען יסורים, זיין מסירות נפש פאר דער אמונה, קלאגט ער זיך אויף שטארקע חסרונות, וואס ער בעמערקט ביי זיינע ברידער, אז זיי האבען קיין אחדות ניט, אז זיי האבען נאר מורא פאר פרעמדע אונ צווישען זיך זענען זיי גרויסע עזות־

פּנים'ער, אַז זיי לעגען ניט קיין כּבוד אויף זייערע אייגענע גרויסע לייט, אַז זיי דערווייטערן זיך פון בּילדונג און ווילען ניט ווירען, אַז די צייט שטעהט ניט, אַז זיי זענען בּיי זיך צו פיעל געפאלען, אַז זיי האבּען ניט אין זין צו בּעפּעסטיגען די אמה, נאר מאכען שטאנדיג אַן מחלוקת איבּער נאַרישקייטען און עס קומט אפט דערפון צו לייטיש געלעכטער.

אט דאס זענען געוועהן די פיער יודען, וואס יעדער פון זיי האט מיט זיין לעבּען בּעוויזען, אַז מען קאן ניט לאזען דאס יודיש פאלק ווייטער זיך שלעפּען מיט די קייטען אויף די פיס, וואס די רבּנים האבּען זיי אַנגעטהון אין די לעצטע עטליכע הונדערט יאהר. צום אומגליק, זענען זייערע קראפטע צו קליין געוועהן, און עס האט זיי ניט געטראגען דער כּח אין גאנצען זייער הייליג רצון אויסצופיהרען. אַ התחלה האבּען זיי שוין אָבּער געמאכט און בּאלד האבּען זיך ארויסגעוויזען צוויי מענשען, איינער מיט זעהר איין שארפּען שׂכל און דער אַנדערער אַ בּיסעל מיט אַ פערדרעהטען קאפּ, און ווי אַזוי זייערע דרכים זענען געוועהן פערשיעדען, האבּען זיי פּארט געמאכט אַ שטארקע ווירקונג. זייער אַרבּייט קאן מען פערגלייכען צו אַ שטורמווינד מיט אַ שלאגס־רעגען, וואס רייניגען די לופט און וועקען אויף די פערשלאפענע זיי זאלען זיך דערמאנען וואו זיי זענען ערגיץ אין דער וועלט און וואס עס פאדערט פון זיי דאס פרייע, ניט געבּונדענע לעבּען.!

---

9 בּרוך שפּינאזא און שבתי צבי.

(1666—1678 נאָה קריסטוס געבּורט).

אין דער צייט וואס ר' מנשה בּן ישׂראל האט זיך אַרומגעטראגען מיט זיינע האפנונגען וועגען דער גאולה און האט אַרויסגעקוקט אַז אָט וועט ער דערזעהען משיח'ן, איז אין דער אַמשטערדאמער תּלמוד תּורה אונטערגעוואקסען אַ יודיש יונגעלע, וואס אויף איהם איז געפאלען דער גורל דורכצושלאגען אַ נייעם וועג אין חקירה און מאכען אַ איבּערקערעניש אין די געדאנקען פון אַללע דענקער, ניט נאר פון יודען אַלליין. פון דעם קליינעם יונגעלע איז געוואָרען דער גראָסטער חקרן פון'ם זיבּעצעהנטען יאהרהונדערט און זיין זכר איז נאך פריש אין היינטיגע יאהרען און וועט עבּיג לעבּען, ווייל זיין אויפטהו איז געוועהן זעהר גרויס. ער האט פערשטאנען אַז פיעל מענשען ווערען פערפיהרט

צו ליעב דעם וואס זייערע קאפ פליהען ארום אין דער לופט און זיי מיינען, אז גאטט וואהנט נאר אין די אייבערשטע וועלטען, וואס עס איז שווער אהין אפילו מיט'ן געדאנק צוצוקומען, האט ער אנגעהויבען ערקלערן אז דער בורא עולם איז פול די גאנצע וועלט, אויף דער ערד אזוי גוט ווי אויפ'ן הימעל און יעדער מענש ברויך איהם ניט זוכען ווייט, נאר ער זאל פערשטעהען אז דער הימלישער בעשעפער געפינט זיך תמיד ביי איהם און אין איהם און קאן אויך רוהען אין די טיעפסטע בעהאלטעניסע פון זיין הארץ.

דאס קליינע יונגעלע מיט'ן שארפען קאפ און מיט דער פייערדיגער נשמה איז געוועהן ברוך שפינאזא, וואס איז געבארען געווארען אין אמשטערדם אים יאהר 1632, און ביז פונפצעהן יאהר האט ער געלערנט תמיד ביי ר' שאול מורטיירא. עס איז ביי קיינעם קיין ספק ניט געוועהן אז פון איהם וועט אויסוואקסען א בעריהמטער רב און ער וועט זיין א ליכט פאר די האללענדישע יודען. שפינאזא האט זיך אבער ניט געקאנט בעגנוגען נאר מיט'ן תלמוד און זיינע מפרשים, עס האט איהם געטראגען צו עפיס העכערס, און אז ער האט זיך בעקענט מיט'ן בעריהמטען דאקטאר פראנץ וואן־דען־ענדען און נאך מיט אנדערע געלעהרטע און האט אנגעהויבען לערנען ביי זיי שפראכען־קענטניסע און וויסענשאפטען, האט ער פערשטאנען אז בלייבען פערשלאסען אין א ישיבה און פיהרען זיך ווי אללע איבריגע יודען איז איהם אונמאגליך. דערצו האט ער זיך נאך פון קינדערווייז אן גוט צוגעקוקט צו דער הנהגה פון די אמשטערדאמ'ער רבנים און דאס האט נאך איהם מעהר דערווייטערט פון זיי. ער איז אין גאנצען אלט געוועהן אכט יאהר, ווען אוריאל אקוסטא איז מיעד געווארען צו ליידען און האט זיך מיט א קויל אלליין צוגעמאכט די אויגען. עס קאן זיין אז ער איז נאך צו יונג געוועהן און אקוסטא'ס געדאנקען האבען נאך ניט געקאנט איבערגעהען צו איהם בירושה, נאר אזוי פיעל שכל און געפיהל האט ער געהאט, אז דער אומצייטיגער טויט פון דעם גרויסען דענקער האט איהם געוויזען ווער אקוסטא'ס שונאים זענען געוועהן, און שטארק ליעב האבען האט ער זיי ניט געקאנט.

פון אנהייב אן האט זיך שפינאזא געשטעלט דעם דרך — ליעב צו האבען נאר דאס, וואס איז געבויעט אויף דעם ריינעם מענשענפערשטאנד, און פון אזעלכע זאכען, וואס מען קאן ניט משיג זיין מיט'ן שכל, האט ער גאר ניט געוואלט רעדען. דערצו האט ער נאך געהאט א פעסטען כאראקטער און האט זיך איין מאל פאר אללע מאל ענטשלאסען אויף קיין האר ניט אבטרעטען

פונ'ם אמת, שטאנדיג געהען מיט'ן גלייכען וועג, ניט צו ליעב טהון קיינעם אונ איינרעדען זיך אז עס פאסט ניט יענעם צו קראנקען, ניט זוכען קיין היתר אפילו אויף א קלייניגקייט. אודאי האבען ביי איהם די רבנים מיט זייער שטרענגקייט ניט נושא חן געוועהן, אונ אזוי ווי פערלייגנען זיינע געדאנקען אונ געפיהלע האט ער ניט געקאנט אונ ניט געוואלט, איז דער סוד באלד ארויס, אונ די גאנצע שטאדט האט געקלונגען מיט דעם אפיקורוס. בעזאנדערס אז ער האט אנגעהויבען אפענטליך מחלל שבת זיין אונ עובר זיין אויף דינים פון דער תורה אונ האט זיך ניט געשאמט ארויסצוזאגען, אז פון אלע תרי"ג מצות איז איהם שווער אויסצוקלויבען אפילו עטליכע געצאהלטע געזעצע, וואס זיין געוויסען זאל איהם ערלויבען זיי אבצוהיטען.

א שרעקליכער רעש איז געווארען אין אמשטרדם צווישען די רבנים אונ די פארשטעהער פון דער יודישער קהלה. עס איז זיי געוועהן א וועטהיג פון צוויי זייטען: ערשטענס, איז ביי זיי שפינאזא פון קינדהייז אן פערגעכענט געווארען פאר איין עלוי, אונ זיי האבען געהאפט, אז פון איהם וועט ארויס א גדול בישראל, אודאי האט זיי באנג געטהון וואס אזא טהייערע כלי איז פלוצלונג, נאך זייער מיינונג, קאליע געווארען; אונ, צווייטענס, האבען זיי מורא געהאט ער זאל ניט פערדארבען אנדערע יונגע לייט, ווייל שפינאזא האט שוין געהאט א סך תלמידים. שווייגען האבען זיי ניט געטארט, ווייל פון אלע זייטען האבען זיך דעמאלט געלאזט קיין אמשטרדם טויזענדער מאראנישע משפחות, מען האט אוועקגעווארפען רייכטהום אונ די בעסטע שטעללען, מען האט זיך מוסר נפש געוועהן, מען איז יאהרענווייז אבגעזעסען אין תפיסות, מען האט איבערגעטראגען די גרעסטע יסורים, אונ מען האט זיך געשאצט גליקליך וואס מען האט געקאנט ענדליך אפענטליך טראגען דעם נאמען „יוד". האבען דען די רבנים געקאנט רוהיג צוקוקען ווי פון איין זייט שטרעקען מענשען דאס לעבען פאר דער יודישער אמונה, אונ פון דער אנדערער זייט שפרינגט ארויס עפיס א יוד וואס מאכט נאר חוזק פון איהר? זייער פערדראס איז נאך גרעסער גע־ווארען, ווען עס איז ווייטער אנגעקומען ידיעות פון שפאניען אונ פארטוגאל, אז די אינקוויזיציאן זוכט זיך אב פרישע קרבנות. עס איז טאקי נאר געוועהן צו בעוואונדערן דעם בעהאלטענעם כח, וואס איז געלעגען אין יעדען פון די מאראנען, וועלכע זענען געגאנגען צום טויט ווי צום טאנץ. אין פאריז האט די פארטוגאזישע מלוכה געהאט איהר קאנזול עמנואל פערנאנדא דא־ווילא־רעאל, איינעם פון די מאראנען, וואס איז געוועהן א גרויסער געלעהרטער

און א בעל מדות. אז ער איז אמאל צו ליעב א געשאפט צוריק געקומען קיין ליסאבאן, האט מען איהם איינגעזעצט אין תפיסה און מען האט איהם אנגעטהון ענוים קשים ביז ער איז געשטארבען. אין קוענסא האט מען אים יאהר 1654 פערמשפט צום טויט זיבען און פונפציג מאראנען; פון זיי האט מען צעהן פערברענט און איינער פון די אומגליקליכע, באלטהאזאר לאפעץ, וואס איז געוועהן א גרויסער עושר, האט זיך מיט שמחה געלאזט אריינוואַרפען אין פייער און האט געשריגען, אז ער שטארבט אגליקליכער, וואס דער אויבערשטער האט איהם מזכה געוועהן מיט דער גרויסער מצוה פון קדוש השם. מען האט נאך געהערט ווי בעהארצט און פעסט צוויי מאראנען פון דער משפחה בערנאל האבען אנגענומען דעם טויט און ווי אללע, וועלכע זענען געשטאנען דערביי, זענען בטל געווארען פאר'ן גרויסקייט פון די קדושים. אין גאנץ אמשטרדם האט מען בעוויינט די געפאלענע גבורים, און ווער עס האט נאר געקאנט האט געשריבען קינות און געבעטען פאר זייערע היילינע נשמות, וואס האבען ארויסגעוויזען אזא ליעבשאפט צו זייער פאלק און גלויבען. און גראד אין אזא צייט האט שפינאזא אנגעהויבען צו דערווייזען, אז אללע לעבען אין טעות און עס איז ניטא צו ליעב וואס זיך מקריב צו זיין. אוודאי האבען די רבנים פערשטאנען, אז מען טאר איהם ניט לאזען שטארק פערברייטערן זיינע פרייע געדאנקען. זיי האבען זיך אבער באלד בערעכענט אז מיט תקיפות טויג אויך ניט צו געהען, ווייל זיי האבען מורא געהאט טאמער נעהמט שפינאזא אן דאס קריסטענטהום און דעמאלט וועלען די יודען בעקומען נאר א געפאהרליכען שונא. דאריבער איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען זיך פרובען מיט גוטען, און זיי האבען פארגעלעגט שפינאזא'ן, דורך איינעם פון זיינע גוטע פריינד, אז די שטאדט וועט איהם געבען א בעשטימטע יאהרליכע פענסיע פון טויזענד גולדען, אבי ער זאל געבען דאס ווארט אפענטליך ניט ארויסצוטרעטען געגען די יסודות פון דער יודישער אמונה, און זאל זיך אפאר מאל אין יאהר לאזען ווייזען אין שול ביים דאווענען. שפינאזא איז אבער ניט געוועהן קיין מענש פון געלד נעהמען, ער האט געאנטפערט אז ער פערלאנגט נאר ניט און וויל חלילה קיינעם קיין שלעכטס ניט טהון, נאר ער קאן אויך ניט יוצא זיין פאר אנדערע און בעט נאר, מען זאל איהם לאזען רוהיג לערנען און טהון זיין ארבייט. נאך אזא תשובה האט מען פערשטאנען, אז מען וועט מיט איהם גאר ניט מאכען און מען האט איהם אנגעהויבען בעטראכטען פאר א אפענעם שונא. באלד האט זיך געפונען א פרומער, וואס איז אויף איהם מיט א מעסער ביי

נאכט אנגעפאלען, נאר ער האט איהם ניט געטראפען אונ האט נאר דורכגעלעכערט זיין מאנטעל. שפינאזא האט אקוק געטהון אז זיין לעבען איז אין סכנה, האט ער זיך בעזעצט אין אדארף, ניט ווייט פון אמשטרדם, ביי זיינעם א חבר א קריסט. עס וואלט איינענטליך בעדארפט שטיל ווערען ווען שפינאזא איז ניט געוועהן פאר די אויגען, נאר די שטאדט האט מורא געהאט טאמער האט ער שוין אריינגעלאזט סם אין אנדערע יונגע לייט אונ מען וועט איהם וועלען נאכגעטהון. דערפאר איז געבליבען מען זאל איהם מחרים זיין, כדי אללע זאלען זיך אראבנעהמען א מוסר, אונ אים דאנערשטאג, דעם זעכסטען אב 1656, האבען די רבנים אין דער גרויסער שול ביי א אפענעם ארון קדש ארויסגעגעבען א חרם געגען ברוך שפינאזא „פאר זיינע שלעכטע מעשים".

רוהיג אונ קאלטבלוטיג האט שפינאזא אויסגעהערט די ידיעה וועגען חרם אונ האט געזאגט, אז דאס שרעקט איהם ניט אונ וועט איהם ניט שטערען אין זיין ארבייט. די יודישע קהלה האט איהם אבער געוואלט אין גאנצען דערשטיקען אונ מען האט אויף איהם דערלאנגט א מסירה, אז ער איז פאר קריסטען אויך שעדליך אונ מען טאר איהם ניט לאזען זיצען אין אמשטרדם. אזוי ווי די זאך האט זיך אנגעקעהרט מיט רעליגיאן, האט עס די מלוכה איבערגעגעבען די גייסטליכע, אונ די יודען האבען געארבייט מיט אללע כוחות ביז מען האט טאקי שפינאזא'ן פערוועהרט עטליכע חדשים אריינצופאהרען קיין אמשטרדם. שפינאזא האט אבער אויך ניט געשוויגען אונ האט אנגעשריבען א בעזונדער בוך, אין וועלכען ער האט אויסגעוויזען אז די מחשבות פון יעדען מענשען זענען פריי אונ אז די מלוכה דארף זיך ניט אריינמישען אונ איהם זאגען א דעה ווי אזוי צו דענקען. דאס בוך האט זיין נאהמען באלד גרויס געמאכט אויף דער וועלט, נאר שפינאזא האט ניט ליעב געהאט קיין כבוד; ער האט זיך געלעבט גאנץ אבגעזונדערט, זיין פרנסה האט ער געצויגען פון א מלאכה, ער האט זיך בעשעפטיגט מיט גלאז-שלייפען, אונ איז געוועהן צופרידען ווען מען האט פון איהם ווייניגער גערעדט.

פון שפינאזא'ס בוך זעהט מען ארויס, אז דער זינדיגער מענש איז מעהר ניט ווי א שוואכע בריאה אונ מוז אין זיך האבען עפיס חסרונות פון א בשר ודם. ווי קלוג, בערעכענט, איינגעהאלטען, קאלטבלוטיג שפינאזא איז געהעהן, ווי אזוי ער האט זיך ניט בעמיהט אללע זיינע מיינונגען צו בויען אויפ'ן קלארען מענשענפערשטאנד אונ דערוויזען, אז ישר מיט שכל זענען צוויי

בְּרִידֶער וָואס טָארֶען זִיךְ נִיט צוּשֵׁיידֶען, אַז יֶעדֶער בַּר שֵׂכֶל מוּז זַיין אַבַּעַל יֹשֶׁר, אוּנ אַז גוּטְסְקַייט אוּנ גֶערֶעכְטִיגְקַייט זֶענֶען נִיט קֵיין בֶּעזוּנְדֶערֶע מַעֲלוֹת פוּן אֵיינְצִיגֶע מֶענְשֶׁען, נָאר אַחִיוּב פַאר אַללֶע, וַוייל אָהן דֶעם קָאן דִי וֶועלְט נִיט בֶּעשְׁטֶעהֶען; וִוי אַזוֹי מֶען הָאט גֶעמֶאגְט רֶעכְנֶען אַז שִׂנְאָה אוּנ נְקָמָה שְׁטֶעהֶען גָאר נִיט בַּיי אִיהם אִין צֶעטֶעל, אִיז עֶר פָארְט מֶעהר נִיט גֶעוֶועהן וִוי אַמֶענְשׁ, עֶר הָאט נִיט גֶעקָאנְט פֶערְגֶעסֶען דִי צָרוֹת וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעלִיטֶען פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער אוּנ הָאט אוֹיף זֵיי אוֹיסְגֶעגָאסֶען דִי גַאנְצֶע גַאל. אַחוּץ דֶעם וָואס עֶר הָאט אָבְּגֶעלֵייגֶענְט דָאס הֵיילִיגְקַייט פוּן דֶער תּוֹרָה אוּנ הָאט גֶעדְרוּנְגֶען אַז אֲפִילוּ דִי עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת זֶענֶען נִיט דִי אֵיינֶענֶע וָואס מֹשֶׁה רַבֵּנוּ הָאט בֶּעקוּמֶען אוֹיפ'ן בַּארְג סִינַי, אַחוּץ דֶעם וָואס עֶר הָאט דָאס קְרִיסְטֶענְטָהוּם אַסַךְ הֶעכֶער גֶעשְׁטֶעלְט פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, הָאט עֶר מִיט חֲקִירָה דֶערְוִוייזֶען, אַז יֶעדֶע מְלוּכָה הָאט דָאס רֶעכְט צוּ פָארְדֶערְן פוּן אַללֶע פֶעלְקֶער, וָואס גֶעפִינֶען זִיךְ אוּנְטֶער אִיהר שׁוּטְץ, זֵיי זָאלֶען אָנְנֶעהמֶען דִי אֱמוּנָה, וָואס הֶערְשְׁט אִין לַאנְד; וַוייל דִי מֶענְשֶׁען הָאבֶען זִיךְ גֶעמַאכְט אַמְלוּכָה צוּ לִיעבּ דֶעם, אַז זִי זָאל הָאבֶען דֶעם כֹּחַ פוּן אַללֶע, אַז יֶעדֶער בֶּעזוּנְדֶער זָאל זִיךְ נִיט דַארְפֶען פֶערְלָאזֶען אוֹיף זַיין אֵייגֶענֶער קְרַאפְט אוּנ דֶער שְׁטַארְקֶערֶער זָאל נִיט אַיינְשְׁלִינְגֶען דֶעם שְׁלַאפֶערְן, אוּנ דַארִיבֶּער טָארֶען זֵיי נִיט מַאכֶען אַזֶעלְכֶע חִלּוּקִים צְווִישֶׁען זִיךְ, וָואס קָאנֶען שְׁטֶערֶען דֶעם שָׁלוֹם. שְׁפִּינָאזַא'ס פֵּירוּשׁ אִיז גֶעוֶועהן שְׁטַארְק גֶעפֶאהְרְלִיךְ פַאר דִי יוּדֶען, וַוייל עֶר אִיז אֵייגֶענְטְלִיךְ אוֹיסְגֶעקוּמֶען אַז דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן הָאט רֶעכְט אוּנ אַללֶע מַאַראַנֶען, וָואס זֶענֶען מַפְקִיר דָאס לֶעבֶּען, זֶענֶען פָּשׁוּט'ע מְשׁוּגָעִים, אוּנ וֶוען עֶר גֶעהט נָאךְ אָפֶענְטְלִיךְ אִיבֶּער צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם וָואלְטֶען דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט גֶעהַאט אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ צוּ פֶערְרוּפֶען אוּנ זוּכֶען אִין זַיינֶע וֶוארְטֶער בֶּעוַוייזֶע אוֹיף אַללֶע בִּלְבּוּלִים אוּנ שְׁקָרִים. דָאס גְלִיק אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן וָואס שְׁפִּינָאזַא הָאט גְלַייךְ מִיט דִי רַבָּנִים בֶּעשׁוּלְדִיגְט אִין פִיעל זַאכֶען אוֹיךְ דִי נַייסְטְלִיכֶע אוּנ זֵיי הָאבֶען שׁוֹין גֶעאַרְבַּייט אַז דִי מְלוּכָה זָאל דָאס בּוּךְ נִיט לָאזֶען אָפֶענְטְלִיךְ פֶערְקוֹיפֶען. שְׁפִּינָאזַא וִוידֶער אַלְלֵיין הָאט נִיט אִין זִין גֶעהַאט צוּ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען זַיינֶע חִבּוּרִים, עֶר אִיז גֶעוֶועהן פֶערְטִיעפְט אִין זַיינֶע חֲקִירוֹת אוּנ הָאט הַנָאָה גֶעהַאט וָואס זַיין מְלָאכָה הָאט אִיהם גֶעקָאנְט דֶערְנָאהרֶען. פוּן אִיבֶּערְבַּייטֶען דִי אֱמוּנָה הָאט גָאר קֵיין רֶעדֶע נִיט גֶעקָאנְט זַיין, עֶס אִיז אִיהם אֲפִילוּ אוֹיף דֶער מַחֲשָׁבָה נִיט גֶעקוּמֶען, אוּנ אַז דֶער פְּפַאלְץ־גְרַאף קַארְל

לודוויג האט איהם פארגעלעגט ער זאל ווערען פראפעסאר אין דער היידעל־בערגער אוניווערזיטאט, האט שפינאזא פערשטאנען אז דאס איז אווינק ער זאל ווערען א קריסט אונ ער האט זיך דערפון אפגעזאגט.

דערווייל האט זיך דאס לעבען פון די אמשטערדאמער יודען אויך אנגעהויבען צו פערענדערן: די מאראנען, וואס זענען אללע מאל צוגעקומען, האבען אריינגעבראכט בילדונג אונ פיעל פון זיי, וואס זענען געוועהן געלעהרטע דאקטוירים, מאטהעמאטיקער אונ שפראכען־קענער, האבען געשפיעלט א גרויסע ראללע אין דער יודישער קהלה. בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט איינער פון די יודישע פארשטעהער ר' יצחק דע־קאסטרא, וואס איז אין די יונגע יאהרען געוועהן א גייסטליכער אין וואלענסיא אונ האט געהייסען ביי ווינשענטע דע־קאסטרא, ער האט עס אזוי ווייט געבראכט, אז ער איז געווארען הויף־גייסטליכער פון דער שפאנישער פרינצעסין מאריא, וואס איז דערנאך געוועהן קאיזערין פון דייטשלאנד. כבוד אונ רייכקייט האבען איהם אבער ניט געקאנט בעפרידיגען אונ ער איז אוועק קיין האללאנד. ביי פיערציג יאהר האט ער זיך ערשט גענומען לערנען מעדיצין, ער איז געווארען א בעריהמטער דאקטאר אונ האט גענומען א יודישע פרוי אונ האט זיך אין נחת אפגעלעבט ביז צום דריי אונ אכטציגסטען יאהר. זיין טויט איז געוועהן א קלאפ פאר די אמשטערדאמער יודען, ווייל ער איז געוועהן א גרויסער בעל צדקה אונ האט גוט אכטונג געגעבען אויף צרכי צבור.

צווישען די מאראנען, וואס האבען זיך אויף דער אלטער בעזעצט אין האללאנד, איז געוועהן אויך א נ ט א נ י א ה י י נ ר י ך ד ע נ א מ ע ץ, איינער פון די בעסטע שפאנישע קריגס־לייט, וועלכער האט נאך אין די יונגע יאהרען ארויסגעוויזען זיין גבורה אונ איז געווארען קאפיטאן, אחוץ דעם וואס די מלוכה האט איהם בעלוינט מיט'ן גרעסטען ארדען. אז ער איז אלטער גע־ווארען, האט ער אוועקגעווארפען די שווערד אונ האט זיך גענומען צו דער פעדער; ער האט אנגעשריבען זעהר פיעל טהעאטער־שטיקע, וואס מען האט געשפיעלט אין מאדריד אונ ער האט דער פון בעקומען אי כבוד, אי געלד. עס האט איהם אבער געטריבען צו זיינע ברידער אונ ער האט אלדינג איבער־געלאזט אונ איז אוועק קיין פראנקרייך. דארט האט ער אויך ניט געפונען קיין רוה, ווייל ער האט געמוזט פארט לעבען פערשטעלט ווי א קריסט, חאטש אין פיעל זאכען האט ער קיין מורא ניט געהאט אויסצוווייזען זיין אפענע ליעבשאפט צו יודען, אונ האט אנגעשריבען א בעריהמט קלאג־ליעד אויפ'ן טויט

פון לאפע דע וועגא אי אלארקאן, וואס האט זיך מוסר נפש געווען פאר דער יודישער אמונה. אז מען איז אין מאדריד געוואהר געווארען דערפון האט מען זיין בילד אפענטליך פערברענט און מען האט דערמיט געוויזען, אז מיט איהם אלליין וואלט מען אויך אזוי געטהון ווען ער פאללט צו זיי אריין. דעי-נאמעץ איז אבער דערווייל אוועקגעפאהרען קיין האללאנד, דארט האט ער זיך געפיהלט זיכער, ער איז געווארען א יוד מיט'ן גאנצען הארצען. מיט זיינע שאנע ליעדער האט ער געטראסט זיין פאלק און האט זיך רוהיג אבגעלעבט די יאהרען.

איבערהויפט האט זיך, זייט אוריאל אקוסטא'ס טויט, די אמשטערדאמער יודישע קהלה פערבעסערט אין פיעל ענינים, און דאס האט זי נאר געהאט צו פערדאנקען די מאראנען, וועלכע האבען פערבונדען צוזאמען תורה מיט חכמה און האבען דעם צושטאנד פון די האללאנדישע יודען אויפגעהויבען גאר הויך. זיי האבען א ביסעל פערקלייגערט דעם כח פון די רבנים, נאר עס איז צוגע-גאנגען שטיל אהן מחלוקת. צווישען די בכבודע בעלי בתים, וואס אויף זיי האט זיך געהאלטען די גאנצע קהלה, איז געווען ר' יוסף פעליטשע פינזו דע לא וועגא, א גרויסער עשיר, וואס האט צוזאמען מיט'ן פאטער געפיהרט די גרעסטע מסחרים, און האט אויך געפונען צייט אויף צו שרייבען שאנע שירים אויף לשון קדש. ער האט אנגעשריבען א טהעאטער-שטיק מיט דעם נאמען „אסירי התקוה", די געבונדענע דורך דעם האפנונג, און אחוץ דעם האט ער אויך ארויסגעגעבען עטליכע שפאנישע ערצאהלונגען. דעמאלט האבען אויך געוואהנט אין אמשטרדם ר' יצחק נונעס, אדער עמנואל דע בעלמאנט, וואס איז פריהר געווען שפאנישער געזאנדטער אין נידערלאנד; ר' יצחק גאמעץ דע זוזא, וואס האט געשריבען שירים אויף לאטייניש; ניקולאי דע אליווער פולאנא, וואס איז אין שפאניען געווען זעהר א געשאצטער אפיציער; ר' יוסף סמך אריאש, וואס האט איבערגעזעצט אויף שפאניש דאס בוך פון יאזעפוס פלאוויוס „געגען אפיאן"; טהאמאש דע פינעדא, וואס איז געווען א גרויסער קענער פון געאָ-גראפיע, און אז ער איז פון שפאניען אנטלאפען קיין האללאנד האט ער ערשט דארט אנגעהויבען דרוקען זיינע נוצליכע ביכער; ר' דוד כהן דע לארא, וואס איז געווען א בעריהמטער דרשן, נאר אזוי ווי אין האמבורג פלעגט ער זיך אפט צונויפקומען מיט'ן בעקאנטען גייסטליכען עדצארדוס, וועלכער האט ליעב געהאט צו טויפען יודען האט מען אויף איהם אויסגעטראכט אז

עֶר אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם; ר׳ בִּנְיָמִין, אָדֶער דִיאָנִים מוּסַפִּיַא, וָואס אִיז אַלַאנְגֶע צַייט גֶעוֶועהן לַייבּ־דָאקְטָאר בַּיים קֶענִיג כְּרִיסְטִיאַן דֶעם פִיעַרְטֶען פוּן דֶענֶעמַארְק אוּנ אִיז אוֹיף דֶער עֶלְטֶער גֶעוָוארֶען רַב אִין אַמְשְׁטֶערְדַם. אוֹיסֶער זֵיי הָאט אוֹיךְ אִין הָאלְלַאנְד גֶעשְׁפִּיעלְט נִיט קַיין קְלֵיינֶע רָאללֶע אַ מַארְרַאנִישֶׁע פְרוֹי רִבְקָה, אָדֶער אִיזַאבֶּעלַא קָארְרֶעאַ, וָואס הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען זֶעהר שֶׁאנֶע שִׁירִים אוֹיף שְׁפַּאנִישׁ.

נָאר הָאבֶּער פוּן אַללֶע מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אִין אַמְשְׁטֶערְדַם, אִיז גֶעשְׁטַאנֶען בַּאלְטְהַאזַאר אָרָאבְּיָא דֶע קַאסְטְרָא, וָואס אִיז פוּן קְלֵיינֶערְהֵייד אָן צוּגֶעוַואקְסֶען גֶעוָוארֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם, ווייל זֵיינֶע עֶלְטֶערְן הָאבֶּען אָפְּגֶעהִיט אַללֶע דִינִים פוּן יוּדִישְׁקַייט, קַיין טְרֵפוֹת פְּלֶעגְט צוּ זֵיי אִין שְׁטוּבּ נִיט אַרַיינְקוּמֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען הֵיילִיג גֶעהַאלְטֶען שַׁבָּת אוּנ יוֹם טוֹב. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט אָרָאבְּיָא גֶעלֶערְנְט פִילָאזָאפִיֶע אוּנ הָאט עֶס אַזוֹי וַוייט גֶע־בְּרַאכְט, אַז עֶר אִיז גֶעוָוארֶען פְּרָאפֶעסָאר אִין דֶער אוּנִיוֶוערְזִיטַאט פוּן סַאלַא־מַאנְקַא. שְׁפֶּעטֶער הָאט עֶר זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ מֶעדִיצִין אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אֵיינֶער פוּן דִי בֶּעסְטֶע דָאקְטוֹירִים אִין סֶעוִוילַא. עֶר אִיז אוֹיךְ אַצַייט גֶעוֶועהן לַייבּ־דָאקְטָאר בַּיי אַבַּייכֶען הֶערְצָאג אוּנ הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיס פֶערְמֶעגֶען. גְלִיקְלִיךְ הָאט זִיךְ אָרָאבְּיָא מִיט זַיין מִשְׁפָּחָה גֶעלֶעבְּט, פוּן אַללֶע זַייטֶען הָאט מֶען אִיהם אָפְּגֶעגֶעבֶּען כָּבוֹד אוּנ עֶר הָאט שׁוֹין גֶעמֵאנְט רֶעכְנֶען אַז עֶר וֶועט אוֹיךְ רוּהִיג עֶנְדִיגֶען זַיין לֶעבֶּען אִין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ בְּלַייבֶּען אַ בֶּעהַאלְטֶענֶער יוּד, ווִי זַיינֶע עֶלְטֶערְן הָאבֶּען גֶעטְהוּן. צוּם אוּמְגְלִיק אִיז אָבֶּער אוֹיף אִיהם גֶעפַאלֶען אַ חֲשַׁד... וָואס דֶער מֶענְשׁ אִיז גְרֶעסֶער מֶעהר שׂוֹנְאִים הָאט עֶר: עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען עֵדוּת וָואס הָאבֶּען גֶעשְׁוָוארֶען אַז עֶר אִיז גֶעגַיינְגְט צוּם יוּדֶענְטְהוּם, עֶר אַללֵיין הָאט זִיךְ אוֹיךְ שְׁטַארְק נִיט גֶעקָאנְט אָפְּלֵייקֶענֶען, אוּנ מֶען הָאט אִיהם אָפְּגֶעהַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה גַאנְצֶע דְרַיי יָאהר. דִי צָרוֹת וֶועלְכֶע אָרָאבְּיָא הָאט אִיבֶּערְגֶעלִיטֶען, לָאזֶען זִיךְ גָאר נִיט בֶּעשְׁרַייבֶּען. עֶר הָאט דֶערְנָאךְ אִין פְרֵיידֶען דֶערְצֶעהלְט, אַז גַאנְץ אָפְט הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ טְרַאכְטֶען אַז עֶר אִיז גָאר קַיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן קַיין פְּרָאפֶעסָאר אוּנ קַיין דָאקְטָאר, אַז אַלְדִינְג אִיז מֶעהר נִיט גֶעוֶועהן ווִי אַ זִיסֶער חָלוֹם, אוּנ אַז עֶר אִיז טַאקִי אַ אוּמְגְלִיקְלִיכֶע בְּרִיאָה, וָואס אִיז בֶּעשַׁאפֶען גֶעוָוארֶען צוּ וַואלְגֶערְן זִיךְ אִין גֶעפֶענְגְנִישׁ אוּנ אִיבֶּערְטְרָאגֶען עִנוּיִים קָשִׁים. פִינְף יָאהר הָאט מֶען אִיהם אַזוֹי אָפְּגֶעמוּטְשֶׁעט, נָאר ווִי עֶס וַוייזְט אוֹיס, הָאט עֶר אוֹיךְ גֶעהַאט גוּטֶע פְרַיינְד, וָואס הָאבֶּען גֶעבֶּעטֶען פוּן זַיינֶע וֶוענֶען. אָרָאבְּיָא אִיז אָפְּגֶעקוּמֶען דֶערְמִיט, וָואס מֶען הָאט

איהם בעפרייהט אונ מען האט איהם ארויסגעטריבען פון שפאניען. אויף אזא ענש האט אראביא שוין לאנג ארויסגעקוקט; ער איז באלד אריבער קיין טולוז אונ איז דארט געווארען פראפעסאר פון מעדיצין אין דער אוניווערזיטעט. אין טולוז איז ער ניט לאנג געבליבען, ווייל עס האט איהם געצויגען קיין האללאנד כדי ער זאל קאנען אין גאנצען אראבווארפען פון זיך די מאסקע. זעכס אונ פיערציג יאהר איז ער שוין אלט געוועהן ווען ער איז אין אמשטערדם אפענטליך איבערגעגאנגען צום יודענטהום אונ האט אנגענומען דעם נאהמען: יצחק. עס איז קיין וואונדער ניט וואס ער האט באלד אבגעדרוקט א בוך געגען זיין פריה־ריגע אמונה: די צרות האבען פון איהם ארויסגערעדט אונ דערפאר האט ער מיט אזא פייער געשריבען געגען די קריסטען, אז א קריסטליכער געלעהרטער האט געמוזט ארויסלאזען א תשובה אויף אראביא'ס בעשולדיגונגען. יצחק אראביא, ווי אויך אנדערע געבילדעטע מאראנען, פלעגט זיך אפט בעגעגענען מיט שפינאזא'ן, אונ האטש זייערע דעות האבען זיך ניט געקאנט אויסגלייכען איז פון דעסטוועגען צווישען זיי געוועהן שלום ושלוה. ערשט גאר אויף די אלטערע יאהרען, אז אראביא האט בעמערקט ווי פיעל יודישע יונגע לייט גיבען זיך אב מיט שפינאזא'ס ספרים, האט ער געפונען פאר נאטהיג אנצו־שרייבען א בוך געגען איהם, אבער קאלטבלוטיג, אהן זידלערייען, נאר ווי צוויי לומדים זענען זיך מפלפל צווישען זיך אונ דערנאך צוגעהט מען זיך שטיל אונ געלאסען אונ יעדער בלייבט ביי זיין סברא.

אין דער צייט וואס שפינאזא האט שטילערהייד, נאר מיט דער הילף פונ'ם ריינעם פערשטאנד, געוואלט אונטערגראבען דעם בנין פונ'ם יודענטהום, האט זיך גאנץ ווייט אין קליין־אזיען צו דער אייגענער ארבייט געהאפט א יונגער מאנן, דווקא ניט מיט שכל, נאר מיט מעהר רעש אונ מיט די פינסטערע סודות פון דער פערדרעהטער קבלה. דאס האט געטהון שבתי צבי, וואס איז געבארען געווארען אין סמירנא, אים יאהר 1626. פונקט אים תשעה באב, ביי ארעמע עלטערן, וואס האבען ארויסגעשטאמט פון גריכענלאנד, אונ דער חלוק איז נאר געוועהן דער דאזיגער. וואס שפינאזא האט געקאנט נאר האבען עטליכע געצאהלטע מבינים, וואס זענען אים שטאנד געוועהן צו פערשטעהען זיינע הויכע געדאנקען, אונ שבתי צבי האט באלד געהאט צעהנער טויזענ־דער תלמידים, ווייל אננעהמען א נארישקייט איז זעהר גרינג, אונ דארט וואו מען גלויבט יענעם אויפ'ן ווארט דארף מען ניט זיין קיין גרויסער בריה פארצו־זאגען א גאנצען עולם אז אויפ'ן הימעל איז א יריד. שבתי צבי האט געלערנט

תלמוד ביים סמירנא׳ר רב ר׳ יוסף אשקופא, נאר קיין חברים האט ער נית געהאט, ווייל ער האט זיך פון קליינערהייד אן געשטעלט דעם דרך אז ער זאל זיך דערווייטערן פון מענשען, ארומגעהן אדער ביי זיך אין חדר אדער אין די געדיכטע וואלדער נית ווייט פון דער שטאדט. אזא הנהגה און דערצו נאך דאס וואס ער איז אויף דער וועלט געקומען אים תשעה באב, האט גענווזט מאכען אז די מקובלים האבען אנגעהויבען בעטראכטען דעם קליינעם שבתי צבי ווי א טהייערע כלי, וואס עס קאן פון איהר עפיס אויסוואקסען. ווער שמיעסט אז ער איז נאך א ביסעל אלטער געווארען און מען האט איהם צוויי מאל חתונה געמאכט און ער האט גאר נית געוואלט קוקען אויף די ווייבער, איז שוין ביי קיינעם קיין ספק נית געוועהן אז ער איז נית קיין געוואהנליכער מענש. דעמאלט האט דער טירקישער סולטאן איבראהים אנגעהויבען א מלחמה מיט ווענעדיג און צו ליעב דעם איז סמירנא געווארען א גרויסע האנדעלס-שטאדט, און דער מעמד פון ר׳ מרדכי צבי, שבתי צבי׳ס פאטער, האט זיך פערבעסערט, ווייל עטליכע ענגלישע רייכע סוחרים האבען איהם גע־מאכט פאר א ממונה איבער זייערע געשעפטען אין סמירנא. פון די דאזיגע ענגלאנדער איז דער אלטער מרדכי געוואהר געווארען אז אין ענגלאנד קוקט מען אויך ארויס אויף משיח׳ן און עס איז ביי איהם גאר קיין ספק נית גע־וועהן, אז זיין זוהן איז טאקי דער מלך המשיח, און אין זיין זכות האט איהם גאטט געהאלפען. דורך אזעלכע רעד, וואס שבתי צבי האט שטאנדיג געהערט ביים פאטער אין שטוב און אויך אויף דער גאס, האט ער זיך אליין געלאזט נארען און האט זיך אנגעהויבען איינצורעדען אז אויף איהם איז טאקי געפאלען דער גורל אויסצולאזען די יודען פונ׳ם גלות.

אללע מקובלים האבען זיך דעמאלט ארומגעטראגען מיט א פערטיגען חשבון, אז פונ׳ם יאהר 1648 ביז 1666 מוזען שוין די יודען געהאלפען ווערען, און עס איז גאר קיין וואונדער נית, וואס חאטש די וועלט זאגט א ווארטעל, אז עס איז שווער צו ווערען א נביא אין דער אייגענער היים, האבען זיך פארט א סך יונגע לייט אנגעהויבען צושארען צו שבתי צבי, און וואס מעהר משונה׳גע תנועות מען האט פון איהם געזעהען איז זיין נאהמען אלץ געווארען גרעסער און די גאנצע שטאדט האט מיט איהם געקלונגען. פון דעסטוועגען, אז שבתי צבי האט שוין גוט געפועלט ביי זיך אז ער מאג זיך אויסגעבען פאר משיח׳ן און ער האט שבת אין שול ארויסגעשריגען אויף א הויך קול דעם שם המפורש, כדי דער עולם זאל פערשטעהן אז דער גלות האט זיך געענדיגט, האבען זיך די

בבנים ארומגעקוקט, זיי האבען עס אנגענומען פאר א שטארקען חלול השם און
האבען איהם געשיקט רופען, ווייל זיי האבען פריהר געוואלט געהען מיט גוטען
און האבען גערעכענט אז ער וועט זיך אבזאגען פון זיינע שאדליכע געדאנקען.
שבתי צבי האט אבער פון קיין זאך ניט געוואלט הערען און, אז די רבנים
האבען איהם מחרים געוועהן איז ער אוועק קיין קאנסטאנטינאפאל און איהם
זענען נאכגעפאהרען אללע זיינע תלמידים און גוטע פריינד, צווישען וועלכע
עס האט געשפיעלט ניט קיין קליינע ראללע ר' משה פינהיירא, א יוד א עושר
און שוין א עלטערער מענש, וואס איז געוועהן א גרויסער מקובל און האט טאקי
געגלויבט, אז די גוטע צייט פון דער גאולה איז שוין געקומען. אויף איהם
קוקענדיג, האט שבתי צבי בעקומען הונדערטער אנהאנגער פון לייטישע בעלי
בתים. די קאנסטאנטינאפאלער יודישע קהלה איז דעמאלט געוועהן גאר א גרויסע,
גאר א צונויפגעלאפענע, קיין בעריהמטע לומדים האט מען דארט ניט געזעהען,
מקובלים אבער זענען געוועהן זעהר פיעל, און דערפאר האט זיך דארט שבתי
צבי פריי געקאנט אויספיהרען זיין פלאן. באלד האט ער דארט אבגעזוכט
א ארעמען דרשן, אברהם יכיני, וואס האט פשוט זיך געוואלט מאכען
דערפון א פרנסה און האט פערשטאנען אז ער וועט גאר ניט דערלעגען ווען
דער עולם וועט זיך לאזען צו שבתי צבי'ן און ער וועט שטעהען ביי דער
זייט ווי א נביא. אברהם יכיני איז אבער געוועהן פון דער חברה, וואס קען צו
גוט דאס פראסטע פאלק און ווייסט אללע מיטעל מיט וועלכע מען קאן איהם
נעהמען. איהם איז קארג געוועהן וואס שבתי צבי אליין האט פערשטאנען ווי
אזוי צו פיהרען דאס רעדעל, וואס זיין שאנע הויכער וואוקס, זיינע לאנגע
שווארצע האר, זיינע פייערינע אויגען האבען געמאכט איין איינדרוק אויף
יעדען, וואס ער האט זיך געפיהרט ברייט און האט געשיט דאס געלד וואס
דער פאטער האט איהם מיט געגעבען; ער האט געוואלט אז דער עולם זאל
טאקי זעהען עפיס א מופת און זאל גאר אנדערש צוגעקלעבט ווערען צום נייעם
משיח, און דאריבער האט ער פלוצלונג געפונען אין א פערבארגענער הייל
איין אלטע מגילה, וואס איז קלאמערשט אנגעשריבען געווארען צוריק מיט
הונדערטער יאהרען און דארט איז געשטאנען א נביאות, אז אים יאהר 1626
וועט אין סמירנא ביי ר' מרדכי צבי געבארען ווערען א זוהן שבתי צבי און ער
וועט בעפרייהען די יודען גאר אהן א מלחמה, ווייל ער איז דער אמת'ער מלך
המשיח. אזא ליגען מיט א ווארט-צייכען האט גוט פערדרעהט די קאפ פון
אללע, און די גאנצע שטאדט האט אנגעהויבען רעדען פון דער גאולה. שבתי

צְבִי אִיז אָבֶער ־קיין נַאר נִיט גֶעוֶועהן: עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל קָאן עֶר נִיט נוּט אָבְּשְׁנַיידֶען, וַוייל דִי מְלוּכָה קָאן דֶערְפוּן גֶעוָואהר וֶוערֶען אוּנ אִיהם רֶעכְנֶען פַאר אַ מוֹרֵד בְּמַלְכוּת, אוּנ דַארִיבֶּער אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען, עֶר זָאל אַרִיבֶּער ־קיין סַאלוֹנִיקִי אוּנ דָארְט, אִין אַ קְלֵיינֶערֶע שְׁטָאדְט, פְרֵייֶער אָנְהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען. סַאלוֹנִיקִי אִיז טַאקִי פוּן לַאנְג אָן גֶעוֶועהן אַ נֶעסְט פוּן מְקוּבָּלִים, מֶען הָאט שׁוֹין דָארְט גֶעהֶערְט פוּן שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ מֶען הָאט אִיהם אוֹיפְגֶעכַאפְּט וִוי אַ אֶבֶן טוֹב. דָארְט הָאט עֶר שׁוֹין אָנְגֶעהוֹיבֶּען אֶפֶענְטְלִיךְ דַרְשָׁנֶען אִין דִי שׁוּלֶען, אוּנ אוֹיף אַ שִׂמְחָה, וָואס עֶר הָאט גֶעמַאכְט פַאר'ן עוֹלָם, אִיז עֶר אַרוֹיסְגֶעגַאנְגֶען צוּ דִי גֶעסְט מִיט אַ רֵיינִיגְקֵייט אוֹיף דִי הֶאנְד אוּנ הָאט זִיךְ גֶעהֵייסֶען זָאגֶען „מַזָל טוֹב". וַוייל עֶר אִיז אַ חָתָן גֶעוָוארֶען פַאר דֶער תּוֹרָה. מִיט דֶעם קוּנְץ הָאט עֶר נָאר פֶערְבְּלֶאנְדְט דִי מְקוּבָּלִים דִי אוֹיגֶען. דִי רַבָּנִים פוּן סַאלוֹנִיקִי הָאבֶּען אָבֶער קְרוּם גֶעקוּקְט דַארוֹיף, אוּנ אַז עֶס אִיז אָנְגֶעקוּמֶען אַ יְדִיעָה פוּן סְמִירְנָא, אַז מֶען הָאט שַׁבְּתַי צְבִי פוּן דָארְט אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען, הָאבֶּען זֵיי אוֹיךְ נִיט גֶעוָואלְט מִיט אִיהם טַעֲנָה'ן אוּנ הָאבֶּען אִיהם בַּאלְד אַרֵיינְגֶעוָוארְפֶען אִין חֵרֶם. שַׁבְּתַי צְבִי אִיז פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען בַּיי זִיךְ נִיט אָרָאבְּגֶעפַאלֶען; עֶר הָאט זִיךְ אַ קוּרְצֶע צַייט אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אִין גְרִיכֶענְלַאנְד בִּיז עֶר הָאט זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען ־קיין קַאִירָא, וואוּ עֶס הָאט גֶעוָואהְנְט אַ בֶּערִיהְמְטֶער מְקוּבָּל רְפָאֵל יוֹסֵף חֶלְבִּי, אַ גְרוֹיסֶער עוֹשֶׁר, וָואס הָאט גֶעדִיעֶנְט בַּיי דֶער קְרוֹין אוּנ אִיז גֶעוֶועהן בֶּעקַאנְט מִיט'ן טִיטֶעל שַׂרַף בַּאשִׁי. שַׁבְּתַי צְבִי הָאט ־קיין טָעוּת נִיט גֶעהַאט, וֶוען עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט אוֹיף רְפָאֵל יוֹסֵף חֶלְבִּי'ס הִילְף, וַוייל עֶר הָאט גֶעהַאט אַ אָפֶענֶע אוּנ מִילְדֶע הַאנְד, פוּנְפְצִיג לוֹמְדִים אוּנ מְקוּבָּלִים פְלֶעגֶען אַלֶע טָאג עֶסֶען בַּיי זַיין טִישׁ, אוּנ דָארְט וואוּ עֶס קָאן דֶעם כְּלַל יִשְׂרָאֵל אַרוֹיסְקוּמֶען עֶפִּיס אַ טוֹבָה אִיז בַּיי אִיהם ־קיין גֶעלְד נִיט טְהַייֶער גֶעוֶועהן. זַיין שְׁטֶעלֶע בַּיי דֶער מְלוּכָה הָאט גֶעפָאדֶערְט עֶר זָאל גֶעהֶען אָנְגֶעטְהוּן טְהַייעֶרֶע מַלְבּוּשִׁים אוּנ אַרוֹיסְפָאהרֶען אִין דֶער שֶׁאנְסְטֶער קַארֶעטֶע, נָאר אוֹיפ'ן לַייבּ פְלֶעגְט עֶר טְרָאגֶען אַ גְרָאבּ הֶעמְד כְּדֵי עֶר זָאל לַיידֶען יְסוּרִים אוּנ נִיט הַנָאָה הָאבֶּען פוּן עוֹלָם הַזֶה, אַזוֹי וִוי דִי קַבָּלָה הָאט אִיהם גֶעלֶערְנְט. זַיין לַייבּ־מֶענְשׁ אִיז גֶעוֶועהן ר' שְׁמוּאֵל וִויטַל, אַ זוּהן פוּן ר' חַיִים וִויטַל, וָואס אִיז גֶעגַאנְגֶען אִין זֶעלְבֶּען דֶערֶךְ פוּנ'ם פָאטֶער, אוּנ עֶר הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אַלֶע עֵצוֹת וִוי אַזוֹי אָבְּצוּהִיטֶען דָאס פְרוּמְקֵייט. אַוַדַאי, אַז עֶר הָאט פַאר זִיךְ דֶערְזֶעהֶען אַזַא מֶענְשֶׁען וִוי שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז מֶען רֶעכֶענְט אִיהם פַאר מָשִׁיחַ'ן, הָאט עֶר אִיהם אָבְּגֶעשִׁיט מִיט גָאלְד אוּנ הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען

אללע מיטעל ער זאל קאנען אריינפאהרען קיין ירושלים, ווייל דאס יאהר 1666, וואס אללע מקובלים האבען עס אנגענומען פאר'ן יאהר פון דער גאולה, איז שוין געוועהן נאהענט. אין ירושלים האבען זיך דעמאלט געפונען מעהר מקובלים ווי לומדים, אונ אז שבתי צבי איז אהין אנגעקומען איז ביי אללע איינגערעדט געווארען, אז באלד וועט מען זעהען פון איהם מופתים אונ דאס יודישע פאלק וועט אויפגעריכט ווערען. די ערשטע צייט האט שבתי צבי אייגענטליך גאר ניט ארויסגעוויזען, ער פלעגט אפט מתפלל זיין אויף די היילינע קברים, שרייען אונ וויינען אונ דערנאך טאקי באלד זינגען שפאנישע ליעבעס-ליעדער, אונ די פרומע האבען געדרונגען אז דאס בעזינגט ער די שכינה. באלד האט זיך אבער געמאכט א צופאל, וואס שבתי צבי איז אים שטאנד געוועהן צו טהון א גרויסע טובה די יודען פון ירושלים אונ ווערען ביי זיי אללע בעליעבט. מען פלעגט אפט פאדערן זעהר גרויסע נתינות פון דער יודישער קהלה, אונ אז עס איז ניט געוועהן פון וואנען צו נעהמען פלעגט מען איינזעצען די שאנסטע בעלי בתים אונ זיי האלטען אזוי לאנג אין תפיסה ביז די יודען פון אנדערע שטאדט האבען זיי פאר רחמנות אויסגעקויפט. אזא מעשה האט זיך גראד געמאכט אין דער צייט וואס שבתי צבי איז געקומען קיין ירושלים אונ ער האט ניט לאנג געטראכט, ער איז שוין אוועקגעפאהרען קיין קאירא צו ר' רפאל יוסף חלבי אונ האט פון דארט געבראכט זעהר א גרויסע נדבה אויף פדיון שבויים. דער־מיט האט שבתי צבי זיך קונה אהבה געוועהן ביי יעדען אונ מען האט איהם שטארק אנגעהויבען עהרען אונ פארהייליגען.

אז דער שווינדעל דארף גילטען פאר איין אמת-קומען פון אללע זייטען אזעלכע בעווייזע, וואס מען האט זיך גאר אויף זיי ניט געקאנט ריכטען אונ וואס שפיעלען צו אקוראט צום רומעל, אזוי אז עס בלייבט כמעט ביי קיינעם קיין ספק ניט אז די זאך האט עפיס א ממשות. דאס אייגענע זעהט מען אויך אין דעם לעבען פון שבתי צבי אונ אז עס איז איהם בעשערט געוועהן ער זאל טאקי א לאנגע צייט שפיעלען די ראללע, וואס ער האט אויף זיך גענומען. ער האט פלוצלונג בעקומען פון גאנץ ווייט א „עזר כנגדו" – א פרוי, וואס האט איהם געהאלפען אויסצופיהרען זיין פלאן אונ האט אין זיין הצלחה געהאט דעם גרעסטען חלק. אין יענע יאהרען, ווען חמעלניצקי האט אנגעמאכט א שחיטה אין פולין, איז אין א שטעדטעל געבליבען א יודיש מיידעלע פון זעכס יאהר א יתומה, ווייל די עלטערן זענען דערהרג'ט געווארען אונ די גאנצע משפחה איז זיך צולאפען. די קריסטען האבען רחמנות געהאט אויף דיזם

קְלֵיינֶעם קִינְד אונ מֶען הָאט עֶס אַרייַנְגֶעגֶעבֶּען אִין אַ קְלוֹיסְטֶער (מָאנַאסְטִיר) אונ דָארְט הָאבֶּען עֶס דִי גַייסְטְלִיכֶע עֶרְצוֹיגֶען אִין דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן. דָאס קִינְד אִיז שׁוֹין אָבֶּער אַזוֹי צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוֶועהן צוּם יוּדִישְׁקַייט אַז זִי הָאט עֶס נִיט גֶעקָאנְט פֶערְגֶעסֶען דִי גַאנְצֶע צֶעהן יָאהר, וָואס זִי הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען צְווִישֶׁען דִי קְרִיסְטֶען. אַז זִי אִיז אוּנְטֶערְגֶעוַואקְסֶען אונ אִיז גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶע יְפַת תֹּאַר, הָאט מֶען זִי גֶעוָואלְט חֲתוּנָה מַאכֶען, נָאר זִי הָאט עֶס אַלְץ גֶעצוֹיגֶען צוּרִיק צוּ דִי יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ דֶערְוַוייל נָאךְ אַ מָאל בֶּעזֶעצְט אִין דֶעם שְׁטֶעדְטֶעל; אונ אֵיין מָאל הָאט מֶען זִי גֶעפוּנֶען גַאנְץ פְרִיה, נָאר אִין אֵיין הֶעמְד, אוֹיפ'ן יוּדִישֶׁען בֵּית עוֹלָם. דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסְפְרֶעגֶען וֶוער זִי אִיז, אונ זִי הָאט דֶערְצֶעהלְט פוּן וַואנֶען זִי שְׁטַאמְט אַרוֹיס אונ וִוי אַזוֹי עֶס צִיהט זִי וִוי מִיט אַייזֶערְנֶע צְוַואנְגֶען צוּרִיק צוּ דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה. נָאר צוּם אֱמֶת הָאט זִי צוּגֶעלֶעגְט אַ שֶׁאנֶעם לִיגֶען, אַז דֶער פָאטֶער אִיז אִיהר גֶעקוּמֶען צוּ חָלוֹם אונ הָאט זִי אִין שְׁלָאף אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען אוֹיפ'ן הֵיילִיגֶען אָרְט. זִי הָאט אֲפִילוּ גֶעוִויזֶען אוֹיפ'ן לַייב דִי צֵייכֶענְס פוּן לַאנְגֶע נָאגֶעל. מֶען הָאט זִי בַּאלְד אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט קַיין אַ מְשֻׁטַּרְדַּם, וואוּ עֶס הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אִיהרֶער אַ בְּרוּדֶער; דָארְט אִיז זִי צוּרִיק גֶעוָוארֶען אַ יוּדִישׁ קִינְד אונ הָאט אָנְגֶענוּמֶען דֶעם נָאהמֶען שָׂרָה. אִיהר אוֹיפְפִיהרוּנְג אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן וַוייט פוּן צְנִיעוּת, מֶען הָאט אוֹיף אִיהר שְׁטַארְק גֶערֶעדְט אונ קַיין אוֹיסְגֶעטְרַאכְטֶע זַאכֶען הָאט מֶען טַאקִי נִיט בֶּעדַארְפְט דֶערְצֶעהלֶען, וַוייל שָׂרָה הָאט זִיךְ פַיינְד גֶעהַאט צוּ בֶּעהַאלְטֶען. זִי הָאט גֶעדְרוּנְגֶען, אַז זִי מֶעג לֶעבֶּען פְרַיי, אונ פְלֶעגְט זָאגֶען אַז אִיהר שִׁדּוּךְ קָאן קֵיינֶער נִיט קַאלְיֶע מַאכֶען, אונ אִיהר מַאנְן וֶועט זַיין נָאר מָשִׁיחַ אַלֵיין. פוּן אַמְשְׁטַרְדַּם אִיז שָׂרָה אַרִיבֶּער קַיין לִיוָוארְנָא אונ דָארְט הָאט זִי אוֹיךְ גֶעהַאלְטֶען אִין אֵיין שְׁרַייעֶן, אַז מָשִׁיחַ מוּז בַּאלְד קוּמֶען אונ עֶר וֶועט זַיין אִיהר אֱמֶת'ער זִוּוּג. שַׁבְּתַי צְבִי אִיז גְרָאד גֶעוֶועהן אִין קַאִירָא, וֶוען עֶס אִיז אָנְגֶעקוּמֶען אַ יְדִיעָה פוּן לִיוָוארְנָא, אַז דָארְט אִיז דָא זֶעהר אַ שֶׁאן מֶעדֶעל וָואס שְׁרַייעְט אִין אַלֶע גַאסֶען אַז מָשִׁיחַ מוּז זַיין אִיהר בֶּעשֶׁערְטֶער. דִי זַאךְ אִיז אִיהם גוּט אִין קָאפּ אַרַיין, עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז סַאי וִוי סַאי קָאן אִיהם אַזַא מַעֲשֶׂה נוּצֶען צוּם גֶעשֶׁאפְט, אונ עֶר הָאט בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אַ שָׁלִיחַ קַיין לִיוָוארְנָא מֶען זָאל אִיהם בְּרֶענְגֶען דִי כַּלָּה. וִוי אָבְּגֶעשֵׁיידְט שַׁבְּתַי צְבִי אִיז גֶעוֶועהן פוּן פְרוֹיעֶן, הָאט שָׂרָה'ס שֶׁאנְקַייט אוֹיף אִיהם גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶען אֵיינְדְרוּק, אונ אַז עֶר הָאט נָאךְ מִיט אִיהר גֶערֶעדְט אַ פָּאר וֶוערְטֶער אונ הָאט גֶעזֶעהֶען אַז דָא הָאט אִיהם גָאט צוּגֶעשִׁיקְט אַ כָּשֵׁר'ע מְצִיאָה, וָואס וֶועט נָאךְ

קאָנען מענשען בעסער פון איהם די קאָפּ פערדרעהען, האָט ער גאָר ניט קיין טענות געמאַכט אונ האָט באַלד געשטעלט מיט איהר אַ חופּה. עס האָט איהם גאָר ניט געהאַרט וואָס אין קאַירא האָט שׂרה אויך ניט געהאַט קיין גוטען נאָהמען אונ מען האָט זיך פון איהר אָנדערצעהלט גענוג ניט שאָנע הנהגות. קיינער האָט זיך ניט ערלויבט איהם צו פרעגען קשיות, אונ דאַרט וואו ער האָט פערשטאַנען אַז מען מוז די זאַך אַ ביסעלע פערענטפערן האָט ער געגעבען אָנצוהערען אַז ער טהוט נאָך דעם נביא הושע, וואָס האָט אויך, לויט גאָטט'ס בעפעהל, גענומען אַ אשה זונה. די חתונה איז געוועזען ביי ר' רפאל יוסף חלבי אין שטוב, אונ ער האָט עס גערעכענט פאַר'ן גרעסטען גליק וואָס גאָטט האָט איהם מזכה געוועזען מיט דער מצוה צו זיין ביי אַזאַ שמחה. ביים אַלטען רייכען מקובל איז גאָר קיין אַנדער סברא ניט געוועזען אַז מען דאַרף גאָר דערציהען ביז צום יאָהר 1666 אונ די גאולה וועט זיך געוויס אָנהויבען. ער האָט אין דעם פעסט געגלויבט אונ דערפאַר האָט ער געעפענט זיין קאַסטע פאַר שבתי צבי, ער זאָל נעהמען ווי פיעל געלד ער וועט בעדאַרפען אַבי ער זאָל אויס- פיהרען זיין הייליגע שליחות. מיט טהייערע צוויי זאַכען האָט זיך שבתי צבי אַוועקגעלאָזט צוריקפאָהרען קיין ירושלים: מיט שׂרה'ס שאָנקייט אונ חלבי'ס רייכקייט, — אונ דאָס זענען געוועזען צוויי אוצרות אויף וועלכע ער האָט זיך געקאָנט אָנשפאַרען ווי אויף איין אייזערנער וואַנד.

באַלד האָט זיך אָנגעזוכט נאָך אַ דריטער אוצר, אַ געטרייער דיענער, וואָס האָט פערשטאַנען ווי אַזוי צוצולעגען אויף טויזענד טעלער שבתי צבי'ס מופתים אונ מאַכען אַז די וועלט זאָל איהם קלינגען. אונטערוועגס האָט זיך שבתי צבי אין עזה בעקאַנט מיט נתן בנימין הלוי, וואָס איז געוועזען אַ אָרעם יונגעל אונ איז אויסגעוואַקסען אין דחקות ביי זיין פאָטער, אַ ארץ ישראל משולח; נאָר אַ גרויסער עושר, וואָס האָט געהאַט אַ טאָכטער מיט אַ בלינד אויג, האָט איהם גענומען פאַר איין איידעם אונ האָט איהם געגעבען אַ היבשען נדן. אַזאַ יונגער מאַנן האָט ניט געוואוסט וואָס צו טהון מיט'ן געלד אונ ער האָט אַלץ געזוכט עפּיס אַזאַ זאַך, וואָס זאָל צו רייכקייט איהם צוגעבען אויך כבוד. אַוודאי איז לייכט צו פערשטעהען, אַז נתן בנימין הלוי איז בטל געוואָרען פאַר שבתי צבי אונ, אַז מען האָט איהם נאָך געוויזען די מגילה, וואָס אברהם יכיני האָט קלאָמערשט געפונען, האָט ער עס אָנגענומען פאַר תורת אמת אונ האָט אַוועק- געוואָרפען אַלדינג, כדי ער זאָל קאָנען מיט'ן גאַנצען הארצען דיענען דעם מלך המשיח. מען קאָן ניט וויסען צו האָט זיך נתן בנימין הלוי געלאָזט נארען

אדער ער האט טאקי געוואלט צוזאמען מיט אללע אנדערע אבנארען; נאר נאר פלוצלונג האט ער אנגעהויבען שרייען, אז אין איהם איז די נשמה פון אליהו הנביא אונ האט געפונען טויזענדער נארונים, וואס האבען עס איהם געגלויבט. ער האט צושיקט בריעף אומעדום, וואו יודען האבען נאר געוואהנט, אז משיח איז שוין דא אונ אז נאר ניך וועט איהם דער סולטאן אלליין אבטרעטען די מלוכה אונ אבגעבען די יודען זייער היילינ לאנד, אונ ביז שבתי איז געקומען קיין ירושלים, איז שוין אין גאנץ ארץ ישראל געוועהן א רעש אז משיח פאהרט, אונ אז אין עזה האט זיך בעוויזען א נייער נביא. די צאהל פון די נארישע מענשען, וואס האבען זיך לייכט געלאזט אלדינג איינרעדען, איז מיט יעדען טאג גרעסער געווארען אונ, אז עמיצער האט עפיס געוואלט פרעגען שאלות האט מען איהם באלד פערמאכט דאס מויל. ווי עס ווייזט אבער אויס, האבען זיך אין ירושלים נאך געפונען עטליכע לומדים, וואס האבען זיך ניט געלאזט פערפיהרען אונ האבען די רבנים ארויפגעבראכט, מען זאל שבתי צבי פערשטעהן געבען, אז די היילינע שטאדט איז ניט קיין פלאץ פאר קיין שווינדלערס, אונ אז מען וועט אויף איהם קיין כבוד ניט לעגען ווי באלד ער וועט ניט אוועקפאהרען. שבתי צבי האט פערשטאנען, אז זיין אין עקשן טויג ניט אונ עס איז ביי איהם געבליבען ער זאל צוריקפאהרען קיין סמירנא, וואו זיינע ברידער זענען שוין געוועהן שטארק רייך אונ האבען זיך געלאזט קאסטען א סך געלד, אונ האבען אנגעשטעלט מענשען, מען זאל דערצעהלען פון שבתי צבי נסים ונפלאות. פריהער האט שבתי צבי ארויסגעשיקט קיין סמירנא צוויי שליחים, שבתי רפאל, וואס האט גוט געוואוסט אז דא איז א אבנארעריי, נאר ער האט פשוט געוואלט דערביי רייך ווערן, אונ א מקובל פון דייטשלאנד, מתתיהו בלאך, וואס האט טאקי ערנסט געמיינט אז ער ברענגט די סמירנא'ר יודען א פרעהליכע בשורה אונ מאכט זיינע ברידער גליקליך. אז שבתי צבי איז געקומען קיין סמירנא אונ האט נאך אהין געבראכט זיין שרייבער אונ בעל סוד שמואל פרימא, וואס איז געוועהן א גרויסער בריה אויף אזעלכע זאכען, אונ האט פערשטאנען ווי אזוי זיך צו בענוצען מיט'ן בלינדקייט פונ'ם פראסטען עולם, איז שוין כמעט אין שטאדט ניט געוועהן קיין איינציגער יוד, וואס זאל ניט גלויבען אז די צייט פון דער גאולה איז טאקי נאהענט. פון דעסטוועגען האט שבתי צבי אנגעזאגט, אז מען זאל ניט מאכען קיין רעש את מען זאל רוהיג ווארטען ביז דער אויבערשטער וועט איהם מגלה זיין אז ער מאג שוין עפיס אנהויבען טהון. דערמיט האט ער נאך מעהר אונטערגעהיצט דאס פאלק, אונ אז ער האט אים

יאהר 1665, פונקט אים ראש השנה ביי די תקיעות געלאזט אויסרופען אז ער איז משיח, איז געווארען א שמחה אויף אללע יודען אונ מען האט אין די גאסען געטאנצט פאר פרייד. עטליכע חדשים כסדר זענען די יודען פון סמירנא געווען ווי צו מישט; זיי האבען אוועקגעווארפען אללע געשעפטען אונ זיך נאר מכין געווען צו דער גאולה. אויף שבתי צבי האבען זיי געקוקט ווי אויף א מלך, זיי פלעגען זיך בוקען פאר איהם אונ אז ער איז ארומגעגאנגען אין גאס אונ האט געזונגען „ימין ה' רוממה, ימין ה' עושה חיל" פלעגט מען זיך אבשטעלען מיט יראה אונ פחד, אונ עס האט זיך אויסגעוויזען אז ניט היינט — מארגען הייסט ער זיך מכין זיין צו געהען קיין ארץ ישראל. מען האט טאקי געקאנט דול ווערען, ווייל פון איין זייט האט מען געזעהען ווי פרומע יודען פאסטען גאנצע טאג אונ טהוען זיך אן ענוים קשים, כדי זיי זאלען זיך אבריינינגען פון זינד אונ זוכה זיין צו דערלעבען די ישועה, אונ פון דער אנדערער זייט האבען זיך אומעדום ארומגעדרעהט שבתי צבי'ס חברה-לייט אונ האבען געגעבען אנצוהערען אז די טירקישע מלוכה אלליין פערשטעהט אז געגען ווילען פונ'ם רבונו של עולם טאר זי ניט געהען. דאס האט קיינער ניט גע-וואוסט, אז מיט די סמירנא'ר בעאמטע איז געווען אבגערעדט פאר אסך געלד זי זאל זיך ניט וויסענדיג מאכען. אוודאי האט שבתי צבי געקאנט אויספיהרען וואס ער האט נאר געוואלט אונ מען האט איהם בלינד געפאלגט. אז דער אלטער רב ר' אהרן דע-לא פפא איז ארויסגעטרעטען געגען שבתי צבי אונ האט איהם געוואלט מחרים זיין, האט מען איהם באלד אבגעזאגט פון רבנות, אונ ער האט געמוזט עוקר זיין פון סמירנא. נאך ערגער האט מען זיך נוהג געווען מיט א גביר ר' חיים פניא: ער האט זיך געפרווט רעדען עפּיס אווארט געגען שבתי צבי, איז מען אנגעפאלען אויף זיין הויז אונ מען וואלט געוועהן א תל געמאכט פון זיין גאנץ פערמעגען, נאר זיין שטיקעל גליק איז געווען וואס דאס איז געשעהען פרייטאג פאר נאכט, ווען דער עולם דארף געהען אין שול אריין אונ וואס דער הוטא אלליין האט באלד אנגע-הויבען שרייען אז ער האט חרטה אונ וועט שוין מעהר ניט רעדען קיין איבריגע ווארטער. אזוי איז שבתי צבי געווארען אללע מאל מעהר תקיף, אונ אז ער האט אמאל אזאג געטהון אז די גאולה האט נאך א שטארקען עכוב דערפון, וואס עס פעהלט נאך די צאהל פון די נפשות, וועלכע דארפען אויסגעלאזט ווערען, אונ האט געגעבען איין עצה מען זאל גיכער חתונה מאכען די קינדער, כדי עס זאל אונטערוואקסען א נייער דור, האט מען איהם נאר ניט

גֶעוואלְט אִיבֶּערְפְרָאגֶען, מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען אַז אַזוֹי אִיז דֶער רָצוֹן פוּן גָאטט, וָואס עֶר נִיט אִיבֶּער דוּרְךְ דִי לִיפֶּען פוּן זַיין גֶעלִיעבְּטֶען זוהן, אוּנ נָאר אִין סְמִירְנָא אַלְלֵיין הָאט מֶען חֲתוּנָה גֶעמַאכְט מֶעהר פוּן זִיבֶּען הוּנְדֶערְט קִינְדֶער, פוּן צֶעהן בִּיז צְוֶועלְף יָאהר.

פוּן אַ נַארִישְׁקֵייט וֶוערְד דִי וֶועלְט גִיכֶער גֶעוָואהר וִוי פוּן אַ חָכְמָה: אִין אַ צַייט פוּן עֶטְלִיכֶע חֲדָשִׁים הָאבֶּען דִי יוּדֶען פוּן גַאנְץ קְלֵיין-אַזְיֶען גֶעוואוּסְט, אַז דִי גְאוּלָה הָאט זִיךְ שׁוֹין אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוּנ מֶען אִיז גֶעוֶועהן מָלֵא שִׂמְחָה. שַׁבְּתַי צְבִ׳ים לַייבּ-מֶענְשׁ, שְׁמוּאֵל פְּרִימָא, הָאט נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט זַיינֶע שֶׁאנֶע פַּארְ-בֶּען צוּ בֶּעשְׁרַייבֶּען דָאס גְרוֹיסְקֵייט פוּן מָשִׁיחַ׳ן אוּנ הָאט צוּשִׁיקְט בְּרִיעף אִין אַלְלֶע נָאהֶענְטֶע אוּנ וַוייטֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת. אַ חוּץ דֶעם הָאט זִיךְ דֶער נַייֶער נָבִיא נָתָן בִּנְיָמִין הַלֵּוִי אוּנ אוֹיךְ שַׁבְּתַי רְפָאֵל אוּנ מַתִּתְיָהוּ בְּלָאךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט אוֹיף דֶער וֶועלְט אוּנ הָאבֶּען מִיט הֵייסֶע דְרָשׁוֹת אוּנְטֶערְגֶעוַוארְמְט דֶעם עוֹלָם אוּנ דֶערְוַוייטֶערְט יֶעדֶען סָפֵק, וָואס הָאט נָאר גֶעקָאנְט בַּיי עֶמִיצֶען אִין הַארְצֶען גֶעבָּארֶען וֶוערֶען. אֲפִילוּ קְרִיסְטֶען, אַז זֵיי הָאבֶּען בֶּעמֶערְקְט דִי פְרֵייד פוּן דִי יוּדֶען, הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען גְלוֹיבֶּען אַז עֶפִּיס טְהוּט זִיךְ טַאקִי; אַ טְהֵייל הָאבֶּען חוֹזֵק גֶעמַאכְט, נָאר פִיעל הָאבֶּען עֶרְנְסְטֶער גֶעקוּקְט אוֹיף דֶער זַאךְ אוּנ הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען, אַז אַ פָאלְק וָואס לֶעבְּט שְׁטֶאנְדִיג מִיט נִסִּים קָאן אוֹיךְ אוֹיפְגֶערִיכְט וֶוערֶען נִיט אוֹיף קֵיין נַאטִירְלִיכֶען וֶועג. דֶער עֶנְגְלִישֶׁער אוּנ הָאלְלֶאנְדִישֶׁער קָאנְסוּל הָאבֶּען דֶערְפוּן גֶעמֶעלְדְט קֵיין אֵייראָפָּא, אִין אַלְלֶע גְרֶאסְטֶע הַאנְדֶעלְס-שְׁטֶאדְט הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעדֶען וֶועגֶען דֶעם מָשִׁיחַ פוּן סְמִירְנָא, אוּנ אַזוֹי אִיז דִי גוּטֶע בְּשׂוֹרָה אָנְגֶעקוּמֶען אוֹיךְ צוּ דִי אֵייראָפֶּאִישֶׁע יוּדֶען אוּנ אַלְלֶע הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעחַאפְּט אִין דֶעם. דִי קַבָּלָה הָאט דֶעמָאלְט אַזוֹי פֶּערְדְרֶעהט דִי קָאפּ פוּן אַלְלֶע יוּדֶען אַז עֶס אִיז נָאר קֵיינֶעם נִיט מֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן דֶערְפוּן אַרָאבְּצוּפִיהרֶען. אוּמְזִיסְט הָאט ר׳ יַעֲקֹב שַׁשְׂפּוֹרְטַשׁ פוּן הַאמְבּוּרְג גֶעשְׁרִיגֶען גֶעוַואלְד אוֹיף דֶעם שְׁווינְדֶעל אוּנ הָאט צוּשִׁיקְט בְּרִיעף צוּ אַלְלֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת פוּן אֵייראָפָּא, אַזְיֶען אוּנ אַפְרִיקָא, מֶען זָאל זִיךְ נִיט לָאזֶען אַרָאבְּפִיהרֶען פוּנ׳ם וֶועג: קֵיינֶער הָאט אִיהם נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען, עֶפִּיס וִוי אַ כִּשּׁוּף הָאט צוּגֶענוּמֶען דֶעם שֵׂכֶל בַּיי דִי קְלִינְגְסְטֶע אוּנ אֲפִילוּ גֶעלֶערְנְטֶע אוּנ גֶעבִּילְדֶעטֶע יוּדֶען אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אָבְּצוּרֵייסֶען פוּנ׳ם גֶעדַאנְק, אַז בַּאלְד וֶועט מֶען זֵיי אַלְלֶע צוּרִיקְפִיהרֶען צוּ דֶער אַלְטֶער הֵיים. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט זִיךְ גֶעטְהוּן אִין הַאמְבּוּרְג אוּנ אַמְשְׁטֶרְדַם: סְפָרַדִים אוּנ אַשְׁכְּנַזִּים הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעמִישְׁט אוּנ אַלְלֶע צוּזַאמֶען הָאבֶּען נָאר גֶעטְרַאכְט וִוי אַזוֹי מֶען זָאל זִיךְ מֵכִין זַיין צוּ דֶער גְאוּלָה. אַ טְהֵייל הָאבֶּען זִיךְ

געמאכט אללע טאג פורים ; גאר פרומע האבען געטרויערט אונ געפאסט , כדי זיי זאלען שפעטער האבען מעהר שמחה אויף זייער חלק. מען האט אנגעהויבען דרוקען בעזונדערע סדורים מיט שבתי צביס בילד, אונ די יודישע דרוקען זענען ניט אים שטאנד געוועהן ארויסצוגעבען אזוי פיעל סדורים ווי פיעל מען האט בעדארפט. אפילו שפינאזא, וואס איז געוועהן גאר דערווייטערט פון יודען, האט זיך ניט ערלויבט צו לאכען פון דער האפנונג וואס האט פלוצלונג בעלעבט אללע יודען פון דער גאנצער וועלט, אונ געראד אין אזא צייט ווען אין פיעל לאנדער האט מען זיי זעהר שלעכט בעהאנדעלט אונ מען האט גאר ניט געקאנט דענקען, אז מען וועט דערלאזען זיי זאלען פריי ווערען אונ צוריק בעקומען א מלוכה. איינער פון זיינע גוטע פריינדע, א דייטשער געלעהרטער היינריך אלדענבורג, וואס האט אים יאהר 1665 געלעבט אין לאנדאן, האט אים געשריבען, אז דארט רעדט מען גאנץ שטארק וועגען יודישען משיח, וועניג מענשען גלויבען אין דעם, נאר א סך ווילען עס. דארויף האט איהם שפינאזא געאנטפערט, אז קיין אונמעגליכע זאך איז עס ניט, אז דאס לעבען פון אנדערע פאלקער דארף נאר א ביסעל אנדערש ווערען אונ דעמאלט קאן נאטט ווייטער אויסקלויבען די יודען פאר זיין פאלק.

עס לאזט זיך גאר ניט בעשרייבען וואס עס האט זיך געטהון צווישען יודען, ווען זיי האבען בעקומען די ידיעה אז אין סמירנא האט זיך שוין בעוויזען משיח, אונ אז עס דארף נאר אוועקגעהען א קורצע צייט וועט ער צונויפנעהמען די פערוואגעלטע יודישע קינדער פון אללע עקען פון דער וועלט. אין לאנדאן האט מען זיך שוין אנגעהויבען וועטען אויף גרויסען סוממע געלד, ווי דער שטייגער איז ביי די ענגלאנדער, אז ביז צוויי יאהר וועט שוין שבתי צבי געזאלבט ווערען אין ירושלים פאר קאניג. עס האבען זיך געפונען כשר'ע עדות, וואס האבען אלליין בעגעגענט ערגיץ אויפ'ן ים א גרויס שיף פול מיט מענשען, וואס האבען גערעדט נאר לשון קדש, אונ אויף דער פאהן פון דעם שיף איז געוועהן אנגעשריבען „די צוועלף שבטים פון ישראל“. אפילו אין אוויניאן, וואו די יודען איז ניט געוועהן שלעכט, האבען זיי אללע געמאכט איין עק פון זייערע עסקים אונ עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען ארויספאהרען קיין ארץ ישראל. נאר מעהר ווי אומעדום האט זיך געראשט אין האמבורג: דארט האבען די יודען איבערגעטראגען פון די שונאים גענוג צרות אונ אז נאטט האט זיי יא געהאלפען אונ זיי האבען דערלעבט די טהייערע צייט פון דער גאולה האבען זיי ניט געוואלט בעהאלטען זייער פרייד אונ

האבען אומיסטען אזוי געזונגען אונ געשפרונגען, כדי די קריסטען זאלען זיך אנשטויסען אז זיי טרייבען קיין קאטאוועס ניט אונ אז זיי שטעהען שוין מיט איין פוס אין זייער אייגען לאנד. דערפאר האט די שמחה בערוישט אללע האמבורגער יודען, נאר אהן א שום אונטערשיעד, פונ'ם ביטערן אביון ביז צום כבוד'ן גביר, אונ אז מען איז אריינגעגאנגען אין א שול אונ מען האט דערזעהען טאנצען אונ זינגען, מיט א ספר תורה אין די האנד אונ מיט פרומע הויות אויפ'ן פנים, אזעלכע יודען ווי דער רייכער עמנואל טעקסיירא אונ דער אלטער בענדיטא דע קאשטרא, וואס איז א לאנגע צייט געוועהן לייב-דאקטאר ביי דער קאניגין כריסטיאנע. האט מען געקאנט פערשטעהען ווי גרויס אונ הייליג די גאולה האט זיך גערעכענט ביי זיי אונ וואס פאר א פייער עס האט אונטערגעצונדען יעדעס יודיש הארץ.

ווען שבתי צבי זאל אפילו אליין ניט געוועהן זיין קיין שווינדלער, וואלט איהם נאר דאס געטימעל, וואס האט זיך אנגעהויבען אין אללע יודישע שטאדט, געוועהן אזוי ווייט פערדרעהט דעם קאפ, אז ער אליין זאל זיך אבגנארען אונ מיינען אז ער איז עפיס, אונ ווען ער האט נאך דערצו א פעסטען כאראקטער אונ פערשטעהט ווי אזוי זיך צו בעגעהען מיט א גאנץ פאלק אונ עם האלטען אין די האנד, וואלט נאך אפשר געקאנט ארויס א שטיקעל ישועה פאר יודען. ער האט זיך אבער בענוגענט מיט דעם כבוד, וואס ער האט שוין דערגרייכט, אונ ווייטער האט ער זיך ניט געפיהלט אין כח צו געהען; דערפאר איז ער געבליבען שטעהען אונ האט גערעכענט, אז אויב די יודען איז בעשערט אויס-געלאזט צו ווערען וועט שוין די גאולה קומען נאך דעם אנהייב, וואס ער האט געמאכט, אונ עס וועט איהם געראטהען צו בלייבען ביי זיי דער משיח. זיינע טאנצערס אונ בייספילערס האבען איהם שוין ניט געלאזט רוהען, אונ בע-זאנדערס האט געארבייט שמואל פרימא, וועלכער איז, ווי אללע מקובלים, ניט צופרידען געוועהן פונ'ם שלחן ערוך אונ האט זיך געוואלט בענוצען מיט דער געלעגענהייט איהם מבטל צו זיין. ער האט ארויסגעפיהרט שבתי צבי דארויף, ער זאל ניט הייסען מעהר פאסטען אים עשרה בטבת אונ האט אין זיין נאהמען, צושיקט אומעדום א בעפעהל וועגען דעם מיט דעם דאזיגען לשון: „גאטט'ס בכור אונ בן יחיד, שבתי צבי, דער משיח פונ'ם פאלק ישראל, ווינשט אללע יודישע קינדער שלום! אזוי ווי איהר האט געהאט די זכיה צו דערלעבען דעם גרויסען טאג, ווען דאס ווארט פון גאטט דורך זיינע הייליגע נביאים איז מקוים געווארען, דארפט איהר אוועקווארפען אייער קלאגען אונ

און טרויערן און פון אייערע תעניתים מוזען ווערען ימים טובים. פרעהט אייך מיט געזאנג און טאנץ, און דעם איינעגעם טאג, וואס איהר פלעגט פאסטען און וויינען, זאלט איהר פערברענגען מיט שמחה, ווייל איך בין געקומען!"

אזא בעפעהל האט אנגעמאכט נאך מעהר רעש און האט אביסעל געאפענט די אויגען פון די פרומע לומדים זיי זאלען זיך ארומקוקען וואו זיי האלטען אין חשבון, און זיי האבען אלליין ניט געוואוסט וואס צו טהון. זיי האבען טאקי געגלויבט אז שבתי צבי איז משיח, נאר אפילו ווען משיח אלליין הייסט אבטרעטען פון יודישקייט און עובר זיין אויף דינים און מנהגים טאר מען איהם ניט פאלגען. קיין זאך האט זיי ביז אהער ניט געארט, עס איז זיי ניט קשה געוועהן, וואס אויף פיעל פאפיערען האט זיך שבתי צבי אונטערגעשריבען „איך, דער האר, אייער גאטט", וואס ער האט אנגעווענדט אויף זיך די ווארטער פון שיר השירים: „דמה לך דודי לצבי" און דערפון געדרונגען אז ער איז גלייך צו קודשא בריך הוא. ביי אזעלכע זאכען האבען זיי זיך ניט וויסענדיג געמאכט, נאר אז ער האט אנגעהויבען מבטל זיין דינים און מנהגים האבען זיי שוין ניט געוואלט שווייגען, און פיעל פון זיי האבען נאר אנגעהויבען מסופק ווערען ווענען די היילינקייט פון זיין שליחות. אזוי האט שבתי צבי אין יעדער שטאדט בעקומען געגנער און בעזאנדערס זענען געגען איהם ארויסגעשפרונגען די רבנים, וואס זיי איז געוועהן נאך אגראסערער וועטהיג און זיי האבען זיך בשום אופן ניט געקאנט רעכטען אז די איינענע קבלה, וואס זיי אלליין האבען אזוי שטארק זי בעפעסטיגט, זאל זיי ווארפען אזא שווערען שטיין.

דערווייל האט זיך דאס גליק, שוין אויף די ערשטע שריט, אבגעטהון פון שבתי צבי. ווי די פאליציי פון סמירנא איז ניט געוועהן איבערגעקויפט און האט ניט געזוכט צו פערגלאטען אלדינג וואס עס איז דארט פארגעגאנגען, האט דער סוד געמוזט ארויס, און אז מען איז אין קאנסטאנטינאפאל געוואהר געווארען פון שבתי צבי'ס דרכים, האט איהם די מלוכה געהייסען קומען אהין. קיין גרויסע הכנות האט מען איהם שוין ניט געלאזט מאכען און אין דריי טאג האט ער זיך געמוזט זעצען אויפ'ן שיף. מיט איהם איז מיטגעפאהרען זיין ערשטער יועץ און נאך אגאנצע חברה פון היימישע גוטע פריינד, נאר פאר'ן עולם האט עס געהייסען אז מען הויבט שוין אן עפּיס צו טהון, ווייל דאס יאהר 1666 איז שוין געוועהן גאר נאהענט. אויפ'ן וועג איז געוועהן אגרויסער שטורמווינד און דאס שיף איז שיער ניט אונטערגעגאנגען: שבתי צבי האט

דערווייל בעוויזען נייע מופתים, די ווילדע חוואליעס פונ'ם ים האבען פאר איהם געמוזט איינבייגען דעם קאפ, אונ זיינע מקורבים האבען שוין געהאט צו דערצעהלען גאנצע מעשות: ווי דער משיח האט זיי אבגעראטעוועט פון א סכנה. פרייטאג איז ער אנגעקומען קיין קאנסטאנטינאפאל; די פאליציע איז איהם אקעגענגעפאהרען אונ מען האט איהם באלד געקאוועט אין קעטען, נאר אזוי ווי דער שבת האט זיך שוין אנגערוקט האט מען איהם געלאזט זיך אבשטעלען אין א קליין שטאדטעל, ניט ווייט פון דער הויפט-שטאדט. זונטאג האט מען איהם בעדארפט אריינברענגען אין קאנסטאנטינאפאל, אונ חאטש זיינע מאמינים האבען זיך ניט גערעכנט אויף אזא אומגליק, אז זיי זאלען מוזען זייער משיח זעהען געפאנגען, זענען זיי טויזענדערווייז ארויסגעקומען צום שיף, מיט זיי זענען אויך געגאנגען אסך טירקען אונ עס איז געווארען א גרויס איבערגעלויף. איינער פון די טירקישע אפיציערען האט איהם מקבל פנים געוועהן מיט גוטע עטליכע פאטש, אונ דער גרויסער שבתי צבי, וואס האט געוואלט גליקליך מאכען א גאנץ פאלק אונ זיי אומקעהרען די פרייהייט, האט באלד ארויסגעוויזען אז ער איז נאר א קליין מענשעלע: ער האט געמאכט א רחמנות-פנים, אזוי ווי איינער בעט זיך ביי יענעם מען זאל איהם אופהערען שלאגען, אונ האט ניט פערשטאנען ווי אזוי אבצוהיטען זיין כבוד אויף איין עדלערער ארט. אז מען האט איהם דערנאך געבראכט צום גובערנאטאר מוסטאפא-פאשא איז ער גאר ביי זיך אראבגעפאלען: ער האט אין גאנצען זיך אבגעלייגענט אונ האט געשווארען אז ער האט גאר קיין מאל אין מחשבה ניט געהאט זיך אויסגעבען פאר משיח, אז ער איז מעהר ניט ווי א רב, וואס פאהרט ארום אויף דער וועלט צונויפנעהמען נדבות פאר ארץ ישראל אונ אז ער איז ניט שולדיג אין דעם וואס די יודען האלטען אזוי פון איהם אונ לויפען איהם נאך. מוסטאפא האט מן הסתם ניט געשטעלט אויף זיינע רעד אונ האט איהם געהייסען איינזעצען. שבתי צבי'ס חברה-לייט זענען פון דעסטוועגען ניט שטיל געבליבען אונ האבען נאך מעהר אנגעהויבען אונ-מערצוהיצען די קאנסטאנטינאפאלער יודען, זיי זאלען ביי זיך ניט אראבפאלען אונ זאלען ניט מיינען אז פון דער גאולה וועט גאר ניט ארויסקומען. זיי האבען פערקעהרט, געדרונגען אז שבתי צבי האט אליין אויף זיך גענומען די יסורים, ווייל אהן דעם קאן ניט קומען די ישועה. דערצו האט זיך נאך געפונען א משוגע'נער טירקישער גייסטליכער, וואס איז ארומגעלאפען אין די גאסען אונ האט געשריגען אז דער יודישער משיח איז געקומען. דאס האט געפיהרט

דָערְצוּ, וָואס טוֹיזֶענְדֶער מֶענְשֶׁען, יוּדֶען אוּנ טִירְקֶען פְּלֶעגֶען אַללֶע טָאג שְׁטֶעהֶען פַאר דִי פֶּענְסְטֶער פוּן דֶער תְּפִיסָה אוּנ וַוארְטֶען בִּיז שַׁבְּתַי צְבִי הָאט נִיט אַרוֹיסְגֶעקוּקְט, ווייל יֶעדֶער הָאט אִיהם גֶעווָאלְט אָנְקוּקֶען אוּנ חָאטְשׁ פוּן דֶערְוַוייטֶענְס בֶּעקוּמֶען זַיין בְּרָכָה. אָפְּט פְלֶעגֶען זִיךְ וֶוענְדֶען צוּ אִיהם רַייכֶע טִירְקִישֶׁע סוֹחֲרִים, וָואס הָאבֶּען גֶעהַאט עֶפִּים אַמִשְׁפָּט מִיט יוּדֶען, אוּנ אֵיין וָוארְט פוּן שַׁבְּתַי צְבִי אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן מֶען זָאל אִיהם פָאלְגֶען אוּנ עֶר זָאל אוֹיסְגְלַייכֶען בֵּיידֶע צְדָדִים. שְׁמוּאֵל פְּרִימָא הָאט פוּן זַיין זַייט יֶעדֶער זַאךְ צוּלֶעגְט אוֹיף טוֹיזֶענְד טֶעלֶער אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען נָאךְ מֶעהר צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארֶען צוּ שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ הָאבֶּען עֶס גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ בֶּעזוּנְדֶער מוֹפֵת וָואס דִי טִירְקִישֶׁע מְלוּכָה הָאט אִיהם בַּאלְד נִיט גֶעטֵייטְט. דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ דִי טִירְקַיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען רִיכְטֶען אוֹיף אַ מִלְחָמָה אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט מוֹרָא גֶעהַאט אִיבֶּערְצוּלָאזֶען שַׁבְּתַי צְבִי אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, כְּדֵי עֶר זָאל נִיט אָנְמַאכֶען קֵיין מְרִידָה. דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער אַחְמֶד קֶעפְּרִילִי הָאט אִיהם גֶעהֵייסֶען אִיבֶּערְפִיהרֶען אִין אַ פֶעסְטוּנְג קָאסְטִיַא, בַּיי דִי דַארְדַאנֶעלֶען, דָארְט אִיז אִיהם בֶּעסֶער גֶעוֶועהן, ווייל אַללֶע זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד הָאבֶּען גֶעקָאנְט אַהִין פְרַיי קוּמֶען אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי דִי דָאזִיגֶע פֶעסְטוּנְג גֶערוּפֶען „מִגְדַל עֹז“.

דִי נַייעֶ תְּפִיסָה אִיז פַאר שַׁבְּתַי צְבִי גֶעוָוארֶען אַ קֶענִיגְלִיכֶער פַּאלַאץ אוּנ עֶר הָאט וַוייטֶער אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען דֶעם קָאפּ. מֶען הָאט אִיהם אָבְּגֶעשִׁיט מִיט גֶעלְד פוּן אַללֶע זַייטֶען, אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען אִיהם זַיינֶע בְּרִידֶער פוּן סְמִירְנָא אִיבֶּערְגֶעשִׁיקְט גַאנְצֶע אוֹצְרוֹת אוּנ עֶר הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען פִיהרֶען פָּשׁוּט ווִי אַ מֶלֶךְ, בֶּעזָאנְדֶערְס אַז עֶר הָאט גֶעהַאט בַּיי דֶער זַייט זַיין וַוייבּ שָׂרָה אוּנ זִי הָאט מִיט אִיהרֶע חֵנְדְלֶעךְ צוּגֶעצוֹיגֶען דֶעם עוֹלָם נָאךְ מֶעהר ווִי שַׁבְּתַי צְבִי מִיט זַיינֶע מוֹפְתִים. פּוּנְקְט אִים עֶרֶב פֶּסַח הָאט מֶען אִיהם אִיבֶּערְגֶעפִיהרְט קֵיין קָאסְטִיַא אוּנ עֶר הָאט אַלֵיין גֶעקוֹילֶעט אַ לָאמֶעלֶע פַאר אַ קָרְבַּן פֶּסַח אוּנ הָאט עֶס מִיט אַללֶע זַיינֶע מְקוּרָבִים, גֶעגֶעסֶען אִין גַאנְצֶען אָהן בְּדִיקָה, כְּדֵי צוּ וַוייזֶען אַז עֶר אִיז מְבַטֵל אַללֶע דִינִים פוּן שְׁחִיטָה. פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען פָאהרֶען צוּ אִיהם. פַאר'ן אוֹיפְזֶעהֶער פוּן דֶער פֶעסְטוּנְג אִיז דָאס גֶעוֶועהן זֶעהר אַ ווָאהל גֶעשֶׁעפְט, ווייל יֶעדֶער גַאסְט פְלֶעגְט אִיהם גוּט בֶּעצָאהלֶען, דִי שִׁיפֶער הָאבֶּען אוֹיךְ פֶערְדִיעֶנְט דֶערְבַּיי אוּנ פוּן גַאנְץ פְרִיה בִּיז שְׁפֶּעט אִין דֶער נַאכְט הָאבֶּען זֵיי נָאר גֶעפִיהרְט מֶענְשֶׁען אַהִין אוּנ דָאס גַאנְצֶע שְׁטָאדְט הָאט גֶעהַאט פַּרְנָסָה צוּ לִיעבּ דֶעם גֶעפַאנְגֶענֶעם „יוּדִישֶׁען קֶענִיג“.

שבתי צבי איז טאקי יעדען טאג געווארען ביי זיך שטארקער אונ, אז ער האט דערזעהען אז די וועלט לאזט זיך פארט נארען האט ער ווייטער אנגעהויבען גלויבען אז דאס נארישקייט וועט איהם געראטהען. די לעצטע מרה שחורה איז אוועק, ער האט גאר פערגעסען, אז ווי גוט איהם איז — איז ער דאך ניט מעהר ווי א געפאנגענער, ער האט אלליין אנגעהויבען זיך גרויס צו האלטען, שפיעלען די ראללע פון א מלך אונ מיט גאוה ווייזען דעם עולם, אז זיין געפאנגענשאפט איז דער ערשטער שריט צו דער פרייהייט פונ'ם גאנצען יודישען פאלק. זיין נאהמען איז דערווייל נאך גרעסער געווארען אין איירפא; איין ר' יעקב ששפורטש האט גאר ניט געקאנט קאליע מאכען, חאטש ער האט ניט אויפגעהערט צו שרייען אונ ראטהען מען זאל זיך ניט לאזען פערפיהרען; אללע יודישע קהלות האבען געקוקט אויף אמשטרדם, אונ אז מען האט געזעהען אז דארט זענען די בעסטע בעלי בתים צוגעשטאנען צו שבתי צבי האט מען אין ליווארנא אונ האמבורג ניט געהערט קיין ווארט, מען האט אוועקגעלעגט אללע געשעפטען אונ מען האט געווארט אויף נסים פון דעם נייעם משיח. שבתי צבי'ס חברה־לייט פלעגען זיי אללע מאל דערווארמען מיט בריעף אונ זיי טראסטען אין זיין נאהמען מיט דער האפנונג, אז נאך צוויי יאהר האט מען זיך אין גאנצען צו מוטשען. אזעלכע בריעף האבען אומעדום געשטארקט דעם עולם. זייער אמונה אין שבתי צבי איז געווארען נאך פעסטער, אונ ווען איינער האט אפילו א מאל געוואלט עפיס אנהויבען נאכקלערען אונ נאכפארשען האט מען איהם פשוט ניט געלאזט עפנען קיין מויל. אין ווענעדיג איז א מאל אים שבת ארויס א קריעג צווישען שבתי צבי'ניקעס אונ זייערע נעגנער אונ עס איז שיער ניט געקומען צו בלוט פערגיעסען. אז מען האט זיך דערנאך אנגעפרעגט ביי שבתי צבי ווי אזוי מען זאל זיך נוהג זיין מיט די כופרים, וואס לייגענען אין איהם, האט ער געענטפערט קורץ אונ שארף, אז אפילו אים שבת איז א מצוה זיי צו דערהרגענען, אונ דערמיט אלליין קאן מען זיך פערדיענען עולם הבא. איבערהויפט האט שבתי צבי אין דער לעצטער צייט אנגעהויבען געהען מיט תקיפות; ער האט געזעהען אז די טירקישע מלוכה לאזט איהם לויפען, האט ער עס אנגעהאנגען אין דעם וואס מען האט פאר איהם מורא אונ מען פיהלט אז ער האט עפיס א כח. אוודאי האט ער געקאנט זיין קראפט פרוווען נאר אויף יודישע דינים אונ מנהגים, אונ קודם כל האט ער מבטל געווען דעם תענית פון שבעה עשר בתמוז אונ האט געהייסען אים תשעה באב, אין זיין געבורטס־טאג, מאכען א יום טוב, זאגען הלל, זינגען אונ שפיעלען, עסען אונ טרינקען אונ

זיך אָנְטְהוּן אַללֶע תַּעֲנוּגִים. עֶר הָאט גֶעהַאט בְּדֵעָה מִיט דֶער צַייט אַיינְצוּפִיהרֶען נָאר אַנְדֶערֶע יָמִים טוֹבִים אוּנ אֲפִילוּ יוֹם כִּפּוּר מְבַטֵּל זַיין, נָאר פְּלוּצְלוּנְג הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַיין אִיבֶּערְשְׁלָאג, וָואס הָאט צוּדְרֶעהט זַיין גַאנְצֶען פְּלַאן.

צְווִישֶׁען דִי טוֹיזֶענְדֶער אוֹרְחִים, וָואס פְּלֶעגֶען כִּמְעַט יֶעדֶען טָאג קוּמֶען פוּן וַוייט אוּנ בָּאהֶעְנְט מְקַבֵּל פָּנִים זַיין שַׁבְּתַי צְבִי, הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען צְווֵיי לוֹמְדִים פוּן פּוֹלִין, וָואס דִי לֶעמְבֶּערְגֶער רַבָּנִים הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט קַיין קָאסְטִיַא זֵיי זָאלֶען מִיט זֵייעֶרֶע אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען בֶּעטְרַאכְטֶען וָואס דָארְט גֶעהט פָאר. פוּן זֵיי אִיז שַׁבְּתַי גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז אִין פּוֹלִין דְרֶעהט זִיךְ אַרוּם אַ נָבִיא, נְחֶמְיָה כֹּהֵן, וָואס שְׁרַייט אוֹיךְ אַז דִי גְאוּלָה וֶועט בַּאלְד קוּמֶען, נָאר עֶר דְרִינְגְט, אַז נִיט שַׁבְּתַי צְבִי אִיז דֶער מָשִׁיחַ. מִיט שְׁטָאלְץ הָאט דָאס אוֹיסְגֶעהֶערְט שַׁבְּתַי צְבִי, אוּנ אַז דִי פּוֹלִישֶׁע לוֹמְדִים הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט אַהֵיים פָאהרֶען הָאט עֶר זֵיי אָנְגֶעזָאגְט מֶען זָאל אִיהם בַּאלְד שִׁיקֶען נְחֶמְיָה'ן. דֶער פּוֹלִישֶׁער נָבִיא הָאט זִיךְ נִיט גֶעלָאזְט לַאנְג בֶּעטֶען אוּנ אִיז גֶעקוּמֶען קַיין קָאסְטִיַא, אוּנ חָאטְשׁ שַׁבְּתַי צְבִי הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט כָּבוֹד אוּנ הָאט זִיךְ מִיט אִיהם עֶטְלִיכֶע שָׁעָה כְּסֵדֶר אוֹיסְגֶעטַעֲנָה'ט, אִיז נְחֶמְיָה פָארְט גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי זַיין מֵיינוּנְג, אַז נִיט שַׁבְּתַי צְבִי וֶועט בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען. קַיין אַיינְגֶעהַאלְטֶענֶער מֶענְשׁ אִיז נְחֶמְיָה כֹּהֵן, וִוי עֶס שַׁיינְט, נִיט גֶעוֶועהן, עֶר הָאט זַיין דֵעָה פְרַיי אַרוֹיסְגֶעזָאגְט פַאר אַללֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, זֵיי הָאט עֶס גוּט פֶערְדְרָאסֶען אוּנ עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל אִיהם טֵיידְטֶען שְׁטִילֶערְהֵייד. נְחֶמְיָה כֹּהֵן הָאט זִיךְ אָבֶּער אָנְגֶעשְׁטוֹיסֶען אִין וָואס פַאר אַ סַכָּנָה עֶר אִיז אוּנ הָאט זִיךְ בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעגַנְבֶ'ט פוּן דֶער פֶעסְטוּנְג; עֶר אִיז אַוֶועק קַיין אַדְרִיאַנָאפָּאל צוּם גוּבֶּערְנַאטָאר מוּסְטַאפַא, דָארְט הָאט עֶר אָנְגֶענוּמֶען דִי מַחְמַדַנִישֶׁע אֱמוּנָה, אוּנ הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אַלְדִינְג, וָואס עֶס טְהוּט זִיךְ אִין קָאסְטִיַא אוּנ וִוי שַׁבְּתַי צְבִי ווִיל זִיךְ בֶּענוּצֶען דֶערְמִיט וָואס דִי טִירְקִישֶׁע מְלוּכָה ווֵייסְט נִיט דֶעם אֱמֶת, אוּנ וֶועט סוֹף כָּל סוֹף אָנְרֶעדֶען דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען מַאכֶען אַ מְרִידָה. דֶערְבַּיי הָאט עֶר אוֹיךְ גֶעמַסֶערְט דֶעם אוֹיפְזֶעהֶער פוּן דֶער פֶעסְטוּנְג, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַ גַאנְצֶע פַּרְנָסָה דֶערְפוּן, וָואס עֶר לָאזְט שַׁבְּתַי צְבִי זִיךְ פִיהרֶען וִויא אַ קֶענִיג. דֶער גוּבֶּערְנַאטָאר הָאט עֶס בַּאלְד מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן דֶעם סוּלְטַאן מַחְמֶד דֶעם פִיעֶרְטֶען, אוּנ עֶר הָאט גֶעמַאכְט אַיין אֲסִיפָה פוּן אַללֶע מִינִיסְטָארֶען מֶען זָאל זִיךְ אַיין עֵצָה הַאלְטֶען וָואס מֶען זָאל טְהוּן מִיט שַׁבְּתַי צְבִי. עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי זֵיי אַללֶע, אַז אוּמְבְּרֶענְגֶען אִיהם טָאר מֶען נִיט, ווַייל טִירְקֶען הָאבֶּען אוֹיךְ פוּן אִיהם גֶעהַאלְטֶען, אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען מוֹרָא גֶעהַאט עֶס זָאל נָאךְ זַיין טוֹיט נִיט

װערען אַבעזונדער סעקטע טאַקי צװישען די טירקען אַלײן. אַגײסטליכער האָט איין עצה געגעבען, אַז דאס גלײכסטע װאָלט געװעהן מען זאָל שבתי צבי ארױפברענגען דארױף ער זאָל צושטעהען צום מחמדנישען גלױבען. דאס איז געפאַלען אונ מען האָט בעשלאָסען אַז דעם סולטאַן'ס לײב־דאָקטאָר דידון, אויך אַגעװעזענער יוד, זאָל אויף זיך נעהמען די שװערע אַרבײט אָבצווערעדען שבתי צבי פון זיין אמונה. אַזוי האָט מען טאַקי געטהון: פלוצלונג איז אָנגעקומען אַבעפעהל, מען זאָל שבתי צבי אַרײנברענגען קיין אַדריאַנאָפאָל; דאָרט האָט דער דאָקטאָר דידון אָנגעהויבען איהם פערשטעהען צו געבען װאָס פאַר אַשװערע שטראָף איהם ערװאַרטעט װען ער װעט דעם סולטאַן ניט איבערבעטען אונ שטילען זיין צאָרן דערמיט, װאָס ער װעט װערען מחמדנער. אַללע האָבען גערעכענט אַז אַזא זאַך װעט דעם דאָקטאָר דידון ניט אַזוי גרינג אָנקומען, צום סוף האָט ער דװקא מיט שבתי צבי ניט בעדאַרפט לאַנג אַרבײטען: דער "יודישער קעניג" האָט באַלד איבערגעבעטען זיין גלױבען אונ, אַז דער סולטאַן האָט איהם פריינדליך אויפגענומען אונ האָט איהם געבענשט מיט אַנײעם נאָהמען מחמד עפענדי, אונ דערצו נאָך געגעבען בײ זיך אין הויף אַשטעללע מיט אַשאָן געהאַלט, איז ער זעהר צופרידען געװעהן. דאס אײגענע האָט אויך געטהון זיין װײב שרה, װאָס האָט אָנגענומען דעם נאָהמען פאַטמא קדין אונ איז געװאָרען די ערשטע חשובה בײ דער סולטאַנין, װעלכע האָט זי אָבגעשיט מיט טהײערע מתנות. קוקענדיג אויף שבתי צבי, האָבען פיעל פון זיינע מקורבים אויך אָבגעטרעטען פונ'ם יודענטהום, אונ פונקט אין דער אײנענער צייט װען אין גאַנץ אײראָפּא האָבען די יודען אַרױסגעקוקט אויף אַישועה אונ אין אַמשטערדם האָט דער געלעהרטער רב, דער דאָקטאָר בנימין מוספיא, צונויפגערופען די גאַנצע קהלה מען זאָל זיך אונטערשרײבען אויף אַדאַנק־בריעף צו שבתי צבי, האָט דער "יודישער קעניג" געהאַט די העזה צוצושיקען זיינע ברידער קיין סמירנא אַבריעף אונ זײ שרײבען אַז "גאָטט האָט איהם געמאַכט פאַר אַמחמדנער, ער האָט אַזוי געהײסען אונ אַזוי האָט עס געמוזט געשעהען".

מען קאָן זיך פאָרשטעללען די לאַגע פון די טירקישע יודען, װען צו זײ איז פריהר פאַר אַללע אָנגעקומען די שענדליכע ידיעה װעגען שבתי צבי, אונ עס איז שוין מעהר בײ קײנעם קײן ספק ניט געװעהן, אַז "משיח'ן האָט גאָטט געמאַכט פאַר אַטערק". פון אַללע זײטען האָט מען אויף זײ געטײט מיט די פינגער אונ מען האָט חוזק געמאַכט פון זײ. דערצו האָט זײ טאַקי די טירקישע

מְלוּכָה נִיט גֶעקָאנְט מוֹחֵל זַיין, וָואס זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נָאר עֶרְלוֹיבְּט צוּ הָאפֶען, אַז אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וֶועט נָאךְ אַ מָאל זַיין זֵייעֶרְס. דֶער סוּלְטַאן הָאט זִיךְ שְׁטַארְק גֶעוָואלְט נוֹקֵם זַיין אוּנ הָאט גֶערֶעכֶענְט אַ תֵּל צוּ מַאכֶען פוּן אַללֶע יוּדֶען אִין טִירְקַיי אוּנ זֵייעֶרֶע קִינְדֶער בִּיז זִיבֶען יָאהר מִיט גֶעוואַלְד אָבְּרֵייסֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט. מֶען הָאט אִיהם אָבֶּער דֶערְפוּן אָבְּגֶעשְׁלָאגֶען אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעוָואלְט זַיין כַּעַס אוֹיסְלָאזֶען הָאטְשׁ צוּ דִי רַבָּנִים אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען הַרְגְּנֶ'עֶן פוּנְפְצִיג פוּן זֵיי דֶערְפַאר, וָואס זֵיי הָאבֶּען צוּגֶעלָאזְט דָאס פָאלְק זָאל זִיךְ פֶערְדְרֶעהֶען דִי קָאפּ מִיט פוּסְטֶע חֲלוֹמוֹת, הָאט מֶען אִיהם פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען אַז עֶס אִיז נִיט רֶעכְט, אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען מֶעהר נִיט אָבְּגֶעקוּמֶען נָאר מִיט שְׁרֶעק. צְוִוישֶׁען זֵיי אַלְלֵיין אִיז אָבֶּער גֶעוָוארֶען אַ שְׁטַארְק גֶעטִימֶעל, אֵיינֶער הָאט אוֹיפְ'ן אַנְדֶערֶען אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט דִי שׁוּלְד, אוּנ דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס זֶענֶען מִיטְ'ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער גֶעוֶועהן. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען, אַז מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען מוֹרָא הָאבֶּען אַז עֶס זָאל פָּשׁוּט נִיט זַיין קֵיין הֲרִיגוֹת אִין יֶעדֶער שְׁטָאדְט, אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַרוֹיסְלָאזֶען אַ בֶּעפֶעהל, אַז קֵיינֶער זָאל זִיךְ נִיט דֶערְוֶואגֶען הָאבֶּען צוּ טְהוּן מִיט אַ שַׁבְּתַי צְבִי'נִיק אוּנ וֶוער עֶס וֶועט דַארוֹיף עוֹבֵר זַיין זָאל מֶען אִיהם אַרַיינְלֶעגֶען אִין חֵרֶם.

אַזַא שְׁרִיט פוּן שַׁבְּתַי צְבִי הָאט שׁוֹין, דַאכְט זִיךְ, בֶּעדַארְפְט אָנְלֶערְנֶען דִי מְקוּבָּלִים זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט אָבְּגֶעבֶּען מִיט נַארִישֶׁע חֲלוֹמוֹת, צוּם סוֹף אִיז דֶער דָאזִיגֶער קְלַאפּ אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ פֶערְפַאלֶענֶער, אוּנ דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס הָאבֶּען זִיךְ בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעוָואלְט אָבְּזָאגֶען פוּן זֵייעֶרֶע הָאפְנוּנְגֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט נָאר אַ וואוּנְדֶערְבַּארֶען תֵּרוּץ, אַז דָאס אִיז נָאר דֶער גוּף פוּן שַׁבְּתַי צְבִי גֶעוָוארֶען אַ טֶערְק, עֶר אַלְלֵיין אָבֶּער אִיז אַרוֹיף אִין הִימֶעל, אָדֶער עֶר אִיז אַוֶועק צוּ דִי עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים אוּנ מוּז אִיבֶּערְוַוארְטֶען אַ שְׁטִיקֶעל צַייט בִּיז דֶער דוֹר וֶועט וֶוערְטֶה זַיין אוֹיסְגֶעלֵייזְט צוּ וֶוערֶען. וֶוער שְׁמִיעֶסְט שַׁבְּתַי צְבִי'ס נָאהֶענְטֶע מְחוּתָּנִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ דֶערְוַוייל גֶעמַאכְט פוּן דֶער גְאוּלָּה זֶעהר אַ וָואהלֶען מַעֲמָד פַּרְנָסָה, וִוי שְׁמוּאֵל פְּרִימָא, יַעֲקֹב פַאלְיַאגִי אוּנ יַעֲקֹב יִשְׂרָאֵל דוּהַאן, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעחַאפְּט נָאךְ מֶעהר שְׁרַייעֶן אוּנ קְלַאפֶּען. זֵיי הָאבֶּען גֶעטַעֲנָה'ט אַז דִי סוֹדוֹת פוּנ'ם מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ אִיז שְׁוֶוער צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען אוּנ מֶען טָאר נָאר נִיט זִינְדִיגֶען מִיט דִי רֶעד אוּנ עֶפֶּיס בָּאקְלֶערֶען; אוּנ אַז עֶס אִיז זֵיי שׁוֹין אוֹיסְגֶעקוּמֶען נָאר עֶנְג אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעוִויזֶען אַז דֶער וָואס וַוארְפְט אַוֶועק זַיין אֱמוּנָה קָאן נִיט וֶוערֶען קֵיין גוֹאֵל פוּן זַיין פָאלְק, הָאבֶּען זֵיי גֶעבְּרַאכְט אַ רְאָיָה פוּן דֶער תּוֹרָה, אַז פּוּנְקְט וִוי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ הָאט

געמוזט זיין אין די קינדערשע יאהרען א מצרי, אזוי איז געפאלען אויף שבתי צבי דער גורל צו זיין א קורצע צייט א טערק. בעזאנדערס האט געארבייט מעשים נתן בנימין הלוי, וואס האט מורא געהאט אז ווען שבתי צבי ווערט אויס משיח מוז ער ווערען אויס נביא, אונ ער איז ניט מיעד געווארען ארומצופאהרען אונ יעדען טאג נייע יודען אריינצונארען אין זיין נעץ. די רבנים האבען זיך אפילו געפרובט אקעגענשטעלען אונ האבען איהם געוואלט אין חרם אריינלעגען, נאר עס האט ניט געהאלפען; נתן אונ נאך אזעלכע חברה לייט האבען זיך געטהון זייערס, אונ אויפ'ן ארט פון איין געגנער פלעגען צוקומען צעהן פרישע שבתי צבי'ניקעס.

פון דער ווייטענס האט שבתי צבי גוט בעמערקט, אז דאס פייער וואס ער האט אנגעצונדען, איז נאך ניט אין גאנצען פערלאשען געווארען אונ צוברענט זיך נאך, פערקעהרט, מיט גרעסערער קראפט, אונ חאטש ער האט זיך געלעבט רוהיג אונטער דעם שוטץ פונ'ם סולטאן, וואס האט איהם געהאלטען פאר זעהר א פרומען טערק, אונ האט איהם דערפאר שטארק ליעב געהאט, האט זיך ביי איהם אין הארצען דערוועקט דער פריהעריגער חשק צום אלטען שווינדעל, אונ ער האט זיך ענטשלאסען אליין אויך עפּיס צו טהון אונ ווייטער פערדרעהען דעם עולם די קאפּ. פון איין זייט האט ער ארויסגעלאזט א ספר „סהדותא דמהימנותא" אונ האט די יודען א ווינק געגעבען אז ער איז נאר לפנים איבערגעגאנגען צו די מחמדנער, כדי ער זאל קאנען מגייר זיין א סך טערקען. אין דער אנדערער זייט האט ער דעם סולטאן ערקלעהרט, אז ער מוז זיך דרעהען צווישען יודען, ווייל ער וויל פיעל פון זיי גליקליך מאכען אונ זיי אויך צורעדען זיי זאלען איבערבייטען זייער גלויבען. אזוי האט ער בעקומען איין ערלויבניש פריי צו לעבען, אונ ווי אזוי עס האט איהם געטוינט אזוי האט ער זיך געפיהרט: צווישען יודען האט ער אויסגערעדט כל הדעות אויף די מחמדנער אונ צווישען די טירקען האט ער געשפּיגען קלעק אויף די יודען. די מלוכה האט ניט בעמערקט ווי צוויי-פנים'דיג ער איז, אונ אז עטליכע יודען האבען טאקי אנגענומען די מחמדנישע אמונה, האט זי עס אנגעהאנגען אין שבתי צבי'ס בריה'שאפט, אונ ער איז ביי איהר געווארען געהויבט אונ געקראנט.

דערווייל איז שבתי צבי'ן, גאר אומגעריכט, צוגעקומען פון איירופּא א הייסער חסיד, וואס האט זיך גאר אין גאנצען פון זיינעטוועגען אוועקגעלעגט. דאס איז געוועהן אברהם מיגואל קרדוזא, וועלכער איז אין שפּאניען

אויפְגֶעוואַקְסֶען גֶעוואָרֶען בַּיי עֶלְטֶערְן־מַארְרַאנֶען אונ הָאט צוזאַמֶען מִיט זַיין אֶלְטֶערֶען בְּרודֶער פֶּערְנַאנְדָא גֶעלֶערְנְט מֶעדִיצִין. צְווִישֶׁען בֵּיידֶע בְּרִידֶער אִיז גֶעוועזֶען אַ שְׁטַארְקֶער חִלוּק: דֶער אֶלְטֶערֶער אִיז גֶעוועזֶען אַ גֶעזֶעצְטֶער מֶענְשׁ אונ הָאט בֶּעקוּמֶען אַ גְרוֹיסֶען נָאמֶען וועגֶען זַיין גֶעלֶערְנְטקַייט; דֶער יוּנְגֶערֶער אָבֶּער אִיז שׁוֹין, פֶּערְקֶעהְרְט, גֶעוועזֶען אַ פְלִיהֶענְדִיגֶער קָאפּ, אָהְן יִשׁוּב הַדַעַת, עֶר הָאט אַלְדִינְג גֶעווָאלְט ווִיסֶען נָאר עֶס זָאל אִיהם קֵיין מִיה נִיט קָאסְטֶען אונ עֶר זָאל קָאנֶען גַאנְצֶע טֶאג אַרוּמְלוֹיפֶען מִיט שֶׁאנֶע פְרוֹיעֶן אונ זֵיי זִינְגֶען זִיסֶע לִיעבֶּעס־לִידֶער, אַזוֹי ווִי דֶער מִנְהָג אִיז גֶעוועזֶען בַּיי אַלֶע שְׁפַּאנִישֶׁע עֶדֶעללַייט, וָואס הָאבֶּען לִיעב גוּט צוּ לֶעבֶּען. אַז פֶּערְנַאנְדָא אִיז אַוֶועק קֵיין וֶוענֶעדִיג, כְּדֵי עֶר זָאל דָארְט קָאנֶען פְרַיי אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם, אִיז אִיהם מִיגוּאֶל נָאכְגֶעפָאהְרֶען, נָאר אֲפִילוּ אִין יוּדִישְׁקַייט אִיז עֶר אַלְץ גֶעבְּלִיבֶּען דֶער אֵיינֶענֶער, מִיט דֶעם צוּטְרָאגֶענֶעם מֹחַ אונ מִיט׳ן גַאנְצֶען פַייעֶר צוּ אַלֶע תַּאֲווֹת. פְּלוּצְלוּנְג אִיז בַּיי אִיהם גֶעוואָרֶען אַ אִיבֶּערְקֶעהְרֶענִישׁ, עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעהֶען חֲלוֹמוֹת אונ שְׁרַייעֶן אַז שַׁבְּתַי צְבִי אִיז מָשִׁיחַ אונ, אַז דָאס וָואס עֶר הָאט קָלָאמֶערְשְׁט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה הָאט עֶר גֶעטְהוּן אִימִיסְטֶען, כְּדֵי עֶר זָאל לַיידֶען חֶרְפּוֹת אונ בּוּשׁוֹת אונ זָאל דֶערְמִיט אָבְּקוּמֶען פַאר דִי זִינְד פוּנ׳ם גַאנְצֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק. אוּמְזִיסְט הָאט זִיךְ פֶּערְנַאנְדָא בֶּעמִיהט אִיהם אַרָאבְּ־צוּפִיהְרֶען פוּן דֶעם פַאלְשֶׁען וֶועג; מִיט דֶעם אֵיינֶענֶעם חֵשֶׁק, וָואס אַבְרָהָם מִיגוּאֶל קַארְדוֹזָא פְלֶעגְט פְרִיהֶר זִיךְ אָבְּגֶעבֶּען מִיט נַארִישֶׁע תַּאֲווֹת, הָאט עֶר זִיךְ אַצוּנְד אָנְגֶעחַאפְּט אִין שַׁבְּתַי צְבִי, אונ הָאט זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט אִין דֶער ווַייטֶער וֶועלְט אַרַיין בֶּעקַאנְט צוּ מַאכֶען דִי יוּדֶען מִיט דֶער גְרוֹיסֶער יְשׁוּעָה וָואס זֵיי מֶעגֶען עֶרְוַוארְטֶען פוּן דֶעם יוּדִישׁ־טִירְקִישֶׁען גוֹאֵל צֶדֶק. עֶר הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אִין קַאִירָא אונ אוֹיף דִי גְרִיכִישֶׁע אִינְזֶעל אונ אוּמֶעדוּם הָאבֶּען זִיךְ אַרוּם אִיהם גֶעזַאמֶעלְט אַלֶע שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס. אַוַדַאי הָאט עֶר מִיט זַיין אֵייראָפֶּאִישֶׁער בִּילְדוּנְג אונ מִיט זַיין שֶׁאן לָשׁוֹן צוּגֶעצוֹיגֶען צוּ זִיךְ פִיעל מֶענְשֶׁען אונ אִיז אַ סַךְ מֶעהר צוּ נוּטְץ גֶעקוּמֶען שַׁבְּתַי צְבִי ווִי אַלֶע זַיינֶע נְבִיאִים אונ בַּיישְׁפִּיעלֶערְס פוּן פְרִיהֶר.

דֶערְפוּן הָאט זִיךְ אָבֶּער גֶענוּמֶען דִי מַפָּלָה פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. אַז עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען ווִי בְּלִינְד דֶער עוֹלָם גְלוֹיבְּט אִין אִיהם, הָאט עֶר זִיךְ שׁוֹין אוֹיפְגֶעהֶערְט הִיטֶען אונ הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט פוּן דִי הֶענְד דִי ווָאגְשָׁאל, אוֹיף וֶועלְכֶער עֶר פְלֶעגְט אִין דִי פְרִיהֶרִיגֶע יָאהְרֶען אָבְּוֶועגֶען יֶעדֶעס ווָארְט אונ אַכְטוּנְג גֶעבֶּען, אַז קֵיין אִיבְּרִיגֶע רֶעד זָאלֶען נִיט אַרוֹיס פוּן זַיין מוֹיל. עֶר פְלֶעגְט זִיךְ אָפְּט עֶרְלוֹיבֶּען

צו שאנדען יודען אונ זייער אמונה, אונ פלוצלונג האט ער זיך געקאנט שטעלען דאווענען צוזאמען מיט זיין חברה, זאגען תהלים אונ מעביר זיין די סדרה. ער האט ניט געהאט נעבען זיך אזא נאהענטען אונ געטרייען מענשען, וואס זאל איהם קאנען אבהאלטען פון אזעלכע זאכען. די שאנע שרה, ווי עס שיינט, האט ביי איהם אנגעווארען איהר ווערטה, אונ ער האט אויף דער עלטער גענומען נאך איין פרוי, די טאכטער פונ'ם בעריהמטען למדן יוסף פילוסוף פון סאלוניקי. שבתי צבי האט מן הסתם געהאט גענוג שונאים אונ מען האט איהם געמסרט, אז ער האט נאך ניט אוועקגעווארפען זיינע אלטע דרכים אונ וויל נאך אלץ זיין א משיח ביי די יודען. מען האט איהם אנגעהויבען שטארק נאכקוקען אונ, אז מען האט איהם געפונען אמאל אין א דארף, ניט ווייט פון קאנסטאנטינאפאל, צוזאמען מיט עטליכע מנינים יודען אונ מען האט איהם פונקט דערטאפט ביי א תפלה, האט די מלוכה געהייסען איהם אוועקפיהרען קיין אלבאניען אונ בעזעצען אין א קליין שטאדטעל דולציניא, וואו ער האט שוין קיין יודען ניט געזעהען פאר די אויגען. דאס איז פאר איהם געוועהן א שטארקער קלאפ, א ביטערע מרה שחורה האט איהם פון די פיס געווארפען, אונ גאר גיך איז ער דארט, אים יאהר 1676, געשטארבען עלענד, אונ מען ווייסט אפילו ניט וואו זיין געביין איז הינגעקומען.

שפעטער מיט עטליכע חדשים, דעם 21 פעברואר 1677, האט דער טויט צוגעמאכט די אויגען פון ברוך שפינאזא. ער האט נאך דערלעבט צו זעהען, ווי אין דעם אייגענעם אמשטרדם, וואס צוריק מיט הונדערט יאהר האט א יוד ניט געטארט אהין אריינשמעקען, איז אויסגעוואקסען זעהר א שאנע ספרדישע קהלה פון דער טויזענד משפחות, ווי זיי האבען אויסגעבויעט א טהייערע שול אונ מיט גרויס פאראד האט מען געמאכט א חנוכת הבית, ווי קריסטען האבען מנדר געוועהן געלד אויף דער הייליגער מצוה אונ האבען זיך געפרעהט ביי דער שמחה; נאר קיין נחת האט ער דערפון ניט געקאנט האבען, ווייל ער איז געשטאנען גאנץ ווייט פון זיינע ברידער, אונ נאר דער לויטערער פערשטאנד האט ניט דערלאזט, אז ביי איהם אין הארצען זאל בלייבען שטענדיג די שנאה, וואס צו ליעב איהר האט ער אויף זיי אמאל גערעדט אזוי פיעל שלעכטס. אזוי רוהיג ווי ער האט געלעבט – אזוי איז ער אויך רוהיג געשטארבען; שטיל, אהן וועטהיג האט ער אויסגעהויכט זיין גרויסע נשמה אונ זיין טויט האט ערשט בעוויזען דעם חלוק צווישען א ליכטיגען קאפ אונ א פערטומעלטען מח. שבתי צבי האט א שפיי געטהון אויפ'ן יודישקייט, אונ ברוך שפינאזא איז ביז צום

לֶעצְטֶען אוֹיגֶענְבְּלִיק גֶעבְּלִיבֶּען גֶעטְרֵיי דֶעם פָאלְק , וָואס הָאט אִיהם בֶּעוָוארְפֶען מִיט שְׁטֵיינֶער פַאר זַיין פְרֵיי דֶענְקֶען , אוּנ הָאט נִיט גֶעוָואלְט אִיבֶּערְרַייסֶען דֶעם פָאדֶעם , וָואס הָאט אִיהם צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּ יוּדֶען , אֲפִילוּ מִיט חֶסְרוֹנוֹת , לוֹיט זַיין מֵיינוּנְג , נָאר פָארְט צוּ אֵייגֶענֶע....

10 יוּדִישֶׁע בֶּעשִׁיצֶער אוּנ שׂוֹנְאִים צְוִוישֶׁען קְרִיסְטְלִיכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע .

(1720—1677 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט) .

גְרָאד אִין דֶער צַייט , וָוען דִי יוּדֶען זֶענֶען נָאכְגֶעלָאפֶען אַ פַאלְשֶׁען מָשִׁיחַ , זֶענֶען זַייעֶרֶע שׂוֹנְאִים אַ בִּיסֶעל שְׁטִיל גֶעבְּלִיבֶּען , אוּנ מֶען הָאט זִיךְ כִּמְעַט אַזוֹי וִוי אָבְּגֶעשְׁמִיעסְט , מֶען זָאל זֵיי לָאזֶען צוּ רוּה , חָאטְשׁ פוּן דֶער טוֹבָה אִיז זֵיי אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען אַרָעה : זֵיי הָאבֶּען זִיךְ בֶּענוּצְט מִיט דֶעם וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעלָאזְט דֶעם אָטְהֶעם חַאפֶּען , נָאר דַארוּיף זֵיי זָאלֶען זִיךְ אָבְּגֶעבֶּען מִיט נַארִישֶׁע חֲלוֹמוֹת אוּנ אוֹיסְשְׁמִירֶען זִיךְ מִיט אֵייגֶענֶע בְּלָאטֶע . דָאס הָאט אָבֶּער גֶעדוֹיעֶרְט נִיט לַאנְג ; בַּאלְד הָאט מֶען זִיךְ גֶענוּמֶען זֵיי וַוייטֶער אָנְטְהוּן צָרוֹת . אוּנ מֶערְקְוִוירְדִיג אִיז דָאס , וָואס אוֹיסְגֶעלָאזְט דֶעם כַּעַס צוּ זֵיי הָאבֶּען נָאר קְרִיסְטֶען אוּנ דִי טִירְקַיי הָאט זֵיי נִיט גֶעטְשֶׁעפֶּעט , חָאטְשׁ דָארְט הָאט מֶעהר בֶּעדַארְפְט פֶערְדְרִיסֶען זֵייעֶר אֱמוּנָה אִין שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ דִי הָאפְנוּנְג צוּצוּנֶעהמֶען בַּיי דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל . לְכַתְּחִלָּה אִיז טַאקִי דֶער סוּלְטַאן מַחְמֶד דֶער פִיעֶרְטֶער שְׁטַארְק בְּרוֹגֶז גֶעוָוארֶען אוֹיף דִי יוּדֶען אוּנ הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט נוֹקֵם זַיין אִין זֵיי דֶערְפַאר וָואס זֵיי הָאבֶּען פֶערְגֶעסֶען וִוי גוּט טִירְקַיי הָאט זֵיי בֶּעהַאנְדֶעלְט , דֶערְנָאךְ הָאט עֶר זִיךְ בֶּערֶעכֶענְט , אַז מֶען טָאר נִיט אוֹיסְגִיסֶען דֶעם צָארְן אוֹיף אַ גַאנְץ פָאלְק פַאר דִי זִינְד פוּן יְחִידִים , אוּנ עֶס אִיז קֵיינֶעם קֵיין הָאר נִיט גֶעקְרִימְט גֶעוָוארֶען .

נִיט אַזוֹי הָאט מֶען זִיךְ מִיט זֵיי נוֹהֵג גֶעוֶועהן אִין אֵייְרָאפַּא , וואוּ מֶען הָאט אֵיינֶענְטְלִיךְ גֶעקָאנְט הָאבֶּען צוּ זֵיי נָאר קְלֵיינֶע פְּרֶעטֶענְזִיעֶס , וַוייל שַׁבְּתַי צְבִיִ׳ס אַרְבַּייט הָאט זִיךְ דָארְט כִּמְעַט נִיט אָנְגֶעזֶעהֶען אוּנ הָאט גַאנְץ וֶוענִיג גֶעשַׁאדְט . אוֹיסֶער הָאלַלַאנְד אוּנ עֶנְגְלַאנְד , וואוּ זֵייעֶר צוּשְׁטַאנְד אִיז גֶעוֶועהן גְלֶאנְצֶענְד , הָאט מֶען זֵיי אִין אַלֶע אִיבֶּערִיגֶע לֶענְדֶער וַוייטֶער אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ בֶּעטְרַאכְטֶען וִוי מֶענְשֶׁען , אוּנ בַּיי קֵיינֶעם הָאט זִיךְ נִיט גֶעפוּנֶען פַאר זֵיי אַ שְׁטִיקֶעל בְּחֶמְלוֹת .

דֶעם עֶרְשְׁטֶען קְלַאפּ הָאבֶּען זֵיי וַוייטֶער בֶּעקָאמֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען, וַוייל דָארְט אִיז דִי מְלוּכָה, נָאךְ דֶעם טוֹיט פוּנ'ם קֶענִיג פִילִיפּ דֶעם פִיעְרְטֶען, אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ זַיין אַלְמָנָה מַארְיַא אַנְנַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁע פְּרִינְצֶעסִין אוּנ הָאט זִיךְ אִין דֶער יוּגֶענְד בַּיי דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע גוּט אוֹיסְגֶעלֶערְנְט פַייְנְד צוּ הָאבֶּען יוּדֶען. מִילָא אִין שְׁפַּאנְיֶען אַלֵיין הָאט זִי נִיט גֶעהַאט וֶועמֶען דִי שִׂנְאָה אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען, וַוייל דָארְט אִיז שׁוֹין עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט יָאהר קֵיין זֵכֶר נִיט גֶעוֶועהן פוּן קֵיין יוּד; דֶערְפַאר הָאט זִי זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צֶעפֶּען צוּ דִי יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען שׁוֹין פוּן לַאנְג גֶעוָואהְנְט אִין אַפְרִיקָא אִין אַזֶעלְכֶע מְקוֹמוֹת, וָואס שְׁפַּאנְיֶען הָאט זֵיי שְׁפֶּעטֶער אָבְּגֶענוּמֶען אוּנ הָאט גֶעהַאט אִיבֶּער זֵיי צוּ שַׁאפֶען, וִוי אָרַאן, מַאזַאקְוִויזִיר אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט, אוּנ הָאט גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל זֵיי בַּאלְד פוּן דָארְט אַרוֹיסְטְרַייבֶּען. דֶער גוּבֶּערְנַאטָאר אַלֵיין הָאט גֶעזֶועהֶען אַז דָא טְהוּט דִי שְׁפַּאנִישֶׁע מְלוּכָה דִי גְרֶעסְטֶע עַוְלוֹת, אִי גֶעגֶען דִי יוּדֶען, אִי גֶעגֶען זִיךְ אַלֵיין, וַוייל זֵיי זֶענֶען אַלֶע גֶעוֶועהן זֶעהר נוּצְלִיכֶע מֶענְשֶׁען אוּנ צְוֵויי רַייכֶע יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, קַאנְזִינָא אוּנ שַׁשְׁפּוֹרְטַשׁ, הָאבֶּען נִיט אֵיין מָאל אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען זֵייעֶר גֶעטְרַיישַׁאפְט דֶעם לַאנְד אוּנ דֶער קֶענִיג הָאט זֵיי גֶעשִׁיקְט אֵייגֶענְהֶאנְדִיגֶע דַאנְקְבְּרִיעף; עֶר הָאט אָבֶּער גָאר נִיט גֶעקָאנְט טְהוּן אוּנ הָאט זֵיי נָאר עֶרְלוֹיבְּט צוּ פֶערְבְּלַייבֶּען נָאר דִי אַכְט טֶאג פוּן פֶּסַח, אוּנ דֶערְנָאךְ הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט אִין הַיילֶענִישׁ מַאכֶען אַ תֵּל פוּנ'ם גַאנְצֶען פֶערְמֶעגֶען, פֶערְקוֹיפֶען דִי הַייזֶער פַאר אַ צֶעהְנְטֶעל פוּנ'ם וֶוערְטְה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין דֶער גֶעגֶענְד סַאוָואיֶען, קֵיין נִיצְצַא אוּנ וִוילַאפְרַאנְקַא.

דָאס אָפֶּעלֶע פַאלְט נִיט וַוייט פוּנ'ם בֵּיימֶעלֶע. דָאס אֵייגֶענֶע וָואס דִי מוּטְטֶער הָאט גֶעטְהוּן אִין שְׁפַּאנְיֶען, הָאט אִיהר טָאכְטֶער, דִי אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁע קֵייזֶערִין מַארְגַארֶעטְהַא וִוידֶערְהָאלְט אִין וִויעֶן. פוּן דֶער צַייט אָן, וָואס אִיהר מַאנְן, לֶעאָפָּאלְד דֶער עֶרְשְׁטֶער הָאט אָנְגֶעטְהוּן דִי קְרוֹין, הָאבֶּען דִי יֶעזוּאִיטֶען דִי גַאנְצֶע מַאכְט גֶעהַאט אִין אֶסְטֶערְרַייךְ אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעטְהוּן עֲנוּיִים קָשִׁים אֲפִילוּ קְרִיסְטֶען, וָואס זֶענֶען נָאר נִיט גֶעוֶועהן קֵיין קַאטָאלִיקֶען. מֶען קָאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען וָואס דִי יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ וִוידֶער, שׁוֹין אַ יָאהר פוּנְפְצִיג בֶּעזֶעצְט אִין וִויעֶן, זֶענֶען פוּן זֵיי אוֹיסְגֶעשְׁטַאנֶען. דִי שִׂנְאָה פוּן דִי גַייסְטְלִיכֶע פוּן אֵיין זַייט אוּנ דִי קִנְאָה פוּן סוֹחֲרִים אוּנ בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט, דֶער פֶערְדְרוּס וָואס יוּדֶען פִיהְרֶען גְרוֹיסֶע גֶעשֶׁעפְטֶען אוּנ הָאבֶּען פַּרְנָסָה בְּשֶׁפַע, דָאס אַלְדִינְג הָאט גֶעפִיהְרְט דֶערְצוּ, וָואס מֶען הָאט

זיי פערביטערט דאס לעבען און מען האט זיי ניט געלאזט רוהיג עסען דאס שטיקעל ברויט, וואס פלעגט זיי ניט גרינג אנקומען. וואו ערגיץ א צרה, א בלבול, האט מען ארויפגעלעגט אויף די יודען, און עס איז גענוג געוועהן צו געפינען אין טייך א דערטרונקענעם, די שונאי ישראל זאלען שוין האבען וואס צו רעדען און די יודען זאלען מיט'ן לעבען ניט זיכער זיין. היבשע עטליכע יאהר האט מען זיך אזוי געמוטשעט מיט די יודען, די שונאים האבען געהאט מיט זיי א גאנצע ארבייט, אללע מאל האט מען בעדארפט אויסטראכטען נייע שקרים, ארויסגעבען פרישע דינים: דא געה ניט, דא שטעה ניט, מיט דעם האנדעל ניט, דארט לערן ניט, ביז עס איז די זאך נמאס געווארען און מען האט געפועלט ביי לעאפאלד'ן ער זאל הייסען די יודען לחלוטין ארויסטרייבען פונ'ם לאנד און בעזאנדערס פון וויען. דער קייזער האט זיך אפילו א ביסעל געיישובט, נאר אזוי ווי מארגארעטהא האט ביי איהם געהאט די גאנצע דעה, און זי האט עס געוואלט, האט ער שוין געמוזט נאכשאקלען מיט'ן קאפ, און אים 14 פעברואר 1670 האט מען אומעדום אויסגערופען אז אין עטליכע חדשים ארום וועט זיך קיין יוד ניט טארען געפינען אין גאנץ אסטערייך. ווי א דונער האט די בשורה דערשלאגען די יודען און עס איז זיי שווער געוועהן צו גלויבען, אז פלוצלונג זאל מען זיי גאר אהן א שום חטא ברעכען פון ברויט און הייסען געהען אין דער פרעמד. זיי האבען נאך אלץ געהאפט אז עס וועט זיי געראטהען מבטל צו זיין די ביטערע גזרה און זיי האבען אוועקגעשיקט א געבעט-בריעף צום בעריהמטען גביר עמנואל טעקסיירא, וואס איז געוועהן געזאנדטער פון דער קאניגין כריסטינע און האט געהאט גוטע פריינד צווישען די גראסטע שררות. טעקסיירא האט זיך טאקי, ווי א הייסער יוד, גענומען צו דער זאך זעהר וואַרם און האט אנגעווענדט אללע מיטעל; עס האט אבער ניט געהאלפען, און נאר איין טובה האט די אסטערייכישע מלוכה געטהון די יודען, וואס זי האט אנגעזאגט מען זאל זיי פאר'ן פאהרען ניט טהון קיין שלעכטס. אזוי האבען זיי אללע געמוזט ארויס. קיין אונגארן האט מען זיי ניט אריינגעלאזט און דערפאר זענען זיי געצוואונגען געוועהן זיך צו בעזעצען אין מאהרען, באהמען און ביירן. פאר אזא חסד, וואס דער קייזער האט געטהון מיט די וויענער איינוואהנער און האט זיי בעפרייעט פון יודען, האט די שטאדט אבגעקויפט פאר הונדערט טויזענד גולדען די „יודישע גאס און מען האט זי אוועקגעשענקט לעאפאלד'ן, און דאריבער רופט מען זי עד

הַיוֹם „לֶעאָפָּאלְד שְׁטַאדְט“. אויף דֶעם אָרְט וואו דִי אַלְטֶע יוּדִישָׁע שוּל אִיז גֶעשְׁטַאנֶען, הָאט מֶען אויסְגֶעבּוֹיעט אַ קִירְכֶע.

דֶער אויבֶּערְשְׁטֶער שִׁיקְט אָבֶּער דִי קֶאלְט נָאךְ דִי קְלֵיידֶער: אַז מֶען הָאט דִי יוּדֶען פוּן ווִיעֶן אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען, הָאט זִיךְ פַאר זֵיי גֶעאֶפֶענְט אַ נַייֶע הַיים אִין דֶער גֶעגֶענְד פוּן בְּרַאנְדֶענְבּוּרְג אוּנ אִין דִי אַלֶע מְקוֹמוֹת, וָואס פוּן זֵיי אִיז נָאךְ דֶעם גֶעוָוארֶען פְּרַייסֶען אוּנ אִצוּנְד הֶערְשְׁט דָארְט דִי מַאכְט פוּנ׳ם גְרוֹיסֶען דַייטְשְׁלַאנְד. דֶער קוּרְפִירְסְט פְרִידְרִיךְ ווִילְהֶעלְם אִיז אֵייגֶענְטְלִיךְ נִיט גֶעוֶועהן קֵיין גְרוֹיסֶער אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל, אוּנ אִין זַיין לַאנְד הָאט שׁוֹין מֶעהר פוּן הוּנְדֶערְט יָאהר קֵיין יוּד נִיט גֶעטָארְט זִיךְ בֶּעזֶעצֶען, נָאר אַז אִין עֶטְלִיכֶע שְׁטֶאדְט וָואס זֶענֶען אַרוּנְטֶער, נָאךְ אַ מִלְחָמָה, אוּנְטֶער זַיין מְלוּכָה, ווִי הַאלְבֶּערְשְׁטַאדְט, עֶסְמֶערִיךְ, וֶועזֶעל, דוּסְבּוּרְג אוּנ מִינְדֶען, הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען גַאנְץ קְלֵיינֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת אוּנ צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר נוּצְלִיכֶע מֶענְשֶׁען, ווִי לְמָשָׁל, ר׳ אֵלִיָּהוּ גוּמְפֶּערְץ, וָואס הָאט צוּגֶעשְׁטֶעלְט דֶער קְרוֹין כְּלֵי זַיין אוּנ פוּלְוֶוער אוּנ מֶען אִיז פוּן אִיהם גֶעוֶועהן זֶעהר צוּפְרִידֶען, אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל יוּדֶען פְּרַיי אַרַיינְלָאזֶען אִין זַיין מְדִינָה, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ נָאךְ מִיה גֶעגֶעבֶּען צוּצִיהֶען פֶעהִיגֶע יוּדִישֶׁע סוֹחֲרִים מִיט גֶעלְד, ווַייל עֶר הָאט גוּט גֶעוֶועהֶען אַז יוּדִישֶׁע קַאפִּיטַאלֶען בֶּעלֶעבֶּען דֶעם הַאנְדֶעל אוּנ קֵיינֶער דֶערְלֵייגְט נִיט צוּ זֵיי, דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל זַיין גֶעזַאנְדְטֶען אִין ווִיעֶן, עֶר זָאל אָנְהֵייבֶּען צוּרֶעדֶען דִי יוּדֶען, אַז זֵיי זָאלֶען קוּמֶען קֵיין בְּרַאנְדֶענְבּוּרְג, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט קֵיין בֶּערְלִין צְוֶועלְף בַּעֲלֵי בַּתִּים, מֶען זָאל אִיבֶּערְרֶעדֶען מִיט דֶער מְלוּכָה וֶועגֶען דֶעם. דִי תְּנָאִים, וָואס מֶען הָאט מִיט זֵיי אויסְגֶענוּמֶען, זֶענֶען גֶעוֶועהן אַ בִּיסֶעלֶע שְׁוֶוער, נָאר עֶס אִיז קֵיין צַייט נִיט גֶעוֶועהן לַאנְג זִיךְ צוּ דִינְגֶען אוּנ מֶען הָאט גֶעמוּזְט אויף אַלֶעמֶען בֶּעשְׁטֶעהֶען. מֶען הָאט אָבְּגֶעמַאכְט אַז דֶערְווַייל זָאלֶען זִיךְ מֶעהר נִיט בֶּעזֶעצֶען פוּן פוּנְפְצִיג יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, וָואס קָאנֶען זִיךְ בֶּעשֶׁאפְטִיגֶען מִיט אַלֶער אַרְט מִסְחָרִים, נָאר יֶעדֶע פַאמִילְיֶע דַארְף צָאהלֶען יֶאהְרְלִיךְ מַס אַכְט טְהַאלֶער שׁוּטְץ־גֶעלְד, אוּנ פוּן יֶעדֶער חוּפָּה אָדֶער לְוָיָה — אַ גוּלְדֶען. הַייזֶער הָאבֶּען זֵיי גֶעטָאנְט קוֹיפֶען נָאר אויף אַ צַייט אוּנ דֶערְנָאךְ הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט פֶערְקוֹיפֶען קְרִיסְטֶען. קֵיין אֶפֶענְטְלִיכֶע גְרוֹיסֶע שׁוּלֶען בּוֹיעֶן הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעטָארְט, נָאר מַאכֶען קְלֵיינֶע מִנְיָנִים בַּיי זִיךְ אִין שְׁטוּבּ אוּנ הַאלְטֶען חַזָּנִים אוּנ שׁוֹחֲטִים הָאט מֶען זֵיי נִיט פֶערְוֶועהרְט. גֶעהֵייסֶען הָאט עֶס, אַז מֶען מַאכְט נָאר אַ פְּרִיוו אויף צְוַואנְצִיג יָאהר, נָאר דִי מְלוּכָה הָאט בְּפֵירוּשׁ אויסְגֶערֶעדְט, אַז

ווי באלד עס וועט איהר לויגען מוזען די יודען בלייבען ווייטער. ווי עס ווייזט אויס, האט קיינער קיין חרטה ניט געהאט: פון די ערשטע פופציג משפחות, האבען זיך זיבען בעזעצט אין בערלין אונ פון זיי איז אויסגעוואקסען די בעריהמטע בערלינער יודישע קהלה, אונ די איבריגע האבען זיך פערשפרייט איבער דעם גאנצען לאנד. צו זיי זענען באלד צוגעקומען רייכע יודען פון האמבורג אונ גלאגויא, אונ אין צוויי שטאדט לאנדסבערג אונ פראנקפורט אן דער אדער, זענען געווארען צוויי גרויסע קהלות. וואס מעהר יודען עס האבען זיך דארט בעזעצט, האבען זיי מעהר נושא חן געוועהן ביי פרידריך ווילהעלם'ן. אונ אז ער האט געאפענט א אוניווערזיטעט אונ האט מנדר געוועהן א בעזונדער הויז פאר געלעהרטע, האט ער געמאכט, אז מען זאל אויפנעהמען אויך יודען אונ, אז צוויי יודישע יונגלעך, פון דער משפחה כהן רופא, האבען זיך פערשלעפט פון פולין, וואו זיי זענען קוים ניצל געווארען פון המעלניצקים שחיטה אונ האבען געוואלט לערנען מעדיצין, האט זיי דער קורפירסט געהייסען אריינגעהמען אין דער אוניווערזיטעט אונ האט זיי די גאנצע צייט אויסגעהאלטען אויף זיין רעכנונג.

אין דער אייגענער צייט האט די מאראנען פון פארטוגאל אויך א בליץ געטהון א קליינע שיין פון האפנונג אז זייער לאגע וועט זיך פערבעסערן אונ די קראפט פון דער אינקוויזיציאן וועט געבראכען ווערען. שוין מעהר פון הונדערט פופציג יאהר אז די אינקוויזיציאן האט זיך, כמעט געגען ווילען פונ'ם פאפסט, אהין אריינגעגנב'ט אונ האט אבגעקאסט געגוג בלוט, ווייל חאטש אין די פיער דורות, וואס האבען זיך איבערגעביטען, האבען זיך די מאראנען שטארק אויסגעמישט מיט'ן פאלק אונ פיעל פון זיי האבען טאקי גאר אין גאנצען פערגעסען זייער שרש, פון דעסטוועגען האט מען יעדעס מאל אויף איין אנדערן געמאכט א בלבול, אונ אומשולדיגע מענשען פלעגען פאלען ווי שטרוי. אזוי האט זיך עס געפיהרט ביז עס איז געגען דער אינקוויזיציאן ניט ארויסגעשפרונגען א גייסטליכער פון די יעזואיטען, אנטאניא וויאיירא, וואס האט אליין אין דער יוגענד געגוג געליטען פון איהר אונ האט זיך ענטשלאסען זוכען א נקמה אונ אומוואַרפען דעם גאנצען בנין פון דעם שרעקליכען מזבח, וואס פלעגט פערשלינגען טויזענדער מענשליכע קרבנות. דערצו האט נאך אנטאניא וויאיירא געהאלטען פון יודען, ווייל ווען ער האט א מאל געלעבט אין אמשטערדם איז ער געוועהן אפן בית ביי ר' מנשה בן ישראל אונ ר' יצחק אבוהב אונ האט זעהר געשאצט די יודישע בנים אונ לומדים. ער

האט זיך גענומען צו דער זאך ניט ווי קיין נאר און האט אנגעהויבען ארבייטען פון צוויי זייטען: אלליין האט ער זיך אנידערגעזעצט אין רום און האט דארט מודיע געוועהן וואס עס געהט פאר אין פארטוגאל; אין ליסאבאן ווידער האט ער איבערגעלאזט איינעם פון די פריינד, וואס איז געוועהן א חשוב ביים קאניג דון פעדרא און האט איהם פערשטעהען געגעבען, אז פארטוגאל קאן צוריק אבנעהמען אינדיען, ווען זי וועט האבען מיטעל צו פיהרען א מלחמה. דאס האט ער געטהון מיט א כונה, כדי ער זאל ארויפפיהרען דעם קאניג אויף דער מחשבה צו זוכען געלד, און קוים איז ער מיט איהם פערטיג געווארען האט ער איהם באלד אנגעוויזען, אז די מאראנען זענען אנגעשטאפט מיט געלד און אז עס וואלט גוט געוועהן מען זאל מאכען מיט זיי יד אחת. דער קאניג האט געהייסען מען זאל שטילערהייד אנהייבען איבערשמיעסען מיט די מאראנען, נאר די אינקוויזיטארען האבען עפיס אנגעשמעקט און האבען זיך גענומען זיי רודף'ן נאך מיט מעהר אכזריות. עס איז אזוי ווייט געקומען אז פיעל גרויסע לייט, וואס האבען ניט געקאנט צוזעהען אזא אומרעכט, זענען געפאלען אויף א שכל און האבען פארגעלעגט, מען זאל בעסער אללע מאראנען ארויסטרייבען פון פארטוגאל, כדי עס זאל ניט דיין צו וועמען זיך צו טשעפען. דאס איז אבער געוועהן פאר די אינקוויזיטארען נאך ערגער, ווייל דעמאלט וואלט זייער ארבייט אין גאנצען אויפגעהערט, און דאריבער האבען זיי שוין נאר אנגעהויבען רעדען פון ישר און האבען געדרונגען אז שולדיג זענען דאך נאר געצאהלטע מענשען און עס וואלט געוועהן א גרויסע עולה ווען מען זאל די זינד פון עטליכע ארויפלעגען אויף אללע. דערווייל האט אני-טאניא וויאיירא געפועלט ביים פאפסט קלעמענטי דעם צעהנטען ער זאל ערלויבען די מאראנען זיי זאלען אריינשיקען קיין רום שליחים און מען זאל דארט אויסהערען זייערע טענות. אויסער דעם האט דער פאפסט צוגעשיקט א בעפעהל, אז די אינקוויזיציאן טאר מעהר ניט פערמשפט'ן קיינעם צום טויט אדער צו שווערער ארבייט אונ, אז אללע פראצעסען פון די מאראנען, וואס געפינען זיך נאך אין תפיסה, זאל מען אוועקשיקען קיין רום און דארט זאל מען איבערקוקען אללע פאפיערען און נאכפארשען צו האט עפיס די בעשול-דיגונג א ממשות. די אינקוויזיטארען זענען שוין אבער געוועהן אזעלכע שטאלצע לייט אז פון קיין אלטערס איבער זיך האבען זיי גאר ניט געוואלט וויסען: זיי האבען זיך ניט אומגעקוקט אויפ'ן פאפסט'ס בעפעהל און האבען נאך אנגערייצט דאס פראסטע פאלק מען זאל ארומלויפען אין די גאסען און שרייען, אז מען

דארף אויסקוילען די יודען אונ מאראנען. די יעזואיטען האבען דאס באלד מודיע געוועהן קיין רום אונ גאר גיך איז פון דארט אנגעקומען מען זאל אראב־ווארפען אללע אינקוויזיטארען פון זייערע שטעללען אונ דעם שליסעל פון דער תפיסה זאל מען איבערגעבען דעם פאפסט'ס געזאנדטען. דא זענען שוין די אינקוויזיטארען גאר ארויס פון דער העזה אונ האבען געזאגט אז די ברירה איז ביי זיי אונ אז מיט גוטען פאלגען זיי ניט דעם פאפסט בשום אופן.

אין שפאניען האט די אינקוויזיטארען שטארק פערדראסען פאר וואס דער פאפסט מישט זיך אריין אין אזעלכע זאכען, וואס זיי טהוען עס נאר לשם מצוה, כדי צו בעפעסטיגען דעם גלויבען, אונ זיי האבען מורא געהאט טאמער וועט ער זיי שפעטער אויך זאגען א דעה; דערפאר איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען איהם ווייזען ווי גרויס זייער כח איז, אז זיי זענען אים שטאנד אלדינג צו טהון, אז דער קעניג אונ דאס פאלק זענען ביי זיי אין די האנד אונ ווער עס וועט זיך וועלען טשעפען צו זיי וועט גאר ניט אויספיהרען. דעמאלט איז אין שפאניען גאר וואס געווארען קעניג קארל דער צווייטע, א נארישער אונ אלייכטזיניגער יונגער מאנן, וואס האט ניט לאנג חתונה געהאט מיט א פראנצאזישער פרינצעסין; אזא שוואכלינג האט מען זעהר לייכט געקאנט ארויספיהרען אויף דער גרעסטער נארישקייט, אונ איהם האבען די אינקווי־זיטארען, אים יאהר 1680, איינגערעדט ער זאל מאכען א שמחה צו ליעב דער קעניגין מאריא לואיזע אונ לאזען אפענטליך פערברענען פיעל מאראנען וועלכע זענען פערמשפט געווארען צום טויט. דער קעניג איז דארויף מרוצה געווארען, ער האט בעשטימט דעם טאג פון דעם גרויסען יום טוב אונ א גאנצען חדש פריהר האבען בעלי מלאכות געארבייט אונ געבויעט הויכע באנק פאר די איינוואהנער פון מדריד, כדי יעדער זאל קאנען מיט אייגענע אויגען בעטראכטען וואס פאר א וואהלען פסק די אינקוויזיציאן גיט ארויס. שוין לאנג האט מען ניט געזעהען אזוי פיעל קרבנות צוזאמען: הונדערט אכטצעהן מענשען האט מען צונויפגעשלעפט פונ'ם גאנצען לאנד, צווישען זיי האט מען געבראכט אויך גאר יונגע קינדער, קיין עלטערער פון אכט אונ דרייסיג יאהר איז ניט געוועהן, אויסער איין אלמנה פון זעכציג יאהר, וואס איז אומגעקומען מיט איהר גאנצער משפחה מיט די טאכטער אונ איידעמס, אונ אז מען האט זיי אין דער פריה ארויסגעפיהרט אויף דעם פלאץ, וואו דער שייטער הויפען איז געשטאנען אנגעטהון אין ווייסע קליידער מיט שווארצע ליכט אין די האנד, בארוויס אונ ארומגערינגעלט מיט תליינים, האט מען בעדארפט האבען נאר

א הארץ פון שטיין מען זאל ניט גערירט ווערען פון דער שרעקליכער סצענע. מען קאן אויך ניט זאגען, אז צווישען די איינוואהנער פון מדריד האבען זיך גאר ניט געפונען קיין מענשען מיט רחמנות: א סך האבען פאראויס געזעהען, אז עס וועט זיי שווער זיין צוצוקוקען אזא הריגה און האבען זיך געמאכט קראנק, נאר כדי עס זאל אויף זיי קיין שום חשד ניט פאלען, ווייל אין שפאניען האבען די אינקוויזיטארען שטארק געהאלטען פונ'ם ווארטעל: „קוים ביסטו ניט מיט אונז — ביסטו געגען אונז", האבען זיי אימיסטען גענומען רעצעפטען ביי דאקטוירים. עהדער מען האט בעדארפט אונטערצינדען דאס האלץ, איז א זיבעצעהניאהריג שאן מעדעל פון די מאראנען, צוגעלאפען צו דער קאניגין און האט מיט גרויס געוויין געשריגען: „א, האב רחמנות אויף מיר! קאן איך דען אוועקווארפען די אמונה, וואס איך האב זי איינגעזויגען אין מיר מיט דער מוטטערס מילך?" טרערען האבען זיך געשטעלט אין די אויגען פון דער קאניגין, וואס איז אלליין ניט געוועהן א סך עלטער פון דעם אומגליקליכען מעדעל, וועלכע האט ביי איהר געבעטען הילף. דער גראס-אינקוויזיטאר דיעגא דע סארמענטא, וועלכער האט צוגעזעהן די שרעקליכע סצענע, האט באלד בעמערקט דאס געפיהל פון בארמהערציגקייט וואס איז פלוצלונג דערוועקט געווארען ביי דער קאניגין, און האט נאר ניט דערלאזט צו קיין שום טענות. מיט א יראת-שמים פנים האט ער פערגלאצט די אויגען צום הימעל, גלייך ווי ער האט געדאנקט דעם בעשאפער, וואס ער האט איהם אויסגעקליבען צו טהון אזא גרויסע מצוה ווי אומברענגען מענשען פאר זיין היילינגען נאהמען, און זיין איין קוק איז גענוג געוועהן דער קאניג זאל שוין דער ערשטער אונטערצינדען דעם מזבח און יעדע האפנונג אויף רעטונג זאל פערשוואונדען ווערען. דעמאלט האט דאס פייער איינגעשלונגען פיעל ערלע נשמות, און נאך א סך יאהרען שפעטער פלעגט מען דערצעהלען פון דעם בעהארצטקייט און פעסטקייט וואס די מאראנען האבען ארויסגעוויזען, און ווי אזוי די ערנסטע שונאים זענען בטל געווארען פאר אזא קדוש השם.

אז די ידיעה פון דער מאדרידער הריגה איז אנגעקומען קיין רום, און דארט איז דערווייל געווארען פאפסט אינאקענטי דער עלפטע, האט מען זיך מישב געוועהן אז עס איז ניט כדאי זיך צו ליעב יודען פערקריגען מיט דער וועלט און מען האט אין פארטוגאל אויך געלאזט טהון וואס זי ווילל. אודאי האט זיך דארט די אינקוויזיציאן צופיהרט די האנד נאר אויף איין אנדער אופן. זי האט געמאכט א תל פון די רייכסטע מאראנען, און קוים זענען אנגעלאפען

פינפציג יאהר, איז דאס לאנד ניט געוועהן צו דערקענען: גאנצע שטאדט, וועלכע האבען פריהר געבליהט, זענען געווארען פערוויסט. פון קיין גרויסע מסחרים האט מען ניט געקאנט רעדען, פאבריקען האבען אויפגעהערט צו ארבייטען, די פרנסה איז אומעדום געווארען געשלאגען, און קיינער איז אין דעם ניט שולדיג געוועהן אויסער די גייסטליכע, וועלכע האבען אויסגעהרגט אדער צוטריבען די נוצליכע מארראנען, אלץ פון גאטט'ס וועגען...

פון דעסטוועגען איז ניט אומעדום געוועהן גלייך פינסטער; די שרעקליכע רציחות געגען די יודען און די כלבולים, וואס מען האט אויף זיי אויסגעטראכט אין פערשיעדענע ארטער, ווי מעץ, בערלין און פאדוא, האבען געמאכט וואס פיעל עדלע און געלעהרטע קריסטען זענען צוגעבונדען געווארען צום יודענטהום און האבען איינגעווענדט אללע מיטעל זיי צו בעשיצען. יעדער פון די דאזיגע ארענטליכע און גוטע מענשען האט געפרעגט די שאלה: ווי קומט עס, אז א פאלק וואס ליידט שוין טויזענדער יאהרען און איז קיינמאל מיט זיין לעבען ניט זיכער, בעקומט אללע מאל פרישע כחות איבערצוטראגען די צרות און לעבט איבער אנדערע אמות, וועלכע זענען דאכט זיך, שטארק ווי ריזען און צום סוף זענען זיי ביים ערשטען אומגליק צובראכען געווארען ווי א שטעקעלע? און א תירוץ האט איטליכער געהאט אויבען אויף: אז טאקי אין דעם וואונדער ליעגט גאר קיין וואונדער ניט, ווייל דער אויבערשטער האט אויסגעקליבען די יודען און לייטערט זיי דורך גרויסע יסורים, כדי זיי זאלען ווערען ריין און הייליג מאכען זיין נאהמען אויף דער גאנצער וועלט. אזוי האט געקוקט אויף דער יודישער אמונה פיעררע יוריע פון ראטערדאם, א גייסטליכער פון די הוגענאטען, וועלכער האט ארויסגעלאזט אים יאהר 1686 א בוך „וועגען די נביאות וואס וועט מקוים ווערען", און האט אויסגעוויזען, אז ווער עס טהוט יודען שלעכטס איז א געגנער פונ'ם קריסטענטהום. נאך א גרעסערער אוהב ישראל איז געוועהן דער געלערנטער און רייכער אליגער פאולי פון דאנעמארק. ער האט זיך ענטשלאסען די יודען צוריק־צופיהרען קיין ארץ ישראל, די זאך האט איהם אבגעקאסט א סך מיליאנען, א חוץ גרויס מיה, ווייל ער האט וועגען דעם שטארק געארבייט ביי דער פראנצאזישער מלוכה און בעזאנדערס ביי ווילהעלם, דעם קאניג פון ענגלאנד נאר מעהר פון אללע האט זיך בעריהמט געמאכט יאהאנעס פעטרוס ספעט פון אויגסבורג, וואס איז געבארען געווארען אין וויען ביי על־טערן, פרומע קאטאליקען. די עולות, וועלכע מען האט בעמערקט אין דער

הנהגה געגען די יודען, האבען איהם נמאס געמאכט זיין גלויבען און ער האט זיך ענטשלאסען בעסער איבערגעהען צו די געשלאגענע, אבי ניט זיין צווישען די שלאגער. ער איז געווארען איוד און האט זיך אנגעהמען גע־געבען משה גערמאנוס. פון איהם זענען געבליבען פייערינגע כתבים געגען דעם קריסטענטהום. איבריגענס איז ער ניט געוועהן דער איינציגער: א סך קריסטען האבען זיך אויף דער עלטער מגייר געוועהן, און צוזאמען מיט'ן קורצען וועטהיג פון מל זיין זיך, האבען זיי אויף זיך גענומען דעם לאנגען וועטהיג פונ'ם יודישען גלות, זיי האבען זיך אבגעזאגט פון כבוד און עס איז ליעבער געוועהן ווערען צו שאנד און שפאט עהדער זיך רעכנען צווישען אזעלכע, וועלכע צאפען בלוט ביי אומשולדיגע מענשען.

צוזאמען מיט'ן ליעבשאפט צו דער יודישער אמונה האט זיך אויך ביי פיעל געלעהרטע קריסטען דערוועקט א חשק זיך צו בעקענען מיט דער העבראישער שפראכע, און פונקט ווי צוריק מיט עטליכע דורות האבען רייכלין, ביידע בוקסטארף'ס, דער פאטער מיט'ן זוהן, סקאליגער און נאך אנדערע אימיסטען אומגאנג געהאט מיט יודען, כדי זיי זאלען לערנען ביי זייערע רבנים תורה, אזוי האבען אויך געטהון די דאזיגע, וועלכע האבען געוואלט האבען א ידיעה אין לשון קדש. דאס פערשטעהט מען, אז די צאהל פון אזעלכע מענשען האט ניט געקאנט זיין זעהר גרויס, נאר דערפאר האבען זיי עס ערנסט געמיינט, און מען מאג באמת זאגען, אז זיי האבען געלערנט תורה לשמה. זיי האבען דורך דעם ניט געוואלט דערגרייכען א בעזונדערן כבוד, ווייל גראסטענ־טהיילס האט מען אויף זיי געקוקט קרום און מען פלעגט זיי צווישען אנדערע שטאך־ווערטער אויך רופען „האלבע רבנים", נאר זייער וואונש איז געוועהן צו וויסען דעם פערבארגענעם כח, וואס דאס יודישע פאלק ציהט פון זיינע הייליגע ביכער. זיי האבען אפילו זיך ניט געווארפען מיט קבלה־ספרים, און צו ליעב די יודישע ביכער זענען זיי שוין מעהר בעקאנט געווארען מיט'ן יודישען לעבען אליין, זיי האבען זיך גוט צוגעקוקט צו די יודישע מעלות און חסרונות, זיי האבען פערשטאנען פון וואנען יעדע זאך נעהמט זיך, זיי האבען זיך איבערצייגט אז אלע, וועלכע פאלען אן אויף יודען, רעדען גלאט אזוי שקרים, כזבים און ווילען זיך נאר קיין מיה ניט געבען נאכצופארשען אויב אין דעם איז דא א שטיקעלע אמת, און אזוי האבען זיי זיך ביסלעכווייז געוואהנט ליעב צו האבען יודען און זענען זיי געווארען געטריי גוטע פריינד. צווישען אזעלכע אוהבי ישראל האט זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט ריכארד סימאן,

אַ גייסטליכער פון פּאַריז, וועלכער האָט אָנגעשריבען אויף פראַנצאָזיש אַ פירוש אויף דער תורה, אונ פלעגט אָפט מיט זיין שאַרפער פעדער בעשיצען יודען. אַז אין מעץ האָט מען אויסגעטראַכט אויף יודען אַ בלבול וועגען עלילת דם, האָט ריכאַרד סימאָן ניט גערוהט ביז ער האָט ניט דערוויזען דאָס פאַלשקייט פון אַזאַ בעשולדיגונג. ער האָט אויך בעדויערט וואָס די רדיפות האָבען פער-קלענערט אין פראַנקרייך די צאָהל פון די יודישע לומדים אונ פאַריז איז שוין ניט אַזאַ מקום תורה ווי אַ מאָל. זיינע ביכער האָט די גאַנצע וועלט געלייענט אונ דערפאַר האָט ער ניט געזשאַלעוועט קיין שאָנע פאַרב צו בעשרייבען דאָס יודישע פאָלק אונ זייער אמונה, אונ ניט איין מאָל האָט ער זיינע ברידער די קריסטען געגעבען אָנצוהערען, אַז די קריסטליכע רעליגיאָן איז נאָר אַ טאָכטער פון דער יודישער, אַז כמעט אַללע מנהגים האָט זי געירש'ט ביי דער מוטער. קיין נושא פנים איז ער ניט געוועהן, נאָר ניט איין מאָל פלעגט איהם די מלוכה צווינגען ער זאָל זיין אַ ביסעל איינגעהאַלטענער אונ ניט רעדען אַזוי אָפען אונ פריי.

אַזעלכע בעשיצער, ווי ריכאַרד סימאָן, האָבען אויך איינגעגעבען מוטה די יודישע געלעהרטע, זיי זאָלען ניט שווייגען די שונאים אונ בעווייזען ווי אונפערשאַמט זיי זענען מיט זייערע ליגענס. אַז אַ פּראָטעסטאַנטישער גייסט-ליכער יעקב גייאזיוס האָט דער פרישט די אַלטע בעשולדיגונגען געגען יודען וועגען קינדער קוילען אונ בלוט אויף פסח, האָט אַ האָללאַנדישער יוד, וועלכער האָט זיך אָנגערופען מיט'ן נאָהמען יצחק ביבא, אַרויסגעגעבען אַ ספר „גואל הדם“, אונ האָט אויסגעוויזען אַז ביי אַללע משפטים וואָס זענען שוין פאַר-געקומען אין אַזעלכע זאַכען, איז קיין מאָל ניט געוועהן קיין איינציגער רעכטער בעווייז, אונ אַז די איינגענע בלבולים פלעגען אַ מאָל די גאָטצענדיענער אויס-טראַכטען אויף די קריסטען. נאָך אַ שאַרפערע תשובה האָט אָנגעשריבען ר' יצחק קאַרדוזה פון ווערונא, דער ברודער פון'ם בעריהמטען שבתי צביניק אַברהם מיגואל קאָרדוזא. ער האָט ניט נאָר צו שלאָגען די ליגענס, וואָס מען האָט געוואָלט מיט זיי אַבשרעקען די קריסטען זיי זאָלען פשוט מורא האָבען נאָהענט צוצוגעהען צו אַ יודען, פון וועלכען עס גיסט זיך שטאַנדיג בלוט אונ נעבען וועלכען עס איז שווער איינצושטעהען אפילו אַ מינוט וועגען דעם שלעכטען ריח; ער האָט ניט נאָר געבראַכט די גרעסטע ראיות, אַז יודען פאַרשעלטען קיינם ניט אין זייערע תפלות, אונ אַז צו קיין בלוט טאָרען זיי זיך גאָר ניט צורירען, נאָר ער האָט מיט גאוה אָנגעוויזען אַזעלכע יודישע

מַעֲלוֹת, ווִי רַחְמָנוּת, צְדָקָה אוּנ צְנִיעוּת, אוּנ הָאט אויסְגֶעדְרוּנְגֶען, אַז נִיט אוּמְזִיסְט הָאט דֶער רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אָבְּגֶעזוּכְט זַיינֶע נְבִיאִים צְווִישֶׁען יוּדֶען אוּנ פוּן אַללֶע אֻמּוֹת הָאט עֶר זֵיי אויסְגֶעקְלוֹיבֶּען, זֵיי זָאלֶען זַיין הֵיילִיגֶען רָצוֹן בֶּעקַאנְט מַאכֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט.

אִין יֶענֶער צַייט הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעפוּנֶען יוּדִישֶׁע בֶּעשִׁיצֶער צְווִישֶׁען דִי גְרוֹיסֶע שְׂרָרוֹת. דֶער פִּירְסְט כְּרִיסְטְיַאן אוֹיגוּסְט פָאן פְּפַאלְץ-זוּלְצְבַּאךְ הָאט זִיךְ אוֹיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט דֶער הֶעבְּרֶעאִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע אוּנ דוּרְךְ דֶעם הָאט עֶר לִיעבּ גֶעקְרִיגֶען אוֹיךְ דִי יוּדֶען. אַז דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט בַּיי אִיהם אִין זַיין מְדִינָה אוֹיךְ אָנְמַאכֶען אַ בִּלְבּוּל אוּנ אוּנְטֶערְוַוארְפֶען יוּדֶען גֶעהַרְגֶ'טֶע קִינְדֶער, כְּדֵי עֶס זָאל זִיךְ דֶערְפוּן אָנְהֵייבֶּען עֶפִּיס אַ מְרִידָה, הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען אוֹיסְרוּפֶען אוּמֶעדוּם, אַז וֶוער עֶס וֶועט זִיךְ עֶרְלוֹיבֶּען נִיט נָאר אַנְקְלַאגֶען אַ יוּדֶען אַז עֶר הָאט גֶעקוֹילֶעט אַ קִינְד צוּ לִיעבּ בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח, נָאר, פָּשׁוּט רֶעדֶען דֶערְפוּן, וֶועט שְׁטְרֶענְג בֶּעשְׁטְרָאפְט וֶוערֶען.

אִין שְׁוֶועדֶען הָאט נִיט נָאר קֵיין פוּס פוּן אַ יוּדֶען נִיט גֶעטָארְט טְרֶעטֶען, נָאר אֲפִילוּ קַאטָאלִיקֶען אִיז פֶערְוֶועהרְט גֶעוֶועהן דָארְט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען, וַוייל דִי פְּרָאטֶעסְטַאנְטֶען הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען, אַז דִי עֶרְד אִיז אַדְמַת קֹדֶשׁ, אוּנ אַז נָאר זֵיי הָאבֶּען דָאס רֶעכְט דָארְט צוּ וָואהנֶען. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זִיךְ דֶער קֶענִיג קַארְל דֶער עֶלְפְטֶע אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִינְטֶערֶעסִירֶען מִיט יוּדֶען אוּנ בֶּע־זָאנְדֶערְס מִיט קַרָאִימֶעס, וַוייל עֶר הָאט עֶפִּיס גֶעהֶערְט, אַז זֵיי הַאלְטֶען נִיט פוּנ'ם תַּלְמוּד אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶערֶעכֶענְט אַז זֵיי וֶועט גְרִינְגֶער זַיין אַרִיבֶּער־צוּנֶעהמֶען אִין קְרִיסְטֶענְטְהוּם. עֶר הָאט אִימִיסְטֶען, אִים יָאהר 1620, אַרוֹיס־גֶעשִׁיקְט קֵיין פוֹילִין אַ פְּרָאפֶעסָאר פוּן דֶער אוּפְּסַאלַא'ר אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט גוּסְטַאוו פֶּערִינְגֶער, וֶועלְכֶער הָאט גֶעהַאט אַ שְׁטַארְקֶע יְדִיעָה אִין לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ אוּנְטֶערְגֶענוּמֶען גֶעוָואהר צוּ וֶוערֶען אִין וָואס עֶס בֶּעשְׁטֶעהט דֶער גְלוֹיבֶּען פוּן דִי קַרָאִימֶעס, וָואס פַאר מִנְהָגִים זֵיי הָאבֶּען, אוּנ מִיט וָואס זֵיי שֵׁיידֶען זִיךְ אָבּ פוּן אַנְדֶערֶע יוּדֶען. עֶר הָאט גֶעבְּרַאכְט רֶעקָאמֶענְדַאצְיֶעס צוּם פוֹילִישֶׁען קֶענִיג יָאהַאן סָאבִּיעֶסְקִי, נָאר אִין פוֹילִין אוּנ אִין לִיטָא הָאט עֶר גֶעטְרָאפֶען זֶעהר וֶועניג קַרָאִימֶעס; אַ טְהֵייל זֶענֶען זִיךְ צוּלָאפֶען נָאךְ חֶמֶעלְנִיצְקִי'ס שְׁחִיטָה, אוּנ אַ טְהֵייל הָאבֶּען פוּן דֶער מְלוּכָה בֶּעקוּמֶען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין דִי וַוייטֶע שְׁטֶעדְט אוּנ דֶערְפֶער, וַוייל אַזוֹי הָאט גֶעבֶּעטֶען פַאר זֵיי אֵיינֶער פוּן דִי קַרָאִימִישֶׁע רַבָּנִים, ר' אַבְרָהָם בֶּן שְׁמוּאֵל, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ חָשׁוּב בַּיים קֶענִיג אוּנ מֶען הָאט עֶס אִיהם צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן, כְּדֵי דִי

קראימעס זאָלען זיך מעהר צושפּרייטען אין לאַנד . אַזוי האָט נוסטאוו פערנגער געפונען אין טראָקי אונ לוצק נאָר ווענינ קראימעס , אונ די עטליכע וועגען געוועהן אַזוי פערגרעבט אַז ער האָט מיט זיי נאָר ניט געקאָנט רעדען אונ ער האָט געמוזט צוריקפּאהרען אָהן עפּים . שפּעטער מיט עטליכע יאָהר האָט דער שוועדישער קאָניג נאָך אַמאָל אַרויסגעשיקט קיין ליטא צוויי געלעהרטע אונ עס איז געבליבען, אַז זיי זאָלען מיט ברענגען קיין שוועדען אַ פּאָר קראימישע לומדים , כדי מען זאָל זיי דאָרט קאָנען מעהר אויספרעגען וועגען זייער פערי נאַנגענהייט אונ אַללע זייערע הנהגות . צווישען אַללע קראימעס האָט זיך קוים געפונען איינער , ר׳ שמואל בן אהרן , וואָס האָט פערשטאַנען אַ ביסעל לאַטיינישׁ אונ האָט זיך ענטשלאָסען פאהרען קיין ריגא ; דאָרט האָט מען איהם געהאַלטען אַ היבשע צייט ביז די שוועדישע מלוכה איז געקומען צום שכל אַז קיין גרויסע מציאה וועט זי ניט האָבען אפילו ווען עס וועט איהר געראָטהען אַללע קראימעס מאַכען פאַר פּראָטעסטאַנטען .

אין ליידען האָט אויך אַ פּראָפעסאָר יעקב טריגלאַנד , געוואָרפען איין אויג אויף די קראימעס . ער איז געוועהן אַ גרויסער קענער אין דער יודישער ליטעראַטור אונ האָט געשריבען אַ בוך וועגען די יודישע סעקטען, אונ דערפאַר האָט ער בעדאַרפט האָבען רעכטע דעות פון די קראימעס . ער האָט אָבער ניט געוואוסט צו וועמען ער זאָל זיך ווענדען אונ האָט זיך ענטשלאָסען דורך בעקאַנטע סוחרים איבערשיקען אַ בריעף קיין פּוילין אונ בעטען די קראימעס , וואָס דער בריעף וועט אַריינפאַלען צו זיי אין די האַנד אַריין , זיי זאָלען איהם באַלד צושיקען אַ תשובה אויף אַללע זיינע שאלות . דער צופאַל האָט אַזוי געפיהרט, אַז מען זאָל טריגלאַנד׳ס בריעף אָבגעבען אַ שרייבער פון דער קראימישער קהלה אין לוצק , מרדכי בן ניסן . קיין גרויסער למדן איז ער ניט געוועהן , נאָר אַזוי פיעל שכל האָט ער געהאַט, אַז ער זאָל די תלמודיסטען בעליידיגען פון קאָפּ ביז פוס אונ די קראימעס מאַכען פאַר דער גאָלדענער פּאָהן .

ניט שטאַנדיג האָבען אָבער די יודען געקאָנט האָבען טובות פון די דאָזיגע געלעהרטע קריסטען וועלכע האָבען זיך בעשעפטיגט מיט לשון קודש : עס האָבען זיך געפונען אַזעלכע , בעזאָנדערס צווישען די דייטשען , וואָס האָבען בענוצט זייער גאַנץ געלערנטקייט דאַרויף , זיי זאָלען אָנטהון די יודען מעהר צרות אונ נאָך צוגיסען בוימאָהל צום פייער , ווייל אַז זיי האָבען זיך פערופען אויף די יודישע הייליגע ספרים , וואָס אַללע אַנדערע האָבען אין זיי קיין ידיעה

ניט געהאט, האט מען זיי געגלויבט בלינד. אזוי האט געטהון יאהאנעס וואולפער: ער האט זיך צוגעטשעפעט צו דער תפלה, „עלינו" וואס געהט אין גאנצען אויף די גאטצענדיענער, וועלכע בוקען זיך צו ניכטס אונ לער: (שהם משתחוים להבל וריק) אונ האט געדרונגען אז דער־מיט ווייזען די יודען ארויס זייער האס געגען קריסטענטהום. די דאזיגע בע־שולדיגונג איז שוין אפילו קיין נייע ניט געוועהן; נאך צוריק מיט אסך יאהרען האבען די שונאי ישראל געשריגען, אז אין דעם געבעט מאכען די יודען חוזק פון דער קריסטליכער אמונה, אונ כדי עס זאל ניט קומען צו קיין שלעכטע זאכען האבען די יודען אלליין ארויסגעווארפען פונ'ם סדור דעם „שהם משתחוים". וואולפער האט אבער אבגעזוכט אלטע סדורים, וואו די ווארטער שהם משתחוים להבל וריק איז יא געשטאנען, אונ האט מיט זיי געשטאכען די אויגען יעדען יודען. אוודאי האט מען דערפון קיין נחת ניט געהאט, נאר קיין גרויסע יסורים אויך ניט: וואולפער'ס כונה איז ניט געוועהן גלאט אויפצורייצען די מלוכה אונ דאס פאלק געגען יודען; פארקעהרט, אז מען האט אין זיין צייט ווייטער אויפגעפרישט די אלטע עלילה וועגען בלוט אויף פסח האט ער אפענטליך גע־שריגען, אז דאס איז א ליגען אונ אז מען קאן ניט שטעלען אויף די פאלשע רעד פון געטויפטע יודען. ער איז פשוט געוועהן א פרומער קריסט אונ ער האט געהאלטען פאר א חלול השם, וואס די יודען לאכען פון זיין אמונה, אונ דערפאר האט ער זיך בעגניגט דערמיט וואס דער פירסט געארג פון העסען האט געהייסען די יודען שווערען אז מעהר וועלען זיי אין זייערע תפלות ניט דערמאנען דאס קריסטענטהום אונ עס איז געווארען שטיל.

נאך איין געגנער פון אזא ארט, וואס מיט איין האנד ווייזט ער אן חסרונות אונ מיט דער אנדערער האלט ער צו דאס ווילדקייט פון מענשען, וועלכע מערקען באלד אין יענעמ'ס אויג א שפאנדעל אונ אין זייערע אייגענע אויגען ווילען זיי אפילו קיין גאנצען באלקען ניט זעהען, האבען די יודען דעמאלט געהאט; דאס איז געוועהן דער פראפעסאר יאהאנן כריסטאף וואגענזייל. א מענש, וואס אין איהם האבען מלחמה געהאלטען צוויי געפיהלע: פון איין זייט איז ער געוועהן א קענער פון העבראיש, אונ אז ער האט געלעזען פיעל אלטע יודישע ספרים געגען קריסטענטהום האט עס איהם שטארק פערדראסען, ער האט עס געהאלטען פאר א גרויסען חטא אונ האט גאר ניט געוואלט וויסען, אז אזעלכע ספרים זענען אנגעשריבען געווארען אין די ביטערע צייטען, ווען יודיש בלוט האט זיך געגאסען ווי וואסער אונ דאס פייער פון דער אינקוויזיציאן

האט געבּרענט אהן אַ אויפהער; פון דער אַנדערער זייט אָבער האט ער רחמנות געהאט אויף די יודען און האט זיי געוואלט זעהען גליקליך אונטער דעם שוץ פון דער קריסטליכער רעליגיאן. דערפאר האט מען פון איהם געזעהען צוויי פערקעהרטע זאכען, וואס איינס מיט'ן אַנדערן קעהרען זיך, דאכט זיך, ניט אָן. ער איז אַרומגעפאהרען אין די ווייטע לאנדער און האט אַזש אנגעשפּאַרט אין אַפריקא, דארט האט ער אָפּגעזוכט אַלטע יודישע כּתבים געגען די קריסטען און האט זיי אָפּגעדרוקט אין אַ בעזונדער בוך, כּדי צו ווייזען ווי שלעכט די יודען קוקען אויפ'ן קריסטענטהום; אין דער איינער צייט האט ער פון דעסטוועגען אַרויסגעלאזט איין אַנדער ספר און האט געשריגען, אַז עס איז די גרעסטע רציחה וואס מען רודפ'ט די יודען און מען וויל מיט געוואלד טויפען זייערע קליינע קינדער. ער איז אַלץ אַרומגעגאַנגען מיט אַ מחשבה זרה אַז צו די פּראָטעסטאַנטען קאָנען די יודען פּאַרט מיט דער צייט צושטעהען, און חאָטש ער האט גוט געזעהען, ווען ער איז געוועהן אין רום, ווי די קאַטאָלישע גייסטליכע מוטשען זיך אומזיסט מיט די יודען, וועלכע זענען געצוואונגען צו הערען זייערע דרשות, נאָר עס געהט זיי אין איין אויער אַריין און פונ'ם אַנדערן אַרויס, האט ער זיך איינגערעדט אַז מיט גוטען וועט ער אפשר מעהר פועל'ן. אַזוי האט מען ביי וואַגענזייל'ן קיין מאָל ניט געקאַנט וויסען ביי וואס ער האַלט: אָט האט מען געזעהען פון איהם כּעס פאַר יודישע חטאים פון אַמאָל, און אָט איז ער פערטיג געוועהן זייערע שונאים אויסצו-בייסען די אויגען. דעם אמת מוז מען אָבער זאָגען, אַז דאס געפיהל פון רחמנות פלעגט ביי איהם אָפט גובר זיין און, אַז מען האט פּלוצלונג ווייטער אָנגעהויבען שמועסען אַז די יודען קוילען קריסטליכע קינדער און בענוצען דאס בּלוט צו די מצות, האט ער זיך אָנגענומען פאַר זיי און איז אַרויסגעטרעטען ווי אַ מליץ יושר מיט אַ גאַנץ בוך, פאַר וועלכען ער האט זיך פערדיענט ביי די יודען אַ גרויסען דאַנק, און מען מאָג איהם מוחל זיין דערפאַר אַסך נאַרישקייטען, וואס ער האט געטהון אויך ניט מיט קיין שלעכטער כּוונה.

דער דריטער דייטשער געלעהרטער, וואס האט גוט פערשטאַנען העברעאיש, איז געוועהן דער פּראָפעסאָר יאָהאַנן אַנדרעאַס אייזענמענגער: זעהר אַ שלעכטער מענש, וואס האט טאַקי געוואלט די יודען עוקר מן השורש זיין. ער האט אויסגעגראָבען אַללע חטאים וואס מען האט נאָר אַמאָל אַרויפגעלעגט אויף די יודען און האט געשריגען, אַז אַלדינג איז טאַקי אמת און אַז ער איז דאס געוואָהר געוואָרען פון די יודישע ספרים. איהם האט געקראַנקט וואס

מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעהַאנְדְלֶען דִי יוּדֶען מִיט מֶעהר יֹשֶׁר, אוּנ עֶר הָאט גֶעוָואלְט בְּרֶענְגֶען דֶערְצוּ, אַז דָאס פָאלְק זָאל אָנְפַאלֶען אוֹיף זֵיי אוּנ מַאכֶען פוּן זֵיי אַ תֵּל, דֶערְפַאר הָאט עֶר אִים יָאהר 1700, אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ גְרוֹיס בּוּךְ, „דָאס עֶנְטְדֶעקְטֶע יוּדֶענְטְהוּם“ אוּנ הָאט דָארְט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז דִי יוּדֶען לֶעסְטֶערְן דִי קְרִיסְטְלִיכֶע רֶעלִיגְיָאן, אַז אוֹיסְבֶּעסֶערְן זֵיי אִיז שְׁוֶוער, וַוייל זֵיי זֶענֶען שׁוֹין גֶעבָּארֶענֶע רוֹצְחִים, זֵייעֶרֶע עֶלְטֶערֶען פְלֶעגֶען פֶערְגִיפְטֶען בְּרוּנֶענְס אוּנ זֵיי אַלֵיין דַארְפֶען נָאךְ בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח. אַז מֶען הָאט דִי יוּדֶען צוּ וִויסֶען גֶעגֶעבֶּען, וָואס פַאר אַ בּוּךְ אַייזֶענְמֶענְגֶער הָאט זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט דְרוּקֶען, אִיז אוֹיף זֵיי גֶעפַאלֶען אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער פַּחַד, אוּנ עֶס אִיז טַאקִי גֶעוֶועהן פַאר וָואס זִיךְ צוּ שְׁרֶעקֶען: דִי שִׂנְאָה צוּ זֵיי הָאט נָאךְ אִין דַייטְשְׁלַאנְד נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעקָאנְט רֶעכְטֶען אַז אַייזֶענְמֶענְגֶער'ס בּוּךְ וֶועט אָנְצִינְדֶען אַנַיי פַייֶער אוּנ זֵיי וֶועלֶען גוּט נִיט אָבְּשְׁנֵיידֶען. אַוַדאי הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעטָארְט שְׁוַויגֶען, אוּנ דִי פְרַאנְקְפוּרְטֶער יוּדֶען הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַ בְּרִיעף צוּ זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער, וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶעוָואהְנְט אִין וִויעֶן אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס צוּ ר' שְׁמוּאֵל אָפְּפֶּענְהֵיים, וָואס הָאט מִיט דֶער מְלוּכָה גֶעהַאט גֶעלְד־גֶעשֶׁעפְטֶען אוּנ אִיז בַּיי אִיהר גֶעוֶועהן אַ שְׁטִיקֶעל חָשׁוּב. דִי וִוינֶער יוּדֶען אִיז גֶערָאטְהֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען צוּ גֶעבֶּען דֶער מְלוּכָה אַז אַייזֶענְמֶענְגֶער'ס בּוּךְ אִיז אַ סַם טַאקִי פַאר דִי קְרִיסְטֶען אַלֵיין, וַוייל עֶס קָאנֶן זִיךְ אָנְהוֹיבֶּען הֲרִיגוֹת אוּנ בַּיי אַ מְרִידָה אִין לַאנְד מוּזֶען אַלֶע לַיידֶען, אוּנ עֶס אִיז אַרוֹיס אַ בֶּעפֶעהל פוּנ'ם קֵייזֶער לֶעאָפָּאלְד דֶעם צְוֵוייטֶען, מֶען זָאל דָאס בּוּךְ גָאר נִיט אַרוֹיסְלָאזֶען פוּן דְרוּק. דָאס אִיז גֶעוֶועהן פַאר אַייזֶענְמֶענְגֶער אַ שְׁטַארְקֶער קְלַאפּ: עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז אָט בַּאלְד וֶועט עֶר זִיךְ מְחַיֶה זַיין אוּנ וֶועט זִיךְ זַאט נִיט קָאנֶען אָנְקוּקֶען וִוי מֶען קוֹילֶעט יוּדֶען אִין דִי גַאסֶען, צוּם סוֹף הָאט מֶען גָאר זַיין בּוּךְ גֶעהַאלְטֶען סָגוּר וּמְסוּגָר אִין דֶער פְרַאנְקְפוּרְטֶער דְרוּק, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ אוּמְזִיסְט אוֹיסְגֶעבְּרַאכְט אוּנ אִיז נָאךְ אַרַיינְגֶעקְרָאכֶען אִין חוֹבוֹת.

דֶערְוַוייל אִיז אִין פְּרַייסֶען גֶעוָוארֶען קֶענִיג פְרִידְרִיךְ דֶער עֶרְשְׁטֶע. אוּנ אַייזֶענְמֶענְגֶער מִיט נָאךְ אַ זֶעלְכֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען גֶעהַאט בַּיי אִיהם אַ שְׁלִיטָה אוּנ הָאבֶּען גֶעזוּכְט אַלֶע מִיטֶעל צוּ רֶעדֶען שְׁלֶעכְטְס אוֹיף יוּדֶען. וִוי וֶוענִ אֶמֶת'ע חֲטָאִים דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גֶעקָאנְט אָנְוַוייזֶען, זֶעהט מֶען אַרוֹיס דֶערְפוּ וָואס מֶען הָאט זִיךְ וַוייטֶער גֶעחַאפְּט צוּ „עָלֵינוּ“, קֵיין אַנְדֶער בִּלְבּוּל הָאבּ זֵיי נִיט גֶעהַאט, חָאטְשׁ זֵיי הָאבֶּען גֶעזוּכְט יוּדִישֶׁע עֲוֹלוֹת וִוי מִיט לִיכְט. דֶ קֶענִיג הָאט זִיךְ אָבֶּער נִיט גֶעלָאזְט פֶערְדְרֶעהֶען דֶעם קָאפּ אוּנ הָאט גֶעלָא

צוגויפרופען די רבנים און פארשטעהער פון אללע קהלות, און זיי האבען געמוזט געבען א שבועה, אז דאס ווארט „לריק" פון „עלינו" געהט ניט אויפ'ן קריסטענטהום און זיי האבען עס נאר ניט אין זין. דאס איינענע האט אויך געזאגט דער בעריהמטער געלעהרטער יאהאנן הייגריך מיכאעלים פון האללע און דער קאניג האט געשטעלט אויף זיין ערקלערונג. דענאך האט פרידריך, אים יאהר 1703, ארויסגעלאזט א בעפעהל און האט געשריבען, אז עס וואלט איהם אודאי שטארק הנאה געטהון ווען דאס יודישע פאלק, וואס איז א מאל געבענשט געוועהן פון גאטט, זאל אנגעהמען איין גלויבען גלייך מיט אללע איינוואוהנער פונ'ם לאנד, נאר נויטהען דערצו וויל ער קיינעם ניט און לאזט עם איבער אויפ'ן רצון פונ'ם בעשעפער, און כדי מען זאל מעהר ניט האבען צו זיי קיין פתחון פה ווענען זייערע תפלות, וויל ער אז די יודען זאלען זאגען „עלינו" אויף א הויך קול און זאלען דערביי ניט אויסשפייען. לכתחלה האט ער בעשטימט אויפזעהער מען זאל אכטונג געבען אין די שוהלען אז די יודען זאלען פינקטליך אויספאלגען זיין בעפעהל, אזוי ווי קייזער יוסטיניאן האט א מאל געטהון, נאר אז איינער פון די יודישע גבירים, ר' יששכר בערמאנן פון האלבערשטאדט, האט געגעבען אנצוהערען אז עס איז ניט שאן, אז אין א מקום קדוש זאל די מלוכה זאגען א דעה ווי אזוי צו דאווענען, האט פרידריך געהייסען פערבויגען זיין בעפעהל און די וויכטיגע פראגע פון „עלינו" האט זיך געענדיגט.

די שונאי ישראל זענען אבער ניט מיעד געווארען אללע מאל דערמאנען דעם קאניג פרידריך ביי יעדער געלעגענהייט, אז ער וואלט בעדארפט די יודען ארויסטרייבען פון פרייסען. זיי האבען אויף די יודען ארויפגעלעגט אללע אומגליקען פון דער גאנצער וועלט, און עס האט זיך זיי אויסגעוויזען אז זיי פועל'ן שוין, דאכט זיך, ביי פרידריד'ן אלדינג, נאר אז עס איז געקומען צו עפים האבען זיי געזעהען אז זייער מיה איז נאר אומזיסט און אז זיי האבען נאך ביים קאניג נאר גישט געפועל'ט. אייזענמענגער אלליין האט זיך געפריווט פאר'ן טויט בעטען ביי פרידריך'ן, ער זאל שרייבען דעם קייזער לעאפאלד ווענען זיין בוך „דאס ענדעקטע יודענטהום" און פועל'ן מען זאל עם ארויסלאזען פון דרוק. מיט דער איינענער בקשה האבען זיך צו איהם שפעטער געווענדעט אייזענמענגער'ס יורשים, און ער האט זיי געמוזט צוליעב טהון און שרייבען, נאר לעאפאלד איז געוועהן איינגעשפארט און דאס בוך איז ווייטער געבליבען פערשלאסען אין פראנקפורט. דעמאלט האבען די יורשים זיך ענטשלאסען נאר

אויפ'ם ביי לאזען דרוקען דאס בוך אין קאניגסבערג, וואו לעפאלד'ס איסור איז ניט אנגעגאנגען, נאר קיין נוט געשאפט האבען זיי שוין ניט געמאכט. דער עולם האט זיך ניט געווארפען מיט אזא חשק צו אייזענמענגער'ס תורות אונ די יודען האבען זיך ניט געהאט פאר וואס צו שרעקען. ערשט שפעטער מיט א סך יאהרען, אז מען האט גאר אנגעהויבען רעדען מען זאל אין פיעל אייראפאישע לאנדער געבען יודען אללע רעכטע אונ די יודישע שונאים האבען בעדארפט האבען מאטעריאל צו דערוויזען וואס פאר א סכנה דערפון וועט ארויס, איז זיי אייזענמענגער'ס בוך צו נוטץ געקומען. זיי האבען געהאט פערטיגע שקרים אונ האבען פערשפארט זיך ברעכען די קאפ אויף אויסצוטראכטען נייע. דערוויל האבען אייזענמענגער'ס ליגענם ניט מרעיש עולם געוועהן, אונ דעסטגלייכען האט מען זיך גאר וועניג אומגעקוקט, ווען אים יאהר 1707 איז ארויסגעשפרונגען א געטויפטער יוד געגען תלמוד אונ האט אנגעהויבען זינגען דאס אלטע ליעדעל וועגען זיין שאדליכקייט. דאס האט מען אלץ געמיינט אונטערצוהיצען דעם קאניג פרידריך, ער האט אבער געהאט זיין איינענע איבערצייגונג אונ איז ניט בעשטאנען אויף קיין שום נייע גזרות. רוהיג פלעגט ער אויסהערען אללע בעשולדיגונגען, נאר די לאגע פון די יודען איז דורך דעם ניט ערגער געווארען.

אין האללאנד האט א יונגער געלעהרטער ווילהעלם סורענהויס עטליכע יאהר כסדר געארבייט איבער א לאטיינישער איבערזעצונג פון דער משנה אונ האט דערביי ארויסגעוויזען אזוי פיעל ליעבשאפט צום יודישען פאלק, וואס עס איז שווער צו געפינען אפילו ביי א געבארענעם יודען. אין זיינע כתבים פערגיסט ער גענוג טרערען דארויף, וואס פיעל נידריגע מענשען לערנען אימיסטען לשון קדש זיי זאלען קאנען מעהר גיפט פערשפרייטען צווישען בלינדען פאלק אונ קלאמערשט ברענגען ראיות פון די יודישע היילינע ספרים, אונ דאנקט זעהר די האללאנדישע מלוכה, וועלכע האט געוויזען א וועג ווי אזוי מקרב צו זיין די אומגליקליכע יודען אונ זיי צובינדען צו זיך מיט פריינדשאפט אונ ברידערליכע ליעבע. ביז צום טויט האט סורענהויס ניט אויפגעהערט צו לערנען תורה אונ האט געדרונגען, אז דאס דארף טהון יעדער קריסטליכער גייסטליכער, וואס דער מקור פון זיין אמונה איז ביי איהם טהייער אונ הייליג.

צווישען די קריסטליכע געלעהרטע, וועלכע האבען זיך בעשעפטיגט מיט דער יודישער ליטעראטור, מאג מען דערמאנען צו גוטען אויך יעקב באסנאזש, וואס האט אנגעשריבען א בוך וועגען דער יודישער געשיכטע פון די לעצטע

זָעכְצֶעהן הונדֶערְט יָאהר צַייט קְרִיסְטוּס אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען. מֶען קָאן אֲפִילוּ נִיט זָאגֶען אַז עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ שְׁטַארְקֶער אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל; מֶען דֶערְקֶענְט אָפְּט, פֶערְקֶעהְרְט, אַז בַּיי אִיהם, וֶוען נִיט טִיעף אִין הַארְצֶען, אִיז אוֹיף דֶער צוּנְג גֶעלֶעגֶען אַ שְׁטִיקֶעל שִׂנְאָה צוּם יוּדִישֶׁען פָּאלְק. מֶען מוּז אָבֶּער מוֹדֶה זַיין אַז עֶר הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען אֱמֶת אַזוֹי וִוי עֶר הָאט גֶעדֶענְקְט אוּנ גֶעפִיהלְט, אוּנ דֶערְ-פַאר רֶעדְט עֶר אִין זַיין בּוּךְ פוּן יוּדֶען מִיט דֶרֶךְ אֶרֶץ אוּנ זָאגְט, אַז עֶס אִיז אַ גְרוֹיסֶער טָעוּת וֶוען מֶען רֶעכֶענְט דָאס יוּדֶענְטְהוּם פַאר אַ טוֹיטֶען גוּף, גָאר אָהְן אַ נְשָׁמָה, ווייל דָאס גַאנְצֶע לֶעבֶּען פוּן דֶעם פָּאלְק אִיז בְּדֶרֶךְ נֵס אוּנ עֶס אִיז שְׁוֶוער צוּ בֶּערֶעכְנֶען צוּ וָואס פַאר אַ תַּכְלִית דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער הִיט עֶס אָב אוּנ נִיט זַיי כֹּחַ אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען אַזוֹי פִיעל צָרוֹת. יַעֲקֹב בַּאסְנַאזְשׁ אִיז אִין דֶער יוּגֶענְד אַלַיין גֶעוֶועהן נָע וָנָד, דָאס פְּרוֹמֶקַייט פוּן לוּדְוִויג דֶעם פִיעְרְצֶעהְנְטֶען הָאט אִיהם פֶערְטְרִיבֶּען פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶעצוּנג אָנְגֶעלִיטֶען בִּיז עֶר הָאט זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען קַיין הָאללַאנְד; דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעפִיהלְט דֶעם טַעַם פוּן אַרוּמְשְׁלֶעפֶּען זִיךְ אוֹיף דֶער וֶועלְט, אוּנ וִוי וֶועניג עֶר הָאט גֶעהַאלְטֶען פוּן יוּדֶען הָאט עֶר גֶעמוּזְט רֶעדֶען וֶוענֶען זַיי מִיט יֹשֶׁר, אוּנ מֶעהר הָאבֶּען דִי יוּדֶען קַיין מָאל נִיט בֶּעדַארְפְט. זַיין בּוּךְ אִיז גֶעוֶועהן אָנְ-גֶעשְׁרִיבֶּען אִין אַ לַייכְטֶער שֶׁענֶער פְרַאנְצֶאזִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע אוּנ אִיז זִיךְ צוּנַאנְגֶען כִּמְעַט אִין גַאנְץ אֵייְרָאפַּא.

פוּן דִי פֵּרוֹת, זָאגְט דִי וֶועלְט, דֶערְקֶענְט מֶען דֶעם בּוֹים. בַּאסְנַאזְשׁ'ס תַּלְמִידִים הָאבֶּען בֶּעוִויזֶען אַז קַיין שְׁלֶעכְטֶס הָאט עֶר גֶעוִויס קַיין מָאל נִיט גֶעטְרַאכְט אוֹיף יוּדֶען, אוּנ וֶוען עֶר הָאט זִיךְ אַ מָאל אַרוֹיסְגֶעהַאפְּט מִיט אַ בִּיטֶער וָוארְט גֶעגֶען זַיי, הָאט עֶר דָאס גֶעטְהוּן פוּן רְגִילוּת נָאךְ פוּן דִי קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען, אָבֶּער נִיט פוּן דֶעם אַיינְגֶעוָוארְצֶעלְטֶען הַאס, וָואס פֶערְפִיהרְט דֶעם מֶענְשֶׁען אִין שְׁאוֹל תַּחְתִּיָה. דֶער גַייסְטְלִיכֶער כְּרִיסְטִיאַן טְהֶעאָפִיל אוּנְגֶער פוּן שְׁלֶעזְיֶען אוּנ דֶער פְּרָאפֶעסָאר יָאהַאנְן כְּרִיסְטָאפָארוּס וָואלְף פוּן הַאמְבּוּרְג, וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶעלֶערְנְט תּוֹרָה בַּיי בַּאסְנַאזְשׁ'ן, זֶענֶען אִין גַאנְצֶען אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען גֶעוֶועהן דֶעם יוּדֶענְטְהוּם, אוּנ נִיט אַיין מָאל אִיז אוֹיף זַיי גֶעְ-פַאלֶען דֶער גּוֹרָל צוּ בֶּעשִׁיצֶען דִי יוּדֶען אוּנ פֶערְשְׁטָאפֶּען דִי מַיילֶער פוּן זַיירֶע שׂוֹנְאִים.

אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט זִיךְ צוּם אָנְהֵייב פוּנ'ם אַכְטְצֶעהְנְטֶען יָאהְרְהוּנְדֶערְט דָאס פִינְסְטֶערְנִישׁ אָנְגֶעהוֹיבֶּען פֶערְקְלֵיינֶערְן אוּנ דִי קוֹלוֹת פוּן דִי יוּדִישֶׁע בֶּעשִׁיצֶער, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעפִיהלְט אִין כֹּחַ מִיט מֶעהר פֶעסְטִקַייט אַרוֹיסְצוּטְרֶעטֶען

אונ פארדערן פאר זיי פרייהייט אונ גערעכטיגקייט, זענען ניט פערלארען געוואָרען צווישען דעם ווילדען געשריי פון די וויסטע שונאי ישראל. דעמאלט האט אויך יאהן טאלאנד, א קריסט מיט עדלע געפיהלע פון יושר אונ רחמנות, אנגעהויבען ארבייטען אז די יודען פון ענגלאנד אונ אירלאנד זאלען בעקומען די אייגענע רעכטע וואס אללע איבריגע איינוואהנער, אונ אויף איהם קוקענדיג, האט מען אויך אין אנדערע ערטער זיך גענומען פערבעסערן די יודישע לאגע. די אלטע איבערגעטראגענע צרות האבען אבער אזוי פערשלאגען די יודישע קאפ, זייער אינוועניגסטער מעמד איז געוועהן אזוי טרויעריג, אז זיי האבען נאר ניט געקאנט פיהלען וואס פאר א פריש ווינטעל עס בלאזט; זיי האבען געדאנקט גאטט, וואס מען לאזט זיי ליעגען אויף איין ארט אונ די פערשלאפענע מידע אויגען האבען ניט בעמערקט אז עס הויבט אן דעמערן אויף טאג.....

רעגיסטער

פערצייכנים פון אללע נאהמען וועלכע קומען פאר אין דעם דריטען באנד.

